МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Україна

Члени редакційної колегії:

Вовк С. О. – доктор політичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Україна

Дерев'янко С. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

Добролюбська Ю. А. – доктор філософський наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та методики її навчання, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

Калашнікова Л. В. – доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології та соціальної роботи, Криворізький державний педагогічний університет, Україна

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, проректор з наукової роботи, професор кафедри політичних наук і права, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Україна

Петінова О. Б. – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософських і соціологічних студій та соціокультурних практик, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

Узун Ю. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології факультету міжнародних відносин, політології та соціології, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна

Яковлев Д. В. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології, політології та соціології, Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

Яковлева Л. І. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

Ботчвей Томас Прехі (Botchway Thomas Prehi), Ph.D в галузі міжнародного права, старший викладач кафедри політології освіти, Університет освіти Віннеба, Гана

Імурана Авайсу Брайма (Imurana Awaisu Braimah), доктор філософії з політології, доцент, професор кафедри політології освіти, Університет освіти Віннеба, Гана

Ісмаель Квабла Хловор (Ishmael Kwabla Hlovor), PhD (Міжнародна політика), викладач кафедри політологічної освіти, Університет освіти Віннеба, Гана

Петро Чайка, доктор міжнародних відносин, професор міжнародних відносин, член кафедри міжнародних відносин та дипломатії, факультет політології та міжнародних відносин, Університет Матея Бела в Банській Бистриці, Словаччина

Костянтин-Василе Цока, доктор географії, доцент, віце-президент Інституту єврорегіональних досліджень Орадя-Дебрецен, виконавчий редактор журналу Eurolimes, Університет Орадя, Румунія

Науковий журнал «Politicus» внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з політичних наук (спеціальність: С2 «Політологія») відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, протокол № 11 від 26 березня 2026 р.

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 225 від 01.02.2024 року. Ідентифікатор медіа: R30-02644.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (вул. Старопортофранківська, буд. 26, м. Одеса, 65020, pdpu@pdpu.edu.ua, тел. +38-048-752-98-10).

Мови видання: українська, англійська, німецька, польська.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ISSN 2414-9616 (Print)
ISSN 2664-6013 (Online)

© Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2026

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Вдовичин Ігор Ярославович, Угрин Леся Ярославівна
Соціальна інженерія: виклик для демократії у глобалізованому світі **9**

Kadlubovych Tetyana Ivanivna, Kolodyazhna Alla Volodymyrivna, Chernyak Daryna Serhiivna
Philosophy of identity as a methodological basis for the analysis of electoral behavior **17**

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Арабаджиєв Дмитро Юрійович
Концептуальний аналіз понять суспільної стійкості й ризику в умовах воєнних загроз **26**

Herbut Nadiia Anatoliivna
Gendered Electoral Campaign Strategies in the European Union **33**

Гнєзділов Владислав Олександрович
Державна політика регулювання віртуальних активів:
глобальні стратегії та пріоритети національної безпеки України **39**

Завидняк Валентин Іванович, Стеблак Діана Михайлівна
Американська модель взаємодії громадянського суспільства та місцевої влади **44**

Заславська Ольга Олександрівна, Посвістак Олеся Анатоліївна, Золотарьов Богдан Родіонович
Трансформація моделей політичної комунікації
в умовах діджиталізації сучасного медіапростору **48**

Кобець Юлія Василівна, Мадрига Тетяна Богданівна
Гендерно зумовлене насильство:
досвід дослідження та протидії в територіальних громадах Івано-Франківської області **55**

Кокорєв Олексій Вікторович, Тарасов Андрій Володимирович, Волик Леся Василівна
Антикорупційні реформи країн Балтії: успіх, стагнація та уроки **63**

Лопушанський Павло Романович
Мінілатеральні ініціативи в Європі у XXI столітті:
Славковський трикутник та Північно-Балтійська вісімка **69**

Лялюк Олександр Юрійович
Поняття делібераці в сучасній політичній науці: типологія та виклики в умовах війни **81**

Микитей Артем Олександрович
Державна політика забезпечення доброчесності суддів:
концептуальні підходи та моделі **87**

Нагорняк Тетяна Леонтіївна, Мельник Тетяна Сергіївна
Національний брендинг України в умовах лімінальної війни **92**

Науменко Ольга Михайлівна
Big Data як інструмент аналізу цифрових даних в політичних процесах **103**

Наумкіна Світлана Михайлівна, Швець Світлана Леонідівна
Роль громадських ініціатив у забезпеченні сталого розвитку місцевого самоврядування
в умовах децентралізації **108**

Николаїшин Богдан Богданович
Історичний екскурс та сучасне розуміння поняття «політичний інститут» **116**

Ніколаєва Майя Іванівна
Стратегічна автономія ЄС та місце України в новій архітектурі європейської безпеки:
політико-інституційний аналіз **121**

Обухов Петро Геннадійович
Техніки маніпулювання у виборчих технологій як чинник впливу на електорат **126**

Павленко Андрій Олександрович
Концептуальний дискурс постдемократії як середовище генерування моделей нової демократизації **132**

Паталаха Валерій Федорович
Переосмислення громадянського суспільства як основи соціальної згуртованості у Німеччині **138**

Пехник Алевтіна Валентинівна, Кройтор Артем Вікторович, Бахметьєв Андрій Євгенійович
Deepfake та аудіо-підробки: нова ера політичної дезінформації **144**

Popovych Yana Maksymivna, Terenyk Oleksandr Sergijovych, Popovych Vasyl Mychaylovych
European integration as a path for Ukraine's post-war recovery: challenges and prospects **150**

Поправка Марія Олександрівна
Трансформація гібридних загроз у цифровому суспільстві **159**

Проноза Інна Іванівна
Інформаційні війни у системі політичних комунікацій: механізми психологічного впливу та політичного управління **164**

Серов Роман Ігорович
«Інформаційний реверс» інтерпретацій політичної реальності в українсько-французькому дискурсі **169**

Хлівнюк Тетяна Петрівна
Модернізація соціальної держави: від імітаційної моделі до раціональної політики **176**

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Вельгус Владислав Вячеславович
Стратегічні безпекові документи США гібридного періоду російсько-української війни **183**

Чупрій Леонід Васильович, Корнієвський Олександр Анатолійович
Релігійний консерватизм як моральна основа українського державотворення **190**

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Алєксєйченко Олександр Володимирович
Міжнародний порядок: теорія, історія, російський ревізіонізм **195**

Бульбенюк Світлана Степанівна
Гендерно зумовлене насильство: міждисциплінарний дискурс і міжнародний вимір **205**

Горбачов Антон Володимирович, Логовський Ігор Миколайович
Китайська ініціатива «Один пояс – один шлях» як інструмент трансрегіональної інтеграції на регіональні порядки Азії та Африки **211**

Дем'янчук Олександр Петрович, Жевлакова Христина Костянтинівна
Прояв інкременталізму та обмеженої раціональності в політиці реагування Європейського Союзу на агресію Росії (2022–2025) **218**

Кан Ден Сік, Семеніст Іван Васильович
Азіатські реформи: формула успіху Китаю **228**

Кістечок Руслана Петрівна, Івасечко Ольга Ярославівна
Енергетичні стратегії країн Вишеградської Четвірки: порівняльний аналіз **234**

Клименко Олег Ігорович
Військова дипломатія як інструмент реалізації зовнішньої політики України..... **241**

Костиря Інна Олександрівна
Культурна дипломатія України в умовах війни:
інституційні механізми та публічні кейси міжнародної підтримки..... **247**

Марчук Наталія Василівна
Вплив реалізації євроінтеграційного курсу на політичні трансформації
держав-членів ЄС..... **253**

Мусієнко В'ячеслав Ігорович
Енергетична геополітика Туреччини між ЄС і Близьким Сходом..... **259**

Романюк Наталія Андріївна, Романюк Ростислав Йосипович
Концепт регіональної безпеки в теорії міжнародних відносин..... **264**

CONTENTS

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

Vdovychyn Ihor Yaroslavovych, Uhryn Lesya Yaroslavivna
Social engineering: a challenge for democracy in a globalised world **9**

Kadlubovych Tetyana Ivanivna, Kolodyazhna Alla Volodymyrivna, Chernyak Daryna Serhiivna
Philosophy of identity as a methodological basis for the analysis of electoral behavior **17**

SECTION 2. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Arabadzhyiev Dmytro Yuriiovych, Trofymenko Yelyzaveta Yuriivna
Conceptual analysis of the notions of social resilience and risk under conditions of military threats **26**

Herbut Nadiia Anatoliivna
Gendered Electoral Campaign Strategies in the European Union **33**

Gniezdilov Vladyslav Oleksandrovych
The essence and legal nature of virtual assets: international experience and Ukrainian realities in the political dimension **39**

Zavydnyak Valentyn Ivanovych, Steblak Diana Mykhailivna
American model of interaction between civil society and local government **44**

Zaslavska Olga Oleksandrivna, Posvistak Olesia Anatoliivna, Zolotariov Bohdan Rodionovych
Youth political leadership and the role of young people in democratic governance **48**

Kobets Yuliia Vasylivna, Madryha Tetiana Bohdanivna
Gender-based violence: research findings and response practices in the territorial communities of the Ivano-Frankivsk region **55**

Kokoriev Oleksii Viktorovych, Tarasov Andrii Volodymyrovych, Voluk Lesia Vasylivna
Anti-corruption reforms in the Baltic states: success, stagnation and lessons **63**

Lopushanskyi Pavlo Romanovych
Minilateral initiatives in Europe in the 21st century: Slavkov Triangle and Nordic-Baltic Eight **69**

Lialiuk Oleksandr Yuriyovych
The concept of deliberation in modern political science: typology and challenges in the context of war **81**

Mykytei Artem Oleksandrovych
State policy for ensuring judicial integrity: conceptual approaches and models **87**

Nagorniak Tetiana Leontiivna, Melnyk Tetiana Serhiivna
Ukraine's national branding in the context of contemporary war **92**

Naumenko Olha Mykhaylivna
Big Data as a tool for analyzing digital data in political processes **103**

Naumkina Svitlana Mykhailivna, Shchvets Svitlana Leonidivna
The role of civic initiatives in ensuring sustainable development of local self-government under decentralization **108**

Nykolaishyn Bohdan Bohdanovych
Historical excursion and modern understanding of the concept of "political institution" **116**

Nikolaieva Maiia Ivanivna
EU strategic autonomy and Ukraine's place in the new European security architecture: political and institutional analysis **121**

Obukhov Petro Gennadievich, Pavlenko Andrii Oleksandrovych
Manipulation techniques in electoral technologies
as a factor of influence on the electorate **126**

Pavlenko Andrii Oleksandrovych
Conceptual discourse of post-democracy as an environment
for generating models of new democratization **132**

Patalakha Valerii Fedorovych
Rethinking civil society as the basis for social cohesion in Germany **138**

Pekhnyk Alevtina Valentynivna, Kroitor Artem Viktorovych,
Bakhmetiev Andriy Evgeniyovych
Deepfake and audio forgeries: the new era of political disinformation abstract **144**

Popovych Yana Maksymivna, Terenyk Oleksandr Sergijovych,
Popovych Vasyl Mychaylovych
European integration as a path for Ukraine's post-war recovery:
challenges and prospects **150**

Popravka Mariia Oleksandrivna
Transformation of hybrid threats in the digital society **159**

Pronoza Inna Ivanivna
Information warfare in the system of political communications:
mechanisms of psychological impact and political management **164**

Serov Roman Ihorovych
"Information Reverse" of political reality interpretations in the Ukrainian-French discourse **169**

Khlivniuk Tetiana Petrivna
Modernisation of the welfare state: from imitation model to rational social policy **176**

SECTION 3. POLITICAL CULTURE AND IDEOLOGY

Velhus Vladyslav Viacheslavovych
U.S. strategic security documents of the hybrid period of the Russo-Ukrainian war **183**

Chupriy Leonid Vasilyevich, Kornievsky Oleksandr Anatoliyovych
Religious conservatism as the moral basis of Ukrainian statehood **190**

SECTION 4. POLITICAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SYSTEMS AND GLOBAL DEVELOPMENT

Alekseychenko Oleksander Volodymyrovych
International order: theory, history, Russian revisionism **195**

Bulbeniuk Svitlana Stepanivna
Gender-based violence: interdisciplinary discourse and international dimension **205**

Gorbachov Anton Volodymyrovych, Lohovskyi Ihor Mikolayovich
The Chinese "Belt and Road" initiative as an instrument of transregional integration
and its impact on the regional orders of Asia and Africa **211**

Demianchuk Oleksandr Petrovych, Zhevlakova Khrystyna Kostiantynivna
The manifestation of incrementalism and bounded rationality
in the European Union`s response policy to Russian aggression (2022–2025) **218**

Kan Den Sik, Semenist Ivan Vasylovych
Asian reforms: The formula of China's success **228**

Kistechok Ruslana Petrivna, Ivasechko Olha Yaroslavivna
Energy strategies of the Visegrad Group countries: a comparative analysis **234**

Klymenko Oleg Ihorovych
Military diplomacy as a tool for implementing foreign policy of Ukraine **241**

Kostyria Inna Oleksandrivna
Cultural diplomacy of Ukraine in conditions of war: institutional mechanisms and public cases of international support **247**

Marchuk Nataliya Vasylivna
The impact of the implementation of the European integration course on the political transformations of EU member states **253**

Musiienko Viacheslav Ihorovych
Turkey's energy geopolitics between the EU and the Middle East **259**

Romaniuk Nataliya Andriivna, Romaniuk Rostyslav Yosypovych
The concept of regional security in international relations theory **264**

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Вдовичин Ігор Ярославович
Угрин Леся Ярославівна

Соціальна інженерія: виклик для демократії у глобалізованому світі

УДК 323.2:342.7
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.1

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Вдовичин Ігор Ярославович
доктор політичних наук,
професор кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-3210-7684

Угрин Леся Ярославівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
ORCID: 0000-0001-8467-2151

Стаття присвячена аналізу впливу та загроз ідей і практик соціальної інженерії, які вже втілювалися на різних етапах людської історії, та новітніх викликів, детермінованих наслідками глобалізаційних процесів й повсюдним використанням інформаційних технологій. Актуальність дослідження зумовлена проблематизацією соціальної інженерії в контексті аналізу механізмів і наслідків її впливу на різних рівнях – від індивіда до великих спільнот. У статті акцентовано, що соціальна інженерія є багатовимірним явищем, яке включає і проектування моделей майбутнього, і конструювання реальності, і нав'язування ідей та цінностей через інформаційний вплив; і загрози кібербезпеці. У статті соціальна інженерія досліджується, по-перше, як способи та технології, які використовуються елітами та державними інститутами для уникнення чи мінімізації загроз стабільності сучасних суспільств, і демократичних також, передбачають «м'який» вплив на масову свідомість; і по-друге, як ідея і практика творення кращого суспільства, що засновується на переконанні в спроможності людського розуму планувати та реалізувати модель кращого (ідеального) суспільства, часто, не приймаючи до уваги реальний політико-економічний і соціально-культурний контекст. Щодо першого аспекту, в статті з'ясовано, що соціальна інженерія є механізмом демократичного врядування і демократичних стратегій, застосовується для досягнення згоди, і може сприяти і зміцненню демократичних засад суспільства, та їх вихолощуванню, чому сприяють інформаційно-комунікаційні технології. В контексті другого аспекту вияву соціальної інженерії на основі аналізу наслідків втілення проектів ідеального суспільства в минулому (революції у Франції, нацистська Німеччина, тоталітарний Радянський Союз та ін.) зроблено висновок про деструктивність і небезпеку пошуків «ідеальних» альтернатив ліберальній демократії та ринковим відносинам, оскільки вони несуть потенційну небезпеку правам і свободам індивіда, посилюючи надмірний впливу й контроль бюрократії та держави за поведінкою громадян.

Ключові слова: *соціальна інженерія, глобалізація, демократія, авторитаризм, свобода, прогрес, технології, інформаційні технології, бюрократія.*

Вступ. Стрімкі зміни, які охопили усі сфери життя сучасної людини, стимулюють пошук інструментів реформування політичних і соціально-економічних відносин. Швидкість технологічних нововведень створює спокусу радикальної відмови від попередніх моделей розвитку, демократичних інституцій, правових і культурних норм, формує умови редемократизації сучасних суспільств. Зростання ролі новітніх технологій у виробництві, наданні послуг, освіті також перетворює їх в могутній чинник впливу на приватне і політичного життя. Сучасні суспільства зіткнулись з потенційними загрозами контролю за поведінкою людини, руйнування її особистого простору, викривлення громадської думки. Відтак важливою науковою проблемою є дослідження соціальної інженерії в контексті механізмів і наслідків її впливу на різних рівнях – від індивіда до великих спільнот; критичний аналіз вірогідних загроз для прав і свобод людини в контексті широкого використання технологій впливу на масову свідомість і конструювання масових установок.

Попередній історичний досвід засвідчив складність і неоднозначність наслідків втілення різноманітних проектів соціальної інженерії у політичну практику. Відтак **метою статті** є аналіз загроз ідей та практик соціальної інженерії, які вже втілювалися на різних етапах людської історії, та новітніх викликів, стимульованих глобалізаційними процесами й поширенням інформаційних технологій. Саме інформаційні технології сформували ресурси впливу на індивіда, контролю за його поведінкою, якими раніше не володіла жодна влада. Розкрити потенційні наслідки такого впливу в демократичних суспільствах також є метою статті.

Методологія дослідження засновується на системному, історичному й порівняльному наукових підходах, використанні теоретичних засад соціального конструктивізму, які пояснюють механізми творення реальності в межах застосування соціальної інженерії, її впливу на індивіда та суспільство.

Результати. Поняття «соціальна інженерія» (або «соціальний інжиніринг») тлумачиться широко як наука, що вивчає людську поведінку та фактори, які на неї впливають. Також поширеним та узагальненим є інтерпретація соціальної інженерії як міждисциплінарної категорії, що «позначає технологічні й наукові параметри конструювання реальної й віртуальної дійсності» [5, с. 18],

а часто й нав'язування цієї дійсності індивідам і суспільству, чи «підштовхування» (Р. Талер (Richard H. Thaler)) до певної поведінки [15; 16]. Цей термін часто використовують для означення сукупності прийомів психологічної маніпуляції, акцентуючи на таких інструментах як пропаганда, паблік рілейшнз, спін-докторинг, які передбачають інформаційний вплив. Застосовується він і серед спеціалістів з комп'ютерної та інформаційної безпеки [14]. В такому сенсі концепт «соціальна інженерія» набирає негативних конотацій, постає проявом влади, що діє шляхом не застосування фізичної сили, а створення і нав'язування хибної реальності.

У нашій статті соціальна інженерія перш за все розглядається у двох вимірах. Перший розглядає її як технологію уникнення чи мінімізації загроз основам стабільності сучасних суспільств, передовсім демократичних. Американський дослідник Я. Морис (Ian Morris) у праці «Чому Захід панує – натепер» наголошує, що занепади попередніх цивілізацій обумовлювались поєднанням сукупності чинників, серед яких – міграція; падіння держав; голод; хвороби; зміни клімату [9, с. 225]. В цьому контексті використання технологій соціальної інженерії характерні (а можливо й необхідні) і для стабільного та ефективного функціонування сучасних демократій, уникнення криз та процесів відкочування до авторитарних практик. Адже демократія історично сформувалась як представницька система, що відображає інтереси та очікування більшості громадян. Важливим принципом демократії є плюралізм інтересів, ідей і переконань. Тому представницькі інститути та політичні лідери завжди поставали перед проблемою досягнення суспільної згоди, нівелювання ірраціональних прагнень громадян і соціальних груп, пошуку адекватних демократії механізмів. Без суспільної згоди та компромісів в демократичних системах складно приймати ефективні рішення та реалізовувати стратегії розвитку. Ще в 30-х рр. минулого сторіччя Е. Бернейс (Edward Bernays) стверджував, що в «деяких випадках демократичні лідери повинні за допомогою інженерії згоди схилити громадськість до прийняття конструктивних цілей і цінностей» [13, с. 114]. Іншими словами, йдеться про свідомий вплив, управління громадською думкою, конструювання масових установок, які б відповідали управлінським стратегіям демократичної еліти та більшості. В такому сенсі соціальна інженерія є механізмом демократичного врядування і демократичних стратегій. Однак, наслідки застосування можуть сприяти як зміцненню демократичних засад суспільства, так їх вихолощуванню.

Поширення цифрових технологій у XXI ст. суттєво трансформувало контекст застосування інформаційних методів впливу на громадську думку і практично знівелювало межу між процесами формування спільних цілей, згоди й маніпулятивними технологіями, які найчастіше слугують реалізації корпоративних інтересів. Нові технології через нав'язування ідей, популістських наративів і використання демократичних процедур спроможні забезпечити прихід до влади або авторитарних еліт, або неефективних менеджерів, що дискредитує саму ідею демократії, її цінності, делегітимізує демократичні режими. Криза демократії як цивілізаційне явище в XXI сторіччі привертає увагу і до можливостей технологій соціальної інженерії для подолання її суперечностей, і до можливих (або й планованих) деструктивних наслідків їхнього застосування для загального блага.

Другий вимір аналізу соціальної інженерів у цій статті – ідея і практика творення кращого суспільства, що базується на припущенні про спроможність людського розуму планувати краще (ідеальне) суспільство та реалізувати такий план, переважно ігноруючи його реальний політико-економічний і соціально-культурний стан. Ф.А. Гаєк (Friedrich August von Hayek) застерігав, що концепція людини, обдарованої розумом, здатним формувати зовнішні обставини, щоб створити цивілізацію, неправильна у своїй основі. Людина не просто нав'язала світові зразок, який створила своїм розумом, її розум сам є системою, що постійно змінюється *внаслідок* пристосування людини до свого оточення. Було б помилкою вважати, стверджував учений, що задля досягнення вищої цивілізації ми повинні тільки втілити ідеї, які тепер керують нами. Якщо необхідно просуватися вперед, то мусимо бути готові із набуттям дальшого досвіду безперервно переглядати наші сучасні концепції та ідеали [6, с. 31]. Подібну думку висловив і З. Бауман у книзі про Голокост: «Модерний геноцид – складова соціальної інженерії, яка потрібна для створення соціального порядку, що відповідає проекту ідеального суспільства» [1, с. 138].

Пошук нових ідей модернізації політичної системи, принципів управління, економічних відносин завжди був об'єктивно зумовлений якісними технологічними змінами, процесом глобалізації, трансформацією норм людської поведінки. Усе це накладається на небезпечне зростання ірраціональної складової у прийнятті рішень у буденній поведінці людей, формуючи попит на використання кризи раціонального сприйняття реальності та інформації для здобуття влади чи посилення домінування. Такі процеси відбуваються і в електоральних демократіях, і в авторитарних режимах, і в тоталітарних сектах. Це спонукає до аналізу загроз, які постають із емоційно зрозумілого потягу людей до пошуку безпечного варіанту «втечі від свободи», у надії зняти із себе відповідальність за власну долю і перекласти її на когось чи щось, передовсім на владу. Зростання добробуту і побутового комфорту після II світової війни завдяки технічним нововведенням, дали поштовх до творення нових варіантів пояс-

нення соціальної дійсності і майбутніх перспектив людської цивілізації.

Такі пояснення запропонувала теорія постіндустріалізму, яка активно формувалася у другій половині XX століття. Зокрема Р. Арон (Raymond Aron), а згодом і Д. Белл (Daniel Bell), аналізуючи проблеми постіндустріальної цивілізації, дійшли висновку, що саме технологічний прогрес, а не політичні і соціальні фактори (попри їх важливість), визначає розвиток суспільства. Експансія інформаційної економіки викликала вибухове підвищення попиту на працівників, які, володіючи розвиненим інтелектом і гарною освітою, були здатні трансформувати інформацію в нові знання і використовувати їх у виробничому процесі. При цьому вважалося, що головним об'єктом власності, який дозволяє новому прошарку інтелектуалів займати вагомі позиції в суспільстві, є не земля і капітал, а інформація і знання, якими володіють конкретні люди. Виникли сподівання на розширення меж людської свободи, чому раніше сприяли надбання Промислового перевороту, поштовх до якого дали впровадження енергії пари з кінця XVIII століття, перш за все у виробництві. Сьогодні ми теж спостерігаємо сприяння інформаційних технологій свободі. Та не менш очевидними є потенційні ризики. Купівельна чи споживча спроможність суспільства стали головним критерієм оцінки рівня стабільності певної країни та її статусу: «Коли ж у вас є багато нафти, або ви спроможні багато купувати чи інвестувати, це виправдовує вашу неповагу до сучасних політичних і моральних принципів або захисту громадянських свобод і прав людини» [2, с. 67]. При цьому люди сприймаються як прості статистичні одиниці.

Такий підхід, як не парадоксально, видається на перший погляд, багато в чому обумовлений стабільним розвитком людської цивілізації після II світової війни – «затяжні періоди миру й процвітання часто створюють сприятливі умови для повзучого захоплення держави елітами. Цим самим закладаються передумови для політичної кризи, особливо якщо країну спіткає економічний спад або зовнішньополітичні потрясіння» [12, с. 35]. Реальні практики ставлять під сумнів припущення про існування сучасного класу «інтелектуалів», незалежного від правлячого класу, і найперше – від великих власників. Оптимістичні сподівання опиралися на припущення про доступність інформаційної техніки і технологій, які мала б забезпечити інтелектуальним працівникам можливість індивідуального виробництва інформаційних продуктів. Також невиправданими були сподівання на зацікавленість у його представниках різних структурних елементів соціальної ієрархії та їхню виняткову мобільність – соціальну і географічну. Причина – в ігноруванні традиційної людської схильності до панування. Тому досить швидко технологічні зміни почали «працювати» проти своїх творців. Попит на кваліфіковані кадри (і не лише кваліфіковані) стимулював їх стрімке зростання і як наслідок – насиченість ринку праці. А найголовніше – поява штучного інтелекту (artificial intelligence), спроможного вирішувати певну частину завдань, які раніше були виключною прерогативою людини. І коло цих завдань стрімко збільшується. У підсумку з'явились чергові небезпеки свободі людини в контексті функціонування ШІ в економічному, політичному, інтелектуальному середовищі в умовах занепаду конкурентної економіки, зростання популярності патерналістських ідей, зокрема через забезпечення безумовного доходу та інших благ. Наслідком цих технологічних змін є посилення ролі урядів та глобальних корпорацій, які ними володіють і контролюють. Постає питання, наскільки безпечне буде майбутнє, коли влада – політична і економічна, поєднуючи примус і технологічну перевагу, отримає майже безмежні можливості для контролю? Стає реальністю втілення Утопії – право визначати владі кому і ким бути, які блага отримувати, чи взагалі бути від них позбавленим. Відповідно це актуалізує питання про роль і функції бюрократії в сучасному суспільстві. Західна модель управління базується на підході, що бюрократія, спираючись на знання та вміння, спроможна забезпечувати реалізацію ефективного виконання політичних рішень, які формуються для подолання соціально значимих проблем. Сучасне ускладнення буття суспільства створює можливість надмірного впливу бюрократії та держави, потенційно надаючи їй інструментарій, подібний до тоталітарних режимів і, окрема, завдяки загальному проникненню інформаційних технологій у кожну сферу людського буття.

Соціальний оптимізм щодо ролі технологій і готовність відмовитися від свободи (демократичних принципів) покликаний до життя прагненням позбутися непевності буття, забуваючи на чому постала сучасна свобода людини, яка багатьом видається непорушною і вічною. Адже пошук стабільності і захисту неминуче приведе до розширення ролі держави, її спроможності регулювати і контролювати найрізноманітніші сфери людського життя, перш за все гарантуючи певні стандарти матеріального добробуту, що на практиці призведе до втрати стимулу могутнім економічним силам діяти відповідально. Як ілюстрацію Ф. Фукуяма (Francis Fukuyama) описує фінансову кризу 2008-2009 рр., коли приватний сектор охоче підживлював іпотечне безумство, йдучи на невиправдані ризики, бо великі банки знали, що в кінцевому підсумку уряд їх витягне із халепи. «Та ще більше жахає подальший перебіг подій. Попри всезагальне усвідомлення величезних ризиків з боку банків, яким "через великий розмір не можна дозволяти збанкрутувати", після 2008 року американський банківський сектор вийшов на ще вищий рівень концентрації» [12, с. 13].

Масова свідомість не цілком сприймає усі ризики застосування інструментарію соціальної інженерії для вирішення проблем, зосереджуючись на короткотривалих успіхах, та механізмах, які дають швидкий результат. У той час як прихильники ідей соціальної інженерії розуміють це краще: «Можна стверджувати, що урок XX століття для революційної політики полягає в тому, що лише капітал здатен зруйнувати капітал. Нічого, крім власного масивного апарату руйнування, не є достатнім, щоб остаточно знищити панівний гігантський консолідований спосіб виробництва» [7, с. 48].

Погляд сповнений радикалізму і оптимізму, хоча вся попередня історична практика засвідчила небезпеки такого радикального експериментування. Зокрема, остерігаючи від надмірного ентузіазму щодо Французької революції, Е. Берк (Edmund Burke) попереджав – «мудрі люди застосовують ліки до вад, а не до імен, до причин зла, які завжди одні й ті самі, а не до випадкових знарядь, що ними воно послуговується, і не до мінливих машкар, у яких воно виступає. Інакше ви будете володіти історичною мудрістю теоретично, а на практиці виявитеся дурнем» [4, с. 370].

Такі заклики, спонукаючи до постійного думання, вимагаючи не суто знань певного рівня сукупності фактів, а перш за все нахилу до їх критичного переосмислення, не отримують масової підтримки. Однозначність і лінійність є популярною, так як пропонує прості відповіді, звільняючи людину від сумнівів, необхідності приймати рішення, докладати зусиль до його реалізації, і погодитись на відсутність стовідсоткових гарантій результатів.

Наслідки реалізації проектів соціальної інженерії можна проілюструвати прикладом з історії Франції. Після революції 1789 р. вона успадкувала політичну лівицю, яка протягом XX століття «співала оди насильству і схилялася до різних тоталітарних ідеологій від сталінізму до маоїзму» [12, с. 25]. Успіх революцій був обумовлений втратою правлячим класом спроможності до конструктивних змін, його прагненням зберегти привілейоване становище всупереч потребам розвитку усього суспільства. Однією з вагомих причин революції у Франції Ф. Фукуяма вважає невдачі уряду ліквідувати наприкінці XVIII століття систему продажу посад. Еліта, яка користалась з таких привілеїв, володіла значною владою і відкидала будь-які реформи, що могли їх обмежити. Нереформованість політичної системи зрештою призвела до революції, під час якої представники цієї групи «втратили не лише куплені посади, а щоб мало не здалося, ще й голови» [12, с. 22–27].

Втілення проектів соціальної інженерії це не лише якобінська диктатура 1793–1794 рр., чи більшовицький переворот у 1917 р., чи подібні проекти. Можливий і варіант недопущення правлячим класом такого розвитку подій шляхом більш жорсткого контролю за поведінкою людини і найголовніше –обмеження її готовності до активних, скоординованих дій, що не вирішує проблему, а лише відсуває її на певний час. Неминучі соціальні потрясіння закономірно набудуть екстремістського вияву через зруйнованість навичок до соціально відповідальної поведінки, занепад раціонального усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків у їхніх діях. Тому таким складним є шлях України, яка пережила трагічний і надзвичайно тривалий радянський експеримент над собою, до реальної незалежності.

Процеси, що відбуваються у демократичних і розвинутих країнах, які претендують на зразок гарантування прав і свобод людини, дають підстави зробити висновок про потенційну можливість втілення новітнього авторитарного варіанту соціальної інженерії, використовуючи наслідки соціальних і технологічних змін, які стали очевидними на початку XXI століття. В цьому контексті З. Бауман (Zygmunt Bauman) і Л. Донкіс (Leonidas Donskis) привернули увагу до двох важливих аспектів. По-перше, наявність соціальних мереж, які дозволяють дешевше, швидше, точніше і водночас легше «ідентифікувати та визначити місце розташування діючих чи потенційних дисидентів порівняно з будь-якими традиційними інструментами нагляду». По-друге, формування нового соціального класу – прекаріату, який на відміну від пролетаріату минулого, складається з представників усіх економічних класів з непостійною і нестабільною зайнятістю, усіх, хто «мають вагомі підстави сумніватися в надійності свого становища в суспільстві» [2, с. 84]. Зміни у відносинах між працедавцем і працівниками створюють передумови для звуження простору людської свободи. На відміну від своїх нащадків доби плинної реальності століття сучасники Г. Форда чи Дж. Д. Рокфеллера були нездатні перетворити пролетаріат на прекаріат. Вони не мали змоги перенести свої статки, в інші місця, де робітники були готові терпіти будь-який режим виробництва, хоч би яким жорстоким він був, в обмін на мізерний прожитковий мінімум. Їхні засоби виробництва, їхній капітал був «прив'язаний» до місця: громіздким устаткуванням, високими фабричними мурами. Це була взаємна залежність, і той факт, що обом сторонам доведеться довго триматися разом, вони чудово розуміли [2, с. 82]. У глобальному інформаційному суспільстві швидке переміщення капіталів, технологій, виробництва уможливило вплив не лише на становище найманих працівників, а й на позицію урядів країн. Бізнес заради прибутку легко приймає певні правила політичної влади, нерідко із недемократичними практиками. Найбільш виразними прикладами є Росія і КНР. Сподівання багатьох західних політиків на зміну природи авторитарних режимів через залучення іноземних інвестицій не справдилися. Радше спо-

стерігаємо толерування авторитарної практики великими компаніями, для яких робота в суспільствах з обмеженими свободами виявилась доволі рентабельною і навіть комфортною. Платою за цю комфортність є втрата багатьма західними підприємцями розуміння цінності свободи як підґрунтя творення інновацій, які й стають основою прибутків. Вони погоджуються на «антибуржуазну» контрреволюцію, коли її гасла сформульовані чи то як захист традиційних цінностей консерватизму, чи то у стилі радикальної риторики звільнення від обмежень свободи підприємництва.

Індустріальна епоха з очевидними причинно-наслідковими зв'язками спонукала до раціоналізації поведінки і в політичній практиці, і в межах ринкової економіки. Перед обличчям такої взаємозалежності обидві сторони (бізнес і наймані працівники) мали дійти висновку, що в їхніх інтересах буде виробити, узгодити й дотримуватися певного «модусу вівенді», тобто, правил, способу співіснування, що передбачали добровільну згоду на обмеження свободи дій та способи взаємовпливу сторін. Переступити межі, визначені взаємозалежністю, означало б для них руйнування джерел власного збагачення. Коротше кажучи, підсумовують З. Бауман і Л. Донкіс, «були межі нерівності, в яких капітал міг існувати... Обидві сторони конфлікту були зацікавлені в тому, щоб не дати нерівності вийти з-під контролю, І кожна з них окремо була зацікавлена зберегти другу сторону в грі» [2, с. 82–83].

Сучасні глобальні трансформації руйнують переважну більшість обмежень, які в попередні історичні епохи накладалися на індивіда і його поведінку – релігійні і станові табу, географічні кодони, транспорті проблеми, обмеження щодо інформації. Тепер постають питання, чи спроможний «прекаріат» діяти солідарно та втілювати спільне розуміння соціальної справедливості та спільне бачення «доброго суспільства», відкритого для всіх його членів? Відповіді обумовлюються багатьма обставинами.

Періоди кризи завжди спричиняють зростання впливу радикальних гасел і пошуку простих відповідей, здатних більш-менш переконливо все пояснити і пообіцяти достатньо швидке пояснення проблем. «Принципова різниця між Світовою державою, що народжується протягом XXI століття, і нині існуючими національними державами полягає в об'єкті державного регулювання, оскільки Світова держава виявляє і реалізує свою планетарну владу не у просторі територій, а у просторі процесів, що протікають у просторі окремих країн і міждержавних утворень. За стан території відповідають національні держави» [10, с. 125].

Ігнорується попередній емпіричний історико-політичний досвід та напрацювання політико-філософської думки, яка багато в чому сформувала основи сучасного, недосконалого – та набагато заможнішого і безпечнішого світу, порівняно із попередніми етапами людської історії.

Економіка, ґрунтована на приватній ініціативі викликає застереження, які вже неодноразово дозволили прийти до влади людям готових до радикальних соціальних експериментів, під гаслами знищення нерівності. Результати виявилися ще більш небезпечними для людської свободи, ніж нерівність ринку. Обумовлено це ігноруванням неконтрольованості, «безладності» капіталізму, що споріднює його із спонтанними інституціями, до яких залучається народ. Однак такі інституції виконують роль «школи демократії». Особа, яка навчилася брати участь у прийнятті рішень на рівні сільської ради або фермерської спілки, набирається вміння, яке в кінцевому рахунку обертається вигодою в офіційному процесі демократичної політики. Така не зовсім політична діяльність є передумовою самого капіталізму, а «позитивна спорідненість між капіталізмом і посередницькими структурами може слугувати поясненням, принаймні часткового, попередньої гіпотези, що успішний розвиток капіталізму спонукає до демократії» [3, с. 97].

Незважаючи на історичний досвід, достатньо переконливу ілюстрацію гальмування людського поступу в різних моделях втіленої соціальної інженерії (нацистська Німеччина, Радянський Союз, його сателіти, маоїстський Китай, КНДР, геноцид червоних кхмерів у Камбоджі та ін.), в умовах сучасної непевності зростає популярність пошуків альтернатив вільному ринку і ліберальній демократії. «Серед недемократичних альтернатив Китай є найбільш серйозним викликом ідеї, що ліберальна демократія є універсальною еволюційною моделлю» [12, с. 125]; він демонструє потужне економічне зростання з 2000 р., що має переконувати світ в більшій ефективності та конкурентності його моделі розвитку порівняно із західною. Тут заслуговують застереження слова про універсальну еволюційну модель. Політична практика не одного тисячоліття історії людської цивілізації радше свідчить про унікальність ліберальної демократії, її вразливість, необхідності взаємодії багатьох чинників для досягнення нею успіху. Проблема полягає у тому, що західна ліберальна демократії втрачає розуміння цінностей, на яких постала. Доречним тут є зауваження Е. Епплбом (Anne Elizabeth Applebaum): «Демократія сама по собі завжди була галасливою і буйною, але коли її правил дотримуються, вона зрештою витворює консенсус. Сучасні дебати цього не роблять. Навпаки, вони викликають у деяких людей бажання вкоротити язика іншим» [8, с. 125]. Те, що ми спостерігаємо є масовою зовнішньою мімікрію чи то під формальні демократичні процедури, чи то під боротьбу за мир. Це надає нове дихання силам, щодо яких стверджувалося, що для них вже наступив «кінець історії». Подібні сили надзвичайно життєстійкі, вони апе-

люють до реальних проблем, але не до шляхів їх реального розв'язання. Як ілюстрацію, можна згадати позицію радикальних лівих сил перед Першою світовою війною. «Лише фракція на чолі з Леніним, яку іноді називають Цимервальдською лівицею, і далі обстоювала інтернаціоналізм. А отже, це було не просто повстання супроти експлуатації, а й відмова від різанини Першої світової війни, програма "хліба та миру", що дарувала комунізму моральне право претендувати на універсальність. Моторошні паралелі сучасності з роками, що передували 1914-му, вимагають оновленої стратегії "хліба та миру", де під "хлібом" слід розуміти "забезпечення екологічних умов для життя виду", а під "миром" – "усунення системного соціального насильства"» [7, с. 233–234]. Представлена цими дослідниками позиція є показовою для практично усіх варіантів соціальної інженерії – ігнорування щоденності – політичної, економічної, історичної, культурної як несуттєвості. Про який мир та інтернаціоналізм щодо Леніна і більшовиків, можна вести мову, якщо не ігнорувати історичну практику? Війна яка тривала на території колишньої Російської імперії після більшовицького перевороту (організованого цими адептами «хліба та миру»), була спрямована передовсім проти народів, які прагнули здобути незалежність; спроби військовим силою «експортувати» «світову революцію» на сусідні держави, і не лише сусідні; масовий терор над населенням територій, які опинилися під владою революційних експериментаторів, голодомор. Суто технологічні політичні маніпуляції, які не знайшли жодного підтвердження у практичні політиці, подаються як доказ.

Ще одним прикладом підміни понять є обґрунтування радянським керівництвом вступу СРСР у Другу світову війну фактично на боці нацистської Німеччини: «Радянська влада твердила, що мала втрутитися, позаяк польська держава перестала існувати. Польща більше не могла захищати своїх громадян, тож Червона армія мусила ввійти в країну як миротвориця» 11, с. 184–185]. «Миротворча» акція розповсюдила практику тоталітарного режиму на окуповані території.

Сучасні підходи до соціальної інженерії є продовженням такої практики – правильні гасла про максимальну свободу, рівність і заклики до відмови від тих економічних, політичних, культурних практик, які забезпечили наявний вже рівень прав і свобод. І що найголовніше – дозволяють їх не ідеальну, та все ж реалізацію. Тому ми не маємо жодних підстав ігнорувати потенційну небезпеку встановлення контролю над нашою поведінкою, яка базується на пропозиції гарантування безпеки шляхом посилення контролю над діяльністю людей, чи то розширення наших прав і свобод до безмежності. Така свобода неминуче переростає у свавілля, і у підсумку – спонукає погодитися на ту чи іншу форму диктатури. Пропозиція прийняти за варіант вирішення проблем радикальними способами, є на перший погляд привабливою, але помилковою за наслідками. Слід визнати слушність застереження: «Ніхто, живучи в усталеній демократії, не може бути впевнений у неминучості її виживання. Немає автоматичного історичного механізму, який робить історичний прогрес гарантованим або запобігає занепаду й поверненню назад» [12, с. 541]. Сучасна людина опиняється перед вибором двох варіантів соціальної інженерії – «м'якого», який спочатку перетворює індивіда у споживача, чия свідомість підконтрольна завдяки відсутності голоду і знищенню культурно-історичної вкоріненості, та «жорсткого», втіленого в побудові тиранічного режиму, який теж прагне до максимального впливу на світогляд людини, бо без цього жодна диктатура не може існувати тривалий час.

Можливість уникнення загроз відновлення домінування автократій (незалежно від їх ідеологічного обґрунтування) засновується на нашій спроможності зберегти простір свободи, зокрема й економічної, що своєю чергою дозволяє скористатися однією з найголовніших рис модернізації – великомасштабним переходом у людських справах від фаталізму до вибору. Європейська цивілізація, ще її античний період, за свою основу обрала самодіяльність вільної людини, якій найперше мають належати результати її праці. Це стимулює новації, наслідки яких складно прогнозовані. Людині властиво опиратися на відоме, але в соціальній площині, де те, чого ми не знаємо, часто важливіше, що нерідко сіє сум'яття в людських думках. Однією з визначальних рис західної цивілізації стало конструктивне використання непевності буття (свободи), завдяки розширенню варіативності застосовуваних інструментів – чи то державно-правових, чи то технологічних, чи то поведінкових. Ще в минулому столітті Ф.А. Гаєк попереджав, що у боротьбі за моральну підтримку людства нестача стійких переконань ставить Захід у дуже невигідне становище. Настрій значної частини сучасних інтелектуальних лідерів, які представляють західну демократію, можна окреслити як розчарування у принципах, зневагу до досягнень людства і виняткову турботу про створення «кращого світу». Це не той настрій, при якому можна сподіватися на послідовників. Якщо ми хочемо досягнути успіху в сучасній великій боротьбі ідей, передусім варто знати, у що ми віримо. Ми повинні також з'ясувати для себе, що ми хочемо зберегти, якщо нам вдасться позбутися в собі пасивности [6, с. 10]. Отже, надмірно оптимістичне чи байдуже сприйняття руйнування усталених морально-етичних та культурних інститутів насправді не є релевантною відповіддю на цивілізаційний виклик, а рухом за течією подій, чи лише їх фіксацією.

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновки, що соціальна інженерія є багатовимірним явищем, яке використовувалось людством для розробки адекватних цивілізаційному контексту та завданням стратегій впливу на масову поведінку чи конструювання ідеальної реальності. Відтак соціальна інженерія завжди існувала на межі позитивного та деструктивного впливу на індивіда та суспільство. У сучасному світі соціальна інженерія, вплив якої був суттєво посилений стрибком у розвитку технологій, зокрема інформаційних, постала викликом для ліберальних демократичних цінностей і суспільних порядків, створюючи вагомі передумови для авторитаризації сучасних суспільств та поширення радикальних, антидемократичних ідей, моделей поведінки на глобальному рівні, обґрунтовуючи їх необхідністю вирішення назрілих проблем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бауман Зиґмунт. Модерність і Голокост; пер. з англ. К. Диси. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2022. 344 с.

2. Бауман Зигмунт, Донкіс Леонідас. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній сучасності; пер. з англ. О. Буценка. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. 280 с.

3. Бергер П.Л. Капіталістична революція: п'ятдесят пропозицій щодо процвітання, рівності і свободи; пер. з англ. С.О. Макеєв, І.П. Дзюб, І.О. Кресіна; передм, В.К. Черняка. К.: Вища школа, 1995. 247 с.

4. Берк Едмунд. Мораль та історія. *Консерватизм. Антологія*; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. К.: Смолоскип, 1998. С. 369-371.

5. Бондаренко І. Концептуалізація поняття "соціальний інжиніринг" в індустріальних парадигмах та мас-медійних практиках. *Діалог: Медіа студії.* 2017. №23. С. 17-36.

6. Гаєк А. Фрідріх. Конституція свободи; перю з англ. М. Олійник та А. Королишин. Львів: Літопис, 2002. 556 с.

7. Даєр-Візефорд Нік, Матвієнко Світлана. Кібервійна і революція; авториз. пер. з англ. Андрія Бондаря. Київ: Критика, 2021. 328 с.

8. Епплбом Енн. Сутінки демократії: підступна спокуса авторитаризму. Київ: HREC PRESS, 2023. 220 с.

9. Моріс Ян. Чому Захід панує – натепер. Оповіді з історії та що з них випливає щодо майбутнього. Вид. друге. Київ: ТОВ «Видавнцтво "КЛІО"», 2018. 784 с.

10. Рябека О. Світова держава як продукт глобалізованого організаційного розвитку. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. № 3 (71). С. 114–126.

11. Снайдер Тімоті. Криваві землі. Європа між Гітлером і Сталіним; пер. з англ. Ю. Семенюк. Львів: Човен, 2025. 688 с.

12. Фукуяма Френсіс. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії; пер. з англ. Тараса Цимбала і Романа Корнута. Київ: Наш формат. 2019. 608 с.

13. Bernays E. The Engineering of Consent. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 1947. Vol. 250, Issue 1. P. 113–120.

14. Gehl Robert W., Lawson Sean T. Social Engineering: How Crowdmasters, Phreaks, Hackers, and Trolls Created a New Form of Manipulative Communication. Cambridge The MIT Press. 2022. 327 p. DOI: https://doi.org/10.7551/mitpress/12984.001.0001

15. Sunstein C. R., Thaler R. H. Libertarian paternalism is not an oxymoron. *The University of Chicago Law Review*. 2003. Vol. 70. Issue 4. P. 1159–1202.

16. Thaler R.H, Sunstein C.R. Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness. Yale University Press, New Haven 2008. 293 p.

REFERENCES:

1. Bauman, Zygmunt.(2022). Modernist i Holokost [Modernity and the Holocaust]; per. z anhl. K. Dysy. K.: DUKH I LITERA. 344 s. [in Ukrainian].

2. Bauman, Zyhmunt, Donkis, Leonidas. (2014). Moralna slipota. Vtrata chutlyvosti u plynnii suchasnosti. [Moral Blindness: The Loss of Sensitivity in Liquid Modernity]; per. z anhl. O. Butsenka. K.: DUKH I LITERA. 280 s. [in Ukrainian].

3. Berger, Peter L. (1995). Kapitalistychna revoliutsiia: piatdesiat propozytsii shchodo protsvitannia, rivnosti i svobody; [The Capitalist Revolution. Fifty Propositions About Prosperity, Equality and Liberty]. per. z anhl. S.O. Makeiev, I.P. Dziub, I.O. Kresina; peredm, V.K. Cherniaka. K.: Vyshcha shkola. 247 s. [in Ukrainian].

4. Burke, Edmund. (1998). Moral ta istoriia.[Morals and History]. *Konservatyzm. Antolohiia;* uporiad. O. Protsenko, V. Lisovyi. K.: Smoloskyp. S. 369-371. [in Ukrainian].

5. Bondarenko, I. (2017). Kontseptualizatsiia poniattia "sotsialnyi inzhynirynh" v industrialnykh paradyhmakh ta mas-mediinykh praktykakh. [Conceptualization of social engineering in the industrial paradigms and massmedia practices]. *Dialoh: Media studii*. №23. S. 17-36. [in Ukrainian].

6. Hayek A. Friedrich. (2002). Konstytutsiia svobody. [The Constitution of Liberty]. per. z anhl. M. Oliinyk ta A. Korolyshyn. Lviv: Litopys. 556 s. [in Ukrainian].

7. Dyer-Witheford, Nick, Matviienko, Svitlana. (2021). Kiberviina i revoliutsiia. [Cyberwar and Revolution]; avtoryz. per. z anhl. Andriia Bondaria. Kyiv: Krytyka. 328 s. [in Ukrainian].

8. Applebaum, Anne. (2023). Sutinky demokratii: pidstupna spokusa avtorytaryzmu. [Twilight of Democracy: The Seductive Lure of Authoritarianism]. Kyiv: HREC PRESS. 220 s. [in Ukrainian].

9. Morris, Ian (2018). Chomu Zakhid panuie – nateper. Opovidi z istorii ta shcho z nykh vyplyvaie shchodo maibutnoho. [Why The West Rules – For Now: The Patterns of History and what they reveal about the Future]; vyd. druhe. Kyiv: TOV «Vydavntstvo "KLIO"». 784 s. [in Ukrainian].

10. Ryabeka, O. (2014). Svitova derzhava yak produkt hlobalizovanoho orhanizatsiinoho rozvytku. [World state as a product of globalized organizational

development]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. № 3 (71). S. 114–126. [in Ukrainian].

11. Snyder, Timothy. (2025). Kryvavi zemli. Yevropa mizh Hitlerom i Stalinym. [Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin; per. z anhl. Yu. Semeniuk. Lviv: Choven,. 688 s. [in Ukrainian].

12. Fukuyama, Francis.(2019). Politychnyi poriadok i politychnyi zanepad. Vid promyslovoi revoliutsii do hlobalizatsii demokratii. [Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy]; per. z anhl. Tarasa Tsymbala i Romana Kornuta. Kyiv: Nash format. 608 s. [in Ukrainian].

13. Bernays, E. (1947). The Engineering of Consent. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. Vol. 250, Issue 1. P.113-120.

14. Gehl, Robert W., Lawson, Sean T. (2022). Social Engineering: How Crowdmasters, Phreaks, Hackers, and Trolls Created a New Form of Manipulative Communication. Cambridge The MIT Press. 327 p. DOI: https://doi.org/10.7551/mitpress/12984.001.0001

15. Sunstein, C. R., Thaler, R. H. (2003). Libertarian paternalism is not an oxymoron. The University of Chicago Law Review. Vol. 70. Issue 4. P. 1159–1202.

16. Thaler, R.H, Sunstein, C.R. (2008). Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness. Yale University Press, New Haven.293 p.

Social engineering: a challenge for democracy in a globalised world

Vdovychyn Ihor Yaroslavovych

Doctor of Political Sciences,
Professor at the Department of Theory and History of Political Science
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3210-7684

Uhryn Lesya Yaroslavivna

Candidate of Political Science,
Associate Professor at the Department of Theory and History of Political Science
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8467-2151

The article is devoted to analysing the impact and threats of ideas and practices of social engineering that have already been implemented at various stages of human history, as well as the latest challenges posed by the consequences of globalisation processes and the widespread use of information technologies. The relevance of the study lies in the problematisation of social engineering in the context of analysing the mechanisms and consequences of its influence at various levels – from the individual to large communities. The article emphasises that social engineering is a multidimensional phenomenon that includes the design of models of the future, the construction of reality, and the imposition of ideas and values through information influence, and threats to cybersecurity. Social engineering is examined in the article, firstly, as the methods and technologies used by elites and state institutions to avoid or minimise threats to the stability of modern societies, including democratic ones, involving 'soft' influence on mass consciousness; and secondly, as the idea and practice of creating a better society, based on the belief in the ability of the human mind to plan and implement a model of a better (ideal) society, often without taking into account the real political, economic, social and cultural context. Regarding the first aspect, the article clarifies that social engineering is a mechanism of democratic governance and democratic strategies, used to achieve consensus, and can contribute to both strengthening the democratic foundations of society and their erosion, which is facilitated by information and communication technologies. In the context of the second aspect of the manifestation of social engineering, based on the analysis of the consequences of implementing the projects for an ideal society in the past (revolutions in France, Nazi Germany, the totalitarian Soviet Union, etc.), the conclusion is drawn about the destructiveness and danger of searching for 'ideal' alternatives to liberal democracy and market relations, since they pose a potential threat to the rights and freedoms of the individual, reinforcing the excessive influence and control of bureaucracy and the state over the behaviour of citizens.

Key words: *social engineering, globalisation, democracy, authoritarianism, freedom, progress, technology, information technology, bureaucracy.*

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Kadlubovych Tetyana Ivanivna
Kolodyazhna Alla Volodymyrivna
Chernyak Daryna Serhiivna

Philosophy of identity as a methodological basis for the analysis of electoral behavior

UDC 141.7:316.344.32:324.7
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.2

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Kadlubovych Tetyana Ivanivna
Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of International Relations and Political Consulting
Open International University of Human Development "Ukraine"
Lvivska str., 23, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2021-2070

Kolodyazhna Alla Volodymyrivna
Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Professional Education in the Field of Technology and Design
Kyiv National University of Technologies and Design
Mala Shiyanovska str., 2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5760-883X

Chernyak Daryna Serhiivna
Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Performing Arts and Culture
Kyiv National University of Technologies and Design
Mala Shiyanovska str., 2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1515-6070

Purpose. *The article is a comprehensive theoretical and methodological analysis of the phenomenon of electoral identity and identification in the context of their interdisciplinary nature.* ***Theoretical basis.*** *The study integrates the achievements of philosophy, sociology, political science, psychology, and cultural studies. The analysis is based on classical concepts of social and political identity, constructivist interpretations, and the provisions of discourse theory and field theory [2]. Postmodern perspectives allow us to view identity as a dynamic, multi-level, and contextual construct that is shaped by globalization processes, information flows, and network communication. The analysis is based on the interaction of individual and group dimensions of identity, the concept of discursive community, and the idea of the electoral field as a space of competition between political actors, meanings, and narratives.* ***Originality.*** *The scientific novelty of the work lies in viewing electoral identity as a complex and dynamic phenomenon whose content and functions vary depending on theoretical approaches and sociocultural contexts. The study demonstrates that interpretations of "identity" and "identification" are shaped by the researcher's analytical perspective, which influences their semantic and methodological potential. The applicability of discursive analysis and field theory is substantiated, as these approaches enable the examination of electoral identity within a "networked" information society and allow the identification of its levels, types, and functional features.* ***Conclusions.*** *Electoral identity is defined as a subtype of political identity that shapes individuals' orientations toward political actors, values, and institutions. It produces distinct forms – polarized, loyal, negative, and apathetic – corresponding to different patterns of political behavior. Electoral identification contributes to social structuring, the integration of group interests, public opinion formation, and mechanisms of political mobilization. In the context of postmodern and networked transformations, it acquires new features linked to the expanding role of information technologies, digital communication, and emerging cultural models. The study affirms the necessity of an interdisciplinary approach to understanding electoral identity as a multifaceted socio-political construct.*

Key words: *electoral identity, political identification, social identity, group dynamics, political socialization, value orientations, discourse community, electoral process.*

Introduction. Philosophical discourse makes it possible to analyze various aspects of human existence, including subjectivity, the search for the meaning of life, and processes of self-determination. One of the central philosophical problems is the analysis of the nature of identity, which not only characterizes the individual but also functions as an ontological and axiological category that determines one's belonging to a particular cultural, moral, and even political community. The philosophy of identity allows us to view identity as a form of self-expression and self-knowledge of the subject, reflecting the deep processes of personal self-determination under conditions of transformational change.

These changes are also evident in the political sphere, where the role of institutions, political practices, and forms of civic participation are being rethought. Recent foreign studies [13], [16], [10] confirm that political identity is becoming a key factor in emotional polarization, group mobilization, and the stability of democratic processes. In psychological terms, it is seen as the integration of emotional attachments, value orientations, and cognitive patterns that shape an individual's political self. Research shows that emotions – in particular, anxiety and anger – significantly influence political self-categorization and determine an individual's readiness for political participation [9], [21], [15], [7]. Sociological studies emphasize the growing role of online communities, algorithmic information flows, and new forms of group solidarity, which significantly influence voters' electoral behavior [18], [20], [6]. In this context, the phenomenon of political and electoral identification acquires special significance, representing a concrete manifestation of the processes of personal self-determination within the sphere of political activity. Philosophical reflection on electoral identification opens the possibility of considering it as an ontological act of self-identifi-

cation, through which the individual affirms his or her own position within the world of meanings and values inherent to the political realm. Thus, the problem of electoral identification emerges as a complex philosophical and anthropological category, combining the ontological, axiological, and communicative dimensions of human existence. The philosophy of identity serves not only as a theoretical but also as a methodological foundation for the analysis of electoral behavior, as it enables the comprehension of political processes from the standpoint of a holistic understanding of the human being as a subject who simultaneously embodies consciousness, will, and values. Electoral identity and identification are issues that are regularly raised by researchers of the electoral process, cause concern for candidates seeking election to representative bodies in democratic states, and determine the choice of economic or ideological foundations in policymaking. Identity politics has become a key concept explaining much of what is happening in global affairs [30]. This defines the relevance of the research topic since the theoretical and methodological comprehension of the problem of electoral identification provides a foundation for politicians in building strategies, making well-balanced political decisions, reducing errors in policy development, and strengthening democratic institutions.

Purpose. The study aims to clarify the essential characteristics of the concepts of electoral identity and identification, determine their place in the structure of political identity, and analyze the philosophical, social, psychological, and cultural factors that influence the formation of electoral orientations in modern society. Particular attention is paid to the role of electoral identification as a form of self-determination of the individual in the political field.

Statement of basic materials.

Identity and identification as an interdisciplinary problem

Identity and the process of identification are the subjects of study in many sciences and have a relatively long history of investigation. This concept can be interpreted as having a synergetic meaning in methodological terms. The phenomenon of identity can be explained by the fact that it is not a static category. It is shaped by internal and external factors and may change throughout an individual's life. A person may possess several identities: gender, economic, political, professional, and so on. Citizens' identities are formed under the influence of diverse, often contradictory and ambiguous social interactions in today's turbulent world: "People identify themselves with others based on various social markers" [23, p. 546]. The phenomenon of identity arises because people seek a sense of closeness with those similar to themselves. Such similarity evokes specific emotions [5, pp. 211–229]. Political identity is a form of social identity that denotes membership in a group engaged in the struggle for a certain form of power [28, p. 38]. In a democratic society, political identities are pluralistic and changeable. They depend on the ideological stance of the ruling party, the personalities of political leaders who define the country's course, their ability to persuade, the balance of political decisions, and the socio-economic situation, among other factors. Political identities are not fixed – political leadership can foster the development of several complementary, or, conversely, polar and conflicting, political identities [17, pp. 123–139].

Depending on the perspective from which the concepts of "identity" and "identification" are examined, their semantic content and role for the individual and society will differ. Researchers [4], [24] note that the concept of *"identity"* is polysemantic and distinguish several aspects of its understanding. Firstly, identity serves as the basis of social or political action, being the opposite of *interest*. Secondly, identity is understood as a specific collective phenomenon that determines "the fundamental and consistent similarity of members of a certain group or social category" [24, p. 165] and manifests itself, in particular, through solidarity. The third meaning of the concept is "a fundamental aspect of (individual or collective) personality … a stable condition of social existence" [24, p. 166], which must be maintained and cultivated [4]. The fourth meaning defines identity as "the product of social or political action" [24, p. 166] – the foundation for further group activity [4]. The fifth meaning, characteristic of postmodern interpretations, describes identity as "a dynamic product of numerous and competing discourses" [24, p. 166] that exist in relations of rivalry with one another [4].

The psychological discourse views identity as an integral part of personality, formed in the process of social interaction. It functions as a tool of socialization, satisfying social needs – particularly the need for belonging to a group, community, or shared experience. "Personal identity" determines an individual's uniqueness and self-consistency [22, p. 7]. E. Erikson defined identity as a dynamic formation – a sense of one's authenticity, integrity, and awareness of belonging to the world of others. Identification, in turn, is the process based on emotionally and cognitively mediated connections with a significant other, a group, or an image, as well as the internalization and acceptance of the norms, rules, and values of those significant others [8]. Social psychology alongside "individual" or "personal" identity, also explores "group" and "social" identity. Group identity refers to real, existing groups situated in space and time. Social identity relates to the broader social context with which a person identifies, often referring to symbolic or conditional groups defined by certain criteria [22, pp. 7–8].

The cultural approach to understanding identity can be illustrated by M. Herskovits, who, using the term

"enculturation," defined culture as "the sum of behavior and habitual ways of thinking of people who form a particular society" [12, p. 351]. In other words, identity can be described as *"cognitive, emotional, and behavioral similarity with members of one's culture and difference from members of other cultures."* Identification, accordingly, represents cultural adaptation – the individual's adjustment to the stereotypes and behavioral patterns accepted by members of society.

The sociological perspective views identity through the concept of *social roles.* Social roles are diverse and make human behavior predictable and expected, thereby reducing internal tension and evoking a sense of security, confidence, and stability in social and economic life. According to Ch. Gordon, role identity is a crucial component of the *self-concept.* Depending on the sphere in which identification occurs, he distinguishes gender, ethnic, professional, political, and membership identities [11, p. 407].

Hence, the process of identification combines two tendencies: the individual identifies themselves with a certain group; simultaneously distinguishes the features in their social environment that enable this identification [26]. When we speak about electoral identification, such features may include ideological orientation, value systems, moral or aesthetic beliefs upheld by a specific political force. All these characteristics are typical of a particular electoral group, distinguishing it from the rest of society. Thus, identification is characterized by a set of an individual's representations of social reality and their place within it. These representations regulate a person's activity, determine the patterns and types of their electoral behavior, and guide their political choices. According to V. Komarenko [26, p. 50], an individual's identification with another person or group may take the form of value, normative, or role identification and may manifest as interidentification, heteroidentification, socioidentification, or self-identification. The author notes that: value identification is determined by the unity of the value orientations of the subject and the object of identification; normative identification is realized through the individual's acceptance of the group's norms; role identification consists in mastering a certain social function and merging with it. From the standpoint of the systemic approach, identity should be viewed as a complex socio-psychological phenomenon that represents a system of: individual ideas; a sense of belonging to a certain social community; symbols that help distinguish one community from another; knowledge of traditions, moral norms, and values; behavioral stereotypes; emotional attitudes – solidarity toward one's own group, and tolerance, alienation, neutrality, or hostility toward others [26, p. 51].

From the standpoint of the discourse approach, when analyzing identification and identity, it is advisable to apply the concept of a "discourse community" proposed by linguist John Swales [19, pp. 24–27]. According to Swales, a discourse community is a group of individuals who: share common, widely recognized goals; use specific, context-dependent vocabulary that enables information exchange and communication among the members of the community; possess certain genres that serve to achieve communicative purposes. Such an approach is close to the constructivist understanding of identity, which asserts that identity is constructed and shaped under the influence of specific contexts of a changing world, is constantly evolving, and depends on the discourses and narratives offered by the hyperreality of postmodernity.

Identity in the Postmodern World

The transition of civilization into the phase of postmodernism also explains the transformation of modern identities, as noted by M. Billig [1]. He argues that all established identities have been destroyed, and individuals have gained the freedom to create their own identities in ways that were previously impossible. The discursive nature of identity, according to the researcher, is explained by the processes taking place in the globalized world, particularly by the circulation of information "through cold electronic transmissions" [1, p.131], the inability of the state to impose its own identities [1, p.133], and the capacity of power elites and mass media to transmit specific narratives, thereby encouraging individuals to engage in political participation and creating modern politics. The ways of understanding characteristic of the new hyperreality generate unusual, alternative forms of identity, one of which is the "identity of identities" [1, p. 129]. These processes also extend to electoral identity, since the human need for belonging to a certain group and confidence in one's own position does not disappear from human nature. Electoral identity, as always, performs the function of satisfying these needs, providing an opportunity to construct one's own "We" in contrast to a certain "They," while employing more advanced means and technological possibilities.

The ontological meaning of political identity, as noted by N. Yatsenko [31, p. 133], lies in the fact that it represents the result of an individual's formation of a political worldview and political socialization, which enables a person to choose the means of expression, forms, content, and approaches to various political phenomena, actors, and processes. According to Yatsenko, "the final stage of identification is achieved" when an individual becomes aware of themselves as a political actor, capable of reflecting on their own reactions to specific events or political institutions, while simultaneously taking into account the needs and requirements of their social group, laws, organizations, the state, and even the global community as a whole [31, p. 133]. In this sense, the citizen positions themselves within the electoral field.

The field theory, whose methodological foundations were laid by Pierre Bourdieu [2], has gradually come to occupy a leading position in political science, standing alongside the systemic and synergetic approaches to political analysis. Through the concept of the "political field", which is understood as a space where, in competitive struggle among representatives of various political forces, *political products* – problems, programs, events, commentaries, concepts, and theories – are generated, political systems and their components can be analyzed. Therefore, from the standpoint of field theory, it is possible to consider the phenomenon of electoral identity and identification, especially given that the term "electoral field" has recently become widely used.

By analogy with the methodology for analyzing the psychological field, proposed by the authors of the monograph edited by P. Hornostay [22, pp. 14–15], it can be assumed that the electoral field encompasses group consciousness, which determines certain electoral preferences inherent to the bearers of electoral identity. This field covers three levels of phenomenology: the first level is defined by the processes of electoral identification, which create group cohesion and solidarity: "... groups with a certain identity provide mutual support and a sense of belonging" [23, pp.545–546]. The second level involves information exchange, both within the group and beyond its boundaries. At this level, one can analyze political communication on vertical and horizontal levels, as well as group perception – that is, how the group perceives itself and other groups. The third level gives rise to phenomena of group psyche and the products of its functioning: group stereotypes, myths, narratives, and secrets emerge; group defense mechanisms are activated. Here operate the elements of political culture, which define norms of political behavior, methods of political struggle, and related practices.

The field theory may thus serve as a methodological principle for studying electoral identity and identification in the information society, which, according to Manuel Castells, is a "network society" that uses information and knowledge in a distinctive way. This leads to social transformation, generates tension, increases conflict, and creates opposition between society and the individual. Such transformation also affects political power, which now spreads through "global networks of wealth, information, and images that circulate and transform within a system whose configuration is constantly evolving" [6].

The Specificity of Electoral Identity

Given that identity is constructed by each individual personally through processing historical, religious, biological, and geographical materials, the "data" of collective memory, and political myths produced by institutions of power, it can be argued that identity is the awareness, comprehension, and organization of meanings within the social and political context in which a person exists. Therefore, electoral identity has its own structure, which includes patterns of behavior, traditions, norms and rules, attitudes and values, as well as the moral principles of a particular social group, political party, or public organization. Electoral identity can be a type of group identity or can be formed as a symbolic identity, especially since the development of information technologies facilitates the formation of virtual groups. According to G. Sartori, the formation of electoral identity depends on "party, class, or racial identifiers" [27, p. 492]. Identity may also be determined by "race, gender, workplace, education, kinship, and nation" [30]. Such identities tend to be more stable.

Representatives of behaviorism view political identity as party identity, which is derived from voters' social experience, their primary socialization in the family, and secondary socialization at a more mature age. The formation of identity goes through several stages: observation of the behavior of a reference group, imitation of certain behavior, awareness of the opportunities and advantages that result from such behavior, and its testing [5, pp. 211–229]. The result is the formation of an identity that includes the general ideological orientations, interests, and attitudes of members of particular social groups, encouraging them to make a certain electoral choice. At the same time, party differences are recognized as significant [5, pp. 211–229].

Thus, electoral identity is a subtype of political identity. It can also be considered a membership identity, given that the electorate is part of a political party that shares its program, ideology, and methods. What becomes central to electoral identity is a shared orientation determined by the voter's overall worldview, cognitive skills, and affective responses to current events. This shared orientation defines citizens' electoral choices. Party identity/identification of citizens reflects their value orientations during elections and allows researchers to structure the electorate to better understand their preferences, attitudes toward action, and motivation. This leads to the differentiation of social groups according to political sympathies, which enables the aggregation of political interests. On this basis, Ukrainian researchers [26, pp. 371–372] distinguish polarized, loyal, negative, and apathetic identities. Citizens with polarized identity demonstrate an orientation exclusively toward one political force while simultaneously distancing themselves from all others. The loyal type of identity characterizes citizens with a stable orientation toward the programmatic slogans of a particular political party and moderate rejection of the principles of other parties. Negative identity is typical of citizens who do not support any specific political force and lack stable orientations toward the ideological positions of any one party. Finally, apathetic identity manifests in the absence of clear and conscious

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

attitudes toward supporting or rejecting the ideology of any political party.

According to M. Castells, there are three types of identity: legitimizing, project, and resistance (or protest) identity [6] Legitimizing identity is proposed and implemented by the institutions operating within the political system. Using their available resources, these institutions of power seek to expand and rationalize their own domination. To achieve this, various methods of influencing the electorate are used, such as messages in mass media, different types of interactive content, talk shows, and analytical television programs. In modern society, this work is carried out through social networks, chatbots, and other digital tools. In authoritarian societies, propaganda and agitation methods are used to indoctrinate the population. In such contexts, certain ideas, beliefs, attitudes, or doctrines are broadcast without the possibility for individuals to critically comprehend them. In democratic societies, by contrast, this process takes the form of public discussions, educational projects, and citizen participation in political decision-making. Resistance (protest) identity is created and promoted by political actors who oppose the authorities and disagree with pro-government positions, structures, and institutions. Project identity is formed on the basis of new cultural patterns that help reinterpret the position of certain social groups within society – groups that seek to transform the overall social structure. Modern subcultures, such as quadrobbers or digital sculptors, come to the fore in this process. In such cases, electoral identity acquires new, unconventional figures, ideas, and beliefs that are atypical for the traditional political sphere. For example, during elections in Ukraine, candidates such as Darth Vader, Stepan Chewbacca, Super Mario, and Pravdamen appeared. These kinds of characters can embody new subcultures and influence the electoral identification of young people. On the other hand, project identity is characterized by the formation of an individual who is unique, free, and contradictory – capable of organizing their own social and political activity. This phenomenon can be explained by the fact that the modern person strives not only to change the world but also to change themselves. According to S. Huntington (Huntington), such a person is “mobile”, adapted to the changing environment. In the globalized world, there is a growing attachment to universalist values as opposed to particularist ones, and the individual increasingly relies on standards associated with personal success and individual achievement rather than on ascriptive standards tied to a specific social or political group. At the same time, globalization, the spread of information culture, and the culture of virtual reality provoke a reaction – a search for a new identity oriented toward the future [6].

Thus, political and electoral identity can manifest itself in three dimensions: as traditional attitudes of citizens who trust the authorities, support their decisions, and have a positive view of social and state institutions; as a value system of particular social groups that do not submit to external influence and resist the existing system, thereby maintaining their own distinctiveness; as the demonstration of one’s social and political activity in various ways, even through provocative or unconventional means. Often, it is the specific situation that determines the direction of an individual’s identification, as evidenced by research conducted by British scholars. They show that electoral behavior, and consequently electoral identity, is influenced primarily by social problems faced by individuals. Such problems may include insufficient social welfare, limited employment opportunities, low salaries, inflation, and similar issues. Against this backdrop, unhealthy competition between parties can also become a factor in shaping electoral identity, which may develop primarily on an emotional basis, without critical evaluation of a party’s political program. In other words, electoral identification can be determined by situational political orientations that arise under the influence of negative events and political processes. The socio-political orientations of Ukrainian citizens are systematically studied by various analytical centers. For example, the Razumkov Center conducts such research. In May 2023, the survey “Socio-Political Orientations of Ukrainian Citizens”[29] clearly confirmed citizens’ alignment with the values of a democratic regime (up to 2021 – 48–56%; 2022 – 68%; 2023 – 73%), which they consider the foundation of a democratic political system that is “rather good” or “very good” for the country (2017 – 86.5%; 2023 – 93%).

Thus, electoral identity performs the following functions: structuring society; integrating group interests; capturing the collective mood of real or symbolic groups; shaping public opinion; and ensuring social control over citizens’ behavior. In addition, it increases the effectiveness of the party itself, reduces anxiety, and provides a sense of participation in achieving socially significant goals [5, pp. 370–385]. Electoral identity plays a leading role in motivating political behavior, transforming needs into concrete actions, navigating the political space, and helping to assess the situation [5, pp. 370–385].

Originality. The article proves that different approaches to the concepts of “identity” and “identification” change their meaning and define their role for the individual, society, and social processes in different ways. The study demonstrates that interpretations of “identity” and “identification” are shaped by the analytical perspective of the researcher, which influences their semantic and methodological potential. The applicability of discursive analysis and field theory is justified, as these approaches make it possible to study electoral identity in a “networked” information society and to determine its levels, types, and functional features.

Conclusion. The logic of identity politics lies in the formation of relatively narrow, often self-centered social groups that compete with each other for recognition, resources, and political influence. This trend naturally leads to the fragmentation of society, increased polarization, and the growing role of emotional and symbolic factors in the political process. At the same time, research shows that alongside these fragmented identities, more integrative forms of political affiliation can emerge that are capable of promoting social unity. These include the identification of the people with the state, which ensures recognition of the legitimacy of power and stability of the political system; orientation towards democratic values that form a common value space; and national identity, which can serve as a metanarrative in times of crisis and challenges of the globalized world. Electoral identity, as a type of political identity, plays a key role in structuring mass political behavior, determining group orientations, and mobilizing citizens. It reflects the interaction of individual psychological characteristics, social contexts, informational influences, and value motives, making it a complex multidimensional phenomenon. That is why any attempts to understand the patterns of electoral choice require taking into account the emotional reactions of voters, mechanisms of group affiliation, information environments, and institutional frameworks – that is, what is simultaneously the subject of philosophy, sociology, psychology, political science, and communication studies. In the current conditions of postmodern and "networked" society, electoral identity is undergoing significant transformations. Digital media, algorithmic news feeds, online communities, and new forms of political communication create an environment in which identity becomes dynamic, flexible, and prone to rapid change. This opens up opportunities for manipulation, but also shapes new types of political participation and self-determination, especially among young people.

Thus, further study of electoral identity requires an interdisciplinary approach that combines philosophical interpretations of identity, sociological analysis of group behavior, psychological models of political motivation, and theories of communicative influences. Only the synthesis of such approaches allows us to fully reveal the nature of electoral identification and understand its role in the functioning of modern political systems.

BIBLIOGRAPHY:

1. Billig M. Banal Nationalism. London: Sage Publications Ltd, 1995. E-book. URL:https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/1152922/mod_resource/content/0/Michael%20Billig-Banal%20nationalism-Sage%20(1995).pdf (дата звернення 26.02.26)

2. Bourdieu P. Political representation: Elements for a theory of the political field. У: Thompson, J. (ред.). Language and Symbolic Power. Polity Press, 1991. p. 171–202.

3. Bratton M., Chang E. State-building and democratization in Africa: forwards, backwards or together? *Comparative Political Studies*. 2006. v. 39. № 9. p. 1081.

4. Brubaker R., Cooper F. Beyond "Identity". *Theory and Society.* 2000. v. 29. № 1. p. 1–47. URL: http://www.jstor.org/stable/3108478 (дата звернення 26.02.26)

5. Campbell A. та ін. The American Voter. New York: Wiley, 1960.

6. Castells M. The Power of Identity. John Wiley & Sons, 2011. Vol. 14.

7. Ding S., Kolodyazhna A., Halushka Z., Karp O., Tymchak V. Exploring the influence of social environment on mental health, behavioral patterns, leadership development, and interpersonal relationships among youth in a digitalized society. *International Journal of Organizational Leadership*. 2025. № 14. p. 413–425. URL: https://doi.org/10.33844/ijol.2025.60489 (дата звернення 26.02.26)

8. Ericson E. E., Tennyson G. Identity, Youth and Crises. Eerdmans, 1968.

9. Gadarian S. K., Brader T. Emotion and political psychology. *У: The Oxford Handbook of Political Psychology*. Oxford University Press. 2023. p. 191–247.

10. Gidron N., Margalit Y., Sheffer L., Yakir I. Who supports democratic backsliding? Evidence from Israel. Unpublished manuscript, Hebrew University of Jerusalem, 2025. URL: https://doi.org/10.1111/ajps.12958 (дата звернення 26.02.26)

11. Gordon C. Development of evaluated role identities. *Annual Review of Sociology*. 1976. v. 2. p. 405–433.

12. Herskovits M. Cultural Anthropology. [Б. в.]. 1955.

13. Huddy L., Bankert A. Political Partisanship as a Social Identity. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. 2017. URL:https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-250 (дата звернення 26.02.26)

14. Huntington S. P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. 1993. URL: https://msuweb.montclair.edu/~lebelp/1993SamuelPHuntingtonTheClashOfCivilizationsAndTheRemakingofWorldOrder.pdf (дата звернення 26.02.26)

15. Jost J. T. Left and Right: The Psychological Significance of a Political Distinction. Oxford University Press. 2021.

16. Kreiss D., McGregor S. C. A review and provocation: On polarization and platforms. *New Media & Society*. 2024. v. 26. № 1. p. 556–579. URL: https://doi.org/10.1177/14614448231161880 (дата звернення 26.02.26)

17. Linz J. J., Stepan A. Political Identities and Electoral Sequences: Spain, the Soviet Union and Yugoslavia. У: Linz; Stepan (ред.). [Б. м.: б. в.]. p. 123–139.

18. Hameleers M. Disinformation as a context-bound phenomenon. *Communication Theory*. 2023. v. 33. № 1. p. 1–10. URL: https://doi.org/10.1093/ct/qtac021 (дата звернення 26.02.26)

19. Swales J. The concept of discourse community. У: Genre Analysis: English in Academic and Research Settings. Cambridge University Press. 1990. p. 21–32.

20. Szüts Z. Online identities in politics: Technological and content-based approach. *Acta Universitatis Sapientiae, Communicatio*. 2021. v. 8. p. 60–69. URL: https://doi.org/10.2478/auscom-2021-0005 (дата звернення 26.02.26)

21. Van Bavel J. J., Rathje S., Vlasceanu M., Pretus C. Updating the identity-based model of belief. *Current Opinion in Psychology*. 2024. v. 56. URL: https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2023.101787 (дата звернення 26.02.26)

22. Горностай П. та ін. Психологія групової ідентичності: закономірності становлення. Київ: Міленіум, 2014. 252 с.

23. Ґутман Е. Ідентичність за демократії. У: Проценко О. (ред.). Демократія: Антологія. Київ: Смолоскип, 2005. С. 545–560.

24. Кірієнко О. Д. Теоретико-методологічні аспекти дослідження політичної ідентичності. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2015. т. 6. С. 164–172. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/6_2016/20.pdf (дата звернення 26.02.26)

25. Комаренко В. В. "Ідентифікація особистості" vs "ідентичність особистості". *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2016. № 2. С. 49–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDUF_2016_2_12 (дата звернення 26.02.26)

26. Кресіна І. О. (ред.) Правова політологія. Академічний курс. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. URL: https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2405 (дата звернення 26.02.26)

27. Сарторі Дж. Вертикальна демократія. У: Проценко О. (ред.). Демократія: Антологія. Київ: Смолоскип, 2005. С. 486–532.

28. Соснюк Є. О. Концептуальна модель політичної ідентичності. *Габітус.* 2023. № 51. С. 35–39. URL: https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.51.5 (дата звернення 26.02.26)

29. Разумков центр. Суспільно-політичні орієнтації громадян України (травень 2023). URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/suspilnopolitychni-oriientatsii-gromadian-ukrainy-traven-2023r (дата звернення 26.02.26)

30. Фукуяма Ф. Проти політики ідентичності. Електрон. ресурс. URL: https://ji-magazine.lviv.ua/2019/fukuyama-proty-polityky-identychnosti.htm (дата звернення 26.02.26)

31. Яценко Н. Політична ідентичність: концептуалізація поняття. *Evropský politický a právní diskurz*. 2020. т. 7. № 6. С. 130–135. URL: https://doi.org/10.46340/eppd.2020.7.6.15 (дата звернення 26.02.26)

REFERENCES:

1. Billig, M. Banal Nationalism. London: Sage Publications Ltd, 1995. E-book. Режим доступу: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/1152922/mod_resource/content/0/Michael%20Billig-Banal%20nationalism-Sage%20(1995).pdf (in English)

2. Bourdieu, P. Political representation: Elements for a theory of the political field. У: Thompson, J. (ред.). Language and Symbolic Power. Polity Press, 1991. С. 171–202. (in English)

3. Bratton, M.; Chang, E. State-building and democratization in Africa: forwards, backwards or together? Comparative Political Studies, 2006, т. 39, № 9, с. 1081. (in English)

4. Brubaker, R.; Cooper, F. Beyond "Identity". Theory and Society, 2000, т. 29, № 1, с. 1–47. Режим доступу: http://www.jstor.org/stable/3108478 (in English)

5. Campbell, A. та ін. The American Voter. New York: Wiley, 1960. (in English)

6. Castells, M. The Power of Identity. Vol. 14. John Wiley & Sons, 2011. (in English)

7. Ding, S.; Kolodyazhna, A.; Halushka, Z.; Karp, O.; Tymchak, V. Exploring the influence of social environment on mental health, behavioral patterns, leadership development, and interpersonal relationships among youth in a digitalized society. *International Journal of Organizational Leadership*, 2025, № 14, с. 413–425. DOI: https://doi.org/10.33844/ijol.2025.60489 (in English)

8. Ericson, E. E.; Tennyson, G. Identity, Youth and Crises. Eerdmans, 1968. (in English)

9. Gadarian, S. K.; Brader, T. Emotion and political psychology. У: The Oxford Handbook of Political Psychology. Oxford University Press, 2023. С. 191–247. (in English)

10. Gidron, N.; Margalit, Y.; Sheffer, L.; Yakir, I. Who supports democratic backsliding? Evidence from Israel. Unpublished manuscript, Hebrew University of Jerusalem, 2025. DOI: https://doi.org/10.1111/ajps.12958 (in English)

11. Gordon, C. Development of evaluated role identities. Annual Review of Sociology, 1976, т. 2, с. 405–433. (in English)

12. Herskovits, M. Cultural Anthropology. [Б. в.], 1955. (in English)

13. Huddy, L.; Bankert, A. Political Partisanship as a Social Identity. Oxford Research Encyclopedia of Politics, 2017. Електрон. ресурс. Режим доступу: https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-250 (in English)

14. Huntington, S. P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order, 1993. Електрон. ресурс. Режим доступу: https://msuweb.montclair.edu/~lebelp/1993SamuelPHuntingtonTheClashOfCivilizationsAndTheRemakingofWorldOrder.pdf (in English)

15. Jost, J. T. Left and Right: The Psychological Significance of a Political Distinction. Oxford University Press, 2021. (in English)

16. Kreiss, D.; McGregor, S. C. A review and provocation: On polarization and platforms. New Media & Society, 2024, т. 26, № 1, с. 556–579. DOI: https://doi.org/10.1177/14614448231161880 (in English)

17. Linz, J. J.; Stepan, A. Political Identities and Electoral Sequences: Spain, the Soviet Union and Yugoslavia. У: Linz; Stepan (ред.). [Б. м.: б. в.], с. 123–139. (in English)

18. Hameleers, M. Disinformation as a context-bound phenomenon. Communication Theory, 2023, т. 33, № 1, с. 1–10. DOI: https://doi.org/10.1093/ct/qtac021 (in English)

19. Swales, J. The concept of discourse community. У: Genre Analysis: English in Academic and Research Settings. Cambridge University Press, 1990. С. 21–32. (in English)

20. Szüts, Z. Online identities in politics: Technological and content-based approach. Acta Universitatis Sapientiae, Communicatio, 2021, т. 8, с. 60–69. DOI: https://doi.org/10.2478/auscom-2021-0005 (in English)

21. Van Bavel, J. J.; Rathje, S.; Vlasceanu, M.; Pretus, C. Updating the identity-based model of belief. Current Opinion in Psychology, 2024, т. 56, 101787. DOI: https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2023.101787 (in English)

22. Hornostai, P., ta in. (2014). Psykholohiia hrupovoi identychnosti: zakonomirnosti stanovlennia. Kyiv: Milenium. (in Ukrainian)

23. Hutman, E. (2005). Identychnist za demokratii. In Protsenko, O. (Ed.), Demokratiia: Antolohiia (pp. 545–560). Kyiv: Smoloskyp. (in Ukrainian)

24. Kiriienko, O. D. (2015). Teoretyko-metodolohichni aspekty doslidzhennia politychnoi identychnosti. Visnyk Lvivskoho universytetu. Filosofsko-politolohichni studii, 6, 164–172. Retrieved from http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/6_2016/20.pdf (in Ukrainian)

25. Komarenko, V. V. (2016). "Identyfikatsiia osobystosti" vs "identychnist osobystosti". Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka, 2, 49–54. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDUF_2016_2_12 (in Ukrainian)

26. Kresina, I. O. (Ed.). (n.d.). Pravova politolohiia. Akademichnyi kurs. Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. Retrieved from https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2405 (in Ukrainian)

27. Sartori, Dzh. (2005). Verhikalna demokratiia. In Protsenko, O. (Ed.), Demokratiia: Antolohiia (pp. 486–532). Kyiv: Smoloskyp. (in Ukrainian)

28. Sosniuk, Ye. O. (2023). Kontseptualna model politychnoi identychnosti. Habitus, 51, 35–39. https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.51.5 (in Ukrainian)

29. Razumkov Centre. (2023). Suspilno-politychni oriientatsii hromadian Ukrainy (traven 2023). Retrieved from https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/suspilnopolitychni-oriientatsii-gromadian-ukrainy-traven-2023r (in Ukrainian)

30. Fukuiama, F. (2019). Proty polityky identychnosti. Retrieved from https://ji-magazine.lviv.ua/2019/fukuyama-proty-polityky-identychnosti.htm (in Ukrainian)

31. Yatsenko, N. (2020). Politychna identychnist: kontseptualizatsiia poniattia. Evropský politický a právní diskurz, 7(6), 130–135. https://doi.org/10.46340/eppd.2020.7.6.15 (in Ukrainian)

Філософія ідентичності як методологічна основа аналізу електоральної поведінки

Кадлубович Тетяна Іванівна

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
та політичного консалтингу
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»
вул. Львівська, 23, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-2021-2070

Колодяжна Алла Володимирівна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної освіти
в сфері технологій та дизайну
Київського національного університету
технологій та дизайну
вул. Мала Шияновська, 2, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-5760-883X

Черняк Дарина Сергіївна

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри сценічного мистецтва
і культури
Київського національного університету
технологій та дизайну
вул. Мала Шияновська, 2, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-1515-6070

Мета. *Стаття є комплексним теоретико-методологічним осмисленням феномену електоральної ідентичності та ідентифікації в контексті їхньої міждисциплінарної природи.* ***Теоретична база.*** *Дослідження інтегрує напрацювання філософії, соціології, політичної науки, психології та культурології. Аналіз спирається на класичні концепції соціальної та політичної ідентичності, конструктивістські інтерпретації, положення теорії дискурсу та теорії поля (П. Бурд'є). Постмодерні перспективи дозволяють розглядати ідентичність як динамічний, багаторівневий і контекстуальний конструкт, що формується під впливом глобалізаційних процесів, інформаційних потоків та мережевої комунікації. В основі аналізу – взаємодія індивідуального і групового вимірів ідентичності, поняття дискурсивної спільноти, а також уявлення про електоральне поле як простір конкуренції політичних акторів, смислів і наративів.* ***Оригінальність.*** *Наукова новизна роботи полягає в розгляді виборчої ідентичності як складного і динамічного явища, зміст і функції якого варіюються залежно від теоретичних підходів і соціокультурних контекстів.* ***Висновки.*** *Виборча ідентичність визначається як підтип політичної ідентичності, що формує орієнтацію індивідів на політичних акторів, цінності та інституції. Вона набуває різних форм – поляризованої, лояльної, негативної та апатичної – відповідно до різних моделей політичної поведінки. Виборча ідентифікація сприяє соціальному структуруванню, інтеграції групових інтересів, формуванню громадської думки та механізмам політичної мобілізації. У контексті постмодерних та мережевих трансформацій вона набуває нових рис, пов'язаних із розширенням ролі інформаційних технологій,*

цифрової комунікації та нових культурних моделей. Дослідження підтверджує необхідність міждисциплінарного підходу до розуміння виборчої ідентичності як багатогранного соціально-політичного конструкту.

Ключові слова: *електоральна ідентичність, політична ідентифікація, соціальна ідентичність, групова динаміка, політична соціалізація, ціннісні орієнтації, дискурсивна спільнота, електоральне процес.*

Дата першого надходження статті до видання: 21.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Арабаджиєв Дмитро Юрійович

Концептуальний аналіз понять суспільної стійкості й ризику в умовах воєнних загроз

УДК 32:316.32:355.01
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.3

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Арабаджиєв Дмитро Юрійович
доктор політичних наук, професор,
начальник науково-дослідної частини,
професор кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин
Запорізького національного
університету
вул. Університетська, 66,
Запоріжжя, Україна
ORCID: 0000-0002-4772-081X

Трофименко Єлизавета Юріївна
аспірант спеціальності С2 «Політологія»
Запорізького національного
університету
вул. Університетська, 66,
Запоріжжя, Україна
ORCID: 0009-0000-2474-3683

У статті здійснено концептуальний аналіз понять суспільної стійкості та ризиків в умовах воєнних загроз. Актуальність дослідження зумовлена трансформацією безпекового середовища, зростанням масштабів воєнних, гібридних та інформаційних загроз, що безпосередньо впливають на функціонування суспільства, державних інститутів і повсякденні практики громадян. У цих умовах особливої значущості набуває осмислення суспільної стійкості як здатності соціальної системи зберігати цілісність, адаптуватися до кризових впливів, підтримувати соціальну згуртованість та відновлюватися після деструктивних подій, а також ризику як категорії, що відображає ймовірність і потенційні наслідки небажаних подій у соціально-політичному просторі. Підкреслюється значення суспільної стійкості як здатності соціальної системи протистояти воєнним ризикам, адаптуватися до кризових впливів і забезпечувати відновлення ключових соціальних процесів. Метою статті є систематизація та уточнення змісту понять «суспільна стійкість» і «ризик», визначення їхнього взаємозв'язку, а також аналіз ролі цих категорій у забезпеченні адаптаційних можливостей суспільства та оцінці впливу воєнних загроз. Методологічну основу даної наукової роботи становить комплексний підхід із використанням системного, структурно-функціонального, порівняльного та міждисциплінарного методів, що дозволяє розглядати суспільну стійкість як багатовимірний соціально-політичний феномен, який включає інституційну спроможність, рівень соціальної згуртованості, довіру, солідарність і готовність до колективних дій. У результаті дослідження обґрунтовано, що суспільна стійкість і ризик перебувають у тісній взаємодії, формуючи аналітичну рамку для оцінювання спроможності суспільства протистояти воєнним загрозам, передбачати потенційні наслідки кризових подій та мінімізувати їхні негативні ефекти.

Ключові слова: *суспільна стійкість, ризик, воєнні загрози, безпека, соціальна адаптація, кризові процеси.*

Вступ. Сучасний етап розвитку міжнародних відносин і внутрішньополітичних процесів характеризується зростанням рівня воєнних загроз, які набувають комплексного й багатовимірного характеру. Воєнні дії, гібридні конфлікти, інформаційний тиск, економічні дисбаланси та соціальна нестабільність формують нове безпекове середовище, у межах якого традиційні механізми забезпечення стабільності виявляються недостатніми. За таких умов суттєво зростає значення здатності суспільства не лише протистояти кризовим викликам, а й адаптуватися до них, зберігаючи цілісність соціальних зв'язків, інституційну спроможність і базові ціннісні орієнтири. Особливо наочно зазначені процеси проявляються в умовах повномасштабної війни в Україні, що розпочалася 24 лютого 2022 року та стала новим етапом тривалої гібридної агресії російської федерації проти України, яка бере початок з 2014 року. Анексія Автономної Республіки Крим, військові дії на сході України, а також системні інформаційно-психологічні операції сформували стан затяжної безпекової нестабільності, в межах якого українське суспільство було змушене адаптуватися до постійних воєнних, гуманітарних, економічних та інформаційних загроз ще до початку повномасштабного вторгнення.

Зіткнення з більш потужним у військовому та ресурсному вимірі суперником актуалізувало необхідність пошуку асиметричних відповідей на гібридні та воєнні загрози, що виходять за межі виключно силових механізмів реагування. У цьому контексті концепт суспільної стійкості набуває особливої значущості як потенційна відповідь на суперечності та обмеження традиційних механізмів безпекового реагування, зумовлену тривалим воєнним протистоянням.

Повномасштабна збройна агресія, розпочата у 2022 році, спричинила різке загострення ризиків і поставила українське суспільство перед необхідністю швидкої мобілізації інституційних, соціальних та людських ресурсів, переосмислення моделей соціальної взаємодії та формування нових механізмів адаптації й відновлення. За цих умов особливої ваги набуває здатність суспільства до самоорганізації, солідарності та взаємодії між державними інститутами та громадянським суспільством як ключового чинника суспільної стійкості. Саме тому поняття суспільної стійкості та ризиків набувають особливої теоретичної й практичної значущості, оскільки дозволяють оцінити не лише масштаби воєнних загроз і рівень невизначеності, а й потенціал соціальної системи до

адаптації, трансформації та відновлення в умовах тривалої нестабільності.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Проблематика суспільної стійкості та ризику розглядається в межах політології, соціології, теорії безпеки та ризикології. Актуальні дослідження проблеми суспільної та національної стійкості в умовах сучасних викликів демонструють комплексний підхід до розуміння цього феномену. У наукових працях М. Назарова наголошується на важливості концептуального осмислення національної стійкості та її практичної реалізації на різних рівнях управління, включно з територіальними громадами [3, 4]. Автор виділяє ключові фактори, що визначають здатність суспільства ефективно реагувати на зміни та кризи, а також підкреслює роль локального самоврядування у забезпеченні соціальної стабільності. О. Резнікова приділяє увагу впливу мінливого безпекового середовища на національну стійкість, пропонуючи методологічні підходи до оцінки та зміцнення спроможності держави і суспільства протистояти загрозам [5]. В умовах шокових впливів, таких як економічні та соціальні кризи, соціальна сфера потребує підвищеної гнучкості та адаптивності, що підтверджується дослідженнями І. Штундера [6].

Сучасні міжнародні дослідження підкреслюють необхідність інтеграції концепції стійкості на рівні суспільств і спільнот. Так, Б.Алленбі та Дж.Фінк пропонують підхід до формування внутрішньо безпечних і стійких суспільств, орієнтованих на превентивне управління ризиками [8]. У роботі С. Гілберта здійснено огляд літератури з питань стійкості до катастроф, що дозволяє систематизувати підходи до її оцінки та зміцнення [9]. С. Джексон і Т. Ферріс акцентують увагу на розвитку інфраструктурної стійкості, відзначаючи її ключову роль у забезпеченні безперервності соціально-економічних процесів [10]. Дж. Майунга та К. Сонн і А. Фішер розкривають проблематику стійкості на рівні спільнот, досліджуючи механізми мобілізації соціального капіталу та формування відчуття громади для подолання кризових ситуацій [11, 12]. Важливим аспектом є також аналіз суспільних реакцій на терористичні акти та інші загрози безпеці, що досліджено С. Спілерманом і Г. Стекловим, що дозволяє оцінити поведінкові та організаційні механізми колективної стійкості [13]. У сукупності зазначені дослідження формують багатовимірний підхід до аналізу суспільної стійкості, що включає теоретико-методологічні, соціально-психологічні та інфраструктурні аспекти. Вони підкреслюють значення інтегрованого підходу для формування ефективних стратегій управління ризиками та забезпечення стійкості у сучасних умовах нестабільності та воєнних загроз.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість наукових напрацювань, залишається недостатньо систематизованим понятійно-категоріальний апарат, що описує взаємозв'язок суспільної стійкості та ризику в умовах воєнних загроз. Потребує уточнення їхній зміст, структурні компоненти та аналітичний потенціал для дослідження сучасних кризових процесів.

Метою статті є систематизація та уточнення змісту понять «суспільна стійкість» і «ризик», визначення їхнього взаємозв'язку, а також аналіз ролі цих категорій у забезпеченні адаптаційних можливостей суспільства та оцінці впливу воєнних загроз.

Методологічна основа дослідження базується на комплексному підході, що поєднує загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, спрямовані на розкриття змісту та взаємозв'язку понять суспільної стійкості й ризиків в умовах воєнних загроз. Теоретичною основою дослідження слугують концепції стійкості та ризикології, сформовані в межах міждисциплінарного наукового дискурсу. У процесі дослідження застосовано аналіз і синтез для узагальнення наукових підходів до трактування суспільної стійкості та ризику, а також для виявлення їх структурних компонентів і функціональних характеристик. Метод абстрагування використано з метою формування узагальнених теоретичних моделей зазначених понять з урахуванням специфіки воєнних загроз. Порівняльний метод дав змогу зіставити різні наукові підходи до визначення суспільної, соціальної та національної стійкості, а також простежити еволюцію уявлень про ризик у контексті безпекових трансформацій.

Також, акцентуємо увагу, на тому, що у межах даного дослідження принципово розмежовуються поняття «суспільна стійкість» і «резильєнтність», що зумовлено наявністю різних теоретичних традицій їх використання у вітчизняному та міжнародному науковому дискурсі. Поняття резильєнтності використовується для позначення процесуальної характеристики соціальної системи, яка відображає здатність до адаптації, відновлення та трансформації в умовах ризиків і тривалих кризових впливів. Натомість суспільна стійкість інтерпретується як інтегральний стан та результат функціонування соціальної системи в умовах війни, каскадних ризиків, пов'язаних з нею, що формується під впливом адаптаційних та управлінських механізмів і проявляється у збереженні соціальної згуртованості, інституційної спроможності та безперервності базових соціальних процесів.

Таке розмежування має операціональний характер і використовується з аналітичною метою для підвищення пояснювального потенціалу дослідження. У запропонованій логіці воєнні загрози та пов'язані з ними ризики виступають чинниками навантаження на соціальну систему, резильєнтність визначає динаміку адаптаційних реакцій суспільства, тоді як рівень суспільної стійкості відображає сукупний ефект цих процесів. Зазначений підхід розглядається як робоча теоретична модель,

що дозволяє узгодити різні інтерпретації стійкості та уникнути термінологічної двозначності у подальшому аналізі.

Концептуальний аналіз застосовано для уточнення змісту ключових категорій дослідження, визначення їх ієрархії та взаємозалежності в умовах повномасштабної війни. Системний підхід забезпечив розгляд суспільної стійкості як багатовимірного явища, що формується під впливом соціальних, політичних, економічних та безпекових чинників, а ризиків як динамічних факторів, здатних трансформувати функціонування суспільних систем. Структурно-функціональний метод використано для аналізу ролі ризиків у процесі порушення або підтримання суспільної стійкості в умовах воєнних загроз. Застосування міждисциплінарного підходу дало змогу інтегрувати напрацювання політичної науки, соціології, публічного управління та теорії безпеки, що сприяло комплексному осмисленню концептів суспільної стійкості й ризику та формуванню цілісної методологічної рамки дослідження.

Результати. З огляду на те, що метою статті є систематизація та уточнення змісту понять «суспільна стійкість» і «ризик», а також визначення їхнього взаємозв'язку та ролі в аналізі воєнних загроз, у межах дослідження здійснюється розгляд основних концепцій стійкості та ризикології, сформованих у міждисциплінарному науковому дискурсі. Звернення до цих концепцій дає змогу простежити еволюцію наукових підходів до розуміння стійкості соціальних систем, окреслити різні аналітичні виміри ризику та обґрунтувати застосування інтегрованого підходу до аналізу суспільної стійкості в умовах воєнних загроз.

У процесі дослідження суспільна стійкість розглядається як інтегральна характеристика соціальної системи, що відображає її здатність функціонувати, адаптуватися та відновлюватися в умовах системних потрясінь. Вона охоплює інституційну спроможність органів влади, рівень соціальної згуртованості, адаптивний потенціал громадян, ефективність формальної та неформальної комунікації, а також здатність суспільства до колективної дії. У такому розумінні суспільна стійкість передбачає не лише опір деструктивним впливам, а й можливість трансформації соціальних практик і управлінських механізмів з метою збереження життєздатності соціальної системи (див. Таблиця 1).

Як видно з Таблиці 1, суспільна стійкість формується через комплекс взаємопов'язаних компонентів, кожен із яких відіграє критичну роль у здатності соціальної системи протистояти кризовим впливам і адаптуватися до змінних умов. Інституційна спроможність, соціальна згуртованість, адаптивний потенціал громадян, ефективні комунікаційні механізми та здатність до колективної дії взаємодіють між собою, забезпечуючи не лише опір зовнішнім і внутрішнім ризикам, а й відновлення та трансформацію соціальних процесів у кризових ситуаціях.

Ризики у межах даного дослідження виступають аналітичною категорією, що дозволяє оцінювати ймовірність виникнення воєнних загроз, характер їх поширення та потенційні соціальні, політичні й інституційні наслідки для суспільства. Таким чином, ризик і суспільна стійкість перебувають у тісному взаємозв'язку, оскільки ризики формують зовнішнє та внутрішнє навантаження на соціальну систему, тоді як рівень стійкості визначає її здатність нейтралізувати або пом'якшувати негативні наслідки кризових впливів.

Поняття «стійкості систем» (resilience) виникло насамперед у науках про навколишнє середовище та екології, де його використовували для опису здатності екосистем поглинати зовнішні зміни й зберігати свої базові структурні та функціональні характеристики. У науковій літературі термін «стійкість» застосовується в різних контекстах, а його визначення залежать від предметної області та наукового спрямування. Так, в екології стійкість

Таблиця 1

Компоненти суспільної стійкості та їх взаємозв'язок з ризиком

Компонент суспільної стійкості	Основні характеристики	Вплив ризиків	Приклади у воєнних умовах
Інституційна спроможність	Здатність органів влади приймати рішення, забезпечувати порядок	Зниження ефективності через атаки, корупцію, хаос	Функціонування державних служб під час обстрілів
Соціальна згуртованість	Довіра, солідарність, готовність до колективних дій	Вразлива до пропаганди, паніки	Волонтерські ініціативи, громадські ради
Адаптивний потенціал громадян	Гнучкість у поведінці, здатність швидко змінювати стратегії	Обмежується психологічними і економічними навантаженнями	Перехід на дистанційну роботу, зміна життєвих пріоритетів
Комунікаційні механізми	Ефективність формальної та неформальної комунікації	Дезінформація, переривання каналів	Робота інформаційних центрів, соціальні мережі
Колективна дія	Координація та взаємодія соціальних груп	Порушується через конфлікти або паніку	Організація евакуації, допомога постраждалим

Джерело: сформовано авторами

часто визначають як «міру здатності екосистеми поглинати зміни та зберігати свою структуру і функції» [11, с. 2].

Подальший розвиток концепції стійкості відбувався шляхом її адаптації до аналізу соціальних і суспільних систем. У цьому контексті стійкість розглядається як «процес, який пов'язує набір адаптивних здібностей до позитивних курсів функціональності та налаштування після порушення або успішної адаптації до стресових подій, ворожої системи та інших викликів» [12, с. 3]. Суспільна стійкість визначається як здатність суспільства підтримувати свої функції, структури та цінності під час кризових ситуацій, ефективно реагувати на загрози і швидко відновлюватися після порушень [2, с. 159]. Такий підхід дозволяє трактувати стійкість не як статичний стан, а як динамічний процес, що формується в результаті взаємодії соціальних акторів, інститутів і навколишнього середовища.

Побудова стійкості в цьому розумінні постає як довгострокова стратегія формування та підтримки соціальних відносин у суспільстві, а також налагодження ефективної взаємодії між політичними та соціальними суб'єктами. У межах міждисциплінарного дискурсу поширеним є трактування стійкості як універсального поняття, що може застосовуватися в різних галузях знань, формуючи підґрунтя для створення узагальненої теорії стійкості та її практичних застосувань. У цьому контексті С. Гілберт визначає стійкість як «здатність мінімізувати витрати на стихійне лихо, повернутися до стану настільки ж хорошого або кращого, ніж статус-кво, і зробити це в найкоротші терміни» [9, с. 2].

У науковому дискурсі також розмежовується поняття опору та стійкості. Опір зазвичай пов'язується зі здатністю системи протистояти небезпеці без суттєвих втрат, тоді як стійкість охоплює не лише опір, а й можливість відновлення та компенсації завданої шкоди. Саме в цьому розширеному значенні доцільно використовувати поняття стійкості для аналізу суспільних процесів в умовах воєнних загроз. Інтерес до стійкості як наукової концепції суттєво зріс після терористичних атак 11 вересня в США, а також унаслідок масштабних природних і техногенних катастроф. У контексті національної безпеки наголошується на необхідності врахування обмежень у прогнозуванні конкретних подій і викликів, що супроводжують кризові ситуації [8, с. 1034–1036]. Водночас дослідження засвідчують, що характер загроз суттєво впливає на типи адаптивної поведінки соціальних систем. Зокрема, системи, які зазнають одноразових катастрофічних подій, демонструють інші моделі реагування порівняно з тими, що перебувають під впливом хронічних стресорів, таких як тривалі терористичні кампанії, обстріли житлових районів, економічні кризи або нетрадиційні війни [13, с. 169]. Це положення є особливо релевантним для аналізу суспільної стійкості в сучасних умовах повномасштабної війни в Україні.

За умов домінування хронічних воєнних стресорів ключового значення набувають не стільки разові механізми реагування, скільки здатність соціальних спільнот підтримувати стабільність внутрішніх зв'язків і форм взаємодії впродовж тривалого часу. Саме це зумовлює необхідність звернення до категорії соціальної стійкості як аналітичного інструменту дослідження адаптивних можливостей суспільства.

У цьому контексті доцільно окремо зупинитися на категорії соціальної стійкості, яка є ключовим структурним елементом суспільної стійкості. Соціальна стійкість характеризує здатність соціальних груп і спільнот зберігати внутрішню згуртованість, стабільність соціальних зв'язків і базові норми взаємодії в умовах тривалих кризових впливів. Вона відображає спроможність суспільства підтримувати соціальну рівновагу, запобігати дезінтеграційним процесам і забезпечувати взаємну підтримку між різними соціальними групами навіть за умов зростання ризиків і невизначеності [6, с. 14]. Соціальна стійкість проявляється через рівень довіри між громадянами та інститутами влади, ступінь солідарності, інтенсивність горизонтальних зв'язків і готовність до колективних дій [4, с. 53]. В умовах воєнних загроз саме соціальна стійкість визначає здатність суспільства протистояти панічним настроям, інформаційним впливам і внутрішнім конфліктам, що підсилює її значення як базового чинника підтримки суспільної та національної стійкості.

У ширшому аналітичному вимірі соціальна стійкість інтегрується в концепцію національної стійкості та розглядається як її базовий суспільний компонент. У цьому контексті національна стійкість визначається як здатність держави зберігати суспільну згуртованість у ситуаціях зовнішніх і внутрішніх конфліктів, спричинених суспільно-політичними трансформаціями та насильницькими проявами [10, с. 2]. Такий підхід є концептуально близьким до досліджень стійкості громад і дозволяє екстраполювати відповідні аналітичні інструменти з локального на суспільний рівень.

У практичному контексті національна стійкість України є конкретизацією цих міжнародних концепцій та теоретичних підходів. У вітчизняному науковому дискурсі вона розглядається як комплексна система, що поєднує інституційні, соціальні та безпекові компоненти і спрямована на забезпечення здатності держави та суспільства протидіяти сучасним загрозам і викликам [3, с. 66]. Основною метою Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості» було створення національної системи стійкості, здатної забезпечити ефективний захист критичної інфраструктури, швидке реагування на кризи та адаптацію

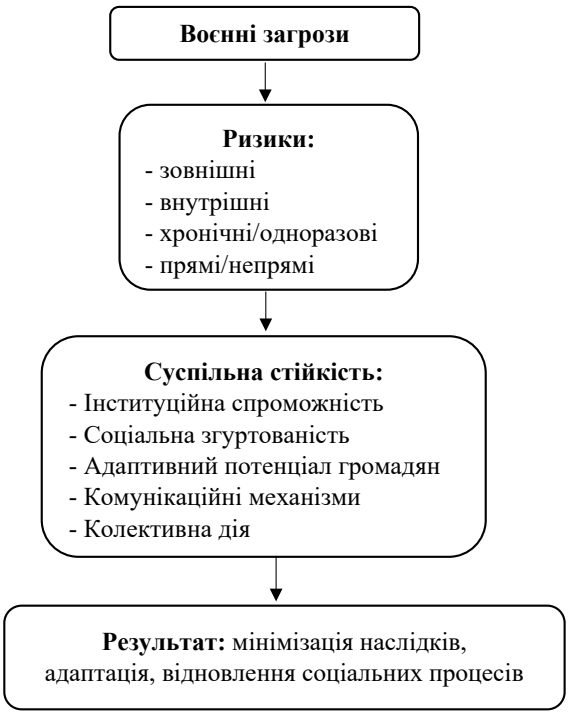

Рис. 1. Взаємозв'язок суспільної стійкості та ризику

Джерело: сформовано авторами

до гібридних загроз. Під національною системою стійкості розуміється «комплекс цілеспрямованих дій, методів та механізмів взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, інститутів громадянського суспільства, які гарантують збереження безпеки і безперервності функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства і держави до, під час і після настання кризової ситуації» [7]. Цей підхід поєднує теоретичну основу та практичну реалізацію національної стійкості: наукові концепції визначають загальні принципи адаптації та протидії загрозам, а нормативно-правові документи створюють механізми і структури для їх реалізації. Така інтеграція дозволяє забезпечити комплексний аналіз не лише інституційних та безпекових аспектів, а й соціальних чинників стійкості, зокрема довіри, солідарності та готовності громад до колективних дій у кризових умовах.

Саме такий підхід обґрунтовується в дослідженнях О. Резнікової, яка визначає мету забезпечення національної стійкості як адаптацію до загроз і швидких змін безпекового середовища задля підтримання сталого функціонування ключових сфер життєдіяльності суспільства і держави до, під час і після кризових ситуацій [5]. З огляду на це, аналіз суспільної стійкості в умовах повномасштабної війни в Україні потребує врахування актуального стану безпекового середовища та специфіки ризиків, що формують критичне навантаження на соціальну систему.

Взаємозв'язок суспільної стійкості та ризику полягає в тому, що рівень ризиків визначає інтенсивність і характер навантаження на соціальну систему, тоді як рівень стійкості зумовлює її спроможність мінімізувати негативні наслідки воєнних загроз. Ризики можна класифікувати за різними критеріями: за джерелами – зовнішні (вторгнення, агресія, економічні санкції) та внутрішні (соціальна напруга, інформаційні загрози, кризи управління); за тривалістю – одноразові катастрофічні події та хронічні стресори; за характером впливу – прямі (пошкодження інфраструктури, втрати життів) та непрямі (дестабілізація економіки, зниження довіри до інститутів) (див. рис. 1).

Даний рисунок демонструє, що взаємозв'язок між воєнними загрозами, ризиками та суспільною стійкістю є багаторівневим і динамічним. Воєнні загрози формують зовнішнє та внутрішнє навантаження на соціальну систему, яке проявляється через різні типи ризиків, тоді як рівень стійкості визначає здатність суспільства протистояти негативним впливам, відновлювати функції та адаптуватися до змінного середовища. Таким чином, ефективний аналіз суспільної стійкості потребує одночасного врахування структури стійкості, характеристик ризиків та механізмів адаптивної поведінки соціальних акторів.

В умовах повномасштабної війни особливого значення набувають нематеріальні чинники суспільної стійкості, зокрема довіра, солідарність, спільна ідентичність та готовність до взаємної підтримки, які суттєво підвищують адаптивний потенціал суспільства [1, с. 37]. У цьому контексті ключового значення набувають адаптаційні механізми суспільної стійкості, які забезпечують здатність соціальної системи реагувати на змінне воєнне середовище, відновлювати функції після потрясінь і мінімізувати наслідки воєнних ризиків. Формування ефективних адаптаційних механізмів суспільної стійкості дозволяє суспільству своєчасно реагувати на нові загрози, мінімізувати шкоду та знижувати вразливість до майбутніх воєнних ризиків.

Висновки. Підводячи підсумок даного дослідження, зазначимо, що концептуальний аналіз засвідчує, що поняття суспільної стійкості та ризику є ключовими для осмислення функціонування суспільства в умовах воєнних загроз. Їхнє поєднання формує цілісну аналітичну рамку, яка дозволяє оцінювати не лише масштаби загроз і характер їхнього впливу на соціальні системи, а й потенціал суспільства до адаптації, відновлення та підтримання стабільності. Особливу увагу слід приділяти адаптаційним механізмам суспільної стійкості, які забезпечують збереження функціональності соціальних систем у кризових умовах, здатність до відновлення та мінімізації наслідків воєнних ризиків.

Дослідження також демонструє, що соціальна стійкість формується через інтеграцію матеріаль-

них і нематеріальних чинників, зокрема інституційної спроможності, довіри, солідарності та спільної ідентичності, що підвищує адаптивний потенціал суспільства і мінімізує вплив воєнних та гібридних загроз. Перспективою подальших досліджень є поглиблений аналіз механізмів формування суспільної стійкості, розробка комплексних індикаторів оцінювання ризиків у кризових умовах та апробація моделей управління ризиками, що дозволить підвищити ефективність стратегій захисту соціальних систем та забезпечити їхню довгострокову суспільну стійкість в умовах воєнних і гібридних загроз.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арабаджиєв Д.Ю., Сергієнко Т.І. Теоретико-методологічні засади моніторингу соціальної згуртованості та стійкості у сучасних реаліях України (на прикладі Запорізької області). Регіональні студії, 2022. № 30. С.35-39.

2. Важненко К.О., Арабаджиєв Д.Ю. Особливості суспільної стійкості та соціальної згуртованості (регіональний аспект). Тиждень науки-2023. Юридичний факультет. Тези доповідей науково-практичної конференції, Запоріжжя, 24–28 квітня 2023 р. [Електронний ресурс] / Редкол.: Вадим ШАЛОМЄЄВ (відпов. ред.) Електрон. дані. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2023. С. 158-160.

3. Назаров М.С. Національна стійкість України: від концептуальних засад до практичної реалізації. Політикус, 2020. № 2. С. 64–69.

4. Назаров М.С. Соціальна стійкість на рівні територіальних громад в умовах сучасних викликів. Політикус, 2022. № 2. С. 52–64.

5. Резнікова О.О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ: НІСД, 2022. URL: https://niss.gov.ua/publikatsiyi/monohrafiyi/natsionalna-stiykist-v-umovakh-minlyvoho-bezpekovoho-seredovyshcha

6. Штундер І.О. Природа стійкості соціальної сфери в умовах шокових впливів. Економіка і суспільство, 2017. № 11. С. 11–16.

7. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості» № 479/2021. *Верховна Рада України* [онлайн]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#Text.

8. Allenby B., Fink J. Toward Inherently Secure and Resilient Societies. Science, 2005. 309(5737). P. 1034–1036.

9. Gilbert S.W. Disaster resilience: A Guide to the Literature. Special Publication (NIST SP), 2010. P. 1–113. URL: https://tsapps.nist.gov/publication/get_pdf.cfm?pub_id=906887.

10. Jackson S., Ferris T.L.J. Infrastructure resilience: past, present, and future. George Mason University Magazine, 2012. P. 1–4.

11. Mayunga J. Understanding and applying the concept of community disaster resilience: A capital-based approach. Summer Academy for Social Vulnerability and Resilience Building, 2007. P. 1–16.

12. Sonn C., Fisher A. Sense of Community: Community Resilient Responses to Oppression and Change. Journal of Community Psychology, 1998. 26(5). P. 1–32.

13. Spilerman S., Stecklov G. Societal Responses to Terrorist Attacks. Annual Review of Sociology, 2009. 35. P. 167–189.

REFERENCES:

1. Arabadzhyyev D.YU., Serhiyenko T.I. (2022). Teoretyko-metodolohichni zasady monitorynhu sotsial'noyi zghurtovanosti ta stiykosti u suchasnykh realiyakh Ukrayiny (na prikladi Zaporiz'koyi oblasti) [Theoretical and methodological foundations of monitoring social cohesion and resilience in the modern realities of Ukraine (case of Zaporizhzhia region)]. Rehional'ni studiyi. 30, pp. 35–39.

2. Vazhnenko K.O., Arabadzhyyev D.YU. (2023). Osoblyvosti suspil'noyi stiykosti ta sotsial'noyi zghurtovanosti (rehional'nyy aspekt) [Features of social resilience and cohesion (regional aspect)]. Tyzhden' nauky-2023. Yurydychnyy fakultet. Tezy dopovidey naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, Zaporizhzhya, 24–28 kvitnya 2023 r. [Electronic resource] / Ed. Vadym Shalomiyev (resp. ed.). Zaporizhzhya: NU «Zaporiz'ka politekhnika», pp. 158–160.

3. Nazarov M.S. (2020). Natsional'na stiykist' Ukrayiny: vid kontseptual'nykh zasad do praktychnoyi realizatsiyi [National resilience of Ukraine: from conceptual foundations to practical implementation]. Politykus, 2, pp. 64–69.

4. Nazarov M.S. (2022). Sotsial'na stiykist' na rivni terytorial'nykh hromad v umovakh suchasnykh vyklykiv [Social resilience at the level of territorial communities under modern challenges]. Polityakus, 2, pp. 52–64.

5. Reznikova O.O. (2022). Natsional'na stiykist' v umovakh minlyvoho bezpekovogo seredovyshcha: monohrafiya [National resilience in the conditions of a volatile security environment: monograph]. Kyiv: NISD. URL: https://niss.gov.ua/publikatsiyi/monohrafiyi/natsionalna-stiykist-v-umovakh-minlyvoho-bezpekovoho-seredovyshcha.

6. Shtunder I.O. (2017). Pryroda stiykosti sotsial'noyi sfery v umovakh shokovykh vplyviv [The nature of resilience of the social sphere under shock impacts]. Ekonomika i suspilstvo, 11, pp. 11–16.

7. President of Ukraine (2021). Ukaz Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 20 serpnya 2021 roku «Pro zaprovadzhennya natsional'noyi systemy stiykosti» [Decree on the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of 20 August 2021 «On the introduction of the national resilience system»]. No. 479/2021. Verkhovna Rada of Ukraine [online]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#Text.

8. Allenby B., Fink J. (2005). Toward Inherently Secure and Resilient Societies. Science, 309(5737), pp. 1034–1036.

9. Gilbert S.W. (2010). Disaster resilience: A Guide to the Literature. Special Publication (NIST SP), pp. 1–113. URL: https://tsapps.nist.gov/publication/get_pdf.cfm?pub_id=906887.

10. Jackson S., Ferris T.L.J. (2012). Infrastructure resilience: past, present, and future. George Mason University Magazine, pp. 1–4.

11. Mayunga J. (2007). Understanding and applying the concept of community disaster resilience: A capital-based approach. Summer Academy for Social Vulnerability and Resilience Building, pp. 1–16.

12. Sonn C., Fisher A. (1998). Sense of Community: Community Resilient Responses to Oppression and Change. Journal of Community Psychology, 26(5), pp. 1–32.

13. Spilerman S., Stecklov G. (2009). Societal Responses to Terrorist Attacks. Annual Review of Sociology, 35, pp. 167–189.

Conceptual analysis of the notions of social resilience and risk under conditions of military threats

Arabadzhyiev Dmytro Yuriiovych

Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Research Department,
Professor at the Department of World History and International Relations
Zaporizhzhia National University
Universytetska str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4772-081X

Trofymenko Yelyzaveta Yuriivna

Postgraduate Student in Specialty C2 “Political Science”
Zaporizhzhia National University
Universytetska str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0009-0000-2474-3683

The article presents a conceptual analysis of the notions of social resilience and risks under conditions of military threats. The relevance of the study is determined by the transformation of the security environment and the increasing scale of military, hybrid, and informational threats, which directly affect the functioning of society, state institutions, and the everyday practices of citizens. In this context, understanding social resilience as the capacity of a social system to maintain integrity, adapt to crisis impacts, sustain social cohesion, and recover from destructive events becomes particularly important. Likewise, risk is emphasized as a category reflecting the probability and potential consequences of undesirable events in the socio-political sphere. The significance of social resilience is emphasized in terms of the system’s capacity to adapt to military risks, maintain social cohesion, and recover after disruptive events. The aim of the article is to systematize and clarify the meanings of «social resilience» and «risk», determine their interrelation, and analyze the role of these categories in ensuring the adaptive capacities of society and assessing the impact of military threats. The methodological foundation of the study is based on a comprehensive approach using systemic, structural-functional, comparative, and interdisciplinary methods, which allows social resilience to be considered as a multidimensional socio-political phenomenon encompassing institutional capacity, social cohesion, trust, solidarity, and readiness for collective action. As a result, the study substantiates that social resilience and risk are closely interconnected, forming an analytical framework for evaluating society’s ability to withstand military threats, anticipate potential consequences of crisis events, and minimize their negative effects.

Key words: *Social resilience, risk, military threats, security, social adaptation, crisis processes.*

Дата першого надходження статті до видання: 10.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Herbut Nadiia Anatoliivna

Gendered Electoral Campaign Strategies in the European Union

UDC 324:316.346.2
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.4

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Herbut Nadiia Anatoliivna
PhD in Political Science,
Associate Professor at the Department of Political Science and History
Kyiv National University of Construction and Architecture
Povitrianykh Syl Ave., 31, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9776-3386

The study focuses on the analysis of gendered electoral campaign strategies in the EU, covering both European Parliament and national elections in member states. Despite significant progress in women's political representation driven by quota legislation and shifting public attitudes, the 2024 European Parliament elections registered the first decline in women's representation since the institution's establishment, dropping from 40.7% to approximately 38.7%. This signals that formal access to candidacy does not automatically translate into electoral success. The aim of this research is to systematize the existing body of scholarly literature on gendered electoral campaign strategies in the EU, identify the dominant theoretical frameworks and empirical findings, and delineate research gaps for future investigation. The theoretical framework draws on role congruity theory and the double bind concept, which explain the structural constraints women candidates face when constructing campaign messages. The review identifies three dominant strategic models available to women candidates: stereotypic, counterstereotypic, and dual strategies. The analysis reveals that negative campaigning produces asymmetric effects: voter backlash against women's attack messaging is conditional on the level of descriptive representation in a given polity, attenuating significantly where women's representation has reached higher thresholds. In digital campaigning, national political culture appears to be a stronger determinant of online campaign communication patterns than gender. A critical finding concerns campaign financing: gender quotas, while increasing women's candidacies, initially widen the campaign spending gap by introducing structurally disadvantaged candidates who lack established fundraising networks. These findings demonstrate that access-oriented reforms without resource equalization mechanisms produce formally present but materially constrained women candidates. The results are particularly relevant for Ukraine as an EU candidate country whose 40% gender quota for party lists has not yet been tested in parliamentary elections, highlighting the need for complementary campaign finance mechanisms.

Key words: *gendered campaign strategies, elections, parliament, the European Union, electoral gender gap, campaign financing.*

Introduction. The question of how gender shapes electoral campaign strategies has become one of the most dynamic areas of contemporary political science research. Despite significant progress in women's political representation across European Union member states–driven by quota legislation, party commitments, and shifting public attitudes–substantive disparities persist in how women and men candidates construct, communicate, and finance their campaigns. The 2024 European Parliament elections registered the first decline in women's representation since the institution's establishment, dropping from 40.7% to approximately 38.7% [7], signaling that formal access to candidacy does not automatically translate into electoral success.

Understanding the mechanisms through which gender influences campaign strategy is essential for both scholarly analysis and practical efforts to advance gender equality in political representation. Campaign strategies–encompassing messaging, issue framing, negative advertising, digital communication, and resource mobilization–constitute the primary interface between candidates and voters. When these strategies are shaped by gender stereotypes, they produce systematic advantages for men and structural constraints for women, irrespective of formal institutional guarantees. The EU context, with its diversity of electoral systems, political cultures, and gender equality regimes, offers a particularly rich analytical terrain for examining how gendered campaign dynamics operate across different institutional environments.

The scholarly discourse on gendered campaign strategies draws on several intersecting research traditions: role congruity theory [5] and the double bind concept [11] provide the foundational theoretical framework; large-scale empirical studies have examined visual campaign communication [13], negative campaigning dynamics [3; 19], and digital strategies [29]; and comparative analyses have documented persistent gender gaps in campaign financing [25; 17]. Despite this extensive body of research, three significant gaps persist: no systematic comparative study of women's campaign messaging in European Parliament elections, no investigation of the interaction between campaign finance disparities and digital strategy adaptation, and a near-complete absence of research on gendered campaign dynamics in Central and Eastern European EU member states. The novelty of this review lies in: first, the systematic integration of four analytically distinct dimensions of gendered campaigning–messaging strategies, negative campaigning, digital communication, and campaign financing–within a unified comparative framework; and second, the derivation of policy implications specifically relevant to Ukraine as an EU candidate country preparing to implement its gender quota legislation in parliamentary elections.

Aim and Objectives. The aim of this article is to systematize and critically analyze the existing body of scholarly literature on gendered electoral campaign strategies in the European Union, identify the dominant theoretical frameworks and empirical findings, and delineate research gaps for future investigation. The specific objectives are: first, to examine the theoretical foundations of gendered campaign strategy, centering on role congruity theory and the double bind; second, to analyze empirical findings on gendered messaging strategies, negative campaigning, and digital communication in EU elections; third, to assess the impact of electoral systems and campaign financing on women's campaign strategies; and fourth, to identify gaps in the existing literature requiring further research.

Methods. The study employs a structured literature review. The analysis integrates scholarly publications and institutional reports, with the theoretical framework drawing on role congruity theory and the double bind concept as analytical lenses across four thematic dimensions: campaign messaging strategies, negative campaigning dynamics, digital campaign communication, and campaign financing. The comparative scope encompasses both European Parliament elections and national elections across EU member states.

Results. The dominant theoretical lens for analyzing gendered campaign strategies remains role congruity theory [5], which posits that women face prejudice in leadership contexts because the communal attributes associated with femininity (warmth, empathy, cooperation) conflict with the agentic attributes associated with leadership (assertiveness, decisiveness, ambition). This framework explains why women candidates confront a structural dilemma regardless of the strategic path they choose: conforming to feminine stereotypes signals insufficient leadership capacity, while demonstrating agentic traits triggers backlash for violating gender role expectations.

Schneider and Bos [24] refined this framework by demonstrating that masculinity functions as an implicit "backdrop" in political contexts, such that political leadership is coded masculine by default. The implication for campaign strategy is profound: women candidates must actively negotiate their relationship to masculinity in every aspect of their campaign communication, while men candidates benefit from automatic congruity between their gender identity and the default political prototype. Empirically, the persistence of this dynamic is confirmed by Eagly et al.'s [6] longitudinal meta-analysis, which found no evidence that the double bind has weakened over time.

The empirical literature identifies three principal strategic models available to women candidates: stereotypic strategy (emphasizing communal traits and "feminine" policy issues), counterstereotypic strategy (foregrounding agentic traits and "masculine" policy issues), and dual strategy (combining both approaches simultaneously). In the EU context, the visual dimension of campaign strategy has been analyzed by Jungblut and Haim [13], whose large-scale analysis of the 2019 European Parliament elections (79,500 candidate images across 28 member states) revealed that women candidates displayed more communal visual cues while men displayed more agentic visual traits. Crucially, conservative women exhibited highly stereotypic visual self-presentation, suggesting that ideological context interacts with gender to shape strategic choices. Bast et al. [1] demonstrated that a dual strategy–combining feminine visual cues with verbally agentic messaging–could successfully mitigate the double bind for right-wing populist women politicians.

A distinct but related phenomenon concerns the strategic instrumentalization of women's candidacies by parties. Weeks et al. [30] found that populist radical right parties strategically increase women's candidacies when electorally vulnerable, using descriptive representation as an electoral tool rather than a normative commitment. Meguid et al. [18], analyzing party manifestos across 30 countries from 1984 to 2022, demonstrated that such parties emphasize gender rights as "strategic window dressing" without adopting genuinely egalitarian positions.

The relationship between gender and negative campaigning represents one of the most consequential areas. Coffé et al. [3], analyzing data from the Finnish Parliamentary Candidates Survey of 2019, found that even in one of the world's most gender-egalitarian political environments, women candidates campaigned more positively while men relied more heavily on negative messaging. A key theoretical advance is the reconceptualization of backlash as conditional rather than universal. Nai et al. [19] demonstrated, through a comprehensive cross-national dataset (over 700 candidates, 159 elections, 94 countries), that women receive lower voter support when engaging in negative campaigning only in countries with low levels of descriptive representation. In polities where women's representation has reached higher thresholds, the backlash effect attenuates significantly. This finding suggests that representational progress creates self-reinforcing feedback loops in which higher numbers of women in office expand the strategic repertoire available to subsequent women candidates.

In the domain of digital campaigning, Sandberg and Öhberg [23] found that women candidates in the 2014 Swedish European Parliament election valued social media more highly than male candidates but used platforms primarily for partisan promotion rather than personal advertising. Tsichla et al. [26] documented that Greek women candidates employed more personalization, dialogic communication, and visual expressiveness. Ruiloba-Núñez and Goenaga Ruiz de Zuazu [22], analyzing 2,196 posts from Andalusian elections in Spain, found that women can-

didates used more inclusive language and adopted more emotional tones. However, a particularly important finding came from Wallaschek et al. [29], who compared German and Spanish Instagram campaigns during the 2024 European Parliament elections and concluded that online campaigns are less gender-specific than country-specific. This redirects analytical attention to national political culture as the primary moderator of campaign communication patterns.

The digital environment has simultaneously created new forms of vulnerability for women candidates. The Global Disinformation Index [10] found that during the 2024 European Parliament elections, women candidates received substantially more hateful and discriminatory comments on TikTok across France, Germany, and Hungary. Van Sant et al. [28] documented that Finnish women ministers received ten times the volume of abuse compared to male ministers. Krook [15; 16] conceptualized these patterns as part of a structural continuum of violence against women in politics, functioning as a deterrent to women's political participation.

Regarding electoral systems and institutional context, Van der Pas and Aaldering [27], in a meta-analysis of 90 studies encompassing over 25,000 politicians, found that women legislators in proportional representation systems–the predominant model in EU member states–receive less media attention than their counterparts in majoritarian systems. Jankowski and Marcinkiewicz [12] demonstrated that gender quotas in Poland's open-list PR system increased women's candidacies but led parties to place women lower on ballots, effectively undermining the reform's intent. Devroe et al. [4] found that Belgium's quarter-century experience with quotas improved numerical representation but left power distribution uneven. The European Parliament [8] identified closed-list PR systems with zipper placement as the most effective institutional configuration for women's representation.

Country-specific studies reveal how national gender opportunity structures shape campaign strategies. Reinhardt et al. [21] compared social media campaigns of right-wing parties in Germany, Italy, and Sweden during the 2019 European Parliament elections, finding that national contexts determined whether parties adopted femonationalist or anti-genderist framing. Kantola and Lombardo [14] documented how radical right populist parties in the European Parliament employed both direct opposition to gender equality and indirect opposition embedded in Eurosceptic discourse.

Campaign financing represents a critically important dimension. Sudulich et al. [25] conducted a comprehensive comparative analysis covering 28 elections across 16 countries, and found that women's average campaign budgets were €3,110 lower than men's (€5,170 vs. €8,280). Notably, voluntary party quotas actually widened the gender spending gap from €2,716 to €4,618, because quotas increased the number of women candidates without providing corresponding financial support. Maddens et al. [17] provided longitudinal evidence from Belgian Flemish elections (1999–2019), showing that the gender spending gap appeared only after the introduction of strict quotas and was concentrated among non-incumbent candidates. It took 16 years before the gap began to narrow. Buckley and Mariani [2] documented a similar dynamic in Ireland following the 2012 quota reform. Feo et al. [9] found that Italian women candidates relied on more diversified but smaller-scale donation networks, with incumbency serving as the primary gateway to corporate donations.

International IDEA [20] identified approximately 30 countries with gender-targeted public funding provisions, finding these effective only when combined with substantial penalties for non-compliance. France's parity legislation with financial sanctions produced a highly effective model, increasing women's candidacy from 25% in 1997 to 42% in 2017. However, EIGE [7] noted that despite quotas in 10 EU member states, only Spain, France, and Croatia achieved women's MEP representation at or above quota thresholds in the 2024 elections.

Discussion. The findings of this review point to several important interpretive conclusions. First, the persistence of the double bind across diverse EU political systems confirms that role congruity theory [5] retains strong explanatory power. However, the success of dual strategies [1] in mitigating this constraint suggests that the bind is not immutable–it can be navigated, though not eliminated, through strategic communication choices.

Second, the conditionality of backlash against women's negative campaigning [19] reveals a positive feedback mechanism: as more women enter politics, strategic constraints on subsequent women candidates progressively loosen, potentially accelerating further representational gains. This dynamic has not been sufficiently theorized and warrants dedicated longitudinal investigation.

Third, the finding that national political culture appears to be a stronger determinant than gender in shaping digital campaign communication patterns [29] challenges the assumption that gender-sensitive campaign support programs can be designed universally. Instead, such programs should be tailored to specific national contexts.

Fourth, the paradoxical effect of gender quotas on campaign financing represents one of the most policy-relevant findings of this review. The Belgian case [17] – where 16 years elapsed before the spending gap began to narrow–offers a cautionary timeline: complementary financing mechanisms should be introduced simultaneously with quota requirements rather than expected to develop organically.

Fifth, online violence against women in politics [10; 15; 28; 16] functions not only as a direct deterrent to women's political participation but also as a constraint on campaign strategy, potentially limiting the platforms, tone, and messaging approaches available to women candidates.

For Ukraine as an EU candidate country, these findings carry particular significance. The 2019 electoral legislation establishing a 40% gender quota for party lists has not yet been tested in parliamentary elections due to martial law. The European experience analyzed here suggests that quota-driven increases in women's candidacies will need to be accompanied by campaign finance equalization mechanisms. The absence of research on Central and Eastern European gendered campaign strategies makes Ukraine's future electoral experience particularly important for both scholarly analysis and policy design.

Conclusions. This structured review yields four principal conclusions. First, the double bind remains the defining structural constraint for women candidates, though dual strategies combining feminine and masculine cues offer a viable, if partial, mitigation path [1]. Second, backlash against women's negative campaigning is conditional rather than universal, attenuating in contexts of higher descriptive representation and creating a positive feedback loop for subsequent cohorts of women candidates [19]. Third, in the reviewed studies, national political culture appears to outweigh gender as a determinant of digital campaign communication patterns, suggesting the need for context-specific rather than universal approaches to campaign support [29]. Fourth, gender quotas without complementary financing mechanisms produce formally present but materially constrained women candidates [25; 17].

Future research should address three identified gaps: systematic cross-national analysis of women's campaign messaging strategies in European Parliament elections; investigation of the interaction between campaign finance disparities and women's digital strategy adaptation; and analysis of gendered campaign strategies in Central and Eastern European EU member states, where anti-gender movements, religious conservatism, and post-communist legacies create distinctive conditions that remain empirically unexplored.

REFERENCES:

1. Bast, J., Oschatz, C., & Renner, A.-M. (2022). Successfully overcoming the "Double Bind"? A mixed-method analysis of the self-presentation of female right-wing populists on Instagram and the impact on voter attitudes. *Political Communication*, 39, 358–382. https://doi.org/10.1080/10584609.2021.2007190

2. Buckley, F., & Mariani, M. (2023). Gender quotas, campaign spending, and electoral outcomes in Ireland. *Electoral Studies*, 82, 102578. https://doi.org/10.1016/j.electstud.2023.102578

3. Coffé, H., Helimäki, T., & von Schoultz, Å. (2023). How gender affects negative and positive campaigning. *Journal of Women, Politics & Policy*, 44(3), 315–334. https://doi.org/10.1080/1554477X.2023.2180610

4. Devroe, R., Wauters, B., & Gendron, R. (2021). Gender quotas in Belgium: A never-ending story of ups and downs. In E. Bjarnegård & M. L. Krook (Eds.), Gender quotas and women's representation: New directions in research (pp. 69–85). Routledge.

5. Eagly, A. H., & Karau, S. J. (2002). Role congruity theory of prejudice toward female leaders. *Psychological Review*, 109(3), 573–598. https://doi.org/10.1037/0033-295X.109.3.573

6. Eagly, A. H., Nater, C., Miller, D. I., Kaufmann, M., & Sczesny, S. (2020). Gender stereotypes have changed: A cross-temporal meta-analysis of U.S. public opinion polls from 1946 to 2018. *American Psychologist*, 75(3), 301–315. https://doi.org/10.1037/amp0000494

7. EIGE. (2024). Despite hopes for progress, European Parliament elections led to a decline in women's representation. *Vilnius: European Institute for Gender Equality*. https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/data-talks/despite-hopes-progress-european-parliament-elections-led-decline-womens-representation

8. European Parliament. (2019). Women in the European Parliament (Briefing PE 635.547). *European Parliamentary Research Service*. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635547/EPRS_BRI(2019)635547_EN.pdf

9. Feo, F., Ferrara, F. M., & Ferrara, R. (2023). Gendered pathways to campaign finance in Italy, 1996–2018. *Party Politics*, 29(3), 512–524. https://doi.org/10.1177/13540688221099085

10. Global Disinformation Index. (2024). Gendered disinformation in the 2024 European Parliament elections. GDI.

11. Jamieson, K. H. (1995). Beyond the double bind: Women and leadership. Oxford University Press.

12. Jankowski, M., & Marcinkiewicz, K. (2019). Ineffective and counterproductive? The impact of gender quotas in open-list proportional representation systems. *Politics & Gender*, 15(1), 1–30. https://doi.org/10.1017/S1743923X17000538

13. Jungblut, M., & Haim, M. (2023). Visual gender stereotyping in campaign communication: Evidence on female and male candidate imagery in 28 countries. *Communication Research*, 50(5), 535–564. https://doi.org/10.1177/00936502211023333

14. Kantola, J., & Lombardo, E. (2021). Strategies of right-wing populist parties on gender and EU anti-gender campaigns. *International Political Science Review*, 42(5), 617–631. https://doi.org/10.1177/0192512120963953

15. Krook, M. L. (2020). Violence against women in politics. Oxford University Press.

16. Krook, M. L. (2022). Understanding violence against women in politics: A reconceptualization. *European Journal of Politics and Gender*, 5(2), 168–184. https://doi.org/10.1332/251510821X16446685685166

17. Maddens, B., Put, G.-J., & Vanden Eynde, G. (2025). Legislative quotas and the gender gap in campaign finance: The case of Belgium (1999–2019).

Politics & Gender, 21, 1–20. https://doi.org/10.1017/S1743923X25000121

18. Meguid, B. M., Coffé, H., Weeks, A. C., & Kittilson, M. C. (2025). Strategic inclusion without transformation: How populist radical right parties engage with women's interests. *Comparative Political Studies*. Advance online publication. https://doi.org/10.1177/00104140251381760

19. Nai, A., Valli, C., Maier, J., & Aaldering, L. (2025). Gendered backlash depends on the context: Reassessing negative campaigning sanctions against female candidates via large-scale comparative data. *Political Communication*, 42(3), 383–406. https://doi.org/10.1080/10584609.2024.2434930

20. Ohman, M. (2018). Gender-targeted public funding for political parties: A comparative analysis. International IDEA.

21. Reinhardt, G. Y., Hubner, C., & Caiani, M. (2023). Femonationalism and anti-genderism in radical right party social media campaigns for the 2019 European Parliament elections. *Political Research Exchange*, 5(1), 2236726. https://doi.org/10.1080/2474736X.2023.2236726

22. Ruiloba-Núñez, J., & Goenaga Ruiz de Zuazu, M. (2024). Digital political communication through a gender lens: Discourses, themes, and inclusive language. *Frontiers in Political Science*, 6, 1457020. https://doi.org/10.3389/fpos.2024.1457020

23. Sandberg, L., & Öhberg, P. (2017). The role of gender in online campaigning: Swedish candidates' motives and use of social media during the European Parliament election 2014. *Journal of Information Technology & Politics*, 14(4), 314–333. https://doi.org/10.1080/19331681.2017.1369918

24. Schneider, M. C., & Bos, A. L. (2019). The application of social role theory to the study of gender in politics. *Political Psychology*, 40(S1), 173–213. https://doi.org/10.1111/pops.12573

25. Sudulich, L., Trumm, S., & Makropoulos, I. (2024). Running uphill: A comparative analysis of the gender gap in campaign financing. *European Journal of Political Research*, 64(3), 1371–1393. https://doi.org/10.1111/1475-6765.12741

26. Tsichla, E., Lappas, G., Triantafillidou, A., & Kleftodimos, A. (2023). Gender differences in politicians' Facebook campaigns: Campaign practices, issues and voter engagement. *New Media & Society*, 25(11), 2918–2938. https://doi.org/10.1177/14614448211036405

27. Van der Pas, D. J., & Aaldering, L. (2020). Gender differences in political media coverage: A meta-analysis. *Journal of Communication*, 70(1), 114–143. https://doi.org/10.1093/joc/jqz046

28. Van Sant, L., Morales, L., & Careja, R. (2021). Online abuse of Finnish ministers: Gendered patterns and the role of right-wing populism. *Political Communication*, 38(6), 718–740. https://doi.org/10.1080/10584609.2021.1891760

29. Wallaschek, S., Ahlhaus, P., Krug, R., & Vendt, W. (2025). Gendered representation of lead candidates in the 2024 EP election campaign on Instagram. In M. Kaeding, M. Müller, & A. Hoppe (Eds.), The 2024 European Parliament Elections (pp. 273–288). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-89455-8_21

30. Weeks, A. C., Meguid, B. M., Kittilson, M. C., & Coffey, E. B. (2023). When do radical right parties use women candidates strategically? *Party Politics*, 29(5), 873–884. https://doi.org/10.1177/13540688221127494

Гендерні стратегії виборчих кампаній в Європейському Союзі

Гербут Надія Анатоліївна

кандидатка політичних наук,
доцентка кафедри політичних наук
та історії
Київського національного університету
будівництва і архітектури
просп. Повітряних Сил, 31,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-9776-3386

Дослідження зосереджене на аналізі гендерних стратегій виборчих кампаній в ЄС, охоплюючи вибори до Європарламенту та національні вибори країн-членів. Незважаючи на значний прогрес у політичному представництві жінок завдяки квотам та зміні суспільних настроїв, вибори до Європарламенту 2024 року зафіксували перше зниження представництва жінок з моменту заснування інституції – з 40,7% до приблизно 38,7%. Це свідчить, що формальний доступ до балотування не гарантує електорального успіху, а динаміка виборчих кампаній відіграє вирішальну роль. Мета дослідження – систематизувати наявний корпус наукової літератури щодо гендерних стратегій виборчих кампаній в ЄС, визначити домінантні теоретичні рамки й емпіричні знахідки та окреслити дослідницькі лакуни. Теоретичною основою дослідження є теорія рольової конгруентності та концепція подвійного зв'язування, які пояснюють структурні обмеження, з якими стикаються жінки-кандидатки при формуванні передвиборних повідомлень. Виявлено три домінантні стратегічні моделі, доступні жінкам-кандидаткам: стереотипну, контрстереотипну та дуальну. Аналіз показує, що негативна («атакуюча») виборча риторика створює асиметричні ефекти: виборці негативно сприймають «атакуючі» повідомлення кандидаток лише в країнах з низьким рівнем представництва жінок у політиці, тоді як у країнах із вищим представництвом цей ефект значно послаблюється. У цифрових виборчих кампаніях національна політична культура виявляється вагомішим чинником визначення моделей онлайн-комунікації, ніж гендер. Критично важливий висновок стосується фінансування кампаній: гендерні квоти, збільшуючи кількість кандидаток, на початковому етапі можуть посилювати розрив у витратах на кампанію між кандидатками і кандидатами, оскільки до виборчого процесу залучаються жінки зі структурно обмеженим доступом до ресурсів і без усталених мереж залучення коштів. Реформи, що забезпечують доступ, але не супроводжуються механізмами вирівнювання ресурсів, створюють ситуацію формальної присутності кандидаток без реального ресурсного забезпечення. Результати дослідження є особливо актуальними для України як країни-кандидата в ЄС, де передбачена законодавством 40-відсоткова гендерна квота для партійних списків ще не була апробована на парламентських виборах, що робить європейський досвід критично важливим для розробки супутніх механізмів фінансової підтримки кандидаток.

Ключові слова: *гендерні стратегії виборчих кампаній, вибори, парламент, Європейський Союз, електоральний гендерний розрив, фінансування кампаній.*

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Гнєзділов Владислав Олександрович

Державна політика регулювання віртуальних активів: глобальні стратегії та пріоритети національної безпеки України

УДК 323.2:336.74
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.5

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Гнєзділов Владислав Олександрович
аспірант
Державного закладу
«Південноукраїнський, національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0009-0006-1471-3169

У статті здійснено аналіз віртуальних активів як виклику спроможності сучасних держав контролювати фінансовий простір. Актуальність дослідження зумовлена трансформацією цифрових активів із нішевого інструменту в об'єкт глобального геополітичного протистояння, що вимагає від держави формування адаптивної політики, здатної балансувати між стимулюванням технологічного розвитку та гарантуванням національної безпеки. Метою роботи є розкриття політичної сутності віртуальних активів, концептуалізація світових моделей їх регулювання та обґрунтування стратегічних напрямів імплементації міжнародного досвіду в правове поле України з урахуванням викликів збройної агресії та вимог європейської інтеграції.

Методологічну основу дослідження становить системний підхід, що дозволив розглянути віртуальні активи як динамічний елемент трансформації вестфальської моделі суверенітету. За допомогою порівняльно-правового методу ідентифіковано та класифіковано чотири домінуючі світові моделі: нормативну (ЄС), прецедентну (США), ліберально-інноваційну (країни Азії) та репресивно-монопольну (КНР). Неоінституційний аналіз дозволив виявити роль державних інститутів у легітимізації криптосфери як легального сегменту економіки.

В основній частині результатів досліджено українську специфіку нормативного визначення віртуальних активів. Проаналізовано політико-правову дихотомію розподілу активів на забезпечені та незабезпечені згідно із Законом України «Про віртуальні активи». Автор доводить, що акцент українського законодавця на цивільно-правовій природі «права вимоги» є спробою інтегрувати цифрові активи в класичний оборот, що відрізняє український підхід від фокусу ЄС на фінансовій стабільності (MiCA).

Окрему увагу приділено безпековому аспекту: проаналізовано феномен «екзогенної легітимізації» криптовалют через їх використання у волонтерському русі та державному фандрейзингу для потреб оборони. Водночас виявлено критичні вразливості, пов'язані з анонімністю транзакцій, які використовуються країною-агресором для обходу санкцій та фінансування дестабілізуючих заходів.

У висновках підкреслено, що Україна формує унікальну гібридну модель регулювання. Вона поєднує європейські стандарти прозорості, американські безпекові протоколи та азійську гнучкість у створенні преференцій. Обґрунтовано, що успіх державної політики залежить від здатності інституціоналізувати систему блокчейн-моніторингу та цифрової розвідки, що дозволить використовувати віртуальні активи як інструмент залучення інвестицій у післявоєнне відновлення, одночасно нівелюючи загрози національному суверенітету.

Ключові слова: *віртуальні активи, державна політика, національна безпека, фінансовий суверенітет, криптовалюта, цифрова економіка, блокчейн-аналітика, воєнний стан, євроінтеграція, політичне регулювання.*

Вступ. Стрімка цифровізація глобальних фінансових відносин призвела до появи віртуальних активів, які функціонують поза межами традиційного державного контролю. Як зазначає О. Дмитрик, «розвиток IT-індустрії став каталізатором створення розподілених реєстрів, що забезпечили автономне функціонування децентралізованих платформ та смартконтрактів. Це дозволило перевести взаємодію з цифровими активами в автоматизований режим, виключивши традиційних посередників із ланцюга фінансових операцій» [2]. У контексті глобальної цифровізації формування державної політики щодо віртуальних активів перетворюється на стратегічний пріоритет. Україна, перебуваючи на етапі активного залучення до світового цифрового обігу, потребує вироблення гнучкої правової моделі, здатної адекватно реагувати на децентралізовану природу блокчейн-технологій. Створення ефективного нормативного поля є критичною передумовою для конвертації технологічних інновацій у реальний економічний ресурс, що вимагає ретельної адаптації міжнародного досвіду до національних правових та економічних реалій. Для політичної науки цей феномен представляє особливий інтерес, оскільки він кидає виклик вестфальській системі та спроможності держави монопольно емітувати гроші та контролювати транскордонні потоки капіталу. Актуальність теми зумовлена необхідністю вироблення такої державної політики, яка б збалансувала інноваційний розвиток та національну безпеку. Як правильно зазначає С.Цукан «Україна знаходиться на етапі легалізації ринку віртуальних активів шляхом формування законодавства, тому важливо сформувати найбільш оптимальну дефініцію, яка охоплюватиме усі наявні види віртуальних активів, відображатиме їх правову природу, не залишивши поза правовим полем держави» [5].

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні політико-правової природи віртуальних активів, порівняльному аналізі світових моделей їх регулювання та визначенні оптимальної стратегії імплементації міжнародного досвіду в українські реалії для зміцнення цифрового суверенітету.

Завдання статті: розкрити політичну сутність віртуальних активів як виклику сучасним державним інституціям; проаналізувати та класифікувати провідні світові моделі регулювання (ЄС, США, Азія, КНР); лослідити специфіку українського законодавства, зокрема особливості класифікації забезпечених та незабезпечених активів; оцінити роль віртуальних активів у системі національної безпеки України в умовах війни.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів: системний підхід дозволив розглянути віртуальні активи як елемент глобальної політико-економічної системи; порівняльно-правовий метод застосовано для аналізу регуляторних режимів різних юрисдикцій; неоінституційний метод допоміг виявити вплив державних інститутів на формування ринку цифрових активів; метод політичного прогнозування використано для окреслення перспектив цифрової трансформації української економіки.

Результати. У політологічному дискурсі віртуальні активи слід розглядати як децентралізований виклик державним інституціям. Правова природа цих активів є дуалістичною: з одного боку – це технологічний об'єкт (код), з іншого – цифровий аналог майна чи права вимоги. Державна політика щодо них може варіюватися від лібертаріанської моделі (мінімальне втручання) до етатистської (повний контроль або заборона). Розуміння віртуальних активів як ресурсу дозволяє державі використовувати їх для обходу фінансової ізоляції (як у випадку з Україною під час війни) або посилення моніторингу за тіньовими секторами.

На сучасному етапі розвитку цифрової економіки світова практика державного управління демонструє кристалізацію трьох домінуючих концептуальних підходів до регулювання віртуальних активів. Кожна з цих моделей відображає специфіку політичної культури, пріоритети національної безпеки та стратегічні економічні цілі відповідних держав.

1. Нормативно-правова модель Європейського Союзу. Ключовим інструментом реалізації державної політики в ЄС став Регламент MiCA. У політологічному контексті ця модель може бути охарактеризована як стратегія «нормативної експансії» або «м'якої сили». Пріоритет надається забезпеченню фінансової стабільності єврозони та комплексному захисту прав споживачів. Держава (або наднаціональний орган) виступає в ролі архітектора жорсткої правової екосистеми, де доступ до ринку отримують лише суб'єкти, що відповідають високим стандартам прозорості та резервування. Модель характеризується створенням єдиного цифрового ринку, спроможного конкурувати з американським та азійським капіталом при збереженні соціальної орієнтованості економіки [6].

2. Прецедентно-силова модель США: пріоритет національної безпеки. Сполучені Штати реалізують модель, яку в науковій літературі часто визначають як «регулювання через примус». За відсутності уніфікованого профільного законодавства, державна політика формується через правозастосовчу практику органів нагляду (зокрема SEC та CFTC). в даному випадку віртуальні активи розглядаються насамперед через призму загрози національній безпеці, обходу міжнародних санкцій та фінансування тероризму [7; 8]. Застосується метод судових прецедентів (зокрема ретроспективного аналізу за «тестом Хауї») для класифікації цифрових активів як інвестиційних контрактів. Головною політичною метою стає утримання глобальної домінації долара США та жорсткий контроль за децентралізованими фінансовими потоками, що можуть послабити державний вплив на світову фінансову архітектуру [7].

3. Ліберально-партнерська модель країн Азійського регіону. Це досвід Сінгапуру та Гонконгу, які демонструють розвиток моделі стратегічного симбіозу держави та фінансово-технологічного сектору. Тут держава позиціонує себе як партнер та фасилітатор інноваційного розвитку. Основним інструментом тут виступають «регуляторні пісочниці». в якості механізму регулювання виступає створення гнучкого правового режиму, що дозволяє суб'єктам господарювання тестувати цифрові активи в контрольованому середовищі під наглядом регулятора. Це мінімізує юридичні ризики для бізнесу на ранніх стадіях розвитку. Політичною метою є формування глобального цифрового хабу, диверсифікація економіки та залучення міжнародного інтелектуального капіталу через створення найбільш конкурентоспроможної юрисдикції [8].

Україна посідає провідні місця у світі за рівнем розвитку даного напрямку, що робить вирішення цих питань нагальної потребою держави. Але, наукова розробка даного терміну та суміжних з ним - практично відсутня. Можна відзначити думку С.Цуркана, який вважає, що віртуальний актив це "будь-який актив виражений сукупністю даних в електронній формі, створений із використанням криптографічних засобів, має вартість, економічну цінність та пряму взаємодію двох сторін без участі посередників у децентралізованій мережі". О.Бондаренко визначає, що «віртуальні активи доцільно характеризувати з правової точки зору та технічної. Технічні характеристики віртуальних активів вказують на те, що їх засновано на взаємодії інформаційних модулів через використання єдиного набору форматів з відповідним рівнем безпеки та шифруванню усіх даних, що передаються.

З правової точки зору, доцільним є встановлення: сутності віртуальних активів, їх видів, сфери застосування, механізмів моніторингу за використанням віртуальних активів, а також притягнення до відповідальності за порушення порядку використання віртуальних активів» [1].

Закон «Про віртуальні активи» став фундаментом, проте його повноцінна імплементація залежить від податкових змін. Відповідно до пункту 1 статті 1 Закону віртуальний актив дефініюється як специфічний вид нематеріального блага, що інтегроване в систему цивільних прав як цифровий об'єкт із визначеною вартістю. Ключовою ознакою даної категорії є її існування у формі електронних даних, чия оборотоздатність детермінується спеціалізованими технологічними системами. При цьому законодавець закладає можливість інструментального використання активу для фіксації майнових прав, зокрема прав вимоги на традиційні об'єкти цивільного обороту.

Також маємо розуміння віртуального активу, яке надається в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» де під віртуальним активом розуміється нематеріальне благо, що є об’єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об’єкти цивільних прав. В цьому Законі зазначається, що віртуальний актив - це цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей.

У межах українського законодавчого поля (ст. 4 Закону «Про віртуальні активи») держава визначає віртуальні активи як специфічний вид нематеріальних благ. Політико-правова дихотомія цього визначення полягає у поділі активів за критерієм наявності суб’єктивного права: забезпечені активи розглядаються як цифрові цінності, що не створюють безпосередніх зобов'язальних зв’язків; забезпечені активи трактуються як цифрові титули, що детермінують права вимоги на реальні об’єкти цивільних прав. Така юридична конструкція дозволяє інтегрувати децентралізовані технології в існуючу систему цивільного обороту, зберігаючи при цьому регуляторний контроль за трансформацією майнових прав у цифровий формат.

Тобто бачимо, що українська регуляторна модель, зафіксована у профільному законі, пропонує чітку ієрархію цифрових інструментів через інститут «забезпечення». На відміну від класичного розуміння забезпечення зобов'язань, у контексті віртуальних активів цей термін означає юридичне підтвердження права власника на отримання конкретного об’єкта (активу). З політологічного погляду, це свідчить про намагання держави легітимізувати цифрові активи не лише як спекулятивний інструмент, а як повноцінний механізм передачі майнових прав у цифровій екосистемі, що є кроком до розбудови прозорої цифрової економіки.

Українське визначення «забезпечених віртуальних активів» корелює з європейським поняттям *Asset-Referenced Tokens* (ART). Проте, якщо MiCA робить акцент на фінансовій стабільності та резервах, якими забезпечується токен, то українська ст. 4 фокусується на цивільно-правовій природі – праві вимоги. Це свідчить про намагання України інтегрувати криптосферу в класичне цивільне право.

У більшості країн (зокрема в США та Японії) незабезпечені активи (як-от Bitcoin) визнаються товарами. Український законодавець у ст. 4 чітко вказує, що вони «майнових прав не посвідчують». Це важливий політичний маркер: держава знімає з себе відповідальність за гарантування вартості таких активів, маркуючи їх як високої ризикові.

У сучасному політичному просторі сформувався полюс країн, які розглядають децентралізовані віртуальні активи не як ресурс, а як безпосередню загрозу фінансовому суверенітету та стабільності режиму. Наприклад, Китай запровадив одну з найжорсткіших систем регулювання, яка пройшла шлях від обмежень для банків до повної заборони майнінгу та транзакцій у 2021 році. Це прагнення держави зберегти монополію на емісію та контроль за потоками капіталу в умовах жорсткої валютної політики. Паралельно з забороною децентралізованих активів, Китай першим серед великих економік запустив e-CNY (цифровий юань). Це інструмент «програмованих грошей», який дозволяє державі відстежувати кожну транзакцію в режимі реального часу, посилюючи систему соціального кредиту.

Підхід України до «забезпечених віртуальних активів» як до інструментів, що посвідчують права на інші об'єкти (нерухомість, золото, цінні папери), збігається з досвідом Швейцарії та Ліхтенштейну. Це створює підґрунтя для цифрової трансформації традиційної економіки, що є ключовим інструментом залучення інвестицій у післявоєнне відновлення.

Таким чином, для України, яка перебуває у стані війни та одночасно прагне європейської інтеграції, найбільш ефективною видається стратегія синтезу. Вона повинна поєднувати європейські стандарти прозорості (для вступу в ЄС), американські методи моніторингу безпекових ризиків та азійську гнучкість у створенні преференцій для залучення крипто-активів у процеси післявоєнного відновлення.Але, цей Закон на сьогодні ще не набрав чинності. Ситуація із Законом «Про віртуальні активи» (№ 2074-IX) є унікальним юридичним кейсом: він ухвалений ще у 2022 році, але його

чинність «заморожена» до моменту внесення змін до Податкового кодексу України. Станом на лютий 2026 року, згідно з останніми законопроєктами (зокрема № 10225-д), повноцінний запуск ринку та набрання чинності регулюванням очікується саме зараз. Відсутність чинного спеціального закону протягом останніх років призвела до низки серйозних наслідків. Хоча криптовалюти не заборонені, вони існують поза межами чіткого регулювання. Це означає неможливість повноцінного юридичного захисту в судах у разі крадіжки активів або шахрайства, оскільки об'єкт права не має чітко визначеного статусу. Для бізнесу це означає неможливість легально зареєструвати криптобіржу чи обмінник в Україні. Компанії змушені реєструватися в офшорах або країнах ЄС, що призводить до відтоку капіталу та інтелектуальних ресурсів. Без закону банківська система сприймає операції з віртуальними активами як «високоризикові». Банки часто блокують рахунки фізичних осіб при P2P-обмінах, посилаючись на правила фінансового моніторингу [7]. Відсутні чіткі коди видів економічної діяльності (КВЕД) та механізми відкриття корпоративних рахунків для криптокомпаній.

Найголовніший наслідок, який гальмував набрання чинності основним законом - це податкова невизначеність. Доходи від криптоактивів мають оподатковуватися за загальною ставкою (18% ПДФО + військовий збір), що є невигідним для трейдерів. Очікується впровадження пільгового періоду (наприклад, ставка 5% для фізичних осіб на перші роки), що має стимулювати вихід ринку з тіні.

Також, маємо цілу низку репутаційних ризиків та тиск міжнародних інституцій (FATF/ЄС). Україна перебуває під наглядом FATF (Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей). Відсутність регулювання створює ризики використання крипти для ухилення від санкцій, відмивання коштів, фінансування тероризму. Європейський Союз також вимагає гармонізації нашого законодавства з регламентом MiCA (Markets in Crypto-assets) як умови євроінтеграції.

Спостерігається обмеження інвестиційного потенціалу. Великі інституційні інвестори (фонди, банки) не заходять на ринок, де немає «правил гри». Без закону Україна втрачає можливість стати регіональним криптохабом, попри те, що входить у ТОП країн за рівнем володіння криптовалютою серед населення. Тобто, затяжна пауза між прийняттям та набранням чинності Законом «Про віртуальні активи» створила стан інституційної невизначеності. Це, з одного боку, дозволило ринку розвиватися стихійно, але з іншого – законсервувало Україну в статусі «сірої юрисдикції», де відсутність банківського сервісу та високі податкові ризики перешкоджають повноцінному використанню блокчейн-технологій у державному та корпоративному секторах.

Державна політика у сфері регулювання віртуальних активів має вихід за межі суто економічного контексту і розглядається як невід'ємна складова стратегії національної безпеки. Правова парадигма повинна поєднувати високу пропускну здатність цифрових фінансів для оборонних потреб із жорстким контролем над ворожими операціями – через імплементацію норми Закону «Про віртуальні активи», адаптацію до стандартів MiCA та технологічне переоснащення правоохоронних органів.

Висновки. Таким чином, українське законодавство ідентифікує віртуальний актив як нематеріальне благо, розмежовуючи активи на декларативні (незабезпечені) та акцесорні (забезпечені), що створює правовий місток між віртуальним простором та традиційним ринком. Україна обрала гібридну модель регулювання: запозичує термінологію для інтеграції в ЄС, зберігаючи європейську гнучкість, характерну для юрисдикцій з англо-саксонським впливом. Успіх цієї моделі залежить від здатності державних інституцій інтегрувати децентралізовані технології в систему національної безпеки без придушення інноваційної активності – лише такі віртуальні активи стануть надійним елементом захисту національного суверенітету.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко О. Віртуальні активи: Теоретико-правова характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №1 . С. 623-625.

2. Дмитрик О. Віртуальні активи і цифрові активи: До питання про співвідношення понять. *Право та інноваційне суспільство.* № 2 (17) 2021. С. 248–254.

3. Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 (в редакції 15.11.2024) не набрав чинності. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text (дата звернення 08.02.2026).

4. Закон України від 06.12.2019 № 361-IX «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (в редакції 01.01.2026) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text (дата звернення 08.02.2026)

5. Цукан С. Поняття, правова природа та класифікація віртуальних активів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* Том 1 № 80 (2023). С. 613-618.

6. FATF. Updated Guidance for a Risk-Based Approach: Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers. Paris: FATF, 2021. 103 p. URL: https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/guidance-rba-virtual-assets-2021.html

7. Zetzsche D. A., Buckley R. P., Arner D. W., Barberis J. N. Regulating Libra: The Transformative Potential of Facebook's Cryptocurrency and Possible Regulatory Responses. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2020. Vol. 40. No. 4. P. 946–975. DOI: DOI:10.1093/ojls/gqaa036

8. Chaum D., Grothoff C., Moser T. How to Issue a Central Bank Digital Currency. BIS Working

Papers. 2021. No. 941. https://doi.org/10.48550/arXiv.2103.00254

REFERENCES:

1. Bondarenko O. Virtualni aktyvy: Teoretyko-pravova kharakterystyka. [Virtual assets: Theoretical and legal characteristics.] Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal, 2023, №1, s. 623-625. [in Ukrainian]

2. Dmytryk O. Virtualni aktyvy i tsyfrovi aktyvy: Do pytannia pro spivvidnoshennia poniat. [Virtual assets and digital assets: On the issue of the relationship between concepts.] Pravo ta innovatsiine suspilstvo, 2021, № 2 (17), s. 248-254. [in Ukrainian]

3. Zakon Ukrainy «Pro virtualni aktyvy» vid 17.02.2022 (v redaktsii 15.11.2024). [Law of Ukraine "On Virtual Assets" dated 17.02.2022 (as amended on 15.11.2024).] Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text (accessed 08.02.2026). [in Ukrainian]

4. Zakon Ukrainy vid 06.12.2019 № 361-IX "Pro zapobihannia ta protydiiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia" (v redaktsii 01.01.2026). [Law of Ukraine dated 06.12.2019 № 361-IX "On Prevention and Counteraction to Laundering of Proceeds from Crime, Terrorist Financing and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction" (as amended on 01.01.2026).] Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text (accessed 08.02.2026). [in Ukrainian]

5. Tsukan S. Poniattia, pravova pryroda ta klasyfikatsiia virtualnykh aktyviv. [Concept, legal nature and classification of virtual assets.] Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo, 2023, Tom 1 № 80, s. 613-618. [in Ukrainian]

6. FATF (2021). Updated Guidance for a Risk-Based Approach: Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers. Paris: FATF. URL: https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/guidance-rba-virtual-assets-2021.html

7. Zetzsche, D. A., Buckley, R. P., Arner, D. W., Barberis, J. N. (2020). Regulating Libra: The Transformative Potential of Facebook's Cryptocurrency and Possible Regulatory Responses. Oxford Journal of Legal Studies, vol. 40, no. 4, pp. 946–975. DOI:10.1093/ojls/gqaa036

8. Chaum, D., Grothoff, C., Moser, T. (2021). How to Issue a Central Bank Digital Currency. BIS Working Papers, no. 941. https://doi.org/10.48550/arXiv.2103.00254

The essence and legal nature of virtual assets: international experience and Ukrainian realities in the political dimension

Gniezdilov Vladyslav Oleksandrovych

Postgraduate Student
State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky”
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0006-1471-3169

The article carries out a political and legal analysis of virtual assets as a challenge to the ability of modern states to control the financial space. The relevance of the study is due to the transformation of digital assets from a niche tool into an object of global geopolitical confrontation, which requires the state to form an adaptive policy capable of balancing between stimulating technological development and guaranteeing national security. The aim of the work is to reveal the political essence of virtual assets, conceptualize world models of their regulation and substantiate strategic directions for implementing international experience in the legal field of Ukraine, taking into account the challenges of armed aggression and the requirements of European integration.

The methodological basis of the study is a systematic approach, which allowed us to consider virtual assets as a dynamic element of the transformation of the Westphalian model of sovereignty. Using the comparative legal method, four dominant world models were identified and classified: normative (EU), precedential (USA), liberal-innovative (Asian countries) and repressive-monopoly (PRC). Neo-institutional analysis allowed us to identify the role of state institutions in the legitimization of the cryptosphere as a legal segment of the economy.

The main part of the results examined the Ukrainian specifics of the normative definition of virtual assets. The political and legal dichotomy of the division of assets into secured and unsecured according to the Law of Ukraine “On Virtual Assets” is analyzed. The author argues that the emphasis of the Ukrainian legislator on the civil-legal nature of “rights of claim” is an attempt to integrate digital assets into the classical circulation, which distinguishes the Ukrainian approach from the EU focus on financial stability (MiCA).

Special attention is paid to the security aspect: the phenomenon of “exogenous legitimization” of cryptocurrencies through their use in the volunteer movement and state fundraising for defense needs is analyzed. At the same time, critical vulnerabilities associated with the anonymity of transactions used by the aggressor country to circumvent sanctions and finance destabilizing measures are identified.

The conclusions emphasize that Ukraine is forming a unique hybrid regulatory model. It combines European standards of transparency, American security protocols and Asian flexibility in creating preferences. It is argued that the success of public policy depends on the ability to institutionalize a system of blockchain monitoring and digital intelligence, which will allow using virtual assets as a tool for attracting investment in post-war reconstruction, while simultaneously eliminating threats to national sovereignty.

Key words: *virtual assets, public policy, national security, financial sovereignty, cryptocurrency, digital economy, blockchain analytics, martial law, European integration, political regulation.*

Дата першого надходження статті до видання: 12.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Завидняк Валентин Іванович
Стеблак Діана Михайлівна

Американська модель взаємодії громадянського суспільства та місцевої влади

УДК 323
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.6

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Завидняк Валентин Іванович
аспірант кафедри міжнародної політики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
вул. Підгірна, 46, Ужгород, Україна
ORCID: 0009-0007-7701-4047

Стеблак Діана Михайлівна
доктор філософії, доцент,
доцент кафедри міжнародної політики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
вул. Підгірна, 46, Ужгород, Україна
ORCID: 0000-0002-4476-7284

Громадянське суспільство може бути каталізатором соціального, політичного та економічного прогресу, працювати над зміцненням верховенства права та сприянням підзвітності та прозорості. Має вирішальне значення для політичного, соціального та економічного розвитку. Сильні громадянські суспільства підтримують загальні права людини, надають допомогу жертвам, сприяють прийняття законодавства яке надає та розкриває доступ до інформації органів державної влади, як Freedom of Information Act (United States). Політичні системи, що захищають загальні права, є більш стабільними, успішними та безпечними.

В статті проаналізовано поняття «громадське суспільство». Досліджено, що виділяються різні моделі діяльності держави та громадянського суспільства, серед них модель, яка передбачає наступні підвиди: патерналістська (державницька); індивідуалістичну (ліберальну) модель; партиципаторна модель.

Одними з одиниць з яким громадянське суспільство взаємодіє чи не найбільше є органи місцевого самоврядування.

Досліджено, що в США діє англосаксонська модель, яка характеризується відсутністю на місцях повноважних представників центральної влади. Проаналізовано, що в США проведено розмежування між функціями держави і місцевого самоврядування, яке передбачає, що: уряд держави і підпорядковані йому державні органи управління діють на виконання здебільшого загальнонаціональних, політичних завдань, у той час, як повсякденні, поточні управлінські функції передані штатам та місцевій владі. Проаналізовано значення Freedom of Information Act (United States), який дозволяє громадянам США отримувати доступ до державної інформації. Що робить взаємодію громадського суспільства та державних органів більш відкритою.

Досліджено, що в США органи місцевого самоврядування отримують повноваження від конституцій штатів, але громадянське суспільство істотно впливає на спосіб їх реалізації.

Охарактеризовано, що важливе значення для взаємодії громадян, та громадського суспільства в цілому мають інформаційні технології, адже, існує кілька способів, якими цифрові інструменти можуть сприяти політичній участі.

Взаємодія громадського суспільства та органів державної влади може виражатися в різних аспектах.

Ключові слова: *взаємодії громадянського суспільства та місцевої влади, місцеві органи влади, держава, населення, державне управління, адміністрування, відповідальність.*

Вступ. Кононенко В.В. та Лапшин С.А. в праці «Громадянське суспільство та держава: співвідношення в публічному управлінні», визначають громадянське суспільство як інститут що функціонує поза державою та зазначає, що дослідники Лестер М. Саламон, Гельмут К. Анхейер у своїй праці «Глобальне громадянське суспільство: розміри некомерційного сектору» наголошують, що американська та західноєвропейська наука визначає громадське суспільство як інститут, як «некомерційний», «добровільний», «незалежний» сектор [5].

І. Кресіна, О. Скрипнюк, А. Коваленко, досліджуючи зв'язок держави та громадянського суспільства, виділяє такі моделі:

– патерналістська (державницька), вона передбачає: «стирання меж між державою та суспільством; розглядати людей як гвинтики державного механізму з обов'язками замість прав; повний державний контроль над усіма сторонами суспільного життя (навіть втручання в особисте життя) громадян тощо».

– індивідуалістичну, ліберальну модель, ознаки включають: «державну владу, що походить від вільного громадянина; пріоритет прав і свобод людини і громадянина над державою; обмеження самостійності громадянина лише обсягом його прав і свобод та обмеження державної влади громадянським суспільством».

– партиципаторна модель, передбачає: першочергову роль держави у створенні відповідно до закону соціальних благ для всіх громадян з урахуванням можливостей кожного громадянина [6].

Одними з одиниць з яким громадянське суспільство взаємодіє чи не найбільше є органи місцевого самоврядування. Адже саме до них суспільство звертається чи не найчастіше. Стешенко Т. В., Шпак Ю. О. виділяють чотири основних моделей організації місцевого самоврядування [4, с. 162].

В США діє англосаксонська модель, яка характеризується відсутністю на місцях повноважних представників центральної влади. В США проведено розмежування між функціями держави і місцевого самоврядування, який передбачає, що: уряд держави і підпорядковані йому державні органи управління діють на виконання здебільшого загаль-

нонаціональних, політичних завдань, у той час, як повсякденні, поточні управлінські функції передані штатам та місцевій владі [4 с. 163].

Мета та завдання. Метою роботи є проаналізувати американську модель взаємодії громадянського суспільства та місцевої влади. Завдання, які поставлені для виконання мети: проаналізувати взаємодію громадського суспільства та органів державної влади; дослідити роль Freedom of Information Act (United States) та ін.

Методи дослідження. Для написання статті були використані такі методи дослідження: індукція, дедукція, узагальнення та ін.

Результати. В США також прийнятий Freedom of Information Act (United States), який дозволяє громадянам США отримувати доступ до державної інформації. Що робить взаємодію громадського суспільства та державних органів більш відкритою.

Freedom of Information Act (United States) – є одним з найважливіших актів в США, надає будь-якій особі право запитувати доступ до інформації, цей федеральний закон Сполучених Штатів Америки про свободу інформації вимагає повного або часткового розкриття раніше неопублікованої або нерозповсюдженої інформації та документів, що контролюються урядом США, на запит. Freedom of Information Act (United States) визначає записи, що підлягають розкриттю, процедури розкриття та винятки, які визначають категорії інформації, що не підлягає розкриттю. Запитувані записи мають бути розкриті, якщо вони не захищені однією або кількома категоріями інформації, що виключені з розкриття, зазначеними у FOIA.

Записи, які, як правило, можуть бути захищені від розкриття, це:

– належним чином засекречені матеріали;

– обмежені види суто внутрішніх справ;

– справи, що виключені з розкриття іншими законами;

– комерційна таємниця або комерційна чи фінансова інформація, отримана від особи та є привілейованою або конфіденційною;

– внутрішні комунікації агентства, що представляють собою обговорення, процес прийняття рішення, результат роботи адвоката або записи про взаємодію адвокат-клієнт;

– інформація, яка була б явно невиправданим втручанням у особисте життя;

– записи правоохоронних органів тією мірою, в якій розкриття може завдати конкретної шкоди;

– записи банківських перевірок;

– та інформація про нафтові свердловини та подібна інформація [1].

Згідно до Freedom of Information Act (United States) : «Будь-яка особа, яка подає запит на отримання інформації до органу державної влади, має право:

(a) отримати письмове повідомлення від органу державної влади про те, чи володіє він інформацією, що відповідає опису, зазначеному в запиті, та

(b) якщо так, то отримати цю інформацію, якщо вона є.» [2].

Важливість цього закону полягає в тому, що він кодифікує презумпцію відкритості, описує, як люди можуть запитувати інформацію, і надає людям право подати до суду з вимогою про розголошення документів [3].

Freedom of Information Act (United States) прийнятий у 1966 році, та став віхою у розвитку законів про відкрите управління та має вирішальне значення для функціонування демократичного уряду, допомагає забезпечити повне інформування громадськості про те, що робить уряд [3].

Цей акт є одним з фундаментів взаємодії з громадянами та органами державної влади.

В США органи місцевого самоврядування отримують повноваження від конституцій штатів, але громадянське суспільство істотно впливає на спосіб їх реалізації. Модель відображає традиції : партисипативної моделі демократії, плюралізму, громадоцентричного врядування, інституціоналізованої публічної підзвітності.

Громадські групи допомагають реалізувати інтереси громадян та окремих осіб, але, як правило, діють незалежно від державних установ та бізнесу. Хоча громадянське суспільство діє незалежно від державних установ, багато організацій громадянського суспільства регулярно взаємодіють з урядами та їхніми представниками. Є декілька способів взаємодії:

– Допомога у формування політики, є багато прикладів коли громадські групи беруть участь у формуванні державної політики, політики штату чи одиниці місцевого самоврядування, програм та стратегії шляхом консультацій, обговорень та громадських слухань, причому організації часто представляють інтереси ширшої групи зацікавлених сторін [7].

– Багато організацій громадянського суспільства займаються різноманітною адвокаційною діяльністю та лобізмом. Вони можуть: ділітися інформацією безпосередньо чи проводити кампанія та лобіювання для підвищення обізнаності або просування змін.

– Взаємодіяти зі ЗМІ.

– Учасники громадянського суспільства беруть участь у робочих групах або урядових консультативних комітетах, щоб надавати свої послуги з конкретних питань, ділитися порадами або впливати на рішення.

– Громадянське суспільство відіграє важливу роль у залученні урядів до відповідальності.

– Громадянське суспільство допомагає в моніторингу дій уряду до публічного викриття їх у звітах, що висвітлюють потенційні проблеми.

– Захисті тих, чиї голоси нелегко почути, та впровадженні програм, що можуть запропонувати практичну підтримку.

– Багато організацій громадянського суспільства відіграють важливу роль у допомозі урядам у підготовці до (та реагуванні) надзвичайних ситуацій [7].

«Перша та найголовніша роль громадянського суспільства полягає в обмеженні та контролі влади держави… . Суб'єкти громадянського суспільства повинні стежити за тим, як державні службовці використовують свої повноваження. Вони повинні висловлювати громадську стурбованість щодо будь-якого зловживання владою. Вони повинні лобіювати доступ до інформації, включаючи закони про свободу інформації, а також правила та інституції для боротьби з корупцією.» [8].

Важливе значення для взаємодії громадян, та громадського суспільства в цілому мали інформаційні технології, адже, існує кілька способів, якими цифрові інструменти можуть сприяти політичній участі, певні з них: деякі форми політичної діяльності, включаючи пожертвування, формування групи однодумців, контакт з державними службовцями та реєстрацію для голосування, просто легше здійснювати в Інтернеті. Як і багато технічних інновацій, інтернет був зустрінутий з ентузіазмом тими, хто вважав, що він «змінить усе» в галузі демократичного управління. [9]. «Молоді люди так само схильні, як і старші, бути залученими до багатьох політичних заходів і набагато частіше бути політично активними в соціальних мережах.» [10]. Аарон Сміт в дослідженні для Pew Research Center, зазначає, що сайти соціальних мереж відіграють дедалі помітнішу роль у політиці – 39% американців зараз беруть участь у політичній діяльності на цих сайтах [11].

Взаємодія громадського суспільства та органів державної влади може виражатися в різних аспектах. Згідно дослідження Pew Research Center, багато американців беруть участь у політиці, або займаючись волонтерством, або роблячи пожертви на кампанії, відвідуючи протести чи зустрічі, зв'язуючись із посадовцями або висловлюючи свою думку в соціальних мережах. Загалом:

– близько чотирьох з десяти американців (42%) кажуть, що вони публічно висловлювали підтримку політичної кампанії в соціальних мережах протягом останніх п'яти років;

– майже стільки ж (40%) кажуть, що вони контактували з обраним посадовцем протягом останніх п'яти років, тоді як 23% робили це протягом минулого року.

– менша частка повідомляє про пожертви на кампанії (29%), відвідування місцевих зборів влади (29%) або політичних мітингів чи заходів (28%) протягом останніх п'яти років.

– 16% кажуть, що вони працювали або були волонтерами в політичній кампанії протягом останніх п'яти років [12].

Висновки. Громадянське суспільство може бути каталізатором соціального, політичного та економічного прогресу. Сьогодні по всіх Сполучених Штатах Америки громадянське суспільство є багатогранною ареною для соціальної координації та соціальної співпраці, для узгоджених та колективних дій. Громадські групи допомагають реалізувати інтереси громадян та окремих осіб, але, як правило, діють незалежно від державних установ та бізнесу.

Але навіть попри те, що громадянське суспільство діє незалежно від державних установ, багато організацій громадянського суспільства регулярно взаємодіють з урядами та їхніми представниками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Freedom of Information Act. The U.S. Department of the Treasury. URL: https://home.treasury.gov/footer/freedom-of-information-act

2. Freedom of Information Act 2000. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/36/section/1

3. Freedom of Information Act. URL: https://epic.org/issues/open-government/foia/

4. Стешенко Т. В., Шпак Ю. О. Сучасні моделі місцевого самоврядування. С. 162–170. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11520/1/Steshenko_CHpak.pdf

5. Кононенко В. В., Лапшин С. А. Громадянське суспільство та держава: співвідношення в публічному управлінні. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/3.pdf

6. Статівка Наталія Валеріївна. Моделі взаємодії органів державної влади та структур громадянського суспільства. URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/13993/14060

7. How Does Civil Society Engage the Government? URL: https://simplystakeholders.com/civil-society-government/

8. What Civil Society Can Do to Develop Democracy. Stanford University. URL: https://diamond-democracy.stanford.edu/speaking/speeches/what-civil-society-can-do-develop-democracy

9. Smith Aaron, Schlozman Kay Lehman, Verba Sidney, Brady Henry. The Current State of Civic Engagement in America. Pew Research Center. URL: https://www.pewresearch.org/internet/2009/09/01/the-current-state-of-civic-engagement-in-america/

10. Smith Aaron. Civic Engagement in the Digital Age. Pew Research Center. URL: https://www.pewresearch.org/internet/2013/04/25/civic-engagement-in-the-digital-age-2/

11. Civic Engagement in the Digital Age. Pew Research Center. URL: https://www.pewresearch.org/internet/2013/04/25/civic-engagement-in-the-digital-age-2-2/

12. Political engagement, knowledge and the midterms. Pew Research Center. URL: https://www.pewresearch.org/politics/2018/04/26/10-political-engagement-knowledge-and-the-midterms/

REFERENCES:

1. Freedom of Information Act. The U.S. Department of the Treasury. URL: https://home.treasury.gov/footer/freedom-of-information-act

2. Freedom of Information Act 2000. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/36/section/1

3. Freedom of Information Act. URL: https://epic.org/issues/open-government/foia/

4. Steshenko, T.V., Shpak, Yu.O. (n.d.). Suchasni modeli mistsevoho samovriaduvannia [Modern models of local self-government]. pp. 162–170. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11520/1/Steshenko_CHpak.pdf

5. Kononenko, V.V., Lapshyn, S.A. (2020). Hromadianske suspilstvo ta derzhava: spivvidnoshennia v publichnomu upravlinni [Civil society and the state: correlation in public administration]. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/3.pdf

6. Stativka, N.V. (n.d.). Modeli vzaiemodii orhaniv derzhavnoi vlady ta struktur hromadianskoho suspilstva [Models of interaction between public authorities and civil society structures]. URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/13993/14060

7. How Does Civil Society Engage the Government? URL: https://simplystakeholders.com/civil-society-government/

8. What Civil Society Can Do to Develop Democracy. Stanford University. URL: https://diamond-democracy.stanford.edu/speaking/speeches/what-civil-society-can-do-develop-democracy

9. Smith Aaron, Schlozman Kay Lehman, Verba Sidney, Brady Henry. The Current State of Civic Engagement in America. Pew Research Center. URL: https://www.pewresearch.org/internet/2009/09/01/the-current-state-of-civic-engagement-in-america/

10. Smith Aaron. Civic Engagement in the Digital Age. Pew Research Center. URL: https://www.pewresearch.org/internet/2013/04/25/civic-engagement-in-the-digital-age-2/

11. Civic Engagement in the Digital Age. Pew Research Center. URL: https://www.pewresearch.org/internet/2013/04/25/civic-engagement-in-the-digital-age-2-2/

12. Political engagement, knowledge and the midterms. Pew Research Center. URL: https://www.pewresearch.org/politics/2018/04/26/10-political-engagement-knowledge-and-the-midterms/

American model of interaction between civil society and local government

Zavydnyak Valentyn Ivanovych

Postgraduate Student at the Department of International Politics
State University “Uzhhorod National University”
Pidhirna str., 46, Uzhgorod, Ukraine
ORCID: 0009-0007-7701-4047

Steblak Diana Mykhailivna

Doctor of Philosophy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of International Politics
State University “Uzhhorod National University”
Pidhirna str., 46, Uzhgorod, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4476-7284

Civil society can be a catalyst for social, political and economic progress, work to strengthen the rule of law and promote accountability and transparency. It is crucial for political, social and economic development. Strong civil societies support universal human rights, provide assistance to victims, and promote legislation that provides and discloses access to information from government agencies, such as the Freedom of Information Act (United States). Political systems that protect universal rights are more stable, successful and secure.

The concept of «civil society» is analyzed in the article. It is studied that different models of state and civil society activities are distinguished, among them a model that provides for the following subtypes: paternalistic (statist); individualistic (liberal) model; participatory model.

One of the units with which civil society interacts most are local governments.

It is studied that the Anglo-Saxon model operates in the USA, which is characterized by the absence of authorized representatives of the central government on the ground. It is analyzed that in the USA there is a distinction between the functions of the state and local self-government, which provides that: the state government and its subordinate state administration bodies act to perform mostly national, political tasks, while everyday, current management functions are transferred to the states and local authorities.

The significance of the Freedom of Information Act (United States), which allows US citizens to access state information, is analyzed. This makes the interaction of civil society and state bodies more open.

It is studied that in the USA, local self-government bodies receive powers from the state constitutions, but civil society significantly influences the method of their implementation.

It is characterized that information technologies are of great importance for the interaction of citizens and civil society as a whole, because there are several ways in which digital tools can facilitate political participation.

The interaction of civil society and state authorities can be expressed in various aspects.

Key words: *interaction between civil society and local authorities, local authorities, state, population, public administration, administration, responsibility.*

Дата першого надходження статті до видання: 22.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Заславська Ольга Олександрівна
Посвістак Олеся Анатоліївна
Золотарьов Богдан Родіонович

Трансформація моделей політичної комунікації в умовах діджиталізації сучасного медіапростору

УДК 320.01
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.7

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Заславська Ольга Олександрівна
кандидатка політичних наук, доцентка, завідувачка кафедри міжнародної комунікації та політології Хмельницького національного університету
вул. Інститутська, 11,
Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0003-1608-1530

Посвістак Олеся Анатоліївна
докторка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри міжнародної комунікації та політології Хмельницького національного університету
вул. Інститутська, 11,
Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0002-8462-3584

Золотарьов Богдан Родіонович
студент факультету міжнародних відносин та права Хмельницького національного університету
вул. Інститутська, 11,
Хмельницький, Україна
ORCID: 0009-0009-9311-8393

Актуальність *дослідження зумовлена радикальною трансформацією медіапростору, де традиційні ієрархічні канали комунікації поступаються місцем децентралізованим цифровим мережам. Стрімка діджиталізація та впровадження штучного інтелекту докорінно змінюють роль аудиторії, перетворюючи пасивного реципієнта на активного «просьюмера», що вимагає переосмислення класичних стратегій політичної взаємодії. В умовах поширення алгоритмічних маніпуляцій, формування «ехо-камер» та дефіциту довіри до офіційних джерел, аналіз стійкості демократичного дискурсу стає критично важливим для збереження стабільності сучасних політичних інститутів.*

Мета та завдання. *Метою роботи є концептуалізація трансформаційних процесів у моделях політичної комунікації під впливом диджиталізації та штучного інтелекту, виявлення специфіки переходу від вертикальних ієрархічних структур до інтерактивних мережевих систем.*

Методи дослідження. *Нами використано методи аналізу літератури та порівняльний аналіз. Проведено огляд наукових публікацій. Системний підхід дозволив розглянути політичну комунікацію як складну систему, що складається з акторів, каналів, технологічних платформ та аудиторії, яка постійно перебуває в динамічній взаємодії. Порівняльний аналіз застосований для зіставлення класичної моделі політичної комунікації із новою мережевою моделлю, а також для аналізу досвіду використання цифрових технологій різними політичними акторами. Вторинний аналіз емпіричних даних використано для підтвердження тези про зміну структури медіаспоживання.*

Результати. *Обґрунтовано перехід від ієрархічної моделі трансляції смислів до мережевої моделі взаємодії, де ключову роль відіграє феномен медіапросьюмеризму і авдиторія стає активним співтворцем контенту (просьюмером). Встановлено, що діджиталізація та впровадження штучного інтелекту трансформували політичну комунікацію на інструмент глибокого психологічного інжинірингу та алгоритмічного персоналізованого впливу. Виявлено деструктивні наслідки алгоритмізації медіапростору, зокрема формування «ехо-камер», що веде до когнітивної ізоляції та радикалізації суспільної думки.*

Ключові слова: *політична комунікація, диджиталізація ЗМІ, інтерактивність, соціальні мережі, політичний дискурс, медіатрансформація, цифрова демократія, мережева взаємодія.*

Вступ. Швидкий розвиток цифрових платформ та діджиталізація медіапростору докорінно змінили механізми функціонування сучасної політики та специфіку комунікації. Традиційні засоби масової інформації (телебачення, радіо, преса), які десятиліттями утримували монополію на виробництво та дистрибуцію політичних смислів, стрімко втрачають роль єдиного посередника між владою та суспільством. На зміну ієрархічним, вертикально орієнтованим каналам приходять децентралізовані горизонтальні мережі, що створює нову комунікаційну парадигму. Злиття традиційних медіа з цифровими платформами вимагає переосмислення класичних теорій масової комунікації. Прослідковується зміна статусу аудиторії з пасивного реципієнта на активного виробника контенту, що дестабілізує звичні стратегії політичного маркетингу та вимагає нових підходів до залучення громадян. Падіння лояльності до традиційних джерел інформації та зростання ваги альтернативних каналів (Telegram, YouTube, TikTok) змушують політичних акторів шукати шляхи прямої комунікації, що часто призводить до популізму та спрощення політичного дискурсу. В умовах глобальної інформаційної війни та поширення штучного інтелекту виникає нагальна потреба в аналізі стійкості демократичних комунікацій до алгоритмічних маніпуляцій, фейкових наративів та ідеологічної поляризації.

Центральним аспектом дослідження є зміна комунікаційної парадигми, що полягає у переході від ієрархічної моделі трансляції смислів («зверху-вниз») до мережевої архітектури інтерактивної взаємодії. Класичні інструменти політичного аналізу XX століття (традиційний моніторинг ЗМІ, соціологічні опитування) демонструють обмежені можливості у поясненні процесів у кіберпросторі, де швидкість поширення інформації та віральність контенту (меми, вірусні відео) відіграють більшу роль, ніж раціональна аргументація. Крім того, пряма комунікація політиків з електоратом через соціальні

мережі усуває професійний фільтр журналістики. Це, з одного боку, демократизує доступ до влади, а з іншого – відкриває шлях для маніпулятивного «спін-докторства» та «охлократизації» публічного простору, де фахова експертиза поступається емоційному хайпу. Варто також врахувати той факт, що замість створення єдиного комунікаційного поля, цифрові алгоритми часто формують «ехо-камери» та «інформаційні бульбашки», які радикалізують громадську думку та руйнують культуру конструктивного політичного діалогу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття переосмислення функціональної ролі традиційних мас-медіа в контексті технологічних зрушень посіло центральне місце у предметному полі політичної комунікативістики. Генезис класичних медіа як інституту «четвертої влади» та їхній шлях від елітарних майданчиків до інструментів масової маніпуляції ґрунтовно проаналізовано у працях Б. Макнеїра та М. Стефенса. Зв'язок між розвитком ЗМІ та стабільністю демократичних інституцій аналізує Ю. Габермас, водночас Е. Герман та Н. Хомскі пропонують критичний погляд, розглядаючи сучасні медіасистеми передусім як потужний механізм політичної пропаганди та трансляції інтересів панівних еліт. Сучасна цифрова парадигма зумовлює появу нових характеристик комунікації. Зокрема, М. Лістер ідентифікує гібридизацію медіаконтенту та високий ступінь інтерактивності як детермінанти "нових медіа". Д. Мак-Квейл та Н. Луман акцентують увагу на поступовому розпаді ієрархічних структур, що призводить до децентралізації інформаційних потоків та вираженої індивідуалізації медіаспоживання. Паралельно з методологічними змінами відбувається вивчення еволюції самих засобів політичного впливу. Зокрема, Р. Месаріо, Д. Пальявана та Р. Балотола, В. О. Корнієнко та М. В. Примуш [2;7] детально аналізуєть роль мемів, вірусного контенту та цифрового сторітелінгу у конструюванні актуальних політичних дискурсів. Науковий дискурс також зосереджений на кореляції трансформацій медіапростору з процесами системної демократизації та всеохопної цифровізації соціуму (наприклад, Н. Гусєва з колегами)[6]. І. Чудовська та Ю. Бондар констатують глибоку кризу лояльності до традиційних каналів комунікації, пов'язуючи її з надмірною ангажованістю контенту та вразливістю медіаполя до дезінформаційних кампаній. Емпіричне підтвердження цих тенденцій – зміна структури медіаспоживання на користь цифрових платформ та стрімке падіння рейтингу довіри до класичних джерел – міститься у результатах моніторингів Gradus Research та «Детектор медіа» [5].

Мета та завдання. Метою дослідження є концептуалізація трансформаційних процесів у моделях політичної комунікації під впливом діджиталізації та штучного інтелекту та виявлення специфіки переходу від вертикальних ієрархічних структур до інтерактивних мережевих систем. Для її реалізації визначено завдання: проаналізувати еволюцію моделей політичної комунікації від класичної лінійної парадигми до мережевої моделі, дослідити вплив діджиталізації на зміну ролі аудиторії, зокрема через концептуалізацію феномену "медіапросьюмеризму" та розвиток "культури участі" в політичному дискурсі, виявити специфіку прямої комунікації політичних акторів з електоратом у соціальних мережах, проаналізувавши наслідки усунення професійних медіа-фільтрів, охарактеризувати роль штучного інтелекту та Big Data як інструментів психологічного інжинірингу в сучасній політичній боротьбі, зокрема через мікротаргетинг та автоматизацію впливу.

Методи дослідження. Нами використано методи аналізу літератури та порівняльний аналіз. Проведено огляд наукових публікацій. Системний підхід дозволив розглянути політичну комунікацію як складну систему, що складається з акторів, каналів, технологічних платформ та аудиторії, яка постійно перебуває в динамічній взаємодії. Порівняльний аналіз застосований для зіставлення класичної моделі політичної комунікації із новою мережевою моделлю, а також для аналізу досвіду використання цифрових технологій різними політичними акторами. Вторинний аналіз емпіричних даних використано для підтвердження тези про зміну структури медіаспоживання.

Результати. Проведений аналіз еволюції моделей політичної комунікації дозволяє дійти висновку про перехід від монологу до інтерактивності. Так, автори праці "The Politics of Broadcasting" ведуть мову про те, що модель «Broadcasting» – традиційна модель політичної комунікації з використанням телерадіомовлення базувалася на принципі «один до багатьох». Ключовими характеристиками цієї епохи були вертикальність, посередництво журналістів та певна пасивність реципієнтів. Ця модель характеризується трансляцією від елітарних суб'єктів (влади) до масової аудиторії. Журналісти та редактори виконували роль фільтрів, визначаючи, яка інформація є важливою, а яка – ні. Це забезпечувало професійну експертизу, але створювало умови для цензури. Аудиторія розглядалася як об'єкт впливу, позбавлений можливості миттєвої відповіді або корекції дискурсу [3]. Сьогодні відбувається перехід до двосторонньої симетричної комунікації. Цифрова ера характеризується домінуванням моделі «багато до багатьох». Політична комунікація стає діалогічною завдяки децентралізації джерел інформації, інтерактивності та просьюмеризму. Кожен користувач смартфону стає потенційним медіа-суб'єктом, а наявність лайків, шерингів та коментарів перетворює комунікацію на безперервний цикл зворотного зв'язку. Цифрова парадигма передбачає перехід до концепції «про-

сьюмеризму» (де споживач контенту одночасно є його творцем). Ідеї медіапросьюмеризму повязані з з концепцією культури участі (participatoryculture), запропонованої Г. Дженкінсом. У фундаментальному дослідженні «Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century» він зі співавторами визначають медіаграмотність не просто як технічне вміння, а як складну систему культурних преференцій та соціальних компетенцій, що є життєво необхідними для адаптації в динамічному медіаландшафті сучасності. Центральним елементом концепції постає феномен "культури участі" (participatory culture), яка виступає антагоністом традиційної споживацької моделі. У межах цієї парадигми відбувається докорінна трансформація ролі індивіда: він еволюціонує з пасивного реципієнта у активного продуцента смислів, що дозволяє повноцінно реалізувати свою суб'єктність шляхом створення власного контенту та активного залучення до мережевих спільнот [1]. Фундаментальна відмінність між сучасним медіапросьюмером та традиційним консьюмером (споживачем) полягає у переході від пасивної рецепції до активного креативного співробітництва. Якщо для консьюмера характерна лінійна модель сприйняття, де інформаційні потоки мають виключно вхідний вектор, то медіапросьюмер демонструє готовність до оперативного залучення у процес продукування контенту. Технологічна грамотність дозволяє індивіду виступати повноправним суб'єктом медіавиробництва.

За Т. Крайніковою, медіапросьюмеризм характеризується не лише технічним опануванням інструментарію цифрових комунікацій, а й здатністю до автономної генерації повідомлень. Просьюмеристська модель поведінки передбачає наявність розвинених навичок аналізу медіапродуктів, селективність у виборі джерел, а також ініціювання симетричного діалогу з редакційними колегіями ЗМІ, що в перспективі дозволяє аудиторії здійснювати безпосередній вплив на трансформацію редакційних концепцій та стратегій [10, с. 210-212].

Докорінний трансформації комунікації у політичній сфері сприяє також діджиталізація, що стала чинником, який змінює швидкість, охоплення та форму подачі політичного повідомлення. Діджиталізація прискорює дифузію політичних повідомлень та модернізує їхню архітектоніку, перетворюючи пасивну аудиторію на активного суб'єкта – медіапросьюмера. В.Кременна зазначає, що електронне врядування стає базовим інструментом реалізації цифрової демократії, де домінують висхідні комунікаційні потоки [8]. Це дозволяє громадянам безпосередньо отримувати інформацію від політиків і впливати на політичні процеси. Проте водночас вимагає адаптації до викликів алгоритмізації, таких як "ехо-камери" та вплив штучного інтелекту.

Зіставляючи потенціал мережевих комунікацій із класичними засобами масової інформації, В. Кременна констатує виражену перевагу перших за низкою стратегічних параметрів. Так, цифрові технології характеризуються розширеним мультимедійним інструментарієм. На відміну від традиційних ЗМІ, де можливості створення та дифузії аудіовізуального контенту обмежені технічними та редакційними рамками, глобальна мережа забезпечує умови для миттєвої генерації та масштабування якісного контенту будь-якої складності. По-друге, Інтернет-сегмент дозволяє реалізувати персоналізований підхід до поширення інформації. Використання інструментів таргетування забезпечує прецизійне спрямування меседжу на конкретну цільову групу. Традиційні ж медіа орієнтовані на гетерогенну масову аудиторію, реакція якої на інформаційний вплив є важкопрогнозованою та диференційованою. По-третє, визначальною ознакою цифрового середовища є високий ступінь інтерактивності. Це створює умови для розгортання багатостороннього діалогу та оперативного зворотного зв'язку між тисячами учасників одночасно. Натомість класичні медіа здебільшого функціонують у межах монологічної комунікаційної моделі. По-четверте, мережева взаємодія сприяє мінімізації посередницьких рівнів. Відсутність інституційних «фільтрів» знижує рівень інформаційної ентропії (шуму) та звужує простір для певних видів сторонніх маніпуляцій, забезпечуючи прямий контакт між суб'єктами. Отже, цифрові комунікації вирізняються динамічністю та здатністю до швидкої адаптації. Використання ресурсів глобальної мережі дозволяє політичним акторам оптимізувати взаємодію з електоратом, медіаструктурами, партнерами та опонентами. У цьому контексті релевантними постають положення одного з фундаторів комунікативістики Г. Лассуелла, який ідентифікував базові соціальні функції комунікації: моніторинг середовища, кореляцію суспільних елементів у відповідь на виклики часу та трансляцію соціокультурного досвіду між поколіннями. Очевидним є те, що сучасне Інтернет-середовище повною мірою реалізує зазначені функції, трансформуючи їх відповідно до вимог інформаційного суспільства [8, с. 311-312].

Фундаментальним чинником, що сьогодні змінює принципи спілкування в політиці, є впровадження штучного інтелекту. Швидкий розвиток цих технологій спричинив справжній переворот у тому, як політики взаємодіють із суспільством. Традиційні методи (виступи на ТБ чи статті в пресі) поступово відходять на задній план, а популярні раніше соціальні мережі тепер поступаються місцем епосі алгоритмів, які самостійно керують інформаційними потоками. Т. Кухоцька систематизує практичні аспекти використання ШІ в політичному дискурсі та виокремлює основні напрями, як автоматизація розсилок; глибокий аналіз настроїв; прогнозу-

вання поведінки шляхом обробки великих даних (Big Data); створення штучного контенту, зокрема, написання текстів для промов та створення "діпфейків"; мікротаргетинг, пов'язаний зі створенням індивідуальної реклами для кожного користувача на основі аналізу його вподобань та поведінки в інтернеті [9, с. 85].

Дослідники [9] доводять деструктивний вплив ШІ на стабільність демократичної комунікації. Так, використання алгоритмічно генерованих текстів нівелює особистісний зв'язок лідера з аудиторією, що веде до небезпеки зниження легітимності та кризи довіри. Гіперперсоналізація реклами створює ефект "когнітивної ізоляції", обмежуючи доступ громадян до плюралістичної інформації. Технологія діпфейків дискредитує конкретних політичних акторів, часто верифікація даних стає неможливою для пересічного виборця. Т.Кухоцька також веде мову про використанню ШІ у ворожих операціях і наводить приклад, коли російська мережа Doppelganger за допомогою штучного інтелекту та ботів створювала масові імітаційні кампанії з метою розколу західних країн та зміни світового порядку денного на свою користь [9, с. 85]. Отже, штучний інтелект перетворює політичне спілкування на технологію точного психологічного впливу. Політичне повідомлення тепер часто є продуктом алгоритму, а не живої людини, що робить політику більш штучною. Крім того, замість загальної дискусії ми маємо тисячі дрібних груп, кожна з яких живе у своїй «цифровій реальності», підібраній алгоритмом. Все це ускладнюється тим, що завдяки ШІ стає майже неможливо відрізнити справжнє відео від підробки, що перетворює політику на боротьбу образів та емоцій, а не реальних фактів.

В. Різун доводить, що сфера масового комунікування як спілкування з масами починає співіснувати й інтегруватися зі сферою спілкування в середині маси. Фактично відбувається повторення процесу формування стихійних мас на вищому технологічному рівні [11, с.19-21] Ключовою перевагою віртуального середовища є нівелювання традиційної асиметрії між професійними елітами (комунікантами) та масою (реципієнтами). Якщо в класичних медіа споживач інформації перебував у стані функціональної залежності від медіавласників, то цифрові мережі пропонують модель умовної рівності. У цьому полілогічному просторі кожен учасник отримує статус суб'єкта комунікації, а роль домінуючих гравців залишається лише за архітекторами та власниками глобальних платформ. Формування "віртуальних натовпів" та мережевих публік стає результатом свідомого вибору індивіда, що кардинально змінює психологічну природу колективної дії. У віртуальній комунікації вирішального значення набувають механізми рефлексії, наслідування та "інформаційного зараження", які визначають динаміку поведінки користувача. Попри зовнішню демократичність, проблема управління масами не зникає, а лише трансформується. Центр ваги переміщується до площини технологій, спрямованих на адміністрування людської поведінки в умовах позірної свободи. Якщо індустріальна епоха базувалася на авторитеті лідера та довірі до джерела, то цифрова парадигма експлуатує ідею партисипативного міфотворення. Користувач залучається до спільного створення наративів, що дає йому ілюзію особистого керівництва масою та впливу на процеси. За таких умов маса стає відносно автономною системою, здатною до саморегуляції через активність більшості. Це зумовлює специфічну динаміку суспільних настроїв: процеси «бродіння» та визрівання певних ідей у цифровому середовищі стають більш тривалими в часі, але водночас і більш помітними для дослідника, відкриваючи нові горизонти для аналізу еволюції громадської думки [11, с.19-21].

Отже, серед ключових трансформаційних ефектів диджиталізації в політичній сфері виокремимо пряму комунікацію як засіб політичної мобілізації. Процес усунення посередників дозволяє політикам ігнорувати традиційні редакції, що сприяє максимальній оперативності та створює відчуття «щирості» спілкування. У політичному контексті мова йде про відмову політичних акторів від традиційних медіаінституцій (преси, телебачення, радіо) як обов'язкових трансляторів своїх ідей до електорату [6]. Як наслідок, відбувається певна втрата журналістського контролю за достовірністю фактів, що відкриває простір для популізму. Цей процес докорінно змінює роль журналіста. Якщо раніше медіа фільтрували інформацію, перевіряли факти та структурували порядок денний, то сьогодні цифрові платформи (Facebook, Telegram, Instagram, TikTok) дозволяють політикам здійснювати пряму, нічим не обмежену експансію у приватний простір громадянина.

Серед ключових особливостей прямої політичної комунікації виокремимо використання прямих етерів (стріми) та "сторіз". Відсутність професійного монтажу та студійного освітлення створюють ефект автентичності та безпосередньої причетності до життя політика. Крім того, соціальні мережі дозволяють миттєво реагувати на кризові ситуації, мобілізуючи прихильників протягом лічених хвилин, що було неможливо в епоху ранкового випуску газет чи вечірніх новин. Це підтверджують практичні кейси сучасних політиків. Найбільш показовим прикладом використання прямої комунікації в Україні є комунікаційна стратегія В.Зеленського. Ще під час виборчої кампанії 2019 р. майбутній президент фактично ігнорував традиційні прес-конференції та дебати, віддаючи перевагу коротким відеозверненням в Instagram [4]. В умовах повномасштабного вторгнення рф ця модель трансформувалася у щоденні вечірні відеозвернення, що дозволяє

главі держави формувати єдиний національний наратив напряму, минаючи інтерпретації опозиційних медіа чи експертних середовищ. З іншого боку, пряма комунікація несе певні ризики, серед яких, наприклад, відсутність верифікації, маніпулятивний спін-докторинг, зміщення акцентів з реальних проблем на емоційні тригери тощо.

Отже, пряма комунікація може стати технічним інструментом та фундаментальним засобом перерозподілу політичного впливу. Вона дозволяє новим акторам швидко здобувати капітал довіри, проте водночас розмиває стандарти публічної дискусії та відповідальності за висловлені тези.

Ще однією особливістю політичної комунікації сьогодні є використання алгоритмів соціальних мереж, що працюють на утримання уваги. Політичні ідеї поширюються зі швидкістю "цифрового" вірусу, де емоційне забарвлення важить більше за зміст. Трансформація політичної комунікації в цифрову епоху призвела до виникнення нових механізмів структурування інформаційного поля, ключовими серед яких є віральність контенту та формування «ехо-камер». Якщо класичні ЗМІ орієнтувалися на раціональну аргументацію та охоплення широких мас, то сучасні цифрові платформи базуються на алгоритмах, що пріоритезують емоційну залученість та індивідуальні вподобання користувача.

Віральність у політичному дискурсі передбачає здатність інформаційного повідомлення до надшвидкого самопоширення через мережеві взаємодії (репости, вподобання, коментарі). В умовах «економіки уваги» політичний контент стає віральним лише тоді, коли він викликає сильний емоційний резонанс: гнів, захват, страх або сміх. Це створює ґрунт для меметизації політики, де складні державні програми заміщуються короткими, візуально привабливими та легкозасвоюваними одиницями сенсу – мемами [2;7].

Проте зворотнім боком віральності є виникнення «ехо-камер» (інформаційних бульбашок). За Г. Франке, "ехокамери" –- це специфічна технологія інформаційного впливу, яку можна інтерпритувати через метафору «інтелектуального інбридингу». Замикання індивіда в однорідному інформаційному середовищі призводить до деградації критичного мислення через відсутність зовнішніх когнітивних подразників. Функціонування ехокамери спрямоване на реалізацію двох взаємопов'язаних завдань: психологічної стабілізації – забезпечення учасникам стану емоційної релаксації та комфорту шляхом усунення альтернативних чи опозиційних думок та стратегічного адміністрування – формування архітектором комунікаційного простору повністю керованого середовища, де повідомлення не піддаються сумніву. Фундаментальним чинником життєздатності такої структури є штучне конструювання образу «зовнішньої загрози» або спільного ворога. Це дозволяє консолідувати групу та активувати захисні механізми ідентичності. Стійкість ехокамер базується на експлуатації природних когнітивних особливостей людської психіки: прагненні до перебування у «зоні безпеки», фрагментарності (кліповості) сприйняття інформації та базовій соціальній дихотомії свій – чужий [13, с. 71].

Алгоритми соціальних мереж, прагнучи максимізувати час перебування користувача на платформі, підбирають контент, що відповідає його існуючим поглядам. Таким чином, виборець опиняється в ізольованому середовищі, де його переконання лише підкріплюються, а протилежні точки зору відфільтровуються. Це призводить до радикалізації громадської думки та руйнації культури політичного консенсусу.

Як приклад алгоритмічно керованого комунікативного впливу С.Федонюк наводить виборчу кампанію Д. Трампа, що передбачала поширення емоційно зарядженого контенту, делегітимації традиційних медіа та радикалізації суспільних настроїв [12]. Аналіз комунікаційної діяльності Дональда Трампа дозволяє констатувати фундаментальне зміщення акцентів у комунікативних стратегіях: від раціонального інформування до цілеспрямованої емоційної радикалізації суспільства за допомогою алгоритмічних інструментів. Перетворивши мережевий простір на майданчик для інтенсивного політичного протистояння, Д. Трамп довів, що в цифрову епоху механізми віральності та інформаційної ізоляції груп однодумців стають значно ефективнішими за традиційну програмну аргументацію. Фундаментом такої стратегії стало розуміння принципів роботи алгоритмів соціальних платформ (зокрема Twitter та Facebook), які пріоритезують контент із високим рівнем емоційного забарвлення. Провокативний, агресивний та сенсаційний характер повідомлень Д. Трампа забезпечував високу залученість аудиторії, що змушувало алгоритмічні системи максимізувати охоплення його публікацій. У результаті складні політичні дискусії були заміщені лаконічними гаслами, які поширювалися за принципом «цифрового» вірусу, спрощуючи політичний порядок денний до набору символічних кодів.

Важливим аспектом цього процесу, на якому наголошує С. Федонюк, є формування закритих інформаційних бульбашок. Через алгоритмічну селекцію контенту, що базується на попередніх вподобаннях користувачів, відбувалося створення стійких ехо-камер. Перебуваючи всередині таких ізольованих середовищ, прихильники політика отримували виключно ту інформацію, яка підкріплювала їхню лояльність та водночас демонізувала опонентів. Така сегрегація аудиторії призвела до фрагментації суспільної свідомості, за якої різні електоральні групи почали існувати у паралельних реальностях, що фактично унеможливило конструктивний демократичний діалог [12].

Виборча кампанія Д. Трампа стала зразком використання технологій Big Data для алгоритмічно керованого впливу. Психометричне профілювання мільйонів користувачів дозволило визначити індивідуальні страхи та когнітивні тригери кожного виборця. Це стало основою для тотальної персоналізації меседжу: замість універсальної реклами створювалися тисячі варіацій оголошень, де кожній вузькій групі пропонувалася власна версія "правди", адаптована до її специфічних запитів та фобій. Завершальним елементом цієї моделі стала стратегічна делегітимація традиційних медіаінституцій. Використовуючи цифрові канали для прямої трансляції своїх поглядів та систематичного маркування професійної преси як «фейкових новин», Д. Трамп замикав цикл інформаційної самодостатності «ехо-камери». Таким чином, єдиним валідним та легітимним джерелом інформації для прихильників ставав сам політичний лідер, що дозволило йому ефективно контролювати громадську думку в обхід класичних механізмів журналістського контролю [12].

Висновки. У результаті проведеного дослідження доходимо висновку про парадигмальний зсув у моделях комунікації. Видбувається перехід від класичної лінійної моделі «Broadcasting» (один до багатьох) до мережевої моделі «Networking» (багато до багатьох). Традиційна монополія ЗМІ як «фільтрів» інформації нівелюється, поступаючись місцем децентралізованим каналам, де політичний суб'єкт отримує можливість безпосереднього контакту з аудиторією в обхід професійної журналістської фільтрації. Ще однією особливістю політичної комунікації є становлення феномену медіапросьюмеризму. Аудиторії трансформується з пасивного об'єкта маніпуляцій (консьюмера) на активного співтворця політичного контенту (просьюмера). Це явище базується на «культурі участі», де громадяни не лише споживають, а й автономно генерують повідомлення, ініціюють симетричний діалог із владою та впливають на політичний порядок денний через мережеву активність. Крім того, інструментом психологічного інжинірингу стає штучний інтелект стає, що докорінно змінює технологію політичної боротьби. Через автоматизацію бот-мереж, створення діпфейків та прогностичну аналітику Big Data політична комунікація стає максимально персоналізованою. Це несе деструктивні ризики, зокрема, зниження довіри до реальних фактів, когнітивну ізоляцію виборців та можливість масштабних імітаційних кампаній. Алгоритми соціальних мереж, орієнтовані емоційну залученість, сприяють формуванню ехо-камер, що веде до замикання виборця в однорідному інформаційному полі і це, як наслідок, підкріплює його упередження.

Отже, сучасна політична комунікація є гібридною системою, де ілюзія рівноправності та «цифрової демократії» співіснує з новими формами адміністрування поведінки через цифрові технології. Майбутнє демократичного дискурсу залежить від здатності суспільства адаптуватися до цих викликів, розвиваючи критичне медіаспоживання та стійкість до алгоритмічних маніпуляцій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century Open Access / By H.Jenkins, R.Purushotma, M.Weigel, K.Clinton, A.J. Robison. Chicago, 2009. 72 p.

2. Mesario R. A., Pagliawan D. L., Balotol R. O. Jr. Memes, viral content, and digital stories: Constructing political narratives and mobilization. *Social Ethics Society Journal of Applied Philosophy. Politics & Culture Special*. 2025. Issue. Vol. 2. P. 222–236.

3. The Politics of Broadcasting / Edited ByRaymond Kuhn. Edition1st Edition. London Imprint Routledge, 2023. 320 p.

4. Віцепрем'єр Михайло Федоров: деякі технології на виборах ми допрацювали глибше, ніж Трамп. 2019. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2019/09/27/7227431/.

5. Внучко С. М. Трансформація традиційних ЗМІ в умовах цифровізації та глобалізації: виклики та перспективи. *Політикус* : наук. журнал. 2025. Вип. 3. С. 29–34.

6. Гусєва Н. Ю., Філіпенко Л. П., Герасимович В. А. Політична комунікація в епоху цифрових технологій: можливості та ризики для демократії. *Політикус* : наук. журнал. 2024. № 5. С. 24–29.

7. Корнієнко В.О., Примуш М.В. Меметизація політичних партій: трансформація політичної комунікації в цифрову епоху. *Політичне життя*. Лип. 2025. С. 83–95.

8. Кремена В. І. Діджиталізація політичної комунікації: світовий досвід та можливості для України. Українське суспільство в умовах цифрових трансформацій: виклики, тенденції, можливості : монографія. 2025. № 1. С. 309–329.

9. Кухоцька Т. Г. Вплив технологій штучного інтелекту на сучасні політичні комунікації. *Регіональні студії*, 2024. № 38. С. 85–89.

10. Крайнікова Т. С. Культура медіаспоживання в Україні: від консьюмеризмудо просьюмеризму. Бориспіль : Люксар, 2014. 372 с.

11. Різун В. В. Теорія масової комунікації: підруч. для студ. галузі 0303 – журналістика та інформація. Київ : Видавничий центр – Просвіта, 2008.260 с.

12. Федонюк С. Мережева комунікація Дональда Трампа крізь призму концепції VUCA. *Історико-політичні проблеми сучасного світу.* 2025. Т. 51. С. 147–161.

13. Щербина О., Крикун В., Бауліна Т. Ехокамера як технологія комунікаційного впливу. *Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Філософія*, 2023. 2 (9). С. 68–72.

REFERENCES:

1. Jenkins, H., Purushotma, R., Weigel, M., Clinton, K., & Robison, A. J. (2009). Confronting the challenges of participatory culture: Media education for the 21st century. MacArthur Foundation.

2. Mesario, R. A., Pagliawan, D. L., & Balotol, R. O., Jr. (2025). Memes, viral content, and digital stories:

Constructing political narratives and mobilization. Social Ethics Society Journal of Applied Philosophy. Politics & Culture Special, 2, 222–236.

3. Kuhn, R. (Ed.). (2023). The politics of broadcasting (1st ed.). Routledge.

4. Ukrainska Pravda. (2019, September 27). Vitsepremier Mykhailo Fedorov: deiaki tekhnolohii na vyborakh my dopratsiuvaly hlybshe, nizh Trump [Vice Prime Minister Mykhailo Fedorov: Some technologies in the elections we developed more deeply than Trump]. https://www.pravda.com.ua/articles/2019/09/27/7227431/

5. Vnuchko, S. M. (2025). Transformatsiia tradytsiinykh ZMI v umovakh didzhytalizatsii ta hlobalizatsii: vyklyky ta perspektyvy [Transformation of traditional media in the conditions of digitalization and globalization: Challenges and prospects]. *Politykus*, (3), 29–34.

6. Huseva, N. Yu., Filipenko, L. P., & Herasymovych, V. A. (2024). Politychna komunikatsiia v epokhu tsyfrovykh tekhnolohii: mozhlyvosti ta ryzyky dlia demokratii [Political communication in the era of digital technologies: Opportunities and risks for democracy]. *Politykus*, (5), 24–29.

7. Korniienko, V. O., & Prymush, M. V. (2025). Memetyzatsiia politychnykh partii: transformatsiia politychnoi komunikatsii v tsyfrovu epokhu [Memetization of political parties: Transformation of political communication in the digital era]. *Politychne Zhyttia*, 83–95.

8. Kremena, V. I. (2025). Didzhytalizatsiia politychnoi komunikatsii: svitovyi dosvid ta mozhlyvosti dlia Ukrainy [Digitalization of political communication: World experience and opportunities for Ukraine]. In *Ukrainske suspilstvo v umovakh tsyfrovykh transformatsii: vyklyky, tendentsii, mozhlyvosti* (No. 1, pp. 309–329).

9. Kuhotska, T. H. (2024). Vplyv tekhnolohii shtuchnoho intelektu na suchasni politychni komunikatsii: perspektyvy ta vyklyky [The influence of artificial intelligence technologies on modern political communications: Perspectives and challenges]. *Rehionalni Studii*, (38), 85–89.

10. Krainikova, T. S. (2014). Kultura mediaspozhyvannia v Ukraini: vid konsiumeryzmu do prosiumeryзmu [Media consumption culture in Ukraine: From consumerism to prosumerism]. Liuksar.

11. Rizun, V. V. (2008). Teoriia masovoi komunikatsii [Theory of mass communication]. Prosvita.

12. Fedoniuk, S. (2025). Merezheva komunikatsiia Donalda Trampa kriz pryzmu kontseptsii VUCA [Donald Trump's network communication through the prism of the VUCA concept]. Modern Historical and Political Issues.

13. Shcherbyna, O., Krykun, V., & Baulina, T. (2023). Ekhokamera yak tekhnolohiia komunikatsiinoho vplyvu [Echo chamber as a communication influence technology]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filosofiia*, 2(9), 68–72.

Youth political leadership and the role of young people in democratic governance

Zaslavska Olga Oleksandrivna

Ph.D. in Political Science, Associate Professor,
Head of the Department of International Communication and Political Science
Khmelnytskyi National University
Instytutska str., 11, Khmelnitsky, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1608-1530

Posvistak Olesia Anatoliivna

Doctor of Psychology Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of International Communication and Political Science
Khmelnytskyi National University
Instytutska str., 11, Khmelnitsky, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8462-3584

Zolotariov Bohdan Rodionovych

Student at the Faculty of International Relations and Law
Khmelnytskyi National University
Instytutska str., 11, Khmelnitsky, Ukraine
ORCID: 0009-0009-9311-8393

Relevance. *The research relevance is driven by the radical transformation of the media landscape, where traditional hierarchical communication channels are giving way to decentralized digital networks. Rapid digitalization and the implementation of artificial intelligence are fundamentally changing the role of the audience, transforming a passive recipient into an active "prosumer", which necessitates a rethinking of classical political interaction strategies. In the context of spreading algorithmic manipulations, the formation of "echo chambers", and a deficit of trust in official sources, analyzing the resilience of democratic discourse becomes critical for maintaining the stability of modern political institutions.*

Purpose. The purpose of the study is to conceptualize the transformational processes in political communication models under the influence of digitalization and artificial intelligence, and to identify the specifics of the transition from vertical hierarchical structures to interactive network systems.

Research Methods. *The study employs literature analysis and comparative analysis. A review of scientific publications was conducted. A systems approach allowed for the consideration of political communication as a complex system consisting of actors, channels, technological platforms, and an audience in constant dynamic interaction. Comparative analysis was used to contrast the classical political communication model with the new network model, as well as to analyze the experience of digital technology implementation by various political actors. Secondary analysis of empirical data was used to confirm the thesis regarding changes in the structure of media consumption.*

Results. *The study substantiates the transition from a hierarchical model of meaning transmission to a network model of interaction, where the phenomenon of media prosumerism plays a key role, and the audience becomes an active co-creator of content (a prosumer). It has been established that digitalization and the introduction of artificial intelligence have transformed political communication into a tool for deep psychological engineering and algorithmic personalized influence. Destructive consequences of media space algorithmization have been identified, specifically the formation of "echo chambers", which leads to cognitive isolation and the radicalization of public opinion.*

Key words: *Political communication, media digitalization, interactivity, social networks, political discourse, media transformation, digital democracy, network interaction.*

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Кобець Юлія Василівна
Мадрига Тетяна Богданівна

Гендерно зумовлене насильство: досвід дослідження та протидії в територіальних громадах Івано-Франківської області

УДК 364.63:316.346.2(477.86)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.8

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Кобець Юлія Василівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57,
Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0001-9492-6119

Мадрига Тетяна Богданівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57,
Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0001-7761-9811

Актуальність дослідження зумовлена зростанням соціальної значущості проблеми гендерно зумовленого насильства в умовах децентралізації управління та воєнного стану, що актуалізує роль територіальних громад у системі захисту прав людини. Метою статті є оцінка рівня обізнаності населення щодо гендерно зумовленого насильства, аналіз ефективності локальних механізмів реагування та виявлення ключових бар'єрів доступу постраждалих до допомоги в територіальних громадах Івано-Франківської області. Методологічну основу дослідження становили якісне соціологічне опитування з використанням напівструктурованих інтерв'ю, аналіз емпіричних даних, порівняльно-аналітичний та інституційний підходи. У результаті дослідження встановлено, що більшість респондентів визнають проблему гендерно зумовленого насильства актуальною для своїх громад, однак рівень довіри до служб реагування та гарантій конфіденційності оцінюється як помірний. Виявлено ключові гендерні проблеми, серед яких домінують домашнє насильство, економічна залежність жінок, поширені гендерні стереотипи та обмежена доступність кризових сервісів. Ідентифіковано системні бар'єри звернення по допомогу, що охоплюють особистісний, соціальний, інституційний, інформаційний та інфраструктурний рівні, зокрема страх перед кривдником, соціальну стигматизацію та недостатню поінформованість про механізми захисту. Оцінка місцевих практик протидії ГЗН засвідчила відносно розвинені напрями профілактики та первинного реагування, водночас соціальна підтримка постраждалих, міжвідомча взаємодія та спеціалізована інфраструктура залишаються недостатньо розвиненими. Дослідження також показало, що громади з активною інформаційною політикою демонструють вищий рівень обізнаності населення щодо каналів звернення по допомогу. Практична значимість результатів полягає у можливості їх використання органами місцевого самоврядування та соціальними службами для вдосконалення локальних політик протидії гендерно зумовленому насильству, розвитку мережі безпечних просторів, підвищення ефективності міжвідомчої координації та інформаційно-просвітницької роботи з населенням.

Ключові слова: *децентралізація управління, воєнний стан, захист прав людини, соціальна стигматизація, економічна залежність.*

Вступ. Гендерно зумовлене насильство залишається однією з найбільш поширених форм порушення прав людини та суттєвим соціально-правовим викликом для сучасних суспільств [15]. Попри наявність національних і міжнародних нормативно-правових механізмів протидії, ефективність їх практичної реалізації значною мірою залежить від функціонування місцевих інституцій, рівня обізнаності населення та доступності допоміжних сервісів на рівні територіальних громад.

У контексті децентралізації управління в Україні територіальні громади набули розширених повноважень у сфері соціального захисту та забезпечення прав людини, що зумовлює необхідність емпіричного аналізу їхньої спроможності реагувати на випадки гендерно зумовленого насильства. Водночас існує обмежена кількість емпіричних досліджень, які системно оцінюють рівень поінформованості населення, ефективність локальних механізмів реагування та бар'єри доступу постраждалих до допомоги в конкретних регіональних контекстах [17].

Особливої уваги потребує регіональний вимір проблеми, оскільки соціально-економічні умови, демографічні процеси, міграція населення та наслідки воєнного стану формують специфічні ризики поширення гендерно зумовленого насильства та впливають на інституційні можливості його попередження і подолання [18]. Івано-Франківська область, як регіон із розвиненою мережею територіальних громад та активними процесами внутрішньої міграції, становить релевантний емпіричний майданчик для аналізу локальних моделей протидії гендерно зумовленому насильству [19].

Сучасні дослідження гендерно зумовленого насильства дедалі більше фокусуються на соціально-економічних і локально-інституційних детермінантах цього явища. Так, M. Maphakela et al. [16] встановили, що гендерно зумовлене насильство на рівні громад тісно пов'язане з економічною нерівністю, безробіттям, патріархальними соціальними нормами та обмеженим доступом до соціальних послуг. Автори довели, що саме структурні соціально-економічні дисбаланси формують стійкі моделі толерантності до насильства та знижують готовність постраждалих звертатися по допомогу, що підтверджує необхідність аналізу локальних інституційних контекстів реагування на ГЗН.

Важливий внесок у розуміння ролі соціальних норм у відтворенні насильства зробили N. Perrin et al. [20] та співавтори, які розробили інструмент вимірювання переконань і норм щодо гендерно зумовленого насильства. Дослідники показали, що соціальні установки щодо прийнятності насильства мають суттєвий вплив на поширеність ГЗН.

Окремий блок досліджень присвячено взаємозв'язку психосоціальних факторів та гендерно зумовленого насильства. P. A. Rakgwata та P. Mphephu [21] продемонстрували, що зловживання психоактивними речовинами та психічні розлади серед молоді корелюють із підвищеним рівнем агресивної поведінки та ризиками насильства в сімейному середовищі. Автори наголосили, що психоемоційне виснаження та соціальна дезадаптація формують додаткові фактори ризику, які мають бути враховані в політиках профілактики ГЗН.

Комунікативні та дискурсивні аспекти гендерно зумовленого насильства були предметом аналізу K. Oparinde та R. M. Matsha [19], які виявили, що публічні дискурси та контрнаративи відіграють ключову роль у формуванні суспільного ставлення до насильства. Дослідники показали, що альтернативні дискурсивні практики можуть знижувати рівень стигматизації постраждалих.

Емпіричні уявлення населення щодо причин та реакцій на гендерно зумовлене насильство були проаналізовані B. T. Nyagumbo та E. Ross [18], які встановили, що доросле населення ідентифікує ключовими драйверами ГЗН економічну нестабільність, гендерні нерівності та міжособистісні конфлікти, а ефективними відповідями – міжвідомчу координацію та розширення соціальних сервісів. Автори також підкреслили значення громадського залучення для зниження латентності насильства.

Системний огляд програм із посилення гендерної рівності та протидії насильству здійснили E. Lwamba, S. Shisler et al. [15], які довели, що інтегровані інтервенції, спрямовані на економічне розширення можливостей жінок, правову підтримку та соціальні зміни, мають суттєвий ефект у зменшенні ГЗН у вразливих і конфліктних контекстах. Їхній метааналіз підтвердив, що комплексні політики демонструють вищу ефективність порівняно з ізольованими заходами.

У політико-орієнтованих дослідженнях M. Maruo et al. [17] показано, що протидія гендерно зумовленому насильству є ключовою умовою досягнення гендерної рівності та сталого розвитку. Автори аргументували, що інституційні механізми реагування на ГЗН мають бути інтегровані в ширші соціально-економічні політики.

Метою дослідження була оцінка рівня обізнаності населення щодо проблеми гендерно зумовленого насильства, аналіз ефективності локальних механізмів реагування та ідентифікація ключових бар'єрів, що стримують постраждалих від звернення по допомогу.

Матеріал і методи дослідження. Методологічною основою дослідження було застосування якісної соціологічної методики, що передбачала проведення напівструктурованих інтерв'ю з використанням форми для дослідницьких нотаток. Такий підхід забезпечив фіксацію ключових висловлювань респондентів, їхніх емоційних реакцій та контекстуальних спостережень дослідників, що дозволило поглиблено проаналізувати індивідуальний досвід і соціальні смисли, які не можуть бути повною мірою виявлені кількісними методами опитування. Вибірку становили 30 респондентів різного віку, соціального статусу та місця проживання, які представляли територіальні громади Івано-Франківської області.

Збір емпіричних даних здійснювався у форматі індивідуальних або малогрупових інтерв'ю залежно від чутливості тематики, що сприяло формуванню безпечного комунікативного середовища для респондентів [15]. Інтерв'ю охоплювали десять тематичних блоків, спрямованих на оцінку стану дотримання прав людини, виявлення гендерно зумовлених проблем, ідентифікацію найбільш уразливих соціальних груп, аналіз бар'єрів доступу до допомоги, оцінку діяльності соціальних служб і органів місцевого самоврядування, рівень обізнаності щодо механізмів захисту, а також аналіз успішних практик і формування рекомендацій щодо вдосконалення системи протидії гендерно зумовленому насильству.

Результати та обговорення. Опитування 30 респондентів, проведене у Болехівській [2], Богородчанській [1], Городенківській [10], Коломийській [11], Верховинській [12] та Перегінській [13] громадах, дозволило сформувати комплексне бачення того, як населення сприймає проблему гендерно зумовленого насильства (ГЗН), які канали інформації є для нього найбільш доступними та наскільки відомими є локальні механізми допомоги (табл. 1). Переважна більшість опитаних (приблизно 70%) відзначила, що вважає проблему ГЗН актуальною для власної громади.

Найвищий показник обізнаності продемонстрували жителі Коломийської [8] та Богородчанської [1] громад, де на сайтах місцевого самоврядування системно публікуються матеріали, інструкції та алгоритми підтримки постраждалих. Серед основних гендерних проблем респонденти відзначили домашнє насильство, зростання рівня агресивності, пов'язане з психологічним виснаженням, економічну залежність жінок, обмежену доступність кризових кімнат, а також поширені гендерні стереотипи щодо нормативної поведінки жінок і чоловіків (табл. 2). Окремо ідентифіковано проблему

Таблиця 1

Суспільні оцінки стану дотримання прав людини у територіальних громадах Івано-Франківщини

Показник	Варіанти оцінки	Кількість респондентів	% частка
Загальна оцінка	Ситуація покращується	9	30%
	Ситуація стабільна	11	36,7%
	Ситуація погіршується	7	23,3%
	Важко відповісти	3	10%
Довіра до служб реагування	Висока довіра	6	20%
	Середня	14	46,7%
	Низька	10	33,3%
Дотримання конфіденційності	Гарантовано	12	40%
	Частково гарантовано	11	36,7%
	Не гарантовано	7	23,3%

Джерело: складено автором на основі опитування

латентності гендерно зумовленого насильства, що проявляється у небажанні постраждалих повідомляти про пережиті випадки через соціальний осуд, побоювання повторної віктимізації та недовіру до правоохоронних органів.

За даними опитування, найуразливішими групами є жінки, діти, внутрішньо переміщені особи, самотні матері, люди похилого віку та сім'ї військових. Респонденти наголошували, що війна посилила емоційне навантаження на домогосподарства, а відсутність або тривала служба партнерів створюють ситуації психологічної нестабільності. Близько половини респондентів зазначили, що хоча знають про існування служб допомоги, вони лише частково розуміють, як саме відбувається процедура звернення або яку роль відіграють мобільні бригади. У громадах із більш активною інформаційною політикою (Городенківська [5], Болехівська [2], Коломийська [8]) рівень поінформованості про канали звернення – вищий.

Бар'єри доступу до допомоги мають системний характер. До найбільш поширених належать страх перед кривдником, соціальний осуд у громаді, переживання сорому та стигматизації, недостатня поінформованість щодо наявних механізмів захисту, а також обмежені можливості тимчасового виходу з насильницького середовища (табл. 3). Узагальнення отриманих результатів свідчить, що перешкоди звернення по допомогу формуються на кількох рівнях – особистісному, соціальному, інституційному, інформаційному та інфраструктурному, що обґрунтовує потребу у впровадженні комплексних та міжсекторальних політик протидії гендерно зумовленому насильству на рівні територіальних громад [6].

Таблиця 2

Ключові гендерні виклики та проблемні зони у громадах Івано-Франківської області

Формулювання проблеми	Кількість згадувань	%
Домашнє насильство	22	73%
Проблеми у сім'ях військовослужбовців	15	50%
Алкоголізм/економічна залежність жінок	13	43%
Гендерні стереотипи в громаді	18	60%
Недостатність психологічної підтримки	11	37%
Відсутність доступних притулків	10	33%

Джерело: складено автором на основі опитування

Таблиця 3

Бар'єри та перешкоди у зверненні жертв гендерно зумовленого насильства по допомогу

Бар'єр	Деталізація	Кількість респондентів	%
Страх агресора	побоювання помсти, тиск у сім'ї	19	63%
Осуд громади	«всі все знають», стигматизація	15	50%
Недовіра до поліції	попередні невдалі виклики	10	33%
Стереотипи	«жінка сама винна», «чоловік голова сім'ї»	9	30%
Невідомість куди звертатись	слабка інформаційна робота	8	27%
Відсутність кризових кімнат	немає де тимчасово прожити	7	23%

Джерело: складено автором на основі опитування

Отримані результати свідчать про диференційований рівень ефективності напрямів протидії гендерно зумовленому насильству в територіальних громадах [3]. Найвищі оцінки отримали заходи профілактики та реагування на випадки ГЗН, що вказує на відносно сформовану практику інформаційно-просвітницької роботи та функціонування первинних механізмів реагування. Водночас рівень соціальної підтримки постраждалих і міжвідомчої взаємодії оцінюється як помірний, що свідчить про наявність окремих інституційних механізмів, але недостатню їх інтеграцію в єдину систему допомоги.

Найменш ефективним напрямом визнано наявність спеціалізованої інфраструктури, зокрема кризових кімнат і безпечних просторів, що вказує на обмежену матеріально-організаційну спроможність громад забезпечувати негайний захист постраждалих [9]. Загалом результати демонструють переважання інформаційно-організаційних заходів над інфраструктурними та сервісними компонентами системи протидії ГЗН, що підтверджує необхідність інституційного посилення локальних механізмів захисту та розширення спеціалізованих сервісів підтримки.

У громадах Івано-Франківщини доступні різні форми підтримки постраждалих (табл. 5). Мобільні бригади соціально-психологічної допомоги працюють у Болехівській, Городенківській, Коломийській та частково Богородчанській громадах [2; 5; 8]. У більшості громад працюють кабінети психологічної допомоги, при центрах соціальних служб надається консультаційна підтримка, проводиться оцінка потреб постраждалих осіб.

Хоча притулків і кризових кімнат безпосередньо в громадах немає, усі вони перенаправляють осіб до обласних закладів тимчасового перебування, забезпечуючи супровід та координацію з поліцією. Соціальний супровід сімей, у яких зафіксовано ГЗН, здійснюється на постійній основі: формуються плани роботи, проводяться візити за місцем проживання, здійснюється моніторинг виконання рекомендацій. У Перегінській та Верховинській громадах акцент зроблено на роботі з дітьми, які можуть стати свідками або постраждалими [3; 10]. Тут соціальні працівники та психологи надають підтримку сім'ям, включаючи індивідуальні консультації.

Громади Івано-Франківщини систематично проводять освітні та профілактичні заходи,

Таблиця 4

Оцінка ефективності місцевих практик і механізмів протидії гендерно зумовленому насильству

Напрям роботи	Конкретні практики в громадах	Оцінка ефективності (середній бал 1–5)	Частка позитивних оцінок (%)
Профілактика ГЗН	Інформаційні кампанії, тренінги для молоді, шкільні заняття	3,4	57%
Реагування на випадки ГЗН	Виїзд мобільних груп, робота інспекторів, співпраця з поліцією	3,2	53%
Соціальна підтримка постраждалих	Психолог, соціальний працівник, допомога дітям	3,0	48%
Доступність механізмів захисту	Гарячі лінії, контакти служб, можливість анонімного звернення	2,8	42%
Міжвідомча взаємодія	Координація поліції, служби у справах дітей, мобільних бригад	3,1	50%
Наявність спеціалізованої інфраструктури	Кризові кімнати, безпечні простори	2,3	28%

Джерело: складено автором на основі опитування

Таблиця 5

Доступні послуги та форми підтримки

Громада	Мобільні бригади	Психологічна/соціальна допомога	Притулки/кризові кімнати	Соціальний супровід
Болехівська	Так	Консультації в ЦСС	Немає (перенаправлення)	Так
Богородчанська	Частково	Психолог центру соцслужб	Немає	Так
Городенківська	Так	Психологічна підтримка, кейс-менеджмент	Немає	Так
Коломийська	Так	Соціальна підтримка сімей	Притулок тимчасового проживання	Так
Верховинська	Немає	Підтримка сімей дітей-постраждалих	Притулок тимчасового проживання	Так
Перегінська	Немає	Психологічні консультації	Немає	Так

Джерело: складено на основі [1–8; 11–14]

спрямовані на інформування населення про ризики ГЗН та можливості отримання допомоги [14]. У Городенківській та Богородчанській громадах щороку проходять заходи в межах кампанії «16 днів проти насильства», включно з лекціями, флешмобами, зустрічами з поліцією. Коломийська громада активно поширює інформаційні матеріали у школах і проводить батьківські консультації.

У Болехівській громаді заклади освіти проводять уроки та тренінги з безпечної поведінки для дітей і підлітків [13]. Верховинська та Перегінська громади включають тему домашнього насильства в роботу соціальних інспекторів та шкільних психологів. Цифрова взаємодія також відіграє важливу роль. У Городенківській, Богородчанській та Болехівській громадах діють електронні приймальні, що дозволяють подати звернення онлайн [1; 2; 5]. Переважна більшість громад ведуть офіційні сторінки у Facebook, де регулярно публікують матеріали з протидії ГЗН, оголошення щодо профілактичних заходів та просвітницький контент.

Організаційні моделі реагування на гендерно зумовлене насильство в шести громадах – Болехівській, Богородчанській, Городенківській, Коломийській, Верховинській та Перегінській – ґрунтуються на поєднанні діяльності соціальних служб, служб у справах дітей, освітніх підрозділів та структур, відповідальних за внутрішню політику й безпеку [1-7]. У Болехівській [2] громаді реагування координується відділом соціального захисту та службою у справах дітей, які спільно опрацьовують випадки, зафіксовані поліцією. Богородчанська громада діє за процедурою, затвердженою рішенням виконкому: передбачена міжвідомча співпраця, створена робоча група у складі представників освіти, поліції, ЦНАП і соціальних служб. У Городенківській громаді [5] працює координаційна рада з питань сімейної політики й протидії насильству, яка затверджує план дій і контролює хід виконання профілактичних заходів.

Коломийська громада використовує модель взаємодії між службою у справах дітей, центром соцпослуг і підрозділом НПУ [8]. Верховинська громада робить акцент на роботі комісії з питань захисту прав дитини, яка розглядає кожен випадок у розрізі сімейного неблагополуччя. Перегінська громада формує роботу через робочу групу з соціально-профілактичної роботи й активно залучає освітні установи.

Загалом результати дослідження засвідчують, що територіальні громади Івано-

Таблиця 6

Профілактична та цифрова активність громад

Громада	Освітні заходи	Кампанії	Співпраця	Цифрові інструменти
Болехівська	Тренінги в школах	«16 днів»	Поліція, НУО	Е-приймальня, соцмережі
Богородчанська	Уроки, зустрічі	«16 днів»	Мобільні бригади	Сайт, e-form
Городенківська	Семінари, тренінги	«16 днів», День захисту дітей	Патрульна поліція	Е-приймальня, Facebook
Коломийська	Батьківські клуби	«16 днів»	Освіта, поліція	Соцмережі
Верховинська	Робота соцпрацівників	Одиничні заходи	Освітні заклади	Сторінка громади
Перегінська	Тренінги, профілактика	«16 днів»	Ліцеї, громада	Facebook

Джерело: складено на основі [1–8; 13]

Таблиця 7

Організаційна інфраструктура реагування на ГЗН

Громада	Відповідальні підрозділи	Координаційні органи	Особливості моделі
Болехівська	Відділ соціального захисту, Служба у справах дітей	Міжвідомча група	Акцент на реагуванні на повідомлення поліції
Богородчанська	Соціальні служби, освіта, ЦНАП	Робоча група при виконкомі	Докладний алгоритм роботи, затверджений рішенням виконкому
Городенківська	Центр соцслужб, Служба у справах дітей	Координаційна рада	Регулярні плани роботи та офіційна звітність
Коломийська	Центр соцпослуг, ССД	Робоча група	Поглиблена співпраця з поліцією
Верховинська	Відділ соцзахисту, ССД	Міжвідомча рада з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання та протидії домашньому насильству, та протидії торгівлі людьми	Орієнтація на роботу з сім'ями ризику
Перегінська	Відділ освіти, соцслужби	Робоча група з профілактики	Активне залучення закладів освіти

Джерело: складено на основі [1–8; 14]

Франківської області володіють базовим досвідом та організаційними передумовами для протидії гендерно зумовленому насильству [12]. Водночас ефективність наявних механізмів залишається обмеженою через недостатній рівень інституційної спроможності, нерівномірне ресурсне забезпечення та фрагментарність інфраструктури підтримки постраждалих [14]. Це зумовлює необхідність системного посилення кадрових, фінансових та організаційних ресурсів, а також розбудови мережі безпечних просторів і кризових сервісів, здатних забезпечити комплексний міжсекторальний захист та реабілітацію постраждалих осіб.

Висновки. Проведене емпіричне дослідження у Болехівській, Богородчанській, Городенківській, Коломийській, Верховинській та Перегінській територіальних громадах Івано-Франківської області дозволило сформувати комплексне уявлення про сприйняття населенням проблеми гендерно зумовленого насильства, рівень обізнаності щодо локальних механізмів допомоги та ефективність існуючих практик протидії. Аналіз суспільних оцінок стану дотримання прав людини показав, що більшість респондентів характеризують ситуацію як стабільну або таку, що покращується, однак рівень довіри до служб реагування та гарантій конфіденційності залишається помірним.

Серед ключових гендерних викликів у громадах респонденти відзначили домашнє насильство, проблеми у сім'ях військовослужбовців, економічну залежність жінок, поширені гендерні стереотипи, недостатність психологічної підтримки та обмежену доступність притулків. Дослідження виявило системні бар'єри звернення постраждалих по допомогу, які формуються на особистісному, соціальному, інституційному, інформаційному та інфраструктурному рівнях. Найбільш значущими перешкодами є страх перед кривдником, соціальний осуд у громаді, стигматизація, недовіра до правоохоронних органів, недостатня поінформованість щодо механізмів захисту та відсутність можливостей тимчасового безпечного проживання.

Оцінка ефективності місцевих практик протидії ГЗН засвідчила, що найбільш розвиненими є напрями профілактики та первинного реагування, тоді як соціальна підтримка постраждалих, міжвідомча взаємодія та доступність механізмів захисту мають помірний рівень ефективності. Найменш розвиненим компонентом системи протидії залишається спеціалізована інфраструктура, зокрема кризові кімнати та безпечні простори, що вказує на обмежену матеріально-організаційну спроможність громад забезпечувати негайний захист постраждалих. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням емпіричної вибірки, порівняльним аналізом моделей протидії гендерно зумовленому насильству в інших регіонах України та оцінкою довгострокової ефективності локальних інституційних і цифрових механізмів підтримки постраждалих.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богородчанська селищна рада. URL: https://bogo-rada.gov.ua (дата звернення: 20.11.2025).

2. Болехівська міська рада. URL: https://bolekhiv-rada.gov.ua (дата звернення: 20.11.2025).

3. Верховинська селищна рада. URL: https://verrada.gov.ua/ (дата звернення: 20.11.2025).

4. «Гендерна рівність» – офіційна сторінка Івано-Франківської обласної державної адміністрації. URL: https://www.if.gov.ua/genderna-rivnist (дата звернення: 20.11.2025).

5. Городенківська міська рада. URL: https://hth.gov.ua (дата звернення: 20.11.2025).

6. Департамент соціальної політики Івано-Франківської облдержадміністрації – «Регіональні цільові програми / Програми соціального захисту» (наприклад, «Обласна комплексна програма соціального захисту населення Івано-Франківської області на 2022–2026 роки»). URL: https://www.if.gov.ua/regionalni-cilovi-programi/programi-departamentu-socialnoyi-politiki (дата звернення: 19.11.2025).

7. «Звіти по програмах» – розділ на сайті Івано-Франківської ОДА, що містить звіти про програми: «Протидія домашньому насильству», «Протидія торгівлі людьми», «Гендерна рівність» тощо. URL: https://www.if.gov.ua/regionalni-cilovi-programi/programi-yuridichnogo-departamentu/zvity-po-prohramakh (дата звернення: 20.11.2025).

8. Коломийська міська рада. URL: https://kolrada.gov.ua (дата звернення: 20.11.2025).

9. Міжвідомча рада Івано-Франківської облдержадміністрації. Про реалізацію державної політики з питань запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі. (2024). URL: https://www.if.gov.ua/storage/app/sites/24/29.03.24.pdf (дата звернення: 19.11.2025).

10. Перегінська селищна рада. URL: https://perehinska-gromada.gov.ua/ (дата звернення: 20.11.2025).

11. «Протидія домашньому насильству» – *розділ на порталі Івано-Франківської ОДА, присвячений політикам та заходам протидії домашньому та гендерно зумовленому насильству.* URL: https://www.if.gov.ua/protidiya-domashnomu-nasilstvu (дата звернення: 19.11.2025).

12. «Реалізація гендерної політики на сучасному етапі розвитку …» – *матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції* (2024). URL: https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/4538/1/%D0%9D%D0%90%D0%94%D0%9F%D0%A1%D0%A3_16.05.2024.pdf (дата звернення: 20.11.2025).

13. «Річний звіт 2020» – документ щодо діяльності організації, яка працює із питаннями гендерної рівності/соцзахисту на Прикарпатті. URL: https://pw.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/richnyj-zvit_2020.pdf (дата звернення: 20.11.2025).

14. «Стереотипи як вони є: дослідження гендерних переконань і ставлень жінок Івано-Франківської

області» – звіт/дослідження (2025). URL: https://dom4824.org/reports/ (дата звернення: 20.11.2025).

15. Lwamba E., Shisler S., Ridlehoover W., Kupfer M., Tshabalala N., Nduku P., Snilstveit B. Strengthening women's empowerment and gender equality in fragile contexts towards peaceful and inclusive societies: A systematic review and meta-analysis. *Campbell Systematic Reviews.* 2022. Vol. 18(1). P. 1–264. DOI: https://doi.org/10.1002/cl2.1214

16. Maphakela M., Chuene T. A., Onya H. Exploring the Socio-Economic Drivers of Gender-Based Violence: A Closer Look at Community Dynamics in Rural Limpopo Province, South Africa*. Gender Issues.* 2026. Vol. 43(1). DOI: https://doi.org/10.1007/s12147-025-09389-1

17. Maruo M., Arango D. J., Grossi A. M. D. M., Contreras-Urbina M. Addressing gender-based violence to accelerate gender equality. Gender Thematic Policy Notes Series: Issues and Practice. *World Bank,* 2023. URL: https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/bcbc3e3e-bbe9-464e-8ef5-59088f1231e9

18. Nyagumbo B. T., Ross E. Views of a group of adults on the drivers of and responses to gender-based violence in South Africa. *Journal of Human Rights and Social Work.* 2025. P. 1–12. DOI: https://doi.org/10.1007/s41134-025-00374-y

19. Oparinde K., Matsha R. M. Powerful discourse: Gender-based violence and counter-discourses in South Africa. *Cogent Arts and Humanities*. 2021. Vol. 8(1). Article 1911035. DOI: https://doi.org/10.1080/23311983.2021.1911035

20. Perrin N., Marsh M., Clough A., Desgroppes A., Yope Phanuel C., Abdi A., Glass N. Social norms and beliefs about gender-based violence scale: A measure for use with gender-based violence prevention programs in low-resource and humanitarian settings. *Conflict and Health.* 2019. Vol. 13. P. 1–12. DOI: https://doi.org/10.1186/s13031-019-0189-x

21. Rakgwata P. A., Mphephu P. Unveiling the hidden epidemic: Substance abuse and mental health concerns among high school learners in Mopani District in Limpopo Province. *International Journal of Business Ecosystem and Strategy.* 2025. Vol. 7(2). P. 445–465. DOI: https://doi.org/10.36096/ijbes.v7i2.728

REFERENCES:

1. Bohorodchanska selyshchna rada [Bohorodchany settlement council] (n.d.). Retrieved November 20, 2025, from https://bogo-rada.gov.ua

2. Bolekhivska miska rada [Bolekhiv city council] (n.d.). Retrieved November 20, 2025, from https://bolekhiv-rada.gov.ua

3. Verkhovynska selyshchna rada [Verkhovyna settlement council] (n.d.). Retrieved November 20, 2025, from https://verrada.gov.ua/

4. Ivano-Frankivska oblderzhadministratsiia [Ivano-Frankivsk Regional State Administration] (n.d.). Henderna rivnist [Gender equality]. Retrieved November 20, 2025, from https://www.if.gov.ua/genderna-rivnist

5. Horodenkivska miska rada [Horodenka city council] (n.d.). Retrieved November 20, 2025, from https://hth.gov.ua

6. Departament sotsialnoi polityky Ivano-Frankivskoi oblderzhadministratsii [Department of Social Policy of Ivano-Frankivsk Regional State Administration]. (n.d.). *Rehionalni tsilovi prohramy / Prohramy sotsialnoho zakhystu* [Regional target programs / Social protection programs]. Retrieved November 19, 2025, from https://www.if.gov.ua/regionalni-cilovi-programi/programi-departamentu-socialnoyi-politiki

7. Departament sotsialnoi polityky Ivano-Frankivskoi oblderzhadministratsii [Ivano-Frankivsk Regional State Administration]. (n.d.). *Zvity po prohramakh* [Program reports]. Retrieved November 20, 2025, from https://www.if.gov.ua/regionalni-cilovi-programi/programi-yuridichnogo-departamentu/zvity-po-prohramakh

8. Kolomyiska miska rada [Kolomyia city council] (n.d.). Retrieved November 20, 2025, from https://kolrada.gov.ua

9. Mizhvidomcha rada Ivano-Frankivskoi oblderzhadministratsii [Interdepartmental Council of the Ivano-Frankivsk Regional State Administration] (2024). *Pro realizatsiiu derzhavnoi polityky z pytan zapobihannia ta protydii domashnomu nasylstvu i nasylstvu za oznakoiu stati* [On the implementation of state policy on prevention and counteraction to domestic and gender-based violence]. Retrieved November 19, 2025, from https://www.if.gov.ua/storage/app/sites/24/29.03.24.pdf

10. Perehinska selyshchna rada. [Perehinske settlement council] (n.d.). Retrieved November 20, 2025, from https://perehinska-gromada.gov.ua

11. Ivano-Frankivska oblderzhadministratsiia [Ivano-Frankivsk Regional State Administration]. (n.d.). Protydiia domashnomu nasylstvu [Counteracting domestic violence]. Retrieved November 19, 2025, from https://www.if.gov.ua/protidiya-domashnomu-nasilstvu

12. Realizatsiia hendernoi polityky na suchasnomu etapi rozvytku … [Implementation of gender policy at the current stage of development...] (2024). *Materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Proceedings of the V International scientific and practical conference]. Retrieved November 20, 2025, from https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/4538/1/%D0%9D%D0%90%D0%94%D0%9F%D0%A1%D0%A3_16.05.2024.pdf

13. Richnyi zvit 2020 [Annual report 2020]. (2020). Retrieved November 20, 2025, from https://pw.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/richnyj-zvit_2020.pdf

14. Stereotyp y yak vony ye: Doslidzhennia hendernykh perekonan i stavlen zhinok Ivano-Frankivskoi oblasti [Stereotypes as they are: Study of gender beliefs and attitudes of women in Ivano-Frankivsk region]. (2025). Retrieved November 20, 2025, from https://dom4824.org/reports/

15. Lwamba, E., Shisler, S., Ridlehoover, W., Kupfer, M., Tshabalala, N., Nduku, P., & Snilstveit, B. (2022). Strengthening women's empowerment and gender equality in fragile contexts towards peaceful and inclusive societies: A systematic review and meta-analysis. *Campbell Systematic Reviews, 18*(1), 1–264. https://doi.org/10.1002/cl2.1214

16. Maphakela, M., Chuene, T. A., & Onya, H. (2026). Exploring the socio-economic drivers of gender-based

violence: A closer look at community dynamics in rural Limpopo Province, South Africa. *Gender Issues, 43*(1). https://doi.org/10.1007/s12147-025-09389-1

17. Maruo, M., Arango, D. J., Grossi, A. M. D. M., & Contreras-Urbina, M. (2023). *Addressing gender-based violence to accelerate gender equality*. Gender Thematic Policy Notes Series: Issues and Practice. World Bank. https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/bcbc3e3e-bbe9-464e-8ef5-59088f1231e9

18. Nyagumbo, B. T., & Ross, E. (2025). Views of a group of adults on the drivers of and responses to gender-based violence in South Africa. *Journal of Human Rights and Social Work*, 1–12. https://doi.org/10.1007/s41134-025-00374-y

19. Oparinde, K., & Matsha, R. M. (2021). Powerful discourse: Gender-based violence and counter-discourses in South Africa. *Cogent Arts & Humanities, 8*(1), Article 1911035. https://doi.org/10.1080/23311983.2021.1911035

20. Perrin, N., Marsh, M., Clough, A., Desgroppes, A., Yope Phanuel, C., Abdi, A., & Glass, N. (2019). Social norms and beliefs about gender-based violence scale: A measure for use with gender-based violence prevention programs in low-resource and humanitarian settings. *Conflict and Health, 13*, 1–12. https://doi.org/10.1186/s13031-019-0189-x

21. Rakgwata, P. A., & Mphephu, P. (2025). Unveiling the hidden epidemic: Substance abuse and mental health concerns among high school learners in Mopani District in Limpopo Province. *International Journal of Business Ecosystem and Strategy, 7*(2), 445–465. https://doi.org/10.36096/ijbes.v7i2.728

Gender-based violence: research findings and response practices in the territorial communities of the Ivano-Frankivsk region

Kobets Yuliia Vasylivna

PhD in Political Science,
Associate Professor at the Department of Political Science
Vasyl Stefanyk Carpathian National University
Shevchenka str., 57,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9492-6119

Madryha Tetiana Bohdanivna

PhD in Political Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Science
Vasyl Stefanyk Carpathian National University
Shevchenka str., 57,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7761-9811

The relevance of this study is due to the growing social significance of gender-based violence in the context of governance decentralization and martial law, which increases the role of territorial communities within the human rights protection system. The aim of the article is to assess the level of public awareness of gender-based violence, analyze the effectiveness of local response mechanisms, and identify key barriers preventing survivors from accessing assistance in the territorial communities of Ivano-Frankivsk region. The methodological framework of the research is based on qualitative sociological inquiry using semi-structured interviews, empirical data analysis, as well as comparative-analytical and institutional approaches.

The findings indicate that the majority of respondents recognize gender-based violence as a relevant issue for their communities; however, the level of trust in response services and guarantees of confidentiality is assessed as moderate. Key gender-related problems have been identified, including domestic violence, women's economic dependency, widespread gender stereotypes, and limited access to crisis services. Systemic barriers to seeking assistance were revealed at personal, social, institutional, informational, and infrastructural levels, including fear of the perpetrator, social stigmatization, and insufficient awareness of protection mechanisms.

The assessment of local practices in combating gender-based violence demonstrates relatively developed areas of prevention and primary response, while social support for survivors, interagency cooperation, and specialized infrastructure remain insufficiently developed. The study also shows that communities with active information policies demonstrate higher levels of public awareness regarding available support channels.

The practical significance of the results lies in their potential use by local self-government bodies and social services to improve local policies on preventing and combating gender-based violence, develop networks of safe spaces, enhance interagency coordination, and strengthen public awareness initiatives.

Key words: *governance decentralization, martial law, human rights protection, social stigmatization, economic dependency.*

Дата першого надходження статті до видання: 09.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Кокорєв Олексій Вікторович
Тарасов Андрій Володимирович
Волик Леся Василівна

Антикорупційні реформи країн Балтії: успіх, стагнація та уроки

УДК 323.2(474)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.9

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Кокорєв Олексій Вікторович
доктор політичних наук,
доцент кафедри журналістики,
соціальних комунікацій і ІТ-права
Державного університету
інтелектуальних технологій і зв'язку
вул. Кузнечна, 1, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0001-7391-2498

Тарасов Андрій Володимирович
старший викладач кафедри
журналістики, соціальних комунікацій
і ІТ-права
Державного університету
інтелектуальних технологій і зв'язку
вул. Кузнечна, 1, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-1968-4858

Волик Леся Василівна
викладач кафедри журналістики,
соціальних комунікацій і ІТ-права
Державного університету
інтелектуальних технологій і зв'язку
вул. Кузнечна, 1, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0001-5128-8564

У статті здійснено порівняльний аналіз антикорупційних реформ у країнах Балтії (Естонії, Латвії та Литві) у контексті їхньої відповідності антикорупційним цінностям Європейського Союзу. Дослідження фокусується на факторах успіху, стагнації та уроках, які можна витягти з досвіду трьох країн, що пройшли схожий пострадянський транзит і стали членами ЄС у 2004 році.

Актуальність теми зумовлена стагнацією антикорупційних процесів у Литві та Латвії на тлі стабільного лідерства Естонії, а також новими корупційними ризиками, що виникли у зв'язку з повномасштабною війною Росії проти України та значними обсягами міжнародної допомоги. У таких умовах особливо важливим стає розуміння, чому одна країна Балтії досягла рівня Північної Європи, тоді як дві інші досі демонструють ознаки стагнації.

Показано, що ключем до успіху Естонії стали радикальні перетворення 1990-х років, зокрема масова кадрова ротація, судова реформа та впровадження децентралізованої системи е-урядування (X-Road), яка суттєво мінімізує людський фактор у прийнятті управлінських рішень. Натомість у Литві та Латвії, попри створення спеціалізованих антикорупційних органів, зберігається стагнація, спричинена слабким впровадженням законів, високим рівнем тіньової економіки, непрозорими державними закупівлями, лобізмом та збереженням неформальних практик.

У статті обґрунтовано, що ефективність антикорупційної політики визначається не лише формальними інституціями, а й поєднанням технологічної модернізації, політичної волі еліт, цифровізації та ціннісних трансформацій у суспільстві. Особливої актуальності в умовах війни набуває запровадження спільних цифрових механізмів моніторингу та посилення регіональної співпраці.

На основі проведеного аналізу сформовано системний понятійний апарат, який дозволяє пояснити механізми політичної суб'єктивації суспільства в боротьбі з корупцією та трансформацію взаємодії у системі «держава – громадянське суспільство». Зроблено висновок про необхідність комплексного підходу, що поєднує інституційні та ціннісні зміни для подолання стагнації в Литві та Латвії.

Ключові слова: *антикорупційні реформи, корупційні ризики, стагнація, тіньова економіка, лобізм, неформальні практики, радикальні перетворення, е-урядування, цифровізація, регіональна співпраця, країни Балтії, війна Росії проти України.*

Вступ. Країни Балтії (Естонія, Латвія, Литва) після відновлення незалежності у 1991 році пройшли складний шлях трансформації від радянської системи до повноцінних членів Європейського Союзу (з 2004 року) [1]. Одним із ключових викликів на цьому шляху стала протидія корупції, яка в посткомуністичному просторі традиційно сприймалася як спадщина тоталітарного режиму, партикуляризму та слабкості державних інституцій [2]. Незважаючи на виконання копенгагенських критеріїв, корупція залишається серйозним бар'єром для сталого демократичного розвитку регіону.

Антикорупційна ситуація в країнах Балтії характеризується чіткою диференціацією. Згідно з Corruption Perceptions Index (CPI) Transparency International за 2025 рік, Естонія посідає 12-те місце у світі з 76 балами, залишаючись лідером не лише Балтії, а й усієї Центрально-Східної Європи [10]. Латвія має 60 балів (37-ме місце), Литва – 65 балів (28-ме місце). Порівняно з 2019 роком Естонія стабільно покращує позиції (+8 балів), Литва демонструє повільне зростання (+5 балів), тоді як Латвія перебуває у стані стагнації [10].

Ця диференціація особливо помітна на тлі спільного радянського минулого та однакових стартових умов на момент відновлення незалежності. Естонія змогла радикально порвати з радянською спадщиною вже на початку 1990-х. Водночас у Литві та Латвії процес дерадянізації та очищення еліт відбувався повільніше і менш послідовно. У результаті в цих країнах збереглися елементи неформальних мереж, клієнтелізму та толерантності до корупційних практик, що й зумовило різну траєкторію антикорупційного розвитку в подальші десятиліття [2; 4].

Такі відмінності зумовлені різними підходами до реформ. Естонія завдяки радикальним перетворенням 1990-х років (масова кадрова ротація, судова реформа, запровадження пропорційного оподаткування та децентралізованої системи X-Road) швидко зруйнувала радянські корупційні мережі й перейшла до моделі е-урядування, яка суттєво мінімізує людський фактор [5]. Натомість

Литва та Латвія, попри створення спеціалізованих антикорупційних органів (Служба спеціальних розслідувань у Литві з 1997 р. та Бюро по боротьбі з корупцією KNAB у Латвії з 2002 р.), стикаються зі стагнацією у впровадженні законів, високим рівнем тіньової економіки, непрозорими державними закупівлями та збереженням неформальних практик (непотизм, кронізм, фаворитизм) [6; 7].

Нові виклики 2022–2025 років, пов'язані з повномасштабною війною Росії проти України та масштабним потоком допомоги ЄС, лише загострили проблему. За оцінками Світового банку, корупційні ризики у сфері державних закупівель у Литві та Латвії зросли на 12–15% порівняно з довоєнним періодом [11]. Водночас Естонія успішно інтегрувала антикорупційні механізми у цифрові платформи моніторингу допомоги Україні, що стало прикладом для всього ЄС [5].

Актуальність порівняльного аналізу антикорупційних реформ у країнах Балтії зумовлена необхідністю з'ясувати, чому одна країна регіону досягла рівня Північної Європи, тоді як дві інші досі демонструють ознаки стагнації, а також визначити уроки для інших пострадянських держав, зокрема України [9].

Мета та завдання. Метою статті є проведення порівняльного аналізу антикорупційних реформ у країнах Балтії (Естонії, Латвії, Литві) у контексті відповідності антикорупційним цінностям ЄС та визначення ключових факторів успіху та стагнації.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання:** проаналізувати історичні чинники та інституційні реформи 1990–2000-х років, які вплинули на сучасний рівень корупції в кожній країні; оцінити роль цифрових технологій (е-урядування) та спеціалізованих антикорупційних органів у запобіганні корупції; виявити найбільш уразливі сфери (державні закупівлі, лобіювання, фінансування політичних партій, тіньова економіка) та порівняти їх динаміку у 2015–2025 роках; проаналізувати зміни в антикорупційній політико-правовій культурі населення країн Балтії на основі даних національних та європейських опитувань; сформулювати практичні рекомендації щодо подолання стагнації в Литві та Латвії з урахуванням естонського досвіду.

Об'єкт дослідження – антикорупційна політика країн Балтії в умовах пострадянського транзиту та європейської інтеграції.

Предмет дослідження – особливості формування та реалізації інституційних, технологічних і ціннісних механізмів протидії корупції в Естонії, Латвії та Литві, що зумовлюють різний рівень антикорупційної стійкості країн регіону.

Методи дослідження. Дослідження базується на комплексі методів, що відповідають його порівняльному характеру. Основним є порівняльний метод (метод найбільш подібних випадків). Доповнено аксіологічним аналізом для вивчення антикорупційних цінностей і політико-правової культури, інституційним аналізом для оцінки ролі органів і законів, а також статистичним аналізом кількісних даних за 2015–2025 роки. Емпірична база включає Corruption Perceptions Index (Transparency International, 2015–2025) [10], Flash Eurobarometer 524 (2023) [2], національні звіти, зокрема «Lietuvos korupcijos žemėlapis 2025» [5], а також матеріали Світового банку [11] та OECD [8].

Результати. За результатами дослідження Естонія досягла значного успіху завдяки радикальним реформам 1990-х років і впровадженню децентралізованої системи е-урядування (X-Road). Натомість Литва демонструє стагнацію через недостатню ефективність реалізації законів, а Латвія стикається з високим рівнем тіньової економіки та корупційними ризиками у державних закупівлях. Нові виклики, пов'язані з війною в Україні, вимагають посилення регіональної співпраці та цифрових механізмів моніторингу. Подолання стагнації в Литві та Латвії можливе лише за умови поєднання інституційних, технологічних та ціннісних змін.

Естонія у 1992–1995 рр. під керівництвом прем'єр-міністра Марта Лаара здійснила радикальну кадрову та судову реформу («Plats puhtaks!»), унаслідок якої було замінено понад 70% державних службовців і суддів, що повністю зруйнувало радянські корупційні мережі [5]. Литва та Латвія обрали більш поступовий шлях реформ, що призвело до часткового збереження старих еліт і, як наслідок, до повільнішого прогресу в боротьбі з корупцією [7].

Естонський досвід демонструє, що вирішальне значення мали не лише інституційні зміни, а й потужна суспільна підтримка реформ. Гасло «Plats puhtaks!» користувалося широкою легітимністю серед населення, яке прагнуло швидкого очищення влади від радянських кадрів. Масштабна ротація еліт поєднувалася зі зміною мовних вимог до державних службовців, що сприяло приходу молодого проєвропейського покоління [5]. Важливим елементом успіху стала також зміна моделі регулювання бізнесу – перехід від дозвільної системи до повідомчо-контрольної. Це суттєво обмежило дискреційні повноваження чиновників і зменшило можливості для корупційного адміністрування. Крім того, Естонія однією з перших у регіоні запровадила люстраційні механізми через інститут громадянства, що дозволило провести національно-державну дерадянізацію влади [5; 7].

На відміну від Естонії, у Литві та Латвії реформи були більш компромісними. Збереження частини старої номенклатури, особливо на регіональному та місцевому рівні, призвело до відтворення неформальних практик. Це особливо проявилося у сферах державних закупівель і приватизації в 1990–2000-х роках [7; 10].

Інформацію про динаміку сприйняття корупції в країнах Балтії наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка Індексу сприйняття корупції країн Балтії (бали / місце у світі)

Рік	Естонія	Литва	Латвія
2015	70 / 23	59 / 32	55 / 40
2018	73 / 18	59 / 35	58 / 41
2020	75 / 17	60 / 34	57 / 42
2022	74 / 15	62 / 32	59 / 39
2025	76 / 12	65 / 28	60 / 37

Джерело: Transparency International. Corruption Perceptions Index 2025 [10]

Як видно з таблиці 1, Естонія демонструє стабільне зростання антикорупційної стійкості протягом усього досліджуваного періоду. Литва повільно, але впевнено покращує свої позиції, тоді як Латвія вже понад п'ять років не може подолати стагнацію. Така динаміка свідчить про те, що ранні радикальні реформи дають довгострокову перевагу, яку важко наздогнати пізнішими заходами.

Естонія залишається безперечним лідером у цифровізації державних послуг, що безпосередньо сприяє зниженню корупції. Система X-Road, запроваджена з 2001 року, забезпечує 99,8% державних послуг онлайн, охоплюючи станом на 2025 рік понад 3842 послуги [5]. За словами колишнього президента Естонії Тоомаса Гендріка Ільвеса, «неможливо підкупити комп'ютер», що підкреслює переваги мінімізації людського фактора в адміністративних процесах [5]. У 2025 році 94% естонців отримують державні послуги виключно онлайн, що не лише підвищує ефективність, а й знижує можливості для бюрократичної корупції [2].

У Литві та Латвії цифровізація державних послуг нижча: 68% та 61% відповідно. Це сприяє збереженню бюрократичної корупції та неформальних практик, оскільки більшість взаємодій із державою залежить від особистих контактів з посадовцями [6; 7]. Наприклад, у Латвії частка електронних послуг зросла лише на 15% за період 2015–2025 років, тоді як в Естонії – на 45%, що свідчить про різні темпи адаптації до цифрових технологій [11].

Порівняльні дані щодо рівня цифровізації та корупційної поведінки населення наведено в таблиці 2.

Отримані дані підтверджують пряму залежність між рівнем цифровізації державних послуг і зниженням корупційної активності населення. У Естонії високий рівень онлайн-послуг поєднується з найнижчим відсотком громадян, які вдавалися до хабарництва, та найвищим рівнем нетерпимості до корупції. Це дозволяє говорити про е-урядування як про один із найбільш дієвих превентивних механізмів у сучасних умовах.

Таким чином, досвід Естонії емпірично підтверджує гіпотезу про те, що цифровізація державних послуг є одним із найефективніших механізмів зниження корупції середнього та нижчого рівня. Водночас у Литві та Латвії неповна цифровізація зберігає можливості для корупційних практик, особливо під час видачі дозволів, тендерів та взаємодії з муніципальними органами.

Таблиця 2

Рівень цифровізації державних послуг та частка населення, що вдавалося до корупційних дій (2025, %)

Країна	% послуг онлайн	% населення, що давало хабарі	% населення, що вважає корупцію неприйнятною
Естонія	99,8	12	81
Литва	68	28	57
Латвія	61	34	49

Джерело: складено автором за даними Flash Eurobarometer 524 (2023) [2]

Найпоширенішими сферами корупції в регіоні залишаються державні закупівлі, охорона здоров'я, будівництво та фінансування політичних партій, де корупційні ризики посилюються через непрозорі процедури та конфлікти інтересів [8]. У цих галузях Литва та Латвія демонструють вищі показники, ніж Естонія, через меншу інтеграцію цифрових інструментів контролю.

Порівняльні дані щодо сприйняття корумпованості ключових сфер наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Частка респондентів, які вважають сферу корумпованою (2023, %)

Сфера	Естонія	Литва	Латвія
Державні закупівлі	19	67	71
Охорона здоров'я	14	52	58
Судова влада	11	44	49
Муніципалітети	17	39	46
Лобіювання	8	31	37

Джерело: Flash Eurobarometer 524 (2023) [2]

Аналіз таблиці 3 свідчить про суттєву різницю у сприйнятті корупційних ризиків. Якщо в Естонії жодна зі сфер не перевищує 19% негативних оцінок, то в Литві та Латвії державні закупівлі, охорона здоров'я та судова система сприймаються громадянами як системно корумповані. Це вказує на збереження високого рівня недовіри до ключових державних інститутів у двох країнах Балтії.

У Литві та Латвії лобізм законодавчо врегульовано, проте культура цивілізованого лобіювання не сформована, і неформальні зв'язки залишаються домінуючим інструментом впливу [7]. За даними GRECO 2024 року, 68% литовських парламентарів та 71% латвійських вважають неформальні зв'язки ефективнішими за офіційний лобізм, тоді як в Естонії ця частка становить лише 19% [3]. Фінансування політичних партій також є вразливим

місцем: у 2025 році в Литві зафіксовано 12 справ щодо незаконного фінансування (проти 3 у 2019 р.), у Латвії – 9, тоді як в Естонії завдяки онлайн-голосуванню та жорсткому контролю таких справ – лише 1 [2; 10].

Опитування Eurobarometer 524 (2024) свідчить про позитивну, але нерівномірну динаміку в антикорупційній культурі населення: готовність повідомити про корупцію зросла до 74% в Естонії, 41% у Литві та 36% у Латвії (проти 31%, 22% і 19% у 2019 р. відповідно) [2]. Сприйняття корупції як неприйнятної також вище в Естонії (81%), ніж у Литві (57%) та Латвії (49%). У Литві 61% респондентів досі вважають, що корупційні методи допомагають вирішувати проблеми, тоді як в Естонії цей показник знизився до 18%, що вказує на глибші ціннісні зміни в естонському суспільстві [4; 2].

Війна в Україні та потік допомоги ЄС (понад 48 млрд євро для Балтії) створили нові ризики, зокрема в сфері закупівель і розподілу коштів [8; 11]. Естонія інтегрувала моніторинг допомоги через систему X-Road і не зафіксувала жодного корупційного скандалу, демонструючи ефективність цифрових інструментів у кризових умовах [5]. У Литві та Латвії у 2024–2025 рр. розпочато 27 справ щодо закупівель військової техніки та гуманітарної допомоги [8; 10]. OECD у звіті 2025 року рекомендувала Балтії запровадити спільну регіональну платформу моніторингу допомоги Україні за естонським зразком, аби мінімізувати ризики відмивання коштів і конфліктів інтересів [11]. Ці виклики підкреслюють необхідність посилення регіональної співпраці для подолання стагнації в антикорупційних реформах.

Результати показують, що Естонія досягла успіху завдяки децентралізованому е-урядуванню (X-Road, 99% послуг онлайн) та раннім реформам 1990-х, зруйнувавши радянські мережі. Литва демонструє стагнацію через неефективне впровадження законів (наприклад, лобізм унормовано, але культура не сформована), з покращенням у 2025 році завдяки операціям проти судової корупції. Латвія страждає від високого рівня тіньової економіки (18,7% ВВП у 2024 році) та серйозних проблем у державних закупівлях. За даними Shadow Economy Index, частка неформальних платежів у державних закупівлях Латвії становить близько 9,3% вартості контрактів, що залишається одним з найвищих показників у Балтії [9]. Загалом, антикорупційні реформи посилюються регіональними ініціативами (наприклад, платформа з Україною 2026 для моніторингу фондів відновлення). Дослідження підкреслює необхідність посилення ціннісних змін та міжнародного моніторингу для подолання стагнації.

Висновки. Проведений порівняльний аналіз антикорупційних реформ у країнах Балтії дозволяє сформулювати кілька ключових висновків. По-перше, успіх боротьби з корупцією значною мірою залежить від політичної волі керівництва держави та готовності провести радикальні кадрові та інституційні реформи на ранніх етапах посткомуністичної трансформації. Естонія ефективно скористалася «вікном можливостей» 1990-х років, тоді як Литва та Латвія обрали більш поступовий і компромісний шлях, що призвів до часткового збереження старих неформальних мереж.

По-друге, цифрові технології та децентралізовані системи обміну даними (як X-Road в Естонії) ефективно знижують корупцію. Дані 2015–2025 рр. показують зворотну залежність між рівнем цифровізації та поширеністю корупційних практик.

По-третє, наявність спеціалізованих антикорупційних органів сама по собі не гарантує успіху. Без глибоких змін у політико-правовій культурі населення, жорсткого виконання законів та високого рівня прозорості стагнація зберігається. Нові виклики, пов'язані з повномасштабною війною Росії проти України та значними обсягами міжнародної допомоги, актуалізували потребу в посиленні регіональної співпраці та запровадженні спільних цифрових механізмів моніторингу.

Таким чином, досвід країн Балтії демонструє, що успішна протидія корупції можлива без створення окремого спеціалізованого антикорупційного органу, але неможлива без поєднання політичної волі, технологічної модернізації державного управління та ціннісних трансформацій у суспільстві. Литві та Латвії доцільно активніше використовувати естонський досвід, особливо в умовах нових геополітичних загроз та необхідності забезпечення прозорості використання міжнародної допомоги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bauhr, M., & Grimes, M. (2014). Indignation or resignation: The implications of transparency for societal accountability [Oburennia chy pokirnist: Naslidky prozorosti dlia suspilnoi pidzvitnosti]. *Governance*, vol. 27, no. 2, pp. 291–320. https://doi.org/10.1111/gove.12033 [in English].

2. European Commission. (2023). Flash Eurobarometer 524: Businesses' attitudes towards corruption in the EU [Stavlennia biznesu do koruptsii v YeS]. Brussels: European Commission [in English].

3. GRECO. (2024). Fifth Evaluation Round – Compliance Report on Latvia [P'yate otsiniuvannia – zvit pro vykonannia Latviieiu]. Strasbourg : Council of Europe [in English].

4. Karinda, K., Agustang, A., & Usman, A. (2023). Digital government for anti-corruption: A systematic literature review [Tsyfrove uryaduvannia dlia protydii koruptsii: Systematychnyi ohliad literatury]. *International Journal of Science and Society*, vol. 5, no. 1, pp. 199–219. https://doi.org/10.54783/ijsoc.v5i1.649 [in English].

5. Lietuvos korupcijos žemėlapis 2025. (2025). Vilnius: Specialiųjų tyrimų tarnyba (STT) [in Lithuanian].

6. McNaughton, K. J. (2024). The tale of the Baltics: Experiences, challenges, and lessons from reforming their national Financial Intelligence Units (FIUs) [Opovid pro Baltiiu: Dosvid, vyklyky ta uroky vid reformuvannia natsionalnykh finansovykh rozviduvalnykh odynyts (FIUs)]. *Journal of Economic Criminology*, vol. 5, 100080. https://doi.org/10.1016/j.jeconc.2024.100080 [in English].

7. Mungiu-Pippidi, A. (2023). Transparency and corruption: Measuring real transparency by a new index [Prozorist i koruptsiia: Vymiriuvannia realnoi prozorosti novym indeksom]. *Regulation & Governance*, vol. 17, no. 4, pp. 1094–1113. https://doi.org/10.1111/rego.12502 [in English].

8. OECD. (2025). Anti-Corruption Reforms in Eastern Europe [Antykoruptsiini reformy u Skhidnii Yevropi]. Paris : OECD [in English].

9. Sauka, A., & Putniņš, T. (2025). Shadow Economy Index for the Baltic Countries 2009–2024 [Indeks tinovoi ekonomiky krain Baltii 2009–2024]. Riga : Stockholm School of Economics in Riga [in English].

10. Transparency International. (2025). Corruption Perceptions Index 2025 [Indeks spryiniattia koruptsii 2025]. Berlin: Transparency International [in English].

11. World Bank. (2025). Worldwide Governance Indicators 2025 [Indeksy vriaduvannia u sviti 2025]. Washington, DC: World Bank [in English].

REFERENCES:

1. Bauhr, M., & Grimes, M. (2014). Indignation or resignation: The implications of transparency for societal accountability. Governance, 27(2), 291–320. https://doi.org/10.1111/gove.12033

2. European Commission. (2023). Flash Eurobarometer 524: Businesses' attitudes towards corruption in the EU. Brussels : European Commission.

3. GRECO. (2024). Fifth Evaluation Round – Compliance Report on Latvia. Strasbourg : Council of Europe.

4. Karinda, K., Agustang, A., & Usman, A. (2023). Digital government for anti-corruption: A systematic literature review. *International Journal of Science and Society*, 5(1), 199–219. https://doi.org/10.54783/ijsoc.v5i1.649

5. Lietuvos korupcijos žemėlapis 2025. (2025). Vilnius : Specialiųjų tyrimų tarnyba (STT) [in Lithuanian].

6. McNaughton, K. J. (2024). The tale of the Baltics: Experiences, challenges, and lessons from reforming their national Financial Intelligence Units (FIUs). *Journal of Economic Criminology*, 5, 100080. https://doi.org/10.1016/j.jeconc.2024.100080

7. Mungiu-Pippidi, A. (2023). Transparency and corruption: Measuring real transparency by a new index. *Regulation & Governance*, 17(4), 1094–1113. https://doi.org/10.1111/rego.12502

8. OECD. (2025). Anti-Corruption Reforms in Eastern Europe. Paris : OECD Publishing .

9. Sauka, A., & Putniņš, T. (2025). Shadow Economy Index for the Baltic Countries 2009–2024. Riga : Stockholm School of Economics in Riga.

10. Transparency International. (2025). Corruption Perceptions Index 2025. Berlin : Transparency International.

11. World Bank. (2025). Worldwide Governance Indicators 2025. Washington, DC: World Bank.

Anti-corruption reforms in the Baltic states: success, stagnation and lessons

Kokoriev Oleksii Viktorovych

Doctor of Political Sciences,
Associate Professor at the Department of Journalism, Social Communications and IT-Law
State University of Intelligent Technologies and Telecommunications
Kuznechna str., 1, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7391-2498

Tarasov Andrii Volodymyrovych

PhD in Law,
Senior Lecturer at the Department of Journalism, Social Communications and IT-Law
State University of Intelligent Technologies and Telecommunications
Kuznechna str., 1, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1968-4858

Voluk Lesia Vasylivna

Lecturer at the Department of Journalism, Social Communications and IT-Law
State University of Intelligent Technologies and Telecommunications
Kuznechna str., 1, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0001-5128-8564

The article conducts a comparative analysis of anti-corruption reforms in the Baltic states (Estonia, Latvia, and Lithuania) in the context of their compliance with the European Union's anti-corruption values. The study focuses on the factors of success, stagnation, and lessons that can be drawn from the experience of the three countries that underwent a similar post-Soviet transition and became EU members in 2004.

The relevance of the topic is determined by the stagnation of anti-corruption processes in Lithuania and Latvia against the background of Estonia's stable leadership in the region, as well as new corruption risks arising from Russia's full-scale war against Ukraine and large-scale international assistance. Under these conditions, it is particularly important to understand why one Baltic state has reached the level of Northern Europe, while the other two continue to show signs of stagnation.

The study shows that the key to Estonia's success lies in the radical transformations of the 1990s, including large-scale personnel rotation, judicial reform, and the introduction of a decentralized e-governance system (X-Road), which significantly minimizes the human factor in decision-making. In contrast, despite the establishment of specialized anti-corruption bodies, Lithuania and Latvia continue to experience stagnation caused by weak law enforcement, a high level of the shadow economy, non-transparent public procurement, lobbying, and the persistence of informal practices.

The article substantiates that the effectiveness of anti-corruption policy is determined not only by formal institutions but also by the combination of technological modernization, political will of the elites, digitalization, and value-based transformations in society. In the context of war, the introduction of joint digital monitoring mechanisms and the strengthening of regional cooperation become particularly relevant.

Based on the analysis, a systematic conceptual framework has been developed that explains the mechanisms of the political subjectivation of society in the fight against corruption and the transformation of interaction within the "state – civil society" system. The study concludes that a comprehensive approach combining institutional and value-based changes is necessary to overcome stagnation in Lithuania and Latvia.

Key words: *anti-corruption reforms, corruption risks, stagnation, shadow economy, lobbying, informal practices, radical transformations, e-governance, digitalization, regional cooperation, Baltic states, Russia's full-scale war against Ukraine.*

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Лопушанський Павло Романович

Мінілатеральні ініціативи в Європі у XXI столітті: Славковський трикутник та Північно-Балтійська вісімка

УДК 327(4):061.1»XX»
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.10

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Лопушанський Павло Романович
аспірант кафедри політології
та міжнародних відносин
Інституту гуманітарних і соціальних наук
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12,
Львів, Україна
ORCID: 0009-0003-4167-4693

Стаття присвячена дослідженню мінілатеральних ініціатив у Європі у XXI столітті на прикладі Славковського трикутника та Північно-Балтійської вісімки. Актуальність теми зумовлена трансформацією сучасного міжнародного порядку, зростанням безпекових загроз у Європі, насамперед внаслідок російсько-української війни, а також зниженням ефективності традиційних багатосторонніх інституцій, що мотивує держави до пошуку більш гнучких і ефективних форматів міждержавної взаємодії. Метою статті є з'ясування сутності, особливостей та перспектив функціонування мінілатеральних ініціатив у Європі у XXI столітті, а також здійснення порівняльного аналізу Славковського трикутника та Північно-Балтійської вісімки за рівнем інституціоналізації, безпековим контекстом і політичною консолідацією учасників. Автор наголошує на зростанні ролі мінілатералізму як відповіді європейських держав на кризу багатосторонності, бюрократичність процесів ухвалення рішень у міжнародних організаціях та необхідність швидкої координації політики в умовах нових геополітичних викликів. Підкреслюється, що повномасштабна війна росії проти України стала важливим каталізатором активізації мінілатеральних форматів співпраці та переосмислення просторової моделі Європи. Дослідження спирається на методи аналізу та синтезу, а також історичний аналіз та кейс-стаді. Ключовим методологічним інструментом виступає порівняльний метод, що дозволив виявити спільні та відмінні риси функціонування Славковського трикутника та Північно-Балтійської вісімки як різних моделей європейського мінілатералізму. За результатами дослідницької роботи стверджується, що мінілатеральні формати співпраці набувають дедалі більшого значення в європейській політиці як гнучкі та ефективні механізми координації держав у сфері безпеки, політики та регіональної взаємодії, доповнюючи традиційні багатосторонні інституції. З'ясовано, що Славковський трикутник характеризується меншою інституціоналізацією, тоді як Північно-Балтійська вісімка демонструє вищий рівень політичної узгодженості, безпекової співпраці та регіональної консолідації. Подальші дослідження мають зосередитися на вивченні впливу мінілатеральних ініціатив на формування нової архітектури європейської безпеки, їх взаємодії з інституціями ЄС і НАТО, а також потенціалу розширення участі України в сучасних мінілатеральних форматах співпраці.

***Ключові слова*:** *мінілатералізм, багатосторонні організації, Славковський трикутник, Північно-Балтійська вісімка, європейська безпека, оборонна співпраця, російсько-українська війна, Північна та Балтійська Європа.*

Вступ. У XXI столітті в Європі спостерігаємо тенденцію об'єднання держав, переважно у сфері безпеки та оборони, для вирішення різноманітних політичних та міжнародних проблем та побудови ефективніших відносин між ними. Йдеться про мінілатеральні союзи (об'єднання, формати, групи), активізація яких зумовлена сучасними міжнародними викликами: зростаючими безпековими й військовими загрозами, найперше з боку росії, та неоднозначною міжнародною політикою Д. Трампа, які трансформують міжнародний порядок і, з метою реалізації власної безпеки, змушують європейських лідерів створювати нові формати співпраці для вирішення багатьох проблем як спільного внутрішнього, так і міжнародного значення.

З однієї сторони, виникнення мінілатеральних союзів в європейському просторі не є новою міжнародною практикою, особливо навколо вирішення проблем зовнішньої та безпекової політики. А з іншої – сучасною тенденцією є саме результативність створення таких форматів міждержавних взаємодій. Активізація мінілатералізму стала відповіддю на труднощі, які Європа переживає в утвердженні свого політичного лідерства, реалізації зовнішньої політики та оборони, вирішенні різних глобальних проблем через наявні багатосторонні формати (ООН, ОБСЄ, НАТО). Вони були створені після Другої світової війни з метою забезпечення миру і стабільності у світі та протидії порушенню міжнародних норм і принципів. Однак в умовах кризи й невизначеності сучасного світового порядку є функціонально обмеженими.

Найочевидніше криза ефективності багатосторонніх європейських організацій репрезентована в їх повільному реагуванні на безпекові загрози з боку росії та Близького Сходу і обумовлена складними вимогами до консенсусу, повільними і бюрократичними процесами прийняття рішень, різним сприйняттям загроз та протилежними інтересами держав-учасниць.

Багатосторонність виявилась не спроможною вирішити різні глобальні проблеми – безпекові, соціально-економічні, кліматичні. Тому лідери європейських держав все частіше віддають перевагу співпраці в рамках мінілатеральних та субрегіональних груп. Погоджуємось з думкою, що

агресивна війна авторитарного світу проти демократичного, виявом якої стало повномасштабне вторгнення росії в Україну, підкреслила необхідність переосмислення просторової моделі Європи та геополітичної карти всього регіону, утвердження місця України в ній [1, с. 72]. Відтак аналіз сучасних європейських мінілатеральних форматів співпраці є особливо актуальним.

Мета та завдання. Метою дослідження є з'ясування сутності, особливостей та перспектив функціонування мінілатеральних ініціатив в Європі у XXI ст. на прикладі двох таких союзів – Славковського трикутника та Північно-Балтійської вісімки. Завдання дослідження полягають у: визначенні суті європейського мінілатералізму, основних підходів до його трактування; окресленні факторів, які впливають на його активізацію в сучасних міжнародних умовах; висвітленні особливостей функціонування Славковського трикутника та Північно-балтійської вісімки; здійсненні порівняльного аналізу зазначених мінілатеральних об'єднань в Європі за такими критеріями, як-от: рівень інституціоналізації, безпековий контекст, політична консолідація учасників тощо; визначенні перспектив обох дослідницьких кейсів та європейського мінілатералізму загалом.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає системний підхід, що дозволив розглядати мінілатеральні формати як складові сучасної архітектури європейської безпеки та міжнародної взаємодії. У роботі використано метод аналізу та синтезу, що дав змогу узагальнити наукові підходи до трактування мінілатералізму, виокремити його характерні ознаки і чинники активізації в сучасних умовах зростання безпекових загроз. Базовим став порівняльний метод, оскільки дозволив виявити спільні та відмінні риси функціонування Славковського трикутника та Північно-Балтійської вісімки. Для простеження передумов виникнення європейських мінілатеральних форматів, їх еволюції застосовано історичний метод. Метод кейс-стаді дав змогу дослідити Славковський трикутник та Північно-Балтійську вісімку. Результати дослідження ґрунтуються на узагальненні теоретичних положень про мінілатералізм та емпіричному аналізі обраних прикладів, що дало змогу визначити можливі перспективи розвитку європейського мінілатералізму.

Результати. Традиційна багатосторонність передбачає офіційні зусилля більшої кількості держав щодо побудови довіри та уникнення конфлікту шляхом інституціоналізації та дотримання правил і норм для спільного бачення регіонального або міжнародного розвитку [24].

Натомість мінілатералізм здебільшого визначають як невелику об'єднану групу держав, які співпрацюють разом для вирішення конкретних завдань та неформальній основі. Насамперед, це держави, які поділяють спільне сприйняття загроз та цінності [12].

Мінілатералізм формується на засадах однодумства та міждержавних відносин, зосереджених на вужчих і конкретних питаннях, які безпосередньо впливають на тих, хто бере в них участь. Як стверджує Мойзес Наїм, мінілатералізм може бути ключем до досягнення реальних міжнародних дій у таких сферах торгівлі, зміни клімату, вирішення бідності тощо [14].

У ширшому аспекті мінілатералізм – це дипломатичний процес формування альянсів та ініціатив між державами в рамках наявних багатосторонніх угруповань з метою посилення співпраці та координації в різних сферах. Сфери співпраці формуються на основі визначення кола питань, які вважаються надто складними для вирішення на багатосторонньому рівні. У цьому аспекті мінілатеральні угруповання стали «підгрупами багатосторонніх акторів» [13].

Зокрема, географічно представлений у Східній Європі мінілатералізм розглядають крізь призму трьох концепцій: ексклюзивного (співпраця обмеженого кола держав (переважно ЄС і НАТО), які мають спільні безпекові інтереси та виключають взаємодію з іншими акторами), мережевого регіоналізму (гнучка взаємодія через мінілатеральні формати, що базується на об'єднанні ресурсів однодумців і залученні приватних інвесторів) та міжрегіоналізму (розширення співпраці поза регіоном через економічні та безпекові зв'язки з опорою на США як ключового гаранта безпеки) [10].

Зазначимо, що мінілатеральні об'єднання в ЄС не мають уніфікованого визначення. Їх називають «блоками», «альянсами», «групами», «партнерствами» тощо. Процес формування мінілатералізму в різних сферах також має окремі назви.

Наприклад, в контексті зовнішньої та безпекової політики Європейського оборонного агентства та НАТО використовують терміни «об'єднання та спільне використання» або «розумна оборона». У контексті торгівлі його називають «розумним багатостороннім підходом» або «плюрилатералізмом» [13]. У сфері безпеки форми мінілатерального співробітництва визначають як: «субрегіональні багатонаціональні оборонні», «мінілатеральні оборонні» або «міждержавні військові» співробітництва, «регіональні групі «знизу вгору» тощо. Терміном «мінілатералізм» позначають і малі та середні групи європейських держав, які представляють свої інтереси на рівні ЄС.

Мінілатеральні союзи також називають «трансформаційними піонерськими альянсами», надаючи їм три критичні характеристики: спільне, амбітне бачення та відповідні цілі, що поділяються всіма членами; забезпечення додаткових переваг для всіх членів; та підтримка трансформаційних стратегій у конкретній сфері співпраці [3].

У межах ЄС мінілатералізм часто асоціюється з принципом «об'єднання та спільного використ-

тання», насамперед у контексті раціоналізації оборонних витрат та уникнення дублювання можливостей. Зокрема, Жан-П'єр Мольні та Фабіо Ліберті виокремлюють чотири категорії «об'єднання»: спільне використання можливостей; інтегроване об'єднання можливостей; об'єднання шляхом спільного придбання; розподіл ролей за принципом взаємного забезпечення необхідних спроможностей [2, с. 15].

Науковці пропонують чотири правила ефективного функціонування мінілатеральних угруповань: *видимість* у процесах міжнародного ухвалення рішень, тобто демонстрація спільних позицій в механізмах прийняття рішень у міжнародній політиці; чітка *спеціалізація* у визначених сферах співпраці; *відкритість* до альянсів і багатосторонніх діалогів; *функціональність*, що передбачає сприяння розвитку інститутів і міжнародного миру відповідно до принципів функціоналізму [18].

У цьому контексті, І. Купер та Ф. Фаббріні вживають термін Bottom-Up Regional Groups (BURGs), який визначають як групу географічно сусідніх держав-членів ЄС, створену на основі активної співпраці, яка інституційно відокремлена від ЄС. Це регіональні групи, що формуються «знизу вгору». BURG можуть працювати як на користь європейської інтеграції, так і проти неї або мати нейтральний ефект.

BURGs мають неформальну структуру і відсутню формальну здатність до ухвалення рішень. Крім того, вони є форумами для міждержавної співпраці в політичних сферах поза сферою виключної компетенції ЄС, в областях, де компетенція ЄС є спільною з державами-членами (наприклад, енергетика, транспорт, правосуддя та внутрішні справи) або підтримує держави-члени (наприклад, промисловість, туризм). До того ж, деякі BURGs функціонують як форуми для координації політики державами-членами своїх позицій щодо рішень ЄС, але не мають формальної компетенції [4]. Підкреслимо, що BURGs не альтернатива мінілатералізму, а швидше його внутрішньоєвропейська специфіка.

У межах НАТО мінілатералізм інтерпретується як «мережева оборонна система» або «гібридна система Альянсу», в якій союзники взаємопов'язані через змінну геометрію оборонної співпраці навколо конкретних функціональних ролей і загроз. Відповідно, держави групуються у двосторонні та мінілатеральні кластери для реагування на локалізовані виклики безпеці, що веде до кумулятивного переплетення різних форматів взаємодії. У такій мережевій оборонній системі виокремлюють різні ролі держав: регіональні (виконують провідну роль, напр., Великобританії, Франції та Німеччини) або місцеві (роль у контексті конкретної загрози, напр., Польща та Румунія) центри, та нішеві спеціалісти (більш спеціалізований функціональний внесок у протидію загрозам, напр., країни Балтії) [21, с. 36].

Таким чином, мінілатеральні регіональні групи в Європі є різноманітними за своєю організацією, цілями та масштабом участі. Їх об'єднує менша кількість учасників і більш цілеспрямований характер ініціатив. Одні з них орієнтовані на оборону, інші – на торгівлю, інфраструктуру чи енергетику, однак в умовах російсько-української війни майже всі вони так чи інакше спрямовані на посилення безпеки в Європі, особливо у східноєвропейському регіоні [5, с. 102–103].

Міні-домовленості поза рамками ЄС та НАТО часто виступають містком між національними та багатонаціональними інституціями, надаючи державам можливість доповнювати діяльність, яку вони не можуть ефективно реалізувати самостійно або в межах великих інституцій. Їхній комплементарний характер, однак, іноді ускладнює розуміння ступеня їхньої автономії та узгодженості зі стратегіями ширших безпекових структур [2, с. 18]. Загалом в рамках ЄС визначають близько 14 мінілатеральних груп. Вони утворені як регіональні або функціональні групи. Регіональні групи утворюються між сусідніми країнами на субрегіональному рівні в рамках ЄС, а функціональні – для інтенсифікації співпраці з різних питань, від економіки та торгівлі до безпеки [18].

Щоб сформувати мінілатеральний союз, уряди взаємодіють з тими, кому довіряють. Наприклад, напередодні вторгнення росії в Україну для обговорення складної безпекової ситуації в Європі глави держав Німеччини, Франції та Польщі зустрілися у форматі Веймарського трикутника. Аналогічні зустрічі провели й інші групи, такі як Славковський трикутник, Бухарестська дев'ятка (B9). Вони зібралися у форматі регіональних груп з метою формування стратегії та скоординування своєї відповіді на загрози європейській безпеці та міжнародному порядку [5, с. 102].

Основними чинниками зростання ролі європейського мінілатералізму слід вважати:

– російсько-українську війну, що призвела до нових зобов'язань країн ЄС в дотриманні встановлених багатосторонніх домовленостей про безпеку;

– вступ Фінляндії та Швеції до НАТО, а також зобов'язання європейських держав-членів Альянсу на Гаазькому саміті влітку 2025 року витрачати 5% ВВП на оборону до 2035 року;

– посилення оборони країн-членів ЄС і співпраці НАТО та ЄС;

– необхідність активізації європейських безпекових організацій у відповідь на надання Д. Трампом переваги переговорам щодо завершення війни в Україні без участі Європи;

– етап роздоріжжя європейської системи безпеки загалом. Зокрема виникають сумніви щодо реалізації дійсних лідерських зобов'язань США, які на разі діють більш вороже до європейських інтересів, часто на догоду росії, і потенційно готові

створити нові міжнародні механізми без Європи, такі як С5 (США, росія, Китай, Японія та Індія) [12].

ЄС намагається адаптуватися до зазначених геополітичних реалій. Тому зростання мінілатеральної співпраці, особливо у сферах безпеки, зміни клімату, торгівлі, тероризму чи навіть пандемії Covid-19, стало відповіддю на кризу багатосторонніх організацій. Мінілатералізм є гнучкішим і швидшим форматом співпраці і дає змогу європейським країнам не лише отримати якісніші результати вирішення тих чи інших завдань, але й сприяє утвердженню європейського лідерства.

Європейська безпека нині фактично імплементується через функціонування національних, багатосторонніх та мінілатеральних форматів. Тому науковці слушно вказують, що мінілатеральні коаліції повинні служили для зміцнення та доповнення, а не для послаблення багатосторонніх платформ [2, с. 13].

Сучасна оборонна співпраця в Європі також представлена складною мережею двосторонніх, мінілатеральних і багатосторонніх об'єднань, які охоплюють широкий спектр напрямів – від створення багатонаціональних підрозділів до співробітництва у сфері озброєнь, навчання, логістики, розвідки, операцій та командування і управління. Частина таких ініціатив формально не належить до структур ЄС чи НАТО, однак за необхідності може інтегруватися в їхні проєкти [15].

Отож, мінілатеральні формати демонструють різні моделі співпраці, які доповнюють існуючі багатосторонні інституції.

Особливості функціонування європейського мінілатералізму більш детальніше можемо простежити на основі конкретних прикладів. Тому в емпіричній частині нашого дослідження детальніше розглянемо функціонування мінілатеральних союзів в ЄС на прикладі двох кейсів, а саме Славковського трикутника (S3) та Nordic-Baltic Eight (NB8). Обидва формати є показовими прикладами різних моделей європейського мінілатералізму, що функціонують поза інституціоналізованими структурами ЄС та інтегровані в архітектуру європейського врядування.

З новою хвилею регіональної співпраці, у січні 2015 року, Австрія, Чеська Республіка та Словаччина прийняли Славковську декларацію, також відома як Аустерліцька декларація або Аустерліцький формат, що призвело до створення Славковського трикутника (S3). Назва походить від міста Славков-у-Брна (нім. Аустерліц) у Південноморавському краї Чеської Республіки, де у 2015 році відбулася перша зустріч прем'єр-міністрів Словацької, Чеської Республік та канцлера Австрійської Республіки [25].

Відповідно до Славковської декларації прем'єр-міністри країн-учасниць цього об'єднання домовилися щорічно зустрічатися на рівні глав урядів, а також про те, що координацію тристороннього робочої групи здійснюватимуть заступники міністрів закордонних справ. На момент підписання декларації основними напрямками співпраці визначено конкурентоспроможність на внутрішньому ринку, промислові дослідження та енергетику. Нині до цих напрямів додались: інфраструктура та транскордонне співробітництво, соціальна політика та відносини з державами Західних Балкан та державами, що входять до ініціативи «Східне партнерство» [7].

Славковський трикутник – це міжурядовий формат співпраці трьох сусідніх та історично пов'язаних держав Центральної Європи – Словацької Республіки, Чеської Республіки та Австрійської Республіки, який об'єднує кілька сфер з потенціалом для спільних ініціатив. Його розглядають як «мінілатеральне» об'єднання в рамках ЄС, головною мотивацією якого стало посилення співпраці цих держав у сферах енергетичної безпеки, транспортної інфраструктури, зайнятості молоді, транскордонних відносин та соціального виміру європейської інтеграції. Координація діяльності всередині країни завжди здійснюється однією з трьох держав-учасниць на ротаційній основі протягом одного року (з липня по червень наступного року) [25]. Метою S3 стало зміцнення регіону та залучення Австрії до сфери Центральної та Східної Європи [8].

Що важливо, створення S3 відбулося в умовах активізації інших регіональних форматів, зокрема посилення діяльності Вишеградської групи (V4), створення Бухарестської дев'ятки (B9) та формування ініціативи тьох морів (3SI) [17, с. 81]. Певною мірою S3 виник внаслідок поступового послаблення ролі V4 в ЄС і появи конкуруючих субрегіонів у Центральній Європі [19]. Формат має на меті доповнити діяльність V4 подібно до того, як співпраця в Балтійському регіоні доповнює центральноєвропейський вимір зовнішньої політики Польщі [7].

Дата підписання декларації припала на період української кризи, коли країни V4 демонстрували розбіжності щодо санкцій проти росії. Наприклад, Польща виступала за жорсткі санкції, тоді як Угорщина займала більш проросійську позицію, а Чехія і Словаччина дотримувалися поміркованого підходу [8]. Ці розбіжності та непослідовність дій щодо української кризи негативно вплинули на імідж V4 як регіонального об'єднання. Водночас S3 не став проросійським форматом у межах ЄС. Однак відомо, що Відень поступово залучається до розвитку політичного діалогу з росією через економічні та енергетичні інтереси, що посилить роль Баумгартену в якості континентального газового хабу для транзиту газу через газопровід.

Мотивації держав-учасниць щодо зближення були різними. Наприклад, Австрія під керівництвом соціал-демократичного уряду прагнула зміцнити двосторонні та регіональні відносини в Центральній Європі. З огляду на це, формування регіонального співробітництва, що передбачало зміцнення коорди-

нації між сусідніми соціал-демократичними урядами ЄС, стало способом посилення впливу в регіоні через координацію з ідеологічно близькими урядами ЄС. Співпраця між цими країнами, які є сусідами і мають історичні зв'язки, відкрила перспективне поле для співпраці в різних спільних сферах.

Своєю чергою, Чехія і Словаччина, які висловили своє незадоволення політичними подіями в Угорщині та Польщі, а також щодо дотримання норм і законодавства ЄС, шукали альтернативні союзи в ЄС. Більше того, репутація ЄС загалом і V4 зокрема була підірвана через небажання країн V4 приймати біженців, щоб забезпечити спільне благо і солідарність для спільного європейського блага. У цьому аспекті пошук співпраці призвів до їхнього зближення з Австрією, тобто трьох держав-підписантів S3. Політичний контекст, в якому V4 не могла запропонувати спільну позицію щодо європейської інтеграції, вважається основною причиною появи цього трикутника. Поширеною є думка, що поглиблення відносин можна було б інтенсифікувати за допомогою формату «Вишеград Плюс» без створення нового регіонального об'єднання [9].

Відтак, для чеського уряду, який є ініціатором формату, головною метою було посилення суто регіонального виміру співпраці, тим часом Австрія та Словаччина почали використовувати цей форум для критики санкцій, запроваджених ЄС проти росії, та для просування більш поблажливого підходу Європи у відносинах з росією [7].

Діяльність S3 здійснюється відповідно до робочого плану, який щороку готує країна, що головує в Раді. З липня 2024 року по червень 2025 року головування здійснює Чехія, а потім Словаччина. Найпоширенішою формою співпраці, приблизно 4 рази на рік, є консультації між національними координаторами відповідних міністерств закордонних справ. Ці обговорення зазвичай зосереджені на питаннях, пов'язаних з ЄС, та актуальних питаннях зовнішньої політики. S3 також розглядає такі теми, як енергетична безпека, транспорт, цифрова трансформація та нові технології [20].

Варто зазначити і те, що регіональна співпраця в рамках S3 базувалася на координації різних сфер політики, включаючи: енергетичну безпеку; транспортну інфраструктуру; зайнятість молоді; транскордонні відносини; соціальний вимір європейської інтеграції; формування спільних позицій на форумах ЄС перед кожним засіданням Європейської Ради.

Крім того, в рамках об'єднання формула S3+ відкрила можливості для залучення зовнішніх партнерів. Прикладом є спільні дипломатичні ініціативи та підтримка європейських прагнень держав Західних Балкан. Також S3 продемонструвала амбіції щодо пошуку партнерів для співпраці на прикладі зустрічі міністрів закордонних справ S3+Індія [26, с. 23].

З огляду на політичні розбіжності в межах V4, S3 часто розглядали як альтернативну або дублюючу платформу співпраці. Деякі дослідники зокрема вважають, що трикутник пропонував альтернативу координації в Центральній Європі. Ця позиція ґрунтується на амбіціях Чехії та Словаччини замінити V4 на S3. Не дивно, що ініціатива S3 викликала занепокоєння серед інших членів B4. Зокрема, Польща попросила гарантій, що S3 не має замінити B4 [8].

Науковці стверджують, що подальші перспективи S3 залежатимуть від готовності Австрії та особливо Чехії інвестувати в цей формат, враховуючи нову політичну реальність в обох країнах після відповідних парламентських виборів. Попри покращення перспектив співпраці між державами-членами, формат залишався обмеженим, особливо з огляду на високий рівень збіжності голосування Чехії та Словаччини та його неформальний характер [18]. Він функціонує радше як дискусійний форум із досить обмеженим охопленням інших рівнів уряду та без виміру громадянського суспільства [26, с. 24]. S3 засвідчив тенденцію до перегрупування регіональних сил у Центральній Європі на основі національних інтересів та став прикладом зростання ролі мінілатеральних форматів координації політики в ЄС [22].

Представники S3 наголосили на своєму намірі продовжувати діалог з актуальних європейських питань, зосереджуючись на міграції, підготовці майбутнього європейського бюджету, законодавчому пакеті REPowerEU та підтримці розширення ЄС. Зокрема, Словацька Республіка також прагне надалі розвивати діяльність у розширеному форматі S3+, залучаючи партнерів як з ЄС, так і з ширшого європейського сусідства [6].

Північно-балтійська вісімка (NB8) – це формат регіонального співробітництва, який з 1992 року об'єднує п'ять північних та три балтійські держави (Фінляндію, Швецію, Норвегію, Ісландію, Данію, Естонію, Латвію та Литву) для обговорення актуальних питань регіонального та міжнародного значення в неформальній обстановці.

NB8 є неформальним форматом співпраці країн-однодумців і не має постійної інституційної структури чи окремої організації. Щоденна робота формату щороку координується однією з країн-партнерів, яка визначає пріоритети та розробляє робочу програму на період свого головування. У 2025 році в NB8 головувала Данія, а з 1 січня 2026 року – Естонія.

Ротаційний характер координації демонструє, що вплив групи не прив'язаний до окремої кризи чи конкретного терміну керівництва, а має структурний характер, тоді як стратегічні наміри залишаються стабільними та підкріпленими накопиченим досвідом дій і результатів [29]. До прикладу, при головуванні Швеції у 2024 році пріоритетом було

забезпечення безпеки, а також перетворення Північного регіону на найбільш стійкий та інтегрований простір світу [27]. Данія, натомість, усвідомила, що неочікувані геополітичні перешкоди, що виникли через бажання Д. Трампа «придбати» Гренландію, вимагають ще тіснішої взаємодії з її найближчими союзниками та сусідами, зокрема через NB8 [23].

Впродовж багатьох років у межах NB8 налагоджено систему регулярних офіційних зустрічей високого рівня в різних сферах. На політичному рівні ключовими форматами співпраці є періодичні зустрічі глав урядів, регулярні щорічні зустрічі та спільні візити міністрів закордонних справ (які проводяться з 1993 року), а також координаційні консультації між міністерствами закордонних справ. Співпраця охоплює і дипломатичні місії, включаючи взаємодію посольств та представництв при міжнародних організаціях. Крім того, на регулярній основі відбуваються зустрічі міністрів оборони країн NB8. За останні роки значно активізувався парламентський вимір співпраці країн NB8, що став важливим інструментом зміцнення політичної єдності.

Зауважмо і те, що формат було створено на початку 1990-х років спершу для сприяння регіональній співпраці та підтримки пострадянського переходу Литви, Латвії та Естонії, а також зміцнення їх незалежності. Проте після вступу балтійських держав до ЄС та НАТО порядок денний NB8 суттєво трансформувався, зосередившись на питаннях безпеки, енергетики, стійкості, кібербезпеки та координації зовнішньої політики.

Важливим етапом інституційного розвитку співпраці став звіт про співпрацю в рамках NB8 (також відомий як Звіт Біркавса-Гаде або «звіт мудреців» NB8), завершений у серпні 2010 року. Ідею його підготовки ініціювала Латвія, яка координувала співпрацю у 2010 році, а авторами виступили колишній прем'єр-міністр і міністр закордонних справ Латвії Валдіс Біркавс та колишній міністр оборони Данії Серен Гаде. У звіті було запропоновано конкретні рекомендації щодо посилення співпраці у шести ключових сферах: діалог у зовнішній політиці, дипломатичне представництво, цивільна безпека (включаючи кібербезпеку), оборона, енергетика та розвиток бренду NB8 [16].

Після повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році співпраця у форматі NB8 помітно активізувалася. NB8 набув нового політичного значення і позиціонує себе як нова політична сила в контексті регіональної співпраці [23]. Агресивна поведінка росії в Україні спонукала до нових оцінок загроз, і з огляду на те, що всі вісім країн Північної та Балтійської Європи входять до НАТО, з'явився історично новий та вагомий стимул до поглиблення регіональної співпраці.

Тому останнім часом консультації між північними та балтійськими державами головним чином були зосереджені на підтримці України, посиленні санкцій проти росії та її «тіньового флоту», зміцненні північно-східного флангу НАТО, протидії гібридним операціям, підвищенні стійкості до невійськових загроз, розширенні енергетичної співпраці та координації політики щодо Білорусі та Грузії. Країни NB8 також взяли на себе зобов'язання спільно оснащувати та навчати українську армію [28].

Варто наголосити, що українське питання стало одним із ключових факторів консолідації формату NB8. Вони перейшли від короткострокових передач озброєнь до формування сталого оборонного потенціалу, включаючи спільне виробництво зброї з Україною. Зокрема, співпраця Швеції з Києвом щодо майбутніх повітряних можливостей і зусилля Данії зі сприяння виробництву української оборонної продукції на своїй території свідчать про перехід до довгострокового зміцнення обороноздатності. Латвія координує масштабні закупівлі безпілотників для України, Литва підтримує багатонаціональні програми розмінування, а Естонія виділяє фіксовану частку ВВП на військову допомогу.

Окремим напрямом діяльності NB8 є протидія російській активності в Балтійському морі. Сьогодні Балтійське море є одним із найбільш контрольованих морських просторів у Європі, де завдяки активності Північно-Балтійських країн здійснюється безперервне військово-морське патрулювання, повітряне спостереження та захист підводної інфраструктури. Початок операції НАТО «Балтійський вартівник» на початку 2025 року в поєднанні з першими великими морськими розгортаннями НАТО з боку Швеції засвідчив, що оборонна позиція Альянсу на півночі переходить від політичної концепції до практичних дій. Протидія тіньовому флоту росії та її морській діяльності в сірій зоні, забезпечення дотримання санкцій та координація морського регулювання стали складовою системи безпеки, що відображає підхід Північно-Балтійських країн, який поєднує управлінські та військові підходи до стримування загроз у морському просторі.

Слід розуміти, що держави Північної та Балтійської Європи не є «малими» гравцями у стратегічному вимірі: їхня сукупна економічна вага конкурує з найбільшими державами Європи, що підкреслює значення політичного вибору у формуванні безпекового масштабу.

NB8 має потенціал зміцнювати європейський стовп у межах НАТО, одночасно долаючи розриви між НАТО та ЄС, особливо у сферах, де перетинаються безпека, промисловий потенціал і санкційна політика. Проте для стійкого стримування на континентальному рівні необхідні ширші мережі партнерства за межами регіону, включаючи взаємодію з державами півдня та поєднання регіонального лідерства з континентальною єдністю [29].

Після вступу Фінляндії та Швеції до НАТО співпраця NB8 отримала новий імпульс, зумовлений узгодженням інтересів у сфері безпеки, санкційної

політики, енергетичної взаємодії та формування східної політики. Водночас певні розбіжності залишаються у сфері оборони через різні регіональні плани НАТО та зосередженість скандинавських країн на внутрішніх оборонних форматах, зокрема NORDEFCO. Попри це, NB8 функціонує разом з іншими політико-військовими форматами регіону Балтійського моря, такими як Спільні експедиційні сили (JEF), Північна група та Бухарестська дев'ятка (B9).

NB8 також взаємодіє з іншими державами та групами, включаючи Польщу, Німеччину, Нідерланди, Велику Британію та США. У 2024 році, під час головування Швеції, відбулася перша зустріч із представниками Веймарського трикутника на рівні міністрів закордонних справ, а до 2021 року регулярно проводилися зустрічі у форматі NB8+V4. Додатковим форматом партнерства є e-PINE, ініційований США у 2003 році, що базується на принципах багатосторонньої взаємодії, зміцнення демократичних інституцій та експорту передового досвіду.

Співпраця у сфері оборони між північними та балтійськими державами розвивається переважно на двосторонній основі та в межах НАТО. Латвія і Данія спільно керують штабом Багатонаціональної дивізії Північ (MND N), підпорядкованої Багатонаціональному корпусу Північний Схід у Щецині, тоді як Естонія та Фінляндія співпрацюють у морській сфері Фінської затоки, зосереджуючись на військовому вимірі та захисті критичної підводної інфраструктури.

Одночасно країни регіону обговорюють поглиблення співпраці в межах Процесу оборонного планування НАТО (NDPP) та інтегрованої протиповітряної і протиракетної оборони, зважаючи на різний історичний досвід, рівень інтеграції та сприйняття загроз, що впливає на концептуалізацію оборони як інструменту підвищення стійкості [30].

Деякі країни регіону, зокрема Польща та країни Балтії, також беруть участь у B9, форумі для консультацій між лідерами східного флангу НАТО напередодні самітів Альянсу. Однак через позиції Угорщини, Словаччини та, певною мірою, Болгарії щодо росії та України, інтереси безпеки інших членів B9 зараз більше узгоджуються з інтересами Стокгольма та Гельсінкі, ніж Будапешта та Братислави. Це викликає питання щодо майбутнього цього формату [28].

Попри те, що нині NB8 залишається однією з ключових платформ регіональної координації в Північній Європі, варто назвати й деякі недоліки функціонування цього об'єднання.

По-перше, суттєвим обмеженням NB8 є її неформальний характер: відсутність постійного секретаріату та спеціалізованої адміністративної інфраструктури може послаблювати інституційну складову співпраці. Щорічна ротація головування між державами-учасницями створює ризик втрати стратегічної послідовності та імпульсу ініціатив, особливо в умовах швидкозмінних геополітичних викликів.

По-друге, ухвалення рішень у межах NB8 ґрунтується на консенсусі, що, може перешкоджати оперативному реагуванню під час кризових ситуацій. Досягнення згоди між вісьмома країнами з різними внутрішньополітичними контекстами та пріоритетами нерідко уповільнює процес прийняття важливих рішень, знижуючи гнучкість і швидкість дій групи у критичні моменти. Це певна аналогія з багатосторонністю.

По-третє, наявність розбіжних національних інтересів може призводити до внутрішніх дискусій і ускладнювати вироблення узгоджених регіональних позицій, а також послаблювати здатність діяти як єдиний політичний блок.

По-четверте, посилення координації в межах NB8 потенційно може сприяти формуванню субрегіональних підгруп у межах ширших інституційних структур, зокрема ЄС і НАТО. Такі тенденції можуть проявлятися, наприклад, у форматі NB6, коли держави-члени ЄС із числа NB8 координують свої позиції перед засіданнями ЄС [23].

Ймовірно, у перспективі формат і надалі залишатиметься відносно ексклюзивним об'єднанням Північної п'ятірки та Балтійської трійки без розширення складу, оскільки включення держав середнього розміру, зокрема Польщі, могло б істотно змінити внутрішню динаміку групи та баланс інтересів [28].

Загалом NB8 є динамічною моделлю регіонального співробітництва. Її роль особливо зросла у контексті російської агресії проти України, де держави NB8 виступають важливими координаторами підтримки, санкційної політики та зміцнення безпеки у регіоні Балтійського моря, водночас поєднуючи регіональне лідерство з активною участю у ширших європейських і трансатлантичних форматах [27].

Розглянуті кейси мінілатеральних союзів S3 та NB8 дають змогу здійснити їх порівняльну характеристику, представлену в таблиці 1.

Порівняльний аналіз NB8 та S3 дає змогу стверджувати, що вони відрізняються масштабом, цілями та інституційною структурою. Крім того, NB8 характеризується більш вираженою безпековою спрямованістю та активною залученістю до питань міжнародної безпеки, зокрема підтримки України, і тісно координується з НАТО та ЄС. Натомість S3 функціонує переважно як формат внутрішньоєвропейської координації з менш інституціоналізованим безпековим виміром, більше сконцентрований на регіональних економічних і політичних цілях Центральної Європи. Обидва формати демонструють гнучкість та здатність адаптуватися до зовнішніх викликів, проте NB8 має більш послідовні результати у сфері безпеки та зовнішньої політики, тоді як ефективність S3 більше залежить від політичної волі його учасників. Мінілатеральні союзи

Таблиця 1

Порівняльна характеристика форматів NB8 та S3

Критерій	NB8	S3
Географічний масштаб та структура	8 держав Північної Європи та країни Балтії (Фінляндія, Швеція, Норвегія, Ісландія, Данія, Естонія, Литва, Латвія), частково поза ЄС	3 держави Центральної Європи (Австрія, Чехія, Словаччина), лише країни ЄС
Історичні передумови створення	Початок 90-х рр., після вступу до ЄС і НАТО з метою безпеки та стійкості. Тривала співпраця та високий рівень довіри	2015 р. у контексті трансформації регіональної політики ЄС з метою її посилення через слабкість V4 та війну в Україні
Рівень інституціоналізації	Ротаційне головування, регулярні зустрічі на різних рівнях; усталена координація позицій	Ротаційне головування; прийняття рішень через прем'єрів та заступників, залежить від політичної волі урядів
Безпековий вимір	Один із ключових напрямів, особливо після 2014 р.; координація в межах НАТО; протидія загрозам рф; морська оборона	Присутній, але не домінуючий; посилення в енергетичній безпеці; оборона не ключова, підтримується через НАТО
Взаємодія з ЄС	Неформальний координаційний механізм всередині та поза рамками ЄС	Розглядається як доповнення або альтернатива V4; S3+ (Індія, Західні Балкани)
Гнучкість формату	Висока адаптивність в межах усталених структурних механізмів	Гнучкий, але залежний від зовнішніх чинників
Політичний аспект	Вищий рівень стабільності та узгодженості; координація зовнішньої політики, зміцнення регіональної єдності, стабільна підтримка України та санкцій проти агресора	Потенціал залежить від внутрішньої узгодженості держав; Зміцнення регіональної співпраці; просування власної позиції щодо санкцій та агресора

Джерело: власна розробка автора

відіграють важливу роль у зміцненні регіональної співпраці, але їхні можливості, мотиви та вплив різняться.

Відтак європейський мінілатералізм має можливі як позитивні, так і негативні перспективи розвитку, поєднуючи як ризики фрагментації безпекової архітектури, так і потенціал для її оновлення. Серед негативних відзначимо:

1. *Сприяння послабленню НАТО країнами-членами ЄС*, оскільки вони самостійно створюють окремі пакти. НАТО ризикує перетворитися на дворівневий альянс, де деякі країни формуватимуть тісніші коаліції всупереч спільній солідарності. У разі якщо мінілатеральні альянси набудуть більшої привабливості для окремих держав, ніж колективні зобов'язання в межах НАТО, це може поставити під сумнів внутрішню єдність організації [11];

2. *Поступова втрата ЄС впливу на свою периферію*, що матиме диференційовані наслідки залежно від політико-безпекового контексту. Регіональні актори по-різному вибудовують відносини з центром та реагують на ризики маргіналізації. У цьому сенсі мінілатералізм на східних околицях Європи може формуватися як відповідь найбільш вразливих держав на обмежені ресурси та компетенції ЄС у сфері безпеки [10];

3. *Посилення внутрішньої диференціації в ЄС та обмеження його глобальної активності*. Процес європейської інтеграції нині невизначений через нещодавні кризи, такі як Brexit, пандемія Covid-19 та російсько-українська війна. Це призвело до транснаціональних розколів, які обмежують сценарій «більшої» Європи. Вони також пов'язані з повільним процесом прийняття рішень і стали особливо помітними в кризові періоди, що вимагають негайних дій для відновлення функціонування системи [13].

Поряд із зазначеними ймовірними негативними ризиками мінілатералізм передбачає й низку позитивних можливостей. Зокрема розширення європейських мінілатеральних форматів може:

1. *Сприяти пом'якшенню криз в ЄС* та *стати інструментом реконсолідації інтеграційного процесу*. Вони здатні зміцнювати європейську безпеку та оборону, поглиблювати економічну інтеграцію й підвищувати стійкість критичної інфраструктури, адже у сфері безпеки мінілатералізм функціонує у трьох взаємопов'язаних вимірах: в рамках ЄС, НАТО та в окремих домовленостях поза ними [13];

2. *Виступати ефективним доповненням багатосторонності, а не її альтернативою.* НАТО та ЄС забезпечують структурний контекст для двосторонньої та мініторонньої співпраці, оскільки їхні держави-учасниці мають спільне розуміння безпеки та стратегічні інтереси. Співпраця зумовлена тим, що європейські збройні сили не мають фінансових ресурсів для самостійного досягнення своїх цілей. Тому співпраця між ними спрямована на пом'якшення дефіциту можливостей.

3. *Посилити наявну оборонну співпрацю в ЄС*. Нові ініціативи, як правило, ґрунтуються на попередніх форматах взаємодії, що підвищує ймовірність поглиблення співпраці між ними. Саме тому ті члени-члени НАТО, які мали відповідні двосторонні відносини з певними союзниками на східному фланзі, очолили міжнародні зусилля в цьому регіоні.

Наразі російське вторгнення в Україну сприяє цій тенденції [15].

Підсумовуючи, зазначимо, що перспективи європейського мінілатералізму в цілому залежатимуть від його здатності інтегруватись в архітектуру європейської та трансатлантичної безпеки.

Висновки. Отже, на відміну від багатосторонніх інституцій, мінілатералізм передбачає гнучкість та ефективнішу політичну координацію учасників. Європейський мінілатералізм є формою міждержавної співпраці невеликих груп держав, спрямованою на вирішення конкретних завдань у сфері безпеки, оборони, економіки та інших напрямів. Основними чинниками європейської активізації мінілатералізму стали: зростання безпекових загроз з боку росії, непослідовна політика США, зобов'язання держав ЄС щодо збільшення витрат на оборону, а також необхідність оперативного реагування на кризові ситуації у сфері безпеки та політики. Дослідження та порівняння кейсів S3 та NB8 засвідчило, що NB8 більш структурована (регулярні зустрічі, координування та співпраця з ЄС та НАТО), має розвинуті механізми безпеки та кращу узгодженість дій учасників, тоді як S3 функціонує з більшою гнучкістю у вирішенні поточних завдань, однак немає аналогічних інституціоналізованих механізмів співпраці. NB8 має більш виражену глобальну безпекову спрямованість, зокрема підтримку України, а S3 функціонує переважно як формат внутрішньоєвропейської координації безпеки. Обидва формати доповнюють багатосторонні структури ЄС, сприяючи посиленню європейської безпеки та регіональної стабільності. Ймовірними негативними перспективами зростання європейського мінілатералізму є втрата ЄС впливу на свою периферію, посилення внутрішньої диференціації в ЄС та обмеження його глобальної активності. Серед позитивних можливостей розширення європейських мінілатеральних форматів: пом'якшення криз та оновлення інтеграційного процесу; функціональне доповнення багатосторонності та посилення наявної оборонної співпраці. Подальші дослідження спрямовані на аналіз впливу мінілатеральних союзів на систему безпеки ЄС і НАТО та можливостей інтеграції України у сучасні субрегіональні формати співпраці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Полтораков О. Ю., Брайчевський, Ю. С., & Запотоцька, В. А. (2024). Геополітичні регіони Європи як інтелектуальний конструкт: виклики позиціонування України. *Український географічний журнал*, 4 (128), 64–74. https://doi.org/10.15407/UGZ2024.04.064

2. Anisova, K., & Karásek, T. (2024). Minilateral Cooperation and Its Impact on European Security and Defence Architecture. *IMSISS*. 78 p. URL: https://dodo.is.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/197744/120484432.pdf?sequence=1&isAllowed=y

3. Astramowicz-Leyk, T., Turchyn, Y., Ivasechko, O., & Tsebenko, O. (2024). Activation of Minilateral Alliances with the Participation of European Countries and Ukraine in the Context of Russia's Armed Aggression: Security Dimension. *Studia Warmińskie,* 61, 511–531. https://doi.org/10.31648/sw.9954

4. Cooper, I., & Fabbrini, F. (2022). Regional groups in the European Union: Mapping an obdurate form of differentiation. *European Papers,* 7, 1, 949–968. URL: https://www.europeanpapers.eu/e-journal/regional-groups-european-union-mapping-unexplored-form-differentiation

5. Cordon, C. (2024). The rise of minilateralism and small regional groups in Europe's changing geopolitical theatre. I*n The European Union's External Relations and the Global Order (EUXGLOB)* : conference proceedings, Babeș-Bolyai University, Faculty of European Studies, (Cluj-Napoca, November 9–10, 2024) (pp. 102–110). https://doi.org/10.52257/9786063721472

6. First meeting of the Slovak presidency of the Slavkov Format. *Ministry of Foreign Affairs and European Affairs of the Slovak Republic*. URL: https://www.mzv.sk/en/pressreleasedetail?p_p_id=sk_mzv_portal_pressrelease_detail_portlet_PressReleaseDetailPortlet&p_p_lifecycle=0&groupId=10182&articleId=55160018

7. Groszkowski, J. (2015). The Slavkov Declaration. A new format of regional cooperation. *OSW*. https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2015-02-04/slavkov-declaration-a-new-format-regional-cooperation

8. Jancosekova, V. (2017). Regional Cooperation in Central and Eastern Europe and its Implications for the EU. *European view*, 16, 2. https://doi.org/10.1007/s12290-017-0460-8

9. Kalan, D. (2015). The Slavkov Triangle: A Rival to the Visegrad Group? *PISM*, 19 (751). https://pism.pl/upload/images/artykuly/legacy/files/19252.pdf

10. Kurnyshova, Y., & Makarychev, A. (2025). Regionalism at a distance? War and minilateralism at Europe's eastern flank. *Australian Journal of International Affairs*, *79* (6), 988–1008. https://doi.org/10.1080/10357718.2025.2556896

11. Lathan, A. (2025). Minilateralism challenges the old multilateral system. *The Hill*. URL: https://thehill.com/opinion/international/5437751-minilateralism-challenges-the-old-multilateral-system/

12. Melvin, N. (2025). Europe's Minilateral Moment. *RUSI.* URL: https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/europes-minilateral-moment

13. Moret, E. (2016). Effective minilateralism for the EU What, when and how. *European Union Institute for Security Studies (EUISS),* No. 17. URL: https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/Brief_17_Minilateralism.pdf

14. Naím, M. (2009). Minilateralism: The Magic Number to Get Real International Action. *Foreign Policy,* 173, 135–136.

15. Nemeth, B. (2022). Bilateralism and Minilateralism are Europe's Secret Strengths. War on the Rocks*.* URL: https://warontherocks.com/2022/06/bilateralism-and-minilateralism-are-europes-secret-strengths/

16. Nordic–Baltic cooperation (Nordic-Baltic 8). Republic of Estonia. Ministry of Foreign Affairs. URL: https://vm.ee/en/NB8#rohkem

17. Orzelska-Stączek, A. (2020). New wave of regional cooperation in Central Europe as a response to new threats. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, 18, 1, 79–97. https://doi.org/10.36874/RIESW.2020.1.5

18. Ozoflu, M. (2023). Slavkov Triangle as a Minilateral Grouping Within the European Union: A Quantitative Analysis. *Review of Economic Theory and Policy*, 18 (2), 97–113. https://doi.org/10.14267/RETP2023.02.06

19. Poznar, A., & Havlik, V. (2025). Rivalries and realignments: the rise (and fall) of competing alliances in Central Europe. *Journal of European Integration*, https://doi.org/10.1080/07036337.2025.2586584

20. President Pavel hosted the inaugural Summit of Slavkov Format (2025). *Prague Castle.* URL: https://www.hrad.cz/en/for-media/press-releases/president-pavel-hosted-the-inaugural-summit-of-slavkov-format-18424

21. Rademacher, F., & Lis, A., (eds.) (2026). *Deterrence and Defense in the Baltic Sea. Region Against the Russian Threa*. Bydgoszcz: Publishing Office of the Doctrine and Training Centre of the Polish Armed Forces, 160 p. URL: https://cdissz.wp.mil.pl/u/documents/Deterrence_and_Defense_in_the_Baltic_Sea_Region_against_the_Russian_Threat_-_print_off.pdf

22. Revival of the Weimar Triangle? (2024). The Institute for the Danube *Region and Central Europe (IDM)*. URL: https://www.idm.at/en/revival-of-the-weimar-triangle/

23. Rhinard, M., & Hallgren, J. (2025). From Forum to Force? The NB8's Emerging Role in European Security. *Internationale politik quarterly (IPQ)*. Jul 16. URL: https://ip-quarterly.com/en/forum-force-nb8s-emerging-role-european-security

24. Shvangiradze, T. (2023). Minilateralism: An Effective Alternative to Twenty-first Century Multilateralism? *Centre for Regional Integration*. URL: https://regionalintegration.org/publication/minilateralism-an-effective-alternative-to-twenty-first-century-multilateralism/

25. Slavkov Format. Ministry of Foreign Affairs and European Affairs of the Slovak Republic. URL: https://www.mzv.sk/en/web/en/diplomacy/slavkov-format

26. Strazay, T. (2025). The New Geopolitics and Its Impact on Regional Cooperation Formats in Central Europe. *Studia polityczne*, 53 (1), 13–33. https://doi.org/10.35757/STP.2025.53.1.02

27. Szacawa, D. (2024). Poland's Northern Policy and Nordic-Baltic Cooperation*. Institute of Central Europe,* 1255 (230). URL: https://ies.lublin.pl/en/comments/polands-northern-policy-and-nordic-baltic-cooperation/

28. Szimanski, P., & Gotkowska, J. (2025). The NB8 group and other formats of security cooperation in the Baltic Sea region. *Centre for Eastern Studies (OSW)*. URL: https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2025-05-29/nb8-group-and-other-formats-security-cooperation-baltic-sea

29. Wieslander, A., & Blomovist, L. (2026). How the Nordic-Baltic states become Europe's reliable security engine. *Atlantic Council*. January 27. URL: https://www.atlanticcouncil.org/dispatches/how-the-nordic-baltic-states-became-europes-reliable-security-engine/

30. Wrange, J., Bengtsson, R., & Brommesson, D. (2023). Resilience through total defence: Towards a shared security culture in the Nordic–Baltic region? *European Journal of International Security*, 9, 511–532. https://doi:10.1017/eis.2024.15

REFERENCES:

1. Poltorakov, O. Yu., Braichevskyi, Yu. S., & Zapototska, V. A. (2024). Heopolitychni rehiony Yevropy yak intelektualnyi konstrukt: vyklyky pozytsionuvannia Ukrainy [Europe's Geopolitical Regions As an Intellectual Construct: the Challenges of Positioning Ukraine]. *Ukrainian Geographical Journal*, vol. 4. no 128, pp. 64–74. https://doi.org/10.15407/UGZ2024.04.064

2. Anisova, K., & Karásek, T. (2024). Minilateral Cooperation and Its Impact on European Security and Defence Architecture. *IMSISS*. 78 p. URL: https://dodo.is.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/197744/120484432.pdf?sequence=1&isAllowed=y

3. Astramowicz-Leyk, T., Turchyn, Y., Ivasechko, O., & Tsebenko, O. (2024). Activation of Minilateral Alliances with the Participation of European Countries and Ukraine in the Context of Russia's Armed Aggression: Security Dimension. *Studia Warmińskie,* vol. 61, pp. 511–531. https://doi.org/10.31648/sw.9954

4. Cooper, I., & Fabbrini, F. (2022). Regional groups in the European Union: Mapping an obdurate form of differentiation. *European Papers,* vol. 7, no. 1, pp. 949–968. URL: https://www.europeanpapers.eu/e-journal/regional-groups-european-union-mapping-unexplored-form-differentiation

5. Cordon, C. (2024). The rise of minilateralism and small regional groups in Europe's changing geopolitical theatre. In The European Union's External Relations and the Global Order (EUXGLOB) : conference proceedings, Babeş-Bolyai University, Faculty of European Studies, (Cluj-Napoca, November 9–10, 2024) (pp. 102–110). https://doi.org/10.52257/9786063721472

6. First meeting of the Slovak presidency of the Slavkov Format. *Ministry of Foreign Affairs and European Affairs of the Slovak Republic*. URL: https://www.mzv.sk/en/pressreleasedetail?p_p_id=sk_mzv_portal_pressrelease_detail_portlet_PressReleaseDetailPortlet&p_p_lifecycle=0&groupId=10182&articleId=55160018

7. Groszkowski, J. (2015). The Slavkov Declaration. A new format of regional cooperation. *OSW*. https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2015-02-04/slavkov-declaration-a-new-format-regional-cooperation

8. Jancosekova, V. (2017). Regional Cooperation in Central and Eastern Europe and its Implications for the EU. *European view*, vol. 16, no 2. https://doi.org/10.1007/s12290-017-0460-8

9. Kałan, D. (2015). The Slavkov Triangle: A Rival to the Visegrad Group? *PISM,* vol. 19, no. 751. https://pism.pl/upload/images/artykuly/legacy/files/19252.pdf

10. Kurnyshova, Y., & Makarychev, A. (2025). Regionalism at a distance? War and minilateralism at Europe's eastern flank. *Australian Journal of International Affairs*,

vol. *79 (*6), pp. 988–1008. https://doi.org/10.1080/10357718.2025.2556896

11. Lathan, A. (2025). Minilateralism challenges the old multilateral system. *The Hill*. URL: https://thehill.com/opinion/international/5437751-minilateralism-challenges-the-old-multilateral-system/

12. Melvin, N. (2025). Europe's Minilateral Moment. *RUSI.* URL: https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/europes-minilateral-moment

13. Moret, E. (2016). Effective minilateralism for the EU What, when and how. *European Union Institute for Security Studies (EUISS),* no. 17. URL: https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/Brief_17_Minilateralism.pdf

14. Naím, M. (2009). Minilateralism: The Magic Number to Get Real International Action. *Foreign Policy,* vol. 173, pp. 135–136.

15. Nemeth, B. (2022). Bilateralism and Minilateralism are Europe's Secret Strengths. War on the Rocks. URL: https://warontherocks.com/2022/06/bilateralism-and-minilateralism-are-europes-secret-strengths/

16. Nordic–Baltic cooperation (Nordic-Baltic 8). Republic of Estonia. Ministry of Foreign Affairs. URL: https://vm.ee/en/NB8#rohkem

17. Orzelska-Stączek, A. (2020). New wave of regional cooperation in Central Europe as a response to new threats. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, vol. 18, no. 1, pp. 79–97. https://doi.org/10.36874/RIESW.2020.1.5

18. Ozoflu, M. (2023). Slavkov Triangle as a Minilateral Grouping Within the European Union: A Quantitative Analysis. *Review of Economic Theory and Policy*, vol. 18, no. 2, pp. 97–113. https://doi.org/10.14267/RETP2023.02.06

19. Poznar, A., & Havlik, V. (2025). Rivalries and realignments: the rise (and fall) of competing alliances in Central Europe. *Journal of European Integration.* https://doi.org/10.1080/07036337.2025.2586584

20. President Pavel hosted the inaugural Summit of Slavkov Format (2025). *Prague Castle.* URL: https://www.hrad.cz/en/for-media/press-releases/president-pavel-hosted-the-inaugural-summit-of-slavkov-format-18424

21. Rademacher, F., & Lis, A., (eds.) (2026). *Deterrence and Defense in the Baltic Sea. Region Against the Russian Threa*. Bydgoszcz: Publishing Office of the Doctrine and Training Centre of the Polish Armed Forces, 160 p. URL: https://cdissz.wp.mil.pl/u/documents/Deterrence_and_Defense_in_the_Baltic_Sea_Region_against_the_Russian_Threat_-_print_off.pdf

22. Revival of the Weimar Triangle? (2024). The Institute for the Danube *Region and Central Europe (IDM)*. URL: https://www.idm.at/en/revival-of-the-weimar-triangle/

23. Rhinard, M., & Hallgren, J. (2025). From Forum to Force? The NB8's Emerging Role in European Security. *Internationale politik quarterly (IPQ)*. Jul 16. URL: https://ip-quarterly.com/en/forum-force-nb8s-emerging-role-european-security

24. Shvangiradze, T. (2023). Minilateralism: An Effective Alternative to Twenty-first Century Multilateralism? *Centre for Regional Integration*. URL: https://regionalintegration.org/publication/minilateralism-an-effective-alternative-to-twenty-first-century-multilateralism/

25. Slavkov Format. Ministry of Foreign Affairs and European Affairs of the Slovak Republic. URL: https://www.mzv.sk/en/web/en/diplomacy/slavkov-format

26. Strazay, T. (2025). The New Geopolitics and Its Impact on Regional Cooperation Formats in Central Europe. *Studia polityczne*, vol. 53 (1), pp. 13–33. https://doi.org/10.35757/STP.2025.53.1.02

27. Szacawa, D. (2024). Poland's Northern Policy and Nordic-Baltic Cooperation*. Institute of Central Europe,* vol. 1255, no. 230. URL: https://ies.lublin.pl/en/comments/polands-northern-policy-and-nordic-baltic-cooperation/

28. Szimanski, P., & Gotkowska, J. (2025). The NB8 group and other formats of security cooperation in the Baltic Sea region. *Centre for Eastern Studies (OSW)*. URL: https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2025-05-29/nb8-group-and-other-formats-security-cooperation-baltic-sea

29. Wieslander, A., & Blomovist, L. (2026). How the Nordic-Baltic states become Europe's reliable security engine. *Atlantic Council*. January 27. URL: https://www.atlanticcouncil.org/dispatches/how-the-nordic-baltic-states-became-europes-reliable-security-engine/

30. Wrange, J., Bengtsson, R., & Brommesson, D. (2023). Resilience through total defence: Towards a shared security culture in the Nordic–Baltic region? *European Journal of International Security*, vol. 9, pp. 511–532. https://doi:10.1017/eis.2024.15

Minilateral initiatives in Europe in the 21st century: Slavkov Triangle and Nordic-Baltic Eight

Lopushanskyi Pavlo Romanovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science and International Relations
Institute of Humanities and Social Sciences
of Lviv Polytechnic National University
Stepan Bandera str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0003-4167-4693

The article is devoted to the study of minilateral initiatives in Europe in the 21st century, using the examples of the Slavkov Triangle and the North Baltic Eight. The relevance of the topic is determined by the transformation of the modern international order, the growth of security threats in Europe, primarily as a result of the Russian-Ukrainian war, as well as the decline in the effectiveness of traditional multilateral institutions, which motivates states to seek more flexible and effective formats for inter-state interaction. The purpose of the article is to clarify the essence, features, and prospects of mini-multilateral initiatives in Europe in the 21st century, as well as to conduct a comparative analysis of the Slavkov Triangle and the North Baltic Eight in terms of institutionalization, security context, and political consolidation of participants. The author emphasizes the growing role of minilateralism as a response by European states to the crisis of multilateralism, the bureaucratic nature of decision-making processes in international organizations, and the need for rapid policy coordination in the face of new geopolitical challenges. It is emphasized that Russia's full-scale war against Ukraine has become an important catalyst for the intensification of minilateral formats of cooperation and a rethinking of the spatial model of Europe. The study is based on methods of analysis and synthesis, as well as historical analysis and case studies. The key methodological tool is the comparative method, which made it possible to identify the common and distinctive features of the functioning of the Slavkov Triangle and the North Baltic Eight as different models of European minilateralism. The results of the research confirm that minilateral formats of cooperation are becoming increasingly important in European politics as flexible and effective mechanisms for coordinating states in the field of security, politics, and regional interaction, complementing traditional multilateral institutions. It has been found that the Slavkov Triangle is characterized by less institutionalization, while the North Baltic Eight demonstrates a higher level of political coordination, security cooperation, and regional consolidation. Further research should focus on studying the impact of minilateral initiatives on the formation of a new European security architecture, their interaction with EU and NATO institutions, and the potential for expanding Ukraine's participation in contemporary minilateral cooperation formats.

Key words: *minilateralism, multilateral organizations, Slavkovsky Triangle, North Baltic Eight, European security, defense cooperation, Russian-Ukrainian war, Northern and Baltic Europe.*

Дата першого надходження статті до видання: 13.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Лялюк Олександр Юрійович

Поняття деліберації в сучасній політичній науці: типологія та виклики в умовах війни

УДК 321.01:321.7+355.48
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.11

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Лялюк Олександр Юрійович
аспірант
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
вул. Івана Банка, 3, Полтава, Україна
ORCID: 0009-0006-5815-9673

У статті досліджується поняття деліберації – як одного з ключових компонентів демократичної політики та політичної теорії – та аналізується його типологія у сучасній політичній науці із особливим акцентом на виклики, які ставить війна. Деліберація трактується як форма політичної взаємодії, в межах якої учасники ведуть аргументований діалог, прагнучи до спільного розуміння чи прийняття рішень. У найновіших теоретичних підходах виділяються такі типи: консенсуальна, конкурентна, заснована на рівності учасників, асиметрична, трансформаційна тощо. Основна увага в статті приділяється тому, як війна змінює умови та можливості деліберативного процесу: обмеження свободи слова, пропаганда, цензура, безпека учасників, розрив соціальних зв'язків, поляризація, а також роль міжнародних і неурядових акторів у підтриманні або поновленні каналів деліберації. Автор аналізує як теоретичні, так і емпіричні джерела, зокрема останні дослідження про війну в Україні, щоб з'ясувати, які типи деліберації є більш стійкими чи адаптивними в таких умовах, і які механізми можуть підтримувати деліберацію навіть під тиском війни.

Результати дослідження показують, що ключовими факторами успіху деліберації в умовах війни є: забезпечення мінімальних норм безпеки для учасників, прозорість інформації, участь різних сторін (в тому числі маргіналізованих), гнучкі формати спілкування – онлайн і офлайн, підтримка з боку громадянського суспільства та міжнародної спільноти. Запропоновано рекомендації для політичних інституцій і дослідників щодо того, як посилювати деліберативні практики в екстремальних обставинах.

Окрему увагу приділено ролі цифрових технологій як інструментів підтримки діалогу та участі в умовах обмеженої фізичної мобільності або інформаційної блокади. Онлайн-форуми, соціальні мережі, а також захищені платформи для обговорення створюють альтернативні простори, де можуть формуватися нові форми солідарності та політичного впливу. Водночас підкреслюється і вразливість таких платформ до інформаційних атак, тролінгу та зовнішнього контролю, що ставить питання про технологічну етику та цифрову безпеку в процесі деліберації.

Також розглядається важливість культурного контексту і символічних ресурсів, які використовуються в процесі публічного обговорення під час війни. Символічна мова, наративи героїзму, страждання, втрат або спротиву можуть як мобілізувати, так і роз'єднувати учасників. Тому деліберативна політика в умовах війни має враховувати як раціональні, так і емоційні аспекти комунікації. Стаття робить внесок у ширшу дискусію про те, яким чином демократія може функціонувати і розвиватися під тиском екзистенційних загроз.

Ключові слова: *деліберація, демократичний дискурс, типологія деліберації, війна, інформаційна безпека, поляризація, участь громадянського суспільства, Україна.*

Вступ. У сучасній політичній теорії поняття деліберації постає не лише як нормативний ідеал, а й як складна багатовимірна модель, що акцентує увагу на раціональному та аргументованому обговоренні політичних рішень [3]. Актуальність дослідження зумовлена тим, що деліберативна демократія пропонує механізми легітимації влади через публічний дискурс, де рішення вважається законним лише за умови його проходження через фільтр відкритої критики та суспільного діалогу [9]. Проте складність сучасних політичних процесів вимагає чіткої типології деліберації, оскільки в реальній практиці ми стикаємося з різними формами комунікації – від консенсуальних моделей до конкурентних та асиметричних підходів.

Особливого значення аналіз деліберативних практик набуває в контексті екзистенційних загроз. Виклики в умовах війни кардинально трансформують звичний публічний простір, створюючи перешкоди для інклюзивного діалогу: від обмежень свободи слова та посилення цензури до глибокої соціальної поляризації. У таких екстремальних обставинах традиційні типи деліберації зазнають ерозії, що вимагає наукового переосмислення того, як демократичний дискурс може зберігати свою життєздатність. Розгляд деліберації крізь призму воєнних викликів дозволяє виявити межі стійкості політичних інститутів та знайти нові інструменти підтримки громадянської участі навіть у кризових умовах.

Мета та завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування типології деліберації в сучасній політичній науці та аналіз специфіки функціонування деліберативних практик в умовах екзистенційних викликів війни. Для досягнення мети поставлено завдання: систематизувати основні типи деліберації, виокремити особливості національного демократичного дискурсу та дослідити вплив безпекових факторів на якість публічної комунікації в Україні.

Методи дослідження. У роботі застосовано метод системного аналізу для структурування моделей деліберації та порівняльно-політологічний

метод для зіставлення консенсуальних і конкурентних підходів. Також використано метод кейс-стаді (аналіз конкретних випадків цифровізації діалогу в Україні) та дискурс-аналіз для вивчення трансформації політичної мови в умовах воєнного стану.

Результати. У політичній теорії поняття деліберації виникло як відповідь на обмеження класичних моделей демократії – зокрема, ліберальної, що фокусується на індивідуальних правах і процедурах, та репрезентативної, що зводить участь громадян до голосування за політичних представників. Деліберативна демократія ж постає як нормативний і процедурний ідеал, який наголошує на необхідності раціонального, інклюзивного, відкритого обговорення політичних рішень у публічному просторі [1]. Вона прагне подолати відчуження громадян від політики, відновити довіру до інституцій, забезпечити якісну участь у прийнятті рішень шляхом комунікації, що має переконувальну силу, а не базується лише на примусі чи авторитеті.

Юрґен Габермас, один із провідних теоретиків деліберації, стверджував, що легітимність політичної влади ґрунтується не лише на процедурній законності, а й на обґрунтованості прийнятих рішень – тобто, наскільки вони були публічно проговорені, аргументовані та схвалені в результаті відкритої дискусії [5]. Така комунікативна дія передбачає, що всі учасники мають рівний статус у дискусії, можливість висловити свою думку, апелювати до розуміння, а не до сили чи маніпуляції [13]. Саме завдяки такій процедурі формується не лише ефективна, а й етично обґрунтована політика.

У сучасній політичній науці сформувалася розгалужена типологія деліберації, яка дозволяє розрізняти різні моделі публічного обговорення. Однією з найвідоміших є консенсуальна деліберація, орієнтована на досягнення спільного рішення шляхом аргументованого переконання. В її основі – принцип міжсуб'єктивності, за якого учасники не лише декларують свої позиції, а й готові їх переглядати під впливом кращих аргументів. Консенсус у цьому випадку не є компромісом у вузькому сенсі, а є результатом трансформації уявлень сторін [4].

На противагу, конкурентна деліберація визнає легітимність незгоди та конфлікту як складових публічного дискурсу. У цій моделі основна увага приділяється тому, щоби конфлікт інтересів або цінностей не переростав у насильство, а залишався у площині публічного обговорення. Така форма деліберації більш життєздатна у складних плюралістичних суспільствах, де консенсус практично неможливий. Конкуренція аргументів і точок зору вважається здоровим механізмом демократії, за умови дотримання певних етичних та процедурних норм [4].

Значну увагу в літературі приділено інклюзивній деліберації, яка передбачає активне залучення соціально вразливих груп: національних меншин, жінок, осіб з інвалідністю, представників ЛГБТК+ спільнот, внутрішньо переміщених осіб тощо [5]. Інклюзивність не лише підвищує якість деліберативного процесу, а й сприяє більш справедливим рішенням, які враховують інтереси різних груп. За сучасними стандартами, відсутність включення певних категорій громадян у дискусії розглядається як недолік деліберативної процедури, що знижує легітимність її результатів.

Водночас реальна політична практика часто характеризується асиметричною деліберацією. Це ситуація, в якій окремі учасники мають обмежений доступ до ресурсів, інформації або безпеки висловлення. Такі умови особливо характерні для авторитарних режимів, постконфліктних суспільств або – як у випадку України – для суспільств, що перебувають у стані війни [6]. Асиметричність у деліберації може призводити до відтворення структур нерівності, де формально демократичний діалог не забезпечує реального впливу учасників на ухвалення рішень.

Ще один важливий тип – трансформаційна деліберація. Вона орієнтована не лише на прийняття певного рішення, а на зміну самих учасників процесу. Йдеться про трансформацію уявлень, переоцінку ідентичностей, розвиток емпатії до інших точок зору, вихід за межі «своєї правди» до розуміння спільного добра [1]. Саме цей тип деліберації вважається найбільш «глибоким» і перспективним для подолання конфліктів, зцілення суспільних травм і формування стійкого громадянського миру.

Таким чином, типологія деліберації охоплює як ідеальні моделі (консенсуальна, трансформаційна), так і реалістичні, які враховують обмеження реального світу (конкурентна, асиметрична, інклюзивна). Вибір або поєднання моделей залежить від конкретного політичного контексту, ступеня поляризації, стану інституцій та рівня залучення громадян. Деліберація в умовах війни: виклики та обмеження.

Проте, незважаючи на концептуальну привабливість і типологічну гнучкість деліберативної демократії, її практична реалізація значною мірою залежить від соціально-політичного контексту. Особливо драматичні трансформації вона зазнає в умовах збройного конфлікту, коли базові засади публічного обговорення опиняються під загрозою.

Війна радикально трансформує умови існування публічної сфери й ставить під сумнів саму можливість здійснення деліберативної демократії. Ключові передумови – безпека учасників, відкритість комунікації, плюралізм думок і довіра до інституцій – порушуються внаслідок бойових дій, політичної мобілізації, інформаційної ізоляції та зростання авторитарних тенденцій. У такому середовищі деліберація або витісняється іншими, більш ієрархічними формами прийняття рішень, або втрачає свою якість та глибину [7].

У воєнних реаліях доступ до об'єктивної, перевіреної інформації значно ускладнюється. З одного боку, медіапростір часто підпадає під офіційну цензуру або саморегуляцію, зумовлену міркуваннями безпеки, що цілком виправдано в умовах війни. З іншого боку, активно поширюються маніпулятивні меседжі, фейкові новини, пропаганда, зокрема з боку держав-агресорів або внутрішніх політичних гравців. Інформаційні кампанії стають не лише інструментами мобілізації, а й засобами впливу на громадську думку шляхом емоційної маніпуляції – страху, гордості, ненависті, почуття провини [10].

У таких умовах аргументований діалог поступається емоційним сплескам, а прагнення до істини – до демонстрації лояльності. Це призводить до зниження якості публічного обговорення, в якому все частіше домінують патріотичні гасла, стереотипи або спрощені наративи «добро – зло», які, хоч і мобілізують суспільство, не сприяють формуванню рефлексивної публічної думки [11].

Другим критичним викликом є ризик для учасників публічного обговорення, особливо тих, хто перебуває на тимчасово окупованих територіях, у прифронтових зонах або має критичну позицію до окремих дій влади чи військових структур. В умовах, коли кожен публічний виступ може бути інтерпретований як "нелояльність", багато людей відмовляються від участі, навіть якщо мають конструктивну позицію. Так виникає ефект самоцензури, коли громадяни не висловлюють своїх думок не через відсутність зацікавленості, а через страх наслідків – від осуду до реальної небезпеки [8].

Особливо це стосується журналістів, активістів, представників академічної та культурної спільноти, які зазвичай є рушіями деліберативних практик. Їхнє мовчання або обмеження активності негативно впливає на загальну якість публічної сфери, адже унеможливлює поєднання експертного, емоційного та морального вимірів у прийнятті рішень [11].

Війна також загострює поляризацію суспільства, що ускладнює можливість конструктивного діалогу між різними групами. Чітке розмежування на «своїх» і «чужих», зростання мови ворожнечі, соціальні та ідеологічні конфлікти перешкоджають спробам знайти спільне підґрунтя для дискусії. Участь у публічних дебатах сприймається не як пошук рішень, а як змагання на символічному фронті, де відмова від радикальної позиції сприймається як зрада [2].

Цей процес посилюється в умовах соціальних мереж, де діють алгоритми, що підсилюють "ефект ехокамер" – користувачі споживають інформацію лише зі своїх ідеологічних бульбашок, а несхожі думки або блокуються, або висміюються. Це веде до радикалізації дискурсу, стигматизації опонентів і руйнування потенціалу для діалогу [9].

Ще один важливий бар'єр – інституційний дефіцит. У період воєнного стану більшість державних і муніципальних ресурсів спрямовується на сферу безпеки, оборони, гуманітарної допомоги, медичного забезпечення та критичної інфраструктури. У таких умовах деліберативні ініціативи сприймаються як другорядні, або взагалі як непотрібна розкіш. Вони не отримують фінансування, уваги з боку політичних акторів, а іноді навіть блокуються як потенційно небезпечні [7].

Крім того, існує низька стійкість інституцій, які повинні модерувати або забезпечувати деліберативні процеси. Якщо громадяни не довіряють організаторам публічних обговорень, сумніваються в неупередженості або прозорості процедур, сам процес деліберації втрачає сенс. Без прозорих механізмів участі, захисту прав і свобод, а також публічного зворотного зв'язку, ініціативи залишаються формальними і не здатні перетворитися на реальний механізм політичної участі [7

І все ж, навіть у таких надзвичайно складних обставинах, як війна, деліберація не втрачає свого значення остаточно. Навпаки – з'являються нові формати і механізми, що дозволяють адаптувати її до кризових умов і зберігати комунікативну основу демократії. Попри масштабні виклики, що супроводжують деліберацію в умовах війни, дослідники й практики політичної участі розробляють стратегії адаптації, які дозволяють зберегти ключові принципи деліберативної демократії навіть у кризових обставинах. Вони ґрунтуються на ідеї, що навіть під час надзвичайного стану громадяни не мають бути усунуті від прийняття рішень, які прямо впливають на їхнє життя. Ба більше – саме в період війни зростає потреба у публічному обговоренні складних, суперечливих, а подекуди й морально неоднозначних рішень [10].

Однією з найперших і найбільш поширених форм адаптації є онлайн-деліберація, що відбувається через цифрові платформи, соціальні мережі, спеціалізовані сервіси для громадських обговорень. В умовах обмежень пересування, небезпеки для життя та руйнування інфраструктури саме інтернет дає змогу зберігати форму діалогу. Український досвід демонструє цікаві приклади такої цифрової участі – зокрема, опитування в застосунку «Дія», які стосувалися перейменування вулиць, національного календаря, культурної політики тощо. Хоча такі механізми не є повноцінно деліберативними – бо бракує етапу глибокого обговорення – вони все ж створюють відчуття включеності громадян, формують легітимність ухвалених рішень і відкривають простір для подальших дискусій [7].

Іншим адаптивним інструментом є місцеві діалогові ініціативи, які реалізуються на рівні громад, територіальних громад чи неформальних об'єднань. У цих середовищах, де рівень поляризації нижчий, а рівень соціальної довіри вищий, з'являється можливість горизонтального діалогу між представниками влади, бізнесу, активістами,

переселенцями та іншими категоріями громадян. Такі ініціативи мають вищу ефективність у тих регіонах, де зберігається хоча б часткова соціальна сталість, а також працюють дієві механізми місцевого самоврядування [6]. Прикладом можуть бути локальні робочі групи з розподілу гуманітарної допомоги, планування відновлення інфраструктури або облаштування шелтерів для ВПО. Участь різних груп у цих процесах створює підґрунтя для майбутніх структурованих деліберацій.

Важливу роль у збереженні деліберативного потенціалу відіграють громадянські асамблеї – форма структурованих, модерованих дискусій, яка залучає випадково відібраних громадян до обговорення складних політичних питань. У країнах ЄС такі формати вже давно використовуються для обговорення кліматичної політики, реформи охорони здоров'я, біоетики тощо. В Україні ці інструменти наразі перебувають на стадії пілотних ініціатив, часто за підтримки міжнародних інституцій, таких як Рада Європи чи ОБСЄ. Зокрема, планується апробація громадянських асамблей у громадах, де вже запущені програми відновлення після звільнення територій [10]. Ці моделі дозволяють створити безпечний простір для обговорення чутливих тем – постконфліктної справедливості, переселення, інтеграції ветеранів, відбудови інфраструктури – без тиску політичних або медійних маніпуляцій.

Ще один перспективний формат – залучення громадянського суспільства як модератора деліберації. Незалежні громадські організації (ГО), аналітичні центри, правозахисні ініціативи мають досвід нейтрального посередництва, аналітики, фасилітації складних дискусій. Вони здатні створювати умови рівного доступу до участі, організовувати освітні компоненти (пояснення контексту), збирати альтернативні точки зору, формувати обґрунтовані рекомендації для органів влади [5]. ГО, зокрема ті, що працюють із переселенцями, ветеранами, жінками, часто виконують роль зв'язкового між державою та спільнотами, голоси яких зазвичай не представлені в офіційних каналах.

Такі організації можуть також розробляти гібридні формати деліберації, коли офлайн-обговорення доповнюються онлайн-опитуваннями, експертними інтерв'ю, аналізом відкритих даних. Це дозволяє поєднати масовість, глибину та репрезентативність процесу. У воєнних умовах це особливо цінно, оскільки дає змогу зберегти інклюзивність без ризику для безпеки учасників.

Таким чином, адаптаційні моделі деліберації демонструють, що навіть у надзвичайних обставинах війни існують механізми, які дозволяють зберігати принципи демократії, не відмовляючись від участі громадян, а навпаки – шукаючи нові способи включення суспільства в політичний процес. Кожна з моделей має свої обмеження, однак в сукупності вони формують підґрунтя для більш стійкої, гнучкої та відповідальної демократії майбутнього.

У світлі наведеного аналізу постає необхідність узагальнити ключові положення щодо ролі, викликів та перспектив деліберації в сучасному політичному процесі – особливо в умовах збройного конфлікту.

Аналіз концепції деліберації в контексті сучасної політичної науки дозволяє зробити низку важливих висновків. По-перше, деліберативна демократія сьогодні виступає не лише як теоретична альтернатива традиційним моделям ліберальної та представницької демократії, а як відповідь на кризу політичної участі, падіння довіри до інституцій і зростання соціальної фрагментації. Вона зосереджує увагу на якісному обговоренні, аргументації, включенні всіх зацікавлених сторін до формування політичних рішень.

Типологічне розмаїття деліберативних підходів – від консенсуальної до конкурентної, від інклюзивної до трансформаційної – свідчить про високий ступінь адаптивності концепції до різних політичних і соціальних умов. Це дозволяє застосовувати деліберативні практики не лише в стабільних демократичних режимах, а й у суспільствах перехідного типу, в умовах криз і конфліктів [12].

Разом із тим, війна як екстремальний соціально-політичний стан ставить під загрозу саму можливість деліберації в її класичному розумінні. Безпекові ризики, цензура, поляризація, ефект самоцензури, інституційна вразливість – усе це ускладнює здійснення відкритого публічного обговорення. Деліберація втрачає свої базові передумови: відкритість, рівноправність, довіру до аргументів. Водночас саме в умовах війни суспільство стикається з викликами, які неможливо вирішити без глибокого, рефлексивного і включного діалогу.

На цьому тлі особливої цінності набувають адаптаційні моделі деліберації, що демонструють потенціал демократії до виживання й оновлення. Онлайн-формати, локальні ініціативи, громадянські асамблеї, гібридні моделі участі – усе це підтверджує, що деліберативні принципи можуть бути збережені, хоч і у зміненій формі. Їхній розвиток можливий за умови гнучкості інституцій, підтримки з боку громадянського суспільства та готовності влади визнавати цінність залучення громадян навіть у критичних ситуаціях.

Висновки. Таким чином, деліберація в умовах війни не зникає, а радше видозмінюється, пристосовується до нових реалій, стає більш прагматичною та інструментальною. У цьому сенсі, війна не лише кидає виклик демократичним процедурам, а й відкриває нові можливості для їхнього перегляду, оновлення та перезаснування. Для України це має особливе значення, адже йдеться не просто про збереження демократичних механізмів у часи війни, а про формування нової моделі громадян-

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

ської співучасті, що стане основою повоєнного відновлення і суспільної консолідації.

В цілому, аналіз деліберації в умовах війни демонструє, що демократичні практики не лише переживають кризові ситуації, а й здатні трансформуватися та набувати нових форм. Важливо усвідомлювати, що успішна деліберація потребує постійного розвитку інституцій, освіти громадян, підтримки відкритих медіа та технологічних платформ, які забезпечують безпечний і включний діалог. Перспектива полягає в тому, що навіть у надзвичайних обставинах війни деліберативні механізми можуть стати основою консолідації суспільства, відновлення довіри до політичних інститутів та формування більш стійкої демократії в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горбань О. Демократія у глобальному й національному дискурсах. *Вісник* НЮУ імені Ярослава Мудрого 2024 Вип. 62 (3). С. 143–157

2. Дем'яненко О. О. Громадський деліберативний дискурс як інструмент політичної модернізації. *Грані*. 2018. Т. 21, № 11. С. 101–107

3. Ковальов А. В. Теоретичне підґрунтя концепції деліберативної демократії Дж. Фішкіна. *Гілея*. 2018. Вип. 129 (2). С. 169–174.

4. Кудіна О. Публічна політика як дієвий механізм демократизації суспільства. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.* 2013. Вип. 6 (68). С. 289–293.

5. Мамчак С. Концепція деліберативної демократії Ю. Габермаса у контексті полеміки між лібералами та комунітаристами. *Вісник Львівського університету. Серія : Філософські науки.* 2013. Вип. 16. С. 98–105.

6. Новий рівень залучення громадян в умовах війни: в Україні завершилася перша Громадська асамблея. URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/ukraine-s-first-citizens-assembly-in-action-how-citizens-shape-decision-making-during-wartime

7. Чальцева О. М. Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика : монографія. Вінниця : Барановська Т. П., 2017. 336 с.

8. Bentley A. F. The Process of Government: A Study of Social Pressures. Chicago : The Universit)' of Chicago Press, 1908. 534 p.

9. Deliberation. Getting Policy-Making Out from Behind Closed Doors / The Open Government Partnership Practice Group on Dialogue and Deliberation. URL: https://www.opengovpartnership.org/wp-content/uploads/2019/06/Deliberation_Getting-Policy-MakingOut_20190517.pdf (дата звернення: 07.01.2026 р.).

10. Dryzek, J. S. Foundations and Frontiers of Deliberative Governance. Oxford: Oxford University Press, 2012. 256 p.

11. Huntington S. Democracy's Third Wave. *Journal of Democracy.* 2011. Vol. 2. No 2. P. 12–34

12. Habermas, J. Moral Consciousness and Communicative Action / Tr. by Ch. Lenhardt, Sh. Weber Nicholsen. Cambridge : Polity Press, 1990, 217 p.

13. Habermas J. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA : MIT Press, 1996. 676 p.

REFERENCES:

1. Horban, O. (2024). Democracy in global and national discourses. The Bulletin of Yaroslav the Wise National Law University, 62(3), 143–157.

2. Demianenko, O. O. (2018). Public deliberative discourse as a tool for political modernization. Grani, 21(11), 101–107.

3. Kovalov, A. V. (2018). Theoretical basis of J. Fishkin's concept of deliberative democracy. Gileya, 129(2), 169–174.

4. Kudina, O. (2013). Public policy as an effective mechanism for the democratization of society. Scientific Notes of the Kuras Institute of Political and Ethnonational Studies of the NAS of Ukraine, 6(68), 289–293.

5. Mamchak, S. (2013). J. Habermas's concept of deliberative democracy in the context of the polemic between liberals and communitarians. Visnyk of the Lviv University. Series: Philosophical Sciences, 16, 98–105.

6. Council of Europe. (2024). A new level of citizen engagement under wartime conditions: Ukraine's first Citizens' Assembly concluded. https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/pioneering-democracy-under-wartime-conditions-ukraineconcludes-its-first-citizens-assembly

7. Chaltseva, O. M. (2017). Public policy: theoretical dimension and modern practice: Monograph. Baranovska T. P.

8. Bentley, A. F. (1908). The Process of Government: A Study of Social Pressures. University of Chicago Press.

9. Open Government Partnership. (2019). Deliberation: Getting policy-making out from behind closed doors. https://www.opengovpartnership.org/wp-content/uploads/2019/06/Deliberation_Getting-Policy-MakingOut_20190517.pdf (Accessed: January 7, 2026).

10. Dryzek, J. S. (2012). Foundations and Frontiers of Deliberative Governance. Oxford University Press.

11. Huntington, S. (2011). Democracy's Third Wave. Journal of Democracy, 2(2), 12–34.

12. Habermas, J. (1990). Moral Consciousness and Communicative Action (C. Lenhardt & S. W. Nicholsen, Trans.). Polity Press.

13. Habermas, J. (1996). Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy. MIT Press.

The concept of deliberation in modern political science: typology and challenges in the context of war

Lialiuk Oleksandr Yuriyovych

Postgraduate Student
Luhansk Taras Shevchenko National University
Ivana Banka str., 3, Poltava, Ukraine
ORCID: 0009-0006-5815-9673

The article explores the concept of deliberation as one of the key components of democratic politics and political theory, and analyzes its typology in contemporary political science with a particular emphasis on the challenges posed by war. Deliberation is interpreted as a form of political interaction in which participants engage in reasoned dialogue, striving for mutual understanding or collective decision-making. Recent theoretical approaches distinguish several types of deliberation: consensual, competitive, equality-based, asymmetrical, transformational, among others. The main focus of the article is on how war alters the conditions and possibilities for deliberative processes: restrictions on freedom of speech, propaganda, censorship, participants' safety, the breakdown of social ties, polarization, and the role of international and non-governmental actors in sustaining or restoring channels of deliberation. The author analyzes both theoretical and empirical sources, including recent studies on the war in Ukraine, to determine which types of deliberation prove more resilient or adaptable in such circumstances, and what mechanisms can support deliberation under the pressure of war.

The findings suggest that key success factors for deliberation during wartime include: ensuring minimum security standards for participants, transparency of information, inclusion of diverse voices (including marginalized groups), flexible communication formats–both online and offline–and support from civil society and the international community. The article provides recommendations for political institutions and researchers on how to strengthen deliberative practices under extreme conditions.

Particular attention is paid to the role of digital technologies as tools for maintaining dialogue and participation in contexts where physical mobility is restricted or information channels are blocked. Online forums, social networks, and secure discussion platforms create alternative spaces where new forms of solidarity and political agency may emerge. At the same time, the article highlights the vulnerability of such platforms to information attacks, trolling, and external control, raising questions about technological ethics and digital security in deliberative processes.

The cultural context and symbolic resources used in public discourse during war are also considered. Symbolic language and narratives of heroism, suffering, loss, or resistance can serve both to mobilize and to divide. Therefore, deliberative politics in wartime must account for both rational and emotional dimensions of communication. The article contributes to broader discussions on how democracy can function and evolve under conditions of existential threat.

Key words: *deliberation, democratic discourse, typology of deliberation, war, information security, polarization, civil society participation, Ukraine.*

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Микитей Артем Олександрович

Державна політика забезпечення доброчесності суддів: концептуальні підходи та моделі

УДК 342.56:321.01:327.7
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.12

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Микитей Артем Олександрович
аспірант
Державного закладу
«Південноукраїнський, національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0009-0003-7682-1518

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю формування ефективної державної політики забезпечення доброчесності суддів в умовах євроінтеграційного курсу України та підвищених вимог до судової реформи з боку міжнародних партнерів. Мета статті полягає у визначенні концептуальних підходів і моделей державної політики забезпечення доброчесності суддів у порівняльно-політологічному вимірі. Методологічну основу дослідження становлять інституційний підхід, неоінституціоналізм, порівняльний метод, структурно-функціональний аналіз та метод case-study. У результаті дослідження виокремлено чотири основні концептуальні підходи до розуміння державної політики забезпечення доброчесності суддів: нормативно-правовий, інституційний, поведінковий та системний. На підставі порівняльного аналізу виявлено три базові моделі реалізації відповідної політики: превентивно-регулятивна модель (характерна для скандинавських країн), репресивно-контрольна модель (притаманна країнам з перехідною демократією) та інтегративна модель (властива усталеним демократіям ЄС). Встановлено, що ефективність державної політики забезпечення доброчесності суддів визначається інституційною спроможністю органів суддівського самоврядування, рівнем незалежності антикорупційних інституцій та ступенем імплементації міжнародних стандартів. Визначено, що Україна перебуває в процесі трансформації від репресивно-контрольної до інтегративної моделі, що підтверджується конституційними змінами 2016 року та судовою реформою 2019–2024 років. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання для вдосконалення державної політики у сфері судового врядування та підготовки відповідних нормативно-правових актів.

Ключові слова: *державна політика, доброчесність суддів, судова реформа, концептуальні моделі, інституційний підхід, євроінтеграція, судове врядування.*

Вступ. Забезпечення доброчесності суддів є одним із ключових завдань державної політики в умовах демократичного транзиту та євроінтеграційних прагнень України. Судова система як інститут публічної влади має особливе значення для забезпечення верховенства права, захисту прав людини та формування сприятливого інвестиційного клімату. Водночас реальний стан суддівської доброчесності в Україні свідчить про наявність системних проблем, подолання яких вимагає комплексної державної політики, заснованої на чітких концептуальних засадах.

Міжнародні партнери України – Європейський Союз, Рада Європи, МВФ – неодноразово наголошували на необхідності радикального реформування судової системи як неодмінної умови євроінтеграції. Зокрема, Висновок Венеціанської комісії № 788/2014 визначив доброчесність суддів як системну проблему, що потребує не косметичних змін, а трансформації всієї архітектури судового врядування. Це актуалізує необхідність теоретичного осмислення концептуальних підходів до формування відповідної державної політики.

Наукова розробленість проблеми є недостатньою. Більшість українських досліджень зосереджені на правових аспектах суддівської доброчесності, тоді як політологічний вимір – концептуальні підходи та моделі державної політики – залишається малодослідженим. Серед зарубіжних науковців, які займалися близькою проблематикою, слід виділити Д. Соломона, Дж. Фаррелла, Т. Гінзбурга, А. Вершиніна. В Україні окремі аспекти досліджували С. Прилуцький, О. Банчук, Р. Куйбіда, М. Мельник.

Метою статті є визначення та систематизація концептуальних підходів і моделей державної політики забезпечення доброчесності суддів у порівняльно-політологічному вимірі.

Відповідно до мети визначено такі **завдання**: по-перше, проаналізувати теоретичні підходи до концептуалізації поняття «державна політика забезпечення доброчесності суддів»; по-друге, виокремити та охарактеризувати основні моделі реалізації відповідної політики в демократичних державах; по-третє, визначити місце України в типологічній класифікації досліджуваних моделей та окреслити напрями їх трансформації.

Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових та спеціальних методів. Інституційний підхід використано для аналізу системи органів, що забезпечують суддівську доброчесність, та їх взаємодії. Неоінституціоналізм (зокрема, теорія залежності від шляху П. Давіда та Д. Норта) уможливив пояснення інерційності інституційних змін у сфері судового врядування. Порівняльний метод застосовано для зіставлення досвіду країн із різним рівнем розвитку суддівської доброчесності. Структурно-функціональний аналіз використано для визначення функцій суб'єктів відповідної державної політики. Метод case-study застосовано при дослідженні досвіду Румунії, Польщі та Словаччини. Контент-аналіз норма-

тивно-правових актів і висновків Венеціанської комісії дозволив виявити ключові вимоги до державної політики у досліджуваній сфері.

Результати. Теоретична дискусія навколо змісту та меж державної політики забезпечення доброчесності суддів є відносно молодою, однак динамічно розвивається в міру того, як реформування судових систем стає невід'ємною умовою демократизації та євроінтеграції. Відсутність єдиного концептуального підходу зумовлена міждисциплінарним характером проблеми, що перебуває на перетині політичної науки, теорії державного управління, правознавства та соціології. Аналіз наукової літератури та нормативно-правової бази дозволяє виокремити чотири основні концептуальні підходи, кожен із яких пропонує власну логіку причинно-наслідкових зв'язків і відповідний інструментарій державного впливу.

Нормативно-правовий підхід є хронологічно першим і найбільш поширеним у вітчизняній науковій традиції. В його основі – розуміння суддівської доброчесності як сукупності правових норм і стандартів поведінки, закріплених у Бангалорських принципах 2002 р. (Резолюція ООН 2006/23), Рекомендації CM/Rec(2010)12 Ради Європи та Висновках CCJE. Відповідно, державна політика зводиться до нормотворчості: прийняття кодексів суддівської етики, антикорупційного законодавства, процедур декларування активів. Доброчесність тут трактується як зовнішньо-регулятивний, а не внутрішньо-ціннісний феномен, що надає підходу операційну чіткість: дотримання норми відносно легко верифікувати. Проте ключовим недоліком є формалізм – досконала правова база не гарантує реального дотримання стандартів за умов слабкості правозастосовних інститутів. Як переконливо показує В.В.Городовенко, формальна незалежність суддів, закріплена в законі, може суттєво розходитися з їхньою фактичною поведінкою в умовах перехідних суспільств [1, с. 44–51]. Застосування підходу в чистому вигляді породжує ситуацію, коли держава демонструє формальне виконання міжнародних зобов'язань, однак реальна практика залишається незмінною [5; 6].

Інституційний підхід акцентує увагу на ролі формальних інститутів судового врядування – вищих рад суддів, кваліфікаційних комісій, дисциплінарних органів – як структур, що опосередковують відносини між суддями та суспільством. Прибічники підходу виходять із неоінституціоналістської тези «інститути мають значення» (institutions matter): саме якість інституційного дизайну – сукупності правил щодо складу, порядку формування та підзвітності органів – визначає, наскільки ефективно реалізовуватимуться правові норми. Оптимальний дизайн здатний «вбудувати» доброчесність у саму структуру системи, зробивши девіантну поведінку інституційно невигідною. Разом із тим Т. Гінзбург і Т. Мустафа переконливо доводять, що формально незалежні інститути здатні слугувати корпоративним інтересам суддівського корпусу, а не суспільства [11, p. 45–48] – явище «корпоративного захоплення» (corporate capture), добре задокументоване в країнах Центрально-Східної Європи. В. В. Городовенко підкреслює, що ефективність інститутів суддівського самоврядування безпосередньо корелює з якістю їх дизайну та ступенем захищеності від зовнішнього впливу [2, с. 13–16].

Поведінковий підхід запозичує інструментарій поведінкової економіки та теорії раціонального вибору, розглядаючи суддю як раціонального актора, що максимізує корисність у межах наявних стимулів. Теорія «принципал-агент» пояснює, чому судді систематично відхиляються від інтересів суспільства-принципала за умов інформаційної асиметрії: принципал не має повної інформації про поведінку агента, а механізми моніторингу є дорогими й недосконалими, що створює «простір для опортунізму». О.В. Грищук зазначає, що доброчесність детермінується не лише правовими заборонами, а й поєднанням внутрішніх ціннісних орієнтацій судді та зовнішніх інституційних умов [3, с. 8–12]. Відповідно, державна політика включає три групи заходів: матеріальне стимулювання (конкурентна заробітна плата, пенсійне забезпечення), репутаційний вплив (публічні рейтинги суддів, моніторинг рішень) та дисциплінарний примус (ефективні й передбачувані механізми відповідальності). Обмеженість підходу – у редукції складної соціальної поведінки до індивідуального розрахунку, що недооцінює роль корпоративних норм і суддівської культури.

Системний підхід є найбільш комплексним і методологічно зрілим. Спираючись на загальну теорію систем (Л. фон Берталанфі) та теорію складних соціальних систем (Н. Луман), він розглядає доброчесність не як ізольовану характеристику, а як динамічний стан системної рівноваги, що відтворюється або руйнується під взаємодією правових, інституційних, культурних та соціально-економічних чинників. Якщо нормативно-правовий підхід орієнтує на вдосконалення законодавства, інституційний – на реорганізацію структур, а поведінковий – на корекцію стимулів, то системний наполягає на їх одночасному і скоординованому впливі. І.С. Гриценко та С.В. Прилуцький справедливо зазначають, що взаємодія судової влади і громадянського суспільства є необхідною умовою реальної доброчесності системи [4, с. 243–246]. Державна політика в цих межах охоплює нормотворчість, інституційне будівництво, освіту суддів, формування правової культури та розвиток зовнішнього контролю. Складність підходу – у необхідності одночасного впливу на численні взаємопов'язані змінні, що ускладнює ізолювання причинно-наслідкових зв'язків між конкретними заходами та їх результатами.

Підсумовуючи, слід зазначити, що розглянуті підходи є не взаємовиключними, а взаємодоповнювальними: нормативно-правовий задає регулятивну рамку, інституційний – організаційну архітектуру, поведінковий – механізми індивідуального комплаєнсу, системний – інтегрує їх у цілісну конструкцію. Для аналізу державної політики як комплексного суспільного явища найбільш продуктивним є системний підхід, доповнений інструментами неоінституціоналізму, що дозволяє перейти до побудови порівняльних моделей. На підставі порівняльного аналізу практики демократичних держав виокремлено три базові моделі державної політики забезпечення доброчесності суддів.

Превентивно-регулятивна модель характерна для скандинавських країн (Данія, Швеція, Фінляндія) та Нідерландів. Вона ґрунтується на превентивних механізмах: ретельному відборі суддів, прозорій процедурі призначення, систематичному навчанні та розвиненій культурі самоврядування в судовій системі. Репресивні інструменти (дисциплінарна відповідальність, звільнення) застосовуються рідко, оскільки порушення стандартів доброчесності є поодинокими явищами. Ефективність моделі підтверджується стабільно високими позиціями цих країн у Індексі сприйняття корупції Transparency International [10].

Репресивно-контрольна модель притаманна країнам із перехідною демократією, зокрема тим, що нещодавно приєдналися до ЄС (Румунія, Болгарія) або прагнуть членства (Україна, Молдова). В основі моделі лежить зовнішній контроль за суддями з боку антикорупційних органів, прокуратури та громадянського суспільства. Центральне місце займають такі механізми, як люстрація, обов'язкова перевірка активів і способу життя, електронне декларування. Ця модель є ситуативною відповіддю на глибоку інституційну корупцію і, за даними GRECO, демонструє обмежену ефективність без супутніх системних реформ [7, p. 45–48].

Інтегративна модель властива усталеним демократіям ЄС – Франції, Іспанії, Португалії, Італії. Вона поєднує елементи превентивного та контрольного підходів в єдиній системі судового врядування, очолюваній вищими радами суддів. Ключовими рисами є збалансованість між незалежністю та підзвітністю суддів, розвинена система дисциплінарного провадження, а також участь суддівського корпусу у формуванні власних стандартів доброчесності. Аналіз показує, що ця модель найбільшою мірою відповідає вимогам Венеціанської комісії та стандартам CCJE [8; 9].

Порівняльний аналіз дозволяє стверджувати, що Україна перебуває в процесі поступової, але суперечливої трансформації від репресивно-контрольної до інтегративної моделі державної політики забезпечення доброчесності суддів. Вихідною точкою цього переходу слід вважати Революцію Гідності 2014 року, яка сформувала суспільний запит на системну реформу судової влади та започаткувала розробку концептуально нового підходу, що поєднував примусове очищення суддівського корпусу з будівництвом нових інститутів.

Першим системним кроком у напрямі інтегративної моделі стали конституційні зміни 2016 року: Вища рада юстиції була замінена Вищою радою правосуддя (ВРП) із розширеними повноваженнями, запроваджено Вищу кваліфікаційну комісію суддів України (ВККС) та Громадську раду доброчесності за участю міжнародних експертів. Закони № 1402-VIII і № 1798-VIII конкретизували механізми забезпечення доброчесності: кваліфікаційне оцінювання діючих суддів, обов'язкове декларування активів, підвищені вимоги до кандидатів у Верховний Суд [5; 6]. Проте практика реалізації реформ виявила суттєвий розрив між нормативними намірами та інституційними результатами. Венеціанська комісія у Висновку CDL-AD(2023)035 зафіксувала три ключові системні проблеми: непрозорість призначення суддів Конституційного Суду, неефективність дисциплінарного провадження та збереження неформального впливу на ВРП з боку виконавчої влади [9]. В. В. Городовенко констатує, що інституційна незалежність ВРП залишається радше декларативною, аніж фактичною [2, с. 14–15]. Реформа 2021 року (Закон № 1629-IX) запровадила Етичну раду з міжнародними експертами та правом вирішального голосу – безпрецедентний механізм зовнішнього контролю, який GRECO, однак, оцінила як ситуативний захід, що не замінює системної роботи з інституційною культурою [7, p. 67–71].

Євроінтеграційний чинник відіграє роль потужного зовнішнього драйвера трансформації. Рішення Ради ЄС від 14 грудня 2023 року про початок переговорів про членство України визначило судову реформу ключовим бенчмарком кластеру «Верховенство права», перетворюючи зовнішні стандарти на внутрішні зобов'язання з верифікованими індикаторами. Разом із тим теорія залежності від шляху (path dependence) застерігає від надмірного оптимізму: неформальні практики – патронажні мережі, корпоративна солідарність суддів, «телефонне право» – є надзвичайно стійкими і відтворюються попри радикальні формальні зміни. Відтак перехід до інтегративної моделі є хвилеподібним, а не лінійним процесом, успіх якого залежить від цілеспрямованого формування нової суддівської культури через освіту, публічну звітність і розвиток суддівського самоврядування.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки. По-перше, аналіз концептуальних підходів свідчить, що найбільш евристично продуктивним для дослідження державної політики забезпечення доброчесності суддів є системний підхід, який враховує взаємодію правових, інституційних та культурних факторів.

По-друге, порівняльний аналіз виявив три базові моделі відповідної політики: превентивно-регулятивну, репресивно-контрольну та інтегративну. Кожна з них відображає специфіку інституційного розвитку та рівень демократичної зрілості відповідних держав. Найбільш ефективною в довгостроковій перспективі є інтегративна модель, що поєднує незалежність та підзвітність судової влади.

По-третє, Україна перебуває у стані незавершеної інституційної трансформації від репресивно-контрольної до інтегративної моделі. Євроінтеграційний курс є потужним зовнішнім драйвером цієї трансформації, проте її успіх залежить від подолання інституційної інерції та формування нової культури суддівського самоврядування.

Перспективами подальших досліджень є аналіз ефективності конкретних інструментів державної політики забезпечення доброчесності суддів в Україні, а також дослідження впливу воєнного стану на інституційну архітектуру судового врядування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Городовенко В. В. Проблеми становлення незалежної судової влади в Україні : монографія. Харків : Право, 2012. 224 с.

2. Городовенко В. В. Інституційна незалежність судової гілки влади в Україні у системі «стримувань і противаг». *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 1. С. 13–16.

3. Грищук О. В. Доброчесність судді через призму сучасних соціальних трансформацій. *Слово Національної школи суддів України*. 2020. № 1(30). С. 6–25.

4. Гриценко І. С., Прилуцький С. В. Судова влада і громадянське суспільство: концепт взаємодії. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 241–249.

5. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

6. Закон України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 № 1798-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7–8. Ст. 50.

7. GRECO. Fourth Evaluation Round: Corruption prevention in respect of members of parliament, judges and prosecutors. Ukraine. Strasbourg : Council of Europe, 2022. 124 p. URL: https://www.coe.int/en/web/greco

8. Consultative Council of European Judges (CCJE). Opinion No. 21 (2018) on the prevention of corruption among judges. Strasbourg : Council of Europe, 2018. 32 p. URL: https://www.coe.int/en/web/ccje

9. Venice Commission. Opinion on the Law on the Judiciary and the Status of Judges of Ukraine. CDL-AD(2023)035. Strasbourg : Council of Europe, 2023. 48 p. URL:https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2023)035-e

10. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2023. Berlin : TI, 2024. URL: https://www.transparency.org/en/cpi/2023

11. Ginsburg T., Moustafa T. (Eds.). Rule by Law: The Politics of Courts in Authoritarian Regimes. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 356 p. URL: https://summit.sfu.ca/_flysystem/fedora/sfu_migrate/15130/Rule%20by%20Law.pdf.pdf

REFERENCES:

1. Horodovenko, V. V. (2012). Problemy stanovlennia nezalezhnoi sudovoi vlady v Ukraini [Problems of Formation of Independent Judicial Power in Ukraine]. Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].

2. Horodovenko, V. V. (2021). Instytutsiina nezalezhnist sudovoi hilky vlady v Ukraini u systemi «strymuvan i protyvah» [Institutional Independence of the Judicial Branch in Ukraine in the System of Checks and Balances]. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy*, no. 1, pp. 13–16 [in Ukrainian].

3. Hryshchuk, O. V. (2020). Dobrochesnist suddi cherez pryzmu suchasnykh sotsialnykh transformatsii [Judicial Integrity Through the Prism of Modern Social Transformations]. *Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy*, no. 1(30), pp. 6–25 [in Ukrainian].

4. Hrytsenko, I. S., Prylutskyi, S. V. (2015). Sudova vlada i hromadianske suspilstvo: kontsept vzaiemodii [Judicial Power and Civil Society: A Concept of Interaction]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*, no. 1, pp. 241–249 [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv» vid 02.06.2016 № 1402-VIII [Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges» of 02.06.2016 No. 1402-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2016, no. 31, art. 545 [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy «Pro Vyshchu radu pravosuddia» vid 21.12.2016 № 1798-VIII [Law of Ukraine «On the High Council of Justice» of 21.12.2016 No. 1798-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2017, no. 7–8, art. 50 [in Ukrainian].

7. GRECO (2022). Fourth Evaluation Round: Corruption prevention in respect of members of parliament, judges and prosecutors. Ukraine. Strasbourg : Council of Europe. URL: https://www.coe.int/en/web/greco

8. Consultative Council of European Judges (CCJE) (2018). Opinion No. 21 (2018) on the prevention of corruption among judges. Strasbourg : Council of Europe. URL: https://www.coe.int/en/web/ccje

9. Venice Commission (2023). Opinion on the Law on the Judiciary and the Status of Judges of Ukraine. CDL-AD(2023)035. Strasbourg : Council of Europe. URL:https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2023)035-e

10. Transparency International (2024). Corruption Perceptions Index 2023. Berlin : TI. URL: https://www.transparency.org/en/cpi/2023

11. Ginsburg, T., Moustafa, T. (Eds.) (2008). Rule by Law: The Politics of Courts in Authoritarian Regimes. Cambridge : Cambridge University Press. URL: https://summit.sfu.ca/_flysystem/fedora/sfu_migrate/15130/Rule%20by%20Law.pdf.pdf

State policy for ensuring judicial integrity: conceptual approaches and models

Mykytei Artem Oleksandrovych

Postgraduate Student
State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky”
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0003-7682-1518

The relevance of the problem is determined by the necessity of forming an effective state policy for ensuring judicial integrity in the context of Ukraine’s European integration course and increased requirements for judicial reform from international partners. The purpose of the article is to identify and systematize conceptual approaches and models of state policy for ensuring judicial integrity in a comparative political science dimension. The methodological basis of the study comprises an institutional approach, neo-institutionalism, the comparative method, structural-functional analysis, and the case-study method. As a result of the study, four main conceptual approaches to understanding state policy for ensuring judicial integrity were identified: normative-legal, institutional, behavioral, and systemic. Based on comparative analysis, three basic models of implementing the respective policy were identified: the preventive-regulatory model (characteristic of Scandinavian countries), the repressive-control model (inherent in transitional democracies), and the integrative model (typical of established EU democracies). It was established that the effectiveness of state policy for ensuring judicial integrity is determined by the institutional capacity of judicial self-governance bodies, the level of independence of anti-corruption institutions, and the degree of implementation of international standards. It was determined that Ukraine is in the process of transformation from the repressive-control to the integrative model, as confirmed by the constitutional amendments of 2016 and the judicial reform of 2019–2024. The practical significance of the results obtained lies in the possibility of using them to improve state policy in the field of judicial governance and to prepare relevant regulatory acts.

Key words: *state policy, judicial integrity, judicial reform, conceptual models, institutional approach, European integration, judicial governance.*

Дата першого надходження статті до видання: 19.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Нагорняк Тетяна Леонтіївна
Мельник Тетяна Сергіївна

Національний брендинг України в умовах лімінальної війни

УДК 327.019.5
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.13

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Нагорняк Тетяна Леонтіївна
доктор політичних наук, професор,
декан факультету «Києво-Могилянська школа професійної та неперервної освіти»
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
вул. Григорія Сковороди, 2,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-6416-5774

Мельник Тетяна Сергіївна
здобувачка ОНП «Бізнес-дипломатія та GR-політики»
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
вул. Григорія Сковороди, 2,
Київ, Україна
ORCID: 0009-0009-5550-0815

У статті акцентовано на необхідності коригування політики національного брендингу України в умовах лімінальної війни. Доведено, що війна трансформує свої форми і масштаби, змінюючи світопорядок і національні бренди в ньому. Сучасну війну визначено як лімінальну, тобто таку, що руйнує чітку межу між війною та миром. Це зумовлює перенесення боротьби в площину наративів, легітимності та міжнародної довіри, де національний брендинг стає інструментом стійкості та адаптивності системи. Актуальність теми зумовлена тим, що в сучасній війні для досягнення своєї цілі агресор використовує гібридні інструменти руйнування моральної легітимності та довіри до держави у сприйнятті зовнішнього спостерігача. Відповідно, імідж та репутація держави перетворюються на ресурс безпеки та міжнародної підтримки, а національний брендинг стає інструментом боротьби, «м'яким» озброєнням «soft arms» проти ворога в інформаційному полі. Метою є уточнити теоретико-методологічні засади дослідження сучасної війни та особливостей коригування політики національного брендингу України з фокусом на її соціально-економічний вимір. Дослідницьке завдання полягає в актуалізації дискусії щодо характеру й типології війни, виявленні особливостей політики національного брендингу держави в умовах лімінальної війни, окресленні соціально-економічних чинників просування міжнародного іміджу України. Простежено динаміку зміни показників атрибутів soft power в інтерпретації динаміки показників Global Soft Power Index України та міжнародної інформаційної уваги до України на основі Google Trends в період 2020-2025 років. Визначено, на думку авторок, основні соціально-економічні чинники, які формують сприйняття країни спостерігачами та запропоновано інструменти для покращення соціально-економічних факторів, що є основними для покращення міжнародного іміджу України в умовах сучасної війни. В праці використано методику SWOT-аналізу для систематизації соціально-економічних чинників на міжнародний імідж, що допомагає сформувати ресурси та виклики у формування стратегії.

Результати дослідження вказують на значне підвищення впізнаваності України після повномасштабного вторгнення, але також простежується зниження репутаційних та соціально-економічних параметрів м'якої сили, що є ризиком для формування довготривалого позитивного іміджу держави. Визначено сильні сторони та ключові вразливості. Запропоновано політичні інструменти посилення іміджу держави через соціальні та економічні чинники впливу.

Ключові слова: *сучасний світопорядок, фактор війни, лімінальна війна, національний брендинг, чинники коригування міжнародного іміджу України, стратегічні комунікації.*

Вступ. Протягом останніх 50 років, сучасна війна трансформувалася зі збройного зіткнення в гібридну (таку, що використовує різні інструменти й тактики ведення війни), а пізніше – в тотальну конкуренцію систем світу за новий світопорядок. Якщо класична війна – це відкритий збройний конфлікт двох боксерів на рингу, гібридна – бій на основі математичного розрахунку та психології сили, то в сучасній війні один із учасників здатний отримати перемогу без жодного удару, непомітно для всіх, підсипаючи конкуренту отруту і змінюючи правила під час бою та переконуючи глядачів, що опонент взагалі не вийшов на ринг. Сучасна війна – це про здатність діяти непомітно, неоднозначно, непрогнозовано й одночасно всюди – стратегія «невидимої» агресії, яка прагне перемогти противника за допомогою маніпуляцій ще до початку активної фази бойових дій. У цих умовах надзвичайно важливим є розуміння і визнання світом унікальності, потужних репутаційних та позитивних іміджевих характеристик України, її візійності в умовах сучасної війни, що принципово змінює світопорядок. Перераховані складові бренду мають стати продуктами цілеспрямованої, послідовної та різнорівневої політики національного брендингу. Ворог систематично вивчає слабкі сторони України і наших партнерів – держав, за голос яких ведеться боротьба в інформаційному просторі та міжнародних організаціях, щоб використати точки болю для підсилення ефективності маніпулювання сприйняттям та формування псевдообразів України. Вивчати війну і коригувати просування бренду України в світі вже сьогодні, важливо з огляду й на те, що наслідки цієї війни можуть тривати декілька поколінь і поширюватися далеко за межі держав і націй, які сьогодні втягнуті у війну з росією. Як пише мислитель Сун-Цзи «засоби досягнення перемоги ніколи не повторюються, а їх форм нескінчена кількість» [5, с.161].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому та нормативному дискурсах фактор війни є дискусійною темою від початку 2000-х років. У Національній оборонній стратегії США 2005 (National Defense Strategy, 2005; NDS) зазначено, що в майбутньому найскладніші суперники можуть прагнути синергії та більшого впливу, поєднуючи різні види війни [16, с. 7]. Звіт НАТО

у 2025 році про новий підхід до протидії інформаційним загрозам акцентує увагу на безпосередній загрозі національній безпеці. У документі визначено, що гібридні методи використовуються ворогом для розмиття меж між війною та миром і намагаються посіяти сумніви у свідомості цільових груп населення. Вони спрямовані на дестабілізацію та підрив суспільств [19].

Український дослідник Дерев'янко І. вважає, що визначальними компонентами гібридних війн, за допомогою яких здійснюється одночасний вплив на супротивника, є військовий, політичний, економічний, інформаційний, ідеологічний, психологічний, технологічний, енергетичний [3]. У роботі «Hybrid war» американський дослідник Дж. Маккуен зазначає, що «вирішальні битви гібридних війн ведуться на полях битв за населення: в зоні конфлікту, населення агресора та міжнародної спільноти» [18, с. 109]. Автор вважає, що боротьба за завоювання громадської підтримки вимагає нових стратегічних підходів, а стратегічні комунікації та сприйняття моральної легітимності є визначальними факторами [18, с. 112]. Аналізуючи більш новітню літературу та експертні інтерв'ю, варто зауважити, що весь світ перебуває зараз у фазі війни, яка експертом з питань безпеки Девідом Кілкалленом названа війною «Драконів» проти «Змій» [4]: «дракони» – це держави, що претендують на управління світопорядком (росія, Китай, Іран, США) навчилися діяти як недержавні актори, використовуючи інструменти кіберполіції, підривну діяльність та політичну війну для просування власних інтересів. З іншого боку, «змії» – недержавні актори – терористичні чи повстанські групи – набули спроможностей традиційних держав, включаючи важке озброєння та артилерію. Чітка межа між конвенційною (традиційною) та неконвенційною війною зникла, її масштаб охопив такі локації, як кіберпростір, космос, політика, економіка, технології, логістика, громадське здоров'я, цінності, свідомість та підсвідомість людей. Війна розширилась до такої межі, що поле бою є скрізь і війною є все (Conceptual Envelopment, китайська модель війни, що має на меті – отримання визначального пріоритету сили несиловими методами). На фоні повернення світу до левіафанівської «війни всіх проти всіх» [2], коли держави втрачають суб'єктність, має місце повстанська війна та контрпартизанські операції (COIN), успіх яких залежить від інтеграції цивільних і військових ефектів у боротьбі за контроль над політичним простором та лояльність населення («серця та розуми») шляхом гучних соціальних проєктів і програм, спрямованих на вразливі категорії та закриті соціальні групи – «механізми дисциплінарної влади» [13], «тотальні інституції» [14], «простори символічного домінування» [10]. Війна актуалізує питання політики національного брендингу. Вперше поняття «національний брендинг» (Nation branding) ввів британський дослідник С. Анхольт наприкінці 1990-х років і став оцінювати держави світу через Anholt-GfK Roper Nation Brands Index («Індекс національних брендів»). Він довів, що національний брендинг – це цілеспрямована практична діяльність, що переносить позитивний імідж, шляхетну репутацію та яскраві картинки-образи про країну та її мешканців за її межі. І це важливо так само, як і товари чи послуги, що країна виробляє [9, с.74]. На думку консультанта британського уряду з питань брендингу держави С. Анхольта, мистецтво ефективного брендингу полягає у правильній стратегії самоідентифікації, коли в її центрі є відповіді на наступні питання: «Хто ми такі?» і «У чому наша сила і наш талант?». Національний брендинг України є сьогодні найактуальнішою темою дискусій серед науковців. Його вивчають і закордонні і українські дослідники. Значний внесок в дослідження цього соціального феномену відображається в працях С. Анхольта, О. Білецької, К. Келлера, О. Мельник, Т. Нагорняк, Л. Романчук Ч. Пірса, О. Піщуліної, М. Фуко, І. Цурканової, та ін. Державними діячами розроблені стратегії національної безпеки та розвитку, мета яких просування національних цінностей в міжнародній спільноті для формування позитивного іміджу (Стратегія публічної дипломатії, Стратегія національної безпеки України).

В українському науковому дискурсі обговорюються соціально-економічні фактори відновлення у післявоєнний час. Водночас бракує досліджень впливу цих чинників на імідж країни під час нового виду війни. В цій статті ключовим аналітичним фокусом є соціально-економічний вимір національного брендингу України в умовах безпрецедентної війни цивілізаційного значення. Соціально-економічні наслідки війни відтворюються у вигляді економічних змін, що зумовлені зниженням рівня виробництва, фінансовими втратами, інфляцією, руйнуванням аграрного, енергетичного та промислового секторів економіки, та соціальними: зменшення зайнятості, міграційні процеси, зміни рівня добробуту та ментального здоров'я громадян. Таким чином соціально-економічний чинник є одночасно наслідком і інструментом війни, оскільки завдяки його стану формуються якість життя населення, поведінка бізнесу, здатність держави фінансувати оборону держави, і як результат рівень довіри міжнародних партнерів до спроможності України виконувати зобов'язання.

Мета дослідження – уточнити теоретико-методологічні засади дослідження сучасної війни та особливостей коригування політики національного брендингу України з фокусом на її соціально-економічний вимір. **Дослідницьке завдання** полягає в актуалізації дискусії щодо характеру й типоло-

гії війни, виявленні особливостей політики національного брендингу держави в умовах лімінальної війни, окресленні соціально-економічних чинників просування міжнародного іміджу України.

Методи дослідження. Методологія дослідження має міждисциплінарний характер і поєднує визначення та теоретичні підходи політології, кризового менеджменту, методи й техніки каузальних припущень, моделювання соціально-політичних процесів та кейс-стаді. Серед методів збору даних застосовувалися нормативний аналіз стратегічних документів України, авторська інтерпретація індикаторів «м'якої сили» (зокрема, показників Global Soft Power Index) у динаміці 2020 – 2025 років та Global Risks Report 2026. Результатом дослідження є узагальнення ключових викликів і можливостей для коригування політики національного брендингу України та формулювання рекомендацій посилення соціально-економічної стійкості як ресурсу м'якої сили бренду.

Ключова авторська концепція полягає в усвідомленні того, що світ радикально змінився з початку XXI століття й перебуває у фазі біфуркації процесу трансформації світового порядку. У цій статті автори використовують термін «лімінальна війна» для опису російсько-української війни, розглядаючи її як частину ширшого глобального конфлікту цінностей, ініційованого росією та такого, що відбувається в умовах невизначеності, перехідності й розмитих меж між різними формами протистояння. Тобто лімінальна війна, на думку авторів, є умовою, що спонукає держави світу суттєво змінювати політики національного брендингу. Водночас більшість урядів світу демонструють неготовність до швидкої трансформації національних економік, освітніх політик і міжнародних відносин. Усе це зумовлює необхідність державних інвестицій та переосмислення класичної та публічної дипломатії.

Результати. Реальні воєнні дії, «концептуальне охоплення» (використання економіки та технологій як зброї), «озброєна соціальна робота» і різнорівневі і різнопрофільні форми боротьби за світовий вплив виводять на першу лінію академічного дискурсу категорію лімінальності і лімінальної війни (liminal warfare) і доводять застарілість терміну «гібридна війна», доводячи, що гібридність – лише одна характеристика сучасної війни, поряд з якою, не менш важливими є:

• багатодоменність – війна ведеться одночасно в повітрі, космосі, на морі, суші, у кіберпросторі та в головах людей (через наративи); інформаційному просторі через наративи

• відсутність остаточних перемог, бо традиційна військова перемога на полі бою часто не конвертується в політичний успіх або стабільний мир;

• цивілізаційна загроза, що вже довела рф зокрема під час своєї агресії проти України, маючи на меті знищення цілої нескореної нації, її культури, європейської освіти та самої людяності як цінності;

• використання вразливостей, коли агресори використовують «гіперефективність» західних систем (яка робить їх крихкими до шоків) проти них самих.

Лімінальність (від латинського līmen (лімен) – поріг. **Лімінальний** – пороговий, перехідний стан; період невизначеності, амбівалентності між двома фазами, стадіями, ідентичностями) – ключова характеристика сучасної війни, що розкривається в:

стані «переходу», коли цивільні й військові, суспільство і держава перебувають «між» минулим (звичним станом речей, що склалися до війни) та майбутнім (очікуваним станом відновлення та розвитку після війни), переживаючи розрив зі звичним життям і спрямовуючи свої дії на перемогу, візуалізація якої не є однозначно сформованою для всіх, хто у війні;

• одночасному руйнуванні ціннісних парадигм, людських переконань і суспільних призначень, ідентичностей і соціальних груп і формуванні нові патернів поведінки та смислів (волонтерство і колабораціонізм, переосмислення патріотизму та інших понять, таких як «місто-герой», поява нових смислів – пункти незламності та «сіра зона»);

• створенні лімінальних просторів і континуумів, де звичні орієнтири втрачають значення, а реальність стає плинною і непередбачуваною, де екстремально викривлений простір і час, особливо на фронті та у прифронтових зонах, на тимчасово окупованих територіях і зонах деокупації, де зникли звичні й типові сигніфікатори;

• лімінальному досвіді – існуванні на межі життя і смерті, «на порозі», де людина переглядає фундаментальні засади буття, формуючи нові (воєнні) суспільні норми, що не є нормами для більшості в світі (жити в постійному жаху, часто без базових потреб для життя); відбувається адаптація психіки до постійної небезпеки, що з часом призводить до приглушення інстинкту самозбереження.

• максимальному звуженні горизонтів планування та неусвідомленні просторових меж війни, яка набуває цивілізаційного масштабу з огляду на постійну зміну локацій її прояву, безпрецедентність жорстокості, неспроможність системи міжнародної безпеки, слабкість дипломатії та народження тотальної небезпеки.

З огляду на зазначене, особливо важливою для Україниє **політика національного брендингу** як процес презентації та поширення якісно-позитивних раціональних знань та ірраціональних характеристик держави на підставі гармонійного поєднання загальнодержавних і локальних рис унікальності, відмінності та привабливості країни. Від ефективності політики національного брендингу на міжнародній арені залежать перспективи стратегічного партнерства України і якість перезавантаження системи міжнародної безпеки. Під національним брендом в цій статті авторки розуміють багатомірний

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

ментальний концепт-образ території, який, завдяки найвищому рівню емоційної довіри, сприймається широкими колами споживачів як цінність [6].

Національний брендинг, як і будь-яка політика, проявляється через сукупність взаємовідносин, метою яких є влада (вплив, контроль). Національний брендинг, як процес, містить просування таких складових бренду держави як імідж, образи, репутаційні характеристики, з метою отримати та використовувати нематеріальні активи свого впливу і пріоритетності у межах певного поля, отримуючи політичні дивіденди. Без цілеспрямованих рішень і дій політичних інститутів держави, ефективний національний брендинг неможливий. За умов відсутності такої політики, національний брендинг держави роблять її конкуренти. Так, політика національного брендингу є сукупністю практик, спрямованих на формування ірраціональних дефініцій сприйняття держави в світі, її народу, культури, унікальних рис тощо. Національний бренд на відміну від брендів географічних територій (Тібет) та економічних товарів (Hermès) чітко має політичну складову. Певне іміджування території у контексті її брендингу може відтворюватися виробниками товарів і послуг та мешканцями (споживачами). Національний брендинг на відміну від територіального та економічного, обов'язково відтворюється завдяки політичним рішенням у контексті єдиної брендингової стратегії країни, що має бути виробленою на підставі бренд-платформи – результату роботи спеціальної команди різногалузевих фахівців на чолі з політологами і представниками органів державної влади, які здатні інституціоналізувати брендинг та комерціалізувати бренд. Національний брендинг базується на брендах політичних, про які ми згадували вище, і неполітичних, які пропонує С. Анхольт (туристичний бренд, інвестиційний клімат країни, культурна унікальність нації, місце привабливе для життя, країна експорту і політичної стабільності). Так, національний брендинг повинен надати переконливу і привабливу картинку про народ і країну одночасно. Якість політики національного бренду прямо впливає на рівень впливовості країни в світі, про що йдеться у монографії С. Анхольта «Competitive Identity» («Конкурентна Ідентичність») [9]. Держава – бренд зі своїми ідентифікаційними символами: прапор, гімн, герб, президент, структура влади, портрет типового представника населення, новини (що є по суті рекламними повідомленнями – наративами, які просувають бренд «країна»), опозиція і багато іншого. Все те, з чим стикається споживач інформаційного продукту. І цими атрибутами має керувати політична структура в повній відповідності з позиціонуванням, що прописана у Стратегії національного брендингу. Для кожної аудиторії повинна бути знайдена лідируюча цінність і збудований вектор бренду на ім'я «країна» [6].

Наповнення символів ціннісною складовою є головним завданням держави, як політично-соціального конструкту. Це передбачає визначення сукупності унікальних переваг, які відрізняються ексклюзивністю та підтвердженою принциповою позицією, та сприймаються світовою спільнотою морально легітимними. Систематична присутність такого бренду в інформаційному полі спостерігачів через призму їхніх цінностей формує у них високий рівень впізнаваності та з часом довіру до символів. Довіра до національного бренду забезпечує довготривалу лояльність, і таким чином формує позитивний зовнішній імідж країни.

Від початку російсько-української війни з 2014 року міжнародний імідж України (складова національного бренду) став актуальним питанням для політичних українських діячів, що відкрило жвавий дискурс у науковій спільноті щодо чинників, які не лише формують, а й впливають на імідж держави в світі. В глобалізованому світі міжнародний імідж держави відіграє особливо значущу роль. Під час війни він впливає не лише на підтримку партнерів, а й на поведінку партнерів ворога, які завуальовано підтримують агресора. Тобто міжнародне сприйняття у формуванні позитивного іміджу підсилює здатність країни залучити зовнішню допомогу, інвестиції та політичну підтримку. Це підтверджується в дослідженні Цурканової І., де авторка підкреслює залежність рівня міжнародної політичної підтримки від сприйняття країни [8]. Одним з показових складових зовнішнього іміджу держави сьогодні є Індекс м'якої сили. Методологія оцінювання індексу охоплює опитування понад 173 тис. респондентів у 102 ринків, що характеризує високу вибірку та глобальне охоплення. Показники визначають сприйняття країни через призму впізнаваності опитуваними. Тобто публічна дипломатія для формування оцінки індексу відіграє ключову роль.

Імідж країни – це «сукупність раціональних та ірраціональних уявлень, що не дають глибокого розуміння про країну, апелюючи до образів, стереотипів, метафор чи символів, які представляють лише якусь її частину або напрям функціонування.» [7, с.78]. Показники формуються на суб'єктивному сприйнятті національного бренду, що формується через сучасні засоби масової інформації.

На рис. 1 по графіку Google Trends [15] за запитом «Ukraine» очевидно, що повномасштабне вторгнення підвищило зацікавленість Україною в світі.

Аналіз результатів Global Soft Power Index [11] показує, що повномасштабна війна 2022 року значно вплинула на впізнаваність України в міжнародній спільноті. В категорії «знайомство» – наскільки відома нація, Україна відразу перекрокувала через 32 пункти з 47 на 15 місце в рейтингу країн. Слід зазначити, що російська федерація, довгий час займала 10 місце у впізнаваності країн світу, що говорить про її популярність, і збройна агресія

Таблиця 1

Динаміка позицій України в Global Soft Power Index (2020–2025 рр.)

	Ранг 2025		Ранг 2024		Ранг 2023		Ранг 2022		Ранг 2021		Ранг 2020
Глобальний індекс м'якої сили	46	-2	44	-7	37	14	51	10	61	-15	46
Знайомство	20	-4	16	-1	15	32	47	5	52	-7	45
Репутація	95	-19	76	-8	68	2	70	-2	68	-18	50
Вплив	25	-2	23	-4	19	26	45		45	-5	40
Бізнес і торгівля	118	-8	110	-28	82	-15	67	5	72	-19	53
Міжнародні відносини	48	-3	45		45	13	58	4	62	-13	49
Освіта та наука	56	10	66	-11	55	-10	45	15	60	-12	48
Культура та спадщина	125	-1	124	-13	111	-41	70	-5	65	-14	51
Медіа та комунікації	32	-1	31	14	45	5	50	12	62	-17	45
Управління	77	-17	60	-8	52	12	64	15	79	-31	48
Стале майбутнє	114	3	117	-23	94	-	-	-	-	-	-
Люди та цінності	150	-4	146	-39	107	-33	74	-6	68	-15	53
Рекомендація	145	-7	138	-	-	-	-	-	-	-	-
Чистий позитивний/ негативний вплив	168	-7	161	-64	97	2	99		99	-48	51

Джерело: Brand Finance. Глобальний індекс м'якої сили (2020–2025)

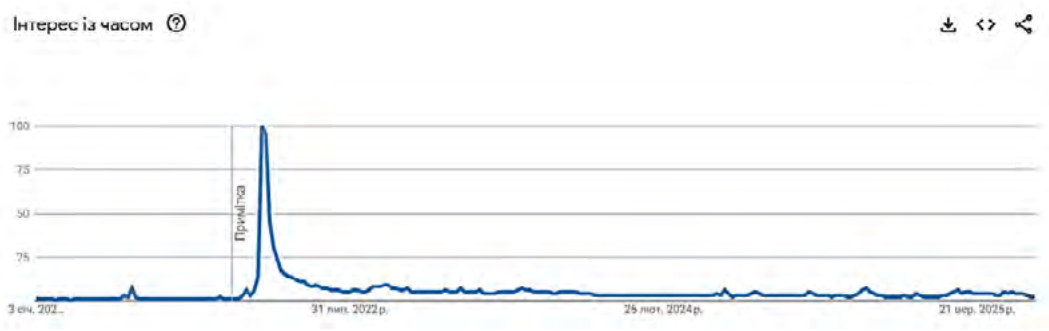

Рис. 1. Динаміка міжнародної уваги до України за даними Google Trends: запит «Ukraine» (2020–2025)

Джерело: Google. (2026). Google Trends

2022 року підвищила і її місце на 2 пункти до 8 сходинки. На шпальтах міжнародних видань збройне вторгнення російської армії, що є однією з передових армій світу, на територію України масово заповнило інформаційний простір. У 2022 року регулярно висвітлювали цю подію «Politico», «Foreign Policy», «New York Post», «The Washington Post», «The Guardian», «Reuters», «NBC News» та багато інших. Ця подія привернула увагу багатьох міжнародних експертів, спостерігачів та спільноти. Зазначимо, що військові події 2022 року вплинули абсолютно на всі показники Soft Power. І очевидно, що через масштабну збройну агресію економічні та соціальні показники України стрімко знизились, особливо це стосується людського капіталу через масову міграцію, культуру та бізнес. Слід зазначити, що репутація, яка підвищила показник на 2 бали в Україні, зазнала капітального зниження агресора на 82 бали, що опустило російську федерацію з 23 місця на 105 в рейтингу країн світу. Тобто Global Soft Power Index яскраво відтворює імідж країн на світовій арені, враховуючи як економічні та політичні показники, так і соціальні та відтворює моральну легітимність держав у світовому просторі.

Одним з фокусів формування образу країни для зовнішнього спостерігача є «імідж соціально-економічного розвитку, показники фінансової стабільності (у т.ч. й стабільність національної валюти), імідж інвестиційного клімату держави» [7, с. 78]. Очевидно, що в умовах війни соціальні та економічні чинники у формуванні іміджу країни є детермінантою міжнародного сприйняття, проте у цій війні, вони ще є й об'єктом атаки, саме через те, що від них залежить ресурс стійкості та формування іміджу. Війна є безумовна найстрашнішою кризою для країни, проте для України вона стала можливістю доступу до міжнародної спільноти завдяки пиль-

ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

ному спостереженню спостерігачів та інфлюенсерів через страх європейських країн стати наступними жертвами російської агресії та порушенням логістичних та торгових шляхів. В есе Ніколас Дж. Калл зазначає, що після 2014 року «громадська думка в окремих країнах, що розвиваються, має вирішальне значення для отримання або збереження визнання» [12, с. 196]. Пильність до України та спостереження за її розвитком збільшилось ще й завдяки Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, яка була підписана в 2014 році та постійній активній публічній дипломатії, що розпочала свою діяльність з 2015 року утворенням Управління публічної дипломатії в МЗС України і затвердження Стратегії публічної дипломатії в 2021 році для підвищення іміджу країни в світі.

Саме з 2014 року Україна почала вести проти російської федерації війну наративів за власну репутацію та імідж. Ніколас Дж. Калл визнає позитивним результат діяльності посла з особливих доручень з 2014 року Д. Кулеби не лише в публічній дипломатії в розвитку культурного наративу України, а й у цифрової дипломатії та стратегічних комунікаціях. Автор зазначає особливу роль книги Д. Кулеби «Війна за реальність», яка відображала особисті переконання посла, «що імідж та репутація є ключовими для виживання такої країни, як Україна» в контексті інформаційної атаки російської федерації. Також Дж. Калл визначає, що «національні інвестиції України в міжнародну комунікацію окупилися завдяки багаторівневим повідомленням на різних платформах, що передавали безхмарну історію невинної країни, ображеної диким сусідом, яка об'єднується в актах непокори та неочікуваної стійкості» [12, с. 197].

Ця активна робота за ці роки стала особливо ціннісною для формування впливу України, що в Індексі м'якої сили відобразилося на підвищенні цього показнику на 26 пунктів з 45 місця Україна піднялася на 19. Цей показник означає наскільки за сприйняттям країна має вплив на інші країни. І на практиці це означало підтримку громадської думки країн НАТО у поставці зброї для України та запровадження санкцій проти агресора. Також потрібно зазначити вплив міжнародної спільноти на поведінку бізнесу, який призупиняв прибуткову діяльність на території агресора, намагаючись догодити аудиторії. «Репутація стала очевидним мультиплікатором безпеки України, допомагаючи країні в її обороні та забезпечуючи зустрічний вітер у спробі Росії завоювати країну» [12, с. 197]. Але слід зазначити, що така перемогу у війні наративів не була успішна в інших регіонах світу, де вплив агресора є до сих пір вагомим, не зважаючи на пул санкції, введених за період повномасштабної війни. Глобальний південь залишається холодним до українського наративу.

Інформаційний міжнародний простір став ще одним полем сучасної війни. Для покращення іміджу України у соціально-економічній сфері можна визначити з показників м'якої сили сильні та слабкі сторони.

В динаміці показників атрибутів soft power проглядається, що з 2022 року до 2025 року на високому рівні з постійним позитивним ростом залишився лише показник медіа та комунікацій «Media & Communication», який відображає 4 атрибути: Affairs I follow closely, Easy to communicate with, Influential media, Trustworthy media. Це відображає злагоджену і налаштовану систему роботи з якісним контентом, який легко сприймати міжнародній аудиторії, якому довіряють через легку комунікацію та роботі з провідними медіа та впливовими інфлюенсерами. Це важливий і головний інструмент для інформаційної роботи з міжнародною спільнотою.

Проте всі інші показники показують негативну динаміку за останні три роки і найбільший розрив відбувається саме в соціальних та економічних показниках. З 8 складових м'якої сили до соціально-економічних відносяться: Business & Trade, Education & Science, People & Value. Тобто для формування позитивного іміджу за допомогою соціально-економічних чинників через призму Індексу м'якої сили можна сформувати таблицю з цих атрибутів та визначити інструменти покращення цих показників з урахуванням військового стану на сьогодні. Слід зазначити, що не всі соціально-економічні чинники під час активної військової дії є можливість покращити, так як економіка України знаходиться в стані постійної ракетної атаки на стратегічну інфраструктуру, і налагодити її до стабільного стану з показниками сталого розвитку неможливо. Проте є економічні та соціальні чинники, робота над якими вже відбувається і ті, які потребують активних реформ.

До соціальних чинників розвитку держави відносять освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, добробут та рівність. До економічних: обсяг капіталу, розвиток інфраструктури, технологічний розвиток, ВВП на душу населення, інновації, інвестиційний клімат, умови для розвитку малого та середнього бізнесу, сталий розвиток, конкурентоспроможність.

Під час повномасштабної війни Україна зазнала великої соціальної кризи в більшій мірі через велику міграцію населення всередині країни та зовні. Міграційні зрушення вплинули на відтік людей з промислових регіонів в західну частину країни та за кордон, кількість яких сягнула більше 8 млн. людей, що відповідає майже 25% всього населення. Ця демографічна криза катастрофічно вплинула на економічні показники країни. За даними ІОМ (Міжнародна організація з міграції) 4,5 млн. людей повернулося до України. Паралельно з тим

ВПО сягає 3,6 млн людей, які значно змінили структур ринку праці, спричинивши як дефіцит кадрів так і безробіття, що негативно вплинуло на бізнес та економічну стійкість [17]. Війна внесла негативні зміни і в сферу охорони здоров'я та освіти. Медичні заклади у великих містах, та тих, що знаходяться поблизу лінії вогню, переповнені пораненими військовими та цивільними, також відчувають брак медичного персоналу [20].

За SWOT-аналізом соціальних чинників, що впливають на імідж України авторками статті визначено (табл. 2).

Попри продовження затяжної активної фази війни UNDP (United Nations Development Programme) фіксує високий рівень згуртованості українського суспільства: "На тлі триваючої війни українці продовжують демонструвати сильне почуття національної ідентичності та приналеж-

Таблиця 2

SWOT-аналізом соціальних чинників

Strong (сильні сторони):	**Weaknesses (слабкі сторони):**
– висока соціальна згуртованість стійкість та адаптивність українців; – волонтерство і потужні соціальні та професійні мережі; – потужна національна ідентичність та громадянська ціннісна визначеність у демократичному виборі; – активність співпраці з міжнародними партнерами, діаспорами українців у світі.	– демографічні втрати людського капіталу через міграцію, мобілізацію та втрат військових і цивільних; – психологічне та фізичне виснаження; – втрата вільного доступу до соціальних послуг; – втрата житла та майна; – обмеження правового захисту та свободи вільного пересування.
Opportunities (можливості):	**Threats (ризики):**
– програми повернення мігрантів; – інтеграція ветеранів та ВПО; – програми перекваліфікації та навчання; – психологічна реабілітація цивільних і військових; – цифрові сервіси соціальної допомоги; – формування нового бренду України на базі високих людських якостей, стійкості, згуртованості та щирості українців.	– інформаційно-психологічна війна агресора для розколу суспільства; – затяжна війна, що посилює втому та зменшує рівень довіри; – відтік молоді як потенційного людського капіталу без заохочення поверненню в Україну; – гуманітарні кризи у вигляді дефіциту енергетики, доступного житла, медицини, освіти та роботи.

Джерело: розроблено авторками

Таблиця 3

Політичні пропозиції в соціальній сфері як чинник «м'якої сили» України

Соціальний чинник	**Атрибут Soft Power**	**Пропозиції впровадження**
Міграційний показник	People & Values	Політика інтеграції ВПО, забезпечення соціальним житлом, перекваліфікацією за освітою
		Політика повернення мігрантів в Україну через доступне житло, безкоштовне навчання, та економічної привабливості у вигляді лібералізації підприємницької діяльності
		Активна робота з мігрантами за кордоном для формування позитивного ставлення місцевих жителів, залучення їх до культурних подій та заходів для популяризації України.
		Допомога мігрантам у влаштуванні на роботу або консультацій для створення МСП або спільних підприємств Україна-Європа
Охорона здоров'я	People & Values	Впровадження інклюзивної політики для ветеранів та адаптації їх до цивільного життя.
		Державна програма з ментального здоров'я ветеранів та ВПО
		Національна програма для раннього виявлення критичних захворювань
Освіта доступна	Education & Science	Безкоштовна освіта для дітей ветеранів та ВПО
		Безкоштовна програма перекваліфікації ветеранів та ВПО
		Blended learning – змішане навчання під час війни, особливо для ВПО та мігрантів за кордоном для отримання української освіти
		Онлайн навчання іноземців для налагодження стосунків з країнами Африки та Глобального півдня.

Джерело: розроблено авторками на основі: Brand Finance. Глобальний індекс м'якої сили (2020–2025)

ності до своєї батьківщини. Плюралістична українська ідентичність, показник, що вимірює єдність серед різних етнічних та релігійних груп, є високою (7,3 з 10) та відображає вражаючу стабільність протягом багатьох років. Це відчуття єдності є наскрізним для всіх верств населення та в більшості областей, що підкреслює сильну присутність спільної ідентичності в Україні (табл. 3) [1].

Тобто соціальні сильні сторони України в згуртованості, активності та стійкості українського суспільства формують потужний репутаційний ресурс, проте слабкі внутрішні позиції та зовнішні загрози можуть нівелювати цей ефект. Тому стратегія формування позитивного іміджу має поєднувати в соціальному секторі стійкість людського потенціалу та соціальні реформи для покращення добробуту населення.

Економічну стабільність важко підтримувати в період активних військових дій, проте впровадження ефективного податкового навантаження для місцевого бізнесу і особливо для малого та середнього, покращить бізнес-клімат для місцевих компаній, що стимулює відкриття нових підприємств в Україні та може стати причиною повернення мігрантів. Також лібералізація податкової політики допоможе легше інтегруватися ВПО в нових регіонах України при створенні МСП (табл. 4).

Імідж України через призму економічної стабільності формується поєднанням стійкістю економіки до викликів та керованістю ризиками (табл. 5).

Від початку повномасштабного вторгнення 2022 року російської армії на територію України, міжнародний імідж України знаходиться під постійним спостереженням та пережив кілька трансформацій. Він піддається постійному тиску зовнішніх та внутрішніх сил, які неоднозначно формують його у сприйнятті міжнародними спостерігачами. Захист бренду «Україна» та його зміцнення напряму залежить від економічної політики держави для покращення умов для розвитку бізнесу в Україні, що одночасно формує позитивний інвестиційний клімат. Тому стратегія національного брендингу має

Таблиця 4

SWOT-аналізом економічних чинників

Strong (сильні сторони):	**Weaknesses (слабкі сторони):**
– збереження керованості фінансової системи; – переорієнтацію логістичних ланцюгів та експорту; – продовження цифровізації державних послуг; – інновації та технологічні розробки в ІТ та ВПК; – збереження потужного аграрного сектору	– високі фінансові витрати на війну та відновлення зруйнованої інфраструктури; – вразливість енергетики; – залежність від зовнішнього фінансування; – слабкий інвестиційний клімат, великий рівень ризиків; – висока корупційна складова та низький рівень верховенства права
Opportunities (можливості):	**Threats (ризики):**
– відновлення економіки за новими стандартами ЄС та Сталого розвитку; – поглиблення інтеграції з ЄС; – політика механізмів страхування воєнних ризиків для гарантій інвесторам; – інноваційний розвиток ВПК	– постійні атаки на логістику та інфраструктуру; – затягування війни, що може спровокувати відтік донорів; – ризики макрофінансової нестабільності; – інформаційна війна агресора для зменшення допомоги міжнародними партнерами

Джерело: розроблено авторками

Таблиця 5

Політичні пропозиції в економічній сфері як чинник «м'якої сили» України

Економічний чинник	**Вплив на імідж**	**Пропозиції щодо покращення**
Бізнес -клімат	Business & Trade	Зменшення податкового навантаження та допомога ДПС у створенні МСП.
МСП		Політика стимулювання МСП податковими пільгами, співпрацею з територіальними громадами, допомозі адаптації ветеранів та ВПО
Інвестиційний капітал		Залучення іноземних інвестицій до ВПК, зменшення корпоративного податку для компаній з інвестиціями, державна підтримка українського інвестора
Розвиток інфраструктури		Побудова інфраструктури в містах віддалених від лінії фронту для розширення бізнесу в центральній та західній частині України, державна допомога в релокації підприємств.
Інновації		Впровадження нових технологій для сталого розвитку економіки
Освіта та наука	Education & Science	Співпраця з міжнародними науковими організаціями, освітніми закладами для покращення рівня освіти та обміном науковими досягненнями у сфері навчання, залучення до практик в сучасних інноваційних міжнародних компаніях для отримання досвіду.

Джерело: розроблено авторками на основі: Brand Finance. Глобальний індекс м'якої сили (2020–2025)

демонструвати прозорість державних рішень, відповідальність бізнесу, вчасну підзвітність для партнерів та системне технологічне відновлення, що підсилить довіру та репутаційний капітал України.

Висновки. Таким чином, сучасна війна, частиною якої є Війна за Незалежність України або російсько-українська війна, що триває з 2014 року, це – глобальний лімінальний процес, який одночасно руйнує та перетворює індивідів та цілі народи, занурюючи їх у стан радикальної невизначеності та подальшого переосмислення.

Просування іміджу України в умовах сучасної війни є комплексним завданням, що охоплює стратегічні комунікації, освітню дипломатію, роботу з міжнародними наративами та демонстрацію стійкості національних інституцій. Основними інструментами та підходами до просування іміджу мають стати:

1) Формування «єдиного наративу» та світове лідерство

• важливо позиціонувати Україну не лише як жертву агресії, а як світового лідера у протистоянні за демократичні цінності проти автократичних режимів.

• необхідно використовувати «єдиний наратив» (single narrative), пояснюючи сенс боротьби – просту, зрозумілу історію, яка пояснює світу правоту боротьби Українців та неминучість перемоги, що є критичним для мобілізації міжнародної підтримки;

• варто інвестувати в свою цивілізаційну роль, визнаючи, що освіта та наука мають бути визначені як стратегічні сфери, що роблять країну конкурентоспроможною та підкреслюють її приналежність до цивілізованого світу.

2) Глобальні ініціативи та цифрова дипломатія

• платформа United24 як глобальної ініціативи, дозволяє залучати підтримку від організацій та приватних осіб з усього світу, створюючи прозорий механізм допомоги;

• мультимовний контент всіх важливих ресурсів України для інформування міжнародних партнерів про невідкладні потреби та успіхи;

• цифрова екосистема України має й далі прогресувати, це демонструє технологічну прогресивність країни в порівнянні з іншими державами, навіть під час війни.

3) Освітня та наукова інтеграція як політичний сигнал

• міжнародна ізоляція агресора через активну адвокацію виключення рф з міжнародних організацій (EQAR, EUA, ENQA) та санкції проти російських ректорів зміцнюють імідж України як захисника академічних цінностей;

• подальша активна участь України в програмах Erasmus+ та Horizon Europe, що показує світу високий рівень освіченості українців та життєздатність наукової сфери.

4) Робота з медіа та візуальна ідентичність

• відкритість для ЗМІ – побудова добрих відносин із міжнародними медіа та надання їм правдивої графічної інформації про наслідки агресії допомагає формувати правильне світове суспільне сприйняття;

• експертність і присутність на важливих міжнародних івентах з метою формування порядку денного світового контенту;

5) соціально-економічна трансформація може відбуватися шляхом синхронізації соціальної політики стійкості та економічної прозорості та керованості, що має включати системні заходи з відновлення людського капіталу, прозорі механізми управління ресурсами відбудови, антикорупційну підзвітність і регулярну публічну звітність, які разом формують репутаційний ресурс довіри та підтримують міжнародний імідж України.

Просування іміджу України сьогодні – це демонстрація того, що країна не лише воює, а й продовжує розвиватися, навчати дітей та інтегруватися у світові структури. Це можна порівняти з маяком під час шторму: він не лише сигналізує про небезпеку (війну), але й своїм рівним світлом (роботою шкіл, університетів та цифрових сервісів, поверненням молоді в Україну та до цивільного життя ветеранів, створення нових робочих місць, інтеграція ВПО та релокованого бізнесу тощо) вказує шлях до берега, доводячи свою надійність і стійкість усім, хто спостерігає за ним здалеку. Разом з тим якісний та системний національний брендинг є опосередкованим інструментом «м'якого» озброєння (soft arms) у боротьбі проти агресора. Він формує впізнаваність України через призму загальнолюдських цінностей, довіру за допомогою системного поширення та постійної присутності в інформаційному полі спостерігача.

Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення зв'язку між динамікою соціальних та економічних показників та коригуванням міжнародного іміджу України через призму інвестиційної привабливості та розробки стратегічних комбінаційних програм в умовах сучасної війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоскурський, О., та Зурабашвілі, Т. Соціальна згуртованість в Україні: ключові тенденції на основі reSCORE 2024 (з порівняльними даними reSCORE 2023 та SCORE 2021) [Звіт]. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй в Україні. 2024. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-12/social-cohesion-in-ukraine_eng_2024.pdf

2. Гоббс, Т. *Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної* (Р. Димерець, В. Єрмоленко, Н. Іванова, Є. Мірошниченко, Т. Олійник, пер. з англ.; Т. Польська та В. Малахов, передм. і прим.). Дух і Літера, 2000.

3. Дерев'янко, І.П. Гібридна війна як різновид асиметричних дій. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти, 2023. 11, с. 6–16. doi: https://doi.org/10.31866/2616-745X.11.2023.278396

4. Кілкаллен Д., Мілз Ґ.. Мистецтво війни і миру. Про наш вибір, коли у світі війна. Пер.з англ. Н. Комарової. К. : Дух і Літера. 2025. 360 с.

5. Макіавеллі, Н., & Сун-цзи. *Про військове мистецтво. Мистецтво війни: наукові трактати* (Я. Мишанич, І. Костанда, пер. укр.). Київ : Видавничий союз «Андронум». 2021. 176 с. ISBN 978-088-0007-12-2.

6. Нагорняк, Т. Л. *Брендинг території як державна та регіональна політика* [Монографія]. Донецьк : Ноулідж. 2013. 367 с.

7. Нагорняк, Т. Л. Публічний імідж України в умовах невизначеності. *Політичне життя*, 2022. (1), 77–86. https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.1.9

8. Цурканова, І. Імідж України в умовах війни та міжнародна політична підтримка. *Науково-теоретичний альманах Грані*, 2023. 26(3), 87–93. https://doi.org/10.15421/172353

9. Anholt, S. *Competitive identity: The new brand management for nations, cities and regions* [Competitive identity: The new brand management for nations, cities and regions]. Basingstoke : Palgrave Macmillan. 2007. 340 p.

10. Bourdieu, P. Masculine domination (R. Nice, Trans.). Stanford University Press. 2001.

11. Brand Finance. *Global Soft Power Index 2025* [Report]. Brand Finance. 2025.

12. Cull N. J. The war for Ukraine: reputational security and media disruption. *Place Branding and Public Diplomacy*, 2023. 19(2), 195–199. https://doi.org/10.1057/s41254-022-00281-3

13. Foucault, M. Security, territory, population: Lectures at the Collège de France, 1977–1978 (G. Burchell, Trans.). Palgrave Macmillan. 2007.

14. Goffman, E. Stigma: Notes on the management of spoiled identity. Prentice-Hall. 1963.

15. Google. *Google Trends* [Data set]. Retrieved January 7, 2026, from https://trends.google.com/

16. Hoffman, F. G. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies. Arlington : Potomac Institute for Policy Studies. 2007.

17. International Organization for Migration. *Ukraine: Key figures–Mobility & displacement (as of 20 February 2024)* [Fact sheet]. Migration Data Portal. https://www.migrationdataportal.org/sites/g/files/tmzbdl251/files/2024-02/Ukraine_Key-Figures-Mobility-Displacement_As-of-20-February-2024.pdf

18. McCuen, John J. Hybrid wars. // Military Review 88.2 (2008) https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/MilitaryReview_20080430_art017.pdf

19. NATO. *Countering hybrid threats*. NATO. Retrieved February 25, 2026, from https://www.nato.int/en/what-we-do/deterrence-and-defence/countering-hybrid-threats

20. United Nations Development Programme. (n.d.). *Ukraine*. Retrieved January 7, 2026, from https://www.undp.org/ukraine

REFERENCES:

1. Biloskurskyi, O., & Zurabashvili, T. (2024). *Sotsialna zghurtovanist v Ukraini: kliuchovi tendentsii na osnovi reSCORE 2024 (z porivnialnymy danymy reSCORE 2023 ta SCORE 2021)* [Social cohesion in Ukraine: Key trends based on reSCORE 2024 (with comparative insights from reSCORE 2023 and SCORE 2021)]. Kyiv : UNDP in Ukraine. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-12/social-cohesion-in-ukraine_eng_2024.pdf

2. Hobbs, T. (2000). *Leviafan, abo Sut, budova i povnovazhennia derzhavy tserkovnoi ta tsyvilnoi* [Leviathan, or The Matter, Form and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil]. Kyiv : Dukh i Litera.

3. Derevianko, I. P. (2023). *Hibrydna viina yak riznovyd asymetrychnykh dii* [Hybrid war as a type of asymmetric actions]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty*, vol. 11, pp. 6–16. https://doi.org/10.31866/2616-745X.11.2023.278396

4. Kilcullen, D., & Mills, G. (2025). *Mystetstvo viiny i myru: Pro nash vybir, koly u sviti viina* [The art of war and peace: Our choice when the world is at war]. Kyiv : Dukh i Litera. 360 p.

5. Makiavelli, N., & Sun-tszy. (2021). *Pro viiskove mystetstvo. Mystetstvo viiny: naukovi traktaty* [On military art. The art of war: Scholarly treatises]. Kyiv : Vydavnychyi soiuz "Andronum". 176 p. (ISBN 978-088-0007-12-2)

6. Nahorniak, T. L. (2013). *Brendynh terytorii yak derzhavna ta rehionalna polityka* [Territory branding as state and regional policy]. Donetsk : Noulidzh. 367 p.

7. Nahorniak, T. L. (2022). *Publichnyi imidzh Ukrainy v umovakh nevyznachenosti* [Public image of Ukraine under conditions of uncertainty]. *Politychne zhyttia*, no. 1, pp. 77–86. https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.1.9

8. Tsurkanova, I. (2023). *Imidzh Ukrainy v umovakh viiny ta mizhnarodna politychna pidtrymka* [The image of Ukraine in wartime and international political support]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh "Hrani"*, vol. 26, no. 3, pp. 87–93. https://doi.org/10.15421/172353

9. Anholt, S. (2007). *Competitive identity: The new brand management for nations, cities and regions* [Competitive identity: The new brand management for nations, cities and regions]. Basingstoke : Palgrave Macmillan. 340 p.

10. Bourdieu, P. (2001). *Masculine domination* [Masculine domination]. Stanford, CA : Stanford University Press.

11. Brand Finance. (2025). *Global Soft Power Index 2025* [Global Soft Power Index 2025]. London: Brand Finance.

12. Cull, N. J. (2023). *The war for Ukraine: reputational security and media disruption* [The war for Ukraine: reputational security and media disruption]. *Place Branding and Public Diplomacy*, vol. 19, no. 2, pp. 195–199. https://doi.org/10.1057/s41254-022-00281-3

13. Foucault, M. (2007). *Security, territory, population: Lectures at the Collège de France, 1977–1978* [Security, territory, population: Lectures at the Collège de France, 1977–1978]. New York : Palgrave Macmillan.

14. Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity* [Stigma: Notes on the ma-

nagement of spoiled identity]. Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hall.

15. Google. (2026). *Google Trends* [Google Trends]. Retrieved January 7, 2026, from https://trends.google.com/

16. Hoffman, F. G. (2007). *Conflict in the 21st century: The rise of hybrid wars* [Conflict in the 21st century: The rise of hybrid wars]. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies.

17. International Organization for Migration. (2024). *Ukraine: Key figures–Mobility & displacement (as of 20 February 2024)* [Ukraine : Key figures–Mobility & displacement (as of 20 February 2024)]. Retrieved February 25, 2026, from https://www.migrationdataportal.org/sites/g/files/tmzbdl251/files/2024-02/Ukraine_Key-Figures-Mobility-Displacement_As-of-20-February-2024.pdf

18. McCuen, J. J. (2008). *Hybrid wars* [Hybrid wars]. *Military Review*, vol. 88, no. 2. https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/MilitaryReview_20080430_art017.pdf

19. NATO. (2026). *Countering hybrid threats* [Countering hybrid threats]. Retrieved February 25, 2026, from https://www.nato.int/en/what-we-do/deterrence-and-defence/countering-hybrid-threats

20. United Nations Development Programme. (n.d.). *Ukraine* [Ukraine]. Retrieved January 7, 2026, from https://www.undp.org/ukraine

Ukraine's national branding in the context of contemporary war

Nagorniak Tetiana Leontiivna

Doctor of Political Science, Professor,
Dean of the Faculty "Kyiv-Mohyla School of Professional and Continuing Education"
National University of "Kyiv-Mohyla Academy"
Hryhoriia Skovorody str., 2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6416-5774

Melnyk Tetiana Serhiivna

Master's Student (Second-Cycle Higher Education)
Educational and Scientific Programme "Business Diplomacy and GR Policies"
National University of "Kyiv-Mohyla Academy"
Hryhoriia Skovorody str., 2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0009-5550-0815

The article emphasizes the need to adjust Ukraine's national branding policy in the context of liminal war. It proves that war transforms its forms and scale, changing the world order and national brands within it. Contemporary warfare is defined as liminal, i.e. the one that destroys the clear boundary between war and peace. This leads to the relocation of the struggle to the domain of narratives, legitimacy and international trust, where national branding emerges as a tool of system resilience and adaptability. The relevance of the topic is predetermined by the fact that in contemporary warfare, in order to achieve the goals, the aggressor employs hybrid tools to destroy the moral legitimacy and trust in the state in the perception of an external observer. Accordingly, the image and reputation of the state evolve into resources of security and international support, while national branding becomes an instrument of struggle – a form of 'soft arms' against the enemy in the information domain. The research objective is to advance the discussion on the nature and typology of war, to identify the specific features of the state's national branding policy in the context of liminal warfare, and to outline the socio-economic factors shaping the promotion of Ukraine's international image. The study traces the dynamics of soft power attributes through the analysis of changes in Ukraine's performance in the Global Soft Power Index, alongside trends in international information attention to Ukraine based on Google Trends data for the period 2020–2025. The authors identify the principal socio-economic factors that shape observers' perceptions of the country and propose tools to improve the socio-economic determinants that are critical to improving Ukraine's international image in the context of the ongoing war. The study employs SWOT analysis methodology to systematize the socio-economic factors influencing the country's international image, which helps to identify resources and challenges in strategy formation. The findings indicate a significant increase in Ukraine's recognition after the full-scale invasion, however, there is also a decline in the reputational and socio-economic parameters of soft power, which poses a risk for the formation of a long-term positive image of the state. The research identifies the strengths and key vulnerabilities and proposes political instruments to enhance the state's image through social and economic mechanisms of influence.

Key words: *contemporary world order, war factor, liminal war, national branding, factors of adjustment of Ukraine's international image, strategic communications.*

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Науменко Ольга Михайлівна

Big Data як інструмент аналізу цифрових даних в політичних процесах

УДК 316.004:324
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.14

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Науменко Ольга Михайлівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних технологій
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
Берестейський просп., 54/1,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-0136-460X

У статті розглядається сутність Big Data як інструменту аналізу цифрових даних в політичних процесах. Визначено зміст поняття Big Data. Сутністю та свідченням Big Data є запровадження таких технології Big Data, як моделювання поведінки електорату, мікротаргетинг і маніпулювання суспільною свідомістю. Технології Big Data базуються на обробці і застосуванні «цифрових відбитків» користувачів, на основі яких стейкхолдери мають доступ щодо створення цифрових профілів громадян. З урахуванням відповідного аналізу цифрових профілів відбувається реалізація діяльності, направлена в досягненні політичних інтересів суб'єктів політичного управління. Метою статті є дослідження сутності та практичної реалізації Big Data як інструменту аналізу цифрових даних в політичних процесах. В дослідженні використано порівняльний метод, що надав зіставлення розуміння Big Data дослідниками різних країнах. Структурно-функціональний метод показав аналіз особливостей діяльності аналітичної компанії «Cambridge Analytica» в політичних процесах. Проаналізовано одну з головних переваг використання Big Data у формуванні стратегій націлювання та сегментації електорату, як можливість збирати та аналізувати дані у великих масштабах із різних джерел. Дані, які отримані з соціальних медіаплатформ, таких, як Facebook, Twitter та Instagram, а також з онлайн-сайтів новин, дискусійних форумів та онлайн-опитувань, дають широке і глибоке уявлення про політичні уподобання, думки та поведінку електорату. Завдяки використанню складних алгоритмів і методів аналізу даних, як аналіз настроїв, аналіз соціальних мереж і методи машинного навчання, Big Data дозволяє ідентифікувати приховані закономірності та складні взаємозв'язки між різними політичними змінними. Розглянуто такий феномен, як точковий політичний мікротаргетинг нового типу, що базується на психометричних моделях, який виявляє психотип відповідних інтернет-користувачів. Йдеться про відмову від демографічних показників виборців, в інтересах саме психометричних характеристик в межах сучасних політичних digital-проєктів. Проаналізовано результати таких політичних подій, як голосування з BREXIT у Великобританії та президентські перегони 2016 р. в США, що показали важливі тренди, які спроможні значно трансформувати традиційні форми проведення сучасних громадських політичних кампаній. Одним з трендів є технологічний перелом в сфері впливу на масову свідомість виборців.

Ключові слова: *Big Data, стек, політична кампанія, політичний процес, технології Big Data, електорат, мікротаргетинг.*

Вступ. Великі дані сьогодні займають велику частку в усіх сферах життя суспільства. За останні час вони стали визначати рівень політики, глибоко змінюючи правила гри та ставлячи під сумнів легітимність демократії через безмежне втручання Big Data у політичні процеси, особливо виборчі [3]. Big Data у політичних процесах допомагає збирати, аналізувати структуровану і неструктуровану інформацію щодо електоральних вподобань. «Великі дані» здійснюють візуалізацію даних та подальше формування стратегії на їх основі.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження сутності та практичної реалізації Big Data як інструменту аналізу цифрових даних в політичних процесах. Дослідити сутність трактування поняття Big Data. Здійснено аналіз застосування Big Data в політичних кампаніях та процесах. Виявлення та дослідження ролі великих даних в різних країнах. Простежено застосування алгоритмів Big Data.

Методи дослідження. Методологічна складова дослідження включає ряд методів, які допомагають здійснити аналіз Big Data в політичних кампаніях та технології Big Data в політиці. В дослідженні використано порівняльний метод, що надав зіставлення розуміння Big Data дослідниками різних країнах. Структурно-функціональний метод показав аналіз особливостей діяльності аналітичної компанії «Cambridge Analytica» в політичних процесах.

Результати. З вичерпних знань про великі дані зростає можливість розробки комунікаційних стратегій, які дозволяють працювати з цими знаннями про те, що люди роблять, які у них очікування та бажання.

Ринкова логіка переноситься на політику та уподібнюється політичній динаміці. Подібно до того, як маркетингові стратегії розроблені для позиціонування бренду чи продукту, вони починають розробляти дизайн кандидатів і кампаній на основі смаків, страхів, очікувань визначених і сегментованих споживачів через інформаційні фільтри, щоб лише інформація досягала їх, була доброзичливою, не спричиняючи будь-яку форму когнітивного дисонансу та неприйняття отриманої інформації. Подібна логіка потім досягає урядової сфери щодо розробки державної політики [3].

Як зазначають І. Мергель, Р. К. Ретемайер, К. Ісетт, що «великі дані» стосуються масштабу нових наборів даних (багато спостережень

із багатьма змінними), термін також стосується характеру процесу збору даних (безперервний і автоматичний), форми даних зібрані (структуровані та неструктуровані), джерела таких даних (публічні та приватні), «гранулярність» даних (більше змінних, що описують більш окремі характеристики осіб, місць, подій, взаємодій), а також відставання між збором і готовністю до аналізу (все коротше) [7].

Використання та управління великими даними в політичній сфері зумовило безпрецедентні виклики щодо демократичного управління, справедливості та верховенства права. Оскільки великі дані затверджуються як ресурс зростаючої цінності, вкрай важливо вирішити одну з найважливіших проблем: сталість даних [5].

Значний вплив на сьогодні здійснюють цифрові технології в політичній комунікації, а саме, такі технології як Big Data, що базуються на обробці і застосування «цифрових відбитків» користувачів, на основі яких стейкхолдери мають доступ щодо створення цифрових профілів громадян. З урахуванням відповідного аналізу цифрових профілів відбувається реалізація діяльності, направлена в досягненні політичних інтересів суб'єктів політичного управління.

Про потенціал Big Data щодо впливу на сучасні політичні процеси засвідчують вироблені масиви цифрової інформації щодо поведінки, уподобань й інші суб'єктивні характеристики користувачів.

Технології Big Data мають свої загрози і виклики застосування. Мережевий простір з інтернет-користувачами в ньому структурують та описують через масиви технологічно сформованих і накопичених даних, якими є стеки – вертикально інтегровані соціальні мережі. Результати таких політичних подій, як голосування з BREXIT у Великобританії та президентські перегони 2016 р. в США, показали важливі тренди, які спроможні значно трансформувати традиційні форми проведення сучасних громадських політичних кампаній. Одним з трендів є технологічний перелом в сфері впливу на масову свідомість виборців. А саме, виключення акцентів щодо процесів застосування технологій переконливої комунікації з традиційного медіапростору до простору соціальних медіа, і переходу від таргетування на базі гомогенних соціально-демографічних груп до таргетування на базі психологічних профілів або психограм. Аналіз реалізованих інформаційних кампаній проєктів BREXIT і штабу Д. Трампа за час виборчої кампанії в США, у межах проєктів Alamo, надають висновки щодо пояснення електорального ефекту, який був зумовлений агітаційно-пропагандистською роботою в просторі соціальних медіа.

Стеками або вертикально інтегрованими соціальними мережами користуються такі великі гравці, які тотожні YouTube, Apple, Facebook, Google, Twitter, Amazon, Microsoft. Стеки створюють сучасний інформаційний простір, як інтернет-користувачів в ньому, які можуть бути структуровані та описані через масиви технологічно сформованих і накопичених даних [2, с. 45].

Ознаками стеків є: це не лише набір статистичних даних, а опис цифрових соціальних відносин у мережевому просторі. Генерування даних здійснюється самостійно інтернет-користувачами в перебігу їх онлайн-активності при їх самостійному формуванні «цифрових відбитків», що дає можливість безперервної підтримки бази даних в актуальному стані і прослідковування динаміки, та виявлення трендів в масовому розумінні соціально-політичної реальності за режиму реального часу з точки зору різних електоральних груп включаючи конкретну людину.

Такі пристрої користувачів, як планшет, смартфон, комп'ютер, окрім інструментальної функції отримання інформації користувачем, є основою даних щодо створення цифрових профілів, і в подальшому каналом одержання тергетованої інформації власником пристрою, без будь-якої згоди користувача. Особисті «розумні» пристрої є інструментом стеження, генерування і контролю інформації щодо користувача, включно з його активністю і вподобаннями.

Застосування Big Data надає сьогодні не лише проводити дослідження електоральних аудиторій і з великою точністю здійснювати опис особливості моделей, їх уявлення, очікування і реакції, та активного застосування існуючих даних щодо створення комунікаційних стратегій і механік, що включають дані особливості.

Існує такий феномен, як точковий політичний мікротаргетинг нового типу, що базується на психометричних моделях, який виявляє психотип відповідних інтернет-користувачів. Йдеться про відмову від демографічних показників виборців, в інтересах саме психометричних характеристик в межах сучасних політичних digital-проєктів [2, с. 46].

Big Data здійснює вплив на політичні і виборчі процеси [1, с. 30–31]. Діяльність «Cambridge Analytica» є одним з прикладів застосування персональних даних користувачів соціальних мереж щодо реалізації політичної стратегії виборчої чи передвиборчої кампанії, що проявилося як наслідок президентських виборчих перегонів у США в 2016 р., коли перемогу здобув Д. Трамп, і ще раніше за час проведення передвиборчої кампанії сенатора Т. Круза.

По-перше, діяльність аналітичної компанії «Cambridge Analytica» відповідала її профілю, що зосереджений на комбінуванні прогностичної аналітики, поведінкових наук та рекламних технологій, які базуються на зборі даних та направлені на конструювання цільової аудиторії і використання отриманої інформації для переконання і мотивації до дій.

По-друге, функціонал «Cambridge Analytica» був найпершим кейсом щодо застосування інформацій-

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

них технологій та методів збору і обробки великих даних (як персональні дані користувачів соціальної мережі Facebook) в реальному політичному і виборчому процесі [1, с. 32].

Компанія «Cambridge Analytica» є дочірньою компанією глобальної корпорації SCL (Strategic Communications Laboratories) та спеціалізується на Big Data [2, с. 46]. «Cambridge Analytica» та її дочірні кампанії працювали над краудсорсинговим (завдяки програмним інструментам корпорації «Amazon») формуванням, та використанням бази даних користувачів Facebook, як в дослідницьких цілях, так і під час виборів та політичного процесу.

«Успіх» «Cambridge Analytica» побудований на розвитку, з однієї сторони, інтернету, інформаційних технологій, цифрових комунікацій та баз даних, та з іншої сторони, інструментарію соціальної та політичної психології, щодо сприйняття інформації і маніпулювання надіями та страхами людей, та цілих соціальних груп (формування психологічних портретів виборців на базі масивів даних щодо них, які отримані з соціальних мереж).

Сприяють цьому технології і методики «соціального» або «цифрового» підштовхування» і ефективної маніпуляції, як у випадку «Cambridge Analytica» (зокрема, Facebook, «Strategic Communication Laboratories», «AggregateIQ», «Global Science Research») можливо які відкрито і таємно бути фінансованими і реалізованими політичними або виборчими кампаніями, стосовно загалу або громадськості, та реалізуються через соціальні мережі [1, с. 32].

Зокрема, використовують технологічні рішення, які полягають у хантінгу як вистежуванні цільових інтернет-користувачів і їх профілювання з застосуванням методів аналізу користувальницької поведінки в Інтернеті з подальшою швидкою таргетованою інформаційною атакою щодо них SMM-фахівцями. Для прикладу, в день третіх дебатів 2016 р. між Д. Трампом і Г. Клінтон, команда Д. Трампа здійснила відправлення до соціальних мереж більше ніж 175 000 різних варіантів повідомлень, направлених в різні електоральні аудиторії з урахуванням поведінкових профілів і психосоматики користувачів. Водночас в межах проєкту Alamo населення США розподілилося на 32 особистісні психотипи [2, с. 47].

Науковці Ф. Дхарта, Г. Пурвосусанто, Х. Йодіансйах, Р. Сетіаваті, досліджуючи стратегію таргетування в контексті політичної комунікації, розглядають один з основних підходів у стратегії таргетування, як використання зібраних даних про виборців, в особливості Big Data, для зрозуміння переваги, поведінки і потреби різних електоратів.

Дослідники зазначають, що застосування великих даних у політичній комунікації також має потенціал для підвищення прозорості і підзвітності в політичному процесі. Забезпечуючи швидшу та складнішу обробку даних, Big Data дозволяє точніше аналізувати політичну поведінку та потреби виборців, що спроможне допомогти у прийнятті кращих політичних рішень. Публікуючи дані та аналітичні методології, політичні лідери та політичні партії можуть відкритися для громадського огляду та критики, тим самим збільшуючи довіру та легітимність політичного процесу.

Використання великих даних у формуванні стратегій таргетування та сегментації електорату стало важливою темою в контексті сучасної політичної комунікації. Використання великих даних є ключем до глибокого розуміння вподобань, потреб і поведінки електорату. Ефективні стратегії націлювання та сегментації електорату дозволяють політичним кандидатам і партіям максимізувати вплив більш ефективним і релевантним способом.

Однією з головних переваг використання Big Data у формуванні стратегій націлювання та сегментації електорату є можливість збирати та аналізувати дані у великих масштабах із різних джерел. Дані, які отримані з соціальних медіа-платформ, таких, як Facebook, Twitter та Instagram, а також з онлайн-сайтів новин, дискусійних форумів та онлайн-опитувань, дають широке і глибоке уявлення про політичні уподобання, думки та поведінку електорату. Завдяки використанню складних алгоритмів і методів аналізу даних, як аналіз настроїв, аналіз соціальних мереж і методи машинного навчання, Big Data дозволяє ідентифікувати приховані закономірності та складні взаємозв'язки між різними політичними змінними [4, s. 112; 117–118].

Індонезійські науковці Ірвансях, В. Сетіаван, Е. Силалахі, здійснили дослідження про роль великих даних в Індонезії у політичних кампаніях. Збір кількісних даних здійснювався за допомогою Data Mining представляючи виявлення корисних закономірностей або тенденцій через низку великих даних якісно з відкритими інтерв'ю.

У політичних кампаніях канал повідомлень або ж носій політичних повідомлень здійснює контроль щодо донесення повідомлень до громадськості, оскільки кандидати, які хочуть впливати на громадську думку можуть контролювати кожен аспект повідомлення та презентацію чи формат повідомлення. Інтернет надає кандидатам інструмент для передачі інформації безпосередньо для громадськості. Використання Twitter, Facebook, блогів, веб-сайтів як директ-маркетинг медіа для населення є дешевшою і більш ефективнішою альтернативою. Користування Інтернетом вважається дешевим, усвідомлення ролі і характеру якого здебільшого використовується навіть для кандидатів, яким бракує коштів. Інтернет функціонує, щоб забезпечити сайт для цих кандидатів як засобу зв'язку з виборцями [6].

Турецько-американська соціологиня З. Туфекджі, розглядає шість взаємопов'язаних динамік, які стосуються зростання обчислювальної політики:

1) зростання великих даних; 2) відхід від демографічних показників до індивідуального націлювання; 3) непрозорість і потужність обчислювального моделювання; 4) використання переконливої поведінкової науки; 5) цифрові медіа, що дозволяють динамічно експериментувати в реальному часі; 6) зростання нових впливових брокерів, які володіють даними або соціальними мережами. Дослідниця розглядає наслідки даних нових механізмів для публічної сфери і політичних кампаній [8].

На сьогодні значні успіхи матимуть політичні актори, які мають доступні якісні, повні і чіткі бази користувальницької активності в інтернет-просторі, які потрібні для застосування алгоритмів Big Data, та мають зв'язок з психометрією і трансформацією масової свідомості за сприянням соціальних медіа. В сьогоденні Інтернет трансформувався з відкритого інструменту демократизації в маніпулятивне середовище, де формується контроль і активне створення суспільних уявлень щодо політичної реальності та корисної моделі масової політичної поведінки. Інструменти Big Data є ефективними засобами впливу на електоральний простір для відповідного кола політичних стейкхолдерів, включно з гібридними [2, с. 47].

Висновки. Вагомий потенціал Big Data ґрунтується на створенні масивів цифрової інформації, вичерпному аналізі наведених переваг та суб'єктивних характеристиках інтернет-користувачів [2, с. 48]. Big Data є вагомим інструментом в реалізації політичних проектів та прийнятті рішень. При застосуванні «великих даних» важливо пам'ятати про їх етичне використання для уникнення маніпуляцій громадською думкою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мота М.Б. Big Data як інструмент впливу на політику і вибори: випадок «Cambridge Analytica» в США. *Політикус* : науковий журнал. 2023. Випуск 1. С. 31–36. DOI: https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.5

2. Стешенко Н. Л., Болотіна Є. В., Чоста К. С. Технології Big Data як система сучасних методів політичного впливу. *Регіональні студії.* 2022. № 31. С. 44–48. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6170/2022.31.8

3. Ardini, C. G., Mirad, H. (2020). The use of big data in politics or the politics of big data. Data comunicación: Data driven/Human driven. Number 16. URL: https://comunicacionyhombre.com/en/article/the-use-of-big-data-in-politics-or-the-politics-of-big-data/ (Last accessed: 26.02.2026).

4. Dharta, F. Y., Purwosusanto, H., Yodiansyah, H., Setiawati, R., Aprilinda Aprilinda. (June 2024). Use of Big Data in Political Communication Analysis: Forming a Targeting and Electorate Segmentation Strategy. *Journal International Dakwah and Communication.* № 4 (1). S. 102–122. DOI:10.55849/jidc.v4i1.637

5. Hochstetter-Diez, J., Negrier-Seguel, M., Diéguez-Rebolledo, M., Vásquez-Morales, F., Sancho-Chavarría, L. (2023). Governance Democratic and Big Data: A Systematic Mapping Review. *Sustainability*. № 15 (16), 12630. DOI: https://doi.org/10.3390/su151612630

6. Irwansyah, Setiawan, W., Silalahi, E. (November 23, 2019). The Role of Big Data in Political Campaigns (Case Study of Jakarta Special Region Province). ICSET. s. 1–8. DOI: 10.4108/eai.23-11-2019.2301284

7. Mergel, I., Rethemeyer, R. K., Isett, K. (2016). Big Data in Public Affairs. Erschienen in: Public Administration Review. Vol. 76. Iss. 6. S. 928–937 DOI: https://dx.doi.org/10.1111/puar.12625

8. Tufekci, Z. (2014). Engineering the public: Big data, surveillance and computational politics. First Monday. № 19 (7). DOI: http://dx.doi.org/10.5210/fm.v19i7.4901

REFERENCES:

1. Mota M.B. (2023). Big Data yak instrument vplyvu na polityku i vybory: vypadok «Cambridge Analytica» v SShA. [Big Data as a tool to influence politics and elections: the case of «Cambridge Analytica» in the USA.]. *Naukovyy zhurnal «Politykus».* Vypusk 1. S. 31–36. DOI: https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.5 [in Ukrainian].

2. Steshenko N. L., Bolotina Ye. V., Chosta K. S. (2022). Tekhnolohiyi Big Data yak systema suchasnykh metodiv politychnoho vplyvu. [Big Data technologies as a system of modern methods of political influence.]. *Rehional'ni studiyi.* № 31. S. 44–48. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6170/2022.31.8 [in Ukrainian].

3. Ardini, C. G., Mirad, H. (2020). The use of big data in politics or the politics of big data. Data comunicación: Data driven/Human driven. Number 16. URL: https://comunicacionyhombre.com/en/article/the-use-of-big-data-in-politics-or-the-politics-of-big-data/ (Last accessed: 26.02.2026). [in English].

4. Dharta, F. Y., Purwosusanto, H., Yodiansyah, H., Setiawati, R., Aprilinda Aprilinda. (June 2024). Use of Big Data in Political Communication Analysis: Forming a Targeting and Electorate Segmentation Strategy. Journal International Dakwah and Communication. № 4 (1). S. 102–122 DOI:10.55849/jidc.v4i1.637 [in English].

5. Hochstetter-Diez, J., Negrier-Seguel, M., Diéguez-Rebolledo, M., Vásquez-Morales, F., Sancho-Chavarría, L. (2023). Governance Democratic and Big Data: A Systematic Mapping Review. Sustainability. № 15 (16), 12630. DOI: https://doi.org/10.3390/su151612630 [in English].

6. Irwansyah, Setiawan, W., Silalahi, E. (November 23, 2019). The Role of Big Data in Political Campaigns (Case Study of Jakarta Special Region Province). ICSET. s. 1–8. DOI: 10.4108/eai.23-11-2019.2301284 [in English].

7. Mergel, I., Rethemeyer, R. K., Isett, K. (2016). Big Data in Public Affairs. Erschienen in: Public Administration Review. Vol. 76. Iss. 6. S. 928–937 DOI: https://dx.doi.org/10.1111/puar.12625 [in English].

8. Tufekci, Z. (2014). Engineering the public: Big data, surveillance and computational politics. First Monday. № 19 (7). DOI: http://dx.doi.org/10.5210/fm.v19i7.4901 [in English].

Big Data as a tool for analyzing digital data in political processes

Naumenko Olha Mykhaylivna

Ph.D. in Political Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Technologies
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
Beresteiskyi Ave., 54/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0136-460X

The article examines the essence of Big Data as a tool for analyzing digital data in political processes. The meaning of the concept of Big Data is defined. The essence and evidence of Big Data is the introduction of such Big Data technologies as modeling of electorate behavior, micro-targeting and manipulation of public consciousness. Big Data technologies are based on the processing and application of «digital fingerprints» of users, on the basis of which stakeholders have access to create digital profiles of citizens. Taking into account the appropriate analysis of digital profiles, the implementation of activities aimed at achieving the political interests of subjects of political administration takes place. The purpose of the article is to study the essence and practical implementation of Big Data as a tool for analyzing digital data in political processes. The research used a comparative method that provided a comparison of the understanding of Big Data by researchers from different countries. The structural-functional method showed the analysis of the peculiarities of the analytical company «Cambridge Analytica» in political processes. One of the main advantages of using Big Data in the formation of strategies for targeting and segmentation of the electorate is analyzed, as an opportunity to collect and analyze data on a large scale from various sources.The data, which comes from social media platforms such as Facebook, Twitter and Instagram, as well as from online news sites, discussion forums and online polls, provides a broad and deep view of the political preferences, opinions and behavior of the electorate. Through the use of sophisticated algorithms and data analysis methods, such as sentiment analysis, social network analysis, and machine learning techniques, Big Data enables the identification of hidden patterns and complex relationships between various political variables. Such a phenomenon as point political microtargeting of a new type, based on psychometric models, which reveals the psychotype of the relevant Internet users, is considered. It is about abandoning the demographic indicators of voters, in the interests of psychometric characteristics within the limits of modern political digital projects. The results of such political events as the BREXIT vote in Great Britain and the 2016 presidential race in the USA were analyzed, which showed important trends capable of significantly transforming the traditional forms of conducting modern public political campaigns. One of the trends is a technological breakthrough in the sphere of influence on the mass consciousness of voters.

Key words: *Big Data, stack, political campaign, political process, Big Data technologies, electorate, microtargeting.*

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Наумкіна Світлана Михайлівна
Швець Світлана Леонідівна

Роль громадських ініціатив у забезпеченні сталого розвитку місцевого самоврядування в умовах децентралізації

УДК 352.07:321.7
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.15

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Наумкіна Світлана Михайлівна
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права
Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-1125-647X

Швець Світлана Леонідівна
кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права
Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-2886-1537

У статті наведено комплексний теоретичний та практичний аналіз впливу громадських ініціатив на сталий розвиток територіальних громад в Україні протягом періоду 2022–2025 років. У дослідженні наголошується, що в умовах правового режиму воєнного стану традиційна модель муніципального управління зазнала значних трансформацій, змістившись у бік «колаборативного управління» та мережевої взаємодії між місцевою владою та громадськістю.

Зазначено, що соціальна згуртованість та громадянська активність є фундаментальними факторами забезпечення стійкості муніципальної системи. Особлива увага приділяється концепції «3 E» (Економіка, Екологія, Енергетична незалежність) як основі післявоєнного відновлення громад. У дослідженні визначено, що цифрова трансформація (електронна участь) слугує ключовим інструментом соціальної інтеграції, дозволяючи як мешканцям, так і внутрішньо переміщеним особам брати участь у процесах прийняття рішень незалежно від їхнього фізичного місцезнаходження.

Проаналізовано правовий статус громадських рад та їхню роль у моніторингу проектів реконструкції. На основі дослідження нещодавнього українського законодавства та рекомендацій ОЕСР автор доводить, що прозорість місцевого самоврядування безпосередньо корелює з рівнем залучення неурядового сектору. У статті робиться висновок, що перехід від «моделі виживання» до «сталого розвитку» можливий лише завдяки синергії інституційної децентралізації та громадянських ініціатив «знизу вгору». Практичне значення результатів полягає в можливості їх застосування для коригування регіональних стратегій розвитку та вдосконалення нормативно-правової бази участі громадськості в муніципальному управлінні.

Ключові слова: *громадянське суспільство, місцеве самоврядування, децентралізація, сталий розвиток, регіон, громадянські (публічні) ініціативи, територіальна громада, муніципальне управління, соціальний капітал, соціальна активність, місцеві стратегії, місцевий розвиток, цифрова демократія, національна безпека.*

Вступ. Сучасний етап розвитку української державності характеризується глибокою трансформацією відносин між владою та суспільством. Реформа децентралізації, яка стала однією з найуспішніших в історії незалежної України, натрапила на безпрецедентні виклики, пов'язані з необхідністю забезпечення життєдіяльності громад у критичних умовах. У цьому контексті громадянське суспільство виявило колосальний потенціал самоорганізації, що безпосередньо впливає на сталість місцевого самоврядування. Питання того, як перетворити стихійні громадські ініціативи на системний інструмент сталого розвитку, є критично важливим для наукового дискурсу 2024–2026 років.

Мета статті полягає у комплексному аналізі впливу громадських ініціатив на процеси забезпечення сталого розвитку місцевого самоврядування та розробці рекомендацій щодо оптимізації моделі взаємодії органів влади з інститутами громадянського суспільства в умовах децентралізації.

Науково-дослідні завдання: розкрити теоретико-методологічні засади функціонування громадських ініціатив у системі муніципального управління; проаналізувати стан нормативно-правового регулювання участі громадян у місцевих справах у 2022–2025 роках; оцінити вплив громадського контролю та проєктної діяльності на сталий розвиток територіальних громад; визначити перспективні напрями зміцнення партнерства між самоврядуванням та суспільством у постворенний період.

Методи дослідження. У роботі використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів: системний підхід, порівняльно-правовий метод, статистичний метод, метод прогнозування. Так, системний підхід використоваий для розгляду громади як цілісної екосистеми; порівняльно-правовий метод – для аналізу законодавчих змін; статистичний метод – для оцінки рівня залученості громадян; а також метод прогнозування – для визначення сценаріїв розвитку місцевої демократії.

Результати. Процес реформування публічної влади в Україні став об'єктом пильної уваги науковців, оскільки він відбувається в умовах безпрецедентних безпекових загроз. Сучасна трансформація муніципального права вимагає відходу від класичних адміністративних моделей на користь гнучких механізмів управління територіями [1]. Сталий розвиток громади за таких обставин розгляда-

ється як здатність муніципальної системи зберігати свою функціональність та забезпечувати потреби мешканців через адаптацію інституційних рамок.

Сучасна парадигма місцевого самоврядування в Україні базується на принципах субсидіарності та партисипації. Як зазначають М. Баймуратов та Б. Кофман у своїх дослідженнях, муніципальна влада перестає бути суто адміністративним механізмом, перетворюючись на платформу для реалізації суспільних інтересів [3; 4]. Сталий розвиток громади за таких умов визначається не лише обсягом бюджету, а й якістю «соціального клею» – довіри та залученості мешканців до управління.

Європейський вектор розвитку, обраний Україною, диктує необхідність впровадження принципів субсидіарності та прозорості. Конституційна концепція децентралізації має корелювати з міжнародними стандартами, де громада виступає не лише об'єктом управління, а й первинним суб'єктом прийняття рішень [8; 13]. Це створює підґрунтя для переходу від централізованого розподілу ресурсів до моделі, де місцева ініціатива стає рушійною силою відновлення.

Роль громадських ініціатив у забезпеченні сталого розвитку місцевого самоврядування неможливо переоцінити. Громадянське суспільство в Україні трансформувалося у потужного суб'єкта муніципальної демократії, здатного брати на себе відповідальність за локальний розвиток у кризових ситуаціях [6]. Це особливо помітно в сферах соціального захисту, гуманітарного забезпечення та стратегічного планування.

Одним із ключових інститутів такої взаємодії є громадські ради. Попри їхню важливість, правовий статус цих органів у системі муніципального управління потребує подальшої деталізації, щоб уникнути конфліктів компетенцій та забезпечити реальний вплив громадськості на бюджетну політику громад [7]. Сталість громади забезпечується саме тоді, коли громадський контроль стає системним елементом публічного врядування [5].

Процес децентралізації в Україні протягом 2022–2025 років пройшов шлях від адміністративного розмежування повноважень до формування цілісної системи демократичного врядування на місцях [2]. Важливим етапом стало прийняття оновлених стратегій регіонального розвитку, які враховують безпековий компонент та необхідність інклюзивного відновлення. Сучасна нормативна база створює передумови для реалізації концепції «доброго врядування» (Good Governance), де громадськість є ключовим стейкхолдером.

Особливе значення має Закон України «Про місцеве самоврядування», норми якого у 2023–2024 роках були адаптовані до умов цифрової трансформації. Зокрема, розширення доступу до електронних інструментів участі дозволило залучити до управління ВПО (внутрішньо переміщених осіб), що стало критично важливим для соціальної інтеграції та стабільності громад. Цифрова стійкість місцевих громад у 2024 році стала не просто технічним питанням, а питанням національної безпеки та соціальної згуртованості, що є для країни одним з головних питань на найближчі роки. Україна має потенціал стати одним з лідерів у сфері цифрової економіки Війна змінила пріоритети та інструменти соціально-економічного розвитку в умовах сьогодення. Безпека стала першочерговим пріоритетом для України. Це потребує збільшення оборонних витрат, модернізації армії та розвитку системи територіальної оборони. Цифрові технології стали важливим інструментом управління країною в умовах війни [11].

Війна зблизила Україну з Європейським Союзом. Отримання статусу кандидата на членство в ЄС відкриває нові можливості для розвитку країни [4]. Таким чином, війна показала важливість розвитку цифрових технологій. Війна згуртувала українське суспільство та зростила громадянську активність. Це дає шанс для розвитку демократії та будівництва справедливого суспільства.

Важко недооцінити роль громадського контролю у забезпеченні прозорості відновлення зруйнованої війною інфраструктури та економіки. Безумовно, це буде складним завданням, яке потребуватиме об’єднання зусиль усього суспільства. Розвиток стійкості до нових викликів та загроз є необхідною умовою для успішного розвитку України в умовах постійної загрози з боку російської федерації. Війна посилила роль держави в економіці та соціальній сфері, продовжуючи курс на втілення стратегії сталого розвитку, незважаючи на воєнний стан.

Сталий розвиток неможливий без ефективного механізму протидії корупції на місцевому рівні. У 2025 році особливої ваги набули громадські антикорупційні ради та наглядові комісії при органах місцевого самоврядування. За даними звітів провідних аналітичних центрів, громади, де рівень громадського контролю за використанням бюджетних коштів був вищим, демонстрували значно кращу динаміку залучення іноземних інвестицій у проєкти відновлення [10].

Це підтверджує гіпотезу про те, що громадянське суспільство виконує функцію «зовнішнього аудитора», що підвищує кредит довіри з боку міжнародних донорів. Сталий розвиток у цьому аспекті розглядається як здатність громади раціонально використовувати ресурси, забезпечуючи потреби нинішнього покоління без шкоди для майбутніх, що прямо корелює з цілями сталого розвитку ООН до 2030 року [9].

Сталий розвиток місцевого самоврядування в сучасних реаліях слід розглядати крізь призму теорії адаптивного врядування. На відміну від статичних моделей управління, адаптивне врядування передбачає здатність муніципальних інституцій

до самоорганізації в умовах невизначеності. Трансформація муніципального права в умовах воєнного стану – це не лише зміна процедур, а зміна самої філософії взаємодії «влада-громада», де остання стає суб'єктом безпекової політики. У той же час, автори статті цілком погоджуються з думкою Д. Тернецького, який стверджує, що визначеність конституційних прав проявляється у внутрішніх і зовнішніх межах, маючи вертикальний та горизонтальний «ефект». Внутрішні межі позначають зміст та обсяг конституційних прав, зовнішні межі – засвідчують легітимне втручання держави у простір індивідуально свободи людини з метою забезпечення блага та необхідної безпеки [12].

Важливим аспектом є імплементація положень Європейської хартії місцевого самоврядування. Попри війну, Україна продовжує дотримуватися принципу субсидіарності, що вимагає розширення фінансової та адміністративної автономії громад. О. Бориславська та Н. Романова зазначають з цього приводу, що сталість децентралізації залежить від того, наскільки конституційні гарантії самоврядування відповідають реальним можливостям громад здійснювати управління власними ресурсами [6]. Це створює необхідність у розробці нових муніципальних кодексів та стратегій, які б враховували ризики поствоєнного відновлення.

Сучасний етап сталого розвитку територіальних громад нерозривно пов'язаний із цифровізацією. Впровадження інструментів електронної демократії (e-participation) дозволяє муніципалітетам зберігати зв'язок із мешканцями, незалежно від їхнього фактичного місця перебування, що є критично важливим для інтеграції ВПО. Цифрова стійкість стає фундаментом для прозорого відновлення інфраструктури та залучення міжнародних інвестицій.

Міжнародний досвід, зокрема аналітичні звіти ОЕСР, вказує на те, що майбутнє локальної демократії залежить від ефективності поєднання цифрових інструментів із традиційними формами залучення громадян [8]. Колаборативне врядування (collaborative governance) у часи глобальних потрясінь виявляється найбільш адаптивною моделлю, оскільки воно базується на мережевій взаємодії влади, бізнесу та громадського сектору [14].

Практична реалізація реформи децентралізації в Україні після 2022 року продемонструвала зміну парадигми: від простого розширення повноважень до формування стійкості (resilience) як ключової якості муніципальної системи [3; 4]. Громадські ініціативи у цьому контексті виступають як «соціальний клей», як вже зазначалось, що забезпечує згуртованість громади та її здатність до швидкого відновлення після зовнішніх шоків.

Стратегічне планування на місцях має враховувати не лише поточні потреби, а й довгострокові цілі сталого розвитку. Це вимагає від органів місцевого самоврядування створення інклюзивного середовища, де кожна громадська ініціатива може отримати ресурсну підтримку та стати частиною загального муніципального проєкту [4].

Громадські ініціативи виступають як основний ресурс формування соціального капіталу. У період 2022–2025 років ми спостерігаємо феномен «горизонтальної мобілізації», коли волонтерські об'єднання та локальні активісти виконують функції, які тимчасово не можуть забезпечити органи влади. М. О. Баймуратов акцентує увагу на тому, що громадянське суспільство в Україні перейшло від ролі «контролера» до ролі «співучасника» муніципального менеджменту (табл. 1) [5].

Активно обгрунтовується позиція, що громадські ради мають стати не просто дорадчими органами, а суб'єктами з правом вето на рішення, що стосуються екологічної безпеки та архітектурного вигляду міст.

Цифрова трансформація в Україні (проєкт «Дія», платформа «DREAM») інтегрує громадський контроль безпосередньо в технологічний стек управління. Дослідники зазначають, що цифровізація – це інструмент інклюзії, який дозволяє залучити до управління громадою тих мешканців, які вимушено покинули свої домівки. Це створює модель «громади без кордонів», де сталий розвиток забезпечується мережевим інтелектом.

Міжнародний досвід (OECD) підкреслює, що сталі муніципалітети майбутнього – це «Smart Communities», де дані використовуються для предиктивного аналізу криз [15]. Колаборативне врядування, згідно з дослідженнями К. Емерсона, дозволяє створювати «режим стійкості», за якого будь-яка зовнішня загроза стає стимулом для інноваційного розвитку локальних систем [14].

Окрему увагу слід приділити нормативно-правовому забезпеченню стійкості громад. Важливим є аналіз Закону України «Про основи державної регіональної політики» та його оновлених положень щодо відновлення. Варто погодитись з пози-

Таблиця 1

Форми взаємодії влади та громадськості в умовах відновлення

Форма взаємодії	Сутність механізму	Очікуваний результат для громади
Громадська експертиза	Моніторинг проєктів відновлення	Прозорість використання донорських коштів
Бюджет участі (цифровий)	Розподіл частини бюджету мешканцями	Підвищення довіри до місцевої влади
Муніципальний краудфандинг	Спільне фінансування локальних об'єктів	Формування почуття власності (ownership)

цією А. Ткачука, який ще у довоєнний час аналізував поняття «стійкість громади» та визначив три основних її «кита», на яких вона базується – три «Е»: Економіка, Екологія, Енергонезалежність [13]. Громадські ініціативи у сфері енергоефективності та створення кооперативів є прикладом того, як локальна активність вирішує глобальні сучасні завдання сталого розвитку.

Цифровізація інструментів громадської участі у воєнні роки дозволила зберегти керованість громад навіть в умовах релокації значної частини населення. Це підтверджує тезу про те, що громадянське суспільство є гнучким ресурсом, який доповнює формальні структури самоврядування.

Сталий розвиток місцевого самоврядування в сучасних наукових дискусіях розглядається не лише як екологічна чи економічна категорія, а як здатність муніципальної системи до самовідновлення. Сталість громади – це динамічна рівновага між запитами громадянського суспільства та ресурсними можливостями місцевої влади. У цьому контексті громадські ініціативи виступають як «соціальний капітал», що конвертується в реальні управлінські рішення.

Методологія дослідження сталого розвитку в умовах децентралізації базується на принципі інклюзивності. Це означає, що будь-яка стратегія розвитку громади, розроблена без участі громадських об'єднань, апріорі є нежиттєздатною, оскільки не має підтримки «на місцях». Досвід 2022–2025 років показав, що громади з високим рівнем залученості мешканців (наприклад, через інститут старост та громадські ради) продемонстрували значно вищу ефективність у розподілі гуманітарної та донорської допомоги.

Одним із найдієвіших інструментів забезпечення сталого розвитку є бюджет участі (громадський бюджет). Попри виклики воєнного стану, у 2024–2025 роках спостерігається трансформація цього інструменту: від «проєктів благоустрою» до «проєктів безпеки та енергонезалежності». Цифровізація громадських бюджетів через платформу «e-DEM» дозволила залучити до голосування навіть тих членів громад, які тимчасово перебувають за кордоном.

Важливим аспектом сталого розвитку є підзвітність влади. В умовах масштабної відбудови України (Plan Ukraine 2024-2027) роль громадських ініціатив у моніторингу закупівель стала вирішальною. Система «DREAM» (Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management) інтегрує громадський контроль безпосередньо в цикл відновлення об'єктів інфраструктури. Громадська експертиза проєктів відновлення дозволяє уникнути помилок планування та забезпечує відповідність відбудови принципу «build back better». Це створює умови для довгострокової інвестиційної привабливості територій, що є базовою ознакою сталого розвитку.

Заслуговує всібічної уваги міжнародний досвід та євроінтеграційний вектор адаптація українського законодавства до стандартів ЄС. Це, безумовно, вимагає посилення ролі асоціацій місцевого самоврядування. Так, у 2025 році було ініційовано низку проєктів транскордонного співробітництва, де громадські організації виступають прямими реципієнтами грантів від Європейського Комітету регіонів. Західний досвід (зокрема Польщі та країн Балтії) свідчить, що сталий розвиток муніципалітетів безпосередньо залежить від активності неурядових організацій (NGO.

Варто торкнутися і понять «соціальний капитал» та «волонтерський рух» в контексті фундаменту муніципальної стійкості. У сучасній науковій літературі соціальний капітал розглядається як сукупність ресурсів, доступних індивідам завдяки їхній участі в соціальних мережах та спільній діяльності. Для місцевого самоврядування соціальний капітал є тим ресурсом, який дозволяє громаді ефективно функціонувати навіть за умов обмеженого фінансування/ Долонтерські ініціативи 2022–2025 років продемонстрували здатність громадянського суспільства брати на себе функції держави та місцевої влади у критичні моменти, що фактично врятувало муніципальну систему від колапсу.

Трансформація волонтерства з гуманітарної допомоги у системну участь у житті громади стала ключовим фактором сталого розвитку. Сьогодні волонтерські хаби часто перетворюються на громадські центри, які займаються стратегічним плануванням. У 2025 році було зафіксовано, що майже половина територіальних громад України інтегрували представників волонтерських організацій до робочих груп із розробки Стратегій розвитку до 2030 року.

До механізмів соціальної згуртованості в умовах децентралізації варто віднести спільне бюджетування соціальних послуг та інституціалізацію діалогових платформ. Таким чином громадські організації стають надавачами соціальних послуг за кошти місцевих бюджетів, що підвищує якість сервісу та знижує корупційні ризики [11], створюючи «Простори солідарності» у громадах, де мешканці, влада та бізнес спільно вирішують питання безпеки та відновлення.

Важливим елементом, що забезпечує обсяг та глибину нашого дослідження, є аналіз цифрової партисипації. Протягом 2023–2025 років Україна стала світовим лідером у впровадженні GovTech рішень на місцевому рівні. Сталий розвиток сьогодні неможливий без інклюзивного доступу до прийняття рішень через цифрові платформи. Впровадження систем «Smart City» та «Smart Village» дозволяє автоматизувати збір пропозицій від громадян, що скорочує час реагування місцевої влади на запити суспільства. Зокрема, використання технологій блокчейн для голосування за проєкти бюджету участі у 2024-25 роках значно підвищило рівень довіри населення до результатів конкурсів.

Варто приділити увагу й економічної складової громадськиих ініціатив – краудфандингу та муніципальниму розвитку. Тобто, можна стверджувати, що сталий розвиток має чіткий економічний вимір. Громадські ініціативи часто виступають ініціаторами створення муніципальних інноваційних кластерів. У 2025 році спостерігається тенденція до використання краудфандингових платформ для фінансування локальних інфраструктурних проєктів, де громада виступає співінвестором разом із бюджетом. Такий підхід забезпечує не лише фінансування, а й «почуття власності» (ownership) у мешканців громади. Об'єкт, побудований за участі коштів громадян, краще зберігається та ефективніше експлуатується, що є прямим внеском у сталість територіального розвитку.

Наведемо декілька практичнів кейсів взаємодії грмаянського суспільса та самоврядування (2022–2025 рр.). Аналіз реального сектору муніципального управління дозволяє виокремити успішні моделі, які стали еталонними для реформи децентралізації в умовах кризи.

Кейс 1. Цифрова стійкість та мобілізація ресурсів (на прикладі Львівської ТГ). Львівська громада у 2023–2025 роках продемонструвала модель «відкритого муніципалітету», де громадські ініціативи інтегровані в систему прийняття рішень через цифрові панелі моніторингу. Використання цифрових панелей моніторингу допомоги дозволило громадам автоматизувати велику кількість запитів, що відповідає глобальним трендам e-participation, які описуються в аналітиці ОЕСР [16], та забезпечує виконання вимог щодо прозорості відновлення, закладених у оновленому законодавстві про регіональну політику [1]. Це приклад того, як громадська ініціатива перетворюється на сталий інституційний механізм.

Кейс 2. Партисипативне планування у деокупованих громадах (Буча, Ірпінь). У 2024–2025 роках у містах Буча та Ірпінь було впроваджено механізм «партисипативного планування», де мешканці не просто погоджували готові проєкти відбудови, а виступали співавторами архітектурних концепцій. Такий підхід дозволив уникнути конфліктів щодо забудови та забезпечив відповідність нових просторів реальним потребам громади, що є фундаментальною умовою сталого розвитку. Процес залучення мешканців до обговорення містобудівних проєктів у 2023-2024 рр. базувався на нормах Постанови КМУ № 926, яка робить громадські слухання обов'язковим елементом затвердження документації. Практика довела, що участь громадськості знижує рівень конфліктності при відбудові житлового сектору, що підтверджується моніторинговими звітами ПРООН.

Кейс 3. Енергонезалежність як ініціатива «знизу». Створення енергетичних кооперативів та встановлення сонячних панелей на лікарнях за ініціативи місцевих активістів стало прикладом реалізації концепції стійкості (resilience). Такі ініціативи є фундаментом безпеки громади в умовах енергетичного дефіциту, що цілком відповідає цілям Маніфесту сталого розвитку територіальних громад [9].

У той же чс варто зазначити бар'єри та ризики інтеграції громадських ініціатив у систему місцевого самоврядування. Попри значні успіхи, процес залучення громадянського суспільства до управління стикається з низкою деструктивних факторів. Науковий аналіз 2025 року дозволяє класифікувати ці бар'єри на три групи: інституційно-правові бар'єри, ресурсна дефіцитність, криза довіри та «імітація участі». Так, щодо інституційно-правових бар'єрів, то, незважаючи на прогрес, законодавство України досі містить колізії щодо статусу громадських рад та обов'язковості врахування їхніх рішень. Часто громадські слухання мають лише дорадчий характер, що створює, на превеликий жаль, ілюзію участі без реального впливу на бюджетний процес. Щодо ресурсної дефіцитності, то тут основний сенс у тому, що малі територіальні громади часто не мають достатнього людського капіталу для написання грантових заявок або професійного моніторингу закупівель. Це створює «розрив участі» між великими містами та сільськими громадами.

Криза довіри та «імітація участі» викликає ризик створення «кишенькових» громадських організацій при органах влади, що нівелює саму суть громадського контролю. Можна навести чимало прикладів, коли громадські ініціативи використовувалися як інструмент політичного піару, а не реальних змін.

Наведемо деякі стратегічні рекомендації щодо посилення роли громадкості в сталому розвитку. Для досягнення цілей сталого розвитку місцевого самоврядування у 2026–2030 роках необхідно, на думку авторів статті, впровадити певні кроки на законодавчому рівні, на рівні громад та у сфері освіти. А саме: на законодавчому рівні закріпити механізм прямої демократії (місцеві референдуми, електронні волевиявлення) з юридично зобов'язуючими наслідками для місцевих рад. На рівні громад впровадити посаду «офіцера з громадської участі» в апаратах рад, який би забезпечував комунікаційний місток між активістами та чиновниками. У сфері освіти – створити муніципальні школи громадянської освіти для мешканців, щоб підвищити рівень їхньої компетенції у питаннях місцевого бюджету та права.

Зрозумило, що сталий розвиток – це не кінцева точка, а процес постійної адаптації. У цьому контексті громадянське суспільство виступає як би «датчиком», який вчасно сигналізує про системні помилки в управлінні громадою.

Висновки. У результаті проведеного дослідження ролі громадських ініціатив у забезпеченні сталого розвитку місцевого самоврядування в умовах децентралізації (2022–2025 рр.) сформульо-

вано наступні теоретичні узагальнення та практичні рекомендації.

1. Переосмислено теоретичну парадигму взаємодії влади та суспільства. Доведено, що в умовах сучасних викликів сталий розвиток територіальної громади не може розглядатися лише через призму економічних показників чи адміністративної ефективності. Він є похідним від рівня «соціальної згуртованості» та активності громадських ініціатив. Громадянське суспільство в період 2022–2025 років фактично перетворилося на ключового суб'єкта муніципального управління, забезпечуючи гнучкість та адаптивність місцевого самоврядування в екстремальних умовах.

2. Ідентифіковано трансформацію інструментів партисипації. Встановлено, що цифровізація (e-governance) стала не просто технічним допоміжним засобом, а фундаментом нової моделі «цифрової демократії». Використання систем електронних петицій, бюджетів участі та платформ на кшталт «DREAM» дозволило залучити до процесів відновлення широкі верстви населення, включаючи внутрішньо переміщених осіб та закордонну діаспору. Це сприяло формуванню «почуття власності» у громадян щодо муніципальних проєктів, що є базовим принципом сталого розвитку.

3. Обґрунтовано роль громадського контролю як антикорупційного запобіжника. Дослідження показало пряму кореляцію між рівнем залученості громадських організацій до моніторингу місцевих бюджетів та ефективністю відбудови територій. У громадах, де діють активні наглядові ради та антикорупційні ініціативи, спостерігається вищий рівень довіри з боку міжнародних інвесторів та донорів. Це підтверджує тезу, що громадський сектор є гарантом прозорості та підзвітності в системі місцевого самоврядування.

4. Виявлено та систематизовано ключові бар'єри. Незважаючи на позитивну динаміку, основними перешкодами для повноцінної інтеграції громадських ініціатив залишаються: фрагментарність нормативно-правового регулювання, інерція адміністративного апарату на місцях та ризики «імітаційної демократії». Подолання цих бар'єрів потребує не лише законодавчих змін, а й інвестицій у «громадянську грамотність» населення та створення інституційних комунікаційних майданчиків («центрів діалогу») у кожній громаді.

5. Визначено стратегічні перспективи. Подальший розвиток місцевого самоврядування має базуватися на принципі синергії, де органи влади делегують частину повноважень у сфері надання соціальних та культурних послуг громадському сектору. Це дозволить оптимізувати бюджетні видатки та підвищити якість життя мешканців. Сталий розвиток у постВоєнний період буде можливим лише за умови переходу від моделі «управління для громади» до моделі «управління разом із громадою».

Отримані результати аналізу досвіду самоорганізації українського суспільства у воєнний час (2022–2025 роки) можуть бути використані як модель для реформування місцевого самоврядування в інших країнах, що перебувають у стані трансформації чи відновлення. На повному підгрунті можна стверджувати, що роль громадських ініціатив у забезпеченні сталого розвитку місцевого самоврядування в Україні протягом 2022–2026 років стала визначальною, а «громадська стійкість» стала первинною щодо «адміністративної стійкості» в екстремальних умовах. Громадянське суспільство трансформувалося з протестного руху в конструктивного партнера влади, що підтверджується створенням тисяч горизонтальних мереж взаємодії. Цифровізація партисипативних інструментів дозволила подолати географічні обмеження та залучити до управління громадами ВПО та біженців, що зміцнило соціальний капітал. Сталий розвиток громад у постВоєнний період безпосередньо залежить від рівня прозорості та підзвітності, які забезпечуються через механізми громадського контролю та антикорупційного моніторингу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територіальних громад» від 09.07.2022 № 2389-IX. *Офіційний вісник України*. 05.08.2022.

2. Баймуратов М. О., Наумкіна С. М. (2021). Роль органів місцевого самоврядування у формуванні парадигми ювенальної превенції в територіальної громаді. Ювенальна юстиція: український дискурс: колективна монографія. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович. С. 206–264. DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-276-0-1

3. Баймуратов М. О., Кофман Б. Я., Наумкіна С. М. (2023). Організаційно-правова парадигма ювенальної превенції в територіальній громаді: роль органів місцевого самоврядування в її формуванні та реалізації в умовах миру та воєнного стану. *Juvenile policy as a component of supporting Ukraine's national security and defense* (dedicated to the 53rd anniversary of the UN General Assembly adoption of the Declaration of the Rights of the Child and the 56th anniversary of the establishment of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs) : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing». 552 p. С. 8-45.

4. Баймуратов М.О., Бочарова Н.В., Кофман Б.Я. (2022). Конституційно-правовий простір місцевого самоврядування України як складова частина Європейського правового простору локальної демократії. *The European dimension of modern legal science* : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing». 548 p. P. 26–56.

5. Баймуратов, М.М. (2024). Компетенція органів місцевого самоврядування України: трансформаційні зміни в умовах російсько-української війни. *Часопис Київського університету права*, № 2. С. 46–51. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2024.7

6. Бориславська О., Романова, Н. (2021). Конституціоналізм в екстремальних умовах: відповіді загрозам територіальній цілісності та національній безпеці. *Український часопис конституційного права Український часопис конституційного права*. № 3. С. 3-4.

7. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. / [Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук Я. А. Жаліла (2020). Київ : НІСД. 153 с.

8. ДЗЮБА, І. (2024). Правове регулювання діяльності територіальних громад в Україні у період воєнного стану. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції *«Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти»* (ДДУВС, 15.03.2024). Частина І. С. 403–404. DOI: 10.31733/15-03-2024/1/403-404

9. Інформаційно-аналітичний бюлетень «Стратегія сталого розвитку України – 2030». https://nbuviap.gov.ua/proekty/informatsiino-analitychni-vydannia/strategiya-stalogo-rozvitku-ukrain-2030

10. Кохан, О.І. (2024). Боротьба з корупцією в органах місцевого самоуправління: правові передумови та шляхи подолання. *Науковий Вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* Вип. 82. Ч. 2. С. 182–187.

11. Примаченко, І.Ф. (2024). Зміна пріоритетів та інструментів соціально-економічного розвитку України в условіях війни. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квітня 2024 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Фенікс. С 845-847. (1000 с.).

12. Терлецький, Д. (2021). Обмеження конституційних прав: теоретико-методологічні засади. *Український часопис конституційного права*. № 3. С. 5–12. https://doi.org/10.30970/jcl.3.2021.1

13. Ткачук, А. (2012). Місцеве самоврядування та децентралізація. Практичний посібник; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». Київ : ТОВ «Софія». 120 с.

14. Bouckaert Geert (2023). Building Collaborative Governance in Times of Uncertainty. (Editors: Xabier Barandiaran,| Maria Jose Canel). Belgium, Leuven University Press. DOI: https://doi.org/10.11116/9789461665058

15. Building Smart Comunities for the future. The National Academies of Sciences. Engineering. Medicine. https://www.nationalacademies.org/read/2366

16. Developing Ukraine through the improvement of regional and municipal government (2023). OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/a5a7939d-uk.

REFERENCES:

1. Law of Ukraine No. 2389-IX. (2022, July 9). On amendments to some legislative acts of Ukraine regarding the principles of state regional policy and the policy of restoration of regions and territorial communities. *Official Gazette of Ukraine* (August 5, 2022).

2. Baimuratov, M. O., & Naumkina, S. M. (2021). Rol orhaniv mistsevoho samovriaduvannia u formuvanni paradyhmy yuvenalnoi preventsii v terytorialnoi hromadi [The role of local self-government bodies in forming the paradigm of juvenile prevention in the territorial community]. In *Yuvenalna yustytsiia: ukrainskyi dyskurs* [Juvenile justice: Ukrainian discourse] (pp. 206–264). Bukaiev Vadym Viktorovych. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-276-0-1

3. Baimuratov, M. O., Kofman, B. Ya., & Naumkina, S. M. (2023). Orhanizatsiino-pravova paradyhma yuvenalnoi preventsii v terytorialnii hromadi: rol orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v yii formuvanni ta realizatsii v umovakh myru ta voiennoho stanu [Organizational and legal paradigm of juvenile prevention in the territorial community: the role of local self-government bodies in its formation and implementation in conditions of peace and martial law]. In *Juvenile policy as a component of supporting Ukraine's national security and defense* : Scientific monograph (pp. 8–45). Baltija Publishing.

4. Baimuratov, M. O., Bocharova, N. V., & Kofman, B. Ya. (2022). Konstytutsiino-pravovyi prostir mistsevoho samovriaduvannia Ukrainy yak skladova chastyna Yevropeiskoho pravovoho prostoru lokalnoi demokratii [Constitutional and legal space of local self-government of Ukraine as an integral part of the European legal space of local democracy]. In *The European dimension of modern legal science* : Scientific monograph (pp. 26–56). Baltija Publishing.

5. Baimuratov, M. M. (2024). Kompetentsiia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia Ukrainy: transformatsiini zminy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Competence of local self-government bodies of Ukraine: transformational changes in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava* [Kyiv University of Law Journal], (2), 46–51. https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2024.7

6. Boryslavska, O., & Romanova, N. (2021). Konstytutsionalizm v ekstremalnykh umovakh: vidpovidi zahrozam terytorialnii tsilisnosti ta natsionalnii bezpetsi [Constitutionalism in extreme conditions: responses to threats to territorial integrity and national security]. *Ukrainian Journal of Constitutional Law*, (3), 3–4. https://doi.org/10.30970/jcl.3.2021.1

7. Shevchenko, O. V., Romanova, V. V., & Zhalilo, Ya. A. (Eds.). (2020). Detsentralizatsiia i formuvannia polityky rehionalnoho rozvytku v Ukraini : nauk. dop. [Decentralization and formation of regional development policy in Ukraine: scientific report]. NISS.

8. Dziuba, I. (2024, March 15). Pravove rehuliuvannia diialnosti terytorialnykh hromad v Ukraini u period voiennoho stanu [Legal regulation of the activities of territorial communities in Ukraine during the period of martial law]. In Materials of the VIII International Scientific and Practical Conference *"International and National Security: Theoretical and Applied Aspects"* (Part I, pp. 403–404). Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. https://doi.org/10.31733/15-03-2024/1/403-404

9. Strategy of Sustainable Development of Ukraine – 2030. *Information and analytical bulletin*. https://nbuviap.gov.ua/proekty/informatsiino-analitychni-vydannia/strategiya-stalogo-rozvitku-ukrain-2030

10. Kokhan, O. I. (2024). Borotba z koruptsiieiu v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia: pravovi peredumovy ta shliakhy podolannia [Fight against corruption in local self-government bodies: legal prerequisites and

ways to overcome]. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 82(2), 182–187.

11. Prymachenko, I. F. (2024, April 26). Zmina pryorytetiv ta instrumentiv sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy v umovakh viiny [Changing priorities and instruments of socio-economic development of Ukraine in war conditions]. In S. V. Kivalov (Ed.), *European guidelines for the development of Ukraine* : scientific and practical dimension in the conditions of military challenges (pp. 845–847). Feniks.

12. Terletskyi, D. (2021). Obmezhennia konstytutsiinykh prav: teoretyko-metodolohichni zasady [Limitation of constitutional rights: theoretical and methodological principles]. *Ukrainian Journal of Constitutional Law*, (3), 5–12. https://doi.org/10.30970/jcl.3.2021.1

13. Tkachuk, A. (2012). Mistseve samovriaduvannia ta detsentralizatsiia. Praktychnyi posibnyk [Local self-government and decentralization. Practical guide]. Sofiia.

14. Bouckaert, G. (2023). Building Collaborative Governance in Times of Uncertainty (X. Barandiaran & M. J. Canel, Eds.). Leuven University Press. https://doi.org/10.11116/9789461665058

15. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine.). Building Smart Communities for the Future. https://www.nationalacademies.org/read/2366

16. Developing Ukraine through the improvement of regional and municipal government (2023). OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/a5a7939d-uk.

The role of civic initiatives in ensuring sustainable development of local self-government under decentralization

Naumkina Svitlana Mykhailivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Department of Political Sciences and Law
State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky”
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1125-647X

Shchvets Svitlana Leonidivna

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Sciences and Law
State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky”
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2886-1537

The article provides a comprehensive theoretical and practical analysis of the impact of civic initiatives on the sustainable development of territorial communities in Ukraine during the period of 2022–2025. The study emphasizes that under the legal regime of martial law, the traditional model of municipal management has undergone significant transformations, shifting towards «collaborative governance» and network interaction between local authorities and the public.

The author argues that social cohesion and civic activity are fundamental factors in ensuring the resilience of the municipal system. Particular attention is paid to the concept of «3 E's» (Economy, Ecology, Energy Independence) as a basis for the post-war recovery of communities. The research identifies that digital transformation (e-participation) serves as a key tool for social inclusion, allowing both residents and internally displaced persons to participate in decision-making processes regardless of their physical location.

The legal status of public councils and their role in the monitoring of reconstruction projects are analyzed. Based on the study of recent Ukrainian legislation and OECD recommendations, the author proves that the transparency of local self-government directly correlates with the level of involvement of the non-governmental sector. The article concludes that the transition from a «survival model» to «sustainable development» is possible only through the synergy of institutional decentralization and bottom-up civic initiatives. The practical significance of the results lies in the possibility of their application for adjusting regional development strategies and improving the regulatory framework for public participation in municipal management.

Key words: *civil society, local self-government, decentralization, sustainable development, region, civic (public) initiatives, territorial community, municipal management, social capital, social activity, local strategies, local development, digital democracy, national security.*

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Николаїшин Богдан Богданович

Історичний екскурс та сучасне розуміння поняття «політичний інститут»

УДК 342.2
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.16

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Николаїшин Богдан Богданович
аспірант кафедри політичних наук
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57,
Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0009-0004-5478-5744

Автор розкриває сутність поняття «політичний інститут», його оцінку з позицій наукових концепцій «старого інституціоналізму» та неоінституціоналізму. З'ясовує напрями неоінституціоналізму, визначає зміст термінологічного словосполучення «політична інституціоналізація».

Робота спрямована на дослідження сутності поняття «політичний інститут», з'ясування його суспільних функцій та значення на основі аналізу позицій щодо цього питання наукових концепцій «старого інституціоналізму» та неоінституціоналізму. В рамках цієї наукової статті використовувались такі загальнонаукові методи дослідження, як аналіз та синтез. Велика увага приділена компаративному та системному підходу, хронологічному методу.

У статті досліджено сутність поняття «політичний інститут», його оцінку з позицій наукових концепцій «старого інституціоналізму» та неоінституціоналізму. З'ясовано напрями неоінституціоналізму, до яких автором віднесено історичний інституціоналізм, інституціоналізм раціонального вибору, соціологічний (соціальний) інституціоналізм, нормативний інституціоналізм, емпіричний інституціоналізм, інтернаціональний (міжнародний) інституціоналізм. Визначено зміст термінологічного словосполучення «політична інституціоналізація», під якою розуміють становлення політичних інститутів, їх розвиток і закріплення, інтеграцію в суспільство. Розкрито зміст політичних інститутів, який визначається двома видами норм: формальними та неформальними, а також специфіку політичних інститутів, яка полягає в тому, що вони майже завжди узаконені і діяльність їх регламентована відповідними законами, рішеннями та іншими юридичними актами. Виокремлено функції основних політичних інститутів, зокрема, консолідуючу, інтеграційну, регулюючу та впорядковуючу. Наголошено, що політичні інститути виступають невід'ємними елементами політичної системи суспільства, важливими суб'єктами політики та носіями політичного процесу, які впорядковують політичну організацію суспільства, забезпечуючи її стабільне та тривале функціонування.

Ключові слова: *політичний інститут, неоінституціоналізм, інституціоналізація, політична система, держава.*

Вступ. Політика, не зважаючи на свій динамічний розвиток, є системною та впорядкованою сферою суспільної діяльності, що забезпечується функціонуванням політичних норм, законів із однієї сторони, та політичних інститутів – з іншої сторони.

Політичні інститути виступають носіями певних політичних норм та цінностей. Їхня сутнісна характеристика залежить від конкретно-історичної ситуації. Політична система незалежної України набуває усе більше ознак справжньої демократії. Становлення демократичних політичних інститутів в умовах реалізації стратегій європейського шляху розвитку України обумовлює необхідність дослідження різних інституційних форм суспільного життя. Тому вкрай важливим є необхідність з'ясування сутності поняття «політичний інститут».

Мета та завдання. Дослідити сутність поняття «політичний інститут», з'ясувати його суспільні функції та значення на основі аналізу позицій щодо цього питання наукових концепцій «старого інституціоналізму» та неоінституціоналізму.

Методи дослідження. В рамках даної наукової статті використовувались такі загальнонаукові методи дослідження як аналіз та синтез. Велика увага приділена компаративному та системному підходу, хронологічному методу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розуміння сутності поняття «інститут» загалом та «політичний інститут» зокрема частково були предметом аналізу М. Кармазіної [3; 4]. Теорії неоінституціоналізму досліджував у своїх у працях А. Романюк [10]. Він акцентує увагу на ролі політичних інститутів як механізмів впорядкування та управління політичними процесами. Політичні інститути покликані переводити настрої людей у публічну політику. Існує постійний взаємовплив у шкалі «інститут – індивід». Так, «система інституційних норм, цінностей, зразків взаємодії та стимулів обмежує індивідів, впорядковує їхню діяльність… водночас індивіди, з дій яких складається інститут, здатні змінювати існуючу в інституті систему прийнятих правил» [10, с. 34]. У цьому випадку йдеться насамперед про індивідів, що являють собою у цей момент політичні інститути. Політичні інститути можуть як обмежувати політичну поведінку, так і створювати нові можливості для політичного функціонування, що визначається значною мірою характером політичної системи, політичною культурою та традиціями, зрештою харизмою політичних лідерів.

Представники сучасної української політичної думки дають свої визначення сутності політичного інституту. Б. Кухта трактує політичний інститут як «…специфічну форму організації владної діяльності та сталий засіб впорядкованості політичних відносин, що забезпечують стабільне, тривале

функціонування політичної організації суспільства як найважливішого структурного елемента політичної системи» [8, с. 172]. В. Піча вважає, що політичні інститути – це сукупність «організацій та установ, які впорядковують політичні та інші відносини у суспільстві за допомогою матеріальних та ідейних засобів» [9, с. 317]. П. Шляхтун стверджує, що політичні інститути, це «формалізовані явища і процеси політичного життя суспільства, до яких належать як самі політичні установи – держава та її структурні елементи (парламент, уряд тощо), політичні партії, громадсько-політичні організації…, так і процеси їх упорядкованого функціонування» [12, с. 227]. Аналізуючи визначення сутності політичного інституту, А. Романюк спільним у дефініції цього поняття визначає те, що політичні інститути «…виступають певним структурним утворенням, яке задає параметри для взаємовідносин у суспільстві, регламентуючи політичну діяльність» [10, с. 32]. Однак перманентні процеси інституційних змін у політичних системах сучасності залишають простір для подальших досліджень сутності політичних інститутів з метою розставити нові наукові акценти з позицій сьогодення.

Результати. У сучасній науці під інститутом розуміється комплекс норм, правил, що обумовлюють і регулюють діяльність людини. Класичним в цьому плані є визначення, дане нобелівським лауреатом Д. Нортом, який інститути визначає, як «правила гри» у суспільстві, або створені людиною обмежувальні рамки, які організовують взаємовідносини між людьми. Саме слово “iustitutum” у перекладі з латинської означає встановлення, запровадження, звичай.

У науці існує двояке трактування інституту: 1) як усталеної в суспільстві норми; 2) як організації чи установи.

Політичні інститути – це спосіб організації політичного життя суспільства, що втілює ті або інші політичні норми, обумовлені конкретно-історичною ситуацією, вимогами політичного життя. Політичні інститути – це, по суті, певні політичні установи (сукупність політичних партій, органів суспільного громадського самоуправління та ін.), що визначають спільність людей, які мають особливі повноваження і виконують спеціальні функції в політичному житті суспільства (військові комітети, комісії), певну діяльність (президентське правління).

Ще у XIX ст. інституційний аспект функціонування соціуму став традиційною сферою інтересів соціології. О. Конт та Г. Спенсер розглядали такі соціальні інститути, як сім’ю, державу, релігію з точки зору їх включення у процеси соціальної інтеграції.

До ознак соціального інституту зараховують: наявність кола суб’єктів, що вступають у стійкі взаємовідносини; певну організацію; наявність соціальних норм, що регулюють поведінку людей у межах соціальних інститутів; наявність соціально значущих функцій інституту: регулювання діяльності членів суспільства, забезпечення соціальної інтеграції та соціалізації індивідів. Політичний інститут стає предметом наукового дослідження у першій половині XX ст.

Саме в галузі політики найповноцінніше спрацьовують ознаки соціального інституту. Тому саме інституційний підхід у сфері політики виявився найвиразніше вираженим, порівняно з іншими сферами суспільного життя. До 1950-х років учення про політичний інститут розвивалося у межах «старого інституціоналізму», представниками якого були В. Вільсон, Дж. Брюс, Т. Коул, Г. Ласкі, К. Фрідріх та ін. Він характеризувався вивченням формально-юридичних ознак інститутів. Вищеназвані мислителі у своїх дослідженнях значну увагу приділяли головним політичним інститутам: державі, політичним партіям, громадсько-політичним організаціям, а також гілкам державної влади, феномену бюрократії тощо. «Старий інституціоналізм» завжди «відчував певний вплив консерватизму, оскільки в ньому низка суспільних інститутів: монархія, церква, становий характер суспільства розглядалися як первинні, постійні та базові характеристики, які визначали суспільно-політичне життя та індивідуальну поведінку» [10, с. 28].

У 1960-тих роках традиційний інституціоналізм був підданий гострій критиці з боку прихильників структурного функціоналізму. Головним предметом критики було ігнорування «старим» інституціоналізмом реальних проблем політики та формально-юридичний і описовий характер досліджень. У межах структурно-функціонального підходу поняття інституту було замінено поняттям «структура», під якою розумілися стандартизовані відносини носіїв ролей.

У 1980-х роках у політичній науці відбувається своєрідне «нове відкриття» політичних інститутів. «Друга молодість» категорії політичного інституту відбувається у межах теоретико-методологічних досліджень нового інституціоналізму або ж неоінституціоналізму. До його теоретиків зараховують Дж. Марча, Й. Олсена, Д. Норта, Г. Петерса, Р. Патнема, К. Шепслі, Д. Найта, А. Лейпхарта. Новий інституціоналізм залучає до наукового аналізу як головні політичні інститути, так і інститути «другого порядку», проголошуючи інститут основоположною складовою політичного процесу, базовим елементом політичної системи. К. Байме визначав політичні інститути головним чинником суспільних змін, зараховуючи до інституційних форм суспільного життя традиційно державу як «інститут інститутів», а також усю багатоманітність інших формальних та неформальних політичних інститутів [1, с. 132].

Сутність неоінституціоналізму можна звести до таких аспектів: політичні інститути розглядаються як повноправні політичні актори, що мають власні особливі інтереси; інститути здійснюють визна-

чальний вплив на індивідуальну поведінку людей, встановлюючи межі індивідуального вибору через формування пріоритетів; інститути є основною детермінантою, що визначають результати політики, допомагають політичним акторам усвідомлювати свої цілі. Політичний інститут розглядають як самодостатню соціальну силу, що формує інтереси різних соціальних груп. В результаті ефективного функціонування інститутів у суспільстві настає політична стабільність, встановлюється стійка демократія, відбувається економічне зростання, здійснюється соціальний захист тощо.

На думку А. С. Романюка, значення «політичних інститутів істотно зростає, коли ми маємо справу зі стабільними демократичними суспільствами, де політичний процес характеризується регулярністю та повторюваністю, внаслідок чого самі інститути набувають значного розвитку» [10, с. 31].

Основне кредо неоінституціоналізму, за визначенням Дж. Марча і Й. Олсена, таке: «…новий інституціоналізм наполягає на автономнішій ролі політичних інститутів. Держава не лише піддається впливу з боку суспільства, але і сама впливає на нього. Політична демократія залежить не тільки від економічних і соціальних умов, але і від дизайну політичних інститутів» [10, с. 12–13]. Індикаторами нового інституціоналізму, на думку Г. Петерса, виступають: по-перше, аналіз структурних ознак суспільства і політики формальних та неформальних інститутів; по-друге, фіксація певної стабільності в часі розглядуваних структур; по-третє, інститути повинні впливати на індивідуальну поведінку своїх членів; по-четверте, інститутам повинна бути властива певна система спільних цінностей, яку мають приймати члени цих інститутів [10, с. 29–30].

Напрямками сучасного неоінституціоналізму є: історичний інституціоналізм, інституціоналізм раціонального вибору, соціологічний (соціальний) інституціоналізм, нормативний інституціоналізм, емпіричний інституціоналізм, інтернаціональний (міжнародний) інституціоналізм. Історичний інституціоналізм підкреслює важливість інституційних здобутків минулого для сучасності, наголошуючи на визначальному впливі початкового політичного рішення на усі наступні. Дійові особи політики визначаються як похідні від політичних інститутів, які формують правила поведінки перших та створюють межі можливих альтернатив.

Інституціоналізм раціонального вибору розглядає політичні інститути як інструмент, що використовується політичними акторами для реалізації власних цілей, як систему правил, дотримуючись яких, дійові особи політики намагаються оптимізувати ефективність свого функціонування, використовуючи існуючі політичні інститути або ж створюючи нові. Соціологічний (соціальний) інституціоналізм охоплює систему взаємовідносин між державою та суспільством, визначає інститути як посередники між індивідумами та усіма сферами суспільного життя. У межах інститутів політичні актори визначають погляд на різні соціальні явища. Нормативний інституціоналізм (до його представників зараховуємо засновників неоінституціоналізму Дж. Марча і Й. Олсена) акцентує увагу на домінуючій ролі норм у формуванні і функціонуванні політичних інститутів та у визначенні поведінки індивідів, наголошуючи на регулятивній функції інститутів.

Емпіричний інституціоналізм проголошує відмінності у конфігурації політичних інститутів (за різних форм правління, методів здійснення влади) визначальними для пояснення відмінностей у способах реалізації та результатах політики. Цей напрямок є спадкоємцем «старого інституціоналізму». Інтернаціональний (міжнародний) інституціоналізм намагається проводити аналогії між національними та наднаціональними (міжнародними) політичними інститутами.

Кожен із напрямків неоінституціоналізму підкреслює окремі складові цього явища, сприяючи формуванню комплексного підходу до його розуміння. Об'єднувальним для усіх напрямів є погляд на політичний інститут як основоположний чинник політичного життя, центральний компонент політичної системи і визначальний чинник соціальних трансформацій.

Важливу роль політичних інститутів у суспільному житті підкреслює нове термінологічне словосполучення – політична інституціоналізація. Під нею розуміють становлення політичних інститутів, їх розвиток та закріплення, інтеграцію в суспільство. Цей термін широко використовується в науці, коли йдеться про інституціоналізацію норм, процедур, організацій (держави, політичних партій), окремих державних органів (парламенту, глави держави, уряду), форм держави, демократії, політичної поведінки, політичної системи загалом. Інституціоналізацію можна розуміти також як перетворення суспільних норм, відносин та правил поведінки в інституті.

Специфіка політичних інститутів, у порівнянні з багатьма явищами політичного життя, полягає в тому, що вони майже завжди узаконені і діяльність їх регламентована відповідними законами, рішеннями й іншими юридичними актами.

Кожний із політичних інститутів здійснює певний вид політичної діяльності і включає:

– соціальну спільність, прошарок, групу, спеціалізовану на її виконанні;

– політичні норми, регулюючі відносини всередині політичної системи суспільства і між ними, а також між політичними і неполітичними інститутами;

– матеріальні засоби, необхідні для досягнення поставленої мети.

Зміст політичних інститутів визначається двома видами норм: а) формальними – встановленими

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

спеціальними правовими актами; б) неформальними – виникли в результаті природного пристосування моделей поведінки, що складаються в політичній практиці взаємодій. Політика – це сфера, де формальні правила і офіційна регламентація надзвичайно сильно розвинені. Це пов'язано, перш за все, з особливою значущістю політичних інститутів у суспільстві, тим місцем, яке вони займають в системі владних відносин в управлінні громадськими справами. У даний час практично у всіх країнах існують правові акти, що визначають основні принципи функціонування політичних інститутів.

Відповідно, узагальненими функціями основних політичних інститутів є: консолідація соціальних груп і суспільства в цілому для реалізації їхніх інтересів; вироблення політичних програм, які висловлюють прагнення соціальних груп, а також організація їх здійснення; регулювання і впорядкування дій спільнот відповідно до прийнятих політичними програмами; інтеграція різних соціальних груп; розвиток і захист системи суспільних цінностей і відносин, які відповідають інтересам суспільства; забезпечення оптимальної спрямованості і динамічного розвитку політичного процесу на реалізацію переваг і пріоритетів відповідних громадських сил.

Узагальнюючи, варто зазначити, що політичні інститути виступають невід'ємними елементами політичної системи суспільства, важливими суб'єктами політики та носіями політичного процесу, які впорядковують політичну організацію суспільства, забезпечуючи її стабільне та тривале функціонування. Політичні інститути творять матеріальну основу політичної системи, виконуючи певні функції для досягнення загальносуспільних цілей. Інститути здійснюють перманентний вплив на політичне життя суспільства та особу, будучи водночас об'єктом впливу інших суб'єктів політики.

Отже, переважаючим у науці є трактування терміна «інститут» як усталеної в суспільстві норми або ж організації чи установи. З усіх суспільних сфер найвиразніше інституційний підхід проявляється у сфері політики. Представники так званого «старого інституціоналізму», перетворивши вивчення політичних інститутів на предмет наукового аналізу, значну увагу приділяли головним інститутам: державі, політичним партіям, громадсько-політичним організаціям, а також гілкам державної влади, феномену бюрократії тощо.

Новий інституціоналізм, або неоінституціоналізм наприкінці XX ст. залучає до наукового аналізу як головні політичні інститути, так і різноманітні формальні та неформальні інститути «другого порядку». Об'єднуючим для усіх напрямів неоінституціоналізму є погляд на політичні інститути як основоположні фактори політичного життя, центральні компоненти політичної системи, головні чинники суспільних перетворень, що мають власні особливі інтереси, здійснюють визначальний вплив на індивідуальну поведінку людей, формуючи інтереси різних соціальних груп.

Політичні інститути виконують функції забезпечення безперервності суспільного життя, контролю та підтримання порядку, регулювання соціальних процесів, взаємовідносин між індивідами, соціальної інтеграції та політичної соціалізації індивідів тощо.

Висновки. Отже, політичні інститути, будучи невід'ємним елементом політичної системи суспільства, специфічною формою організації владної діяльності та сталим засобом впорядкування політичних відносин, виступають важливими суб'єктами політичного процесу, незамінними гарантами стабільного та тривалого функціонування політичної організації суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Байме К. Політичні теорії сучасності. Київ : Стилос, 2008. 396 с.

2. Воронянський О. В. Політичні інститути: механізм формування в конкурентному середовищі. *Сучасне суспільство*. 2014. Вип. 1. С. 15–28. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/cuc_2014_1_4.pdf.

3. Кармазіна М. Політичні інститути: питання методології дослідження. *Історичний журнал.* 2004. № 12. С. 14–19.

4. Кармазіна М. «Інститут» та «інституція»: проблема розрізнення понять. *Політичний менеджмент*. 2006. № 4. URL: http://www.politik.org.ua/vid/

magcontent.php3?m= 1&n=59&c=1308.

5. Козьма В. В. Політичні інститути сучасної представницької демократії. *Вісник Дніпропетровського університету. Філософія. Соціологія. Політологія*. 2013. Т. 21, Вип. 23(4). С. 29–33. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vdufsp_2013_21 _23(4)__7.pdf.

6. Крижановська Т. О. Соціальні інститути: витоки європейського розуміння. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди «Філософія»*. 2012. Вип. 38. С. 3–14. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhnpu_filos _2012_38_3.pdf.

7. Матусевич В. Соціальний інститут: функція, ґенеза, структура. *Соціологія, методи, маркетинг*. 2004. № 4. С. 43–54.

8. Політична наука: Словник: категорії, поняття і терміни / Б. Кухта, А. Романюк, Л. Старецька та ін.; [за ред. Б. Л. Кухти]. Львів : Кальварія, 2003. 498 с.

9. Політологія: сучасні терміни і поняття. Короткий навчальний словник-довідник. 3-тє вид., випр. і доп. / уклад. В. М. Піча. Львів : Новий світ-2000, 2014. 516 с.

10. Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи : монографія. Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 391 с.

11. Чернецький Ю. Сучасний інституціоналізм як напрям соціологічного теоретизування. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2003. № 3. С. 33–45.

12. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки) : підручник. Київ : Либідь, 2002. 576 с.

REFERENCES:

1. Baime K. (2008). Politychni teorii suchasnosti. Kyiv : Stylos, 396 s.
2. Voronianskyi O. V. (2014). Politychni instytuty: mekhanizm formuvannia v konkurentnomu seredovyshchi. *Suchasne suspilstvo.* Vyp. 1. S. 15–28. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/cuc_2014_1_4.pdf.
3. Karmazina M. (2004). Politychni instytuty: pytannia metodolohii doslidzhennia. Istorychnyi zhurnal. № 12. S. 14–19.
4. Karmazina M. (2006). "Instytut" ta "instytutsiia": problema rozriznennia poniat. *Politychnyi menedzhment.* № 4. URL: http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m= 1&n=59&c=1308.
5. Kozma V. V. (2013). Politychni instytuty suchasnoi predstavnytskoi demokratii. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Filosofiia. Sotsiolohiia. Politolohiia.* T. 21, Vyp. 23(4). S. 29–33. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vdufsp_2013_21 _23(4)__7.pdf.
6. Kryzhanovska T. O. (2012). Sotsialni instytuty: vytoky yevropeiskoho rozuminnia. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H. S. Skovorody "Filosofiia".* Vyp. 38. S. 3–14. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhnpu_filos _2012_38_3.pdf.
7. Matusevych V. (2004). Sotsialnyi instytut: funktsiia, geneza, struktura. *Sotsiolohiia, metody, marketynh.* № 4. S. 43–54.
8. Kukhta B. L. (ed.) (2003). Politychna nauka: Slovnyk: katehorii, poniattia i terminy. Lviv : Kalvariia, 498 s.
9. Picha V. M. (ed.) (2014). Politolohiia: suchasni terminy i poniattia. Korotkyi navchalnyi slovnyk-dovidnyk. 3-tie vyd., vypr. i dop. Lviv : Novyi svit-2000, 516 s.
10. Romaniuk A. S. (2007). Porivnialnyi analiz politychnykh instytutiv krain Zakhidnoi Yevropy : monohrafiia. Lviv : Vyd. tsentr LNU imeni Ivana Franka, 391 s.
11. Chernetskyi Yu. (2003). Suchasnyi instytutsionalizm yak napriam sotsiolohichnoho teoretyzuvannia. *Sotsiolohiia: teoriia, metody, marketynh*. № 3. S. 33–45.
12. Shliakhtun P. P. (2002). Politolohiia (teoriia ta istoriia politychnoi nauky) : pidruchnyk. Kyiv : Lybid, 576 s.

Historical excursion and modern understanding of the concept of "political institution"

Nykolaishyn Bohdan Bohdanovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Vasyl Stefanyk Carpathian National University
Shevchenka str., 57,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0009-0004-5478-5744

The author reveals the essence of the concept of "political institute", its assessment from the standpoint of the scientific concepts of "old institutionalism" and neo-institutionalism. Clarifies the directions of neo-institutionalism, defines the meaning of the terminological phrase "political institutionalization".

The work is aimed at studying the essence of the concept of "political institute", clarifying its social functions and meaning based on the analysis of the positions on this issue of the scientific concepts of "old institutionalism" and neo-institutionalism.

Within the framework of this scientific article, such general scientific research methods as analysis and synthesis were used. Much attention is paid to the comparative and systemic approach, the chronological method.

The article examines the essence of the concept of "political institute", its assessment from the standpoint of the scientific concepts of "old institutionalism" and neo-institutionalism. The directions of neo-institutionalism are clarified, to which the author refers historical institutionalism, rational choice institutionalism, sociological (social) institutionalism, normative institutionalism, empirical institutionalism, international (international) institutionalism. The meaning of the terminological phrase "political institutionalization" is determined, which means the formation of political institutions, their development and consolidation, and integration into society. The content of political institutions is revealed, which is determined by two types of norms: formal and informal, as well as the specificity of political institutions, which is that they are almost always legalized and their activities are regulated by relevant laws, decisions and other legal acts. The functions of the main political institutions are highlighted, in particular, consolidating, integrating, regulating and ordering. It is emphasized that political institutions are integral elements of the political system of society, important political actors and carriers of the political process, which streamline the political organization of society, ensuring its stable and long-term functioning.

Key words: *political institution, neo-institutionalism, institutionalization, political system, state.*

Дата першого надходження статті до видання: 12.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Ніколаєва Майя Іванівна

Стратегічна автономія ЄС та місце України в новій архітектурі європейської безпеки: політико-інституційний аналіз

УДК 327.7:321(477:4-6ЄС)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.17

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Ніколаєва Майя Іванівна
кандидат політичних наук, доцент,
професор кафедри політології,
перший проректор
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Змієнка Всеволода, 2,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0003-0056-0553

У представленій статті здійснюється всебічний та багаторівневий політико-інституційний аналіз трансформації концептуальних засад стратегічної автономії Європейського Союзу в контексті сучасної російсько-української війни та масштабної реконфігурації глобального безпекового ландшафту протягом 2022–2026 років. Автор розглядає стратегічну автономію не лише як здатність ЄС до самостійних військових дій, а як комплексний суверенітет, що охоплює технологічну, енергетичну та нормативну сфери. У роботі детально досліджено еволюцію ролі України: від об'єкта міжнародної опіки та реципієнта гуманітарної допомоги до критично важливого суб'єкта безпеки, який де-факто визначає параметри нового європейського оборонного простору.

Особлива увага приділяється аналізу новітніх інституційних механізмів взаємодії між Києвом та Брюсселем, зокрема через залучення України до Європейського оборонного фонду (EDF) та спільних ініціатив із закупівлі озброєнь. У статті аргументовано, що український бойовий досвід та інноваційні розробки в галузі DefenseTech виступають каталізатором внутрішніх реформ у Європейському Союзі, змушуючи його долати бюрократичну інерцію та переходити до більш гнучких моделей управління безпекою. Автор аналізує політико-психологічні бар'єри всередині держав-членів ЄС, пов'язані з так званою «втомою від розширення», та пропонує шляхи їх нейтралізації через утвердження нової спільної ідентичності «захисників демократичного ладу». Наукова новизна роботи полягає у висвітленні реверсивного впливу інтеграції України на інституційну стійкість та геополітичну суб'єктність Європи. Стаття доводить, що без повноправної інтеграції військово-технічного та людського потенціалу України стратегічна автономія Європейського Союзу залишиться незавершеним проєктом, вразливим до зовнішніх авторитарних впливів.

Ключові слова: *стратегічна автономія, Європейський Союз, євроінтеграція Україна, архітектура безпеки, національна безпека, політичні інститути, політичний простір, політична влада, геополітична суб'єктність, оборонна політика, інституційна трансформація, «Стратегічний компас» ЄС.*

Вступ. Процес європейської інтеграції України на сучасному етапі вийшов за межі суто економічного чи нормативного пристосування. Після подій 2022 року євроінтеграція стала ключовим елементом екзистенційної безпеки держави та одночасно каталізатором переосмислення самого проєкту Європейського Союзу. Концепція «стратегічної автономії» ЄС, яка раніше обговорювалася переважно в академічних колах як теоретична можливість зменшення залежності від зовнішніх гравців (передусім США), в умовах повномасштабної війни набула рис реальної політичної стратегії. Україна, володіючи найпотужнішим бойовим досвідом на континенті, стає центральним актором, навколо якого вибудовується нова система стримування. Постає необхідність наукового осмислення того, як саме український кейс змінює інституційну логіку Брюсселя та яке місце посяде Київ у майбутній архітектурі «Європи-фортеці».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стратегічної автономії ЄС та інтеграції України досліджували такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як Ж. Боррель, Т. Бретон, М. Леонард, а також В. Горбулін, І. Жовква, С. Наумкіна Г. Перепелиця та ін. Проте динаміка подій 2024–2025 років, зокрема запуск нових оборонних фондів ЄС та перехід до реальних переговорів про вступ, вимагає оновленого аналізу, який би враховував досвід гібридного протистояння та інноваційну мілітарну складову України.

Метою статті є виявлення та аналіз політико-інституційних механізмів, через які інтеграція України впливає на формування стратегічної автономії Європейського Союзу, а також визначення ролі української держави як гаранта безпеки в оновленій архітектурі континенту. Виходячи з зазначеної мети було заплановано вирішення наступних науково-дослідних задач: розкрити ґенезу та еволюцію концепту «стратегічної автономії» ЄС у світлі безпекових викликів 2022–2026 рр.; проаналізувати інституційно-правові механізми інтеграції оборонного сектору України до структур Європейського Союзу; визначити роль українського DefenseTech як драйвера технологічного суверенітету та інноваційного оновлення європейської мілітарної екосистеми; окреслити прогнозні сценарії розвитку європейської архітектури безпеки з урахуванням суб'єктності України як «східного флангу» Союзу.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання наукових завдань у статті використано комплекс сучасних загальнонаукових та спеціальних методів політичного аналізу. Методологічний каркас дослідження базується на засадах неореалізму, що дозволяє пояснити прагнення

ЄС до стратегічної автономії як раціональну відповідь на зміну балансу сил у світі, та ліберального інституціоналізму, який фокусується на створенні нових правових механізмів інтеграції України.

Системний метод застосовано для розгляду європейської безпекової архітектури як динамічної системи, де зміна одного елемента (статус України як кандидата та її мілітарне посилення) веде до трансформації всієї структури ЄС. Інституційний та неоінституційний аналіз використано для вивчення еволюції нормативної бази ЄС (регламенти EDIRPA, ASAP, Стратегічний компас) та аналізу ролі нових органів, таких як Рада Україна-ЄС, у процесі прийняття стратегічних рішень. Компаративний метод дозволив порівняти оборонні потенціали держав-членів ЄС до та після 2022 року, а також зіставити рівні інтеграції України з аналогічними процесами попередніх хвиль розширення. Метод політичного прогнозування (сценарний підхід) використано для окреслення можливих конфігурацій європейської безпеки до 2030 року залежно від темпів інституційних реформ усередині самого Союзу. Аналіз дискурсу офіційних документів Європейської Комісії, Європейської Ради та заяв політичних лідерів дозволив виявити зміну смислових акцентів у концепті «стратегічної автономії» від економічного до воєнно-технологічного домінування.

Результати. Розглядаючи та аналізуючи ґенезу та трансформацію концепції стратегічної автономії ЄС у період 2022–2026 роки, варто зазначити, перш за все, що концептуальний апарат «стратегічної автономії» (Strategic Autonomy) пройшов тривалий шлях еволюції – від ідеї Шарля де Голля про «європейську Європу» до сучасних прагматичних стратегій Еммануеля Макрона та Урсули фон дер Ляєн. Проте до 2022 року цей концепт залишався значною мірою риторичним, оскільки більшість країн-членів ЄС покладалися виключно на безпекову парасольку НАТО.

Ситуація кардинально змінилася з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Політичний істеблішмент ЄС усвідомив, що економічна потужність без адекватної воєнної сили не гарантує суб'єктності. Саме в цей період було прийнято «Стратегічний компас» (Strategic Compass for Security and Defence), який став першим реальним планом дій ЄС у сфері оборони.

Як зазначає екс-Високий представник ЄС Жозеп Боррель: «...Європа повинна вивчити мову сили. Це не означає відмову від м'якої сили, але означає наявність здатності діяти автономно, коли це необхідно» [8, p. 12]. Для України це означало зміну парадигми відносин: від «партнерства заради миру» до інституційної інтеграції в безпекові структури ЄС.

Важливим аспектом стратегічної автономії у 2024–2025 роках стало питання технологічного суверенітету. Україна, завдяки розвитку галузі DefenseTech (виробництво дронів, систем РЕБ, IT-рішень для фронту), запропонувала Європі те, чого їй бракувало – швидку адаптацію цивільних технологій для військових потреб. Це перетворило Україну на «живу лабораторію» стратегічної автономії [2].

Соціокультурна детермінація цього процесу полягає в тому, що європейська спільнота почала сприймати Україну не як «буферну зону», а як «східний щит». Політико-психологічний розрив між «старою» та «новою» Європою у питаннях безпеки почав нівелюватися саме через спільне усвідомлення екзистенційної загрози зі Сходу [1, с 88].

Таким чином, перша фаза реконфігурації автономії ЄС (2022–2024) була фазою «реактивною», коли рішення приймалися під тиском обставин. Друга фаза (2025–2026) стала «проактивною», де Україна інтегрується в ланцюжки постачання зброї та бере участь у розробці довгострокових оборонних планів Союзу.

Важливим уявляється розгляд українського defensetech як каталізатору інноваційного переозброєння в контексті технологічного виміру стратегічної автономії ЄС, яка неможлива без досягнення технологічного суверенітету [1]. Тривала залежність європейських країн від американських та азійських оборонних технологій в умовах фрагментації світового порядку стала критичною вразливістю. У цьому контексті Україна, яка за період 2022–2026 рр. здійснила безпрецедентний стрибок у розвитку мілітарних технологій, виступає не лише як реципієнт європейської зброї, а як провідний інноваційний хаб, що де-факто реалізує ідеї стратегічної автономії на практиці.

Основою українського внеску в автономізацію ЄС є сектор DefenseTech, який демонструє нову парадигму ведення війни – поєднання високої мобільності, цифровізації та використання штучного інтелекту (ШІ). Політико-інституційний аналіз показує, що українські розробки в галузі безпілотних систем (БпЛА, морські дрони), засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ) та автоматизованих систем управління боєм (таких як «Дельта») створюють основу для майбутньої «цифрової армії» Європи [4].

Як зазначає у своїх доповідях Європейська оборонна агенція (EDA), ключовим викликом для ЄС залишається повільний цикл впровадження інновацій. Україна ж продемонструвала модель «екстремальних інновацій», де шлях від ідеї до застосування на полі бою скоротився до тижнів. Інтеграція українських IT-рішень у європейську програму EDIS (European Defence Industrial Strategy) дозволяє Євросоюзу подолати технологічне відставання від глобальних конкурентів [9].

Особливої уваги заслуговує розвиток морських автономних систем. Успіх українських морських дронів у Чорному морі радикально змінив морську стратегію малих та середніх держав. Для страте-

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

гічної автономії ЄС, який має величезні морські кордони, цей досвід є безцінним для захисту підводної інфраструктури та забезпечення свободи судноплавства без залучення авіаносних груп великих держав.

Соціокультурна детермінація технологічного прориву полягає у зміні сприйняття «високих технологій» як чогось елітарного. В Україні відбулася демократизація оборонних технологій: тисячі інженерів та волонтерів стали частиною оборонного сектору. Ця модель «горизонтальної інноваційності» є надзвичайно привабливою для реформування європейських бюрократичних структур [3]. Політико-психологічний аспект тут полягає у подоланні страху перед ризиком, що традиційно гальмував оборонні проєкти у Франції та Німеччині. Більше того, участь України у проєктах EU Defense Innovation Scheme створює передумови для формування спільного ринку оборонної продукції. Це означає, що європейські інвестиції в український DefenseTech повертаються до ЄС у формі перевірених у боях технологій, що підвищує загальну резильєнтність Союзу. Як зазначає В. П. Горбулін, «...український кейс змушує Брюссель перейти від риторики до реального фінансування спільних оборонних проектів» [1, с. 88].

Таким чином, технологічний вимір стратегічної автономії ЄС отримує в особі України потужний драйвер, який змушує європейські інституції переходити від статичного планування до гнучких, мережевих моделей управління оборонним замовленням. Це перетворює Україну на невід'ємну частину «цифрового щита» Європи [6].

Внутрішня диференціація ЄС у питаннях інтеграції України має і певні геополітичні виклики. Реконфігурація європейського простору не є лінійним процесом і супроводжується значними внутрішніми суперечностями, які безпосередньо впливають на реалізацію стратегічної автономії [5]. Незважаючи на загальний консенсус щодо підтримки України, всередині Європейського Союзу зберігається певна диференціація позицій, зумовлена різними політико-психологічними установками та національними інтересами держав-членів. Так, Жовква І. І. розкриваючи ключові компоненти євроінтеграції України, головну увагу звертає, перш за все, на виконання структурних реформ, адаптацію до внутрішнього ринку ЄС та узгодження з іншими важливими сферами – безпека та екологія. І тому різні психологічні установки держав-країн не є об'єктивним обґрунтуванням біполярності цього процесу [7]. Аналогічну точку зору висловлює й інша українська дослідниця Наумкіна С.М. [3].

Одним із ключових викликів є феномен «геополітичного егоїзму» окремих країн (наприклад, позиція Угорщини та почасти Словаччини), які використовують право вето у питаннях євроінтеграції України як інструмент торгу за власні преференції в межах бюджету ЄС. Політико-інституційний аналіз свідчить, що така поведінка підриває саму ідею автономії, роблячи Союз вразливим до зовнішнього маніпулювання з боку РФ. Це актуалізує питання реформи системи прийняття рішень – переходу від принципу одностайності (unanimity) до кваліфікованої більшості (qualified majority voting) у сфері Спільної зовнішньої та безпекової політики (CFSP) [12].

Іншим аспектом є так звана «втома від розширення» (enlargement fatigue), яка має глибокі соціокультурні корені. У деяких західноєвропейських суспільствах існує побоювання, що вступ такої великої та мілітарно потужної держави як Україна змінить баланс сил усередині ЄС, зміщуючи центр тяжіння на Схід [9]. Проте автор наголошує, що в умовах стратегічної автономії цей «зсув на Схід» є природним і необхідним, оскільки саме східний фланг сьогодні є джерелом інновацій та безпекових практик.

Важливо також згадати про конкуренцію між національними оборонними лобі Франції, Німеччини та Польщі. Стратегічна автономія передбачає створення єдиного ринку зброї, що часто сприймається великими корпораціями як загроза їхній монополії. Інтеграція України, яка пропонує дешевші та ефективніші рішення, може стати тим «руйнівним чинником» (disruptive factor), який, на думку М. Леопарда, змусить європейських промислових гігантів до модернізації [11].

Висновки. Таким чином, успіх євроінтеграції України та реалізація автономії ЄС залежать від здатності Брюсселя провести внутрішню інституційну реформу. Україна у цьому процесі виступає не як пасивний прохач, а як потужний зовнішній подразник, що прискорює еволюцію Союзу від «економічного клубу» до «геополітичного гравця».

ЛІТЕРАТУРА:

Горбулін В. П. Як перемогти Росію у війні майбутнього. Київ : Брайт Букс, 2021. 248 с.

Коцур Л. М. Інституційний вимір системи безпеки та оборони ЄС в контексті Європейської стратегічної автономії. *Політикус*. 2024. № 1. С. 60-66.

Наумкіна С. М. Врахування інтересів національної безпеки в стандартах ЄС щодо регулювання лобізму. *Політикус.* 2024. № 1. С.73-76

Перспективи формування нової європейської системи безпеки та місце в ній України (2025). Аналітична доповідь /Автори – співробітники НІСД: О. Александров, А. Веселовський, О. Каракуц, К. Кононенко, В. Орлик, М. Паламарчук, В. Ярмоленко За редакцією О. Александрова, М. Паламарчука. Київ : НІСД, 45 с. Ел. наук. видання. https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2025.

Сахринь, А., Макогін, З. (2024) Наслідки російсько-української війни для системи міжнародної безпеки. *Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки. Українська формула миру для нового світового порядку.* Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (Львів, 16-17 травня

2024 р.) / Упорядники: Мальський М.З., Лещенко Л.В., Кучик О.С., Вовк Р.В., Стручок Н.М. Львів: Факультет міжнародних відносин ЛНУ імені Івана Франка, 254 с. С. 159-163.

Стручок Н., Ганіс Д. Кризовий менеджмент як інструмент міжнародний системи безпеки *Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки. Українська формула миру для нового світового порядку.* Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (Львів, 16-17 травня 2024р.) / Упорядники: Мальський М.З., Лещенко Л.В., Кучик О.С., Вовк Р.В., Стручок Н.М. Львів: Факультет міжнародних відносин ЛНУ імені Івана Франка, 254 с. С. 163-167.

Україна розраховує на політичне рішення щодо членства у Євросоюзі у 2027 році (Ігор Жовква. 5-6 лютого 2026). Офіційне інтернет-представництво Президента України. https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-rozrahovuye-na-politichne-rishennya-shodo-chlenstva-102741

8. Borrell, J. (2024). Europe in the «arc of fire» EU foreign policy in 2024. Brussels: EU External Action Publishing. 390. https://www.eeas.europa.eu/eeas/hrvp-josep-borrell-latest-book-europe-%E2%80%98arc-fire%E2%80%99-eu-foreign-policy-2024_en

9. Clapp S., (2024). The European Defence Industrial Strategy: From Support to Partnership. European Security Studies. 12 p. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762402/EPRS_BRI(2024)762402_EN.pdf

10. European Commission. (2024). Communication on EU Enlargement Policy: Ukraine. Brussels: EC Publications.\

11. Leonard, M. (2023). The Age of Unpeace: How Connectivity Causes Conflict. London: Penguin Books.

12. NATO-Ukraine Council. (2025). Roadmap for Defense-Industrial Cooperation. Brussels: NATO HQ.

REFERENCES:

1. Gorbulin, V. P**.** (2021). *Yak peremohty Rosiiu u viini maibutnoho* [How to defeat Russia in the war of the future]. Bright Books.

2. Kotsur, L. M. (2024). Instytutsiinyi vymir systemy bezpeky ta oborony YeS v konteksti Yevropeiskoi stratehichnoi avtonomii [Institutional dimension of the EU security and defense system in the context of European strategic autonomy]. *Politicus*, (1), 60–66.

3. Naumkina, S. M. (2024). Vrakhuvannia interesiv natsionalnoi bezpeky v standartakh YeS shchodo rehuliuvannia lobizmu [Taking into account national security interests in EU standards regarding the regulation of lobbying]. *Politicus*, (1), 73–76.

4. Alexandrov, O., & Palamarchuk, M. (Eds.). (2025). *Perspektyvy formuvannia novoi yevropeiskoi systemy bezpeky ta mistse v nii Ukrainy* [Prospects for the formation of a new European security system and Ukraine's place in it]. National Institute for Strategic Studies. https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2025

5. Sakhryni, A., & Makohin, Z. (2024). Naslidky rosiisko-ukrainskoi viiny dlia systemy mizhnarodnoi bezpeky [Consequences of the Russian-Ukrainian war for the international security system]. In M. Malskyi et al. (Eds.), *Ukraine in the conditions of transformation of the international security system* (pp. 159–163). Ivan Franko National University of Lviv.

6. Struchok, N., & Hanis, D. (2024). Kryzovyi menedzhment yak instrument mizhnarodnoi systemy bezpeky [Crisis management as a tool of the international security system]. In M. Malskyi et al. (Eds.), *Ukraine in the conditions of transformation of the international security system* (pp. 163–167). Ivan Franko National University of Lviv.

7. Official Internet Presence of the President of Ukraine. (2026, February 5-6). *Ukraina rozrakhovuie na polityчne rishennia shchodo chlenstva u Yevrosoiuzi u 2027 rotsi (Ihor Zhovkva)* [Ukraine counts on a political decision regarding EU membership in 2027 (Ihor Zhovkva)]. https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-rozrahovuye-na-politichne-rishennya-shodo-chlenstva-102741

8. Borrell, J. (2024). *Europe in the «arc of fire»: EU foreign policy in 2024*. Brussels: EU External Action Publishing. https://www.eeas.europa.eu/eeas/hrvp-josep-borrell-latest-book-europe-%E2%80%98arc-fire%E2%80%99-eu-foreign-policy-2024_en

9. Clapp, S. (2024). *The European Defence Industrial Strategy: From Support to Partnership*. European Security Studies. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762402/EPRS_BRI(2024)762402_EN.pdf

10. European Commission**.** (2024). *Communication on EU Enlargement Policy: Ukraine*. Brussels : EC Publications.

11. Leonard, M**.** (2023). *The Age of Unpeace: How Connectivity Causes Conflict*. Penguin Books.

12. NATO-Ukraine Council. (2025). *Roadmap for Defense-Industrial Cooperation*. Brussels: NATO HQ.

EU strategic autonomy and Ukraine's place in the new European security architecture: political and institutional analysis

Nikolaieva Maiia Ivanivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Professor at the Department of Political Science, First Vice-Rector
Odesa I. I. Mechnikov National University
Zmiienka Vsevoloda str., 2,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0056-0553

This scientific article provides a comprehensive and multi-level politico-institutional analysis of the evolution of the conceptual foundations of the strategic autonomy of the European Union in the context of the current Russian-Ukrainian war and the large-scale reconfiguration of the global security landscape during 2022–2026. The author considers strategic autonomy not only as the EU's ability to independent military action, but as a comprehensive sovereignty covering technological, energy, and regulatory spheres. The paper examines in detail the evolution of Ukraine's role: from an object of international guardianship and a recipient of humanitarian aid to a critically important security subject that de facto determines the parameters of the new European defense space.

Special attention is paid to the analysis of the latest institutional mechanisms of interaction between Kyiv and Brussels, in particular through Ukraine's involvement in the European Defense Fund (EDF) and joint initiatives for the purchase of weapons. The article argues that Ukrainian combat experience and innovative developments in the field of DefenseTech act as a catalyst for internal reforms in the European Union, forcing it to overcome bureaucratic inertia and move to more flexible models of security management. The author analyzes political and psychological barriers within the EU member states related to the so-called «enlargement fatigue» and suggests ways to neutralize them through the establishment of a new shared identity of «defenders of the democratic order». The scientific novelty of the work lies in highlighting the reverse impact of Ukraine's integration on the institutional resilience and geopolitical subjectivity of Europe. The article proves that without the full integration of the military-technical and human potential of Ukraine, the strategic autonomy of the European Union will remain an unfinished project, vulnerable to external authoritarian influences.

Key words: *strategic autonomy, European Union, European integration of Ukraine, security architecture, national security, political institutions, political space, political power, architecture, geopolitical subjectivity, defense policy, institutional transformation, EU «Strategic Compass».*

Дата першого надходження статті до видання: 10.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Обухов Петро Геннадійович

Техніки маніпулювання у виборчих технологій як чинник впливу на електорат

УДК 316.77
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.18

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Обухов Петро Геннадійович
аспірант кафедри політичних наук і права
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0006-2524-6922

Активний розвиток інноваційних медійних і цифрових технологій актуалізував питання використання широкого спектра технік маніпулювання як одного з ключових інструментів впливу політичних акторів на електоральні настрої та результати виборчого процесу в умовах демократії.

Метою статті є комплексне дослідження технік маніпулювання у виборчих технологіях та оцінці їхнього впливу на формування електоральних орієнтацій громадян. Методологічна основа дослідження базується на поєднанні загальнонаукових і спеціальних методів. Застосовано бібліографічний аналіз для визначення теоретичних підходів до розуміння політичних маніпуляцій і виборчих технологій; методи аналізу, синтезу та узагальнення – для систематизації технік маніпулювання; порівняльний метод – для зіставлення практик їх застосування у виборчих кампаніях; структурно-функціональний підхід – для визначення ролі маніпулятивних інструментів у формуванні електоральної поведінки; контент-аналіз та елементи кейс-стаді – для дослідження практичних прикладів їх реалізації.

У статті розкрито природу політичної маніпуляції як форми прихованого впливу, спрямованого на корекцію політичних преференцій громадян без їхньої усвідомленої участі. Особливу увагу приділено місцю маніпулятивних технологій у структурі політичної конкуренції, зокрема у контексті боротьби за порядок денний, мобілізацію цільових груп та легітимацію політичних рішень. У дослідженні проаналізовано найбільш поширені інструменти маніпулятивного впливу, що застосовуються під час виборчих кампаній: інформаційне конструювання образів кандидатів, використання страхових та кризових наративів, емоційно забарвлений фреймінг, контрольовані інформаційні вкиди, маніпулятивні форми політичної реклами та мікротаргетинг у цифровому середовищі. Окреслено їхній вплив на політичну участь, електоральну активність та якість демократичних процедур. Окремо висвітлено роль медіа та соціальних платформ як середовищ, що підсилюють ефективність маніпуляцій через алгоритмічні механізми та асиметрію політичної інформації. Показано, що маніпулятивні техніки здатні змінювати конфігурацію політичної підтримки та викривлювати реальну структуру суспільних інтересів. У підсумку запропоновано орієнтири для зменшення впливу маніпулятивних практик, включно з розвитком політичної культури виборців, підвищенням прозорості виборчих процедур та інституційним зміцненням механізмів демократичного контролю.

Ключові слова: *виборчі технології, політична маніпуляція, електоральні процеси, політична конкуренція, політична свідомість, медіапростір.*

Вступ. У сучасних демократіях виборчий процес дедалі частіше супроводжується використанням маніпулятивних технологій, що здатні суттєво впливати на політичний вибір громадян. Традиційні інструменти політичної конкуренції поступово відходять на другий план, натомість ключову роль починають відігравати приховані техніки впливу, спрямовані на емоції, когнітивні упередження та інформаційну вразливість виборців.

Цифровізація політики поглиблює цю проблему: соціальні мережі, таргетована реклама та алгоритмічні стрічки створюють умови, за яких виборець потрапляє в інформаційні «бульбашки» і часто не усвідомлює, що його політичні уподобання формуються штучно. Це підриває прозорість виборчого процесу, посилює поляризацію та знижує рівень довіри до політичних інститутів.

У таких умовах аналіз технік маніпулювання набуває особливої актуальності, оскільки дозволяє оцінити масштаби прихованого впливу, зрозуміти його політичні наслідки та окреслити можливі механізми захисту електорату в умовах сучасної медіатизованої політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема маніпуляцій у виборчих технологіях широко висвітлена у працях українських і зарубіжних дослідників політичної науки, соціальної психології та комунікацій. Класичні теоретики політичного впливу Г. Ласвелл, П. Лазарсфельд і Е. Ноель-Нойман заклали основи вивчення механізмів формування та корекції громадської думки. Дослідники виборчих процесів, такі як С. Фішер, Д. Кац і Б. Мансбрідж, аналізують роль політичних технологій, емоційної мобілізації та роботи з медіа у трансформації електоральних переваг.

Сучасні підходи, представлені у роботах К. Кембридж, Ш. Зубофф і М. Кастельса, зосереджені на таких цифрових маніпуляціях як: мікротаргетинг, алгоритмічна персоналізація та використання великих даних у виборчих кампаніях. Українські науковці О. Романюк, С. Макеєв, І. Кульчицький та інші досліджують специфіку маніпулятивних практик у пострадянському контексті, включно з чорним PR та інформаційно-психологічними впливами.

У цілому, науковий дискурс підкреслює, що маніпуляції у виборчих технологіях є системним чинником впливу на електорат, однак вимагають подальшого комплексного вивчення з урахуванням нових медійних та цифрових умов.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні технік маніпулювання у виборчих технологіях та оцінці їхнього впливу на формування електоральних орієнтацій громадян. У рамках реалізації цієї мети аналізуються ключові види маніпулятивних стратегій, що застосовуються у виборчих кампаніях, розглядаються механізми психологічного та інформаційного впливу на виборця, а також визначаються структурні та медійні умови, які сприяють їх ефективності.

Особлива увага приділяється ролі традиційних і цифрових медіа у поширенні маніпулятивних технологій, використанню мікротаргетингу, емоційної мобілізації, фреймінгу та політичної пропаганди. У фокусі – специфіка українського контексту, де виборчі процеси часто супроводжуються інформаційними атаками, чорним PR та підривними комунікативними практиками.

Завершальним завданням є формулювання висновків щодо того, яким чином маніпулятивні технології трансформують політичну поведінку виборців, а також окреслення напрямів підвищення стійкості суспільства до політичних маніпуляцій у демократичних процесах.

Методи дослідження. У роботі було використано метод бібліографічного аналізу наукових джерел та нормативно-правових актів (для визначення теоретичних підходів до розуміння виборчих технологій і політичних маніпуляцій); аналіз, синтез та узагальнення (для систематизації основних технік маніпулювання у виборчому процесі); порівняльний метод (для зіставлення різних моделей застосування маніпулятивних технологій у національних та зарубіжних виборчих кампаніях); структурно-функціональний метод (для визначення ролі маніпулятивних інструментів у формуванні електоральної поведінки); контент-аналіз (для дослідження прикладів використання маніпулятивних повідомлень у медіа та політичній рекламі); елементи кейс-стаді (для аналізу конкретних виборчих кампаній як практичних прикладів впливу на електорат).

Результати. Виборча кампанія є однією з ключових складових виборчого процесу і передбачає політичну боротьбу між кандидатами та партіями за підтримку електорату з метою здобути їхні голоси на виборах. Під час виборчих кампаній партії або кандидати використовують комплекс завчасно спланованих дій в рамках політичного проєкту, спрямованих на успішну участь у виборах і обрання кандидатів. Ця сукупність організаційних заходів, спрямованих на реалізацію виборчого права, є виборчими технологіями.

Сучасне розуміння виборчих технологій охоплює широкий спектр засобів і методів, які виступають механізмом взаємодії з електоратом для легітимації влади через передачу владних повноважень представникам різних соціальних груп. Однак варто зазначити, що таке визначення діє переважно в демократичних суспільствах, де існує вільна політична боротьба. В умовах тоталітарних чи авторитарних режимів, коли інститут виборів втрачає свою початкову суть – обрання влади на основі рівної та справедливої конкуренції, поняття виборчих технологій втрачає своє значення. У таких випадках методи, які в демократичних державах спрямовані на вільну конкуренцію, перетворюються на інструменти залякування та пропаганди. Таким чином, наявність практики виборчих технологій може слугувати показником рівня демократичності суспільства.

Виходячи з того, що вибори є кульмінаційним моментом у політиці, а виборчі технології – складовою виборчих кампаній, які, у свою чергу, є сферою застосування політичних технологій, задля розмежовування вище зазначених понять загально прийнято вважати виборчими «усі технології підготовки та проведення виборчих кампаній» [13]. Згідно з цим визначенням, до області виборчих технологій відносять тактику та стратегію виборчих кампаній, які побудовані на застосуванні певних технік. Тобто, по суті, виборчі технології – це та сукупність елементів, прийомів, методів та стратегій, якими користуються і політики, і партії перед виборами задля отримання перемоги.

Перш, ніж переходити до технік маніпулювання, потрібно надати розуміння поняттям «тактика» та «стратегія». Так, за думкою Г. Почепцова, під тактикою розуміють «оптимальний розподіл наявних ресурсів між заходами кампанії» [13]. Тобто, в площині виборних технік, ефективна тактика полягає перш за все у вмінні раціонально використати той ресурс, який існує в передвиборчому штабі, на різні заходи та методи. Наприклад, вдало використати час, відведений для передвиборчої агітації – провести якнайбільше зустрічей з виборцями, взяти участь у публічних дебатах чи демонстраціях, відвідати різні заходи тощо. Або ж фінансовий – розпорядитися, на які види реклами використати кошти – на білборди, телевізійні ролики чи рекламу у соціальних мережах. Водночас, як було зазначено вище, законодавче регулювання не є надто ефективним у сфері передвиборних технологій. Тому українські політики використовують весь спектр доступних їм інструментів, аби збільшити свій ресурс – як часовий, так і фінансовий. Так, часові рамки та можливості збільшуються шляхом передчасної реклами – привітаннями зі святами, непрямою агітацією ще до самих виборів, тощо. В той же час, розширити власні фінансові ресурси партіям допомагають спонсори та «донори», що

значно розширює спектр їхніх можливостей під час передвиборчих перегонів [8].

Що ж стосується стандартизації поняття «стратегії», то тут все значно складніше. Серед сучасних підходів вивчення виборчих технологій важливе місце займає класифікація підходів до побудови стратегій виборчих кампаній. До них належать: апаратний підхід, маніпулятивний, соціально-економічний, проблемний, комплексний, проблемно-адресний, рекламний, наївний підхід та модель ідеального кандидата. Можна говорити про виборчі технології як складний механізм взаємозв'язку між усіма ланками, які втілюються на практиці завдяки технікам впливу на масову свідомість.

Науковці розділяють поняття «технології» та «техніки». Технології – це система технік, механізмів та дій, які направлені на отримання бажаного результату. У свою чергу, техніки є вже конкретним методом, прийомом або засобом, за допомогою якого суб'єкт – партія або кандидат, отримує згаданий вище результат.

Більшість вчених виділяють маніпулятивний підхід як один із основних, що направлений на правильне «вкидання» у кампанію певних сюжетів, які зазвичай не мають нічого спільного з виборами. Вони зауважують, що прихильники цього підходу вбачають у виборцях «якусь наївну істоту з дуже великими вухами, спеціально призначеними для розвішування на них «локшини» [13]. В цьому випадку варто згадати про «раптові» журналістські розслідування, які виходять якраз незадовго до виборчих перегонів. Так, у 2019 році було випущено резонансне розслідування про закупівлю військових запчастин та розкрадання у сфері оборони за президенства П. Порошенка [4]. І хоча сам колишній президент ніби як не був задіяний у тих незаконних справах, проте розслідування завдало величезного удару його репутації та іміджу напередодні виборів. І активно використовувалось всіма політичними опонентами П. Порошенка.

Попри це, техніки маніпулювання досить складні у своєму розумінні і не завжди можуть бути розпізнані як навмисні дії, а не випадковий збіг обставин. А тому з кожним роком вони стають більш вишуканими і їх все важче стає ідентифікувати. Це відбувається через декілька причин:

Перше – відсутнє єдине джерело маніпулювань [6]. Не існує єдиного суб'єкта, адже це постійна змінна під час кожних виборів. Зазвичай створюються нові партії, або «старі» трансформуються, змінюючи назву та представляючи нові концепції, нових членів і т. д., а тому і техніки мають еволюціонувати разом з партіями;

Друге – страх маніпуляції у виборців. Техніки маніпулювання удосконалюються впродовж усього часу їх застосування під час виборів. І страх електорату бути під впливом, керованим «зверху» спонукає звичайних громадян шукати і знаходити те, чого немає. Науковці вважають, що найкращий спосіб змусити людину думати або діяти певним чином – спробувати запевнити її, що вона вчиняє як необізнана людина і нею маніпулюють. Як би парадоксально це не звучало, але маніпулювання через навіювання, що скрізь орудують «чорні політтехнологи» та намагаються впливати на них: людей, є однією із найдієвіших та найпопулярніших технік виборчих технологій [6].

Третє – приховування намірів. Головною особливістю маніпулятивних технік є те, що окрім маніпулятора, його справжніх намірів ніхто не повинен знати. Тому техніки маніпулювання різні і зазвичай не повторюються. Власний досвід та теоретична база, підготовки спеціалістів відіграють вирішальну роль. Так, якщо втілення у абсолютно різних політичних професіоналів буде однаковим і прийоми повторюватимуться, то електорат скоріш за все, зрозуміє прихований сенс і з меншою ймовірністю надаватиме перевагу такій партії.

Власне, причин існує багато, чому техніки маніпулювання змінюються. Але єдиною та незмінною є кінцева мета їх використання – вони є важелем впливу на електорат. Звичайно, що існують легітимні шляхи донесення своєї позиції та поглядів до електорату, проте більшість українців не читають навіть передвиборчі програми [3], і тому схильні голосувати емоціями. Вони легко піддаються впливу популістів [10], переважно надають значення яскравим обіцянкам та гучним заявам, а не детальному плану дій партій та кандидатів. Тому техніки маніпулювання набувають особливої необхідності у використанні партіями – адже весь час треба відігравати на емоціях, знаходити нові рішення та підходи, аби електорат не зрозумів всю суть такої діяльності партії.

Зазвичай, використання маніпулювання є зрозумілим та відвертим явищем, але коли справа доходить до політичної сфери, то далеко не кожен виборець здатен розпізнати як і коли вплинули на його думку. Маніпулювання під час виборчої кампанії набуває різних форм: від маніпулювання даними та рейтингами до вербального маніпулювання.

Аналізуючи виборчі програми партій на парламентських виборах 2019 року, спостерігається тенденція постановки акцентів на такі теми, як війна та мир, мова (надання російській мові статусу другої офіційної або навпаки надання пріоритету українській мові), напрямок розвитку країни (європейський чи російський шлях), низький рівень життя українців (низька зарплатня, високі тарифи і т. д.). Але найголовнішою проблемою є те, що ні ці політичні кандидати, ні представники та лідери партій не зазначають у який спосіб будуть проводити ці реформи і з яких джерел отримувати фінансування для підтримки соціальних проєктів. Тобто, є гучна заява, яка сформована на реальній проблемі, але шляхи вирішення не озвучуються. Це так зване

«звернення до емоцій» [12], коли суспільству пропонується вирішення нагальної проблеми досить легким та простим шляхом. І розрахунок здійснюється на те, що побачивши перспективу вирішення своїх проблем, люди не будуть глибше задумуватися та аналізувати, що саме було запропоновано. А довіряється обіцянкам кращого та легшого життя.

І однією із таких, найбільш болючих тем для українців є загальний рівень життя – забезпеченість зарплатами та пенсіями, медичними послугами та низькими тарифами (таблиця 1). Чим і намагалися маніпулювати під час виборів до парламенту 2019 року, обіцяючи захмарне зниження цін та поліпшення умов життя. Так, найяскравішими прикладам можна вважати Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», яка у своїй передвиборчій програмі «Новий курс» (ця ж програма була представлена від Юлії Тимошенко на президентських виборах 2019 року) поставила пріоритетом досягнення миру, підвищення соціального рівня населення та економічне зростання країни. У програмі є наступні тези: «ціну на газ для населення буде знижено в 2 рази», «мінімальну пенсію буде піднято до рівня 3094 грн», «буде скасовано 37 податків», «базова зарплата освітян не може бути нижча за 3 мінімальні». 21 пункт «реформ» і лише декілька пунктів щодо додаткових джерел надходжень у бюджет з рахунок яких і буде підвищення рівня життя та скасування податків, серед яких загальні фрази, на кшталт: «Рішуча боротьба з офшорами… ВВП України зросте приблизно на 10%» [2].

Це яскравий приклад застосування маніпулятивного підходу, про який було згадано раніше. Можна чітко відслідкувати, як було попередньо проведено аналіз потреб електорату та, як наслідок, відбулося акцентування на проблемних питаннях, а потім – дія: яскраві та гучні заяви про те, як можна вирішити ці проблеми. Сьогодні, дізнатися про потреби виборців досить легко, адже у вільному доступі є результати соціологічних опитувань думки населення і одним із таких є всеукраїнське опитування громадської думки, яке було проведено КМІС. За результатами дослідження, що були проведені у травні 2018 року, найбільшими проблеми українців були – війна на Сході, рівень життя, економічна ситуація та безпека України [8]. Саме на це і зауважило ВО «Батьківщина» у своєму «Новому курсі». Однак проблема полягає в тому, що далі звичайних обіцянок та популістських гасел, політична сила під лідерством Ю. В. Тимошенко не пішла. І це дає всі підстави зарахувати подібні гасла політиків лише до сфери маніпулятивних технологій, але аж ніяк не ефективних реформ.

З одного боку, найбільшу кількість обіцянок можна знайти у програмі партії, але у час застосування інтернет-технологій та в умовах раніше зазначеної проблеми українського суспільства, яка полягає у низькому ознайомленні виборців із програмами партій, важливо брати до уваги також і виступи у ЗМІ, заяви на офіційних сторінках партії та агітаційні ролики. Таким чином, під час виборів до парламенту у 2019 році партія «Батьківщина» випустила серію роликів під назвою «Треба діяти». Їх об'єднувала спільна теза – «ціна на газ»:

Таблиця 1

Найбільші проблеми українців за даними КМІС у 2016–2018 роках (дані репрезентативні для населення України (окрім АР Крим))

	2016 рік	2017 рік	2018 рік
Війна на Сході України	71,5	71,1	67,2
Рівень життя	60,4	59,9	54,0
Економічна ситуація в Україні	45,9	46,7	41,6
Безпека України	20,9	21,0	23,4

Наприклад, у одному з таких роликів прозвучав маніпулятивний заклик: «саме ми знизимо ціну на газ вдвічі, але нам потрібна ваша підтримка» [17]. Отже, можна зробити висновок, що тези повторюються і у програмі, і у виступах, а головним меседжем останніх була проблема ціни на газ, яка мала б спонукати електорат мобілізуватись навколо партії, яка обіцяє вирішити проблему.

Ще одним прикладом яскравих маніпуляцій на болючій для народу темі щодо комунальних платежів за газ є парламентська партія «Опозиційна платформа – за життя». У цьому випадку варто згадати заяви голови політради Віктора Медведчука. 10 липня 2019 року, напередодні парламентських виборів, політик заявив у ефірі «112 каналу», що «ми ще не прийшли, а вже домовились про зниження ціни на газ на 25%» [9]. Тобто, лунає прихований вплив на мисленням та емоції виборців, які мають на виборах голосувати за ту партію, яка вже ніби почала щось робити, яка буде знижувати ціну на газ не десь у майбутньому, а прямо зараз. Крім того, аналізуючи програму партії, можна знайти ще чимало обіцянок, без конкретних механізмів впровадження. Наприклад: «введення мораторію на прийняття рішень, що розколюють країну», «зниження податкових ставок», «скасування податку на прибуток» та «підвищення прожиткового мінімуму» [7]. Всі ці гучні заяви та пункти програм, які не підкріплені реальними механізмами втілення, апелюють до свідомості людини і чинять прямий вплив на виборців через проведення паралелей: «ми – єдина партія, яка зможе вирішити всі, абсолютно усі проблеми нашої держави» [7].

Висновки. Підводячи підсумок дослідження, зазначимо, що так чи інакше, усі техніки маніпулювання націлені на утвердженні у свідомості людини певних ідей, уявлень, тверджень. Вищезгадані приклади маніпулювання навколо газової теми

та загалом теми благополуччя народу мають на меті сформувати когнітивний образ світу у виборця, тобто внести у свідомість електорату чіткий стереотип, що крім цієї партії ніхто не зможе розібратися з наявними проблемами та покращити стан справ у країні. І як показують зазначені приклади, дві ідеологічно різні партії можуть застосовувати абсолютно схожі тактики, зачіпати однакові тема, аби вплинути на свідомість пересічного виборця у звичайний час, і з розрахунком на масовий вплив в умовах передвиборчої боротьби. Так, лише один із трьох рекламних постів, білбордів, роликів чи заяв, випущених в період передвиборної агітації, не має на меті зачепити емоційну складову виборців. І так чи інакше, більшість тої інформації, яка отримується електоратом в період політичної боротьби, є маніпулятивного характеру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. 84 % опитаних українців підтримують популістів, – результати дослідження. Реанімаційний пакет реформ. URL: https://rpr.org.ua/news/84-opytanykh-ukraintsiv-pidtrymuiut-populistiv-rezul-taty-doslidzhennia/ (дата звернення: 22.02.2026). [in Ukrainian].

2. 11 років пропаганди: як Кремль змінював інформаційну стратегію в Криму. Інститут масової інформації. URL: https://imi.org.ua/monitorings/11-rokiv-propagandy-yak-kreml-zminyuvav-informatsijnu-strategiyu-v-krymu-i67079 (дата звернення: 22.02.2026). [in Ukrainian].

3. Академія Української Преси (АУП). Медіаграмотність в умовах війни: аналітичний звіт. 2024. URL: https://www.aup.com.ua/uploads/luman_web.pdf (дата звернення: 22.02.2026). [in Ukrainian].

4. Бойченко М. І. Політичні наративи у вітчизняному медіапросторі. 2020. № 149. 251 с. [уточнити тип видання].

5. ВО «Батьківщина». Новий курс України: передвиборна програма. 2019. URL: https://nku.com.ua/wp-content/uploads/2019/04/Treba-diyaty.pdf (дата звернення: 22.02.2026). [in Ukrainian].

6. Гібридна війна: у навчально-науковому дискурсі / за ред. О. І. Шубіна. Київ : НАДУ, 2021. 224 с. [in Ukrainian].

7. Залізняк О. Етика журналіста у часи війни. Медіаосвіта в Україні. 2023. № 1. С. 187–195. [in Ukrainian].

8. Зубрицька Л. Ми живемо в епоху тотального популізму. Стопкор. URL: https://stopcor.org/mi-zhivemo-v-epohu-totalnogo-populizmu-politolog-lyudmila-zubritska-pro-manipulyuvannya-svidomistyu-vibortsiv/ (дата звернення: 22.02.2026). [in Ukrainian].

9. Карпенко Г. Гібридна журналістика: виклики та перспективи. *Наукові* записки Інституту журналістики. 2021. № 2. С. 281–289. ISSN 2786-8532. [in Ukrainian].

10. Комарова О. Рік скандалу довкола Гладковського («Свинарчука»): чи змінилося щось при Зеленському. Радіо Свобода. 2020. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/svynarchuk-gladkovsky-zelenskiy-poroshenko/30466745.html (дата звернення: 22.02.2026). [in Ukrainian].

11. Передвиборна гонка: як політики маніпулюють виборцями. YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=PTyN6PJFLEw (дата звернення: 22.02.2026). [in Ukrainian].

12. Передвиборна програма політичної партії «Опозиційна платформа – За життя» «Мир! Відповідальність! Турбота!». URL: https://zagittya.com.ua/ua/page/programma.html (дата звернення: 22.02.2026). [in Ukrainian].

13. Пономаренко А. Українська журналістика в умовах гібридної війни. Дискурс сучасної журналістики. 2023. № 1. С. 89–96. [in Ukrainian].

14. Почепцов Г. Г. Смислові та інформаційні війни. *Інформаційне суспільство.* 2013. Вип. 18. С. 21–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/is_2013_18_6 (дата звернення: 22.02.2026). [in Ukrainian].

15. Треба діяти! #3 Ціна на газ. YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=mnS1PB32V7k (дата звернення: 22.02.2026). [in Ukrainian].

16. **Фещенко І.** Звідки гроші в парламентських партій? *Українська правда. Вибори*. 05.11.2018. URL: https://vybory.pravda.com/articles/2018/11/5/7149776/ (дата звернення: 22.02.2026). [in Ukrainian].

17. Шишкін М. Інформаційна війна як феномен сучасної політики. *Наукові* записки Інституту журналістики. 2018. № 1. С. 171–178. ISSN 2786-8532. [in Ukrainian].

18. Які проблеми турбують українців. *KMIC.* URL: http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=772 (дата звернення: 22.02.2026). [in Ukrainian].

19. Manolescu B. A. Normative Pragmatic Perspective on Appealing to Emotions in Argumentation. *Argumentation*. 2006. Vol. 20. P. 327–343. https://doi.org/10.1007/s10503-006-9016-9.

20. Wilson A. *Ukraine Crisis: What It Means for the West*. New Haven ; London : Yale University Press, 2015. 256 p.

REFERENCES:

1. 84% of Ukrainians surveyed support populists. Reanimation Package of Reforms. URL: https://rpr.org.ua/news/84-opytanykh-ukraintsiv-pidtrymuiut-populistiv-rezul-taty-doslidzhennia/ [in Ukrainian].

2. 11 rokiv propahandy: jak Kreml zminjuvav informacijnu stratehiju v Krymu [11 years of propaganda: how the Kremlin changed its information strategy in Crimea]. Institute of Mass Information. URL: https://imi.org.ua/monitorings/11-rokiv-propagandy-yak-kreml-zminyuvav-informatsijnu-strategiyu-v-krymu-i67079 [in Ukrainian].

3. Academy of Ukrainian Press (2024). Luman_web analytical report. URL: https://www.aup.com.ua/uploads/luman_web.pdf [in Ukrainian].

4. Boichenko M. I. (2020). Politychni naratyvy u vitchyznianomu mediaprostori [Political narratives in the domestic media space]. №149, 251 p. [in Ukrainian].

5. VO “Batkivshchyna”. Novyj kurs Ukrajiny [New Course of Ukraine]. URL: https://nku.com.ua/wp-content/uploads/2019/04/Treba-diyaty.pdf [in Ukrainian].

6. Shubin O. I. (Ed.). (2021). Hibrydna vijna: u navchalno-naukovomu dyskursi [Hybrid war: in educational and scientific discourse]. Kyiv: NADU, 224 p. [in Ukrainian].

7. Zalizniak O. (2023). Etyka zhurnalista u chasy vijny [Journalist ethics in times of war]. Mediaosvita v Ukraini, №1, 187 p. [in Ukrainian].

8. Zubrytska L. My zhyvemo v epokhu totalnoho populizmu [We live in an era of total populism]. StopKor. URL: https://stopcor.org/mi-zhivemo-v-epohu-totalnogo-populizmu-politolog-lyudmila-zubritska-pro-manipulyuvannya-svidomistyu-vibortsiv/ [in Ukrainian].

9. Karpenko H. (2021). Hibrydna zhurnalistyka: vyklyky ta perspektyvy [Hybrid journalism: challenges and prospects]. Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky, № 2, 281 p. ISSN 2786-8532 [in Ukrainian].

10. Komarova O. (2020). Rik skandalu dovkola Hladkovskoho ("Svynarchuka"): chy zminylosia shchos pry Zelenskomu [The year of the scandal around Hladkovskyi ("Svinarchuk"): has anything changed under Zelenskyi]. Radio Svoboda. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/svynarchuk-gladkovsky-zelenskiy-poroshenko/30466745.html [in Ukrainian].

11. Peredvyborna honka: jak polityky manipuliuiut vyborciamy [Election race: how politicians manipulate voters]. YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=PTyN6PJFLEw [in Ukrainian].

12. Peredvyborna prohrama politychnoi partii "Opposition Platform – For Life" Myr! Vidpovidalnist! Turbota! [Peace! Responsibility! Care!]. URL: https://zagittya.com.ua/ua/page/programma.html [in Ukrainian].

13. Ponomarenko A. (2023). Ukrainska zhurnalistyka v umovakh hibrydnoi vijny [Ukrainian journalism in the conditions of hybrid war]. Dyskurs suchasnoi zhurnalistyky, №1, 89 p. [in Ukrainian].

14. Pocheptsov H. H. (2013). Smyslovi ta informatsiini vijny [Semantic and information wars]. Informatsiine suspilstvo, Issue 18, pp. 21–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/is_2013_18_6 [in Ukrainian].

15. Treba diiaty! #3 Tsina na haz [We need to act! #3 Gas price]. YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=mnS1PB32V7k [in Ukrainian].

16. Feshchenko I. (2018). Zvidky hroshi v parlamentskykh partii? [Where does the money in parliamentary parties come from?]. Ukrainska Pravda. Vybory. URL: https://vybory.pravda.com/articles/2018/11/5/7149776/ [in Ukrainian].

17. Shyshkin M. (2018). Informatsiina vijna jak fenomen suchasnoi polityky [Information war as a phenomenon of modern politics]. Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky, №1, 171 p. ISSN 2786-8532 [in Ukrainian].

18. Yaki problemy turbuiut ukraintsiv [What problems concern Ukrainians]. Kyiv International Institute of Sociology (KIIS). URL: http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=772 [in Ukrainian].

19. Manolescu B. A. (2006). Normative pragmatic perspective on appealing to emotions in argumentation. Argumentation, 20, pp. 327–343.

20. Wilson A. (2015). Ukraine Crisis: What it Means for the West. Yale University Press.

Manipulation techniques in electoral technologies as a factor of influence on the electorate

Obukhov Petro Gennadievich

Postgraduate Student at the Department of Political Sciences and Law
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odessa, Ukraine
ORCID: 0009-0006-2524-6922

The active development of innovative media and digital technologies has brought to the fore the issue of using a wide range of manipulation techniques as one of the key tools for influencing political actors on electoral sentiment and the results of the electoral process in a democracy.

The aim of the article is a comprehensive study of manipulation techniques in electoral technologies and an assessment of their impact on the formation of citizens' electoral orientations. The methodological basis of the study is based on a combination of general scientific and special methods. Bibliographic analysis was used to determine theoretical approaches to understanding political manipulation and electoral technologies; methods of analysis, synthesis and generalization - to systematize manipulation techniques; a comparative method - to compare the practices of their application in election campaigns; a structural-functional approach - to determine the role of manipulative tools in the formation of electoral behavior; content analysis and case study elements - to study practical examples of their implementation.

The article reveals the nature of political manipulation as a form of covert influence aimed at correcting citizens' political preferences without their conscious participation. Particular attention is paid to the place of manipulative technologies in the structure of political competition, in particular in the context of the struggle for the agenda, mobilization of target groups and legitimization of political decisions. The study analyzes the most common tools of manipulative influence used during election campaigns: information construction of candidate images, use of fear and crisis narratives, emotionally colored framing, controlled information injections, manipulative forms of political advertising and microtargeting in the digital environment. Their impact on political participation, electoral activity and the quality of democratic procedures is outlined. The role of media and social platforms as environments that enhance the effectiveness of manipulation through algorithmic mechanisms and asymmetry of political information is separately highlighted. It is shown that manipulative techniques are capable of changing the configuration of political support and distorting the real structure of public interests. As a result, guidelines are proposed for reducing the impact of manipulative practices, including the development of the political culture of voters, increasing the transparency of electoral procedures, and institutional strengthening of democratic control mechanisms.

Key words: *electoral technologies, political manipulation, electoral processes, political competition, political consciousness, media space.*

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Павленко Андрій Олександрович

Концептуальний дискурс постдемократії як середовище генерування моделей нової демократизації

УДК 321.7
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.19

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Павленко Андрій Олександрович
аспірант кафедри політології, соціології і публічного управління
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
вул. Наукова, 72, Дніпро, Україна
ORCID: 0009-0002-3875-8637

Стаття присвячена дослідженню дискурсивної інтерпретації постдемократії як конструкту, який відображає соціальний вимір демократії та підґрунтя для розуміння потреби в демократизації на основі конкретних вимог та позицій. Актуальність теми зумовлена тим, що розвинені демократії, які переживають кризу постдемократії, мають потенціал «відштовхування» від найнижчого стану ерозії та подальшого якісного прогресу. Крім того, сучасне цифрове політичне середовище формує нову реальність для горизонтальних публічних і непублічних політичних консультацій, що дає змогу виявляти позиції ключових дійових осіб. В умовах елітизації демократичної політики постдемократичні тенденції сприяють відчуженості, апатії та недовірі серед громадян. Також утворюється політико-інституційне середовище, в якому домінують технократичне управління та корпоративний вплив. Метою статті є оцінювання евристичної спроможності сучасного концептуального дискурсу постдемократії стосовно нових перспектив демократизації. Встановлено, що цифрові технології та платформи електронної участі революціонізували можливості прямої участі, дозволяючи громадянам брати участь у процесах розробки політики. Автор наголошує, що множинність соціальних суб'єктів, які можуть зробити свій внесок у демократичні процеси, зростає, якщо їм надається належна інституційна підтримка та захист. Сучасний дискурс інновацій демократизації є безперервним, адаптивним процесом, а не лінійною траєкторією. Він відкриває простір для «смислових експериментів» з новими демократичними моделями, які реагують на сучасні виклики. Ключовою тезою дискурсивного середовища щодо багатьох демократій, які розвиваються, є твердження, що процес демократизації продовжується через інституційні реформи, зміцнення громадянського суспільства та міжнародну співпрацю. За результатами аналізу дискурсивних перспектив підкреслено, що можливості демократизації в сучасному світі попри все залишаються багатообіцяючими. Однак, фокус трансформацій зміщується з простого процедурного дотримання демократичних норм на суттєву політичну залученість, розширення прав і можливостей та спільну політичну креативність. Виявлено, що аргументи учасників дискурсу виражають обґрунтоване занепокоєння, що постдемократичні режими характеризуються відстороненістю еліт від суспільних потреб та прагнень. Вказані порівняння виявляють приховані альянси, внутрішньопартійні інформаційні потоки та потенційні конфлікти інтересів. Встановлено, що дискурсивне просування інноваційних демократичних практик підкреслює важливість децентралізації та поліцентричного управління, де влада розподіляється між кількома рівнями та групами політичних акторів. З'ясовано, що висловлення позиції щодо де-демократизації спрямоване на демонстрацію процесуального виміру втрати актуальності демократичних цінностей як мети політичних перетворень. Подальші дослідження мають зосередитися на враховуванні дискредитаційного потенціалу самого терміну «постдемократія» в умовах інформаційних та комунікаційних провокацій.

Ключові слова: *демократизація, постдемократія, публічний дискурс, політичні інститути, соціальні верстви, соціальні вимоги, політичний консенсус.*

Вступ. Розвиток сучасної теорії демократії спрямований на поглиблення уявлень щодо перспектив кризових явищ в умовах цифрового політичної участі та згортання традиційного політичного представництва. Соціальний вимір демократії є підґрунтям для розуміння потреби в демократизації на основі конкретних вимог та позиції.

Концепція постдемократії спрямована передусім на пошук зниження актуальності демократичних практик і норм саме в контексті соціальних інтересів і прагнень громадян. Водночас постулювання поширення постдемократії як нового політичного порядку не вичерпує можливості для подальших демократичних трансформацій та модернізації політичної системи. Образно кажучи, розвинені демократії, які переживають кризу постдемократії, мають потенціал «відштовхування» від найнижчого стану та подальшого якісного прогресу.

Сучасні концептуальні обговорення постдемократії намагаються з'ясувати причини незадоволення демократичним політичним порядком з боку провідних масових соціальних верств. Можливість подолання викликів постдемократії на основі з'ясування нових перспектив демократизації є важливим елементом розбудови аргументаційної структури політичного представництва та політичного врядування на новій інклюзивній основі. Цифрове політичне середовище формує нову реальність для горизонтальних публічних і непублічних політичних консультацій, що дає змогу виявляти позиції ключових дійових осіб. Водночас відкритим за життя питання мотивації

політичної участі в умовах зневіри в демократичних механізмах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжні та українські науковці намагаються сформулювати ставлення до проявів постдемократії та подолання постдемократичних тенденцій. М. Августін пропонує шлях виходу з глухого кута постдемократії [6], Ю. Габермас досліджував кризу Європейського Союзу у світлі конституціоналізації міжнародного права [8], П.Розанваллон розглядає контрдемократію як політику в епоху недовіри [10], Т.Шоріна вивчає постправду як реальність девальвованої культури в епоху кризи сучасної демократії [4]. Поряд з цим необхідно розкрити особливості концептуальних альтернатив демократизації, які знаходять вираз в дискурсивному смисловому полі.

Метою статті є оцінювання евристичної спроможності сучасного концептуального дискурсу пост демократії стосовно нових перспектив демократизації. Завданням статті є розкриття можливостей посилення підтримки демократії на соціальному рівні як ресурсу подальшої модернізації.

Методологія дослідження. У роботі застосовано комплекс загальнонаукових та фахових методів. Логічний синтез застосовано для узагальнення дискурсивних позицій авторів, які обговорюють концептуальні альтернативи постдемократії. Аналіз дискурсу застосований для виокремлення ключових тенденцій з'ясування продемократичних перспектив розвитку трансформаційних політичних систем. Інституційний підхід використано для ідентифікації основних акторів-бенефіціарів порядку постдемократії та продемократичного інноваційного розвитку.

Результати. Міждисциплінарний (переважно політико-теоретичний та політико-філософський) дискурс за тематикою постдемократії на сучасному етапі характеризується сприйняттям того, що демократичні інститути та процеси стають дедалі більш дискредитованими, влада зосереджена в руках невеликої еліти, а механізми участі та представництва зменшені або набувають символічного значення. Критики стверджують, що ця тенденція підриває перспективи справжньої демократизації, розмиваючи зв'язок між політичними елітами та соціальним середовищем. Постдемократичні тенденції сприяють відчуженості, апатії та недовірі серед громадян, а також створюють політико-інституційне середовище, в якому домінують технократичне управління та корпоративний вплив. Дослідник К.Грей, вважає, що постдемократія не враховує досвід країн, які пережили періоди авторитарного девелопменталізму, за яким слідували обмежені «подвійні переходи» як до демократії, так і до неолібералізму. Звичайно, у Південній Кореї методи примусового правління змінилися з часів переходу 1987 року [7].

Низка подій в теорії та практиці демократії свідчать про те, що наратив про відірваність еліт від позиції мас, може бути оскаржений і потенційно скасований інноваційними демократичними трансформаціями. Останні «переналаштовують» та відроджують відносини довіри та порозуміння між елітами та суспільством. Означені трансформації охоплюють низку інституційних інновацій, механізмів політичної участі та технологічних досягнень, спрямованих на поглиблення демократичної взаємодії, підвищення прозорості та сприяння інклюзивним процесам прийняття рішень за умови усунення репресивного тиску. К. Грей на основі аналізу розвитку Південної Кореї стверджує, що прямі державні репресії щодо праці зменшилися, здатність працівників брати участь у колективних діях була обмежена, перш за все, через зростаюче використання приватних охоронних підрядників, а також нових правових механізмів, які сприяють отриманню компенсації через суди для покриття фінансових наслідків страйків [7].

Крім того, цифрові технології та платформи електронної участі революціонізували можливості прямої участі, дозволяючи громадянам брати участь у процесах розробки політики, контролювати діяльність уряду та висловлювати свої вподобання в режимі реального часу на глобальному рівні. Це знаходить відображення в сучасних дискурсивних обговореннях. К.Грей розглядає концепцію постдемократії Коліна Крауча та її акцент на тому, як економічна глобалізація підриває демократію та сприяє виключенню праці. Хоча цей підхід є проникливим, він ґрунтується на західному емпіричному упередженні, яке зосереджується на часовому переході від «консенсусної» кейнсіанської держави загального добробуту за фордистського капіталізму до «примусового» неолібералізму. Це нехтує просторово диференційованою природою досвіду неолібералізму та пов'язаних з ним політичних форм [7].

У рамках дискурсивного просування нових шляхів демократизації концепція інклюзивної демократії наголошує на важливості визнання різноманітності та забезпечення політичної участі маргіналізованих груп, меншин та історично виключених спільнот [10]. Цей підхід ставить під сумнів елітарне уявлення про те, що сучасні демократії керуються виключно вузьким менеджерським класом або економічною елітою, натомість підкреслюючи множинність соціальних суб'єктів, які можуть зробити свій внесок у демократичні процеси, якщо їм надається належна інституційна підтримка та захист. К. Грей з'ясував, що в останні роки все більша увага науковців приділяється поглибленню суперечностей між демократичною політикою та глобальною гегемонією неоліберального капіталізму. Однією з особливо впливових спроб теоретизувати цей зв'язок стала концепція Коліна Крауча «постдемократії», яка зосереджується на тому, як економічна глобалізація та сучасні зрушення до неоліберальні-

ного капіталізму підірвали політичну демократію та сприяли виключенню праці та інших соціальних сил. Зокрема, підхід досліджує, як кейнсіанська держава загального добробуту за фордистського капіталізму була підірвана через зростання глобалізуючих сил, таких як транснаціональні корпорації, які змогли налаштувати окремі національні держави одна проти одної, що мало негативні наслідки для демократичного правління [7].

Дискурсивні обґрунтування нових моделей демократизації постулюють прозорості, підзвітності та взаємному впливу. Ці інноваційні підходи допомагають відновити довіру та соціальну згуртованість, спростовуючи аргументи про те, що постдемократія призводить до суспільної ізоляції [11]. Визнання того, що демократизація є безперервним, адаптивним процесом, а не лінійною траєкторією, відкриває простір для експериментів з новими демократичними моделями, які реагують на сучасні виклики, такі як глобалізація, технологічні зміни та соціальна фрагментація. К. Грей стверджує, що аналітичне надання постдемократією переваги часовому переходу від кейнсіанської держави загального добробуту за фордистського капіталізму до неоліберералізму демонструє емпіричну упередженість до розвинених економік Західної Європи та Північної Америки таким чином, що нехтує просторово диференційованими проявами неоліберералізму та пов'язаними з ними розбіжностями в способах політичного правління. Постулюючи перехід від консенсусних способів політичного правління до більш примусових державних стратегій, постдемократія недостатньо враховує досвід країн, які пережили періоди авторитарного розвитку, за яким слідували обмежені «подвійні переходи» як до демократії, так і до неоліберералізму [7].

Глобальне значення концептуальних обговорень демократичної трансформації вказує на те, що кризовий наратив, пов'язаний з постдемократією, не є універсальним, а залежить від контексту. У багатьох демократіях, що розвиваються, та перехідних суспільствах процес демократизації продовжується через інституційні реформи, зміцнення громадянського суспільства та міжнародну співпрацю

Демократія, попри кризові явища здатна до трансформації та оновлення, коли інституційний дизайн та політична культура розвиваються відповідно до сучасних вимог. Поточні експерименти з інноваційними демократичними формами вказують на конструктивне політичне майбутнє, де розрив між соціальним середовищем та елітою можна пом'якшити. Здійснити це можливо на основі цілеспрямованих зусиль щодо демократизації влади та поширення політичних знань, створенню більш стійкої та підзвітної політичної системи [8]. У контексті соціально-трудової та економічної логіки пропонується низка заходів, які посилять позитивне соціальне сприйняття демократичної влади та механізмів соціальної репрезентації на політичному рівні. К.Грей висуває як необхідний цілеспрямований аналіз чотирьох ключових політик, які були центральними для цих зусиль: (i) перетворення нелегальних працівників у державних організаціях на штатних; (ii) дотримання стратегії «зростання, орієнтованого на дохід», шляхом підвищення мінімальної заробітної плати; (iii) скорочення робочого часу; та (iv) ратифікація основних конвенцій Міжнародної організації праці (МОП) [7].

З нормативної точки зору, перехід до більш партисипативних, інклюзивних та обговорювальних моделей демократії узгоджується з основними її цінностями. В рамках дискурсу йдеться про плюралізм, рівність та народний суверенітет. Збереження цих базових принципів кидає виклик песимістичному погляду на те, що постдемократія сигналізує про неминучу ерозію базових принципів. Солідарна дискурсивна перспектива підкреслює, що можливості подальшої демократизації залишаються відкритими, коли фокус зміщується з простого процедурного дотримання на суттєву залученість, розширення прав і можливостей та інституційно-акторну координацію. К. Грей слушно зауважує, що консервативна демократія характеризується низькою явкою виборців, що є наслідком відсутності змістовного вибору, вузьким ідеологічним спектром, у якому антикомуністична риторика залишається поширеною, виключенням праці та нездатністю політичної системи представляти бідних і робітничий клас, а також слабкими політичними партіями, що представляють корисливі інтереси еліти [7].

Технологічні інновації цифрового суспільства також спростовують аргумент адептів концепції постдемократії про те, що еліти монополізували політичну владу та відірвались від соціального середовища. Діджиталізація надає (щонайменше концептуальну) можливість маргіналізованим групам підвищити прозорість та створити нові канали впливу, які є доступними та інклюзивними. К. Грей, натомість відстоює тезу, згідно з якою постдемократія не враховує досвіду країн, які пережили періоди авторитарного розвитку, за яким слідували обмежені «подвійні переходи» як до демократії, так і до неоліберералізму. Звичайно, у Південній Кореї методи примусового правління змінилися з часів переходу 1987 року. Хоча прямі державні репресії праці зменшилися, здатність працівників брати участь у колективних діях була обмежена, перш за все, через зростаюче використання приватних охоронних підрядників, а також нових правових механізмів, які сприяють отриманню компенсації через суди для покриття фінансових наслідків страйків [7].

Феномен постдемократії став важливим предметом концептуальних дискусій та прикладного політичного аналізу, порушуючи глибокі питання про майбутнє демократичного управління, легітимності та соціальної згуртованості в сучасних

суспільствах. Аргументи учасників дискурсу виражають обґрунтоване занепокоєння, що постдемократичні режими характеризуються відстороненістю еліт від суспільних потреб та прагнень, що призводить до кризи легітимності та ослаблення основоположних принципів демократії, зокрема легітимності виборчих процедур [10]. Український аналітик Є. Ланюк зазначає, що вибори є один із найважливіших принципів демократії. Чи народ самостійно обирає владу та виражає свою волю через політичні інститути — чи йому нав'язують її згори? Бездоганні вибори є важливим індикатором демократичного, а отже вільного суспільства, адже вони передбачають цілу низку інших прав та свобод, зокрема свободу слова та ЗМІ (бо ж хіба може народ сформувати свій вибір, якщо йому закривають рота?), свободу мітингів і зборів, право створювати незалежні громадські об'єднання, розмежування держави і Церкви, невтручання силових структур у політичне життя тощо. Саме тому їх часто трактують як лакмусовий папірець, який свідчить про стан суспільства в цілому. Але чи може суспільство не бути демократією, навіть якщо у ньому дотримані всі її формальні ознаки, що найперше стосуються виборів? [1].

Дискурсивне просування інноваційних демократичних практик підкреслює важливість децентралізації та поліцентричного управління, за якого влада розподіляється між кількома рівнями та групами акторів. Це дозволяє місцевим громадам, організаціям громадянського суспільства та соціальним рухам безпосередньо впливати на політичний порядок денний. Натомість український аналітик В. Ткач відзначає, що тотальне адміністрування діяльності людини починає проникати вже й у приватні й інтимні сектори її життя. Поле «що можу?» нестримно звужується, хоча зовні все може виглядати інакше. Не можна говорити про усвідомлене й щире «можу», якщо вся життєдіяльність відбувається під наглядом «адміністратора», якому підпорядковано всі силові структури. В результаті ми отримуємо примусовий вибір [3].

Тенденція до переважання (утвердження) постдемократії викликає обґрунтовані занепокоєння щодо системної кризи відсторонення прав громадян, елітизму та легітимності. Просування демократичних інновацій демонструє, що ці виклики можна вирішити за допомогою цілеспрямованих реформ, технологічного розширення прав і можливостей та інклюзивних практик навіть у колективістських країнах Південно-Східної Азії. У цьому контексті К.Грей наголошує, що концепт постдемократії застосовується вченими до Південної Кореї, аби зрозуміти напруженість між демократичною політичною системою країни та загальною структурою неоліберального капіталізму. Ця напруженість стала особливо очевидною за консервативних адміністрацій Лі Мен Бака та Пак Кин Хе [7].

Концепти стійкості та адаптивності нових демократичних практик на дискурсивному рівні підкреслюють, що занепад традиційного домінування еліт не є вирішальним висновком, а можливістю для переосмислення демократичних відносин та процесів. Інтеграція технологічних, інституційних та соціальних інновацій служить доказом того, що демократичні відносини є адаптивними та здатні підтримувати легітимність та участь, необхідні для здорових демократій. При цьому Пітер Ізаксон наголошує, що західна демократія перетворилася на систему спектаклю, керованого елітою, де реальний політичний вибір і державна діяльність майже зникли. Ідеал «суверенних демократичних держав» поступився місцем логіці довіри «винятковим» людям керувати «надзвичайними станами» [9].

Наративи про занепад демократичного урядуванння та репрезентації, пов'язані з постдемократією, дискурсивно переосмислюються як стимул для інновацій. Неминуче погіршення є лише негативною концептуальною альтернативою громадянського суспільства до впровадження трансформаційних практик, які зміцнюють життєво важливі зв'язки між елітами та соціальним середовищем. П. Ізаксон вказує, що демократичне прийняття рішень затьмарилося постполітичною інерцією. Чи потрібна нам нова лексика, щоб описати анемію демократії, яку ми на Заході успадкували? [9].

Дискурсивне відродження партисипативного активізму підкреслює потенціал для демократичного оновлення через ініціативи «знизу вгору», які відновлюють зв'язки між соціальним світом та елітою на основі спільних цінностей та колективних інтересів. П. Ізаксон бачить цей процес завдяки нещодавно відкритій здатності лідерів називати всі форми неортодоксальної думки, правдиві чи хибні, «дезінформацією». Брендування призводить до осуду. Здійснення влади виключати все, що кидає виклик статус-кво, не лише обмежує демократію; воно також підриває її. Сама ідея політики, що розуміється як прийняття рішень людиною, перестає існувати. Це так, ніби ми живемо в межах неоліберальної машини, здатної до самоврядування та потребуючої мало або взагалі не потребуючої прямого людського втручання. Єдині людські навички, які потрібні, – це натискання на правильні важелі у відповідний момент. Вступаючи в епоху штучного інтелекту, ми не можемо відкидати ідею про те, що система могла б досягти повної автономії. Дехто називає це матрицею [9].

Попри песимістичні прогнози, концептуальні трансформації постдемократії, відображені в науковому дискурсі, пропонують контраргументи проти тези про занепад. Вони презентують позицію, згідно з якою зв'язок між соціальними групами та політичними елітами не лише можна зберегти, але й зміцнити [11]. Питання лише в пошуці адаптивних, партисипативних та прозорих механізмів, які відо-

бражають складність та різноманітність сучасних суспільств. Бехруз Аліхані інтегрує концепцію демократії в процесно-соціологічну концепцію демократизації та де-демократизації. Він обговорює, чому друга концепція більше відповідає реальності, ніж менш диференційована та статична концепція «постдемократії». За допомогою цієї нової процесно- або фігуративної соціологічної концепції можна емпірично дослідити як процеси демократизації, так і де-демократизації [5].

Оскільки дискурс щодо концептуального удосконалення демократії продовжує розвиватися у відповідь на глобальний та локальний тиск, демократизація має шанси щодо посилення новими формами взаємодії, співтворчості та колективного управління. Це до певної міри гарантує, що демократія залишиться динамічною та стійкою системою, здатною втілити проєкт інноваційного розвитку представницького, інклюзивного та партисипативного політичного управління.

Висновки. Таким чином, концептуальний дискурс постдемократії зосереджує увагу на занепаді функціонування демократії як сталої політичної системи. Питання демократичної трансформації майже не розглядається. Глибина сутність постдемократії в дискурсивних обговореннях полягає в тому, що елітарні групи де-факто перебирають на себе владні повноваження у міжвиборчий період та звужують кількість реальних політичних альтернатив під час виборчих політичних змагань. Багаторазове повторення цих кейсів призводить до депресивного сприйняття демократії масовими соціальними верствами, зокрема найманими працівниками. Подолання цього стану є можливим через розробку нових механізмів інтенсифікації соціально зумовленої політичної участі.

Висловлення позиції щодо де-демократизації спрямоване на демонстрацію процесуального виміру втрати актуальності демократичних цінностей як цілі політичних перетворень. Водночас в умовах сучасної України демократична система як ціннісний орієнтир набула стійкого характеру, тому положення пост-демократії виглядають досить непевно. Водночас слід враховувати дискредитаційний потенціал самого терміну «постдемократія» в умовах інформаційних та комунікаційних провокацій. Постдемократія в першу чергу є теоретичним конструктом. Натомість спроба використати його в маніпулятивному контексті спирається на необізнаність аудиторії та враження щодо занепаду демократичного політичного порядку в цілому. Слід усвідомлювати, що така точка зору є надто перебільшеною. У подальших дослідженнях слід розглянути постдемократичну візію в інституційному контексті перспектив політична модернізації в Україні та світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ланюк Є. Пост-демократія чи пост-диктатура? URL:https://zbruc.eu/node/89027

2. Самчук Зореслав Постправда як інструмент політичного наративу епохи постмодерну. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2023/05/Zoreslav-Samchuk-Alona-Hurkivska.pdf

3. Ткач В. Постдемократія: цивілізація примусового успіху URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/postdemokratiya-civilizaciya-primusovogo-uspihu-_.html

4. Шоріна Т. Г. Постправда як реальність девальвованої культури в епоху кризи сучасної демократії. *Вісник* Національного авіаційного ун-ту. 2020. № 1. С. 114-121.

5. Alikhani B. Post-Democracy or Processes of De-Democratization? United States Case Study. URL: https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/55221

6. Augustín M. How to Escape from the Dead End of Post-Democracy? Representation and Principle of Popular Sovereignty. URL: https://filcasop.flu.cas.cz/images/uploaded/MC%20-%20crisis%20of%20democracy/MC%201_2017%2093-111%20Augustin%20-%20How%20to%20escape.pdf

7. Gray K. Beyond Post-Democracy: Precarious Labour in South Korea and the Legacies of Authoritarian Developmentalism. Journal of Contemporary Asia. 2026. 56(2). 221–242. https://doi.org/10.1080/00472336.2025.2499566

8. Habermas J. The Crisis of the European Union in the Light of a Constitutionalization of International Law. The European Journal of International Law. 23. 2012. No. 2. pp. 335-348. URL: http://www.ejil.org/pdfs/23/2/2277.pdf

9. Isackson P. A Post-Political World and the Powerless Public. URL: https://www.fairobserver.com/politics/a-post-political-world-and-the-powerless-public/

10. Rosanvallon P. Counter-Democracy: Politics in an Age of Distrust. Cambridge, Cambridge University Press, 2008. 116–117.

11. Urbinati N. Reflections on the Meaning of the «Crisis of Democracy». Democratic Theory. 3,. 2016. N 1. 6–31. URL: http://www.berghahnjournals.com/abstract/journals/democratic-theory/3/1/dt030102.xml

REFERENCES:

1. Laniuk, Ye. Post-demokratiia chy post-dyktatura? URL:https://zbruc.eu/node/89027[in Ukrainian]

2. Samchuk, Zoreslav Postpravda yak instrument politychnoho naratyvu epokhy postmodernu. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2023/05/Zoreslav-Samchuk-Alona-Hurkivska.pdf [in Ukrainian]

3. Tkach, V. Postdemokratiia: tsyvilizatsiia prymusovoho uspikhu URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/postdemokratiya-civilizaciya-primusovogo-uspihu-_.html [in Ukrainian]

4. Shorina, T. H. (2020) Postpravda yak realnist devalvovanoi kultury v epokhu kryzy suchasnoi demokratii. Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho un-tu. № 1. S. 114-121. [in Ukrainian]

5. Alikhani B. Post-Democracy or Processes of De-Democratization? United States Case Study. URL:

https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/55221 [in English]

6. Augustín M. How to Escape from the Dead End of Post-Democracy? Representation and Principle of Popular Sovereignty URL: https://filcasop.flu.cas.cz/images/uploaded/MC%20-%20crisis%20of%20democracy/MC%201_2017%2093-111%20Augustin%20-%20How%20to%20escape.pdf [in English]

7. Gray, K. (2026) Beyond Post-Democracy: Precarious Labour in South Korea and the Legacies of Authoritarian Developmentalism. Journal of Contemporary Asia. 56(2). 221–242. https://doi.org/10.1080/00472336.2025.2499566 [in English]

8. Habermas, J. (2012) The Crisis of the European Union in the Light of a Constitutionalization of International Law. The European Journal of International Law. 23. No. 2. pp. 335-348. URL: http://www.ejil.org/pdfs/23/2/2277.pdf [in English]

9. Isackson, P. A Post-Political World and the Powerless Public. URL: https://www.fairobserver.com/politics/a-post-political-world-and-the-powerless-public/ [in English]

10. Rosanvallon, P. (2008) Counter-Democracy: Politics in an Age of Distrust. Cambridge, Cambridge University Press. 116–117. [in English]

11. Urbinati, N. (2016) Reflections on the Meaning of the «Crisis of Democracy». Democratic Theory. 3. N 1. 6–31. URL: http://www.berghahnjournals.com/abstract/journals/democratic-theory/3/1/dt030102.xml [in English]

Conceptual discourse of post-democracy as an environment for generating models of new democratization

Pavlenko Andrii Oleksandrovych

Postgraduate Student a the Department of Political Science, Sociology and Public Administration
Oles Honchar Dnipro National University
Naukova str., 72, Dnipro, Ukraine
ORCID: 0009-0002-3875-8637

The article is devoted to the study of the discursive interpretation of post-democracy as a construct that reflects the social dimension of democracy and the basis for understanding the need for democratization based on specific demands and positions. The relevance of the topic is due to the fact that developed democracies that are experiencing a post-democracy crisis have the potential to «push back» from the lowest state of erosion and further qualitative progress. In addition, the modern digital political environment forms a new reality for horizontal public and non-public political consultations, which makes it possible to reveal the positions of key actors. In the context of the elitization of democratic politics, post-democratic trends contribute to alienation, apathy and distrust among citizens. A political and institutional environment dominated by technocratic governance and corporate influence is also formed. The aim of the article is to assess the heuristic capacity of the modern conceptual discourse of post-democracy in relation to new perspectives on democratization. It is established that digital technologies and e-participation platforms have revolutionized the possibilities of direct participation, allowing citizens to participate in policy-making processes. The author emphasizes that the plurality of social actors who can contribute to democratic processes if they are provided with appropriate institutional support and protection. The contemporary discourse of democratization innovations is a continuous, adaptive process, not a linear trajectory. It opens up space for meaningful experiments with new democratic models that respond to contemporary challenges. A key thesis of the discursive environment regarding many emerging democracies is the assertion that the process of democratization continues through institutional reforms, strengthening civil society, and international cooperation. The analysis of discursive perspectives emphasizes that the possibilities of democratization in the modern world remain promising, but the focus of transformations is shifting from simple procedural compliance to substantive engagement, empowerment, and co-creation. It is found that the arguments of the discourse participants express a well-founded concern that post-democratic regimes are characterized by the detachment of elites from public needs and aspirations. These comparisons reveal hidden alliances, intra-party information flows, and potential conflicts of interest. It is established that the discursive promotion of innovative democratic practices emphasizes the importance of decentralization and polycentric governance, where power is distributed between several levels and groups of political actors. It is found that the expression of a position on de-democratization is aimed at demonstrating the procedural dimension of the loss of relevance of democratic values as the goal of political transformations. Further research should focus on taking into account the discrediting potential of the term "post-democracy" itself in the context of information and communication provocations.

Key words: *democratization, post-democracy, public discourse, political institutions, social strata, social demands, political consensus.*

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Паталаха Валерій Федорович

Переосмислення громадянського суспільства як основи соціальної згуртованості у Німеччині

УДК 316.3:316.32(430)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.20

Паталаха Валерій Федорович
кандидат філософських наук, докторант Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України
вул. Трьохсвятительська, 4, Київ, Україна
ORCID: 0009-0000-7567-2985

Реалізація масштабного проєкту реформування соціальної сфери у Німеччині супроводжувалося однією з найбільш систематичних спроб розробити комплексне соціальне бачення у відповідь на різні соціальні проблеми, що виходила з концепції Bürgergesellschaft. У німецькій традиції можна виділити три основних підходи до розуміння Bürgergesellschaft (громадянського суспільства). 1. Bürgergesellschaft як культура та спосіб життя бюргерів. Через відсутність розрізнення між citoyen і bourgeois Bürger позначає політично активного суб'єкта, який бере участь у суспільному житті, а також носія культурних атрибутів середнього класу, який найчастіше сприймається в неполітичному контексті. 2. Bürgergesellschaft як поєднання громадянської ініціативи з підприємницькою діяльністю. Bürgergesellschaften, як організації комерційних інтересів на місцевому рівні протистояли інтересам нових класів промислових підприємців. 3. Bürgergesellschaft як рушій демократизації. Зародження і активізація антикомуністичних рухів у країнах соцтабору в кінці 1970-х – на початку 1980-х років сприяло зміщенню акценту у розумінні громадянського суспільства на демократизаційні процеси. Опозиційні характеристики громадянського суспільства, його відмінність від держави сприяли новому підходу до розуміння спільного виробництва важливих соціальних благ суспільством і державою. Відправною точкою для реформаторів стало питання, що повинна робити державна політика для створення сприятливих умов для функціонування громадянського суспільства.

Побоювання, що після об'єднання Німеччина відстане і що післявоєнне врегулювання виявиться недостатнім для наздоганяння досить часто озвучувалися у цей період. Найбільшу стурбованість викликали дедалі більші витрати на соціальне забезпечення та допомогу по безробіттю, які фінансувалися за рахунок соціальних внесків, сплачуваних працівниками та роботодавцями, що збільшувало вартість робочої сили. Також висловлювалася думка, що спосіб взаємодії держави загального добробуту з індивідами та суспільством загалом сприяв зростанню пасивності останніх. Подолання цієї паталогічної залежності завдяки концепції активного громадянського суспільства сприяло посиленню індивідуальної відповідальності, соціальній згуртованості та забезпечило динамізм, необхідний для стимулювання економічного розвитку.

Ключові слова: *соціальна згуртованість, консолідація, громадянське суспільство, справедливість, солідарність, демократія, держава загального добробуту, політична участь.*

Вступ. Широкомасштабні соціальні реформи, які німецький уряд почав впроваджувати на початку 2000-х років, супроводжувалися новими соціальними уявленнями. Поняття Bürgergesellschaft, яке спочатку означало лише перевагу функціонуючого громадянського суспільства, лягло в основу пакета реформ «Порядку денного 2010». Ця програма реформ передбачала відмову від корпоративної системи соціального забезпечення та ринку праці Німеччини, що характеризувалася високою рівністю та низькою активністю та прийняття нових політичних домовленостей, які б базувалися на ідеалах гнучкості та самозабезпечення. Ця криза значною мірою була пов'язана з занепокоєнням щодо втрати Німеччиною конкурентоспроможності та серйозних недоліків її соціально-економічної моделі.

Одна з найбільш систематичних спроб розробити комплексне соціальне бачення у відповідь на різні соціальні проблеми спиралася на концепцію Bürgergesellschaft (бюргерської спільноти). Ця концепція часто використовується як синонім Zivilgesellschaft – громадянського суспільства. Вона досягла піка своєї популярності наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років, коли Bürgergesellschaft стала основою для публічних дебатів. Ця концепція апелювала до позитивної ролі рухів громадянського суспільства в демократичних перетвореннях у Східній Європі. Однак протягом 1990-х років вона поступово відійшла від питань демократії та громадської участі і стала наголошувати на необхідності соціальних реформ. На початку 2000-х років Bürgergesellschaft була адаптована і використовувалася як шаблон для соціально-економічного перетворення країни.

Хоча концепція Bürgergesellschaft почала асоціюватися із реформаторським імпульсом, проте вона не вказувала чіткого напрямку або точного розуміння необхідних кроків, йшлося радше про формування ідеальних моделей та пошуку відповідей на поточні проблеми. Така невизначеність відображає ті характеристики, які роблять ідею активності привабливою як багатоцільову формулу розв'язання соціальних проблем і політичного управління. Завдяки концепції Bürgergesellschaft вдалося об'єднати різноманітні ідеї в єдину концептуальну структуру, підкреслюючи важливість активної громадянської позиції та політичної участі, місцевої самодопомоги, взаємодопомоги та субсидіарності, а також соціально-економічної самостійності, які були представлені як відхід від важливих

принципів, закріплених у повоєнній моделі держави загального добробуту у Німеччині.

Мета та завдання. Метою статті є проаналізувати як впливає розуміння громадянського суспільства на заходи щодо посилення соціальної згуртованості, які були реалізовані у Німеччині у ході реформування держави загального добробуту.

Методи дослідження. У ході дослідження були використані теоретичні методи аналізу: вивчення наукових досліджень з проблематики громадянського суспільства, контент-аналіз публікцій у медіа та пакету реформ «Порядок денний 2010».

Результати. Можна виділити три основних підходи до розуміння Bürgergesellschaft: 1) як культури та способу життя бюргерів; 2) поєднання громадянської ініціативи з підприємницькою діяльністю; 3) рушій демократизації.

1. Bürgergesellschaft як культура та спосіб життя бюргерів. Особливістю німецької мови є відсутність розрізнення між citoyen (містянином) і bourgeois (бюргером, громадянином), тому Bürger позначає політично активного суб'єкта, який бере участь у суспільному житті, а також носія культурних атрибутів середнього класу, який найчастіше сприймається в неполітичному контексті. Бюргерські товариства, Bürgergesellschaften з'явилися в XVIII–XIX ст. і складалися з гільдій або місцевих торгових палат. Ці об'єднання утворили кола поважних громадян і комерційних інтересів у невеликих міських громадах. Bürgergesellschaften часто розглядаються як соціальні утворення, що передували об'єднанню Німеччини під проводом Пруссії в 1871 році і які на той час часто розглядалися як перешкоди для модернізації. У XIX ст. придушення демократичних революцій 1848 року означало, що вимоги політичного звільнення та громадянської участі, що спиралися на демократичний потенціал асоціативного життя бюргерів, були фактично придушені.

2. Bürgergesellschaft як поєднання громадянської ініціативи з підприємницькою діяльністю. В історії соціально-економічної модернізації Німеччини Bürgergesellschaften, як організації комерційних інтересів на місцевому рівні протистояли інтересам нових класів промислових підприємців [4]. Іншими словами соціальна реальність Bürgergesellschaften у Німеччині XIX ст. пропонувала деякі елементи для концептуалізації соціальної реформи, зокрема у зв'язку з розвитком місцевих кіл самодопомоги в громадському житті та торгівлі. Водночас ця модель мало відповідає передумовам переформування соціальних відносин у сучасних складних та урбанізованих суспільствах. У цьому контексті У. Велер пропонує розрізняти кілька форм життя бюргерів. Bürgergesellschaft – це «конкретні та емпірично визначені сукупності класів бюргерів, що визначаються володінням, торгівлею та зайнятістю» – групи, які завжди становили меншість у німецькій соціальній історії [14, p. 620]. Ці соціальні утворення своєю чергою можна протиставити Bürgerlichkeit, що означає культурні атрибути життя бюргера та супутні соціальні домовленості, норми та очікування. Нарешті, Bürgerliche Gesellschaft не означає ні емпіричної соціальної форми, ні набору доступних установок, а прагнення до узагальнення поведінки бюргера та політики. Згідно з цим концептуальним розрізненням, саме останнє поняття, bürgerliche Gesellschaft, а не Bürgergesellschaft, найбільш підходить для розширення цивілізованості, свободи та процвітання як частини політичного проєкту.

Своєю чергою В. Конце дещо відходить від спроби У. Велера простежити безперервність і стійкість життя бюргерів і пропонує низку уточнень [2]. Фрагментація культурних середовищ бюргерів та руйнівний вплив воєн і диктатури означали, що соціальні, моральні та культурні аспекти стали недоступними і мали бути переосмислені в післявоєнному контексті. Таким чином, Bürgerlichkeit набуває подвійного значення. Воно може стосуватися узагальнення життя бюргера, яке позначає економічну діяльність, вважається соціально інтегруючим і ґрунтується на сповідуванні ліберальних цінностей [2, p. 527]; або ж воно може стосуватися «громадянства та цивільності з метою соціально-політичної та соціально-культурної лібералізації» [2, p. 528]. В. Конце стверджує, що обидва тлумачення були присутні в історії Федеративної Республіки Німеччини. Bürgerlichkeit, як ідеал узагальнених поглядів бюргерів, може слугувати моделлю соціальної інтеграції, економічного успіху та політичної свободи. Однак ця модель не є статичною і не спирається чітко на погляди та спосіб життя, що асоціювалися з XIX ст. Тобто концепція Bürgergesellschaft, яка набула популярності наприкінці 1990-х років, вказує на бачення соціальної організації, підкріплене посиланням на історичні прецеденти, яке було прийнято в пропозиціях щодо соціальних реформ, зокрема щодо держави загального добробуту. Значна частина цього реформаторського звернення до поняття Bürgergesellschaft стосується того, як можна узагальнити ставлення до самостійності, активності та відповідальності.

3. Bürgergesellschaft як рушій демократизації. Хоча Bürgergesellschaft спирається на традиції громадянського суспільства в історії політичних ідей, воно також є частиною соціокультурної спадщини Bürgerlichkeit, тобто культури бюргерів, політики та життя, а також вшанування специфічно німецької соціокультурної моделі.

Поняття громадянського суспільства має тривалу історію концептуальних досягнень, контекстуальних особливостей та суперечливих політичних цілей. Наприклад, у класичній традиції, як правило, відсутнє

розмежування між громадянським суспільством як сферою політичної організації та іншими, неполітичними сферами соціальної практики [1, p. 84].

Погляд на громадянське суспільство як на проміжну сферу між економікою та державою, який є найпопулярнішим сьогодні, не має сенсу в рамках цієї традиції. Для Дж. Локка та Е. Сміта громадянське суспільство не відрізняється від комерційної діяльності, а навпаки, позитивно вирізняється нею. Гегель, під впливом шотландського Просвітництва, розглядає громадянське суспільство як проміжний етап від приватизованого індивідуалізму до реалізації морально цілеспрямованого життя в державі. У марксистській традиції bürgerliche Gesellschaft постає як культурна конфігурація, що відповідає капіталістичному виробництву, яке вона підтримує своєю валоризацією індивідуалізму та спекуляції. Англомовне громадянське суспільство, перекладене як Zivilgesellschaft і введене в дискусію під впливом антикомуністичного спротиву у країнах Східної Європі, змусили до переосмислення окремих аспектів німецької концептуальної традиції.

Розрізняючи державні та недержавні форми політичної організації, Ч. Тейлор стверджує, що саме в середньовічних протистояннях між королівською владою та церквою з'явилося тлумачення громадянського суспільства як джерела легітимності, яке відрізнялося від централізованої політичної влади й часто протистояло їй. Відносини між сувереном і станами, а також рух до абсолютизму надали додаткові можливості для конкретизації політичних уявлень про громадянське суспільство. Тільки з початком лібералізму, як вважає Ч. Тейлор, громадянське суспільство набуло сучасного значення: як «позаполітичної реальності» і як сфери легітимності та колективних дій на противагу державній владі [10, p. 51].

Тому він пропонує розрізняти локівський та монтеск'євський підходи до розуміння громадянського суспільства [11]. Підхід, запропонований Дж. Локом, наполягає на відокремленості суспільства від держави. Він підтримує «ідею, що суспільство має своє власне дополітичне життя та єдність, яким повинна служити політична структура. Суспільство має право і владу створювати і скасовувати політичну владу» [11, p. 219]. Ця ідея мала велике значення для розвитку концепцій народного суверенітету, де самовизначення і демократія випливали з прав і ідеалів легітимності, що знаходилися в соціальній сфері, влада якої, як вважалося, переважала, наприклад, владу монархів. На думку Ш.Л. де Монтеск'є суспільство і держава є взаємозалежними, а їх взаємовідносини можуть набувати різних форм і виражатися в різних політичних проєктах, які розглядають «соціальне» не в позаполітичних термінах, а як додаткові умови, які необхідно забезпечити для формування політичного організму, що управляється належним чином.

Що стосується розрізнення в сучасному підході – між громадянською та економічною сферами – то лише відносно недавно концепції громадянського суспільства були позбавлені економічних характеристик. Традиційно торгівля та обмін товарами вважалися важливими, якщо не визначальними, рисами діяльності громадянського суспільства. Такі погляди контрастують із тим, що останнім часом стало більш звичним баченням, яке розрізняє, наприклад, кооперативні відносини в громадянському суспільстві та егоїстичну ринкову логіку, що пронизує економічну сферу. У моделях громадянського суспільства як публічної сфери ця протилежність між фундаментально протилежними логіками кооперативних та інструментальних дій була підкріплена Ю. Габермасом [6].

Відродження громадянського суспільства з 1980-х років, як вважає К. Кумар, не свідчить про силу простої ідеї, а скоріше виглядає як «самосвідоме вправляння в пам'яті та відновленні». Це відновлення в рівній мірі стосується комплексу колективних дій та їх нормативного схвалення, як і критики та опору [8, p. 375-376]. Відродження інтересу до ідеї громадянського суспільства у 1980-х роках характеризується опозиційністю, протиставленням низці ворогів: надмірно авторитарній державі, неконтрольованим ринковим силам і політичній відчуженості.

Зародження і активізація антикомуністичних рухів у країнах соцтабору в кінці 1970-х – на початку 1980-х років сприяло зміщенню акценту у розумінні громадянського суспільства на демократизаційні процеси. Його потенціал проявився в діяльності демократичних рухів 1970-х і 1980-х років. Поки активісти та дисиденти в Центральній та Східній Європі об'єднувалися навколо конкретного розуміння громадянського суспільства, зовнішні спостерігачі почали досліджувати демократичний потенціал громадянського суспільства у намаганні зрозуміти загальний напрям трансформаційних процесів.

Громадянське суспільство вважалося одним із головних рушіїв так званої «третьої хвилі» демократичних перетворень [7], оскільки передбачало створення альтернативних публічних сфер із власними каналами інформації, що регулюються системою альтернативних цінностей. В умовах соціалістичного режиму такі сфери, навіть якщо вони не могли сприяти дестабілізації режиму, принаймні давали змогу зберегти певну міру особистої гідності. Залежно від обставин і перспектив реформ, імпульс дисидентських рухів до певної міри нагадував локівський підхід, оскільки стосувався «не розчинення держави в суспільстві, а інституціоналізація відмінностей між державою і суспільством» [3, p. 76].

Не в останню чергу опозиційні характеристики громадянського суспільства, його відмінність від держави, потребувала переосмислення

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

там, де метою було не посилення цієї відмінності, а спільне виробництво важливих соціальних благ суспільством і державою. Відправною точкою для соціал-реформістських посилань на громадянське суспільство було питання, що повинна робити державна політика для створення сприятливих умов для функціонування громадянського суспільства.

У сприйнятті демократичних перетворень найяскравішими рисами громадянського суспільства часто були його підривні, опозиційні та дестабілізаційні якості. Однак для його впровадження як соціально-реформістської ідеї в західних політичних системах ці властивості були трансформовані, а опозиційні настрої були сконцентровані на конкретних, небажаних характеристиках держави. Такий підхід до розуміння громадянського суспільства був краще адаптований до «економічних, соціально-структурних та культурних передумов політичних систем західного типу» [12, p. 159-160], що дозволило використовувати його радше як доповнення до держави, а не її повна заміна. Громадянське суспільство все частіше згадувалося у зв'язку з колективним виробництвом суспільних благ, активною політичною сферою, соціальною інтеграцією, добре функціонуючою ринковою економікою, процвітанням демократичних інститутів та системами самодопомоги та співпраці, що доповнювали централізовану систему соціального забезпечення.

У Німеччині у середині 1990-х років існувала низка проблем, які потребували розв'язання. Процес об'єднання виявився значно складнішим, ніж обіцялося. Оскільки промисловий сектор на Сході перестав існувати разом із робочими місцями, то обіцянка легкого процвітання (blühende Landschaften) – швидко виявилася нездійсненною[9]. Стурбованість щодо цих перетворень у Східній Німеччині посилювалися зростаючою невизначеністю щодо життєздатності західнонімецької соціально-економічної моделі в умовах різних викликів.

Побоювання, що після об'єднання країна відстане і що післявоєнне врегулювання виявиться недостатнім для наздоганяння досить часто озвучувалися у цей період. Найбільшу стурбованість викликали дедалі більші витрати на соціальне забезпечення та допомогу по безробіттю, які фінансувалися за рахунок соціальних внесків, сплачуваних працівниками та роботодавцями, що збільшувало вартість робочої сили, і управлялися в системі корпоративістських соціальних відносин. Цей виклик розглядався не просто як завдання для політичної реформи, а як національна криза. Також висловлювалася думка, що спосіб взаємодії держави загального добробуту з індивідами та суспільством загалом сприяв зростанню пасивності останніх. Подолання цієї паталогічної залежності сприяло б посиленню індивідуальної відповідальності та забезпечило б активність і динамізм, необхідні для протидії втраті економічного статусу країни.

Економічна конкурентоспроможність займає особливе місце в уявленнях про німецьку національну ідентичність, а обіцянка соціально-економічних реформ може безпосередньо зачепити колективні емоційні відчуття. Ризик «відставання» в конкуренції з більш динамічними економіками був пов'язаний, зокрема, з недоліками німецького ринку праці та системи соціального забезпечення, які стали головними цілями реформаторських кампаній наприкінці 1990-х років. Різноманітні ініціативи безпосередньо зверталися до виявлених недоліків або просто апелювали до духу індивідуальної відповідальності «зроби сам», непрямо відкидаючи підтримувані державою системи колективної солідарності. У цих інтервенціях Bürgergesellschaft почав розвиватися як скорочення для недержавних альтернатив колективній солідарності.

Ці чинники сприяли прийняттю у 2003 році широкомасштабного пакета соціальних реформ «Агенда 2010», який допоміг різко знизити рівень безробіття. Для реалізації програми реформ була створена спеціальна комісія «Комісія з сучасних послуг на ринку праці», що мала запропонувати нові правила для ринку робочої сили, яку очолив один з очільників Volkswagen – П. Хартц,. За підсумками її роботи у Бундестаг був переданий пакет документів з 13 модулів, який включав закони Hartz-I – Hartz-IV, які були реалізовані до 2005 року. Hartz-I був спрямований на підтримку додаткової освіти, Hartz-II – на створення нових типів зайнятості, Hartz-III – на реформування Федерального відомства з питань праці. Основні зміни, впроваджені в рамках Програми 2010, передбачали: різке скорочення бюджету на соціальне забезпечення; податкові пільги для працівників і корпорацій; ослаблення трудового законодавства для спрощення процедури найму та звільнення працівників; нові правила для збільшення кількості тимчасової та неповної зайнятості; створення програми соціальних виплат «Hartz IV», яка об'єднала виплати по безробіттю та соціальну допомогу; скорочення терміну, протягом якого особа може отримувати виплати по безробіттю. Ці зміни, які вважаються найбільшою соціальною реформою в післявоєнній Німеччині, були запроваджені в 2003 році тодішнім канцлером Шредером, чия Соціал-демократична партія (СДПН) перебувала в коаліції з Партією зелених. На той час економіка Німеччини була в стані стагнації, а рівень безробіття становив 11,6%. Хоча сьогодні рівень безробіття в Німеччині знизився до 6,6%, наслідки «Порядку денного 2010» та подальші напрями соціальних реформ все ще є темою політичних дискусій через дедалі більшу деконсолідацію німецького суспільства.

Однак нині перед країною стоять нові виклики. Більшість німців у ході соцопитувань заявили, що

вважають свою країну поділеною, але серед чинників рідко згадували такі фактори, як схід/захід, старі/молоді або міські/сільські жителі , що часто зустрічаються у медіа [13]. Як з'ясувалося, найпоширенішою причиною є дедалі більший розрив між доходами бідних і багатих, тому більш доступне житло, зниження вартості життя та більш збалансований розподіл доходів і багатства можуть посилити відчуття життя в справедливій країні, що характеризується солідарністю, а не розколом. Посилює відчуття соціальної ізольованості дедалі більша несправедливість. Майже 80 % опитаних німців вважають, що в країні все досить несправедливо, що є рекордним показником. У 2019 році він становив 63 %, а під час пандемії навіть знизився до близько 50% [13]. У 2023 році соціологи зафіксували, що загальний індекс згуртованості знизився на 9 пунктів порівняно з 2017 роком і початком 2020 року до значення 52 (максимальний показник – 100), що є значним погіршенням [5]. Незважаючи на це, значення індексу все ще знаходиться у верхній половині шкали і, з огляду на різноманітні навантаження, яким піддається суспільство, може бути інтерпретоване як стабільне. Проте цей висновок є чітким сигналом про те, що не серйозні зміни у соціальній структурі держави. Інші дослідники також фіксують незадовільну ситуацію із соціальною згуртованістю. Так 79% німців погоджуються із твердженням, що кожен піклується про себе, а 80% відчувають несправедливість, а питання соціальної згуртованості турбує 62% опитаних [15].

Висновки. Необхідність пристосування моделі держави загального добробуту, що сформувалася у Німеччині після завершення Другої світової війни, зумовила необхідність пошуку концептуальної бази для масштабних реформ у соціальній сфері. Одним із аргументів на користь реформ був незадовільний стан суспільних відносин – втрата соціальної згуртованості, надмірний патерналізм громадян – залежність від різноманітних соціальних благ, що пропонувала держава загального добробуту. У статті розглянуто три основних підходи до розуміння громадянського суспільства у німецькій традиції – Bürgergesellschaft: 1) як культури та способу життя бюргерів; 2) поєднання громадянської ініціативи з підприємницькою діяльністю; 3) рушій демократизації. Необхідність адаптації німецької держави загального добробуту до нових викликів та зміни поведінкових моделей громадян обумовили вибір останньої як інструмента активізації громадянського суспільства, нової основи суспільної солідарності для протидії соціальній дезорганізації. Останні соціологічні опитування свідчать про незадовільний стан соціальної згуртованості в країні, що обумовлює необхідність подальших пошуків методів консолідації суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Cohen, J. L. and Arato, A. Civil Society and Political Theory. Cambridge, MA, MIT Press. 1992.
2. Conze, E. Eine bürgerliche Republik? Bürgertum und Bürgerlichkeit in der westdeutschen Nachkriegsgesellschaft. Geschichte und Gesellschaft, 2004. vol. 30, pp. 527–542.
3. Dubiel, H. Ungewißheit und Politik. Frankfurt am Main, Suhrkamp. 1994.
4. Gall, L. Liberalismus und 'Bürgerliche Gesellschaft'. Zu Charakter und Entwicklung der liberalen Bewegung in Deutschland. Historische Zeitschrift, 1975. 220 (2): 324–356.
5. Gesellschaftlicher Zusammenhalt in Deutschland 2023: Perspektiven auf das Miteinander in herausfordernden Zeiten. URL: https://www.bertelsmann-stiftung.de/de/unsere-projekte/gesellschaftlicher-zusammenhalt/projektnachrichten/gesellschaftlicher-zusammenhalt-2023
6. Habermas, J. Toward a Rational Society: Student Protest, Science and Politics. London, Heinemann Educational. 1971.
7. Huntington, S. P. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. Norman; London, University of Oklahoma Press. 1991.
8. Kumar, K. Civil Society: An Inquiry into the Usefulness of an Historical Term. British Journal of Sociology, 1993. vol. 44, no.3, pp. 375–395.
9. Müller, U. Supergau Deutsche Einheit. Berlin, Rowohlt. 2006.
10. Taylor, C. Modes of Civil Society. Public Culture, 1990. vol. 3, no.1, pp. 95–118.
11. Taylor, C. Philosophical Arguments. Cambridge, MA, Harvard University Press. 1995.
12. Thaa, W. Die Wiedergeburt des Politischen. Zivilgesellschaft und Leigitimtätskonflikt in den Revolutionen von 1989. Opladen, Leske und Budrich. 1996.
13. The future of social cohesion. URL: https://www.bosch-stiftung.de/en/storys/social-cohesion/future-social-cohesion
14. Wehler, H. Deutsches Bürgertum nach 1945: Exitus oder Phönix aus der Asche? Geschichte und Gesellschaft, 2001. vol. 27, pp. 617–634.
15. Zukunft, Demokratie, Miteinander: Was die deutsche Gesellschaft nach einem Jahr Preiskrise umtreibt. URL: https://www.moreincommon.de/publikationen/zukunft-demokratie-miteinander-preiskrise/

Rethinking civil society as the basis for social cohesion in Germany

Patalakha Valerii Fedorovych

PhD Candidate of Philosophy, Doctoral Student
V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine
Trokhsviatytelska str., 4, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0000-7567-2985

The implementation of a large-scale project to reform the social sphere in Germany was accompanied by one of the most systematic attempts to develop a comprehensive social vision in response to various social problems, based on the concept of Bürgergesellschaft. In the German tradition, there are three main approaches to understanding Bürgergesellschaft (civil society). 1. Bürgergesellschaft as the culture and way of life of the bourgeoisie. Due to the lack of distinction between citoyen and bourgeois, Bürger refers to a politically active subject who participates in public life, as well as a bearer of middle-class cultural attributes, which is most often perceived in a non-political context. 2. Bürgergesellschaft as a combination of civic initiative and entrepreneurial activity. Bürgergesellschaften, as organisations of commercial interests at the local level, opposed the interests of the new classes of industrial entrepreneurs. 3. Bürgergesellschaft as a driver of democratisation. The emergence and intensification of anti-communist movements in the socialist camp in the late 1970s and early 1980s contributed to a shift in the focus of civil society towards democratisation processes. The oppositional characteristics of civil society and its distinction from the state contributed to a new approach to understanding the joint production of important social goods by society and the state. The starting point for reformers was the question of what state policy should do to create favourable conditions for the functioning of civil society.

Fears that Germany would fall behind after reunification and that the post-war settlement would prove insufficient to catch up were frequently voiced during this period. The greatest concern was caused by the ever-increasing costs of social security and unemployment benefits, which were financed by social contributions paid by employees and employers, thereby increasing the cost of labour. There was also a view that the way the welfare state interacted with individuals and society as a whole contributed to the passivity of the latter. Overcoming this pathological dependence through the concept of an active civil society helped to strengthen individual responsibility and social cohesion and provided the dynamism necessary to stimulate economic development.

Key words: *social cohesion, consolidation, civil society, justice, solidarity, democracy, welfare state, political participation.*

Дата першого надходження статті до видання: 14.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Пехник Алевтіна Валентинівна
Кройтор Артем Вікторович
Бахметьєв Андрій Євгенійович

Deepfake та аудіо-підробки: нова ера політичної дезінформації

УДК 316.77
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.21

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Пехник Алевтіна Валентинівна
кандидат політичних наук, доцент,
завідувач кафедри журналістики,
реклами та медіакомунікацій
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0003-2534-7652

Кройтор Артем Вікторович
кандидат політичних наук, доцент,
в.о. директора
Відокремленого структурного
підрозділу «Одеський фаховий коледж
комп'ютерних технологій Одеського
національного університету імені
І. І. Мечникова»
вул. Корольова академіка, 5/2,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0003-4652-7441

Бахметьєв Андрій Євгенійович
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри
журналістики, реклами
та медіакомунікацій
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-8509-0003

Активний розвиток генеративних технологій штучного інтелекту зумовив появу нових форм політичної дезінформації, зокрема deepfake-відео та аудіо-підробок, що суттєво трансформують механізми політичної комунікації в цифровому середовищі. Надреалістичні аудіовізуальні фальсифікації створюють принципово нові виклики для демократичних інститутів, оскільки підривають довіру до медіаконтенту як джерела верифікованої інформації та ставлять під сумнів сам інститут візуального доказу.

Метою статті є комплексний аналіз deepfake та аудіо-підробок як інструментів політичної дезінформації та оцінка їхнього впливу на функціонування політичної комунікації і демократичні процеси. Методологічна основа дослідження базується на поєднанні загальнонаукових і спеціальних методів. Застосовано бібліографічний аналіз для окреслення теоретичних підходів до вивчення цифрової дезінформації; методи аналізу, синтезу та узагальнення – для систематизації основних форм і механізмів використання deepfake у політичній практиці; структурно-функціональний підхід – для визначення їхньої ролі в системі політичної комунікації; порівняльний метод – для зіставлення випадків застосування таких технологій у різних політичних контекстах; контент-аналіз та елементи кейс-стаді – для дослідження конкретних прикладів цифрових підробок і реакцій на них.

У статті розкрито специфіку deepfake як високотехнологічного інструменту інформаційно-психологічного впливу, здатного інтегруватися у стратегії політичної боротьби та гібридного протистояння. Показано, що ключова загроза полягає не лише у створенні окремих фальсифікованих матеріалів, а у формуванні середовища тотального сумніву, в якому будь-який аудіовізуальний контент може бути поставлений під питання. Така трансформація інформаційного простору сприяє поширенню логіки постправди, посиленню поляризації та зниженню рівня раціонального політичного вибору. Проаналізовано вплив deepfake-технологій на електоральні процеси, репутаційні ризики політичних акторів та стійкість державних інститутів.

У підсумку обґрунтовано необхідність формування комплексної системи протидії, що передбачає розвиток механізмів превентивної комунікації, удосконалення процедур кризового реагування, підвищення стандартів журналістської верифікації та запровадження нормативного регулювання у сфері маркування контенту, створеного із застосуванням штучного інтелекту.

Ключові слова: *deepfake, аудіо-підробки, політична дезінформація, штучний інтелект, політична комунікація, гібридна війна, постправда, інформаційна безпека.*

Вступ. Сучасний інформаційний простір перебуває у стані кризи довіри, спричиненої стрімким розвитком генеративних технологій штучного інтелекту. Поява та доступність інструментів Deepfake та Voice Cloning створили безпрецедентну загрозу для політичної комунікації, електоральних процесів та національної безпеки. Якщо раніше фальсифікація вимагала значних ресурсів і залишала помітні сліди, то сьогодні створення надреалістичного відео чи аудіо, що імітує політичних лідерів, доступне широкому колу суб'єктів, включно з ворожими державними та недержавними акторами. Як зазначають О.Піцун Н. Мельник та Х. Ліп'яніна-Гончаренко «зростання популярності генеративного інтелекту також породжує серйозні виклики, зокрема у вигляді діпфейків – відео та зображень, які маніпулюють реальністю, зображуючи людей у неправдивому контексті» [4]. Проблема полягає не лише у виявленні фальшивок, а й у ерозії інституту довіри до автентичного контенту, що переводить політичний дискурс у сферу пост-правди та вічного сумніву. Це вимагає негайного переосмислення методів фактчекінгу, етичних норм журналістики та стратегій кризового PR у політиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика Deepfake та його політичних наслідків формується на перетині політології, теорії комунікацій, інформаційної безпеки та права. Класичні концепції масової психології Г. Лебона та теорії еліт В. Парето набувають нового змісту в умовах

цифрової маніпуляції, коли технології дозволяють відтворювати переконливі, але фальсифіковані образи політичних акторів. Сучасні дослідження розглядають Deepfake не лише як інструмент поширення дезінформації, а як фактор системної кризи довіри до аудіовізуальних доказів і масових комунікацій загалом.

Іванова, Єфремова та Чулков (2025) аналізують Deepfake як феномен соціальних і масових комунікацій, підкреслюючи його амбівалентність – поєднання технологічних можливостей і суттєвих ризиків для формування громадської думки. Охримович (2024) звертає увагу на специфіку функціонування Deepfake в інтернет-культурі, де алгоритмічні механізми поширення посилюють його вплив. Вальорска (2020) акцентує на прикладному вимірі проблеми, наголошуючи на необхідності вироблення практичних інструментів підвищення медіастійкості.

Правовий аспект також посідає важливе місце в наукових дискусіях. Юртаєва (2021) окреслює межу криміналізації використання Deepfake, визначаючи критерії, за яких цифрова підробка набуває ознак правопорушення. Hachkevych (2025) пропонує концептуальні підходи до розмежування шкідливого та нейтрального контенту, що є принциповим для збереження балансу між протидією дезінформації та свободою слова.

Окремий напрям досліджень пов'язаний із технічними механізмами верифікації. Піцун, Мельник та Ліп'яніна-Гончаренко (2024) розробляють гібридні методи виявлення Deepfake на основі аналізу біометричних характеристик обличчя, що свідчить про перехід до більш точних алгоритмічних моделей детекції.

У ширшому теоретичному контексті Deepfake розглядається як інструмент інформаційно-психологічних операцій та складова гібридної війни, що поглиблює феномен постправди. Його функціонування корелює з концепціями agenda-setting та фреймінгу, оскільки технологія дозволяє не лише поширювати вигадані повідомлення, а й конструювати порядок денний і емоційне тло сприйняття подій. Попри наявність міжнародних ініціатив щодо маркування ШІ-контенту та розвитку програм автентифікації, темпи практичного впровадження регуляторних і технічних рішень поки що не відповідають швидкості розвитку генеративних технологій, що зумовлює необхідність подальшого комплексного аналізу цієї проблематики.

Метою даної **статті** є аналіз впливу технологій Deepfake та аудіо-підробок на політичний процес та інститути демократії, визначення політологічних ризиків у контексті гібридної війни та обґрунтування необхідності впровадження стратегічних протоколів протидії на рівні медіа, PR-команд та держави.

Методи дослідження. У роботі використано метод бібліографічного аналізу наукових джерел, аналітичних звітів і нормативно-правових актів (для визначення теоретичних підходів до вивчення цифрової дезінформації, генеративного ШІ та інформаційної безпеки); аналіз, синтез і узагальнення (для систематизації форм, механізмів та інструментів застосування deepfake і аудіо-підробок у політичній комунікації); структурно-функціональний метод (для визначення ролі технологій синтетичного контенту у системі політичної взаємодії та їх впливу на інституційну стійкість демократії); порівняльний метод (для зіставлення практик використання deepfake у різних політичних та національних контекстах); контент-аналіз (для дослідження прикладів маніпулятивних аудіовізуальних матеріалів у медіапросторі та соціальних мережах); елементи кейс-стаді (для аналізу конкретних випадків застосування технологій цифрової підробки під час виборчих кампаній і кризових політичних ситуацій); прогностичний метод (для оцінки потенційних ризиків подальшого розвитку генеративних технологій для демократичних процесів).

Результати. Як слушно підкреслює М. Вальорска, політично вмотивована дезінформація не є новим феноменом, однак саме сучасний технологічний розвиток суттєво спростив і пришвидшив процес створення та поширення маніпулятивного контенту. Дослідниця наголошує, що завдяки алгоритмам штучного інтелекту відеоматеріали сьогодні можна фальсифікувати швидко й відносно недорого (йдеться про діпфейки), причому без необхідності володіння спеціалізованими знаннями [1].

К. Юртаєва зауважує, що витоки технології Deepfake сягають 1990-х років, проте тоді відповідні інструменти були доступні переважно професіоналам зі створення спецефектів у кіноіндустрії. Суттєвий прорив відбувся у 2014 році після розробки алгоритму машинного навчання – генеративної змагальної мережі (GAN), створеної студентом Стенфордського університету Яном Ґудфеллоу спільно з колегами. Принцип роботи GAN полягає у взаємодії двох нейронних мереж: одна генерує штучні зразки, тоді як інша (дискримінативна мережа D) у процесі своєрідної «антагоністичної гри» намагається відрізнити справжній контент від підробленого, що сприяє постійному вдосконаленню якості фальсифікації [5].

Сам термін Deepfake утворений поєднанням понять «deep learning» (глибинне навчання) та «fake» (підробка). Йдеться про технологію створення надзвичайно реалістичних відео-, аудіо- чи візуальних матеріалів, у яких обличчя, голос або міміка однієї особи замінюються характеристиками іншої, або ж формується повністю новий, але правдоподібний образ чи звуковий ряд. В основі процесу – нейронні мережі, зокрема GAN, які навчаються на великих обсягах даних: одна частина системи створює фейковий матеріал, інша – здійснює перевірку та «критику», підвищуючи рівень правдоподібності результату.

Т. Іванова, О. Єфремова та А. Чулков зазначають, що Deepfake здатний адаптувати контент до потреб конкретної аудиторії, зокрема формуючи динамічні відеоновини на основі текстових матеріалів. Як приклад наводиться ШІ-модель BloombergGPT, призначена для аналізу фінансової інформації, яка потенційно може автоматично генерувати відеоновини, що значно пришвидшує виробництво медіаматеріалів і дозволяє персоналізувати інформацію для окремого глядача [2]. А. Гадкевич виділяє дві ключові складові цього інструменту – технологічну та інтелектуальну – і підкреслює, що до діпфейків доцільно відносити не лише зображення та відео, а й аудіозаписи, які дедалі частіше використовуються у практиці маніпуляцій [6].

Основна загроза полягає не тільки у створенні неправдивих матеріалів, а й у підриві довіри до автентичного контенту як такого. Політичні актори отримують можливість заперечувати навіть справжні викривальні матеріали, посилаючись на те, що це може бути Deepfake. Технологія дає змогу фабрикувати відео із нібито провокаційними заявами, фактами корупції чи неетичною поведінкою політиків. Навіть за умови швидкого спростування такий контент здатен завдати суттєвої репутаційної шкоди, особливо в період виборчих кампаній. Аудіопідробки, попри меншу помітність, становлять ще більшу небезпеку, адже їх легше створити й складніше перевірити; вони ефективні у кризових комунікаціях (імітація термінових переговорів, наказів чи офіційних заяв).

Таким чином, Deepfake не лише продукує нові фейки, а й руйнує саму довіру до візуальних доказів. Головний політологічний ризик полягає у можливості повного заперечення об'єктивної реальності під приводом потенційної фальсифікації. Це формує ситуацію перманентного сумніву, в якій встановлення факту стає проблематичним. Технологія посилює феномен постправди, де емоційні реакції та ідеологічні настанови домінують над перевіреними даними, а політична конкуренція трансформується у боротьбу за сприйняття та конструювання симулякрів.

Deepfake активно інтегрується в інструментарій інформаційно-психологічних операцій та гібридної війни. Поширення фальшивих заяв від імені державних лідерів (наприклад, щодо капітуляції, зміни зовнішньополітичного курсу чи запровадження надзвичайного стану) може бути використане для провокування паніки, дестабілізації фінансових ринків або дискредитації військового керівництва. Зовнішні актори можуть застосовувати цю технологію для впливу на електоральну поведінку – зокрема, поширюючи фальшиві зізнання кандидата напередодні голосування, коли оперативне спростування вже неможливе. Окрім цього, Deepfake здатен загострювати соціальні, етнічні чи ідеологічні конфлікти шляхом створення вигаданих заяв від імені окремих груп.

Перед демократичними державами постає складне завдання: виробити ефективні механізми правового регулювання, не порушуючи свободи слова. Більшість національних законодавств, включно з українським, поки що не містять чіткого визначення Deepfake та спеціалізованої відповідальності за його створення і поширення. Норми щодо наклепу чи образи часто виявляються неефективними через стрімкість розповсюдження контенту. У межах політологічного дискурсу порушується питання про підвищення відповідальності великих технологічних компаній (Meta, Google, X) за моніторинг і своєчасне видалення таких матеріалів, що водночас породжує дебати щодо співвідношення цензури та безпеки. Також обговорюється доцільність запровадження обов'язкового маркування контенту, створеного або модифікованого за допомогою штучного інтелекту.

Безперечно, медіа та політичний PR відіграють ключову роль у системі протидії Deepfake. Відтак доцільно розглянути базові стратегії реагування на такі загрози. Передусім ідеться про стратегію превентивного PR (Prebunking), спрямовану на формування своєрідного когнітивного імунітету аудиторії. Попереджувальне спростування є інструментом управління очікуваннями та мінімізації ефекту раптовості й когнітивного шоку. Теоретичним підґрунтям цього підходу є теорія щеплення В. Мак-Гвайра, згідно з якою стійкість до переконання формується через попереднє ознайомлення індивіда зі «слабкою дозою» потенційно деструктивних аргументів у поєднанні з контраргументами. У практиці політичного PR це означає не просто інформування про існування Deepfake, а системне пояснення механізмів їх створення та логіки маніпуляції. Водночас важливо послідовно формувати наративи автентичності й доброчесності політика, щоб потенційна фальшивка суперечила вже усталеному образу. Якщо ж ідентифіковано можливого ворожого актора, попереднє позначення його як джерела дезінформації істотно знижує довіру до майбутніх інформаційних вкидів.

Іншою важливою моделлю є стратегія миттєвого реагування, що функціонує в межах кризового комунікаційного менеджменту, адаптованого до надшвидкого цифрового середовища. У цьому контексті застосовується логіка ситуаційної теорії кризових комунікацій, де основна мета полягає в оперативному зменшенні репутаційних втрат. У випадку Deepfake це потребує переходу від пасивної реакції до проактивних дій. Спростування доцільно здійснювати у форматі прямого ефіру або якісного відеозвернення з чіткими маркерами автентичності (актуальна дата, час, згадка про поточні події, унікальні деталі). Таким чином створюється новий підтверджений факт, що конкурує з фальшивкою. Критично важливим є дотримання принципу «золотої години» – реагування в межах 30–60 хвилин для запобігання віральному поши-

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

ренню. Паралельно має запускатися юридична процедура фіксації правопорушення (звернення до правоохоронних органів і цифрових платформ), що посилює легітимність публічного спростування.

Окремим стратегічним напрямом виступає медіаграмотність як складова національної безпеки. Її трансформація з освітньої категорії у площину державної стратегічної комунікації означає визнання захисту когнітивного простору елементом суверенітету. У контексті ІПСО Deepfake постає як інструмент зовнішнього впливу, а отже держава має інвестувати не лише в освітні програми, а й у спеціалізовані дослідницькі центри, що займаються моніторингом технологій, розробкою інструментів верифікації та впровадженням критичного мислення на всіх рівнях освіти. На рівні публічної політики доцільним є законодавче регулювання за моделлю ЄС (Digital Services Act), яке зобов'язує технологічні платформи (Meta, Google) вкладати ресурси у виявлення та маркування контенту, створеного ШІ. На необхідності прозорого використання технологій штучного інтелекту та відповідного нормативного врегулювання наголошує й В. Охримович [3].

Для ефективної протидії політичній дезінформації, створеній за допомогою Deepfake, фактчекери мають застосовувати комплекс технічних методів перевірки:

1. Аналіз метаданих (Metadata) – перевірка дати, часу, пристрою та місця зйомки. Навіть з огляду на можливість фальсифікації метаданих, їхня відсутність або невідповідність є вагомим сигналом ризику.

2. Аналіз освітлення – виявлення дисонансу між освітленням обличчя та фоном, невідповідності тіней і джерел світла, що може свідчити про монтаж.

3. Аналіз міміки та рухів – оцінка природності моргання, рухів очей і м'язів обличчя; неприродна циклічність або порушена частота Blink Rate часто вказують на втручання нейромережі.

4. Аналіз пікселів і артефактів – пошук дефектів стиснення, спотворень по контуру обличчя, збоїв у деталях (волосся, зуби), характерних для роботи GAN-мереж.

5. Спеціалізоване програмне забезпечення – використання професійних інструментів верифікації (зокрема ініціатив на кшталт Adobe Content Authenticity Initiative та університетських розробок), які аналізують математичні патерни втручання ШІ.

Поряд із технічними аспектами виникає широкий спектр етичних викликів. Проблема виходить за межі індивідуальної репутації та стосується легітимності політичних інститутів. Демократія передбачає раціональний вибір на основі достовірної інформації, тоді як Deepfake підриває сам інститут візуального доказу. Етична відповідальність медіа й PR-фахівців, особливо тих, хто працює в інтересах держави, полягає у захисті суспільного блага (Public Good), а не в максимізації сенсаційності.

Так званий «ефект Deepfake» проявляється в ситуації, коли політик може безпідставно оголосити справжній компромат фальшивкою. Це зміщує фокус відповідальності: медіа мають не лише викривати підробки, а й доводити автентичність реальних матеріалів, що ускладнює журналістську практику.

Для журналістів ключовим принципом стає утримання від публікації сумнівного контенту до завершення повної верифікації. Навіть матеріал із застереженням може стати каталізатором його поширення. Етично відповідальне спростування передбачає детальне пояснення механізмів виявлення підробки (аналіз освітлення, рухів, артефактів), перетворюючи його на інструмент підвищення медіаграмотності. Оптимальною стратегією є мінімізація експозиції фейку та оприлюднення спростування лише після технічного підтвердження.

Політичні PR-фахівці, працюючи з кандидатами чи урядовими структурами, зобов'язані уникати маніпулятивних практик і не вдаватися до «дзеркальних» технологій у відповідь на атаку. Використання власних Deepfake як контрінструменту суперечить етичним стандартам. Натомість пріоритетом має бути прозорість і негайна публічна поява політика у прямому ефірі для підтвердження автентичності. Така стратегія демонструє відкритість, впевненість і готовність протидіяти дезінформації в публічному полі.

В цілому, можна зробити висновок, що технологія Deepfake знаменує новий етап дезінформації та глибоку політологічну кризу легітимності та довіри. Як показано у статті, головна загроза полягає не стільки у створенні окремих фальшивок, скільки у ерозії інституту "візуального доказу", що є фундаментом раціонального вибору та демократичного дискурсу. Це переводить політичну боротьбу у сферу пост-правди та симулякрів.

Політологічні наслідки є стратегічними – це зовнішній вплив та внутрішня деструкція. Deepfake стає високотехнологічною зброєю гібридної війни та ІПСО, здатною до маніпуляції електоральною поведінкою та дестабілізації державних інститутів у критичні моменти. В свою чергу, технологія підживлює вічний сумнів («Ефект Deepfake»), дозволяючи політичним акторам заперечувати автентичний компромат та ухилятися від відповідальності.

Протидія має бути комплексною та багаторівневою, охоплюючи технологічні, правові та етичні площини:

• На державному рівні: необхідна законодавча ініціатива щодо обов'язкового маркування контенту, створеного ШІ, та посилення відповідальності технологічних платформ (Meta, Google, X). Медіаграмотність повинна бути визнана елементом національної безпеки, що вимагає системного державного фінансування для формування когнітивного імунітету населення.

• На рівні медіа та PR: Професійне співтовариство має керуватися етичним стандартом і не публікувати сумнівний контент до його повної технічної верифікації, оскільки публікація лише збільшує його віральність. Журналісти повинні застосовувати стратегію прозорості, перетворюючи спростування на освітній контент шляхом чіткого пояснення виявлених артефактів та невідповідностей.

• На рівні комунікаційних стратегій: Політичні PR-команди повинні впроваджувати стратегію Prebunking (теорія щеплення), а також протокол миттєвого реагування, діючи в межах «золотої години» (30–60 хвилин) для відновлення автентичності політика через публічні виступи у прямому ефірі.

Таким чином, в умовах стрімкого поширення технологій Deepfake етика комунікації трансформується з професійного стандарту у стратегічний ресурс забезпечення демократичної стабільності та національної безпеки. Дотримання принципів достовірності, прозорості та відповідальності стає не лише питанням репутації окремого медіа чи політичного актора, а чинником збереження інституційної довіри та легітимності політичної системи загалом.

Deepfake підриває базову передумову демократичного процесу – можливість громадян ухвалювати раціональні рішення на основі перевіреної інформації. У ситуації, коли межа між автентичним і сфабрикованим контентом розмивається, ключовим завданням медіа, журналістів і PR-фахівців стає не лише спростування фейків, а системне формування культури критичного сприйняття інформації. Саме тому етична комунікація має розглядатися як елемент стратегічних комунікацій держави, спрямований на зміцнення когнітивної стійкості суспільства.

Ігнорування професійних стандартів, поширення неперевірених матеріалів або свідоме використання маніпулятивних технологій є не просто помилкою – це фактор, що об'єктивно послаблює демократичні інститути та може бути використаний зовнішніми або внутрішніми деструктивними акторами. У цьому сенсі безвідповідальна інформаційна поведінка фактично сприяє руйнуванню суспільної довіри, яка є фундаментом політичної стабільності.

Отже, формування системи протидії Deepfake повинно поєднувати технічні інструменти верифікації, правове регулювання, стратегічний PR та високі етичні стандарти професійної діяльності. Лише комплексний підхід дозволить зберегти цілісність інформаційного простору та забезпечити стійкість демократичних процесів у цифрову епоху.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вальорска М. Діпфейк та дезінформація : практичний посібник / пер. з нім. В. Олійника. Київ : Академія української преси ; Центр Вільної Преси, 2020. 36 с. [in Ukrainian].

2. Іванова Т., Єфремова О., Чулков А. Deepfake як технологія сфери соціальних та масових комунікацій: можливості та загрози. *Наукові записки Інституту журналістики.* 2025. № 86 (1). С. 21–34. https://doi.org/10.17721/2522-1272.2025.86.2 (дата звернення: 24.02.2026). [in Ukrainian].

3. Охримович В. Діпфейк у комунікативному просторі інтернет-культури: особливості застосування. *Художня культура. Актуальні проблеми.* 2024. № 20 (2). С. 118–125. https://doi.org/10.31500/1992-5514.20(2).2024.318261 (дата звернення: 24.02.2026). [in Ukrainian].

4. Піцун О., Мельник Н., Ліп'яніна-Гончаренко Х. Гібридний підхід до визначення діпфейків на основі людського обличчя. *Herald of Khmelnytskyi National University. Technical Sciences*. 2024. № 341 (5). С. 371–375. https://doi.org/10.31891/2307-5732-2024-341-5-55 (дата звернення: 24.02.2026). [in Ukrainian].

5. Юртаєва К. Кримінологічний аналіз використання технології deepfake: коли фейк стає злочином. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). С. 31–42. [in Ukrainian].

6. Hachkevych A. Deepfakes: Definition of the Concept and Criteria for Distinguishing Between Harmful and Harmless Deepfakes. *Veritas: Legal and Psychological-Pedagogical Research.* 2025. Vol. 1 (2). P. 12–20. https://doi.org/10.23939/veritas2025.02.012 (дата звернення: 24.02.2026).

REFERENCES:

1. Valjorska M. (2020) Deepfake ta dezinformatsiya: praktychnyi posibnyk [Deepfake and disinformation: a practical guide]. Kyiv: Academy of the Ukrainian Press; Center for the Free Press. (in Ukrainian)

2. Ivanova T., Yefremova O., Chulkov A. (2025) Deepfake yak tekhnolohiya sfery sotsialnykh i masovykh komunikatsii: mozhlyvosti ta zahrozy [Deepfake as a technology of the sphere of social and mass communications: opportunities and threats]. Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky [Scientific notes of the Institute of Journalism], vol. 86, no. 1, pp. 21–34. https://doi.org/10.17721/2522-1272.2025.86.2

3. Okhrimovych V. (2024) Deepfake v komunikatyvnomu prostori internet-kultury: osoblyvosti zastosuvannya [Deepfake in the communicative space of Internet culture: features of application]. Mystetska kultura. Aktualni problemy [Art culture. Current problems], vol. 20, no. 2, pp. 118–125. https://doi.org/10.31500/1992-5514.20(2).2024.318261

4. Pitsun O., Melnyk N., Lipyanina-Honcharenko H. (2024) Hibrydnyi pidkhid do identyfikatsii deepfake na osnovi oblychchya lyudyny [Hybrid approach to identifying deepfake based on human face]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Tekhnichni nauky [Herald of Khmelnytskyi National University. Technical Sciences], no. 341, vol. 5, pp. 371–375. https://doi.org/10.31891/2307-5732-2024-341-5-55

5. Yurtaeva K. (2021) Kryminolohichnyi analiz vykorystannya tekhnolohii deepfake: koly feik staye zlochynom [Criminological analysis of the use of deepfake technology: when a fake becomes a crime]. Visnyk Kry-

minolohichnoi asotsiatsii Ukrainy [Bulletin of the Criminological Association of Ukraine], no. 1 (24), pp. 31–42.

6. Hachkevych A. (2025) Deepfakes: vyznachennya ponyattya ta kryterii rozmezhuvannya shkidlyvykh i neshkidlyvykh deepfake [Deepfakes: Definition of the concept and criteria for distinguishing between harmful and harmless deepfakes]. Veritas: pravovi ta psykholoho-pedahohichni doslidzhennya [Veritas: Legal and Psychological-Pedagogical Research], vol. 1, no. 2, pp. 12–20. https://doi.org/10.23939/veritas2025.02.012

Deepfake and audio forgeries: the new era of political disinformation abstract

Pekhnyk Alevtina Valentynivna

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Journalism, Advertising and Media Communications
Odesa I. I. Mechnikov National University
Frantsuzkyi Blvd Blvd, 24/26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2534-7652

Kroitor Artem Viktorovych

Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Acting Director
Separate Structural Unit "Odesa Professional College of Computer Technologies of Odesa I. I. Mechnikov National University"
Akademika Korolova str., 5/2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4652-7441

Bakhmetiev Andriy Evgeniyovych

PhD in Political Science,
Senior Lecturer at the Department of Journalism, Advertising and Media Communications
Odesa I. I. Mechnikov National University
Frantsuzkyi Blvd, 24/26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8509-0003

The active development of generative artificial intelligence technologies has led to the emergence of new forms of political disinformation, in particular deepfake video and audio fakes, which significantly transform the mechanisms of political communication in the digital environment. Hyperrealistic audiovisual falsifications create fundamentally new challenges for democratic institutions, as they undermine trust in media content as a source of verified information and call into question the very institution of visual evidence.

The aim of the article is a comprehensive analysis of deepfake and audio fakes as tools of political disinformation and an assessment of their impact on the functioning of political communication and democratic processes. The methodological basis of the study is based on a combination of general scientific and special methods. Bibliographic analysis was used to outline theoretical approaches to the study of digital disinformation; methods of analysis, synthesis and generalization - to systematize the main forms and mechanisms of using deepfake in political practice; a structural-functional approach - to determine their role in the system of political communication; comparative method – to compare cases of application of such technologies in different political contexts; content analysis and elements of case studies – to study specific examples of digital forgeries and reactions to them.

The article reveals the specifics of deepfake as a high-tech tool of informational and psychological influence, capable of being integrated into strategies of political struggle and hybrid confrontation. It is shown that the key threat lies not only in the creation of individual falsified materials, but in the formation of an environment of total doubt in which any audiovisual content can be called into question. Such a transformation of the information space contributes to the spread of post-truth logic, increased polarization and a decrease in the level of rational political choice. The impact of deepfake technologies on electoral processes, reputational risks of political actors and the stability of state institutions is analyzed.

As a result, the need to form a comprehensive countermeasure system is substantiated, which involves the development of preventive communication mechanisms, improving crisis response procedures, raising standards of journalistic verification and introducing regulatory regulation in the field of labeling content created using artificial intelligence.

Key words: *deepfake, audio fakes, political disinformation, artificial intelligence, political communication, hybrid war, post-truth, information security.*

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті:

Popovych Yana Maksymivna
Terenyk Oleksandr Sergijovych
Popovych Vasyl Mychaylovych

European integration as a path for Ukraine's post-war recovery: challenges and prospects

UDC 338.2:061.1
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.22

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Popovych Yana Maksymivna
Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Science
and General Legal Disciplines
National University
"Zaporizhzhia Polytechnic"
Universytetska str., 64,
Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7509-0459

Terenyk Oleksandr Sergijovych
Postgraduate Student at the Department
of Political Science
and General Legal Disciplines
National University
"Zaporizhzhia Polytechnic"
Universytetska str., 64,
Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0009-0005-5729-3515

Popovych Vasyl Mychaylovych
Doctor of Philosophical Sciences,
Professor, Director
Community Organization
"Zaporizhzhia Scientific
and Methodological Center
for Social Development"
Tsentralnyi Blvd, 3/7,
Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9288-3765

Relevance of the problem. *This article examines the challenges and prospects for European integration as a path for Ukraine's post-war recovery and sustainable development. It is determined that European integration as a path for Ukraine's post-war recovery directly depends on the management decisions of the political authorities and the willingness of the political elite to consolidate its commitment to the European integration vector of state and societal development.*

Purpose. *The purpose of the study is to identify the challenges and prospects of European integration as a direction for post-war reconstruction and sustainable development.*

Research Methods. *The theoretical and methodological basis for studying the problem of European integration as a direction for post-war reconstruction and a vector of development for Ukraine is provided by the results of scientific research and empirical studies assessing the threats and challenges of the European integration process.*

The results of an expert survey demonstrate that the main challenges to European integration include both external issues related to the risks of continued war and geopolitical instability in the world, as well as internal problems reflected in low administrative and institutional capacity and the slow pace of implementation of European legislation and reform of the public system. The following are identified as the most promising areas for achieving and fulfilling the conditions for EU accession: digitalization of public and state administration, high potential and prospects for modernization of the educational and scientific research systems, strengthening intercultural communication, increasing public participation, and expanding the role of civil society in the adoption and implementation of public and administrative decisions. The main challenges to European integration include external problems associated with the risks of continued war and geopolitical instability in the world (the threat of reconstruction, lack of foreign investment, declining financial capacity of the EU to provide assistance, strengthening populist and center-right political sentiments in EU countries, declining military and political support for the United States), as well as declining military and political support for the United States. The key EU requirements that pose challenges include: implementing European legislation into the national legal system, accelerating judicial reform, establishing a stable political system, and achieving high social and quality of life standards.

Key words: *European integration, post-war reconstruction, political power, digitalization, public participation, administrative and institutional capacity, public administration, sustainable development.*

Introduction. Ukraine's European integration vector of development, as a direction of domestic and foreign policy, is a leading factor in Ukraine's development as a social, legal, and democratic state in the context of achieving the Sustainable (Balanced) Social, Economic, and Environmental Development Goals [8] and requires reform and modernization of all spheres of Ukrainian society. The process of European integration, which began before the Revolution of Dignity (2013-2014), is enshrined in the Constitution of Ukraine and accelerated after the onset of full-scale Russian aggression on February 24, 2022. It is defined as a priority geopolitical vector, with Ukraine gaining the status of a candidate for the second direction of the future of Ukrainian society, which is of particular importance in Ukraine's post-war reconstruction.

Analysis of the latest research and publications. The issue of European integration has attracted the attention of the domestic scientific community for two decades, and a wealth of literature has accumulated in this area, illuminating various aspects of Ukraine's European integration vector of development. While prior to the full-scale Russian-Ukrainian war, scholars focused primarily on gradual reform and modernization in the social, economic, and legal spheres of society in accordance with EU requirements, since 2022, the process of fulfilling the country's conditions for accession to the European Union has accelerated in Ukraine's legislative, political, and post-war renewal.

Among the recent publications and studies relevant to our topic, the following should be noted. Thus,

N. Romaniuk (2023) examines the prospects for Ukraine's European integration in the context of Russia's armed aggression and, based on the results of a SWOT analysis, identifies scenarios for the development of relations between Ukraine and the EU based on the candidate country's status (optimistic, pessimistic, and realistic), as well as expected [1]. The author's conclusions demonstrate the need for consolidation of society and political elites to achieve such a strategic goal as Ukraine's accession to the EU, which will determine the vector of recovery and development of post-war Ukraine.

L. Voytovich and M. Fedyk (2024) define strategies for the post-war recovery of Ukraine in the context of European integration and sustainable development, focusing on socio-economic aspects and strategic directions, among which the authors identify [2]: attracting international investment, creating a favorable investment climate, restoring critical infrastructure, restoring industry, and energy and energy independence. A. Fedun (2025, [12]) continues the study of European integration in the context of Ukraine's post-war recovery and development based on sustainable development. The author examines the directions and paths of Ukraine's green renewal as the implementation of sustainable development environmental goals, focusing on the challenges and need to implement EU environmental directives and environmental legislation into national environmental legislation and the principles of Ukraine's environmental and climate policy.

A. Karsim (2025) examines the problem of adapting European public administration models to the conditions of post-war Ukraine [4]. The author systematizes the challenges for public administration in wartime and the post-war period in Ukraine, noting the need to implement best European management practices, and identifies areas for the effective adaptation of European public administration models in Ukraine in the post-war restoration of the political and public administration system based on openness, transparency, and accountability as a foundation. The analytical report, based on the results of an expert survey conducted in April 2025 by the Razumkov Center and the Public Council under the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine with the support of the Hans Seidel Foundation, "European Integration of Ukraine: Status, Challenges, Prospects (Expert Opinions and Positions)," presents expert assessments of Ukraine's prospects for EU accession [3]: the level and scope of European integration, the level of European humanitarian and military aid, Ukraine's fulfillment of Cluster 1 of the EU accession conditions, and an assessment of the accession timeframe.

Thus, current research aims to identify the main paths of Ukraine's European integration policy in the context of war and post-war reconstruction. Therefore, further scientific developments in this area are crucial, which further informs the topic of our study.

Purpose and Objectives. The purpose of the study is to identify the challenges and prospects of European integration as a direction for post-war reconstruction and sustainable development.

Research Methods. The theoretical and methodological basis for studying the problem of European integration as a direction for post-war reconstruction and a vector of development for Ukraine is provided by the results of scientific research and empirical studies assessing the threats and challenges of the European integration process, the obstacles and problems of restoring Ukraine, its government and society on democratic principles, and the prospects and directions of European integration in the context of sustainable development and the attainment of full rights.

The empirical basis of this study is formed by the results of: 1) an expert survey (November-December 2025, n = 53). The main sample consisted of 53 experts in the field of political science and politics teachers and researchers from Ukrainian universities (29 experts), regional political leaders (14 experts), and heads of public organizations whose activities are related to the socio-political sphere (10 experts). The study was conducted primarily online via the social network Facebook and e-mail correspondence. The sample was random, non-randomized, and formed based on the criterion of accessibility and the personal consent of the respondents. The expert survey method was a questionnaire; 2) a secondary analysis of the results of an expert survey conducted in April 2025 by the Razumkov Center and the Public Council under the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine with the support of the Hans Seidel Foundation "European Integration of Ukraine: Status, Challenges, Prospects (Opinions and Positions of Experts)" [3].

Results. Under martial law and in the context of Ukraine's acquisition of candidate status for membership in the European Union, the scientific community is paying particular attention to identifying the key areas of reform in all spheres of Ukrainian society in accordance with EU requirements and conditions, the fulfillment of which initiates the negotiation process for Ukraine's membership. Generally speaking, European integration as a process includes political, economic, and social aspects: 1) political integration is, first and foremost, the implementation of European legislation in the national legal space, respect for human rights and the principle of legality, the modernization of public administration; reform of the judicial system and the fight against political corruption; 2) economic integration is associated not only with opening access to the European market, but also with the adaptation of the national economy to quality and safety standards for products and services and the creation of conditions for international and European investment; 3) in social terms quality of life, well-being, and education; the creation of an effective social protection system, etc. To date, many of the tasks and requirements of the European

Union have already been implemented, and the support of citizens for Ukraine's accession to the EU has been assessed predominantly positively (according to the results of a nationwide survey by the sociological group "Rating", conducted on January 14-16, 2023, 87% of Ukrainians would support Ukraine's accession to the European Union c1) [8]. In addition, many EU programs in various areas of cooperation are open to Ukraine: cross-border cooperation programs; Horizon Europe, aimed at financing research and innovation (for example, before the war, according to the results of participation in the Horizon 2020 program, Ukraine took 7th place among 16 associated countries [7, p. 720], which indicates Ukraine's significant scientific research potential); Life is an EU financial instrument for supporting environmental, nature conservation and climate projects; Creative Europe is a program for the development of cultural cooperation; Erasmus+ is an EU program to support education, training, youth and sport in Europe); Digital Europe, which aims to improve access to digital technologies for businesses, citizens, and public institutions, is an instrument of the European Commission. TAIEX supports public administrations in the approximation, application, and enforcement of EU legislation [5]. Thus, even in times of war, European integration is the leading vector of Ukraine's development.

On April 21, 2022, the National Council for the Reconstruction of Ukraine from the Consequences of War was established an advisory body under the President of Ukraine working on the preparation of strategic initiatives and an action plan for the restoration and development of the state, engaging the government, the public, business, academia, and international institutions in supporting and financing sustainable development. Therefore, research and scientific developments on the implementation of the European integration process in various areas of sustainable development deserve special attention: socio-economic, environmental, public-political, educational-scientific, etc. Thus, in the socio-economic aspect of the post-war recovery of Ukraine in the context of European integration, domestic scientists highlight the following strategic areas: activation of production capacities, modernization of equipment, reconstruction and modernization of infrastructure, attraction and increase of foreign investment, increase of legal protection of investments and optimization of the regulatory environment, ensuring energy independence of the force, integration of immigrants [2]. In general, as noted by leading scientists in the field of economics, "the post-war reconstruction of the Ukrainian economy should take into account the preliminary path taken by Ukraine and the experience gained, the consequences of inversion-type market transformations and be aimed at the formation of nationally rooted economic development" [6, p. 149]. Moreover, scientists believe that the success of the post-war economic recovery largely depends on the political will of both the EU countries and the Ukrainian political authorities, as well as on the incorporation of the best foreign practices and the experience of post-war recovery in European countries.

In the context of European integration and the achievement of the Sustainable Development Goals, a "green recovery" will also play an important role. It is based on key principles such as "Build back better and greener," sustainable development, transparency and accountability, decentralization and community participation, etc. [12, p. 10]. [12, p. 10] ... Sustainable development and the development of a knowledge society require a radical modernization of the national education and science system, facilitating full-fledged entry into the global and European scientific and educational space (university autonomy, recognition of diplomas and academic degrees, a high level of academic mobility, exchange of fundamental research results, etc.), which is possible through the adaptation of national legislation and the public system.

However, the largest segment of European integration is associated with the reform of the sphere of public and political administration. Thus, A. Karsim, defining the basic principles of public administration transformation in wartime (flexibility and adaptability; efficiency in the use of resources; transparency and accountability; integration of civil society and volunteerism) [4], also identifies threats in the public and state administration system associated with the destabilization of the functioning of state institutions. response, etc. The prevention of these threats in wartime will be facilitated by the implementation of EU legislation; continued reform of decentralization, the civil service, and the institutional system of anti-corruption bodies; Strengthening the role of civil society in public administration and political decision-making.

T. Mylovanov and J. Roland argue that post-war recovery and strengthening the process of European integration lie in the political sphere, namely in the reform of public and political governance in Ukraine, aimed at achieving the following objectives: 1) affirming the principles of liberal democracy; 2) institutional support for political reform; 3) prioritizing judicial reform; 4) clearly delineating powers between the executive and legislative branches of government; 5) continuing civil service reform; 6) reforming the media; 7) preventing political corruption and restoring the oligarchic power structure; 8) supporting the decentralization of powe r[1].

Consequently, European integration as a direction for Ukraine's post-war recovery directly depends on the management decisions of the political authorities and the willingness of the political elite to consolidate its commitment to the European integration

vector of state and societal development. However, in our opinion and the opinion of many scholars, Ukraine may face a number of challenges and threats of a political, economic, and geopolitical nature on its path to joining the EU after the war. According to the results of an expert survey, "European Integration of Ukraine: Status, Challenges, Prospects," conducted by the Razumkov Center in April 2025, 80.2% of experts believe that European integration processes in Ukraine are slowing due to internal problems and challenges [3], primarily related to the slowdown in reforms and the spread of political corruption. The authors of the study, "A Realistic Path to Ukraine's Accession to the EU," prepared by the Ukrainian Center for European Policy with the assistance of the Konrad Adenauer Foundation Representative Office in Ukraine (Kyiv), emphasize institutional and administrative capacity as the leading challenge to Ukraine's post-war recovery and preparation for EU accession. This study, which required 2-3 years from the adoption of legislation to its full implementation, emphasizes this.

Another challenge Ukraine will face is the adaptation of national businesses to European norms and standards of quality, safety, and environmental compliance. This could reduce the competitiveness of Ukrainian producers, while the lack of a legislatively regulated investment climate could discourage European (and other) investors. Therefore, creating conditions for the transition of the national economy to European standards is crucial. Established cooperation between the executive and legislative branches of government with Ukrainian producers and businesses is crucial.

Internal problems also include challenges facing the public administration system in the post-war recovery and on the path to EU accession. Scholars highlight [4]: the restoration of public administration bodies, strengthening anti-corruption mechanisms and guaranteeing transparency in the use of public resources, the introduction of digital technologies, the development of electronic services, and ensuring cybersecurity and governance.

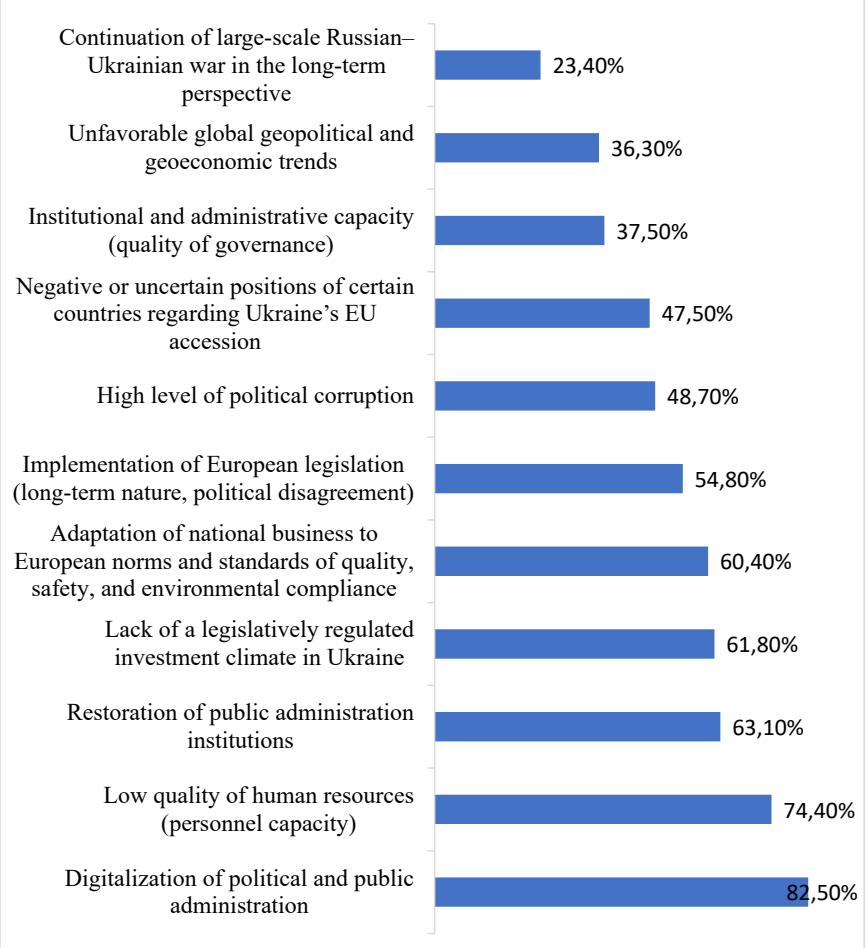

Fig. 1. Challenges to European Integration in the Context of Post-War Reconstruction in Ukraine (up to six most significant challenges could be selected)

Among the external challenges, according to the results of the expert survey "European Integration of Ukraine: Status, Challenges, Prospects," the continuation of the large-scale Russian-Ukrainian war in the long term is highlighted (67.4%); The positions of some countries on Ukraine's accession to the EU: 34.9% of experts cite the Hungarian leadership's slowdown in Ukraine's European integration as a negative factor; 33.7% of respondents noted the unfavorable impact of global geopolitical and geoeconomic trends [3].

Other studies [9] also note the influence of the positions of different European Union countries: 1) Germany is committed to EU enlargement, but in the long term and subject to the candidate countries fulfilling all accession criteria and institutional reform of the EU; 2) France's concerns about EU enlargement without institutional reform of the EU; 3) the lack of a common position in Central and Eastern Europe.

Taking into account these internal and external challenges to Ukraine's European integration in the post-war period, we developed a list of statements for the expert survey, from which respondents were asked to select six (6) of the most significant and threatening statements to European integration. The results are presented in Figure 1.

According to the expert survey, the most influential challenges to European integration related to external threats and problems were identified as: the continuation of the large-scale Russian-Ukrainian war in the long term (82.5% of experts surveyed), the adverse impact of global geopolitical and geo-economic trends (74.4%), and negative ones (61.8%). Among internal problems, the most influential were institutional and administrative capacity (quality of governance) (63.1% of experts surveyed), high levels of political corruption (60.4%), and the implementation of European legislation (long-term nature, political disagreement) (54.8%). Relatively high figures were found among challenges of an economic nature (adaptation of national businesses to European norms and standards of quality, safety, and environmental compliance 48.7%; the lack of a legislatively regulated investment climate 47.5%).

Thus, the main external challenges to European integration are related to the risk of continued war (possibly in its hybrid form), which will threaten recovery and create a long-term unfavorable and dangerous investment climate, thereby reducing the financial capacity for recovery for both Ukraine and the EU countries that may be involved in the plan. Furthermore, there are geopolitical issues (the unclear and sometimes unacceptable position of the United States and countries of the Global South) and the clearly anti-Ukrainian stance of some European countries (Hungary, Slovakia). On the other hand, challenges to European integration may stem from internal problems in the Ukrainian political system the increasing trend toward centralization and autocracy in political power, and the lack of consolidation among political actors regarding the implementation of European legislation and reform of the public administration system.

Academic circles frequently raise questions about the prospects for Ukraine's accession to the EU, particularly regarding the timeframe. For example, according to the results of an expert survey conducted by the Razumkov Center, a trend towards cautious optimism regarding the start of the Fundamentals cluster opening next year in the negotiations on Ukraine's accession to the EU (according to EU rules, this cluster is the first to open and the last to close): 54.6% of respondents answered "yes," while 3% of respondents gave a negative answer. As for the timeframe for Ukraine gaining the status of a full EU member, the experts' answers were divided as follows: 3.5% of experts believe that accession will take place within 1-3 years; 29.1% note the prospect of 3-5 years; 51.2% of respondents are convinced that Ukraine will join the EU in 5-10 years; 8.1% believe that accession to the European Union in 10-20 years is realistic[3]. As the survey results show, the majority of experts hold a realistic position regarding Ukraine's prospects for joining the EU, which, to a certain extent, depends on the timing of the end of the war (or cessation of hostilities), institutional reforms within the European Union itself, and Ukraine's fulfillment of the conditions (reform clusters) for accession.

Consequently, the timeframe for gaining EU membership largely depends on external factors and the political will of EU countries, its institutional capacity, and the reform of the mechanisms for the negotiation process for acquiring full EU membership status. In this context, N. Romaniuk's approach proved interesting. She predicted three main scenarios for relations between Ukraine and the EU [11, pp. 30-31]: 1) an optimistic scenario, according to which Ukraine will receive EU membership status by 2030, provided that all requirements and recommendations are met; 2) a pessimistic scenario candidate status remains for several decades, with the main factors negatively impacting this include the war in Ukraine, the slow pace of reforms and legislative implementation, the high level of corruption in the country, and the rise of Eurosceptics and center-right political forces in Europe; 3) a realistic scenario envisions a gradual negotiation process after the end of the war and the post-war reconstruction of Ukraine (membership is possible after 2035).

In this study, we examine the prospects for European integration from a qualitative perspective, which involves assessing reform and modernization in the key strategic areas of post-war reconstruction and fulfillment of EU accession requirements: political, public administration, socio-economic, educational and scientific, etc. Therefore, experts were asked to

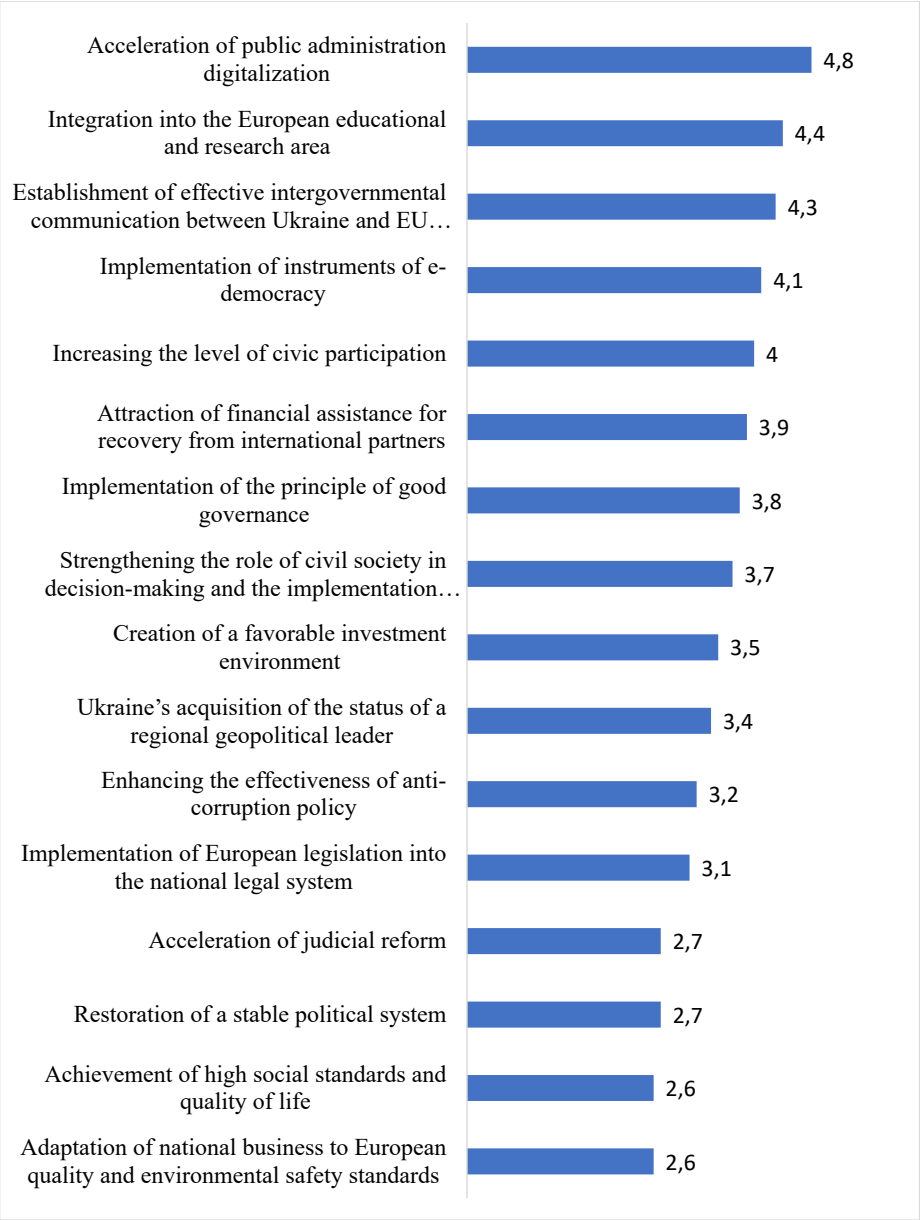

Fig. 2. Expert assessment of the potential for achieving European integration conditions in the first years of Ukraine's post-war recovery

assess the potential for achieving European integration conditions in the first years of Ukraine's post-war reconstruction (from 1 to 5 points, where 1 represents low development and implementation potential, and 5 represents high potential). The results are presented in Figure 2.

Experts identified the most promising areas for achieving and implementing EU accession conditions as those in which Ukraine has already achieved significant success and created the conditions for further development of key areas of improvement. This primarily concerns the digitalization of public and state administration (4.8 points out of a possible 5), reflecting both the current state of providing digital administrative, public, and social services to citizens, businesses, and public organizations, as well as a focus on further implementation of digital technologies and tools in political governance (implementation of e-democracy tools) 4.1 points. Secondly, significant achievements in the national education and science systems (confirmed by data on close international cooperation in EU educational and research programs [7]) indicate high potential and prospects in this area (4.4 points according to the survey). Third, experts note significant successes and opportunities in promoting the "Ukraine" brand in the context of intercultural communication (4.3 points), which strengthens support for Ukraine within European society not only in sociocultural terms but also in sociopolitical terms, influencing European governments and EU institutions. Fourth, experts are optimistic about the prospects for increased public participation (4 points)

and an expanded role for civil society in the adoption and implementation of public administration decisions (3.7 points), which will create conditions for reforming the political and public administration system, renewing the political space, and developing modern democracy in Ukraine. However, despite the high prospects in the above-mentioned areas, problematic areas for fulfilling the requirements of European integration and Ukraine's accession to the EU include key requirements such as the implementation of European legislation into the national legal system (3.1 points), acceleration of judicial reform (2.7 points), establishment of a stable political system (6.2 points), and adaptation of national businesses to European quality and environmental safety standards (2.6 points). Without achieving the goals and requirements of European integration in these areas, the time frame for Ukraine's accession to the EU may be quite long. These promising areas of post-war recovery will accelerate the socio-economic, infrastructural, and demographic recovery of Ukraine and Ukrainian society.

Conclusions and prospects for further research. The following conclusions were drawn from the study:

First, European integration as a direction for post-war recovery and the achievement of the Sustainable Development Goals represents a process of modernization and reform across virtually all areas of Ukraine's societal development: socio-economic (reconstruction and modernization of infrastructure, increasing the legal protection of investments and optimization of the regulatory environment, "green recovery," raising social standards and quality of life, etc.); state-political (implementation of political reforms, prioritization of judicial reform, implementation of European legislation, reform of public administration and civil service, decentralization of power); educational, scientific research, and cultural (entry into the European and global educational and scientific space, established intercultural communication and interaction, etc.);

Second, European integration as a direction for Ukraine's post-war recovery directly depends on the management decisions of the political authorities and the willingness of the political elite to consolidate its commitment to the European integration vector of state and societal development;

Thirdly, the main challenges to European integration include external problems associated with the risks of continued war and geopolitical instability in the world (the threat of reconstruction, lack of foreign investment, declining financial capacity of the EU to provide assistance, strengthening populist and center-right political sentiments in EU countries, declining military and political support for the United States), as well as declining military and political support for the United States; increasing centralization and autocracy of political power, lack of consolidation of political actors in decision-making, the slow pace of implementation of European legislation and reform of the public administration and judicial systems);

Fourthly, experts have identified the most promising areas for achieving and implementing the conditions for EU accession to be those areas in which Ukraine has already achieved significant success and created the conditions for further development of key vectors of improvement: digitalization of public and state administration, high potential and prospects for modernization of the educational and scientific research system, strengthening intercultural communication, and increasing the level of public participation;

Fifth, problematic areas for fulfilling the requirements of European integration and Ukraine's accession to the EU include key requirements such as the implementation of European legislation into the national legal system, acceleration of judicial reform, establishment of a stable political system, and achievement of0020high social and quality of life standards.

A promising area for further research is studying the experience of European integration in Central and Eastern European countries with the aim of implementing best institutional and modernization practices to meet the requirements for full membership in the European Union.

BIBLIOGRAPHY:

1. *Відбудова України: принципи та політика* / за ред. Ю. Городніченка, І. Сологуб, Б. Ведер ді Мауро. Centre for Economic Policy Research, 2022. 508 с. URL: https://sci-com.org.ua (дата звернення: 05.02.2026).

2. Войтович Л. М., Федик М. В. Стратегія повоєнного відновлення економіки України в умовах євроінтеграції. *Економіка та суспільство.* 2024. Вип. 65. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-112. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/index (дата звернення: 05.02.2026).

3. Європейська інтеграція України: стан, виклики, перспективи (Думки і позиції експертів). *Центр Разумкова, Громадська рада при МЗС України ; за підтримки Фонду Ганса Зайделя.* 2025. URL: https://razumkov.org.ua (дата звернення: 05.02.2026).

4. Карсім А. Ю. Адаптація європейських моделей публічного управління до умов повоєнної України: виклики та перспективи. *Публічне управління і політика*. 2025. № 5 (9). DOI: https://doi.org/10.70651/3041-2498/2025.5.10. URL: https://www.eu-scientists.com/index.php/pmap (дата звернення: 05.02.2026).

5. Міжнародне муніципальне співробітництво: методичні рекомендації. *Рада Європи*. 2022. URL: https://rm.coe.int (дата звернення: 05.02.2026).

6. Небрат В. Зарубіжний досвід і національні пріоритети для стратегування повоєнної відбудови України. *Економіка і прогнозування.* 2023. № 2. С. 134–159.

7. Підоричева І. Євроінтеграція України у сфері досліджень та інновацій: стан, виклики, заходи прискорення. *Журнал європейської економіки.* 2021. Т. 20, № 4 (79). С. 710–731.

8. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року [Електронний ресурс]. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text (дата звернення: 05.02.2026).

9. Реалістичний шлях вступу України до ЄС. ГО «Український центр європейської політики» ; за сприяння Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні. Київ, 2023. URL: https://ucep.org.ua (дата звернення: 05.02.2026).

10. Рєзніков В. В. *Державна політика у сфері європейської інтеграції України: теорія, методологія, практика* : монографія. Харків : Діса Плюс, 2020. 364 с.

11. Романюк Н. Перспективи європейської інтеграції України в умовах збройної агресії росії. *Європейська інтеграція України в умовах війни росії проти України: роль академічних та громадських спільнот* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 09 листоп. 2023 р.) / Українська асоціація викладачів і дослідників європейської інтеграції. Київ, 2023. С. 27–33.

12. Федунь О. В. Зелене відновлення та європейська інтеграція України на засадах сталого розвитку. *Політикус*. 2025. Вип. 3. С. 194–202. DOI: https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.30.

REFERENCES:

1. Horodnichenko, Yu., Sologub, I., & Weder di Mauro, B. (Eds.). (2022). Vidbudova Ukrainy: pryntsypy ta polityka [Rebuilding Ukraine: Principles and policy]. *Centre for Economic Policy Research*, 508 p. URL: https://sci-com.org.ua (date of acces: 05.02.2026) [in Ukrainian].

2. Voitovych, L.M., & Fedyk, M.V. (2024). Stratehiia povoiennoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [Strategy of post-war recovery of Ukraine's economy in the context of European integration]. *Ekonomika ta suspilstvo*, Issue 65. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-112 (date of acces: 05.02.2026) [in Ukrainian].

3. Razumkov Centre, & Public Council under the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. (2025). Yevropeiska intehratsiia Ukrainy: stan, vyklyky, perspektyvy (dumky i pozytsii ekspertiv) [European integration of Ukraine: State, challenges, prospects (expert opinions)]. *Hanns Seidel Foundation.* https://razumkov.org.ua [in Ukrainian].

4. Karsim, A.Yu. (2025). Adaptatsiia yevropeiskykh modelei publichnoho upravlinnia do umov povoiennoi Ukrainy: vyklyky ta perspektyvy [Adaptation of European public administration models to post-war Ukraine: Challenges and prospects]. *Publichne upravlinnia i polityka*, 5(9). https://doi.org/10.70651/3041-2498/2025.5.10 (date of acces: 05.02.2026) [in Ukrainian].

5. Council of Europe. (2022). *Mizhnarodne munitsypalne spivrobitnytstvo. Metodychni rekomendatsii* [International municipal cooperation: Methodological recommendations]. https://rm.coe.int [in Europian Union].

6. Nebrat, V. (2023). Zarubizhnyi dosvid i natsionalni priorytety dlia stratehuvannia povoiennoi vidbudovy Ukrainy [Foreign experience and national priorities for strategizing Ukraine's post-war recovery]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, (2), 134–159. [in Ukrainian].

7. Pidorycheva, I. (2021). Yevrointehratsiia Ukrainy u sferi doslidzhen ta innovatsii: stan, vyklyky, zakhody pryskorennia [European integration of Ukraine in research and innovation: State, challenges, acceleration measures]. *Journal of European Economy*, 20(4), 710–731. [in Ukrainian].

8. Verkhovna Rada of Ukraine. (2019). *Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku* [On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019 (date of acces: 07.02.2026) [in Ukrainian].

9. Ukrainian Center for European Policy. (2023). *Realistychnyi shliakh vstupu Ukrainy do YeS* [A realistic path for Ukraine's accession to the EU]. Kyiv. https://ucep.org.ua (date of acces: 07.02.2026) [in Ukrainian].

10. Rieznikov, V.V. (2020). *Derzhavna polityka u sferi yevropeiskoi intehratsii Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka* [State policy in the field of European integration of Ukraine: Theory, methodology, practice]. Disa Plus, 364 p. [in Ukrainian].

11. Romaniuk, N. (2023). Perspektyvy yevropeiskoi intehratsii Ukrainy v umovakh zbroinoi ahresii rosii [Prospects of Ukraine's European integration under Russia's armed aggression]. In *Yevropeiska intehratsiia Ukrainy v umovakh viiny rosii proty Ukrainy: rol akademichnykh ta hromadskykh spilnot,* pp. 27–33, Kyiv. [in Ukrainian].

12. Fedun, O.V. (2025). Zelene vidnovlennia ta yevropeiska intehratsiia Ukrainy na zasadakh staloho rozvytku [Green recovery and European integration of Ukraine based on sustainable development]. *Politicus*, (3), 194–202. https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.30 (date of acces: 08.02.2026) [in Ukrainian].

Європейська інтеграція як шлях післявоєнного відновлення України: виклики та перспективи

Попович Яна Максимівна

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри політології
та загальноправових дисциплін
Національного університету
«Запорізька політехніка»
вул. Університетська, 64,
Запоріжжя, Україна
ORCID: 0000-0001-7509-0459

Тереник Олександр Сергійович

аспірант кафедри політології
та загальноправових дисциплін
Національного університету
«Запорізька політехніка»
вул. Університетська, 64,
Запоріжжя, Україна
ORCID: 0009-0005-5729-3515

Попович Василь Михайлович

доктор філософських наук, професор,
директор
Громадської організації
«Запорізький науково-методичний
центр соціального розвитку»
бульвар Центральний, 3/7,
Запоріжжя, Україна
ORCID: 0000-0002-9288-3765

Актуальність проблеми. У цій статті розглядаються виклики та перспективи європейської інтеграції як шляху післявоєнного відновлення та сталого розвитку України. Визначено, що європейська інтеграція як шлях післявоєнного відновлення України безпосередньо залежить від управлінських рішень політичної влади та готовності політичної еліти закріпити свою відданість європейському інтеграційному вектору розвитку держави та суспільства.

Мета. Метою дослідження є визначення викликів та перспектив європейської інтеграції як напрямку післявоєнної відбудови та сталого розвитку.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу для вивчення проблеми європейської інтеграції як напрямку післявоєнної відбудови та вектора розвитку України забезпечують результати наукових досліджень та емпіричних досліджень, що оцінюють загрози та виклики процесу європейської інтеграції.

Результати експертного опитування демонструють, що основними викликами європейській інтеграції є як зовнішні питання, пов'язані з ризиками продовження війни та геополітичної нестабільності у світі, так і внутрішні проблеми, що відображаються в низькій адміністративній та інституційній спроможності та повільних темпах впровадження європейського законодавства та реформування державної системи. Як найбільш перспективні напрямки для досягнення та виконання умов вступу до ЄС визначено: цифровізацію державного та державного управління, високий потенціал та перспективи модернізації освітньої та науково-дослідної систем, посилення міжкультурної комунікації, розширення участі громадськості та розширення ролі громадянського суспільства у прийнятті та впровадженні державних та адміністративних рішень. До основних викликів європейській інтеграції належать зовнішні проблеми, пов'язані з ризиками продовження війни та геополітичної нестабільності у світі (загроза реконструкції, брак іноземних інвестицій, зниження фінансових можливостей ЄС надавати допомогу, посилення популістських та правоцентристських політичних настроїв у країнах ЄС, зниження військово-політичної підтримки Сполучених Штатів), а також зниження військово-політичної підтримки Сполучених Штатів. До ключових вимог ЄС, що створюють труднощі, належать: імплементація європейського законодавства в національну правову систему, прискорення судової реформи, створення стабільної політичної системи та досягнення високих соціальних стандартів та стандартів якості життя.

Ключові слова: *європейська інтеграція, повоєнна відбудова, політична влада, цифровізація, участь громадськості, адміністративний та інституційний потенціал, державне управління, сталий розвиток.*

Дата першого надходження статті до видання: 08.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Поправка Марія Олександрівна

Трансформація гібридних загроз у цифровому суспільстві

УДК 327.56:004.056.5:355.02
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.23

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Поправка Марія Олександрівна
аспірант кафедри політології
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26,
Одеса, Україна
ORCID: 0009-0003-6151-8540

Статтю присвячено аналізу трансформації гібридної війни в умовах цифрового суспільства та визначенню її ключових інструментів, спрямованих на досягнення когнітивної домінації. Гібридна війна – скоординоване поєднання військових, кібернетичних, економічних та інформаційно-психологічних засобів – перетворилася на основний механізм зовнішньополітичного тиску, що дозволяє державі-агресору підривати суверенітет без формального оголошення війни, діючи у «сірій зоні» між миром і збройним конфліктом. Проаналізовано три основні моделі гібридного впливу, що застосовуються Росією проти України: кібернетичний, інформаційно-психологічний та економічний виміри. Кіберпростір став повноцінним театром бойових дій: кібератаки паралізують критичну інфраструктуру – енергетику, фінанси, комунікації, – являючи собою прямий акт державного впливу. Якісно новим виміром інформаційної війни стало масове поширення deepfake-технологій, що генерують гіперреалістичні фальшиві аудіовізуальні матеріали. Це не просто маніпуляція фактами, а фабрикація самої реальності – пряма атака на політичну довіру та стійкість демократичних інституцій. Алгоритми соціальних платформ посилюють цей ефект, замикаючи аудиторію у «медіа-бульбашках» і підвищуючи її сприйнятливість до цілеспрямованої дезінформації. Окремо досліджено правову «сіру зону»: показано, що чинне законодавство України не містить прямого визначення гібридної війни, а міжнародне право досі позбавлене механізмів для кваліфікації масштабних кібератак і deepfake-кампаній як актів агресії. Обґрунтовано три стратегічні імперативи протидії: розробка державної політики медіаграмотності як основи когнітивного імунітету суспільства; формування комплексної національної стратегії кіберстійкості; ухвалення міжнародних доктрин, що дозволяють кваліфікувати масштабні кібератаки та дезінформаційні кампанії як акти агресії з передбаченими зовнішньополітичними наслідками.

Ключові слова: *гібридна війна, інформаційна війна, когнітивна домінація, deepfake, кіберпростір, кібератаки, дезінформація, медіаграмотність, кіберстійкість, інформаційно-психологічні засоби, політична довіра, стратегія національної безпеки.*

Вступ. Цифрова трансформація суспільства радикально змінила природу воєнних конфліктів. Гібридна війна вийшла за межі класичної воєнної парадигми і стала головним інструментом зовнішньополітичного тиску: вона дозволяє підривати суверенітет держав асиметричними методами, не вдаючись до повномасштабної агресії. Кіберпростір перетворився на ключове поле битви, де атаки на енергетику чи комунікації замінюють артилерійські удари. Цей виклик потребує адекватних концептуальних відповідей, зокрема розробки механізмів захисту національного інформаційного простору [6]. Окремою загрозою є алгоритмічна архітектура соціальних платформ, яка замикає суспільство у «медіа-бульбашках» [5] і робить його вразливим до цілеспрямованих маніпуляцій.

Сучасна наукова дискусія довкола природи гібридних загроз активно розвивається – насамперед у контексті російської агресії. Роботи С.Стецюка, О.Вознюка, В.Кожушка, С.Дерев'янка, А. Пехник та А. Бахметьєва формують концептуальну основу для розуміння цього феномену.

А. Пехник і А. Бахметьєв визначають гібридну війну як форму конфлікту, що одночасно задіює традиційні й нетрадиційні засоби впливу – інформаційні, психологічні, економічні – з метою дестабілізації політичної системи противника [4]. О. Вознюк акцентує на багаторівневій структурі російської інформаційної війни: маніпуляції в соціальних мережах, продукування деструктивних наративів і планомірна дискредитація державних інституцій. В. Кожушко зазначає, що гібридні конфлікти перетворили інформаційний простір на критично важливий театр бойових дій, а deepfake-технології стали центральним проявом цієї трансформації – вони замінили маніпуляцію інформацією на пряму фабрикацію реальності.

Попри значний науковий доробок, низка аспектів потребує подальшого дослідження. Вплив deepfake на інститут політичної довіри залишається недостатньо вивченим у стратегічному вимірі. Виявлення й блокування гіперреалістичного deepfake-контенту в закритих мережевих середовищах досі не має ефективного технологічного рішення. Прогалини у глобальній протидії: О. Вознюк справедливо вказує, що вплив російської інформаційної війни на міжнародні інформаційні процеси залишається недостатньо дослідженим, що послаблює спроможність України протидіяти цим загрозам на міжнародному рівні. Правова кваліфікація «сірої зони»: чинне законодавство України не дає прямого визначення гібридної війни, а міжнародне право не має механізмів для кваліфікації масштабних кібератак і deepfake-кампаній як актів агресії.

Мета та завдання статті – проаналізувати гібридну війну в умовах цифрової трансформації на прикладі агресії рф, систематизувати сучасні інструменти когнітивної домінації (зокрема

deepfake-технології) та обґрунтувати стратегічні заходи для зміцнення національної стійкості й протидії гібридним загрозам.

Методи. Методологічну основу дослідження становить комплексний підхід, що базується на поєднанні загальнонаукових та спеціальних методів, що дозволило проаналізувати феномен гібридної війни у його динаміці:

- Системний метод застосовано для розгляду гібридної війни як цілісної системи скоординованих засобів (військових, економічних, кібернетичних), що взаємодіють для досягнення єдиної стратегічної мети – когнітивної домінації.

- Метод термінологічного аналізу використано для уточнення дефініцій «сіра зона», «когнітивна домінація» та «кіберстійкість» в умовах сучасного цифрового суспільства.

- Метод кейс-стаді дозволив проаналізувати конкретні приклади застосування deepfake-технологій та масштабних кібератак як інструментів підриву політичної довіри в демократичних країнах.

- Компаративний (порівняльний) метод використано для зіставлення традиційних форм інформаційно-психологічного впливу з новітніми інструментами фабрикації реальності в соціальних медіа.

- Метод моделювання та прогнозування застосовано для розробки стратегічних імперативів протидії гібридним загрозам, зокрема формування моделі «когнітивного імунітету» суспільства через політику медіаграмотності.

- Інституційний аналіз залучено для обґрунтування необхідності змін у міжнародних доктринах та національному законодавстві щодо кваліфікації кібератак як актів агресії.

Результати. Складність ідентифікації гібридних загроз зумовлює необхідність ретельного аналізу наукових підходів до визначення змісту та інструментарію сучасних конфліктів. Оскільки цифровізація суспільства трансформувала класичну пропаганду в складні технологічні операції, виникає потреба у систематизації поглядів провідних дослідників на природу інформаційної та гібридної війни. Це дозволяє не лише окреслити межі сірої зони, а й виявити конкретні механізми впливу на державні інституції та суспільну свідомість. Розглядаючи результати аналізу сучасного наукового дискурсу, ми спостерігаємо зміщення фокуса від суто мілітарних аспектів до вивчення когнітивних і технологічних складників агресії. Зокрема, в українському науковому просторі сформувалося кілька ключових концепцій, що пояснюють природу цього феномену.

О. Вознюк характеризує російську інформаційну війну як багаторівневе явище, що охоплює маніпуляції громадською думкою через соціальні мережі, створення деструктивних наративів, дискредитацію державних інституцій і втручання в міжнародний інформаційний простір. Дослідник наголошує, що саме ці аспекти «недостатньо вивчені з погляду їхнього впливу на глобальні інформаційні процеси, що створює прогалини у спроможності України ефективно протидіяти таким загрозам» [1].

А. Пехник і А. Бахметьєв визначають гібридну війну як «форму конфлікту, в якій застосовуються як традиційні військові засоби, так і нетрадиційні інструменти впливу, включаючи інформаційні, психологічні, економічні, дипломатичні й технологічні засоби. Її головною метою є дестабілізація політичної системи супротивника без повномасштабного застосування армії» [5].

У межах цього дослідження під гібридною війною розуміється скоординоване застосування комплексу інструментів: військових (нерегулярні формування), політичних, економічних, кібернетичних та інформаційно-психологічних (дезінформація) – задля досягнення геополітичних цілей.

Чинне законодавство України не містить прямого визначення «гібридної війни». Частково це поняття розкривалося у скасованій «Воєнній доктрині України» (2015), де гібридна війна трактувалася як асиметричне застосування воєнної сили незаконними формуваннями поряд із комплексним використанням військових і невійськових інструментів (економічних, політичних, інформаційно-психологічних). Після скасування Доктрини у 2021 році «Стратегія воєнної безпеки України» підтвердила, що головним безпековим викликом залишається «розв'язана російською федерацією гібридна війна». Вона описується як поєднання прихованого застосування регулярних військ, незаконних збройних формувань та терористичних організацій; пропаганди, саботажу, терору, диверсій; навмисного завдання шкоди громадянам, юридичним особам та об'єктам державної власності в Україні.

Чинна Стратегія інформаційної безпеки України (Указ Президента від 28.12.2021 № 685/2021) розглядає гібридну війну в контексті загроз та підкреслює, що інформаційна політика й технології, які застосовує РФ проти України, загрожують не лише їй, але й іншим демократичним державам. Механізми інформаційного втручання РФ активно адаптуються до локальних контекстів і регуляторних середовищ різних країн.

Попри аналітичну цінність Стратегії 2021 року, після початку повномасштабної агресії у лютому 2022 року термін «гібридна війна» фактично зникає з офіційного законодавчого дискурсу, хоча посилання на загрози гібридного характеру зберігаються.

Схожа термінологія присутня у воєнних доктринах інших держав. Національна оборонна стратегія США (2022) кваліфікує Росію як «гостру загрозу» для США та НАТО, характеризує її агресію проти України як «жорстоку й неспровоковану» і декларує зобов'язання посилити стійкість східного флангу Євроатлантичного простору, зокрема до гібридних і кібернетичних дій. Воєнна доктрина РФ (2014) прямо не вживає поняття «гібридна війна», проте

описує всі її ключові ознаки, прикриваючись риторикою «спеціальної військової операції» з метою «демілітаризації та денацифікації України».

Незважаючи на очевидну загрозу суверенітету й територіальній цілісності України, юридична кваліфікація подій як «війна» не закріплена у жодному нормативному акті з 2014 року. Водночас у суспільній свідомості й політичному дискурсі визначення «російсько-українська війна» є домінуючим і поступово утверджується у міжнародній риториці.

Інформаційна складова посідає ключове місце у сучасних конфліктах. Інформаційна безпека України – це стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності та конституційних прав громадян, що забезпечується системою протидії: скоординованому поширенню недостовірної інформації, деструктивній пропаганді, інформаційним операціям, несанкціонованому поширенню та порушенню цілісності інформації з обмеженим доступом.

В. Кожушко наголошує, що «гібридні конфлікти кардинально змінили парадигму війни, перетворивши інформаційний простір на критично важливий театр бойових дій». Він зазначає, що «центральним відкриттям цієї трансформації є поява та стрімке поширення deepfake-технологій, які якісно змінюють природу дезінформації, перетворюючи маніпуляцію інформацією на справжню фабрикацію реальності» [3].

О. Вознюк виокремлює дезінформацію як найактивніший інструмент впливу: вона «поширювалася через різні канали – від традиційних ЗМІ до соціальних мереж» і «часто поєднувалася з кібернетичними атаками, спрямованими на порушення роботи урядових інституцій, руйнування довіри до українських ЗМІ та створення хаосу в суспільстві» [1].

До основних інструментів інформаційного впливу в умовах гібридної війни можна віднести такі:

– Дезінформація та deepfake: соціальні мережі й месенджери слугують каналами миттєвого поширення фальшивого контенту, спрямованого на маніпуляцію громадською думкою та підрив довіри до держави.

– Контроль даних та ідентичностей: аналіз великих даних (Big Data) дозволяє створювати персоналізовані повідомлення, що посилюють соціальні розколи й поляризацію суспільства.

– Економічна гібридизація: криптовалюти та кіберінструменти використовуються для економічного тиску – кіберздирництва, підриву фінансових систем, обходу санкційних режимів.

Гібридна війна дозволяє агресору досягати геополітичних цілей, уникаючи прямої відповідальності. Серед ключових механізмів: втручання у виборчі процеси, фінансування дестабілізуючих груп, постійний інформаційний та економічний тиск для нав'язування вигідних рішень. Усе це відбувається в «сірій зоні» – просторі між миром і війною, де класичні механізми міжнародного права виявляються малоефективними. Як зазначає Т. Рід, дезінформаційні кампанії є не новим явищем, а відточеним інструментом державної стратегії, що у цифрову епоху набув безпрецедентного масштабу та швидкості поширення завдяки соціальним мережам і автоматизованим ботам [7].

В. Кожушко акцентує, що «deepfake-контент, генеруючи гіперреалістичні сфабриковані матеріали, створює безпрецедентну загрозу інституту політичної довіри та стабільності демократичних систем». Досвід агресії РФ проти України демонструє, як ці технології використовуються для деморалізації, дезорієнтації й делегітимізації влади. «Швидкість та масштабованість поширення такого контенту в цифрову епоху значно посилюють його деструктивний потенціал», – констатує дослідник [3].

Український досвід з 2014 року є показовим кейсом застосування гібридної стратегії: кібератаки на енергосистеми, масована дезінформація, використання нерегулярних формувань.

Головними вразливостями держав перед гібридними загрозами є висока залежність критичної інфраструктури від цифрових технологій і низький рівень медіаграмотності населення. Обидва чинники взаємопов'язані: технічна вразливість і когнітивна неготовність суспільства разом формують ефективний плацдарм для агресора. Н. Янкович, аналізуючи досвід України та країн Центрально-Східної Європи, переконливо доводить, що медіаграмотність є першим і найважливішим кроком до перемоги в інформаційній війні, а демократії залишаються вразливими до дезінформації доти, доки не зміцнять стійкість власних суспільних інститутів [8].

Системна відповідь передбачає три виміри: комплексна національна стратегія кіберзахисту та підвищення медіаграмотності; міжнародна співпраця для ідентифікації суб'єктів гібридної агресії та притягнення їх до відповідальності; розробка доктрин, що дозволяють кваліфікувати масштабні кібератаки й дезінформаційні кампанії як акти агресії з відповідними наслідками у міжнародному праві.

С. Дерев'янко слушно зауважує, що «гібридні війни стали реальністю нашого часу й, на думку політиків і науковців, визначатимуть безпекове середовище майбутнього. Інформаційна війна, яку інтенсивно веде РФ проти України, стала суттєвим компонентом гібридного протистояння. Втягнутими до неї виявилися фактично всі громадяни держави – свідомо чи ні. Право на інформацію є одним із фундаментальних прав людини, і його реалізація несе в собі одночасно значний комунікативний і маніпулятивний потенціал» [2].

Висновки. На початку третього десятиліття XXI століття гібридна війна остаточно затвердилася як провідна форма міждержавного протистояння. Це не стихійне явище – а скоординована державна стратегія, спрямована на досягнення геополітичних

цілей через системний підрив суверенітету. Росія веде «війну третього покоління», де метою є не лише фізична, але й когнітивна домінація – маніпуляція колективною свідомістю.

Інформаційна війна є не допоміжним, а фундаментальним виміром цього конфлікту. Кібератаки паралізують критичну інфраструктуру – енергетику, фінанси – і створюють стан функціональної нестабільності. Deepfake-технології знаменують якісний стрибок: агресор отримав можливість не просто спотворювати факти, а фабрикувати переконливу альтернативну реальність. Це пряма атака на довіру до інституцій і легітимність демократичних систем. Приц цьому, як правильно зазначають А. Пехник і А. Бахметьєв, необхідно «враховувати специфіку українського контексту, в якому суспільство веде не лише збройну боротьбу, але й війну за смисли» [4].

Ефективна протидія виходить за межі суто військової відповіді і потребує реалізації трьох невідкладних заходів: розробка державної політики підвищення медіаграмотності – суспільство з розвиненим критичним мисленням є найефективнішим захистом від дезінформації та deepfake; створення комплексної стратегії кіберстійкості, здатної захистити критичну інфраструктуру як основну мішень гібридної агресії; ухвалення міжнародних доктрин, що дозволяють кваліфікувати масштабні кібератаки й дезінформаційні кампанії як акти агресії з передбаченими зовнішньополітичними наслідками.

Гібридна війна трансформувалася в домінуючу форму міждержавного протистояння, де метою РФ є когнітивна домінація – маніпуляція колективною свідомістю. Deepfake-технології є ключовим інструментом цієї «війни третього покоління». Український досвід обнажає правові суперечності «сірої зони»: суспільне сприйняття подій як «війни» і їх формальна юридична кваліфікація досі не збігаються, що ускладнює інституційне реагування. Стратегічна безпека України та інших демократій залежить від розвитку когнітивного імунітету й комплексної стратегії кіберстійкості для протидії фабрикації реальності.

Перспективи подальших досліджень: вивчення швидкості та масштабованості поширення deepfake-контенту і розробка ефективних технологічних інструментів його ідентифікації та блокування; формування міжнародної доктрини кваліфікації кібер- та інформаційних операцій як актів агресії; поглиблений аналіз впливу алгоритмів соціальних мереж на поляризацію суспільства в умовах гібридної війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вознюк О. Інформаційна війська як інструмент міжнародної політики (досвід для України). *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2024. № 50. С. 9–19. https://doi.org/10.31861/mhpi2024.50.9-19

2. Дерев'янко С. Гібридна війна: інформаційно-безпековий вимір. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія* . 2024. Вип. 18. https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-11

3. Кожушко В. Інформаційна війна в гібридних конфліктах: від пропаганди до кібервпливу. *Український політико-правовий дискурс.* 2025. https://doi.org/10.5281/zenodo.16658818

4. Пехник А., Бахметьєв А. Політична журналістика як гравець гібридної війни: виклики для українських медіа. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури.* 2025. Т. 17, № 1. С. 147–152. https://doi.org/10.15421/352519

5. Пехник А., Бахметьєв А. Конструкція політичної реальності в умовах інформаційної війни: когнітивна дилема журналіста. *Епістемологічні дослідження у філософії, соціальних і політичних науках.* 2025. Т. 8, № 1. С. 263–268. https://doi.org/10.15421/342532

6. Стецюк С. Маніпулятивні технології під час гібридної війни в Україні та їх вплив на громадську думку. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. 2018. Вип. 43. С. 153–161.

7. Rid T. Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare. New York Farrar, Straus and Giroux. 2020. 528 p

8. Jankowicz N. How to Lose the Information War: Russia, Fake News, and the Future of Conflict. London : I.B. Tauris. 2020. 296 c.

REFERENCES:

1. Vozniuk, O. (2024). Informatsiina viina yak instrument mizhnarodnoi polityky (dosvid dlia Ukrainy) [Information war as an instrument of international politics (experience for Ukraine)]. Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet, no. 50, pp. 9–19. https://doi.org/10.31861/mhpi2024.50.9-19 [in Ukrainian].

2. Derevianko, S. (2024). Hibrydna viina: informatsiino-bezpekovyi vymir [Hybrid war: the information and security dimension]. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriia: Politolohiia. Ivano-Frankivsk: Prykarpat. nats. un-t, iss. 18. https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-11 [in Ukrainian].

3. Kozhushko, V. (2025). Informatsiina viina v hibrydnykh konfliktakh: vid propahandy do kibervplyvu [Information war in hybrid conflicts: from propaganda to cyber influence]. Ukrainskyi polityko-pravovyi dyskurs. https://doi.org/10.5281/zenodo.16658818 [in Ukrainian].

4. Pekhnyk, A., & Bakhmetyev, A. (2025). Politychna zhurnalistyka yak aktor hibrydnoi viiny: vyklyky dlia ukrainskykh media [Political journalism as an actor of hybrid war: challenges for Ukrainian media]. Filosofiia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury. Dnipro: DNU, vol. 17, no. 1, pp. 147–152. https://doi.org/10.15421/352519 [in Ukrainian].

5. Pekhnyk, A., & Bakhmetyev, A. (2025). Konstruktsiia politychnoi realnosti v umovakh informatsiinoi viiny: kohnityvna dylema zhurnalista [Construction of politi-

cal reality in the context of information war: the journalist's cognitive dilemma]. Epistemolohichni doslidzhennia v filosofii, sotsialnykh i politychnykh naukakh. Dnipro: DNU, vol. 8, no. 1, pp. 263–268. https://doi.org/10.15421/342532 [in Ukrainian].

6. Stetsiuk, S. (2018). Manipuliatyvni tekhnolohii pid chas hibrydnoi viiny v Ukraini ta yikh vplyv na hromadsku dumku [Manipulative technologies during the hybrid war in Ukraine and their influence on public opinion]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia: Zhurnalistyka. Lviv: LNU im. Ivana Franka, iss. 43, pp. 153–161 [in Ukrainian].

7. Rid, T. (2020). Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare. New York: Farrar, Straus and Giroux. 528 p.

8. Jankowicz, N. (2020). How to Lose the Information War: Russia, Fake News, and the Future of Conflict. London: I.B. Tauris. 296 p.

Transformation of hybrid threats in the digital society

Popravka Mariia Oleksandrivna

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Odesa I. I. Mechnikov National University
Frantsuzkyi Blvd Blvd, 24/26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0003-6151-8540

This article analyses the transformation of hybrid warfare in the context of global digital transformation and identifies its key instruments aimed at achieving cognitive domination. Hybrid warfare – defined as the coordinated application of military, cyber, economic, and information-psychological means – has become the primary mechanism of foreign policy coercion, enabling the aggressor state to undermine sovereignty without a formal declaration of war by operating within the "grey zone" between peace and armed conflict. Three principal models of hybrid influence employed by Russia against Ukraine are examined: the cyber, information-psychological, and economic dimensions. Cyberspace has been transformed into a full-fledged theatre of operations, with cyberattacks paralysing critical infrastructure – energy, finance, and communications – and thereby constituting a direct act of state coercion. The rapid proliferation of deepfake technologies represents a qualitatively new dimension of information warfare: by generating hyper-realistic fabricated audiovisual materials, they do not merely manipulate facts but fabricate reality itself, launching a direct attack on political trust and the resilience of democratic institutions. The algorithmic architecture of social media platforms amplifies this effect by confining audiences within "media bubbles" and heightening their susceptibility to targeted disinformation. The article separately examines the legal "grey zone", demonstrating that Ukrainian legislation contains no direct definition of hybrid warfare, while international law remains devoid of mechanisms to qualify large-scale cyberattacks and deepfake campaigns as acts of aggression. Three strategic imperatives of counteraction are substantiated: the development of a state media literacy policy as the foundation of society's cognitive immunity; the formation of a comprehensive national cyber resilience strategy; and the adoption of international doctrines enabling the qualification of large-scale cyberattacks and disinformation campaigns as acts of aggression with corresponding consequences under international law.

Key words: *Hybrid warfare, information warfare, cognitive domination, Deepfake, cyberspace, cyberattacks, disinformation, media literacy, cyber resilience, information-psychological means, political trust, national security strategy.*

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Проноза Інна Іванівна

Інформаційні війни у системі політичних комунікацій: механізми психологічного впливу та політичного управління

УДК 32.019.5:327.5
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.24

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Проноза Інна Іванівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-2683-0630

Стаття присвячена комплексному науковому аналізу сучасного стану та механізмів функціонування інформаційних війн як детермінуючого чинника трансформації системи політичних комунікацій. Актуальність дослідження зумовлена безпрецедентним посиленням ролі інформаційного фактору в політичних процесах, де цифровізація суспільних відносин та розвиток соціальних медіа створили принципово нові виклики для політичного управління та національної безпеки. У роботі детально розглянуто еволюцію інформаційного протиборства: від класичних пропагандистських моделей до сучасних стратегій когнітивного домінування в умовах гібридних загроз. Метою статті є теоретичне обґрунтування ролі інформаційних війн у системі політичних комунікацій та з'ясування психологічних механізмів впливу, що використовуються в процесах сучасного політичного управління. Методологія дослідження базується на системному підході, компаративному аналізі та методах політико-психологічної інтерпретації стратегій дезінформації.

У результаті дослідження визначено, що інформаційна війна в цифрову епоху являє собою не просто поширення фейків, а цілеспрямований процес маніпулювання політичною свідомістю через деструкцію механізмів раціонального сприйняття реальності. Доведено, що використання технологій «рефлексивного управління» та емоційної поляризації в соціальних мережах дозволяє політичним акторам програмувати поведінку цільових аудиторій, обходячи логічні фільтри верифікації інформації.

Розкрито специфіку обчислювальної пропаганди та алгоритмічного маніпулювання, які створюють ілюзорні політичні наративи та підривають довіру до державних інститутів. З'ясовано, що досвід протидії гібридним загрозам свідчить про необхідність впровадження проактивних стратегічних комунікацій та формування когнітивного імунітету суспільства. Встановлено, що ефективність політичного управління в умовах інформаційних війн залежить від гармонізації зусиль держави та громадянського суспільства щодо створення захищеного комунікаційного простору. Сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення системи інформаційної безпеки України, що має особливе значення для збереження політичної стабільності в умовах триваючої воєнної агресії та післявоєнного відновлення.

Ключові слова: *інформаційна війна, політичний процес, гібридні загрози, політичні комунікації, політична свідомість, громадська думка, інформаційна безпека, політичне управління, політичні технології, дезінформація, пропаганда, політичні маніпуляції, соціальні мережі, цифровізація, штучний інтелект, демократія.*

Вступ. Сучасний етап розвитку світової політики характеризується трансформацією комунікаційних процесів та посиленням ролі інформаційного фактору у функціонуванні політичних систем. Цифровізація суспільних відносин, поширення соціальних медіа та розвиток глобальних комунікаційних мереж сприяли формуванню нових механізмів політичного впливу, серед яких особливе місце займають інформаційні війни. У сучасному політичному просторі інформація перетворюється не лише на ресурс комунікації, але й на стратегічний інструмент боротьби за владу, формування громадської думки та управління політичними процесами.

Інформаційні війни дедалі більше стають складовою системи політичних комунікацій, оскільки саме через комунікаційні канали здійснюється вплив на політичну свідомість, поведінку громадян та легітимацію політичних рішень. Використання медіа, цифрових платформ та соціальних мереж дозволяє політичним акторам формувати інформаційні наративи, маніпулювати суспільними настроями та створювати необхідні інтерпретації політичних подій. У цьому контексті інформаційні війни виступають важливим інструментом психологічного впливу, спрямованого на зміну політичних установок та моделей політичної поведінки.

Актуальність зумовлена посиленням ролі ІТ у політичному управлінні та необхідністю аналізу механізмів інформаційного впливу в політичних комунікаціях. Особливої уваги потребує дослідження психологічних аспектів інформаційних впливів, адже сучасні комунікаційні технології дозволяють не лише поширювати інформацію, але й конструювати відповідні емоційні та когнітивні реакції аудиторії. Це створює нові можливості для використання інформаційних стратегій у процесах політичного управління та прийняття політичних рішень.

Проблематика інформаційних війн, політичних комунікацій та інформаційного впливу досліджувалася у працях як зарубіжних, так і українських науковців. Серед зарубіжних дослідників варто відзначити роботи П. Померанцева, Й. Бенклера, Ф. Говарда, С. Вуллі, які аналізують феномен дезінформації, цифрової пропаганди та інформаційних операцій у сучасному медіапросторі. Питання полі-

тичних комунікацій та інформаційного впливу розглядали також М. Кастельс, Дж. Най, Н. О'Шонессі та інші дослідники. В українській політичній науці проблеми інформаційних війн та інформаційної безпеки досліджували Г. Почепцов, Б. Довганюк, О. Мартинюк, Є. Магда, О. Свідерська, Л. Смола, І. Проноза, В . Петрик.

Водночас, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, недостатньо вивченими залишаються психологічні механізми інформаційного впливу в системі політичних комунікацій та їх використання як інструменту політичного управління. З огляду на це, дослідження інформаційних війн як інструменту політичних комунікацій, психологічного впливу та політичного управління набуває особливої актуальності в умовах сучасних трансформацій політичного простору.

Мета та завдання. Дослідження інформаційних війн у системі політичних комунікацій та аналіз психологічних механізмів інформаційного впливу, які використовуються у процесах політичного управління.

Методи дослідження. Методологія дослідження ґрунтується на використанні системного підходу, що дозволяє розглядати інформаційні війни як складову політичних комунікацій та політичного управління. У роботі застосовано методи аналізу та синтезу, порівняльний метод, а також елементи контент-аналізу сучасних наукових публікацій, присвячених проблематиці інформаційних війн, політичних комунікацій та психологічних механізмів інформаційного впливу.

Результати. Сучасний політичний процес неможливо розглядати поза контекстом глобального інформаційного протиборства. Інформаційна війна у системі політичних комунікацій трансформувалася з допоміжного засобу ведення бойових дій у самостійний, домінуючий механізм політичного управління. Як зазначає І. Проноза, інформаційна війна за своєю сутністю є цілеспрямованим впливом на політичну свідомість і поведінку громадян, де засоби масової комунікації стають не просто ретрансляторами, а безпосередніми інструментами реалізації політичної стратегії [4, с. 78].

Визначення інформаційної війни в сучасній науковій парадигмі охоплює не лише поширення дезінформації, а й комплексний вплив на когнітивні фільтри сприйняття реальності. П. Сейб слушно зауважує, що в умовах цифрової епохи журналістика та дезінформація настільки тісно переплітаються, що інформація стає «зброєю першого удару», здатною паралізувати державні інститути ще до початку фізичного конфлікту [13, с. 42].

Зазначимо що центральним елементом інформаційної війни є психологічний вплив, спрямований на зміну ціннісних орієнтацій та моделей політичної поведінки. Ефективність таких операцій базується на експлуатації когнітивних упереджень аудиторії. П. Померанцев у дослідженні акцентує увагу на тому, що «…ключовою метою сучасної маніпуляції є не нав'язування єдиної ідеології, а руйнування самого поняття об'єктивної істини, що призводить до хаотизації суспільної свідомості» [12].

Так, основні механізми психологічного впливу в політичному управлінні включають:

– створення «рефлексивного управління» – це нав'язування об'єкту такої інформаційної бази, яка змушує його приймати рішення, вигідні суб'єкту впливу, при цьому сприймаючи їх як власні;

– емоційне зараження та поляризація – це використання соціальних мереж для швидкого поширення страху, гніву або недовіри. А. Бадавю, К. Лерман та Е. Ферара доводять, що політична маніпуляція в онлайні найефективніше працює через мікротаргетинг, підсилюючи вже існуючі в суспільстві розколи [8].

– механізм «інформаційного виснаження» – це перенасичення медіапростору суперечливими наративами, що змушує громадян відмовлятися від критичного аналізу подій. І. Пересипкіна підкреслює, що в контексті російсько-української війни цей механізм використовується для зниження рівня волі до спротиву та дезорієнтації міжнародної спільноти [2, с. 36].

Ключовим також є питання цифровізації та ролі ШІ (штучного інтелекту) як інструментів політичного маніпулювання.

Так, трансформація політичних комунікацій під впливом цифровізації створила сприятливе середовище для «обчислювальної пропаганди». Соціальні медіа змінили саму архітектуру формування громадської думки, перетворивши інформаційний простір на динамічне середовище швидкого поширення політичних наративів та символічних смислів. Як стверджують С. Вулей та П. Ховард, використання бот-мереж і автоматизованих алгоритмів дозволяє імітувати масову підтримку політичних рішень (астротурфінг), що створює хибне уявлення про легітимність владних дій [15]. У таких умовах цифрові платформи стають не лише каналами комунікації, але й інструментами стратегічного впливу на політичні установки громадян, формуючи керовані інформаційні потоки та посилюючи ефект маніпулятивного консенсусу.

Особливої актуальності набуває впровадження технологій штучного інтелекту (ШІ) в процеси інформаційного протиборства. З. Гулієв наголошує, що використання NLP-аналізу (обробка природної мови) для аналізу наративів у Twitter (X) дозволяє агресорам у реальному часі коригувати дезінформаційні наративи залежно від реакції аудиторії, що робить інформаційні атаки значно точнішими та небезпечнішими [11].

Політичне управління в умовах інформаційної війни набуває ознак «рефлексивного управління», де об'єкт впливу приймає рішення, які вигідні

суб'єкту, вважаючи їх власними. R. Faris, H. Roberts та Y. Benkler доводять, що мережева пропаганда здатна радикалізувати політичний дискурс, створюючи «інформаційні бульбашки», які ізолюють громадян від альтернативних точок зору [10]. Для наочності порівняємо методи класичної пропаганди та сучасних інформаційних операцій (Таблиця 1).

Розглянемо механізми «рефлексивного управління» у стратегіях інформаційного протиборства. Особливе місце в системі політичного управління в умовах інформаційної війни посідає технологія рефлексивного управління як ми раніше зазначали. Її сутність полягає у передачі опоненту (або широкій аудиторії) такої інформації, яка змушує його добровільно прийняти рішення, що насправді було заздалегідь запрограмоване агресором. Як зазначають дослідники, у сучасних інтернет-комунікаціях цей процес автоматизується за допомогою алгоритмів соціальних мереж, які створюють ілюзію самостійного вибору та незалежного формування думки [5]. Так, рефлексивне управління працює на рівні підсвідомих установок, використовуючи:

- метод «випередження»: формування первинної інтерпретації події, яку потім важко спростувати навіть фактами;
- метод «імітації реальності»: створення мережі фейкових експертів та лідерів думок, які легітимізують маніпулятивний наратив;
- метод «інформаційного каскаду»: штучне стимулювання вірального поширення певної ідеї, що створює ефект «більшості».

В свою чергу трансформація політичного управління в умовах мережевої пропаганди потребує неабиякої уваги. Ефективність сучасного політичного управління в умовах інформаційного протиборства значною мірою залежить від здатності політичних акторів контролювати цифрові екосистеми. Традиційна ієрархічна модель управління поступається місцем мережевим структурам, де ключовим ресурсом стає не стільки володіння інформацією, скільки здатність формувати «інформаційні бульбашки» (filter bubbles).

Такі дослідники, як Р. Фаріс, Х. Робертс та Й. Бенклер у фундаментальній праці «Мережева пропаганда» доводять, що маніпуляція та радикалізація в американській (і глобальній) політиці відбувається через створення замкнених медійних архітектур, де альтернативні точки зору свідомо блокуються або маргіналізуються [10, с. 215]. Це створює феномен «когнітивної ізоляції», що є ідеальним підґрунтям для політичного управління через страх та поляризацію.

В українському контексті цей механізм набуває особливої гостроти. Як зазначає І. Проноза, засоби масової інформації та комунікації в умовах війни перестають бути лише джерелом новин, а стають простором для «конструювання політичної реальності», де виграє той наратив, який швидше адаптується до емоційного стану суспільства [3]. Таким чином, політичне управління перетворюється на менеджмент сприйняття (perception management).

Також особливе місце в контексті нашої теми займають гібридні загрози та стійкість політичних систем. Інформаційна війна у системі політичних комунікацій не є ізольованим явищем, а вона є ядром гібридних загроз. Політичне управління в таких умовах вимагає не лише реактивних заходів (спростування фейків), а й проактивної стратегії формування стратегічного наративу. С. Волей підкреслює, що «обчислювальна пропаганда» здатна не лише дезорієнтувати виборців, а й фізично підірвати довіру до виборчих процесів як таких [15].

Для аналізу того, як дезінформація впливає на різні рівні політичної системи, пропонується розглянути наступну таблицю 2.

Відтак, інформаційні війни у системі політичних комунікацій перестають бути лише засобом дезінформації, перетворюючись на комплексну технологію деструкції політичного управління. Це вимагає від політичної науки розробки нових моделей

Таблиця 1

Порівняльна характеристика методів впливу у політичних комунікаціях

Критерії порівняння	Класична пропаганда (XX ст.)	Сучасна інформаційна війна (XXI ст.)
Канали поширення	ТБ, радіо, преса (односторонні)	Соціальні мережі, месенджери, ШІ (інтерактивні)
Суб’єкт впливу	Державні інституції	Державні актори, хакерські угруповання, бот-ферми
Об’єкт впливу	Масова аудиторія	Персоналізовані групи (мікротаргетинг)
Швидкість реакції	Низька (цикли публікацій)	Миттєва (Real-time перехоплення повістки)
Мета	Нав’язування ідеології	Хаотизація, розкол суспільства, втрата довіри

Таблиця 2

Вплив інформаційних операцій на елементи політичної системи

Елемент системи	Характер впливу	Очікуваний результат агресора
Політична свідомість	руйнування ціннісних орієнтирів	апатія, втрата віри в державу
Громадська думка	нав'язування штучних розколів	соціальна дестабілізація, протести
Політичні інститути	дискредитація лідерів та органів влади	делегітимізація управлінських рішень
Міжнародні відносини	поширення наративів про «втому» від війни	ізоляція держави на світовій арені

ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

стійкості, де головним чинником безпеки стає не лише технічний захист каналів зв'язку, а й розвиток когнітивного імунітету суспільства.

Висновки. Інформаційні війни у сучасній системі політичних комунікацій трансформувалися у засадничий механізм політичного управління, де контроль над смисловим простором стає визначальним фактором влади. В умовах глобальної цифровізації інформація виступає не лише ресурсом комунікації, а й стратегічним інструментом, здатним радикально змінювати архітектуру політичних процесів. Ефективність таких операцій базується на глибокій інтеграції маніпулятивних технологій у канали зв'язку, що дозволяє суб'єктам впливу легітимізувати необхідні політичні рішення через викривлення інформаційного фону.

Психологічний вплив у межах інформаційного протиборства спрямований на деструкцію когнітивних фільтрів політичної свідомості громадян. Технології «рефлексивного управління» та емоційної поляризації дозволяють програмувати поведінку аудиторії, обходячи раціональний аналіз фактів. У системі політичного управління це створює умови для прихованого маніпулювання громадською думкою, коли об'єкт впливу приймає нав'язані ззовні рішення, сприймаючи їх як власні ціннісні установки, що суттєво деформує засади демократичного вибору.

Стійкість політичної системи до викликів інформаційних війн вимагає відмови від суто реактивних методів захисту на користь проактивних стратегічних комунікацій. Захист інформаційної безпеки та формування когнітивного імунітету суспільства мають базуватися на прозорості комунікаційних мереж та вдосконаленні механізмів державного регулювання медіапростору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алещенко В. Інформаційно-психологічне протиборство в умовах війни. *Вісник наукових досліджень.* 2024. № 57. С. 32–37. DOI: https://doi.org/10.17721/1728-2217.2024.57.32-37

2. Пересипкіна І. Еволюція російських дезінформаційних стратегій у контексті російсько-української війни (2022–2025). *MediaForum.* 2025. № 16. С. 34–47. DOI: https://doi.org/10.31861/mediaforum.2025.16.34-47

3. Проноза І. І. Засоби масової інформації і комунікації в інформаційній війні як сучасна політична практика. *Politicus* 2020. № 3. С. 65–70. URL: http://politicus.od.ua/3_2020/12.pdf

4. Проноза І. І. Інформаційна війна: сутність та особливості прояву. *Актуальні проблеми політики.* 2018. Вип. 61. С. 76–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2018_61_9

5. Проноза І. І., Цимбал С. Ю. Інформаційна війна в сучасних інтернет-комунікаціях: українсько-європейські практики та виклики. *Politicus*. 2025. № 3. С. 97–102. DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.15

6. Сіленко А. *О. Інформаційно-психологічна війна як фактор військових конфліктів. Мистецтво і гуманітарні науки.* 2024. № 1. С. 11–18. DOI: https://doi.org/10.32782/3041-2005/2024-1-11

7. Фещенко І. Інформаційна війна як органічна складова сучасного збройно-політичного конфлікту. *Філософія і суспільство*. 2024. Вип. 35(2). С. 15–27. DOI: https://doi.org/10.15421/352111

8. Badawy A., Lerman K., & Ferrara E. (2018). Who falls for online political manipulation? arXiv. URL: https://arxiv.org/abs/1808.03281

9. Chang Y., et al. (2019). The value of misinformation and disinformation. arXiv. URL: https://arxiv.org/abs/1901.01464

10. Faris R., Roberts H., & Benkler Y. (2018). Network Propaganda: Manipulation, Disinformation, and Radicalization in American Politics. *Oxford University Press*. URL: https://academic.oup.com/book/26353

11. Gouliev Z. (2025). Propaganda and information dissemination in the Russo-Ukrainian war: NLP of Twitter narratives. arXiv. URL: https://arxiv.org/abs/2506.01807

12. Pomerantsev P. (2019). This Is Not Propaganda: Adventures in the War Against Reality. PublicAffairs. URL: https://www.publicaffairsbooks.com/titles/peter-pomerantsev/this-is-not-propaganda/9781541762114/

13. Seib P. M. (2018). Information at War: Journalism, Disinformation, and Modern Warfare. *Wiley.* URL: https://www.wiley.com/en-us/9781119472445

14. Shultz R. H., & Godson R. (1984). Dezinformatsia: Active Measures in Soviet Strategy. Pergamon Press. URL: https://archive.org/details/dezinformatsiaac0000shul

15. Woolley S. C., & Howard P. N. (Eds.). (2018). Computational Propaganda: Political Parties, Politicians, and Political Manipulation on Social Media. *Oxford University Press.* URL: https://global.oup.com/academic/product/computational-propaganda-9780190931414

REFERENCES:

1. Aleshchenko V. (2024). Informatsiino-psykholohichne protyborstvo v umovakh viiny [Information-psychological confrontation in terms of war]. Visnyk naukovykh doslidzhen, No. 57, 32–37. DOI: https://doi.org/10.17721/1728-2217.2024.57.32-37 [in Ukrainian].

2. Peresypkina I. (2025). Evoliutsiia rosiiskykh dezformatsiinykh stratehii u konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny (2022–2025) [Evolution of russian disinformation strategies in the context of the russian-Ukrainian war (2022–2025)]. MediaForum, No. 16, 34–47. DOI: https://doi.org/10.31861/mediaforum.2025.16.34-47 [in Ukrainian].

3. Pronoza I. I. (2020). Zasoby masovoi informatsii i komunikatsii v informatsiinii viini yak suchasna politychna praktyka [Mass media and communications in information warfare as a modern political practice]. Politicus, No. 3, 65–70. URL: http://politicus.od.ua/3_2020/12.pdf [in Ukrainian].

4. Pronoza I. I. (2018). Informatsiina viina: sutnist ta osoblyvosti proiavu [Information war: essence and features of manifestation]. Aktualni problemy polityky, Vyp. 61, 76–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2018_61_9 [in Ukrainian].

5. Pronoza I. I., Tsymbal S. Yu. (2025). Informatsiina viina v suchasnykh internet-komunikatsiiakh: ukrainsko-ievropeiski praktyky ta vyklyky [Information war in modern Internet communications: Ukrainian-European practices and challenges]. Politicus, No. 3, 97–102. DOI: https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.15 [in Ukrainian].

6. Silenko A. O. (2024). Informatsiino-psykholohichna viina yak faktor viiskovykh konfliktiv [Information-psychological warfare as a factor of military conflicts]. Mystetstvo i humanitarni nauky, No. 1, 11–18. DOI: https://doi.org/10.32782/3041-2005/2024-1-11 [in Ukrainian].

7. Feshchenko I. (2024). Informatsiina viina yak orhanichna skladova suchasnoho zbroino-politychnoho konfliktu [Information warfare as an organic component of modern armed-political conflict]. Filosofiia i suspilstvo, Vyp. 35(2), S. 15–27. DOI: https://doi.org/10.15421/352111 [in Ukrainian].

8. Badawy A., Lerman K., & Ferrara E. (2018). Who falls for online political manipulation? arXiv. URL: https://arxiv.org/abs/1808.03281

9. Chang Y., et al. (2019). The value of misinformation and disinformation. arXiv. URL: https://arxiv.org/abs/1901.01464

10. Faris R., Roberts H., & Benkler Y. (2018). Network Propaganda: Manipulation, Disinformation, and Radicalization in American Politics. Oxford University Press. URL: https://academic.oup.com/book/26353

11. Gouliev Z. (2025). Propaganda and information dissemination in the Russo-Ukrainian war: NLP of Twitter narratives. arXiv. URL: https://arxiv.org/abs/2506.01807

12. Pomerantsev P. (2019). This Is Not Propaganda: Adventures in the War Against Reality. PublicAffairs. URL: https://www.publicaffairsbooks.com/titles/peter-pomerantsev/this-is-not-propaganda/9781541762114/

13. Seib P. M. (2018). Information at War: Journalism, Disinformation, and Modern Warfare. Wiley. URL: https://www.wiley.com/en-us/9781119472445

14. Shultz R. H., & Godson R. (1984). Dezinformatsia: Active Measures in Soviet Strategy. Pergamon Press. URL: https://archive.org/details/dezinformatsiaac-0000shul

15. Woolley S. C., & Howard P. N. (Eds.). (2018). Computational Propaganda: Political Parties, Politicians, and Political Manipulation on Social Media. Oxford University Press. URL: https://global.oup.com/academic/product/computational-propaganda-9780190931414

Information warfare in the system of political communications: mechanisms of psychological impact and political management

Pronoza Inna Ivanivna

Candidate of Political Science,
Associate Professor at the Department
of Political Sciences and Law
State Institution "South Ukrainian National
Pedagogical University
named after K. D. Ushinsky"
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2683-0630

The article is devoted to a comprehensive scientific analysis of the current state and functioning mechanisms of information warfare as a determining factor in the transformation of the system of political communications. The relevance of the study is driven by the unprecedented strengthening of the information factor's role in political processes, where the digitalization of social relations and the development of social media have created fundamentally new challenges for political management and national security. The work examines in detail the evolution of information confrontation: from classical propaganda models to modern strategies of cognitive dominance in the context of hybrid threats.

The purpose of the article is to provide a theoretical substantiation of the role of information warfare in the system of political communications and to identify the psychological mechanisms of influence used in modern political management processes. The research methodology is based on a systems approach, comparative analysis, and methods of politico-psychological interpretation of disinformation strategies.

The results of the study determine that information warfare in the digital age is not merely the spread of "fakes," but a purposeful process of manipulating political consciousness through the destruction of mechanisms for the rational perception of reality. It is proven that the use of "reflexive control" technologies and emotional polarization in social networks allows political actors to program the behavior of target audiences, bypassing the logical filters of information verification.

The specificity of computational propaganda and algorithmic manipulation, which create illusory political narratives and undermine trust in state institutions is revealed. It is established that the experience of countering hybrid threats demonstrates the need for implementing proactive strategic communications and forming the cognitive resilience of society. It is found that the effectiveness of political management in the conditions of information warfare depends on the harmonization of efforts between the state and civil society to create a secure communication space. Specific proposals are formulated to improve Ukraine's information security system, which is of particular importance for maintaining political stability in the context of ongoing military aggression and post-war recovery.

Key words: *information warfare, political process, hybrid threats, political communications, political consciousness, public opinion, information security, political management, political technologies, disinformation, propaganda, political manipulation, social networks, digitalization, artificial intelligence, democracy.*

Дата першого надходження статті до видання: 10.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Серов Роман Ігорович

«Інформаційний реверс» інтерпретацій політичної реальності в українсько-французькому дискурсі

УДК 327(477:44):32:316.776:070
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.25

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Серов Роман Ігорович
аспірант кафедри політології
Одеського національного університету
імені І. І. Мечнікова
вул. Французький бульвар, 24/26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0001-9146-1264

Стаття присвячена емпіричному дослідженню феномену «інформаційного реверсу» як повторного виникнення та переосмислення інтерпретацій політичної реальності На основі діахронічного дискурс-аналізу розглянуто еволюцію медійних та політичних наративів, що супроводжували ключові події двосторонніх відносин, зокрема питання євроатлантичної інтеграції України, безпекових гарантій та стратегічного партнерства в українсько-французькому співробітництве. Центральним кейсом дослідження обрано дискурс навколо гарантій безпеки для України Будапештського меморандуму 1994 року. Протягом кількох десятиліть цей дискурс зазнавав численних інтерпретаційних трансформацій і набував нового суспільно-політичного звучання. Автор простежує, як зміна історичного контексту, позицій політичних акторів та медійних інтерпретаторів формувала нові смисли, що інколи мали більший резонанс, ніж первинні події. У статті аналізуються погляди українських і французьких політиків, аналітиків та журналістів, а також вплив їхніх оцінок на публічні дебати. Особлива увага приділяється методологічним аспектам використання понять «дискурс» і «дискурсивний аналіз» як дослідницьких категорій. Розгляд теми з використанням підходів діахронічного політичного дискурс-аналізу демонструє, що «інформаційний реверс» неодноразово змінює модифікації ментальних моделей, тобто ідеологічне наповнення політичних наративів у різних верствах суспільства аж до їхнього діалектичного перетворення. Дослідження використовує інструментарій основних і допоміжних методів гуманітарних наук: порівняльно-історичного, структурно - функціонального, системного, феноменологічного тощо. Зроблено висновок про тривалий вплив дискурсу ядерного роззброєння України на сучасні політичні інтерпретації та перспективи його подальшого переходу з актуального інформаційного поля до академічної площини.

Ключові слова: *Україна, Будапештський меморандум,інтерпретації, ядерне роззброєння, політична реальність, українсько-французькі відносини, інформаційний реверс, дискурс-аналіз.*

Вступ. Дослідження проблеми інтерпретацій політичної реальності в українсько-французькому дискурсі в роки незалежності показало, що за цей досить тривалий період інтерпретації низки серйозних політичних подій, що відбулися, неодноразово знову виникали в інформаційному просторі в нових умовах і у нових «прочитаннях». Причому це зворотно-поступальне явище, яке ми називаємо «інформаційним реверсом», іноді мало набагато більший соціальний резонанс і політичні наслідки, ніж під час своєї першої появи.

Підписання Будапештського меморандуму і досить оперативне звільнення території України від ядерної зброї стало явищем всесвітньо-історичного масштабу. Але з часом ця тема раптово повернулася з гострими політичними дискусіями на десятиліття, затухаючи і знову вириваючись у міжнародний інформаційний простір. Це наочний приклад тривалого і змістовного інформаційного реверсу окремого виділеного дискурсу на базовій платформі українсько – французьких відносин. Розглядаючи двостороннє співробітництво України та Франції у зазначений період як базову дискурсивну платформу, можна ще виділити окремі самостійні дискурси з характерними властивостями «інформаційного реверсу». Наприклад: «Наслідки Будапештського меморандуму – політична реальність і пакти гарантій безпеки»; «Українсько-французький діалог про перспективи членства в ЄС і НАТО»; «Париж: **за** і **проти** євроатлантичних прагнень України»; «Дорожні карти українсько-французьких відносин: результати та уроки» тощо. До тогож багаторічна практика двосторонніх відносин нашої країни з ФР вимагає серйозних наукових узагальнень для нової зовнішньополітичної стратегії України.

Мета дослідження. Метою емпіричного дослідження є розкриття змісту категорії «інформаційного реверсу» і потенціалу практичного використання в рішенні завдань науково-аналітичного моніторингу інформаційного простору та інтерпретацій політичної реальності.

Методи дослідження. Розгляд даної теми передбачає використання підходів діахронічного політичного дискурс-аналізу, який в останні десятиліття набуває все ширшого поширення в гуманітарних наукових дослідженнях.

Ці терміни, що увійшли в наукове середовище в XX столітті, не мають точного і безперечного визначення і по-різному перекладаються європейськими мовами. Наприклад, дискурс – це текст, розмова або бесіда, лекція тощо. Дискурсивний аналіз (дискурс-аналіз) часто трактується довільно і розширено, змішуючи теоретичні та суто утилітарні підходи.

Ми розглядаємо їх тільки як методологічні, дослідницькі категорії. Значення багатозначних термінів – дискурс, дискурсивний аналіз, дис-

курсивні параметри тощо, набуває чіткої визначеності залежно від галузі або напряму (базової платформи), обмежень дослідження (зокрема хронологічних),інших необхідних параметрів. Наприклад, якщо мова йде про інтерпретації політичної реальності в українсько-французькому дискурсі в певний період, то термінологія дослідження, його напрямок , зміст та межі не вимагають додаткових тлумачень. Автор використовує також інструментарій основних і допоміжних методів гуманітарних досліджень: порівняльно-історичного, структурно-функціонального, системного, антропологічного, феноменологічного, психологічного та ін.

Слід зазначити, що такі підходи та інструментарій розширюють свободу у виборі та інтерпретації дискурсивних конструктів при обов'язковому дотриманні наукової коректності та об'єктивності.

Результати. У даному випадку в якості предмета аналізу розглянуто один з таких дискурсів, який продемонстрував високий потенціал резонансного «інформаційного реверсу» протягом декількох десятиліть. Це тема ядерного роззброєння та гарантій безпеки для України в Будапештському меморандумі 1994 року з боку ядерних держав – підписантів: США, Російської Федерації, України, Великої Британії.

Ще в 1992 році Президент України Л. Кравчук письмово повідомив Президента США Дж.Буша про готовність ліквідувати третій у світі український арсенал ядерної зброї та її носіїв; 5 грудня 1994 року глави держав України, США, РФ і Великої Британії Л. Кучма, Б. Клінтон, Б. Єльцин, і Д. Мейджор підписали в Будапешті Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї.

До цього рішення про демонтаж і передачу ядерної зброї Росії приєдналися Білорусь і Казахстан. Пізніше про підтримку меморандуму офіційно заявили ядерні держави Франція і Китай.

Політики і військові, українська та світова громадськість в цілому із задоволенням зустріли цю новину як реальний результат закінчення «холодної війни», забезпечення точного обліку і запобігання «розповзання» ядерної зброї. Українське політичне керівництво та громадськість були солідарні з тим, що навантаження на бюджет країни різко знизиться, а економіка отримає потужний фінансовий стимул до розвитку та підвищення добробуту народу. Крім того, очікувалося стрімке зростання міжнародного авторитету України та режим найбільшого сприяння на шляху до євроатлантичного співтовариства. На той момент альтернативні інтерпретації в публічному просторі не проглядалися. Однак політична реальність склалася інакше. Постраднянська економіка України стрімко деградувала, фінансова система була вражена небаченою інфляцією. Поспішний демонтаж військово-технічної інфраструктури ракетно-ядерного комплексу істотних преференцій країні не приніс.

Історія з роззброєнням почала забуватися. Але через 15 років, екс-президент України Л.Кучма на Міжнародній президентській конференції в Ізраїлі (2009) підняв тему Будапештського меморандуму, який, за його визначенням, виявився просто нічого не значущим, порожнім листком паперу. Потім він розповів про свою давню розмову в Парижі з Президентом ФР Франсуа Міттераном, який відверто відгукнувся про ціну обіцянок забезпечити Україні безпеку та непорушність кордонів, даних з боку Б.Клінтона, Д. Мейджора і Б.Єльцина при підготовці Будапештського меморандуму 1994 року. Досвідчений політик попереджав нового українського президента: «Юначе, вас обдурять» [15].

Л.Кучма згадував про це неодноразово, виправдовуючи свою недовіру до попередження тим, що не міг допустити такого цинізму в зовнішній політиці з боку великих держав.

Нові інтерпретації цієї теми замиготіли в промовах політиків і в пресі в 2014 році. Так вийшло, що 20-я річниця меморандуму збіглася з надзвичайним загостренням українсько-російських відносин.

Наприклад, в публікації О.Білоколоса тема міжнародних гарантій розглянута в історичній ретроспективі [1]. Він послався на погляди французького історика дипломатії Жана-Батіста Дюрозеля, висловлені в книзі «Історія дипломатії з 1919 р. до наших днів» про Пакт загальної відмови від війни 1928 року. Пакт Бріана-Келога – це апогей дипломатії «пактоманії». На думку Ж.-Б. Дюрозеля, це була небезпечна ілюзія.

О. Білоколос простежує приклади таких гарантій, і навіть від імені РБ ООН і НАТО у відношенні України. Підсумок його короткого огляду виявився невтішним. Він з'ясував, що в процесі активної міжнародної дискусії гарантії незастосування ядерної зброї проти неядерних держав отримали умовну назву «негативні», а гарантії допомоги в разі нападу – «позитивні». Але, незважаючи на певний прогрес – Резолюція РБ ООН №225 (1968), Резолюція РБ ООН №984 (1995), – державам, які не є членами «ядерного клубу», все ж не вдалося домогтися прийняття де-юре і де-факто конкретних гарантій, що зобов'язують, – ні «позитивних», ні навіть «негативних» у формі міжнародного багатостороннього документу (договору, конвенції, або інших заходів і програм).

З огляду на вищевказане, автор скептично поставився щодо реанімації цієї «небезпечної ілюзії» – нападу «пактоманії» тодішнього міністра закордонних справ П. Клімкіна, який оприлюднив в «Українській правді» 20.07.2014 р. незрозумілу ідею «перехресних гарантій безпеки». О. Білоколос навпаки запропонував цілу програму конкретних, і, як йому здавалося, реальних заходів щодо зміц-

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

нення безпеки України, які були підхоплені низкою інших публікацій.

Наприклад, в боротьбі з ілюзіями «пактоманії» автор пропонував курс на силову політику стримування, не виключаючи створення високоточних крилатих ракет, що дістають 2500 км до Єкатеринбурга [1]. Того часу ця інтерпретація не сприймалася як щось більше, ніж право автора на свободу слова, але через кілька років вона стала політичною реальністю.

З іншого боку, деякі українські аналітики наполягали, що Будапештський меморандум – не порожній аркуш, а повноцінний міжнародний договір. Ретельний аналіз проведено в статті П. Жовніренко [5], який доводить, що згідно з нормами міжнародного права він не потребував ратифікації і є обов'язковим до виконання.

Безперспективний Нормандський формат пропонувалося замінити на Будапештський, тобто замість президента Франції і канцлера Німеччини посадити за стіл переговорів президента США і прем'єр-міністра Великобританії. Але як? Автор рекомендує: наполегливо пропонувати підписантам відтворити єдиний перспективний формат переговорів [5]. Такі пропозиції з боку українських політиків лунали неодноразово. Згоди на це з боку США, РФ і Великобританії не було.

Вважалося, що, виходячи з тексту Меморандуму,його умови не порушені. В офіційних заявах, наприклад, американських.зазначалося: «Хоча Меморандум не має юридично зобов'язуючої сили, ми серйозно ставимося до цих політичних зобов'язань» [14].

Серед французьких медійних інтерпретацій були досить радикальні, які надали відчутну підтримку лінії України на жорстку конфронтацію з РФ. Наприклад, науковий співробітник Французького інституту геополітики та Інституту Томаса Мора Ж.-С.Монгреньє переконував, що домовленості в Будапешті лягли в основу міжнародного права, а спроби їх дезавуювати – «гра в софістику» [7]. Його припущення щодо відлучення В.Путіна від «G8» підтвердилося. А ось щодо закінчення української кризи, реального бачення науковцю бракувало. Прозвучали дивні міркування про можливий опір агресору при «кричущій нерівності сил», де «архаїчні інстинкти» народу, що прокинулись, можуть серйозно впливати на результат протистояння. Через кілька років англійському журналісту газеті «Економіст» вдалося на власні очі спостерігати пророцтва кабінетного стратега щодо можливостей «архаїчних інстинктів. У заголовку повідомлялося, що виробництво дронів в Україні збільшилося. На секретному полігоні на північ від Києва, – говорится надалі,- група добровольців (у тому числі жінки) вивчає засади збивання безпілотників. То був експеримент, «покликаний відродити імпровізаційний дух перших тижнів війни. Цей загін, що складається з графічних дизайнерів, акторів, юристів та невролога, більше нагадує «Тятькину армію», ніж преторіанську гвардію» [13].

Серед рішучих прихильників активної протидії В.Путіну також був помітним відомий політолог і журналіст Олів'є Ведрін. В українських ЗМІ у президентську каденцію П.Порошенка він був категоричний і вимогливий щодо частини наступальної позиції, переконуючи, що російське лобі у Франції – це всього лише невеликі групи вкрай правих і вкрай лівих політичних сил [4]. Але, коли В.Зеленський почав діалог з Е.Макроном щодо відновлення переговорів у Нормандському форматі, О.Ведрін заговорив інакше: «Що ми спостерігаємо зараз? Повернення Росії в ПАРЄ, посилення російського лобі в Євросоюзі, спроби Трампа повернути РФ в «Велику сімку», проросійська риторика Макрона, Німеччина і «Північний потік-2», мережа кишенькових популістських партій у ЄС, які просувають ідею скасування санкцій… У Франції дуже сильне російське лобі в бізнесі. Багато французьких бізнесменів проти продовження санкцій. Ви в Україні повинні враховувати це лобі, як у Франції, так і в Німеччині»[8,с.74].

Знання таких особливостей авторів – важлива умова в дослідженні медійних інтерпретацій і дає досліднику підстави для критичного ставлення до інформації та мотивів, за якими інтерпретатор змінює свої оцінки радикальним чином

Після оновлення Мінських перемовин у 2020 році, голову української делегації екс-президента Л. Кучму змінив екс-президент Л. Кравчук, якій одразу заявив, що підписанти Будапештського меморандуму 1994 року отримали з України ядерну зброю та інші компоненти вартістю 300 млрд. доларів, а тому повинні реально допомагати Україні в вирішенні питань Донбасу і Криму.

Проте тема Будапештського формату турбує українців не тільки і не стільки у зв'язку з Нормандським форматом, але й з інших боків. З'явилися нові публікації з питаннями, чи дійсно Україні необхідно було підписати Меморандум через тиск ззовні і загрози міжнародної ізоляції? Ці та інші питання знов придбали громадське звучання після виходу в 2015 році книги колишнього міністра екології Ю. Костенка «Історія ядерного роззброєння» та його публічних виступів.

Серед питань були такі, що мали відповіді у різних інтерпретаціях, але були й такі, що не мали ніяких зрозумілих пояснень. Чому, наприклад, цього не зробили Індія, Пакистан, КНДР і Ізраїль? Чому процес демонтажу ядерних сил проводився так поспішно? Передача в Росію першої, підкреслимо – тільки першої партії ядерних зарядів і носіїв, планувалась на 7 років. Тоді чому замість цього все вивезли за півтора року? Адже вартість ядерних

зарядів, ракет, шахт, ракетоносців і всієї інфраструктури обслуговування була гігантською (за деякими оцінками тільки збагачений уран і плутоній-більш 100 млрд. доларів). Новенькі ТУ-160 («Білий лебідь»), вартістю кожен 250 млн. доларів, мали всього від 100 до 460 годин нальоту, однак були розпиляні [16].

Для автора книги і його прихильників відповіді зрозумілі. Вони вважали за необхідне вимагати суду для всіх, хто просував цю угоду на шкоду країні.

Ця тема не пройшла непомітною. Вона приведена в систему з солідною базою фактичних матеріалів. Тому це питання залишилось в дебатах про політичну спадщину та в проектах українського вибору, особливо після того, як книга була знов перевидана у 2024 році [6]. З наступними численними презентаціями та відгуками в інтернет-мережах і ЗМІ.

Водночас, інтерпретації з цих питань не змогли вчасно зайняти помітне місце в інформаційному полі, бо були зрушені новими подіями політичного життя. До того ж, на презентаціях та інтерв'ю автор стверджує, що американські партнери ще у 1992 році запропонували Л.Кравчуку допомогу в утилізації ядерних зарядів в обмін на фінансову допомогу і членство в НАТО, оскільки інших реальних гарантій безпеки в світі не існує. Л.Кравчук не став обговорювати цю тему. Автор вважає це непростимою помилкою. На наш погляд, було б помилкою повірити в ці обіцянки. За тридцять з гаком років євроатлантичний курс України не дав жодних істотних преференцій, навіть ПДЧ (План дій для членства) в НАТО.

У 2016 році аналітична компанія «Українська призма» оприлюднила підсумки опитування 50 експертів-політологів, дипломатів, міжнародників про досягнення та невдачі зовнішньої політики країни за 25 років незалежності Найбільшим провалом було визначено підписання Будапештського меморандуму 1994 р. [12].

Жарке літо 2021 року ще більше підігріла у кінці липня дискусія політиків і експертів про чергову заяву з президентського оточення від глави парламентської депутатської фракції «Слуга народу» Д.Арахамії. У його дещо екстравагантної інтерпретації знову спливла тема Будапештського меморандуму, який,на його думку, не потрібно було б підписувати у такій редакції. Зберігши ядерну зброю можна було не лише гарантувати безпеку країни, але і «шантажувати» інші держави, щоб давали гроші на підтримку ядерного потенціалу в штатному стані [9].

Президент В. Зеленський висловлював своє ставлення більш дипломатично, вважаючи неправильним прагнути повернути ядерний статус. Але відмову від ядерної зброї вважав великою помилкою і навіть зрадою України [12].

Цими інтерпретаціями, які викликали бурну реакцію не тільки в український,але й міжнародній пресі, був досягнутий несподіваний результат. Уперше в історії країни виникла майже повна єдність усіх політичних сил від правого до лівого флангів на платформі критики президентського курсу, як на міжнародній арені, так і у внутрішній політиці країни [10]. У відгуках і коментарях в українській пресі були жорсткі і уїдливі висловлювання, наприклад:«…заява не отримала схвалення. Користувачі нагадали нардепу про досвід Північної Кореї та Ірану і назвали заяву «вологими фантазіями» і «бесідою ядерних імпотентів» [10].

З початком військового протистояння з РФ у 2022 році ця тема знову з'явилася в українському інформаційному просторі з новою ідеологічною перспективою. Висловлена як припущення в попередньому десятилітті, в умовах війни вона формулювалася як практичне завдання відтворення власного ракетного озброєння середньої дальності для обстрілу об'єктів в Росії на відстані від 300 до 2–3 тис. км.

Цього разу ракетна програма України в 2022–2026 рр. «вибухнула» виробництвом цілої серії власних крилатих і балістичних ракет: «Фламінго», «Нептун», «Барс», FP-7, FP-9, і величезної кількості різних моделей дронів [2]

Прогрес настільки значний, що аналітики вже взялися обчислювати варіанти ракетних ударів по т.зв. «Ямальському хресту» (траси газопроводів на півострові Ямал) з метою різкого зниження експортних можливостей РФ для отримання коштів на війну з Україною [3]. Неважко припустити, що подальша ескалація цієї війни може отримати дієвий стимул до продовження. Успіхи в цьому напрямку викликають хворобливу захопленість аналітиків, але не повинні обманювати політиків.

І ось тут є сенс «зупинитися – озирнутися», згадати мотиви того покоління політиків, які здійснили ядерне роззброєння.

Перший президент України Леонід Кравчук визнавав: «Суть меморандуму абсолютно правильна. Сказано, що держави будуть гарантувати Україні суверенітет, територіальну цілісність і незалежність, і будуть захищати від можливого нападу. Але як? Цього власне і немає»[9]. Тим, хто шкодує про втрату ядерного щита, опоненти нагадують, що принципово без'ядерний статус країни був визначений і урочисто проголошений ще у Декларації про державний суверенитет України,прийнятої 16 липня 1990 року.

Дискурс, сформований у 1992–1994 рр., утримується в інформаційному просторі як чинний фактор четверте десятиліття. Всі Президенти країни надавали свої оцінки з цього приводу, але єдність відсутня.

Оцінки цього дискурсу з самого початку були суперечливими. Сам факт ядерного роззброєння України став подією величезного політичного та історичного масштабу. Його наслідки та уроки оціню-

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

ються неоднозначно. Але як об'єкт дослідження він завжди буде цікавим.

Висновки. Новий світовий порядок у XXI столітті в зіткненні з глобалізмом породжує безліч турбулентних процесів. Деякі процеси набувають стійкості та довготривалого впливу на політичну реальність та її інтерпретації.

Дослідження «інформаційного реверсу» на прикладі виділеного дискурсу дозволяє висвітлити його еволюцію, оновлення його ідеологічного змісту в моменти повернення в інформаційне поле, де явно проявляються різні модифікації ментальних моделей соціально-активних акторів. Навіть президенти країни не мають консолідованої позиції з цієї проблеми.

З плином часу після низки реверсних циклів в інтерпретаціях політичної реальності почали займати помітне місце все більш радикальні оцінки цієї події навіть до її діалектичного перетворення на свою протилежність. З'явившись як подія планетарного масштабу щодо скорочення одного з найбільших ядерних арсеналів, через кілька ступенів «інформаційного реверсу» відбулося повернення дискусії з «новим баченням» і реальними діями щодо переозброєння України засобами сучасної війни.

Можливості активного політичного впливу цієї «новій редакції», найімовірніше, будуть вичерпані тільки з встановленням миру в Україні, перейшовши як науковий факт в академічну сферу.

Як ми зазначили вище, на базовій дискурсивній платформі можна відокремити різні дискурси та глибоко дослідити їхній зміст, або сформувати різні пакети дискурсів і проводити пакетні емпіричні дослідження інтерпретацій політичної реальності, які дадуть результати для нової якості аналізу і теоретичних узагальнень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. О. Бєлоколос. Деякі роздуми про Будапештський меморандум та міжнародні гарантії безпеки України; Дзеркало тижня. 28.11–05.12.2014. URL: https://zn.ua/ukr/international/deyaki-rozdumi-pro-budapeshtskiy-memorandum-ta-mizhnarodni-garantiyi-bezpeki-ukrayini -. html (дата звернення: 12.10.2023.).

2. Главред-Інфо, 4 верес. 2025; 800 кг вибухівки дістануть до Москви:ЗМІ про нову українську балістику; – https://glavred.info/ukraine/800-kg-vzryvchatki-dostanut-do-moskvy-smi-o-novoy-ukrainskoy-ballistike-10695269.html

3. Главред-Інфо, 4 верес. 2025; Україна може підірвати «ямальський хрест»: прогноз далекобійних ударів по РФ; https://glavred.info/ukraine/ukraina-mozhet-vzorvat-yamalskiy-krest-prognoz-dalnoboynyh-udarov-po-rf-10695251.html

4. Електронні вісті. URL: http://elvisti.com/news/2016/6/15/v-kieveprezentovaliissledovanie-audit-vneshney-politiki-ukraina-franciya (дата звернення: 12.10.2023.).

5. П. Жовниренко. Апологія Будапештського меморандуму. День. 30.07.2019.

6. Ю.Костенко. Історія ядерного роззброєння України. Київ, Ярославів Вал, 2024; 464 с.- https://yar-val.com.ua/yurii-kostenko.-istoriia-yadernoho-rozzbroienniia-ukrainy./

7. Ж.- С. Монгреньє. Мир – річ значно тендітніша, ніж здається. URL: https://texty.org.ua/fragments/52264/ (дата звернення: 12.10.2023.).

8. Р. І. Серов. Медіа-інтерпретації українсько-французького політичного діалогу (2014.–2020.). Політикус. Вип. 3. Одеса, 2020. с. 73.

9. ТСН.28.08.2021; Топ-5 міфів, у які вірять українці: від збереження ядерної зброї… https://tsn.ua/ru/exclusive/top-5-mifov-v-kotorye-veryat-ukraincy-ot-sohraneniya-yadernogo-oruzhiya-kto-vzaimoponimaniya-s-rossiey-1854979. -html

10. Telegraf. 29.07.2021; «Закроют как Северную Корею» – https://telegraf.com.ua /ukraina/politika/5673260-zakroyut-kak-severnuyu-koreyu-v-seti-raskritikovali-zayavlenie-arahamii-pro-budapeshtskiy-memorandum.html

11. Українсьа Правда.01. лют.2021. Зеленський: Якби Україна мала ядерну зброю,вторгнення Росії не було б; https://www.pravda.com.ua/rus/news/2021/02/01 /7281898/.

12. Українська призма. Незалежність і дипломатія: чого досягнула Україна у світі? Топ-5 найбільших здобутків та найгучніших невдач України за 25 років незалежності. Зовнішня політика 2019. Аналітичне дослідження / Фонд ім. Ф. Еберта. Київ : 2020. 390 с.

13. The Economist. Ukraine is scaling up interceptor drones.-26/02/2026, https://www.economist.com/europe/2026/02/26/ukraine-is-scaling-up-interceptor-drones. (дата звернення:27.02.2026.).

14. .Media Statement by the U.S. Embassy in Minsk. 12.04.13 https://web.archive.org/web/20140419030507/http:/minsk.usembassy.gov/budapest_memorandum.html (дата звернення:26.02.2026.)

15. V. Popkov, R. Serov. Ukrainian-French Discourse: Peculiarities of Political Reality Interpretations. Evropský politický a právní diskurz. 2021. Svazek 8, 1. vydání. S. 178–189; https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2021/2021-8-1/eppd_2021_8_1.pdf

16. Ukrainian Military Pages. 05.12.2016. (оновлено 27.01.2019.). URL:https://www.ukrmilitary.com/2016/12/strategic-nuclear-forces-of-ukraine.html (дата звернення: 09.04.2019.).

REFERENCES:

1. Bielokolos, O. (2014). Deiaki rozdumy pro Budapeshtskyi memorandum ta mizhnarodni harantii bezpeky Ukrainy [Some reflections on the Budapest Memorandum and international security guarantees of Ukraine]. Dzerkalo tyzhnia, 28.11–05.12.2014. URL: https://zn.ua/ukr/international/deyaki-rozdumi-pro-budapeshtskiy-memorandum-ta-mizhnarodni-garantiyi-bezpeki-ukrayini-.html (accessed: 12.10.2023). [in Ukrainian].

2. Hlavred-Info (2025). 800 kh vybukhovoi rechovyny distanut do Moskvy: ZMI pro novu ukrainsku balistyku [800 kg of explosives will reach Moscow: media on the

new Ukrainian ballistic missile]. 4 September 2025. URL: https://glavred.info/ukraine/800-kg-vzryvchatki-dostanut-do-moskvy-smi-o-novoy-ukrainskoy-ballistike-10695269.html (accessed: 26.02.2026). [in Ukrainian].

3. Hlavred-Info (2025). Ukraina mozhe pidirvaty «yamalskyi khrest": prohnoz dalekobiinykh udariv po RF [Ukraine may destroy the «Yamal cross": forecast of long-range strikes against the Russian Federation]. 4 September 2025. URL: https://glavred.info/ukraine/ukraina-mozhet-vzorvat-yamalskiy-krest-prognoz-dalnoboynyh-udarov-po-rf-10695251.html (accessed: 26.02.2026). [in Ukrainian].

4. Elektronni visti (2016). V Kyievi prezentovano doslidzhennia «Audyt zovnishnoi polityky Ukraina–Frantsiia" [In Kyiv the study "Audit of Ukraine–France Foreign Policy" was presented]. URL: http://elvisti.com/news/2016/6/15/v-kieveprezentovaliissledovanie-audit-vneshney-politiki-ukraina-franciya (accessed: 12.10.2023). [in Ukrainian].

5. Zhovnirenko, P. (2019). Apolohiia Budapeshtskoho memorandumu [Apologia of the Budapest Memorandum]. Den, 30.07.2019. [in Ukrainian].

6. Kostenko, Yu. (2024). Istoriia yadernoho rozzbroiennia Ukrainy [History of Ukraine's Nuclear Disarmament]. Kyiv: Yaroslaviv Val, 464 p. URL: https://yar-val.com.ua/yurii-kostenko.-istoriia-yadernoho-rozzbroiennia-ukrainy/ [in Ukrainian].

7. Mongrenier, J.-S. Myr – rich znachno tenditnisha, nizh zdaietsia [Peace is much more fragile than it seems]. URL: https://texty.org.ua/fragments/52264/ (accessed: 12.10.2023). [in Ukrainian].

8. Serov, R. I. (2020). Media-interpretatsii ukrainsko-frantsuzkoho politychnoho dialohu (2014–2020) [Media interpretations of the Ukrainian–French political dialogue (2014–2020)]. Politykus, Issue 3. Odesa, p. 73. [in Ukrainian].

9. TSN (2021). Top-5 mifiv, u yaki viriat ukraintsi: vid zberezhennia yadernoi zbroi… [Top 5 myths Ukrainians believe in: from retaining nuclear weapons…]. 28.08.2021. URL: https://tsn.ua/ru/exclusive/top-5-mifov-v-kotorye-veryat-ukraincy-ot-sohraneniya-yadernogo-oruzhiya-kto-vzaimoponimaniya-s-rossiey-1854979.html (accessed: 09.04.2019). [in Ukrainian].

10. Telegraf (2021). «Zakryiut yak Pivnichnu Koreiu» [«They will close it like North Korea»]. 29.07.2021. URL: https://telegraf.com.ua/ukraina/politika/5673260-zakroyut-kak-severnuyu-koreyu-v-seti-raskritikovali-zayavlenie-arahamii-pro-budapeshtskiy-memorandum.html (accessed: 26.02.2026). [in Ukrainian].

11. Ukrainska Pravda (2021). Zelenskyi: Yakby Ukraina mala yadernu zbroiu, vtorhnennia Rosii ne bulo b [Zelenskyy: If Ukraine had nuclear weapons, Russia's invasion would not have happened]. 01.02.2021. URL: https://www. pravda.com.ua/rus/news/2021/02/01/7281898/ (accessed: 26.02.2026). [in Ukrainian].

12. Ukrainska pryzma (2020). Nezalezhnist i dyplomatiia: choho dosiahnula Ukraina u sviti? Top-5 naibilshykh zdobutkiv ta naihuchnishykh nevdach Ukrainy za 25 rokiv nezalezhnosti. Zovnishnia polityka 2019. Analitychne doslidzhennia [Independence and diplomacy: what has Ukraine achieved in the world? Top 5 achievements and most significant failures in 25 years of independence. Foreign Policy 2019. Analytical study]. Fond im. F. Eberta. Kyiv, 390 p. [in Ukrainian].

13. The Economist. Ukraine is scaling up interceptor drones.- 26/02/2026, https://www.economist.com/europe/2026/02/26/ukraine-is-scaling-up-interceptor-drones. (дата звернення:27.02.2026.).

14. Media Statement by the U.S. Embassy in Minsk (2013). 12.04.2013. URL: https://web.archive.org/web/20140419030507/http:/minsk.usembassy.gov/budapest_memorandum.html (accessed: 26.02.2026). [in English].

15. Popkov, V., Serov, R. (2021). Ukrainian-French Discourse: Peculiarities of Political Reality Interpretations. Evropsky politicky a pravni diskurz, Vol. 8, Issue 1, pp. 178–189. URL: https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2021/2021-8-1/eppd_2021_8_1.pdf

16. Ukrainian Military Pages (2016). Strategic Nuclear Forces of Ukraine. 05.12.2016 (updated 27.01.2019). URL: https://www.ukrmilitary.com/2016/12/05 /strategic-nuclear-forces-of-ukraine.html (accessed: 09.04.2019).

“Information Reverse” of political reality interpretations in the Ukrainian-French discourse

Serov Roman Ihorovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Odesa I. I. Mechnikov National University
Frantsuzkyi Blvd, 24/26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9146-1264

The article is devoted to an empirical study of the phenomenon of the «information reverse” as the recurrent emergence and reinterpretation of political reality interpretations. Based on a diachronic discourse analysis, the evolution of media and political narratives accompanying key events in bilateral relations is examined, particularly issues of Ukraine’s Euro-Atlantic integration, security guarantees, and strategic partnership within the Ukrainian–French discourse.

The central case study focuses on the discourse surrounding the 1994 Budapest Memorandum, which over several decades has undergone numerous interpretative transformations and acquired renewed socio-political significance. The author traces how changes in historical context, the positions of political actors, and media interpreters shaped new meanings that at times generated greater resonance than the original events themselves.

The article analyzes the views of Ukrainian and French politicians, analysts, and journalists, as well as the impact of their assessments on public debate. Special attention is paid to the methodological aspects of applying the concepts of «discourse» and «discourse analysis» as research categories.

The examination of the topic through the approaches of diachronic political discourse analysis demonstrates that the «information reverse» repeatedly modifies mental models, that is, the ideological content of political narratives within different social strata, up to their dialectical transformation. The study employs the toolkit of both primary and auxiliary methods of the humanities, including comparative-historical, structural-functional, systemic, phenomenological approaches, etc.

The article concludes that the discourse on Ukraine’s nuclear disarmament has exerted a long-term influence on contemporary political interpretations and outlines the prospects of its gradual transition from the current information field to the academic domain.

Key words: *Ukraine, the Budapest Memorandum, interpretations, nuclear disarmament, political reality, Ukrainian-French relations, information reversal, discourse-analysis.*

Дата першого надходження статті до видання: 07.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Хлівнюк Тетяна Петрівна

Модернізація соціальної держави: від імітаційної моделі до раціональної політики

УДК 321.01:316.3-048.78
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.20

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Хлівнюк Тетяна Петрівна
кандидат політичних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальних теорій
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-7636-9088

У статті визначено сутність процесу модернізації соціальної держави та відзначено необхідність переходу від імітаційної моделі до раціональної соціальної політики. Модернізація безпосередньо пов'язується із ідеєю прогресу, який полягає у переході від традиційних суспільств до індустріальних. Актуальність теми обумовлена усвідомленням високої суспільної необхідності забезпечення прогресу у всіх без виключення просторах соціальної взаємодії та формуванням очікувань відмови держави від імітаційної моделі соціальної політики (так само як і фасадної демократії) на користі її раціоналізації. Аргументовано, що для України особливого значення набуває саме модернізація соціальної держави. «Перехідний» період, яким позначався етап становлення Незалежності після розпаду радянського тоталітарного режиму, характеризувався невизначеністю внутрішньої політики та зовнішньополітичного вибору, зубожінням населення, олігархізацією політики та монополізацією економіки. Відтак, застосування теорії модернізації відносно соціальної держави дозволяє визначити суспільні уявлення щодо соціальної політики та очікуваного рівня соціального захисту, а також удосконалити модель переходу українського суспільства від пострадянського стану до сучасної демократії. У дослідженні ідеї соціального прогресу, як важливої складової процесу модернізації соціальної держави використовувались як загальнонаукові так і спеціальні методи. Серед перших слід відзначити методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, метод узагальнення тощо. Основою дослідження виступає теорія модернізації, за допомогою якого визначаються концепт та сутність процесу модернізації. Безпосередньо у дослідженні процесу модернізації соціальної держави використовується метод історичного інституціоналізму, а задля визначення впливу ідеї прогресу на дискурс щодо модернізації – метод дискурсивного інституціоналізму.

Модернізація соціальної держави на основі ідеї прогресу та раціональності у сфері соціальної політики, передбачає відмову від імітаційної моделі, усунення вікової дискримінації, захист неринкових сфер на основі партнерства держави, бізнес-середовища та інституцій громадянського суспільства, відмову від копіювання зарубіжних моделей та потенційне впровадження безумовного базового доходу громадян.

Ключові слова: *соціальна держава, модернізація соціальної держави, ідея прогресу, політичний дискурс, демократія, політика, раціональна соціальна політика, політичні інститути.*

Вступ. Процес модернізації соціальної держави безпосередньо пов'язаний із ідеєю прогресу. Модернізація означає не лише оновлення, перехід від традиційного до індустріального типу соціальних відносин у політиці, економіці, медіа, культурі тощо, а й формування суспільних уявлень щодо мети цього розвитку, очікування громадян від процесу та результату раціональної політики. Дискурс модернізації у наукових студіях носить міждисциплінарний та мультипарадигмальний характер.

Для України особливого значення набуває саме модернізація соціальної держави. «Перехідний» період, яким позначався етап становлення Незалежності після розпаду радянського тоталітарного режиму, характеризувався невизначеністю внутрішньої політики та зовнішньополітичного вибору, зубожінням населення, олігархізацією політики та монополізацією економіки.

Слід безумовно погодитись із тим, що «В умовах кардинальних змін, що відбуваються у різних сферах суспільного життя – економіці, політиці, культурі – Україна переживає складний і відповідальний період своєї історії як держави, в якій відбувається процес переосмислення та утвердження провідних принципів, що лежать в основі її розбудови, як правової, соціальної та демократичної. Саме в умовах перехідного періоду, масштабних соціально-економічних та державно-правових реформ соціальна рівність набуває особливого звучання. Адже в результаті переходу від минулої соціально-політичної системи та побудови нової, незалежної країни рівень і якість життя українського народу не тільки не покращилася, а навпаки, внаслідок невдало проведених реформ, як духовно, так і матеріально дуже багато людей збідніло. Зросла маса соціальних аутсайдерів, яким не може належним чином допомогти держава і не допомагають заможні верстви» [3, с. 108].

Відзначаючи, що основна увага у науковому дискурсі приділялась політичним, історичним, економічним, соціологічним та філософським аспектам теорії модернізації, Ю. Поліщук пише про модернізацію, як «…парадигму прогресивних змін індустріального суспільства», «теорію прогресу» та «оптимістичне бачення майбутнього» [5, с. 195-196].

Відносно політичного дискурсу щодо модернізації, то згадування «модернізації» у промовах та офіційних документах використовувалася українськими політиками або як «фасад», за яким приховувались інтенції до авторитарного правління

(приклади Л. Кучми та В. Януковича), або задля публічної демонстрації руху у напрямку європейської та євроатлантичної інтеграції (В. Ющенко, П. Порошенко, В. Зеленський).

Наголосимо, що зв'язок між євроінтеграцією та модернізацією справді вибудовується у багатьох концепціях модернізації, адже від самого початку модернізація виникла у Європі, вона стала джерелом багатства та технологічного «прориву» європейських країн, відображає європоцентрічність прогресу.

Усвідомлення високої суспільної необхідності забезпечення прогресу у всіх без виключення просторах соціальної взаємодії визначає актуальність дослідження та впровадження модернізації соціальної держави в Україні. Адже, «…рефлексія на соціальну уяву, яка лежить в основі дискурсу модернізації в Україні, може дати нам ключ до розуміння того, як українці уявляють собі своє суспільство, його долю, його призначення та його майбутнє. Інакше кажучи, зрозуміти поточні процеси та сучасний стан українського соціуму. Адже «модернізація» являє собою складний концепт, що містить також нормативну складову, яка відсилає до образу «нормалізованого» майбутнього й надає критерії для оцінки сучасного стану суспільства з цієї нормативної перспективи» [10, с. 58].

Тобто, застосування теорії модернізації відносно соціальної держави дозволяє визначити суспільні уявлення щодо соціальної політики та очікуваного рівня соціального захисту та удосконалити модель переходу українського суспільства від пострадянського стану до сучасної демократії.

Усе вищезазначене актуалізує дослідження модернізації соціальної держави.

Мета та завдання. Метою статті є визначення модернізації соціальної держави як відмови від імітаційної моделі на користь раціональної соціальної політики. Відзначено, що в основі дискурсу модернізації знаходиться ідея прогресу, яка є невід'ємної складовою модернізації соціальної держави. Поставлена мета обумовила наступні завдання дослідження. По-перше, визначити сутність процесу модернізації та основні моделі модернізації. По-друге, відзначити роль ідеї прогресу у формуванні уявлення щодо суспільної необхідності модернізації соціальної держави. По-третє, обґрунтувати специфіку модернізації в Україні (імітаційна модель) та визначити напрямки модернізації соціальної держави, складові раціональної соціальної політики.

Методи дослідження. У дослідженні ідеї соціального прогресу, як важливої складової процесу модернізації соціальної держави використовувались як загальнонаукові так і спеціальні методи. Серед перших слід відзначити методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, метод узагальнення тощо. Основою дослідження виступає теорія модернізації, за допомогою якого визначаються концепт та сутність процесу модернізації. Щодо «концепту модернізації», то погодимось із наступним: «Концепт модернізації… містить у собі прескриптивні елементи – ставлячи суспільство в ширші історичні рамки минулого, теперішнього і майбутнього, він створює нормативний горизонт для соціальної трансформації. Він дозволяє нам уявити наше суспільство як історичне ціле, уявити суспільний ідеал і суспільний розвиток як шлях до нього. Особливо цікаво побачити те суспільне уявне в нашому суспільстві, до якого апелює цей концепт і на який, дозволю собі припустити, в свою чергу справляє вплив» [10, с. 68]. Концепт модернізації безпосередньо пов'язаний із ідеями прогресу, а також із індивідуалізмом та раціоналізмом, демократією та капіталізмом. О. Солодка, відзначаючи, що ««Теорія модерну», якщо вірити Ю. Габермасові, виникає у горизонті знайомих контурів «вчителів» та «наставників» - І. Канта та Г.-В.-Ф. Геґеля» [6, с. 73], звертає увагу на активне використання у філософському дискурсі слова «криза», яке замінило «прогрес», властивий Просвітництву: «Попри достатньо широкий спектр дослідницьких напрямків та методологічних альтернатив, що були запропоновані філософією в XX столітті, провідне місце в них незмінно посідала тема кризи, кризового контексту. «Криза розуму», «криза європейської культури», «криза європейських наук», «криза університетів», «криза оцінок», «екологічна криза», «антропологічна криза» і нарешті «глобальна криза» як внесок філософії у наступне тисячоліття. Справжня теоретична повсюдність кризи, аж до визнання того факту, що разом з постмодерном слово «криза» сьогодні замінило слово «прогрес» - центральне в суспільно-політичному лексиконі Просвітництва, або, що криза є класичною, однак не в значенні класичної епохи, але в значенні вічно та за сутністю класичного, і водночас історичного у трохи незвичному значенні… У всякому разі панування «кризового контексту» почалось ще задовго до того, як він був закріплений за «кризою модерну» і таким чином віднесений до негараздів постмодернізму» [6, с. 71].

Щодо соціального та політичного порядку модерну (його переосмислення та критики), то слід відзначити праці таких авторів, як С. Айзенштадт, Г. Алмонд, Д. Белл, П. Бергер, Ф. Бродель, І. Валерстайн, С. Верба, С. Гантингтон, А. Етціоні, О. Тоффлер, С. Леш, П. Штомпка, ін. Серед українських дослідників процеси соціальної, економічної та політичної модернізації досліджували А. Багинський, В. Горбатенко, В. Журавський, Г. Зеленько, П. Кутуєв, М. Михальченко, С. Наумкіна, Д. Неліпа, М. Примуш, О. Токовенко, О. Тупиця ін. Слід безумовно погодитись із П. Кутуєвим, який досліджує поняття «формування модерну» для розуміння процесу становлення того типу суспільства, що бере свої витоки з XVI століття. Цей процес є глобальним рухом, сповненим суперечн-

ностей та катаклізмів. Для його концептуалізації доречно використовувати парні категорії «прогрес» і «регрес», «диференціація» і «дедиференціація», «раціоналізація» і «ірраціоналізація» [2] та зазначає: «…дискурс про розвиток та модернізацію може розглядатися в трьох вимірах. По-перше, як загальна теорія: концепції К.Маркса, М.Вебера, Е.Дюркгейма та Т. Парсонса (мислителів, які інваріантно присутні в будь-якому реєстрі фундаторів сучасної соціальної теорії) є спробою осягнення витоків модерного соціального порядку (переважно у його західній інкарнації), спробою, яка, своєю чергою, закладає підвалини для витворювання «чистої» соціологічної теорії. По-друге, цю сферу наукового пошуку легітимно кваліфікувати як теорію середнього рівня, позаяк вона переймається ідентифікацією аналітичного інструментарію та політичних заходів (policy), покликаних позбутися соціального, політичного, культурного й економічного розриву та нерівності, що відокремлює модерні / розвинені соціуми (суспільства Півночі, як їх ще подеколи називають) від соціальних формацій, для характеристики яких застосовують поняття «третій світ», «традиційні суспільства», «країни, що розвиваються» або «суспільства Півдня». По-третє, в рамках соціології розвитку та модернізації виконувалися та виконуються численні емпіричні дослідження окремих спільнот, суспільств, регіонів та світу як цілісності» [2, с. 11–12].

Безпосередньо у дослідженні процесу модернізації соціальної держави використовується метод історичного інституціоналізму, а задля визначення впливу ідеї прогресу на дискурс щодо модернізації – метод дискурсивного інституціоналізму.

Результати. Прогрес людства, який спричиняється та супроводжуються науковими відкриттями та технологічними новаціями – від колеса до струму, від друкарського верстату до парового двигуна, є рушійною силою соціальних та політичних перетворень. Наукові відкриття забезпечують технологічний прогрес та інноваційний поступ. Відповідно, успіхі хіміків, біологів та фізиків та інших природознавців, спричиняють значні суспільні очікування швидкого прогресу від суспільствознавців. Передусім, йдеться про потребу модернізації соціальної держави в Україні в умовах переходу від пострадянського авторитаризму до демократії, дезінтеграції із пострадянським простором (до якого слід віднести російські та білоруські політичні режими). Російська версія «консервативної модернізації» є альтернативною для курсу європейської інтеграції.

Погодимось із наступним: «Тема модернізації в Україні так чи інакше обговорюється з кінця 1980-х, і наразі, коли українську економіку зруйновано, а суспільство травмовано війною, вона залишається надзвичайно актуальною. Проте зараз обговорюється в основному те, яким чином здійснювати модернізацію і чи є вона нагальною під час війни, або ж варто це тимчасово відкласти «на потім». Але «модернізація» є доволі проблемним поняттям як з погляду соціальної філософії, так і з погляду історії понять – розмитим, історично мінливим, варіативним та залежним від контексту… Водночас у 2009 році російською владою було сформовано програму «консервативної модернізації», яка поєднує консервативний політичний порядок денний і традиційні цінності з ідеєю технологічної модернізації, що на сьогодні стало ядром російської ідеології. І коли Володимир Зеленський у своїх промовах розмірковує над майбутнім України та повоєнною модернізацією, він вочевидь має на увазі щось цілком інше, аніж російський модернізаційний дискурс» [10, с. 56–57].

При цьому, технологічний прогрес пришвидшується: «За останні двісті років людство змінювалось куди стрімкіше, ніж будь-коли до цього. Яке б століття ми не взяли – від древніх часів і навіть до XVIII – світ початку і кінця кожного з них не надто відрізнявся б. Людина 1701 року легко знайшла б себе в 1800 році. І так упродовж тисячоліть до цього. А от у XIX столітті все різко змінилося. І світ на зорі XX століття був цілковито й абсолютно відмінним від того, що було звичним за сто років до цього. Не кажучи вже про ще швидший темп змін у XX і XXI століттях» [4] (https://zaxid.net/statti_tag50974/).

Погодимось: «Концепт модернізації цікавий тим, що він містить у собі не лише герменевтичні, а й прескриптивні елементи – ставлячи суспільство в ширші історичні рамки минулого, теперішнього і майбутнього, він створює нормативний горизонт саморозуміння та соціальної трансформації. Він дає нам змогу уявити наше суспільство як історичне ціле, уявити суспільний ідеал і су спільний розвиток як шлях до нього. Водночас він апелює до образів соціальної уяви – суспільного уявного залежно від контексту. Тому окреме питання полягає в тому, якого смислового навантаження набуває цей концепт, коли опиняється в іншому соціокультурному та політичному контексті» [10, с. 56].

Можна стверджувати, що ідея прогресу, посилена фактичним впровадженням наукових винаходів та технологічних новацій, стає однією із головних для людської цивілізації. Це уявлення щодо поступу людства, яке було притаманне ліберальній доктрині, поширилось на усю сферу політики та ідеології.

Слід безумовно погодитись із С. Щербак, яка відзначаючи, що «…концепти «модерну» і «модернізації», з'явившись у контексті західного досвіду, як результат осмислення історичного шляху західних суспільств, відображали їхні уявлення про самих себе й інші суспільства, їхню ідентичність» [10, с. 56] зазначає: «…цілком теоретичний за своїм походженням концепт модернізації несе в собі певний нормативний посил і апелює до образів соціальної уяви – суспільного уявного.

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

Й окреме питання полягає в тому, яке смислове навантаження отримує цей концепт, коли опиняється в іншому соціокультурному та політичному контексті. Особливо з огляду на ту обставину, що іноді посил, закладений у концепті модернізації, суперечить самоопису суспільства-реципієнта (як, наприклад, у випадку Росії). Йдеться не лише про абстрактне теоретичне обґрунтування того, якими мають бути «хороші» соціальні інститути, а й про цілком конкретні образні зв'язки, які вибудовуються навколо концепту модернізації. Адже попри всю критику і трансформацію теорії модернізації та самої ідеї модерну, вона все ще посідає важливе місце в соціальній уяві багатьох країн, зокрема і в Україні» [10, с. 58].

Солідаризуємось із думкою І.Черленяк та Р. Кривенкової, які відзначають наявність у науковому дискурсі та політичній практиці двох версій модернізації: органічної, або первинної модернізації та неорганічної (вторинної) модернізації. Дослідниця також наголошує на тому, що українському досвіду притаманна парадоксальна модель модернізації імітаційна модернізація.

Вона, зокрема, зазначає: «На практиці модернізація реалізується, зазвичай, у двох активних базових формах: моделі органічної, або первинної, модернізації та моделі неорганічної (вторинної) модернізації. Органічна модернізація стосується розвинутих капіталістичних країн, розвиток яких відбувався в процесі промислової революції «західного світу» та розвитку індустріального суспільства за рахунок освоєння нових «вільних» ресурсів, технічних і технологічних можливостей, взаємної конкуренції та кооперації. Органічна модернізація супроводжувалась кінцевою фазою становлення політичної нації як важливого чинника стабільності держави. Органічна модернізація характерна насамперед для Великобританії, Франції, Німеччини, США, які розглядаються навіть як певне «модернізаційне ядро» процесу соціальних, політичних та технологічних змін загалом на планеті… Вторинна модернізація, або «модернізація навздогін», характерна, зокрема, для таких держав, як… Туреччина, Бразилія, Аргентина. Вважається, що важливим чинником вторинної модернізації є соціокультурні комунікації більш «відсталих» країн із «модернізаційним ядром»…» [9, с. 162].

Щодо українського досвіду модернізації (який можна екстраполювати на процес модернізації соціальної держави), то варто цілком погодитись із дослідниками щодо наступного: «…в Україні виникає парадоксальна модель модернізації «третинного типу» – імітація процесу «модернізації навздогін». Реально виникає тільки «часткова модернізація навздогін» для еліти. Формально вона вписується в загальну модернізаційну парадигму. У такій моделі на певному імітаційному рівні є всі ознаки модернізації: політична демократія, плюралістична політична система, свобода слова, електоральне право вибору, економічна свобода, ін. Проте немає основних чинників: ідеї та мотивації розвитку бази самореалізації соціуму, технологічної модернізації, формування сучасної політичної нації, створення конкурентоспроможних ринкових механізмів та відкритого «політичного ринку», тобто ринку політичних «послуг» владних акторів народу» [9, с.163].

Повною мірою імітаційна модель модернізації притаманна соціальній політиці держави. Подолання імітаційної моделі модернізації соціальної держави можливе лише за умов здійснення раціональних реформ, спрямованих на досягнення прогресу у соціальному захисті населення. Болісних, але реалістичних й необхідних, які стануть відповідями на виклики сучасності. Про які саме реформи йдеться?

Передусім, подолання вікової дискримінації. Вже доводилось відзначати, що «Модернізація соціальної держави в умовах старіння населення має, на нашу думку, передбачати усунення вікової дискримінації, вікових бар'єрів для зайнятості. Це може зменшити фінансову нерівність, підвищити продуктивність та сприятиме економічному зростанню. Підвищення пенсійного віку в міру збільшення тривалості життя є вже добре відомим, однак контроверсійним інструментом підвищення фіскальної стійкості пенсійних систем. Натомість уможливлення працевлаштування тих, хто може та хоче працювати попри досягнення пенсійного віку, нині є важливою частиною політики захисту прав людей похилого віку» [7, с. 84].

По-друге, модернізована соціальна держава третього тисячоліття, на думку Н. Хоми, передбачає комплексний підхід, який включає «…стимулювання ініціативності людини; підвищення трудової мотивації; посилення соціальної відповідальності людей за власне соціальне забезпечення; підвищення соціальної відповідальності підприємств; «олюднення» економічної ефективності соціальною справедливістю й екологічною збалансованістю; інвестування в материнство, дитинство та знання; реформування пенсійного забезпечення, стимулювання зайнятості осіб пенсійного віку, інвалідів; активне залучення до виконання соціальних функцій інститутів громадянського суспільства та бізнесу; захист неринкових соціальних сфер (екологія, освіта, духовне життя тощо). Відповідальність за ефективність сучасної моделі соціальної держави має покладатися у рівних частках на державу, бізнес, неурядові організації, громадянське суспільство у цілому й окремих громадян» [8, с. 215]. Серед усього комплексу заходів щодо модернізації соціальної держави слід особливо відзначити захист неринкових соціальних сфер на основі партнерства держави, бізнесу та громадянського суспільства.

При цьому, варто безумовно погодитись із тим, що «Копіювання Україною конкретних зарубіжних

моделей не є перспективним, позаяк відсутні передумови для їх ефективного впровадження, а також модернізуються усі класичні моделі, адаптуючись до викликів сьогодення та стрімкого інноваційного розвитку» [8, с. 215].

По-третє, в умовах кризи усіх класичних моделей соціальної держави (нордичної, неоліберальної та консервативної), яка фіксується у дослідженні О. Зіскіна [1], особливої ваги набуває такий інноваційний інструмент модернізації соціальної держави, як безумовний базовий дохід. Погодимось: «Безумовний базовий дохід визначено як перспективний інструмент нового типу соціальної політики, який має потенціал реагування на зростання матеріального розшарування, зміни на ринку праці, демографічні виклики. Це міждисциплінарний інститут, який може стати формою соціального забезпечення в умовах соціальної політики нового типу, що гарантує кожному безумовний мінімум грошового забезпечення, який виплачується на додаток до інших (за їх наявності) доходів, отримуваних особою. Основними характеристиками безумовного базового доходу визначено: фіксовану неоподатковувану грошову суму допомоги; неадресний характер допомоги; однаковий розмір допомоги для усіх або ж його узалежненість (в окремих випадках) від віку реципієнта; регулярний характер виплат; можливість реципієнта працювати без втрати цього доходу, що схвалюється державою; виплата з державних фондів за можливості залучення інших джерел; відсутність вимог до реципієнтів (загальний характер) та ін. Фактично впровадження такого виду доходу є монетизацією пільг… Попри велику кількість відкритих питань щодо цього інституту, він може стати генеральним трендом соціальної політики XXI століття» [1, с. 208].

Отже, модернізація соціальної держави на основі ідеї прогресу та раціональності у сфері соціальної політики, передбачає відмову від імітаційної моделі, усунення вікової дискримінації, захист неринкових сфер на основі партнерства держави, бізнес-середовища та інституцій громадянського суспільства, відмову від копіювання зарубіжних моделей та потенційне впровадження безумовного базового доходу громадян.

Висновки. Відтак, процес модернізації, який інтерпретується як перехід від традиційного суспільства до індустріального та відповідних трансформацій («осучаснення») усього комплексу соціальних відносин, безпосередньо пов'язаний із ідеєю прогресу. Модернізація передбачає формулювання мети суспільного розвитку (соціального, економічного та політичного прогресу) на основі відповідних суспільних уявлень та публічно артикульованих очікувань громадян від раціональної політики. Теорія модернізації визначає необхідність прогресу, індивідуалізму, раціоналізму, капіталізму та демократії. До основних моделей модернізації соціальної держави відносяться соціал-демократична (нордична), ліберальна (неоліберальна) та консервативна.

В Україні необхідність модернізації соціальної держави обумовлена ірраціональністю політики перехідного періоду від розпаду радянської тоталітарної держави з точки зору прогресу. Суспільний ідеал справедливого розподілу загального блага, як основа модернізації соціальної держави, може бути сформований лише на основі ідеї прогресу, а не задля реалізації приватних інтересів представників правлячого класу.

Модернізація соціальної держави покликана подолати вади пострадянського державотворення: монополізацію економіки, олігархізацію політики, зубожіння населення та невизначеність (амбівалентність) зовнішньої політики. Специфіка модернізації в Україні полягає у створенні імітаційної моделі соціальної держави без урахування суспільного ідеалу прогресу в умовах фасадної демократії.

До складових раціональної політики задля модернізації соціальної держави віднесено: 1) відмову від імітаційної моделі на користь модернізації соціальної держави на основі ідеї прогресу; 2) захист неринкових сфер на основі партнерства держави, бізнес-середовища та інституцій громадянського суспільства; 3) усунення вікової дискримінації; 4) потенційне впровадження безумовного базового доходу громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зіскін О. С. Інститут соціальної держави: підходи до модернізації в умовах новітніх викликів : дис. канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса : Південноукраїнський національний університет імені К. Д. Ушинського, 2021. 214 с. http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/11269/1/Ziskin%20Olexander%20Semenovych%202021.pdf

2. Кутуєв П.В. Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. 516 с.

3. Левкулич В. Роль і значення соціальної рівності у модернізації української держави. *Науковий вісник УжНУ. Політологія. Соціологія. Філософія*. 2005. Випуск 2. С. 108–116. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/17775

4. Лехнюк Р. Секрет успіху людства. Чому попри привок у розвитку за останні 200 років у світі все ще панує нерівність. *Zaxid*. 15 червня 2023. URL: https://zaxid.net/sekret_uspihu_lyudstva_n1565635

5. Поліщук Ю. Модернізація як теоретичний концепт: витоки, становлення, сучасні виклики. *Наукові* записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф Кураса НАН України. 2018. Випуск 5-6(79). С. 194–207. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/polishchuk_modernizatsia.pdf

6. Солодка О. «Теорія модерну» як «кризова» програма філософії. *Sentetiae*. 2002. № 1. С. 71–90.

7. Хлівнюк Т. П. Функціонування та модернізація соціальної держави в умовах другого демографічного переходу. *Політикус* : наук. журнал. 2022. № 1. С. 82–87. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/15567/1/Khlivniuk.pdf

8. Хома Н. Соціальна держава третього тисячоліття: модернізована модель. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2018. Випуск 3(71). С.205–217. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/homa_sotsialna.pdf

9. Черленяк І., Кривенкова Р. Модернізація суспільства та проблеми формування агрегатів політичної нації. *Науковий вісник УжНУ. Політологія. Соціологія. Філософія*. 2014 Випуск 17. С. 161–167. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/699

10. Щербак С. Концепт модернізації і соціальне уявне: методологічні нотатки. *Філософська думка.* 2023. № 4. С. 56–70. URL: https://doi.org/10.15407/fd2023.04.056

REFERENCES:

1. Ziskin, O. S. (2021). Instytut sotsialnoi derzhavy: pidkhody do modernizatsii v umovakh novitnikh vyklykiv [Institute of the social welfare state: approaches to modernization under conditions of the newest challenges] : dys. kand. polit. nauk : 23.00.02. Odesa : Pivdennoukrainskyi natsionalnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho. 214 s. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/11269/1/Ziskin%20Olexander%20Semenovych%202021.pdf

2. Kutuiev, P.V. (2016). Transformatsii modernu: instytutsii, idei, ideolohii [Modern transformations: institutions, ideas, ideology] : monohrafiia. Kherson : Vydavnychyi dim «Helvetyka», 2016. 516 s.

3. Levkulych, V. (2005). Rol i znachennia sotsialnoi rivnosti u modernizatsii ukrainskoi derzhavy [Role and importance of social equality in modernization of the state of Ukraine]. *Naukovyi visnyk UzhNU. Politolohiia. Sotsiolohiia. Filosofiia.* Vypusk 2. S. 108–116. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/17775

4. Lekhniuk, R. (15 chervnia 2023). Sekret uspikhu liudstva. Chomu popry ryvok u rozvytku za ostanni 200 rokiv u sviti vse shche panuie nerivnist [The secret of humanity's success. Why despite the jerk in the solution over the last 200 years in the world is still prevailing inequality]. *Zaxid*. URL: https://zaxid.net/sekret_uspihu_lyudstva_n1565635

5. Polishchuk, Yu. (2018). Modernizatsiia yak teoretychnyi kontsept: vytoky, stanovlennia, suchasni vyklyky [Modernization as a theoretical concept: origins, formation, modern challenges]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. IF Kurasa NAN Ukrainy.* Vypusk 5-6(79). C. 194–207.

6.Solodka O. «Teoriia modernu» yak «kryzova» prohrama filosofii. Sentetiae [“Modern Theory” as a “crisis” program of philosophy]. 2002. № 1. S. 71-90.

7. Khlivniuk, T. P. (2022) Funktsionuvannia ta modernizatsiia sotsialnoi derzhavy v umovakh druhoho demohrafichnoho perekhodu [Functioning and modernization of the welfare state in the contest of the second demographic transition]. *Politykus* : nauk. zhurnal. № 1. S. 82–87. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/15567/1/Khlivniuk.pdf

8. Khoma, N. (2018). Sotsialna derzhava tretoho tysiacholittia: modernizovana model [Social State of the Third Millennium: A modernized model]. *Naukovi zapysky IPiEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy.* Vypusk 3(71). S. 205–217. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/homa_sotsialna.pdf

9. Cherleniak, I., Kryvenkova, R. (2014). Modernizatsiia suspilstva ta problemy formuvannia ahrehativ politychnoi natsii [The modernization of society and the problems of forming the aggregates of political nation]. *Naukovyi visnyk UzhNU. Politolohiia. Sotsiolohiia. Filosofiia.* 2014 Vypusk 17. S. 161–167.URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/699

10. Shcherbak, S. (2023). Kontsept modernizatsii i sotsialne uiavne: metodolohichni notatky [Modernization concept and socыal imagination: methodological notes]. Filosofska dumka. № 4. S. 56–70. URL: https://doi.org/10.15407/fd2023.04.056

Modernisation of the welfare state: from imitation model to rational social policy

Khlivniuk Tetiana Petrivna

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Social Theories
Odesa I. I. Mechnikov National University
Frantsuzkyi Blvd, 24/26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7636-9088

The article defines the essence of the process of modernization of the welfare state and notes the need to move from an imitation model to a rational social policy. Modernization is directly linked to the idea of progress, which is the transition from traditional societies to industrial ones. The relevance of the topic is due to the awareness of the high social need to ensure progress in all spaces of social interaction without exception and the formation of expectations of the State's abandonment of the imitation model of social policy (as well as facade democracy) in favour of its rationalization. It is argued that the modernization of the welfare state is of particular importance for Ukraine. The 'transitional' period, which marked the stage of independence after the collapse of the Soviet totalitarian regime, was characterized by uncertainty of domestic policy and foreign policy choices, impoverishment of the population, oligarchizing of politics and monopolization of the economy. Therefore, the application of the theory of modernization to the welfare state allows us to determine public perceptions of social policy and the expected level of social protection, as well as to improve the model of the transition of Ukrainian society from the post-Soviet state to modern democracy.

Both general scientific and special methods were used in the study of the idea of social progress as an important component of the process of modernization of the welfare state. The former include the methods of analysis and synthesis, induction and deduction, generalization, etc. The basis of the study is the theory of modernization, which defines the concept and essence of the modernization process. The study of the process of modernization of the welfare state is based on the method of historical institutionalism, and the method of discursive institutionalism is used to determine the impact of the idea of progress on the discourse on modernization.

The modernization of the welfare state based on the idea of progress and rationality in the field of social policy implies rejection of the imitation model, elimination of age discrimination, protection of non-market areas on the basis of partnership between the state, business environment and civil society institutions, rejection of copying foreign models and potential introduction of an unconditional basic income for citizens.

Key words: *welfare state, modernization of the welfare state, idea of progress, political discourse, democracy, politics, rational social policy, political institutions.*

Дата першого надходження статті до видання: 14.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Вельгус Владислав Вячеславович

Стратегічні безпекові документи США гібридного періоду російсько-української війни

УДК 327(73):327.5(470+571:477):
[316.776+355.451]
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.
2026-1.27

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Вельгус Владислав Вячеславович
аспірант відділу проблем світового політичного розвитку
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса
Національної академії наук України
вул. Генерала Алмазова, 8,
Київ, Україна
ORCID: 0009-0001-4001-9406

У статті проведено дискурсивний аналіз ключових безпекових документів США гібридного періоду російсько-української війни (2014–2022). Актуальність статті полягає у необхідності визначити витоки американського стратегічного наративу стосовно повномасштабної російської агресії в Україні для підвищення ефективності аналізу реальної політики США у контексті російсько-української війни. Відповідно, ключовим об'єктом дослідження є Національна стратегія безпеки США, яка, спільно з іншими проаналізованими документами, виконує не лише формальну, а й комунікативну функцію, сигналізуючи союзникам і опонентам про американську інтерпретацію війни та легітимні моделі реагування.

Метою дослідження є аналіз американських стратегічних документів 2014–2022 рр. для визначення їх ключових дискурсивних тенденцій і трансформацій: 1) виявлення фреймів, через які описується російсько-українська війна; 2) встановлення дискурсивної логіки легітимації стратегічної відповіді США; 3) порівняння акцентів у наративах різних президентських адміністрацій. Методологічну основу становлять дискурс-аналіз, фрейм-аналіз і порівняльний аналіз.

Результати засвідчують поєднання інституційної тяглості та поступової адаптації стратегічного наративу США до тривалої російської агресії гібридного періоду. Незалежно від діючої адміністрації, російська агресія інтерпретувалася як підрив суверенітету України, міжнародного права і акт безпекової дестабілізації Європи. Це створювало ціннісно-нормативну основу для політичної та матеріальної підтримки України й посилення безпеки союзників. Водночас на тлі тривалої війни посилився фрейм гібридних загроз через тему конкуренції великих держав, що виразно фіксується у відповідни змінах логіки довгострокового стратегічного протистояння.

Відмінності між адміністраціями проявляються переважно у пріоритезації загроз і риторичних наголосах, тоді як базова оцінка РФ і принципи підтримки України залишаються сталими. Водночас у вихідній концепції адміністрації Байдена, яка була основою майбутньої реакції США на повномасштабне російське вторгнення, підкреслюється модель комбінованого застосування стримування та дипломатії із декларованою необхідністю збереження каналів забезпечення глобальної стратегічної стабільності та контролю над озброєннями.

Ключові слова: *російсько-українська війна, Національна стратегія безпеки США, політичний дискурс, політичний наратив, стратегічний наратив, фреймінг.*

Вступ. Стратегія національної безпеки США (СНБ, англ. National Security Strategy) – це програмний документ Білого дому, який формулює ключові національні інтереси, пріоритети зовнішньої та безпекової політики й визначає, як держава поєднує дипломатичні, економічні, військові та інформаційні інструменти для досягнення стратегічних цілей. Водночас СНБ виконує і комунікативну функцію, сигналізуючи союзникам і опонентам про те, як США інтерпретують потенційні загрози та яку модель реагування на них вважають легітимною.

Російсько-українська війна стала одним із ключових каталізаторів перегляду підходів США до європейської та глобальної безпеки. У цьому контексті редакції Національної стратегії безпеки США 2015 та 2017 рокі є ключовими джерелами розуміння офіційної американської концепції у гібридний період війни. Порівняння двох документів дозволяє простежити, яким чином у стратегічному дискурсі США поєднуються нормативні аргументи та інструментальні механізми реакції. Водночас, доповнені аналізом більш пізніх концептуальних безпекових документів цього ж періоду, вони дають змогу означити вихідну дискурсивну рамку американського підходу щодо повномасштабного російського вторгнення.

Метою статті є аналіз американських концептуальних безпекових документів гібридного періоду російсько-української війни (2014–2022) для визначення ключових дискурсивних тенденцій та контекстуальних трансформацій. Відповідно, у межах дослідження поставлено наступні **завдання**: 1) виявити ключові фрейми, через які обидві стратегії та похідні документи описують російсько-українську війну та її вплив на ширший контекст загальноєвропейської та глобальної безпеки; 2) визначити дискурсивну основу та логіку легітимізації основних інструментів стратегічної відповіді США на російську агресію; 3) виявити ключові відмінності між стратегічним наративом різних президентських адміністрацій США.

Методи дослідження: 1) дискурс-аналіз для визначення загальної дискурсивної рамки американських стратегічних документів; 2) фрейм-аналіз для виявлення їх ключових тематичних складових та інструментальної логіки застосованої реакції США на російську агресію; 3) порівняльний аналіз для визначення ключових відмінностей між документами різних президентських адміністрацій.

Результати. Американська Стратегія національної безпеки [далі – СНБ] 2015 року стала першим відповідним документом з початку війни в Україні і значна частина трансформацій, які відбулися в його концептуальному вимірі, були зумовлені необхідністю реагування адміністрації Б. Обами на безпекові виклики, породжені гібридною агресією РФ. СНБ-2015 поєднує економічно-технологічну основу лідерства США з інтегрованим застосуванням усіх державних інструментів: від дипломатії до оборони. Окремий наголос в документі зроблено на необхідності гарантії економічної стійкості США та нарощування їх науково-технічного потенціалу як фундаменту вищезгаданого глобального лідерства.

СНБ-2015 ідентифікує російську агресію в Україні як центральний оперативний виклик для європейської безпеки і обґрунтовує застосування санкцій, посилення оборонної готовності союзників та цілеспрямовану підтримку України як легітимну відповідь на порушення суверенітету та міжнародних норм. Це підтверджується наступними уривками з частини «Зміцнюємо наш міцний союз з Європою»:

«Агресія Росії в Україні чітко показує, що європейську безпеку та міжнародні правила й норми проти територіальної агресії не можна сприймати як належне» [4, с. 25];

«Ми очолили міжнародні зусилля з підтримки українського народу у його власному виборі майбутнього та розвитку демократії та економіки» [4, с. 25].

Оцінка дій агресора також міститься у більш ранній частині «Розвиток потенціалу для запобігання конфліктам»: «Порушення Росією суверенітету та територіальної цілісності України, а також її войовнича позиція щодо інших сусідніх країн, ставить під загрозу міжнародні норми, які здебільшого сприймалися як належне з часів закінчення Холодної війни» [4, с. 10].

Водночас, на тлі подій в Україні, терористичних та кліматичних викликів, документ формалізує мультидоменний підхід до протидії гібридним загрозам: захист «просторів спільного існування» (shared spaces: кіберпростір, космосмічний, повітряний, морський простір), інвестиції в стійкість критичної інфраструктури й енергетичну диверсифікацію [4, с. 12–13].

Тема гібридних загроз та енергетичної безпеки у СНБ-2015 у першу чергу стосується безпосередньо США, однак розширюється і на глобальний рівень, зокрема у напрямі євроатлантичної співпраці. Таким чином вказані вище напрями діяльності виступають інструментами як превентивного зміцнення партнерів, так і цільового економічного тиску на агресора: «Ми зміцнимо потенціал США та міжнародної спільноти щодо запобігання конфліктам (…) інвестуючи в їхні можливості протистояти примусу, зобов'язуючи платити ціну тих, хто загрожує їхнім сусідам або порушує фундаментальні міжнародні норми» [4, с. 10].

Важливою наративною складовою СНБ-2015, яка актуалізується у контексті російсько-української війни, є фрейм **прав людини**. Спільна з партнерами аксіологічна система виступає у документі одночасно і як легітимаційна рамка, і як інструмент мобілізації коаліцій: просування демократичних цінностей, боротьба з корупцією і підтримка громадянського суспільства подаються як структурний елемент загальної безпекової стратегії [4, с. 19–21]. Він, у свою чергу, посилює моральну основу допомоги Україні, декларовану у офіційній американській риториці.

Конкретні практичні орієнтації, використані США в рамках реалізації представленої концепції, також окреслені у частині «Зміцнення нашого міцного союзу з Європою» і містять наступні фрейми:

1) **міжнародної взаємодії** через політичну мобілізацію союзників, взаємні навчання та активну політичну взаємодію з країнами Центрально-Східної Європи [4, с. 25];

2) **санкцій** як засобу коротко- і середньострокового стримування РФ [там само];

3) довгострокової **оборонної допомоги** Україні [там само].

Варто зауважити, що на завершення цієї частини тексту, присвяченого обраній стратегії щодо російської агресії в Україні, США декларують готовність до співпраці з РФ, якщо вона відмовиться від агресивної політики: «Водночас ми залишатимемо двері відкритими для більшої співпраці з Росією у сферах спільних інтересів, якщо вона обере інший шлях – шлях мирної співпраці, який поважає суверенітет і демократичний розвиток сусідніх держав» [там само].

У підсумки якість реалізації американської стратегії мала вимірюватися не лише реформами у країнах-партнерах, а й у здатності швидко та ефективно запобігати ескалації, накладати політичні й економічні витрати на агресора і як наслідок забезпечувати оперативну стійкість альянсу.

Прихід до влади на виразно антагоністичній риториці стосовно минулої адміністрації Білого Дому та загальний брак послідовних узгоджених повідомлень у різних напрямах державної діяльності на початку президентства Д. Трампа [1, с. 241] потребував концептуалізації стратегії нової адміністрації.

Втім, дискурсивний аналіз **Стратегії національної безпеки 2017 року** демонструє, що у представленій зовнішньополітичній стратегії в підсумку домінантну позицію зайняв консервативний підхід: найбільшу присутність в документі демонструють фрейми, які відповідають фреймам СНБ-2015. У документі зафіксована виразна артикуляція російської військової агресії, накладення економічних та політичних витрат на РФ через санкції та дипломатичний тиск, що закладало нормативну основу для стратегічної відповіді на підрив суверенітету України. Чітко виражена негативна оцінка агресії РФ та її наслідків для регіональної та загальноєвропейської безпеки артикулюється у наступних уривках з документу:

«Росія використовує підривні заходи, щоб послабити довіру до зобов'язань Америки перед Європою, підірвати трансатлантичну єдність та послабити європейські інституції та уряди» [5, с. 47];

«Своїми вторгненнями до Грузії та України Росія продемонструвала свою готовність порушувати суверенітет держав у регіоні» [там само];

«Росія продовжує залякувати своїх сусідів загрозливою поведінкою, такою як ядерні позиції та передове розгортання наступальних можливостей» [там само];

«Сполучені Штати та Європа працюватимуть разом, щоб протидіяти російській підривній діяльності та агресії» [5, с. 48].

Варто вказати, що у різних місцях документу та у різних контекстах критичне ставлення до дій РФ також артикулюється і у відриві від російсько-української війни. Наприклад, вже у першій частині тексту РФ згадується поруч із КНР як загрози національним інтересам США: «Китай і Росія кидають виклик американській могутності, впливу та інтересам, намагаючись підірвати американську безпеку та процвітання. Вони рішуче налаштовані зробити економіку менш вільною та менш справедливою, нарощувати свої збройні сили та контролювати інформацію й дані, щоб придушувати свої суспільства та розширювати свій вплив» [5, с. 2].

Артикульовані загрози з боку відповідних авторитарних режимів в рамках СНБ-2017 тематично уніфікуються до фрейму **гібридних загроз**:

«Китай і Росія розробляють передову зброю та можливості, які можуть загрожувати нашій критично важливій інфраструктурі та нашій архітектурі командування та управління» [5, с. 8];

«Такі актори, як Росія, використовують інформаційні інструменти, намагаючись підірвати легітимність демократій» [5, с. 14];

«Китай і Росія хочуть сформувати світ, протилежний цінностям та інтересам США» [5, с. 25].

Як і у СНБ-2015, ключовим способом реакції на безпекові загрози у американській стратегії було визначено активну присутність у регіоні Центрально-Східної Європи і допомогу партнерам у розширенні їх спроможностей для стримування РФ як регіонального безпекового дестабілізатора через спільні тренування, навчання та інвестиції.

СНБ-2017 формалізує роль НАТО у **міжнародній взаємодії** і трансатлантичній координації з демократичними режимами як операційну основу відповіді на російську агресію:

«На східному фланзі НАТО ми продовжуватимемо посилювати стримування та оборону, а також каталізуватимемо зусилля союзників і партнерів на передовій щодо кращого самозахисту» [5, с. 48];

«Сполучені Штати співпрацюватимуть з урядами, громадянським суспільством та регіональними організаціями, щоб припинити тривалі насильницькі конфлікти. Ми заохочуватимемо реформи (...) сприяти ефективному управлінню, покращуватимемо верховенство права та розвиватимемо інституції, що відповідають вимогам громадян» [5, с. 52].

Водночас, в дискурсі СНБ-2017 захист демократії, прав людини й боротьба з корупцією артикулюються як відповідники національним інтересам держав-партнерів: просування демократії та внутрішні реформи в першу чергу стають не моральним імперативом, а інструментом мобілізації міжнародної підтримки для України, де допомога у розвитку її громадянського суспільства, освітні й культурні обміни розглядаються як складова стратегії забезпечення довгострокової стійкості євроатлантичної спільноти в цілому.

Доцільно окремо зупинитися на похідному від СНБ документі США у сфері національної безпеки – **Національній оборонній стратегії 2018 року** (*англ. National Defense Strategy*) [*далі – НОС*], яка готується Управлінням міністра оборони США. У практиці МО США НОС прийшла на зміну квартальним Чотирьохрічним оглядам оборони (англ. Quadrennial Defense Review): вона окреслює стратегічні цілі та можливі військові загрози, зосереджуючись на питанні реалізації оперативних дій, що відповідають американському стратегічному наративу.

У документі навмисно фіксується визначення РФ і КНР «ревізіоністськими силами» [7, с. 2], що «підривають міжнародний порядок зсередини системи, використовуючи її переваги, одночасно порушуючи її принципи та “правила дорожнього руху”» [7, с. 2]. Відтак «Довгострокова стратегічна конкуренція з Китаєм та Росією є головним пріоритетам для Департаменту» [7, с. 4], а серед базових завдань НОС прямо проголошується «підтримка військових переваг Об'єднаних сил, як у світі, так і в ключових регіонах» та «підтримка сприятливого регіонального балансу сил в Індо-Тихоокеанському регіоні, Європі, на Близькому Сході та в Західній півкулі» [7, с. 4].

У логіці документа РФ постає загрозою для США через поєднання готовності порушувати суверенітет демократичних держав із наявністю та розви-

тком власного ядерного потенціалу: «Росія прагне права вето щодо країн на своїй периферії з точки зору їхніх урядових, економічних та дипломатичних рішень, щоб зруйнувати Організацію Північноатлантичного договору та змінити на свою користь безпекові та економічні структури Європи та Близького Сходу. Використання новітніх технологій для дискредитації та підриву демократичних процесів у Грузії, Криму та на сході України викликає достатнє занепокоєння, але в поєднанні з розширенням та модернізацією ядерного арсеналу виклик стає очевидним» [7, с. 2].

Підготовка союзників та колективна оборона в рамках фрейму міжнародної взаємодії розглядаються як первинні засоби протидії російському ревізіонізму: «Захист союзників від військової агресії та підтримка партнерів від примусу, а також справедливий розподіл відповідальності за спільну оборону» [7, с. 4].

Твердження про те, що наратив США щодо російсько-української війни, зафіксований в офіційних концептуальних документах, за адміністрації Д. Трампа загалом не зазнав суттєвих зрушень порівняно з періодом Обами, додатково підтверджується дискурсивним аналізом **Національної розвідувальної стратегії 2019 року** (англ. National Intelligence Strategy) [далі – НРС]. Цей спеціалізований публічний стратегічний документ визначає місію, пріоритети та вектори розвитку американської розвідки на найближчі чотири роки. Водночас НРС не є самостійним концептуальним політичним документом і радше відтворює дискурсивну рамку СНБ та цільові орієнтири НОС. Її функція полягає у формуванні керівних принципів для всіх розвідувальних агенцій, конкретизації оперативних пріоритетів, а також у визначенні принципів оцінювання результативності реалізації стратегії.

Оцінювання дій РФ у документі подається в розділі «Стратегічне середовище», де вона:

1) зазначається першою серед ключових традиційних противників США, які «нарощують свій вплив на тлі послаблення післявоєнного міжнародного порядку та домінування західних демократичних ідеалів, дедалі більших ізоляціоністських тенденцій на Заході та зрушень у світовій економіці» [3, с. 4];

2) разом із КНР описується як «противники, які нарощують свою присутність у цій сфері, маючи плани досягти або перевищити паритет у деяких напрямах» та «надалі розвиватимуть повний спектр протисупутникових озброєнь як засіб зниження ефективності військових спроможностей США та загального рівня безпеки» [там само].

Україна в НРС прямо не згадується, однак документ містить низку фреймів, які використовувалися США для оцінки російсько-української війни. Серед них виокремлюються:

1) гібридні загрози з наголосом на потребі захисту інформаційних каналів і критичної інфраструктури [3, с. 5];

2) міжнародна взаємодія через оптимізацію партнерств в напрямі обміну розвідданими, де акцент робиться на взаємному розширенні доступу та поглибленні спільної аналітичної роботи [3, с. 23, с. 29];

3) права громадян із зобов'язанням захищати приватність і посилювати прозорість без втрати ефективності розвідки, що набуває значення у межах внутрішньої легітимації розвідувальної підтримки України з боку США, зокрема у питаннях кібероперацій та інформаційної діяльності [3, с. 24].

Отже, НРС-2019 розширює раніше розглянуті концептуальні документи технічно-інструментальним виміром. Якщо СНБ задають політичні пріоритети та обґрунтовують застосування санкцій, то НРС фокусується на організації розвідувальних процесів, які роблять можливим ефективне використання цих інструментів у трансдоменних конфліктах.

Єдиним публічним стратегічним документом, оприлюдненим адміністрацією Дж. Байдена до початку повномасштабного вторгнення, стали **Тимчасові стратегічні вказівки щодо національної безпеки** (англ. Interim National Security Strategic Guidance) (*далі – «Тимчасові вказівки»*), опубліковані 1 березня 2021 року. За своїм призначенням це скорочений аналог стандартної СНБ, підготовлений для оперативного донесення базових пріоритетів та загального стратегічного орієнтування відомств у період зміни адміністрації. Документ артикулює вихідні стратегічні цілі та політичні пріоритети, однак свідомо не переходить до практичної деталізації, не містить бюджетної прив'язки та уникає розгорнутих оперативних планів.

Україна в «Тимчасових вказівках» прямо не згадується, проте низка окремих положень дає змогу окреслити стартові позиції нової адміністрації у власній зовнішньополітичній концепції та, зокрема, у сприйнятті РФ як актора глобальної політики. Першою важливою для контексту російсько-української війни тезою є наголос на підтримці демократичних країн, які «стикаються з дедалі більшою кількістю викликів з боку авторитарних режимів» [6, с. 7]. Це вбудовується у ширшу тему ціннісного протистояння США авторитарним державам, серед яких прямо названі КНР та РФ [6, с. 6].

У логіці, близькій до попередніх проаналізованих документів, РФ описується як актор, що «як і раніше, рішуче налаштований посилювати свій глобальний вплив і відігравати руйнівну роль на світовій арені» [6, с. 8]. Водночас документ відтворює спадкову для американських адміністрацій з періоду розпаду СРСР установку на збереження інституцій контролю над озброєннями як елемент системи глобальної безпеки: США декларують необхідність продовження дії Договору СНО з РФ і підкреслюють, що «де це можливо, ми також будемо домагатися нових домовленостей щодо контролю над озброєннями» [6, с. 8].

Мотив підтримки контакту щодо контролю за озброєннями повторюється й далі, коли наголошується: «Ми будемо вести змістовний діалог з Росією та Китаєм щодо низки нових військово-технологічних розробок, які впливають на стратегічну стабільність» [6, с. 9].

Таким чином, у загальній дискурсивній рамці документу 2021 року США позиціонують себе як лідера протистояння коаліації демократичних країн ревізіоністської поведінки РФ, водночас підтримуючи інституційні механізми контролю над озброєннями і зберігаючи активні контакти з Москвою щодо стратегічної стабільності. У цій концепції демократичні режими мають спільно захищати орієнтований на право міжнародний порядок і колективно реагувати на загрози, де дипломатія («lead with diplomacy» [6, с. 6]) постає як ключовий практичний інструмент стримування [6, с. 9].

Відповідно, один із центральних акцентів зовнішньополітичної стратегії робиться на необхідності відновлення й посилення мережі демократичних альянсів, які, за оцінкою команди Дж. Байдена, ослабли в період роботи попередньої адміністрації:

1) «відродимо неперевершену мережу альянсів та партнерств Америки" [6, с. 3];

2) «Коли ми зміцнюємо наші альянси, ми посилюємо нашу силу та здатність запобігати загрозам, перш ніж вони досягнуть наших берегів» [там само];

3) «Альянси повернулися» [6, с. 4].

Водночас, як вказується у спеціальній аналітичній записці Дослідницької служби Конгресу США [2], «Тимчасові вказівки» трансформують стратегічне розуміння національної безпеки у представленій американській концепції: піднесення антидемократичного авторитарного популізму, поруч з пандемією та кліматичними загрозами, подані як системні виклики, що змушують США розширити визначення національної безпеки з відходом від артикуляції чіткої межі між внутрішньою та зовнішньою політикою.

У цій логіці національна безпека вимірюється не лише військовою складовою, але у першу чергу рівнем стійкості американського суспільства та його інституцій. Звідси випливає ключова прив'язка декларованої стратегії до внутрішньополітичного середовища, а також нормативне підсилення тези про дипломатію, як ключовий деескалаційний інструмент реагування на регіональні кризи в нестабільному глобальному політичному середовищі.

У контексті російсько-української війни така наративна рамка артикулює не деталізований план дій, а загальний принцип організації відповіді на російську агресію: ефективність протидії РФ розглядається як похідна від здатності США консолідувати демократичних союзників та забезпечувати необхідний рівень підтримки обраної стратегії всередині американського суспільства, одночасно забезпечуючи баланс сил, який буде стримувати противників від домінування в ключових регіонах. На цьому тлі центральними стають відновлення мережі альянсів і партнерств та підтримка «стабільної та відкритої міжнародної системи, що заснована на міцних демократичних альянсах, партнерствах, багатосторонніх інституціях та правилах» [6, с. 9] як політичної умови довгострокового стримування ревізіоністських практик.

Ключовою проблемою такого підходу є надмірна широта у визначенні поняття національної безпеки, яка може ускладнювати ефективну оперативну реакцію на регіональні ескалації, що дотично пояснює методологічну подвійність, зафіксовану в «Тимчасових вказівках»: декларування необхідності коаліційного стримування авторитарних держав поєднується із збереженням дипломатичних каналів з відповідними ревізіоністськими акторами для забезпечення глобальної стратегічної стабільності [2]. У підсумку, відповідна орієнтація становила основу вихідної дискурсивної рамки наративу США у контексті повномасштабного російського вторгнення у лютому 2022 року.

Висновки. Дискурсивний аналіз американських концептуальних безпекових документів гібридного періоду російсько-української війни демонструє поєднання загальної інституційної тяглості з поступовою трансформацією стратегічного наративу США під впливом тривалої дестабілізаційної політики РФ. Російська агресія пов'язується з підривом принципів міжнародного права та ризиками для європейської безпеки, що забезпечує ціннісно-нормативну легітимацію американської підтримки України, а фрейми демократії, прав людини та стійкості інституцій виконують подвійну функцію мобілізації міжнародної коаліції.

Дослідження дозволяє стверджувати, що стратегічний наратив США в гібридний період визначався одночасно: 1) стабільною нормативною рамкою захисту суверенітету України та принципів міжнародного права; 2) еволюцією інструментів комплексного стримування, де поєднуються союзницька координація та санкції; 3) підготовкою процедурних і організаційних передумов для масштабування підтримки України в умовах повномасштабної ескалації. Найбільш чітко інструментальний рівень цієї логіки, зокрема через інтеграцію розвідданих, розбудову партнерських мереж і підготовку до реагування на трансдоменні загрози, розкривають документи оборонного та розвідувального планування.

Водночас, порівняльний аналіз продемонстрував, що відмінності між концепціями різних адміністрацій, зокрема і адміністрації Д. Трампа, проявляються радше у пріоритезації загроз і інтенсивності присутності окремих акцентів, ніж у зміні базової оцінки РФ чи принципів підтримки України. У стратегічному дискурсі всіх трьох адміністрацій фіксується уніфікований набір інструментів відповіді, який конкретизується через: 1) санкційно-дипло-

матичний тиск як ключовий спосіб накладення витрат на агресора; 2) посилення оборони союзників і партнерів та розвиток їхніх спроможностей через інституційні, енергетичні та кіберкомпоненти стратегічного стримування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вулфф М. Вогонь і лють: всередині Білого дому Трампа / пер. з англ. М. Яковлєв, П. Білак. Київ : #книголав, 2018. 480 с.

2. McInnis K. J. The Interim National Security Strategic Guidance (IF11798, Version 1). Congressional Research Service. March 29, 2021. URL: https://www.congress.gov/crs_external_products/IF/PDF/IF11798/IF11798.1.pdf

3. Office of the Director of National Intelligence. The National Intelligence Strategy of the United States of America. 2019. URL: https://www.intelligence.gov/templates/intelgov-template/custom-sections/the-nis-at-a-glance/nis-2023/pdf/nis-2019.pdf

4. The White House. National Security Strategy. Washington, DC, February 2015. URL: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf

5. The White House. National Security Strategy of the United States of America. Washington, DC, December 2017. URL: https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf

6. The White House. Interim National Security Strategic Guidance. March 2021. URL: https://bidenwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf

7. U.S. Department of Defense. Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States of America: Sharpening the American Military's Competitive Edge. 2018. URL: https://media.defense.gov/2020/May/18/2002302061/-1/-1/1/2018-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY-SUMMARY.PDF

REFERENCES:

1. Wolff M. (2018) Vohon i liut: Vseredyni Biloho domu Trampa [Fire and fury: Inside the Trump White House]. Kyiv: #knyholav. (in Ukrainian)

2. McInnis K. J. (2021) The interim national security strategic guidance. Washington: Congressional Research Service. Retrieved February 27, 2026, from https://www.congress.gov/crs_external_products/IF/PDF/IF11798/IF11798.1.pdf

3. Office of the Director of National Intelligence (2019) The national intelligence strategy of the United States of America, Washington: Office of the Director of National Intelligence. Retrieved February 27, 2026, from https://www.intelligence.gov/templates/intelgov-template/custom-sections/the-nis-at-a-glance/nis-2023/pdf/nis-2019.pdf

4. The White House (2015) National security strategy, Washington: The White House. Retrieved February 27, 2026, from https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf

5. The White House (2017) National security strategy of the United States of America, Washington: The White House. Retrieved February 27, 2026, from https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf

6. The White House (2021) Interim national security strategic guidance, Washington: The White House. Retrieved February 27, 2026, from https://bidenwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf

7. U.S. Department of Defense (2018) Summary of the 2018 national defense strategy of the United States of America: Sharpening the American military's competitive edge, Washington: U.S. Department of Defense. Retrieved February 27, 2026, from https://media.defense.gov/2020/May/18/2002302061/-1/-1/1/2018-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY-SUMMARY.PDF

U.S. strategic security documents of the hybrid period of the Russo-Ukrainian war

Velhus Vladyslav Viacheslavovych

Postgraduate Student at the Department
of Global Political Development Studies
Kuras Institute of Political and Ethnic
Studies of the National Academy
of Sciences of Ukraine
Henerala Almazova str., 8, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0001-4001-9406

The article offers a discursive analysis of key U.S. security documents from the hybrid phase of the Russo-Ukrainian war (2014–2022). The relevance of the study lies in the need to identify the origins of the American strategic narrative regarding Russia's full-scale aggression against Ukraine, to enhance the effectiveness of analyzing U.S. real policy in the context of the Russo-Ukrainian war. Accordingly, the central object of the research is the U.S. National Security Strategy, which, together with the other documents analyzed, performs not only a formal but also a communicative function by signaling to allies and opponents the American interpretation of the war and the legitimate models of response.

The study aims to analyze U.S. strategic documents from 2014 to 2022 to determine their key discursive trends and transformations: 1) identifying the frames through which the Russo-Ukrainian war is described; 2) establishing the discursive logic that legitimizes the U.S. strategic response; 3) comparing emphases in the narratives of different presidential administrations. The methodological framework is based on discourse analysis, frame analysis, and comparative analysis.

The results indicate a combination of institutional continuity and a gradual adaptation of the U.S. strategic narrative to Russia's prolonged aggression during the hybrid period. Regardless of the administration in office, Russian aggression was interpreted as an undermining of Ukraine's sovereignty and international law, and as an act of security destabilization in Europe. This created a value- and norm-based foundation for political and material support for Ukraine and for strengthening allied security. At the same time, amid a protracted war, the framework of hybrid threats intensified, with the theme of great-power competition clearly reflected in the corresponding changes in the logic of long-term strategic confrontation.

Differences between administrations are primarily reflected in the prioritization of threats and rhetorical emphases, whereas the baseline assessment of the Russian Federation and the principles for supporting Ukraine remain stable. At the same time, the initial concept of the Biden administration, which formed the basis for the future U.S. response to Russia's full-scale invasion, emphasizes a model of combining deterrence and diplomacy, alongside a declared need to preserve channels to ensure global strategic stability and arms control.

Key words: *Russo-Ukrainian War, U.S. National Security Strategy, political discourse, political narrative, strategic narrative, framing.*

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Чупрій Леонід Васильович
Корнієвський Олександр Анатолійович

Релігійний консерватизм як моральна основа українського державотворення

УДК 32.001:329.11+32:316.75
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.28

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Чупрій Леонід Васильович
доктор політичних наук, професор
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-4965-2750

Корнієвський Олександр Анатолійович
доктор політичних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу суспільних процесів
центру внутрішньополітичних
досліджень
Національного інституту стратегічних
досліджень
вул. Пирогова, 7А, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-4311-6957

В статті висвітлюються особливості релігійного консерватизму як моральної основи українського державотворення. Аналізуються ключові ідеї В. Липинського, який наголошував на тому, що шлях до повноцінної, цілісної української нації лежить через відродження консервативної традиції. Відзначається, що нація, за В. Липинським, – це передусім виявлена воля до державного існування. Якщо такої волі немає або вона не реалізується в конкретних інституційних формах держави, то нація не відбулася. Вказується, що на думку В. Липинського, українську націю найдоцільніше об'єднувати на засадах територіального патріотизму – тобто солідарності всіх постійних мешканців української землі незалежно від їхнього етнічного походження, соціального статусу чи віросповідання, що пізніше лягло в основу концепту політичної нації. Відзнається, що консервативні ідеї були реалізовані в Гетьманаті П. Скоропадського, що поєднав у собі різні варіанти консервативної ідеології: авторитет сильної влади, опору на історичну традицію, ієрархічну модель суспільства, захист національної культури, а також прагнення забезпечити правопорядок і рівність перед законом.

Виділяються традиційний, поміркований, радикальний напрями консерватизму. Акцентується увага на релігійному консерватизмі, який визначає культуру, релігію та мораль як базові ознаки будь-якої національної спільноти, адже саме вони формують її духовний світ і систему цінностей. Досліджуються ключові ідеї І. Вишенського, П. Могили, Й .Борецького, Г. Сковороди, П. Юркевича, які заклали основи українського християнського консерватизму. Підкреслюється, що саме релігійний консерватизм сприяє консолідації української нації, зміцненню української держави шляхом підтримки культури, традицій, формування національної ідентичності.

Ключові слова: *консерватизм, релігійний консерватизм, духовні цінності, В. Липинський, І. Вишенський, П. Могила, Г. Сковорода, П. Юркевич.*

Вступ. На сучасному етапі розбудови суверенної й демократичної України одним із ключових завдань постає чітке окреслення стратегічних орієнтирів державного розвитку. У зв'язку з цим особливої ваги набуває потреба в глибокому вивченні та критичному переосмисленні історичної й науково-теоретичної спадщини українських мислителів початку XX століття. Виходячи з цього погляду всебічний аналіз історико-політологічних поглядів В.Липинського та інших діячів українського консерватизму видається нам особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників, які займаються проблемами консерватизму слід виділити Б.Андрусишина, Р.Васька, П. Гай-Нижника, К.Галушко, А. Зембу, С. Наумова, Ю. Терещенка, О. Реєнта, Р.Пирога, Ю. Олійника та інших. Творчість В.Липинського останніми роками вивчалися такими науковцями, як І.Гирич, Ю.Вільчинський, В.Масненко, В.Смолій, В.Ричка. Політологічна, історіософська та соціологічна спадщина В.Липинського знайшла своє відображення у статтях О.Шморгуна, В.Потульницького, В.Бурлачка, С.Приходька, Є.Пизюра, І.Гошуляка, Ф.Турченка, Н.Заліської та інших**.**

Мета та завдання. Проаналізувати особливості релігійного консерватизму як моральної основи українського державотворення. Дослідити ключові ідеї українських мислителів, які заклали основи українського релігійного консерватизму.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять системний, міждисциплінарний і дискурсивний підходи, застосування яких значною мірою сприяло досягненню поставленої мети. У процесі роботи було використано комплекс загальнонаукових методів – індукцію та дедукцію, аналіз і синтез, порівняння, аналогію, узагальнення й абстрагування. Поряд із цим застосовувалися спеціально-наукові методи, зокрема дескриптивний підхід і контент-аналіз, що дозволило здійснити ґрунтовне опрацювання джерельної бази та інтерпретацію отриманих результатів.

Результати. Процес формування українського консерватизму як цілісної ідейно-політичної доктрини був тривалим і суперечливим. Його ускладнювали історична бездержавність України, регіональні відмінності між сходом і заходом країни, а також соціальна строкатість українського суспільства. Унаслідок цього консервативний рух не мав сталої соціальної опори, а його програмні положення часто набували фрагментарного характеру й не завжди оформлювалися у завершену політичну концепцію. До того ж розвиток українського консерватизму переривався в періоди тоталітарного панування, що гальмувало еволюцію його ідей.

Як ідейний та політичний напрям український консерватизм сформувався наприкінці XIX – на початку XX століття. Його засновником вважають В'ячеслава Липинського, а також частково Павла

Скоропадського [1, с. 47]. Вагомий внесок у розробку консервативної думки зробили Володимир Залозецький, Василь Кучабський, Станіслав Томашівський, Олександр Назарук, Дмитро Дорошенко та інші діячі [2, с. 15]. Їхні концепції, попри певні відмінності, мали спільні риси: підкреслення провідної ролі держави, орієнтацію на монархічну форму правління, елітаризм, опору на національну ідею, традицію, релігію й мораль. Найпослідовніше класичні засади консерватизму були сформульовані у доктрині В. Липинського. Натомість С. Томашівський відстоював еволюційний шлях розвитку й допускав республіканську форму правління, тоді як В. Кучабському був притаманний більш радикальний стиль мислення з акцентом на активні методи політичної боротьби [1, с. 54]. Ідеї В. Липинського підтримували також галицькі монархісти, зокрема Іван Кревецький та Іван Крип'якевич.

Розглянемо основні аспекти консервативної ідеології В. Липинського. Консерватизм у розумінні останнього – це насамперед утвердження в українському громадянстві організованих сил авторитету, дисципліни, правопорядку й політичної культури, які в майбутньому здатні стати носіями державної влади. Він наголошував, що шлях до повноцінної, цілісної української нації лежить через відродження консервативної традиції. Важливу роль у цьому процесі мислитель відводив монархічній формі організації як чиннику стабільності та спадкоємності влади, а також оновленню консервативного середовища новими суспільними силами.

Значну увагу В. Липинський приділяв проблемі національної консолідації. На його переконання, українську націю найдоцільніше об'єднувати на засадах територіального патріотизму – тобто солідарності всіх постійних мешканців української землі незалежно від їхнього етнічного походження, соціального статусу чи віросповідання. Україна, за його задумом, має бути спільною батьківщиною для всіх громадян. Саме любов до своєї землі як органічної цілісності створює той особливий зв'язок між людьми, який і формує націю. Натомість заклики до соціальної чи етнічної диференціації він вважав руйнівними, адже вони підривають державотворчі зусилля та провокують внутрішній розбрат [4, с. 15].

Територіальний чинник, на думку Липинського, є визначальним і для формування провідної верстви. Патріотизм він тлумачив як свідомість належності до власної території, любов до рідної землі та відповідальність за всіх її мешканців. Відсутність такого патріотизму, зокрема серед різнонаціональних груп, що проживали в Україні, мислитель розглядав як одну з причин історичних невдач українського державотворення.

Звідси випливає його розуміння нації: українцем є кожен, хто прагне, щоб Україна перестала бути колонією та стала самостійною державою, об'єднавши різні етнічні, релігійні й культурні елементи в єдине політичне ціле [5, с. 15]. Нація, за Липинським, – це передусім виявлена воля до державного існування. Якщо такої волі немає або вона не реалізується в конкретних інституційних формах держави, то нація не відбулася. Саме ці ідеї згодом стали важливими для формування концепції української політичної нації.

Розмірковуючи над майбутнім України, В. Липинський активно звертався до суспільних і політичних наук. Він ставив перед соціологією принципове питання: якою має бути соціальна теорія, щоб забезпечити можливість створення незалежної української держави. У цьому контексті не зовсім коректним є твердження Дмитро Чижевський про те, що Липинський сформулював філософію політики загалом. Насамперед він був філософом саме української політики, зосередженим на конкретних історичних і соціальних умовах свого народу.

Центральне місце в його концепції посідала ідея національної держави. Без власної державності, переконував мислитель, Україна приречена балансувати між буттям і небуттям. Звідси випливає моральний імператив державництва: державу неможливо отримати в дар – її необхідно створити власними зусиллями. На момент його діяльності Україна була не лише поневоленою, а й внутрішньо неготовою до самостійного існування, тобто «бездержавною» в органічному сенсі. Тому головне завдання полягало не лише в здобутті політичної незалежності, а й у формуванні внутрішніх соціальних і моральних передумов для повноцінного державного життя [4, с. 18].

Відтак саме ключові ідеї В. Липинського лягли в основу трьох основних напрямів консерватизму, що сформувлися в минулому столітті: традиційному, поміркованому та радикальному.

Традиційний напрям

Найбільш впливовим у міжвоєнний період був традиційний консерватизм. Він базувався на консервативних постулатах природної нерівності людей, а відтак, необхідності існування еліти, пріоритету приватної власності, побудови ієрархічного суспільства тощо. Тут можна виокремити три гілки: космополітичну, клерикальну та найчисленнішу монархічну. Москвофіли, представлені Російською народною партією та Руською народною організацією, висловлювалися за духовну і політичну єдність з російським народом, виступали проти вживання української мови, однак не поривали з правлячим австро-угорським урядом. Клерикальну гілку представляла Українська католицька народна партія, перейменована згодом в Українську народну обнову. Основними ідейними засадами організації були абсолютизація католицької віри як основи вселюдської культури і прогресу, соціальна і національна гармонія, якої можна досягти лише консервативним шляхом, автономія Галичини в складі Польщі, та лояльне ставлення

до існуючого ладу. Найширше традиційний консерватизм представлений монархічною гілкою, куди слід віднести Союз хліборобів-власників, Українську демократично-хліборобську партію, Українську Громаду, Український союз хліборобів-державників (згодом Український союз гетьманців-державників), Братство українських класократів-монархістів. Консервативна ідеологія цих організацій грунтувалася на засадах українського історичного легітимізму, визнанні пріоритету державних інтересів над суспільними, монархізму як ідеальної форми держави, і класократії як найкращого типу державного устрою, який опирався б на співпрацю усіх класів при керівній ролі національної аристократії. Основою матеріальної і духовної свободи людини, на думку монархістів, була приватна власність. Національне виховання та освіта мали засновуватися на моральних, релігійних засадах.

Радикальний напрям

Радикальний консерватизм не набув широкого поширення, оскільки революційні методи більше асоціювалися з лівими рухами. Водночас певні риси радикалізму проявлялися у діяльності військових формувань, зокрема Вільне козацтво та Українське Національне Козаче Товариство. Вільне козацтво, спираючись на історичні традиції, відіграло помітну роль у встановленні гетьманського режиму [2, с. 173].

Гетьманат як реалізація консервативної моделі

Підтримка монархічного крила традиційного консерватизму та частини радикальних сил сприяла встановленню режиму Гетьманату і проголошенню Українська Держава. Гетьманат поєднав у собі різні варіанти консервативної ідеології: авторитет сильної влади, опору на історичну традицію, ієрархічну модель суспільства, захист національної культури, а також прагнення забезпечити правопорядок і рівність перед законом. Після понад півтора століття бездержавності це стало спробою практичної реалізації консервативної державницької програми [3, с. 27].

Поміркований напрям

Поміркований консерватизм охоплював національно-демократичну та християнсько-демократичну течії. Національно-демократичні сили, представлені окремими колами Національно-демократичної партії та Союза визволення України, виступали за захист української мови й культури, автономію, а в перспективі – створення соборної держави, поєднуючи консервативні цінності з ліберальними принципами поділу влади та громадянських свобод.

Християнсько-демократичну гілку репрезентували Християнсько-суспільна партія та Український католицький союз. Її представники робили акцент на моральному відродженні суспільства, гармонійному розвитку нації в дусі християнської етики та зміцненні ролі релігії в громадському житті.

Християнського консервативний напрям

Християнсько-демократичний напрям став підґрунтям українського релігійного консерватизму. Простежуючи його витоки, варто звернутися до спадщини українських мислителів і церковних діячів, які ще задовго до оформлення консерватизму як політичної доктрини сформулювали ідеї, що згодом стали його духовною основою. Йдеться про Івана Вишенського, Петра Могилу, Йова Борецького, Григорія Сковороди, Памфіла Юркевича. Хоча сам консерватизм як ідейно-політичний напрям виник значно пізніше, саме ці постаті заклали інтелектуальні й духовні підвалини християнського консервативного світогляду.

Іван Вишенський був одним із найосвіченіших православних полемістів свого часу. Деякі дослідники називають його родоначальником духовного консерватизму. У центрі його поглядів – пріоритет духовного над матеріальним, вимога моральної чистоти та відповідальності еліти. Саме у Вишенського простежується рання форма елітаризму: духовним провідником народу може бути лише глибоко віруюча людина, яка своїм способом життя засвідчує відданість християнським чеснотам. Особливу роль він відводив аскетам, адже вони не прагнуть влади чи багатства, а служать Богові та людям. Критикуючи моральний занепад церковного й світського життя, Вишенський вимагав повернення до простоти й братерства перших християнських громад [6, с. 173].

Втіленням подібного ідеалу став Петро Могила – видатний церковний діяч і реформатор. Він вважав, що представник національної еліти має поєднувати глибоку віру, милосердя та особисту скромність. Його діяльність засвідчує практичну реалізацію цих принципів: заснування освітніх закладів, підтримка книгодрукування, відновлення храмів [7, с. 57].

Зокрема, у 1634 році він розпочав відбудову Софійського собору в Києві, опікувався розчищенням руїн Десятинної церкви, сприяв відновленню храмів Видубицького монастиря та церкви Спаса на Берестові. Його приклад поєднання духовного авторитету з активною культурною й освітньою діяльністю став зразком відповідального служіння.

Ідеї морального лідерства продовжив Григорій Сковорода. На його переконання, право бути «царем» – тобто провідником – має лише той, хто володіє «чистим серцем». Чистота серця означає свободу від пристрастей до влади, слави чи матеріальних благ і наповненість любов'ю до Бога та ближнього. Разом із Памфілом Юркевичем Сковорода розвивав традицію кордоцентризму – «філософії серця», згідно з якою саме серце є осереддям духовного життя людини. Еліта, за цією логікою, формується не через соціальний статус, а через внутрішнє самовдосконалення й моральну відповідальність [8, с. 23].

ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

До ідеї духовно сильної провідної верстви звертався й Дмитро Донцов, наголошуючи на потребі особистої сили духу та здатності надихати суспільство власним прикладом [9, с. 73].

Узагальнюючи, можна виокремити такі риси українського релігійного консерватизму:

Пріоритет християнських цінностей у суспільному та особистому житті. Християнська етика розглядається як духовна основа державотворення та моральної консолідації нації.

Висока роль Церкви як морального авторитету. Водночас підкреслюється необхідність внутрішнього очищення церковного середовища від формалізму, надмірного матеріалізму та міжконфесійних конфліктів.

Збереження історико-культурної спадщини, підтримка української мови, розвиток національної культури та формування узгодженої історичної пам'яті.

Повага до гідності людини, створеної «за образом і подобою Божою». Людина розглядається як єдність духу, душі й тіла, а тому духовний розвиток визнається пріоритетним.

Захист родинних цінностей і підтримка традиційної сім'ї як фундаменту суспільства. Водночас у сучасних дискусіях наголошується на важливості поєднання вірності національній традиції з повагою до прав людини та демократичних принципів.

Слід зауважити, що в сучасних умовах уявлення консерваторів про оптимальну форму державного устрою зазнали певної трансформації. З огляду на практичну неможливість відновлення монархії в Україні, більшість із них сьогодні підтримують республіканську модель правління (за винятком окремих монархічних середовищ). Водночас ідейним підґрунтям сучасного консерватизму й надалі залишається національна ідея, а також релігійні та моральні цінності як фундамент існування нації [10, с. 17].

Культура, релігія та мораль постають базовими ознаками будь-якої національної спільноти, адже саме вони формують її духовний світ і систему цінностей. Духовні та релігійні орієнтири є живим корінням суспільства: за їх наявності навіть глибокі соціально-економічні кризи не здатні зруйнувати внутрішню стійкість народу. Подолання економічних труднощів неможливе без відновлення моральних засад, оскільки політика й економіка вторинні щодо культури та духовності. Спочатку має відбутися зміцнення національної культури й «духу народу», і лише на цій основі можливий сталий економічний розвиток.

Показовим є досвід повоєнної відбудови Німеччини та Японії після Другої світової війни. Перед цими державами постало складне завдання не допустити моральної деградації суспільства в умовах поразки та економічної руїни. Зокрема, у Німеччині принцип релігійного виховання було закріплено на конституційному рівні: стаття 7 Основний Закон ФРН (23 травня 1949 року) передбачила обов'язковість викладання релігії в державних школах (за винятком неконфесійних) відповідно до принципів релігійних організацій.

Нація, у якій знецінюються духовні орієнтири, опиняється під загрозою занепаду. Тому в сучасних умовах особливо актуальною є активізація зусиль, спрямованих на підвищення духовного рівня українського суспільства та формування комплексу морально-релігійних цінностей, що визначають мотиваційну основу як особистості, так і соціуму в цілому. У цьому контексті християнський консерватизм розглядається як ідейний напрям, здатний сприяти зміцненню моралі, збереженню традицій, мови, культури, підтримки історичної пам'яті, розвитку національної освіти й науки. Такі підходи перегукуються з концепцією «українського аграризму» В'ячеслава Липинського [11, с. 279].

Висновки. Отже, український консерватизм першої третини XX століття був багатовекторним явищем. Він поєднував традиціоналізм і модернізаційні пошуки, монархічні та республіканські орієнтації, елітаризм і прагнення до суспільної гармонії. Попри історичні перерви, його ідеї стали важливою складовою розвитку української політичної думки.

Щодо українського релігійного консерватизму, то він має глибоке історико-філософське коріння. Його центральна ідея – формування морально відповідальної еліти та суспільства, що ґрунтується на християнських чеснотах, духовній культурі та служінні спільному благу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гелей С. Консервативно-політологічна концепція державотворення. В.Кучабський. Л.: Інститут українознавства НАН України ім. І.Крип'якевича, 1997. 160 с.

2. Консерватизм: антологія. / Упорядники і автори передмови Олег Проценко і Василь Лісовий. К. : Смолоскип, 1998. 598 с.

3. Гай-Нижник П.П. Український консерватизм і Гетьманський рух у XX ст.: нариси історії становлення та розвитку. *Гілея.* Випуск 43. К. : 2011. С. 15–38.

4. Letters to the Farmers' Brothers: On the Idea and Organization of Ukrainian Monarchism. New York : Bulava Publishing Corporation, 1954. 470 p.

5. Vyacheslav Lypynsky. Religion and Church in the History of Ukraine. Philadelphia : Printing House of America, 1925. 110 p.

6. Вишенський І. Твори / пер. Валерія Шевчука. Київ : Дніпро, 1986. 247 с.

7.Білодід О. Загадка Петра Могили. Київ, старовина. 1993. № 3, С. 56-69.

8. Григорій Сковорода. Повне зібрання творів. В 2-х томах. / Зав. ред. С. М. Перевертун. Київ : Наукова Думка, 1973. Т. 1. 531 с.

9. Донцов Д.Націоналізм. Львів : Нове життя, 1926. 255 с.

10. Koshetar, U., Lytvynska, S., & Shevchuk, I. Aspects of Ukrainian traditional conservatism. Scientific Collection «InterConf+». 2023. № 32(151), pp. 353–364.

11. Чупрій Л. В. Історична пам'ять як важливий чинник державотворення в умовах протидії російській інформаційній агресії. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії.* 2023. № 3 (17). С. 278–290. URL: https://doi.org/10.29038/2524-2679-2023-03-278-290

REFERENCES:

1. Helei S. (1997). Konservatyvno-politolohichna kontseptsiia derzhavotvorennia. V.Kuchabskyi [Conservative-political concept of state formation. V. Kuchabsky]. L. : Instytut ukrainoznavstva NAN Ukrainy im. I.Krypiakevycha. 160 p. [in Ukrainian].

2. Konservatyzm: antolohiia. [Conservatism: an anthology] (1998) Uporiadnyky i avtory peredmovy Oleh Protsenko i Vasyl Lisovyi. K. : Smoloskyp. 598 p. [in Ukrainian].

3. Hai-Nyzhnyk P.P. (2011). Ukrainskyi konservatyzm i Hetmanskyi rukh u KhKh st.: narysy istorii stanovlennia ta rozvytku [Ukrainian conservatism and the Hetman movement in the 20th century: essays on the history of its formation and development]. *Hileia.* Vypusk 43: 15–38. [in Ukrainian].

4. Letters to the Farmers Brothers: On the Idea and Organization of Ukrainian Monarchism. (1954). New York : Bulava Publishing Corporation. 470 p. [in English].

5. Vyacheslav Lypynsky (1925). Religion and Church in the History of Ukraine. Philadelphia : Printing House of America,. 110 p. [in English].

6. Vyshenskyi I. (1986). Tvory / per. Valeriia Shevchuka [Works / trans. Valery Shevchuk]. Kyiv : Dnipro. 247 p. [in Ukrainian].

7.Bilodid O. (1993). Zahadka Petra Mohyly [The Mystery of Petro Mohyla]. *Kyiv, Starovyna.* № 3: 56–69. [in Ukrainian].

8. Hryhorii Skovoroda. (1973). Povne zibrannia tvoriv [Complete Works]. V 2-kh tomakh. / Zav. red. S. M. Perevertun. Kyiv: Naukova Dumka. T. 1. 531 p. [in Ukrainian].

9.Dontsov D. (1926). Natsionalizm [Nationalism]. Lviv: Nove zhyttia. 255 p. [in Ukrainian].

10. Koshetar, U., Lytvynska, S., & Shevchuk, I. (2023). Aspects of Ukrainian traditional conservatism. *Scientific Collection «InterConf+».* № 32(151): 353–364 [in English].

11. Chuprii L. V. (2023). Istorychna pamiat yak vazhlyvyi chynnyk derzhavotvorennia v umovakh protydii rosiiskii informatsiinii ahresii [Historical memory as an important factor in state formation in the context of countering Russian information aggression]. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii.* № 3 (17): 278-290. URL: https://doi.org/10.29038/2524-2679-2023-03-278-290 [in Ukrainian].

Religious conservatism as the moral basis of Ukrainian statehood

Chupriy Leonid Vasilyevich

Doctor of Political Sciences, Professor
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
Bulvarno-Kudryavska st., 18/2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4965-2750

Kornievsky Oleksandr Anatoliyovych

Doctor of Political Sciences, Professor,
Chief Researcher at the Department of Social Processes
Center for Domestic Policy Studies
National Institute for Strategic Studies
Pyrohova str., 7A, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4311-6957

The article highlights the features of religious conservatism as the moral basis of Ukrainian statehood. The key ideas of V. Lypynsky are analyzed, who emphasized that the path to a full-fledged, integral Ukrainian nation lies through the revival of the conservative tradition. It is noted that, according to V. Lypynsky, a nation is, first of all, a revealed will to state existence. If such a will does not exist or is not realized in specific institutional forms of the state, then the nation has not come into being. It is indicated that, according to V. Lypynsky, it is most expedient to unite the Ukrainian nation on the basis of territorial patriotism - that is, the solidarity of all permanent residents of the Ukrainian land, regardless of their ethnic origin, social status or religion, which later formed the basis of the concept of a political nation. It is recognized that conservative ideas were implemented in the Hetmanate of P. Skoropadsky, which combined various variants of conservative ideology: the authority of strong power, reliance on historical tradition, a hierarchical model of society, protection of national culture, as well as the desire to ensure law and order and equality before the law.

The traditional, moderate, and radical directions of conservatism are distinguished. Attention is focused on religious conservatism, which defines culture, religion, and morality as the basic features of any national community, because they form its spiritual world and system of values. The key ideas of I. Vyshensky, P. Mohyla, Y. Boretsky, H. Skovoroda, and P. Yurkevich, who laid the foundations of Ukrainian Christian conservatism, are studied. It is emphasized that it is religious conservatism that contributes to the consolidation of the Ukrainian nation and the strengthening of the Ukrainian state by supporting culture, traditions, and the formation of national identity.

Key words: *conservatism, religious conservatism, spiritual values, V. Lypynskyi, I. Vyshenskyi, P. Mohyla, G. Skovoroda, P. Yurkevich.*

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Алєксєйченко Олександр Володимирович

Міжнародний порядок: теорія, історія, російський ревізіонізм

УДК 327.5:327(470):327.8
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.29

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Алєксєйченко Олександр Володимирович
кандидат політичних наук, докторант Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Юрія Іллєнка, 36/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-2325-1289

Актуальність *дослідження зумовлена поглибленням системної кризи міжнародного порядку, що виявляється у зростанні кількості збройних конфліктів, девальвації норм міжнародного права та послабленні механізмів колективної безпеки. У сучасному політичному дискурсі поняття міжнародного порядку наповнюється суперечливими інтерпретаціями, які відображають стратегічні інтереси провідних акторів світової політики. Особливого значення ця проблема набуває у контексті російсько-української війни та ревізіоністської зовнішньої політики Російської Федерації, спрямованої на перегляд результатів Холодної війни.*

Мета *дослідження полягає у теоретико-методологічному осмисленні категорії міжнародний порядок в умовах трансформації світової системи та у виявленні специфіки російської логіки експансії як чинника системної кризи постбіполярної архітектури безпеки.*

Методологічну основу *дослідження становлять історичний і системний підходи, що дозволяють розглядати міжнародний порядок як циклічне явище з фазами становлення, стабілізації та кризового розпаду. Використано методи порівняльного аналізу для зіставлення концепцій політичного реалізму й ліберальної традиції, а також дискурсивний аналіз концептуальних документів і публічних заяв провідних політичних акторів.*

Результати дослідження *засвідчують, що сучасний міжнародний порядок поєднує інституційну збереженість глобальних організацій із деградацією їхньої регулятивної ефективності. Доведено, що російська зовнішньополітична стратегія базується на ревізіоністському трактуванні міжнародного порядку як системи балансу сил і сфер впливу, що суперечить принципам суверенної рівності держав і міжнародного права. Обґрунтовано тезу про перебування світової системи у перехідному стані, в якому формується нова конфліктна конфігурація міжнародних відносин, а досвід російсько-української війни виступає ключовим емпіричним індикатором трансформації та потребує подальшого наукового осмислення. Отримані результати розширюють можливості наукового аналізу сучасних міжнародних процесів та формують підґрунтя для вироблення практичних рекомендацій щодо адаптації зовнішньополітичної стратегії України до умов перехідного міжнародного порядку. Зроблені висновки можуть бути використані у подальших дослідженнях з міжнародних відносин, геополітики та міжнародної безпеки з метою осмислення перспектив формування нової архітектури світового порядку.*

Ключові слова: *трансформація міжнародного порядку, баланс сил, архітектура міжнародної безпеки, геополітичний інтерес, російський ревізіонізм, війна.*

Вступ. Сучасні міжнародні відносини розвиваються в умовах трансформації світового порядку, що проявляється у зростанні конфліктності, девальвації норм міжнародного права та ослабленні механізмів колективної безпеки. Поняття «міжнародний порядок» набуває варіативних інтерпретацій, зумовлених геополітичними інтересами провідних акторів. Визначальним чинником дестабілізації післябіполярної архітектури безпеки є ревізіоністська зовнішня політика РФ, спрямована на обґрунтування експансії на пострадянському просторі. Російсько-українська війна актуалізувала потребу переосмислення категорії «міжнародний порядок» та співвіднесення нормативної моделі «порядку, заснованого на правилах» із практикою силової політики.

Мета та завдання. Метою статті є теоретико-методологічне осмислення поняття «міжнародний порядок» у контексті його сучасної трансформації та з'ясування специфіки російської логіки експансії на пострадянському просторі як чинника системної кризи післябіполярної міжнародної архітектури безпеки.

Для досягнення поставленої мети передбачається розв'язання таких завдань: проаналізувати теоретичні та політико-дискурсивні інтерпретації міжнародного порядку; дослідити концептуальні засади російської зовнішньої політики щодо пострадянського простору; з'ясувавати індикатори системної кризи міжнародного порядку в умовах російсько-української війни.

Методи. Методологічну основу дослідження становлять історичний і системний підходи, які дозво-

ляють розглядати міжнародний порядок як циклічне та динамічне явище. Застосовано порівняльний і дискурсивний аналіз для зіставлення теоретичних моделей та політичних інтерпретацій міжнародного порядку, а також структурно-функціональний метод і аналіз статистичних даних для оцінки ролі міжнародних інституцій та виявлення емпіричних індикаторів трансформації міжнародних відносин.

Результати. Сьогодні поняття «міжнародний порядок» широко використовується в політичному й науковому дискурсі, набуваючи переважно драматизованих інтерпретацій. Під впливом політичного популізму та інтелектуальної спрощеності формується апокаліптичний наратив про нібито неминучу катастрофу світового порядку. Водночас подібні риторичні конструкції не дозволяють повною мірою зрозуміти глибинні причини трансформації міжнародної системи та потребують науково виваженого аналізу процесів, що визначають сучасну динаміку світової політики.

Сучасний етап світової історії характеризується формуванням нової якості глобалізації та нівелюванням цивілізаційних відмінностей, що спричинило відродження націоналізму й посилення пріоритету національного інтересу як чинників геополітичної конкуренції. Ідеологічним маркером цього зламу став виступ В. Путіна на Мюнхенській конференції з безпеки 2007 р., у якому було поставлено під сумнів принципи ліберального міжнародного порядку. Подальші події, - війна Росії проти Грузії у 2008 р., анексія українського Криму (2014), інтервенція РФ у Сирії (2015-2024) та демонтаж режимів міжнародного контролю над озброєннями - засвідчили послідовну ерозію механізмів стримування і девальвацію міжнародного права. Паралельно посилилися тенденції суверенізму та ізоляціонізму (Brexit, політика «America First», поширення авторитарних моделей), що призвело до ослаблення універсальних інституцій безпеки та кризи механізмів колективного реагування. Сукупність цих процесів спричинила кризу міжнародного порядку, зростання глобальної невизначеності та нормалізацію «військової непередбачуваності» у політичному дискурсі. Своєрідною межею між попередньою та сучасною моделями світового порядку стала повномасштабна агресія РФ проти України у 2022 р., яка зруйнувала архітектуру європейської безпеки й засвідчила системний характер кризи міжнародного порядку.

Оскільки в кризовому стані перебуває й саме уявлення про міжнародний порядок як стабільну систему норм і правил, за цих умов набуває особливої актуальності наукова проблема дослідження категорії «міжнародний порядок» у межах теорії міжнародних відносин. Її аналіз в історичній динаміці дасть змогу виявити кількість моделей міжнародного порядку, механізми їх трансформації та якісні відмінності між ними. У межах статті автор уточнює поняття «міжнародний порядок» і пропонує окреслити контури цього міжнародно-політичного явища крізь призму національного інтересу.

Слід зазначити, що поняття «міжнародний порядок» не визначене у Статуті ООН, однак його елементи закладені в основоположних принципах міжнародного права, зокрема суверенної рівності держав, заборони застосування сили та мирного врегулювання спорів (ст. 2 Статуту ООН). Це зумовлює його функціонування переважно в межах теоретичних інтерпретацій політичного реалізму та ідеалізму (лібералізму).

У політичному реалізмі міжнародний порядок трактується як результат співвідношення сил і національних інтересів провідних держав та як динамічна структура, що змінюється разом із трансформацією балансу сил. Так, Г. Моргентау пов'язував міжнародний порядок із боротьбою держав за владу та реалізацією національних інтересів [7], тоді як К. Волтц інтерпретував його як похідну від структури міжнародної системи та розподілу можливостей між її основними акторами [14].

Натомість у межах ідеалістичної (ліберальної) традиції міжнародний порядок осмислюється як нормативна система, заснована на загальновизнаних принципах міжнародного права, колективної безпеки та діяльності багатосторонніх інституцій. Зокрема, Г. Булл розглядав міжнародний порядок як прояв існування «міжнародного суспільства», у якому держави дотримуються спільних правил і норм [3], тоді як Р. Кеогейн наголошував на стабілізуючій ролі міжнародних інститутів у підтриманні передбачуваності міжнародних відносин [6].

У цьому контексті перенесення теоретичних напрацювань фундаторів теорії міжнародних відносин на вплив повномасштабної агресії Росії проти України (2022) на стан міжнародної системи дозволяє по-новому інтерпретувати природу сучасної системної кризи міжнародного порядку. Слід погодитись з дослідниками, які дотримуються думки, що міжнародна система перебуває на стадії чергового перехідного періоду, суттю якого є геополітична невизначеність та правова пауза в плані визначення імплементаційних рамок майбутнього світового порядку [4; 11].

Російська війна в Україні підтвердила ключові положення політичного реалізму щодо визначальної ролі сили, національного інтересу та боротьби за геополітичний вплив. Водночас активізація санкційної політики, мобілізація міжнародних коаліцій та інституційна реакція Заходу демонструють збереження ліберально-інституційної логіки підтримання порядку. Відтак, сучасна криза міжнародних відносин постає як точка перетину двох аналітичних традицій, де силова динаміка і нормативні механізми не лише співіснують, а й перебувають у стані постійної напруженої взаємодії. Тобто, міжнародна криза виступає емпіричним середовищем,

у якому класичні теоретичні підходи знаходять своє практичне підтвердження, що створює підстави для подальшого концептуального узагальнення їхніх положень.

Саме тому міжнародний порядок доцільно трактувати як систему взаємодії нормативних і силових чинників, співвідношення яких визначає характер сучасної міжнародно-політичної динаміки. З огляду на це, подальший аналіз доцільно зосередити на емпіричних індикаторах інституціоналізації міжнародного порядку, що проявляються у функціонуванні міжнародних організацій, політичному дискурсі провідних акторів та застосуванні санкційних механізмів.

Отже, поняття «міжнародний порядок» використовується переважно у двох теоретичних площинах: політичного реалізму, як спроба суб'єктивно означити історичні, наявні та перспективні контури змін у структурі, принципах та інститутах, що регулюють відносини між державами у системі міжнародних відносин; й ідеалізму, що пов'язаний з прагненням практичного закріплення міжнародного порядку у вигляді міжнародно визнаних норм. У нормативному сенсі, «міжнародний порядок» інтродукується у систему міжнародних договорів та міждержавних угод.

З огляду на сказане, термінологічне сполучення «міжнародний порядок» представляє систему міжнародних відносин, в якій наявні міжнародні інститути, політичні норми, економічні та військові відносини не лише отримали інституційну легітимізацію у міжнародно-правових та міждержавних договорах, але й були визнанні акторами міжнародних відносин у якості базової основи міждержавного існування на певному етапі еволюції системи міжнародних відносин.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від XVII ст. до сьогодення. Підхід до вибору хронологічних рамок дослідження обумовлений історико-політичними рамками існування міжнародного порядку. У цьому сенсі міжнародний порядок - це проміжок часу, що характеризується стабільністю міждержавних відносин та фіксацією (політичним визнанням) геополітичних змін між провідними акторами міжнародних відносин у конкретну історичну епоху. Таким чином, міжнародний порядок – це не статична структура правил, а еволюціонуюча в історичному часі складова системи міжнародних відносин, в якій періодично відбуваються зміни, що призводить до розпаду сталої архітектури світового порядку та формування нового.

Традиційно ранні етапи міжнародного порядку дослідники воліють пов'язувати з періодами формування та процвітання таких великих імперій, як Римська імперія, імперія Карла Великого, Монгольська та Османська. Всі означені поліетнічні імперські об'єднання пройшли стадії свого розквіту, занепаду та безумовно залишили свій відбиток на принципах, за якими відбувалася організація практичної сторони забезпечення імперського інтересу та порядку в системі міждержавних відносин. В основі системного порядку лежало визнання військової сили імперії. Остання встановлювала базові цінності та правила взаємодії в межах імперії. Архітектура світового порядку була виключно гегемоністською та формувалася за результатами численних війн.

Появу нової якості світового порядку у системі міжнародних відносин необхідно віднести до періоду Великих географічних відкриттів у XV – XVI ст., який став часом розгортання європейської глобальної експансії та початком практики формування гегемоністської політики європоцентризму. Своєрідним прологом до встановлення системного порядку в Європі стала Тридцятирічна війна (1618-1648), по закінченні якої було встановлено Вестфальську систему міжнародних відносин, що за своєю сутністю була багатополярною.

Прагматична логіка європейських монархів підказувала не допускати появи явної геополітичної гегемонії з боку можливого потенційного суперника. Саме тому багатополярність стала розглядатися як своєрідна гарантія територіальної цілісності і особистої безпеки. Нова архітектура відносин ґрунтувалася на принципах суверенітету держав, рівності та невтручання у внутрішні справи. Національна держава стала основним актором європейської політики, а пріоритет національних інтересів над іншими та підтримка балансу сил ставали системними принципами. Такий стан міжнародного порядку в європейській підсистемі відносин став результатом усвідомлення і узгодження правителями правил поведінки та наслідком компромісних домовленостей. Як зазначав колишній держсекретар США Г. Кіссінджер, новий порядок «покладався на систему незалежних держав, що утримувалися від втручання у внутрішні справи одна одної і стримували власні амбіції за допомогою загальної рівноваги сил» [1, с. 11].

Попри те, що Вестфальські договори не містили термінологічного сполучення «баланс сил», саме поняття, на думку дослідника з Центрально-Європейського університету І. Янжековича, стало частиною дипломатичної практики [12]. З часом словосполучення переросло у фундаментальний принцип дипломатії та стало аксіомою політичної науки. Загалом, Вестфальський міжнародний порядок проіснував до кінця XVIII ст. і завершився масштабною геополітичною кризою.

Інтелектуальною передумовою руйнації Вестфальської міжнародної системи стала наукова та суспільно-політична діяльність європейських просвітників. Як наслідок, масштабна подія європейської історії XVIII ст. – Французька революція. Абсолютна монархія Бурбонів впала. Перша французька конституція стала прологом Якобінської дик-

татури. Наступний ланцюжок політичних та соціальних подій фіналізувався в імперський режим Наполеона Бонапарта. Нова Франція становила не лише серйозну загрозу стабільності та безпеці європейських монархій, але й знищила всю традиційну систему європейського порядку.

На зміну їй країни антинаполеонівської коаліції на Віденському конгресі 1814-1815 рр. закріпили статусну роль переможців і зафіксували контури нової системної європейської архітектури, названої Віденською. У Заключному акті Віденського конгресу провідні європейські монархії перекроїли на свою користь всю континентальну політичну карту. Тоді ж система була підкріплена актом організації Священного союзу, підписаному у вересні 1815 р. австрійським і російським імператорами та прусським королем.

Створення Священного союзу закріпило нові правила європейського порядку у системі міжнародних відносин. При цьому, попри досить виразно окреслений політичний консерватизм, союз монархів на певний проміжок часу утворив неформальну, але досить ефективну систему європейського «концерту». Такий стан міждержавних відносин Г. Кіссінджер назвав позитивною формою підтримки європейського порядку, позаяк його життєздатність трималась на «в створеному ним балансі між легітимністю та силою, а також у відносній вазі кожного з цих компонентів» [1, с. 70].

В основу архітектури Віденської підсистеми міжнародних відносин було покладено принцип географічного простору, або геополітичного контролю у межах колоніальних імперій. При цьому, вирішувати міждержавні проблеми передбачалася шляхом компромісів і коаліційних угод. Гомогенність монархічних політичних режимів та зацікавленість акторів у підтримці балансу сил надавали системі стабільності. На думку англійського історика дипломатії А. Дж. Тейлора, Європа періоду Віденської підсистеми «у часі мирно існувала стільки, скільки далі у часі відбувалися війни. Цьому періоду миру Європа завдячує балансу сил. У цей час, жодна з держав ніколи не була настільки сильною, аби поглинути іншу. Баланс між великими державами став причиною збереження малих держав, які раніше обов'язково були б захоплені більш великими країнами» [13].

Початком кризи Віденського порядку можна вважати Кримську війну (1853-1856). Війна хоч і закінчилася поразкою Росії, але дипломатія поки ще продовжувала залишатися засобом підтримки та розв'язання європейських протиріч. На Паризькому конгресі (1856), Лондонській (1871) та Берлінській конференціях (1878) були вирішені спірні питання між головними європейськими акторами.

Довготривале збереження багатополярної моделі рівноваги Віденського періоду було неможливим з причини її випробування двома факторами. По-перше, остаточним закріпленням націоналізму, як ідеології і політичного руху, за яким вищою формою суспільної єдності у державі стає нація. По-друге, тим, що перспектива подальшого існування європейської рівноваги була поставлена під сумнів проголошенням у 1871 р. Німецької імперії.

Остаточну крапку в історії Віденської архітектури безпеки, що забезпечувалася завдяки балансу інтересів головних гравців європейської політики, поставила Перша світова війна. У результаті війни монархії Романових у Росії, Гогенцоллернів у Німеччині та Габсбургів в Австро-Угорщині припинили своє існування. Після закінчення Першої світової війни категорія міжнародний порядок отримує своє втілення вже у Версальській системі міжнародних відносин, що претендує на статус глобальної. Ознакою глобалізації стало входження до кола провідних акторів – США, Японії та Китаю, а також утворення першої загальносвітової організації – Ліги Націй. Міжнародна організація мала стати гарантом нового світового порядку та не допустити виникнення нових глобальних конфліктів.

Цей історичний проміжок характеризується переходом від часу європейського домінування у системі міжнародних відносин до затвердження багатополярного світу. На руїнах європейських імперій з'явилося дев'ять нових держав, а Сполучені Штати стали претендувати на роль глобального лідера. Американський президент В. Вільсон запропоновав програму з 14-ти пунктів, покладену в основу нового світового устрою. Появі нового глобального центру сприяла ефективна ліберальна американська економічна модель. Із появою нових держав і глобальних лідерів змінився світовий баланс сил. Виник новий тип міждержавних відносин, у змісті яких ідеологія (національна, комуністична) стала визначати практичну сторону геополітичних інтересів. Втім, попри появу нової архітектури міжнародних відносин, Версальський порядок не став всеосяжним, проіснувавши всього двадцять років. Такий короткотривалий термін можна прояснити кількома причинами.

По-перше, Версальська системна архітектура, згідно задуму засновників, мала стати загальносвітовою, однак на практиці вона виконувала радше функцію регулятора європейської підсистеми. Світову політику продовжували визначати відносини між великими європейськими державами. Так сталося тому, що з системи міжнародних відносин надовго випали три найбільші держави, без яких забезпечення стабільності в Європі було вже неможливим: США, які все ще не могли подолати свій ізоляціонізм; Радянський Союз, який після більшовицького перевороту на багато років став «persona non grata» у системі міжнародних відносин і Німеччина, визнана головною винуватицею війни.

Можна дискутувати щодо ступеня несправедливості Версальського миру, однак не викликає

сумнівів той факт, що Версальська архітектура для Німеччини стала вкрай принизливою формою повоєнного устрою. Останню «призначили» відповідальною за початок Великої війни та перетворили на аутсайдера європейської політики. За Версальським договором Німеччина втратила 13 відсотків своїх територій в Європі (понад 43 200 квадратних кілометрів) та десяту частину населення. Протягом 79 років, фактично до 1988 р. Німеччина мала б виплачувати репарації країнам Антанти як компенсацію за заподіяну їм шкоду під час війни. Разом, усе це сприяло появі реваншистських, а потім нацистських ідей [9].

По-друге, багатополярна структура європейських відносин, яка існувала у часи Віденського порядку, у міжвоєнний період перетворилася на британсько-французький політичний дует. В Європі не було жодної країни, яка за своїм економічним та військовим потенціалом могла б створити для них конкуренцію. Втім, для підтримки стабільного стану європейської підсистеми політичної ваги двох країн все ж було замало. Ключовими міжнародно-правовими документами цього неформального союзу стали Версальський, Сен-Жерменський, Тріанонський, Нейїський та Севрський договори. І саме політико-правові рамки цих договорів стали підставою для майбутніх конфліктів та протиріч міжвоєнного періоду.

По-третє, європейські країни після перерозподілу колоніальних володінь встановили підмандатну систему, яка здавалася їм ідеальною формою підтримки порядку на периферії, але в реальності колоніальний інтерес продовжував залишатися у центрі уваги європейських політиків. Вже у 1935 р. італійські війська, використовуючи сучасну та хімічну зброю, вторглись в Ефіопію.

По-четверте, системним недоліком Версальського порядку став процес формування нової якості світової економіки. Війна призвела до значних руйнувань промислової та сільськогосподарської інфраструктури Центральної та Східної Європи. Економічні зв'язки були знищені з появою нових держав. Масштабний економічний простір Німецької, Російської і Австро-Угорської імперій через рішення Версальської конференції був перетворений на ринки малих національних держав, які одразу відмежувалися одна від одної митними бар'єрами. І, насамкінець, Велика війна виснажила ресурси воюючих країн.

Революційна криза, депресія, світова економічна криза 1929-1933 рр. сприяли радикалізації суспільства у різних країнах, а також поширенню фашизму і націоналізму. Соціалістична і комуністична ідеологія охопила різні верстви населення не лише європейських, але й азійських країн. Концепція ідеологічного протистояння двох соціально-політичних систем ускладнювала діалог між СРСР та іншими європейським країнами. Політики у Радянському Союзі та на Заході бачили архітектуру європейської безпеки крізь призму боротьби двох протилежностей – соціалізму та капіталізму. Але практична сторона міжнародних відносин не завжди вкладалася в рамки цієї бінарної логіки. Це робило їх непередбачуваними, а Версальський порядок хитким.

Тому Версальський порядок проіснував недовго. У 1938 р. Мюнхенська угода Франції, Великобританії, Німеччини та Італії загострила кризу Версальської системи міжнародних відносин. Наступні події, а саме: аншлюс Австрії, розчленування Чехо-Словаччини, а також поділ Центрально-Східної Європи на сфери впливу, згідно таємних протоколів до радянсько-німецького договору 1939 року про ненапад, остаточно підірвали архітектуру Версальської системи. Натомість Друга світова війна остаточно припинила існування Версальськго міжнародного порядку.

Перші контури майбутнього біполярного світу були позначені лідерами Великої Британії, СРСР і США на Тегеранській та Ялтинській конференціях, а вже у Потсдамі архітектура нової системи отримала свої кінцеві геополітичні рамки. Слід визнати, що вже на стадії підготовки остаточного рішення майбутній світовий устрій був далеким від принципів справедливого міжнародного порядку. І це при тому, що на думку президента США Ф. Рузвельта, центральним елементом світового безпекового формату мала стати Організація об'єднаних націй (ООН). Але вже на стадії вибудовування контурів нового світового порядку країни-переможці прагматично закладали принцип сили в якості монопольного права для окремих держав. Про що свідчив проєкт структури ООН, що передбачала створення трьох гілок влади: загальної, або представницької (формат світової асамблеї); виконавчої на чолі із представниками «великої четвірки», та охоронної, до якої мають увійти чотири «країни-шерифи».

Позаяк Ялтинсько-Потсдамську систему формували країни-переможці, вони ж ставали гарантами її стабільності. Незважаючи на те, що засновники системи на етапі обговорення контурів світової архітектури ідеалістично мріяли про поліцентричність, вона досить швидко трансформувалася у всеосяжний біполярний порядок.

Між тим, сам порядок не мав міцної договірної бази. У Потсдамі держави-переможниці свої рішення оформили у двох документах: Протоколі Берлінської конференції трьох держав та Декларації. Всі домовленості, що лежали в основі майбутнього мирного договору, офіційно не були зафіксовані, а мали усний характер. Довгий час домовленості були декларативними та секретними. Так, зокрема, за результатами усних угод був здійснений розподіл Східної Пруссії між СРСР та Польщею. Німеччина була розділена на чотири окупаційні зони. Вже через рік після Потсдамської

конференції між СРСР, США та Великою Британією були неформально визначені зони геополітичних інтересів. Таким чином, умови формування післявоєнної архітектури були продиктовані правом переможців над переможеними.

Характерним явищем Ялтинсько-Потсдамської міжнародної системи стала «холодна війна». Парадоксально, але цей тип війни визначили, як базовий елемент біполярної архітектури і особливий тип міждержавного конфлікту. Конфліктність виражалася у високій інтенсивності ідеологічної боротьби, блоковому мисленні та гонці озброєнь. При цьому, на відміну від попередніх системних варіантів міжнародного порядку глобальний простір поділили дві ядерні наддержави – США та СРСР. Ядерна зброя стала складовою глобального безпекового формату та перетворилася на інструмент взаємного стримування. Гонка озброєння та прагнення досягти переваги над опонентом стали характерними рисами системної архітектури. На початок 70-х рр. XX ст. міжнародний порядок ядерної епохи трансформувався у модель «конфронтаційної стабільності». Пізніше, вже на момент початку горбачовського діалогу з Заходом, в середині 1980-х рр., Радянський Союз мав близько 45 тисяч ядерних боєзапасів, тоді як в ядерному арсеналі США було приблизно 23,4 тисячі засобів зброї масового знищення [8]. Саме з причини загрози повного ядерного знищення жодна з двох наддержав не могла піти на ризик широкомасштабного конфлікту. Іншими словами, саме страх, як емоційна реакція на потенційну загрозу для свого особистого життя, забезпечив комфорт європейської підсистеми протягом біполярного періоду міжнародних відносин.

Післявоєнний порядок був конфронтаційним і з причини політичного та ідеологічного протистояння між країнами «соціалістичного табору» та «вільним західним світом». Під конфронтацією ми розуміємо такий тип відносин між країнами, в якому міжнародні дії однієї сторони систематично протиставляються діям іншої країни. Особливим об'єктом конфронтації стала периферія. Ззовні конфронтація представлялася як протистояння двох соціально-політичних ідеалів. Політичний Захід відстоював ідеї особистої свободи, демократії та конкурентного ринку. Політичний Схід протиставив опоненту ідею колективізму, соціальної справедливості та регульованої економіки. Відповідно, ідеологічна непримиримість переносилася на підсистемну периферію. У реальності причиною периферійної конфронтації були геополітичні інтереси двох ядерних наддержав.

Національно-визвольні та антиколоніальні рухи періоду біполярності переростали у численні військові конфлікти в Африці та Азії. При цьому США та СРСР ставали головними ідеологічними натхненниками та фінансовими спонсорами цих війн. До цього часу складно вирахувати всі витрати Радянського Союзу на так званий «експорт революції». Для прикладу, списання путінським режимом у 2014 р. 31 млрд дол. США кубинського боргу перед Радянським Союзом є лише одним з красномовних фактів з численних кремлівських витрат на підтримку антидержавних сил (екстремістів, сепаратистів, терористів) та прокомуністичних рухів.

І все ж, попри недоліки Ялтинсько-Потсдамської системи, слід визнати, що окремі світові процеси на цьому етапі історії були об'єктом високого ступеня керованості. Такими прикладами можуть бути визнані: Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі та під водою (1963), Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (1968 р.), Угоди про обмеження стратегічних озброєнь (ОСО-1, 1972), (ОСО-2, 1979), Гельсінкський заключний акт (1975 р.). Блокова дисципліна та правила визначалися двома наддержавами. Це забезпечувало процес визнання або невизнання прийнятих рішень усіма іншими акторами міжнародних відносин. До того ж, біполярний порядок базувався на неформальному визнанні певних геополітичних інтересів опонента. Так, США після Угорської революції (1956) та «Празької весни» (1968) змушені були змиритись з обмеженою «доктриною Брежнєва» міжнародною суб'єктністю держав ЦСЄ. Натомість Радянський Союз після Карибської кризи (1962) де-факто визнав доктрину Монро, зовнішньополітичний принцип, за яким континентальна Америка ставала об'єктом виключно американського інтересу.

Таким чином, не зважаючи на високий ступінь ядерної конкуренції та відверто блоковий механізм забезпечення світового порядку Ялтинсько-Потсдамські системні правила дозволили уникнути переростання «холодної війни» у її гарячу фазу. Сама ж міжнародна система проіснувала до 1991 р., а її занепад став результатом розпаду Радянського Союзу.

З розпадом у 1991 р. СРСР та розпуском Варшавського Договору міжнародна система на декілька років перетворилася на плюралістичну однополярність. Параметри цієї архітектури не отримали оформлення в рамках будь-якого міжнародного форуму. Характерною рисою нової архітектури стало домінування США у світовій політиці, військовій, економічній та культурній сферах. Окремі історики та політологи наголошують на необхідності говорити про глобальне домінування «Pax Americana». На нашу думку, подібне твердження, це до певної міри гіпертрофоване бажання російської політичної еліти публічно заявити про хибність розпаду Ялтинсько-Потсдамської системної архітектури. До того ж, проглядається відверте бажання підмінити позитиви перехідного періоду (збільшення чисельності демократичних країн, визнання особистих свобод у якості фундаментального принципу, розширення НАТО) твердженням

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

про авторитарність Заходу на чолі зі Сполученими Штатами Америки над усім світом.

Насправді однією з головних причин кризи міжнародного порядку стала політика РФ, спрямована на перегляд усталених міжнародних правил, встановлених за результатами Холодної війни. Цей ревізіоністський геостратегічний курс Росії знайшов теоретичне обгрунтування в шести редакціях концепцій зовнішньої політики РФ, затверджених в період після розпаду Радянського Союзу в 1991 р. Періодична зміна редакцій зовнішньополітичної концепції РФ демонструє динаміку зростання російських геополітичних амбіцій. Від «Концепції зовнішньої політики» 1993 року часів президентства Б. Єльцина, в якій закріплювався курс на налагодження партнерських відносин із США та провідними європейськими державами, до відверто ревізіоністської концепції 2023 року, в якій пострадянський простір оголошувався «зоною привілейованих інтересів» Москви. Російський ревізіонізм, визначальною ознакою якого стало намагання Кремля окреслити власні «червоні лінії» на пострадянському просторі та європейській підсистемі стали причиною колапсу всієї глобальної архітектури.

Певним інтелектуальним фактором у системному ланцюжку знищення безпекової європейської архітектури стали численні виступи російських політиків в яких вони критикують Захід за його «нескінченну експансію». Цим самим обґрунтовується причина початку російської війни проти України та аргументується необхідність російської присутності у ряді колишніх радянських республік (військові бази у Вірменії, Білорусі, Казахстані, Киргизстані, Таджикистані, в підконтрольних Росії сепаратистських регіонах Південної Осетії і Абхазії на території Грузії). Втім, концептуальні рамки сучасна російська зовнішня парадигма отримала з проголошення Путіним «Мюнхенської промови» у лютому 2007 р. Його промова, що характеризувалася критикою однополярного світового порядку та негативним ставленням до практики розширення НАТО, була сприйнята на Заході як певний теоретичний концепт. Але вже у наступному році Москва підкріпила його силовими аргументами, коли у серпні 2008 р. спровокувала війну з Грузією. Відтоді силовий сценарій реалізації концептуальних рамок зовнішньої політики став візитівкою Росії на міжнародній арені. Натомість заява Путіна про розпад СРСР як «геополітичну катастрофу» та його Мюнхенська промова 2007 р. закріпили ревізіоністський курс Кремля на перегляд чинного міжнародного порядку.

Дослідження російських воєн в Грузії (2008) та Україні (з 2014) засвідчує, що обидва конфлікти є взаємопов'язаними епізодами єдиної імперської стратегії РФ. Її ключовим змістом виступає заперечення суб'єктності пострадянських держав та утримання їх у статусі «зони привілейованих інтересів».

Спільними тригерами обох російських агресивних війн проти пострадянських країн стали європейські і євроатлантичні прагнення Грузії та України, а також їх небажання перебування у російській сфері геополітичного впливу. Слабка та обережна реакція Заходу на російсько-грузинську війну 2008 р. сформувала переконання у Кремлі про можливість безкарного використання сили, що сприяло початку збройної агресії проти України у 2014 р., що триває донині. В обох війнах Росія застосовувала схожий набір псевдоправових інструментів (паспортизацію, маніпуляцію самовизначенням, гуманітарні міфи, інверсію ролей «агресор - жертва»). Така практика демонструє свідоме викривлення Москвою міжнародно-правових норм і перетворення їх на інструмент політичної маніпуляції, який покликаний легітимізувати силове втручання.

Гібридна модель російської агресії демонструє чітку структурну наступність. У Грузії РФ апробувала ключові елементи цього інструментарію. Це створення квазідержав, використання проксі-угруповань, спецслужб, проведення кібератак та застосування енергетичного тиску як засобу політичного впливу. В українському випадку зазначений арсенал був суттєво розширений: до нього були інтегровані масштабні інформаційно-психологічні операції, залучення приватних військових компаній, кібератаки, систематичні масовані ракетно-дронові удари, метою яких стало руйнування об'єктів критичної інфраструктури. Україна стала першим випадком, коли Росія задіяла повний спектр гібридних інструментів синхронно, що зумовило трансформацію гібридної моделі у формат повномасштабної війни. Паралельно РФ здійснювала системні порушення норм міжнародного права, від незаконного застосування сили до умисних атак на цивільне населення, масових депортацій, що підтверджується рішеннями ЄСПЛ та ордерами МКС, які фіксують міжнародно-правову відповідальність російського керівництва.

Таким чином, війни проти Грузії та України становлять два послідовні етапи єдиної імперської стратегії Росії. Україна стала її кульмінацією, де гібридні методи, які були апробовані у 2008 р., були масштабовані до рівня повномасштабної воєнної експансії. Як написав політолог І. Крастєв, у статті про російський ревізіонізм, «Росія вдалася до військової сили (в Україні у 2014 році. – Авт.) тому, що вона хотіла встановити нові правила гри, а не тому, що у неї не було інших варіантів», натомість анексією Криму Росія продемонструвала «готовність перетнути червону межу, позначену Заходом, - стосовно правових норм і структури європейського правопорядку часів холодної війни» [2].

З огляду на спроби РФ переглянути результати Холодної війни, а також на її політику формування своєрідної коаліції ревізіоністських держав (КНР,

Іран, КНДР), системна архітектура міжнародного порядку на даний час знаходиться на перехідному, або трансформаційному етапі. Відповідно, світовий порядок зараз перебуває на стадії кризи, а контури майбутньої архітектури знаходиться у процесі формування своїх договірних параметрів.

Підтвердженням цьому є оцінка російсько-української війни в РФ і на Заході. В російській політичній риториці, після введення близько п'ятдесятьма країнами світу санкцій проти країни-агресорки, закріпився термін «проксі-учасники» війни. Це ті країни, які в тій або інший формі підтримують Україну. Сам термін своє визначення отримав в праці британського політолога та експерта ЄС та НАТО з гібридних загроз Ендрю Мамфорда, коли у 2013 р. вийшла друком його праця «Проксі-війна» [8]. Ми не будемо аналізувати тему «проксі-війн», адже вона не є основним об'єктом нашого наукового дослідження. Втім зауважимо, що у своєму інтерв'ю Fox News держсекретар США М. Рубіо заявив, що повномасштабна війна Росії проти України – це «відверто кажучи, проксі-війна між двома ядерними країнами – США, які допомагають Україні, та Росією. І їй потрібно покласти край» [12]. З огляду на вище наведені аргументи, справедливо визнати, що у конфронтаційний формат сучасного перехідного періоду в тій чи іншій мірі втягнуто багато країн. Спостерігається факт масштабної міжнародної кризи. Лише завдячуючи економічній глобалізації (ТНК), функціонуванню системних акторів міжнародних відносин (ООН, НАТО, ЄС, БРІКС та інші міждержавні об'єднання) та наявності струмуючого фактору ядерної зброї підсистемний конфлікт в Європі не переріс у загальносвітовий.

Про факт перехідного періоду в процесі формування світової архітектури свідчить і хід наростаючої конкуренції двох головних економічних гігантів – США та КНР.

Також варто наголосити, що завершення Холодної війни так і не отримало свого юридично-правового оформлення у вигляді спільно прийнятого документу. З цієї причини нова архітектура світового порядку знаходиться у перехідному періоді та очікує своєї договірної основи. Саме тому, забезпечення стійкої організаційної основи міжнародного життя поки що знаходиться на етапі пошуку та формування майбутніх контурів світової архітектури.

Додатковим аргументом на користь нашого твердження про перехідний період міжнародної архітектури свідчить продовження існування деяких елементів вже неіснуючої Ялтинсько-Потсдамської системи. Наприклад, ООН, у діяльності якої все очевиднішим стає невідповідність інституту постійних членів Організації новій світовій реальності, яка все більше вступає у протиріччя з особистими інтересами постійних членів.

Таким чином, міжнародна система перебуває на стадії чергового перехідного періоду, суттю якого є геополітична невизначеність та правова пауза в плані визначення імплементаційних рамок майбутнього світового порядку. Щодо використання термінологічного сполучення «архітектура світового порядку», то воно на даний час втратило свою актуальність з причини російської агресії проти України, виникнення військового конфлікту, в який в тій або інший мірі втягнуті основні актори міжнародних відносин. Російсько-українська війна, яка має підсистемний характер, потенційно може стати остаточною крапкою руйнації біполярної архітектури, а її справедливе закінчення має відкрити шлях до встановлення нової системної архітектури.

Висновки. Таким чином, наше дослідження показало, що міжнародна система перебуває на стадії перехідного періоду, суттю якого є геополітична невизначеність щодо визначення рамок майбутнього світового порядку. Також слід констатувати, що використання термінологічного сполучення «архітектура світового порядку» втратило свою актуальність з причини російської агресії проти України, виникнення військового конфлікту, в який в тій або інший мірі втягнуті основні актори міжнародних відносин. Російсько-українська війна, яка має підсистемний характер, потенційно може стати остаточною крапкою руйнації біполярної архітектури, а її справедливе закінчення має відкрити шлях до встановлення нової системної архітектури.

Аналіз концептуальних засад зовнішньополітичної стратегії РФ засвідчив, що в сучасній російській науково-політичній інтерпретації словосполучення «світовий порядок» використовується переважно як ідеологічний конструкт з імплементації російських геополітичних претензій на панування в європейській підсистемі міжнародних відносин. Маючи на меті обґрунтувати свої зовнішньополітичні інтереси, російська еліта використала процес розширення НАТО, як політичну індульгенцію за допомогою якої аргументується правомочність агресивних дій. Однак таке виключно мілітарне розуміння правил міжнародного порядку слугує обґрунтуванню військової практики та інтродукує мілітаризм у сферу міждержавної конкуренції.

Сучасна російська конотація про необхідність проведення «нової Ялти» обумовлена бажанням російської політичної еліти повернутися у формат біполярної архітектури, того історичного періоду, в якому долю інших кран визначало обмежене коло світових акторів. Для України сценарій «нової Ялти» – це однозначно обмеження суверенітету нашої держави.

Підсумовуючи, автор висловлює думку, що сучасний міжнародний порядок перебуває у точці біфуркації. Звідси досить складно надати кінцеву відповідь на питання, який саме міжнародний порядок прийде на зміну геополітичній невизначеності. Чи стане світ біполярним і його розділять США та Китай, або поряд з ними світова архітек-

тура стане об'єктом блокової конкуренції? Відповідь на поставлені запитання ми отримаємо у майбутньому, і тому формулювати остаточні висновки є передчасним. У цій ситуації фундаментальним завданням для України є високий ступінь готовності відстояти свою підсистему автономності та досягти максимальної співпраці з партнерами на шляху інтеграції до Європейського Союзу і НАТО.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кіссінджер, Генрі. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті / пер. з англ. Надія Коваль. 4-те вид. К.: Наш формат, 2025, 400 с.

2. Крастєв, Іван. Російський ревізіонізм: путінський план повалення европейського правопорядку. *Часопис* Ї. 2014. № 77. URL: https://www.ji.lviv.ua/n77texts/Rosijskyj_revizionizm.htm (дата звернення: 23.02.2026)

3. Bull, Hedley. The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics. 1977. New York: Columbia Univercitu Press, 365 pp.

4. Hansen B. The Unipolar World Order and its Dynamics. In: The New World Order: Contrasting Theories. London: Palgrave Macmillan, 2016, p. 112–133. URL: https://www.researchgate.net/publication/304750530_The_Unipolar_World_Order_and_its_Dynamics (дата звернення: 19.12.2025)

5. Janžekovič, I. The Balance of Power from the Thirty Years' War and the Peace of Westphalia (1648) to the War of the Spanish Succession and the Peace of Utrecht (1713). History of European Ideas. 2023, 49 (3), 561–579. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01916599.2022.2077401#abstract (дата звернення: 22.11.2025)

6. Keohane, R. O. Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy, Princeton University Press, 1984, 290 pp.

7. Morgenthau, H. J. Politics among nations. The struggle for power and peace. New York, Alfred A. Knopf, 1948, 489 pp.

8. Mumford, A. Proxy Warfare. Cambridge, UK: Polity Press, 2013. 141 pp. URL: https://archive.org/details/proxywarfare0000mumf (дата звернення: 22.11.2025)

9. Nuclear weapon modernization continues but the outlook for arms control is bleak. New SIPRI Yearbook out now STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE 15 June 2020. URL: https://www.sipri.org/media/press-release/2020/nuclear-weapon-modernization-continues-outlook-arms-control-bleak-new-sipri-yearbook-out-now (дата звернення: 22.11.2025)

10. O'Neill, Aaron. Treaty of Versailles - Statistics & Facts Jul. Statista, Jul 3. 2024. URL: https://www.statista.com/topics/5893/treaty-of-versailles/#topicOverview. (дата звернення: 22.11.2025)

11. Reich, S., Lebow, R. N. Influence and Hegemony: Shifting Patterns of Material and Social Power in World Politics. All Azimuth. 2017, 1 (6), 17–47. URL: https://www.allazimuth.com/wp-content/uploads/2018/02/2-Simon Reich__Influence-and-Hegemony_All-Azimuth_Jul2017_.pdf (дата звернення: 05.12.2025)

12. Secretary of State Rubio vows diplomacy attempts will continue in effort to end Russia's war in Ukraine. Rubio says Trump is the only person who can end the war. By Ashley Carnahan. Fox News. 06.03.2025. URL: https://www.foxnews.com/media/secretary-state-rubio-vows-diplomacy-attempts-continue-effort-end-russias-war-ukraine. (дата звернення: 22.11.2025)

13. Taylor, A.J.P. (1954). The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918. Oxford Univercity Press, 687 pp. URL: https://archive.org/details/dli.bengal.10689.13016 (дата звернення: 22.12.2025)

14. Waltz, K. N. (1979). Theory of international politics. McGraw-Hill. 1979. 251 pp.

REFERENCES:

1. Kissinger, Henry. (2025). World Order. Reflections on the Character of Nations in Historical Context / trans. from English. Nadiya Koval. 4th ed. K.: Nash format, 400 pp. [in Ukrainian].

2. Krastev, Ivan. (2014). Russian Revisionism: Putin's Plan to Overthrow the European Legal Order. Journal J, 77. URL: https://www.ji.lviv.ua/n77texts/Rosijskyj_revizionizm.htm (accessed: 23.02.2026) [in Ukrainian].

3. Bull, Hedley. (1977). The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics. New York: Columbia University Press, 365 pp.

4. Hansen B. (2016). The Unipolar World Order and its Dynamics. In: The New World Order: Contrasting Theories. London: Palgrave Macmillan, p. 112–133. URL: https://www.researchgate.net/publication/304750530_The_Unipolar_World_Order_and_its_Dynamics (access date: 12/19/2025)

5. Janžekovič, I. (2023). The Balance of Power from the Thirty Years' War and the Peace of Westphalia (1648) to the War of the Spanish Succession and the Peace of Utrecht (1713). History of European Ideas, 49 (3). p. 561–579. URL: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01916599.2022.2077401#abstract (access date: 11/22/2025)

6. Keohane, R. O. (1984). Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy, Princeton University Press, 290 pp.

7. Morgenthau, H. J. (1948). Politics among nations. The struggle for power and peace. New York, Alfred A. Knopf, 1948. 489 pp.

8. Mumford A. (2013). Proxy Warfare. Cambridge, UK: Polity Press, 141 p. URL: https://archive.org/details/proxywarfare0000mumf (access date: 11/22/2025)

9. Nuclear weapon modernization continues, but the outlook for arms control is bleak. New SIPRI Yearbook out now STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE 15 June 2020. URL: https://www.sipri.org/media/press-release/2020/nuclear-weapon-modernization-continues-outlook-arms-control-bleak-new-sipri-yearbook-out-now (access date: 22.11.2025)

10. O'Neill, Aaron. Treaty of Versailles - Statistics & Facts Jul. Statista, Jul 3. 2024. URL: https://www.statista.com/topics/5893/treaty-of-versailles/#topicOverview. (date of application: 22.11.2025)

11. Reich, S., Lebow, R. N. Influence and Hegemony: Shifting Patterns of Material and Social Power in World Politics. All Azimuth. 2017, 1 (6), 17–47. URL: https://

www.allazimuth.com/wp-content/uploads/2018/02/2-Simon Reich__Influence-and-Hegemony_All-Azimuth_Jul2017_.pdf (access date: 05.12.2025)

12. Secretary of State Rubio vows diplomacy attempts will continue in an effort to end Russia's war in Ukraine. Rubio says Trump is the only person who can end the war. By Ashley Carnahan. Fox News. 06. 03. 2025. URL: https://www.foxnews.com/media/secretary-state-rubio-vows-diplomacy-attempts-continue-effort-end-russias-war-ukraine. (date of application: 22.11.2025)

13. Taylor, A.J.P. (1954). The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918. Oxford Univercity Press, 687 pp. URL: https://archive.org/details/dli.bengal.10689.13016 (accessed: 22.12.2025)

14. Waltz, K. N. (1979). Theory of international politics. McGraw-Hill. 1979. 251 pp.

International order: theory, history, russian revisionism

Alekseychenko Oleksander Volodymyrovych

Candidate of Political Science, Doctoral Student
Educational and Scientific Institute of International Relations
of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Yuriy Illenko str., 36/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2325-1289

The relevance of the study is due to the deepening of the systemic crisis of the international order, which is manifested in the increase in the number of armed conflicts, the devaluation of the norms of international law and the weakening of collective security mechanisms. In modern political discourse, the concept of international order is filled with contradictory interpretations that reflect the strategic interests of leading actors in world politics. This problem acquires particular importance in the context of the Russian-Ukrainian war and the revisionist foreign policy of the Russian Federation, aimed at revising the results of the Cold War.

The purpose of the study is to theoretically and methodologically understand the category of international order in the context of the transformation of the world system and to identify the specifics of the Russian logic of expansion as a factor in the systemic crisis of the post-bipolar security architecture.

The methodological basis of the study is the historical and systemic approaches, which allow us to consider the international order as a cyclical phenomenon with phases of formation, stabilization and crisis collapse. Comparative analysis methods were used to compare the concepts of political realism and the liberal tradition, as well as discursive analysis of conceptual documents and public statements of leading political actors.

The results of the study show that the modern international order combines the institutional preservation of global organizations with the degradation of their regulatory effectiveness. It is proven that the Russian foreign policy strategy is based on a revisionist interpretation of the international order as a system of balance of forces and spheres of influence, which contradicts the principles of sovereign equality of states and international law. The thesis that the world system is in a transitional state, in which a new conflict configuration of international relations is being formed, and the experience of the Russian-Ukrainian war is a key empirical indicator of transformation and requires further scientific understanding, is substantiated. The results obtained expand the possibilities of scientific analysis of modern international processes and form the basis for developing practical recommendations for adapting Ukraine's foreign policy strategy to the conditions of the transitional international order. The conclusions drawn can be used in further research on international relations, geopolitics and international security in order to understand the prospects for the formation of a new architecture of the world order.

Key words: *transformation of the international order, balance of power, architecture of international security, geopolitical interest, Russian revisionism, war.*

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Бульбенюк Світлана Степанівна

Гендерно зумовлене насильство: міждисциплінарний дискурс і міжнародний вимір

УДК 341.48:305:327.5
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.30

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Бульбенюк Світлана Степанівна
кандидат політичних наук, доцент, професор кафедри політичних технологій
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
Берестейський просп., 54/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-9760-7850

Анотація. Представлений аналіз міждисциплінарного підходу до розгляду ґендерно зумовленого насильства у контексті огляду на досвіду перебігу та завершення міжнародних збройних конфліктів. Пропонується невеликий екскурс в історію розвитку ґендерних розвідок у сучасній українській гуманітарній науці. Увага акцентується на розширенні подібних досліджень, починаючи з 2014 р. та зосередженні фокусу уваги на висвітленні ознак геноциду у різних формах ґендерно зумовленого насильства у російсько-українській війни. Обґрунтується важливість застосування міждисциплінарного підходу до аналізу природи та форм ґендерно зумовленого насильства в умовах міжнародних збройних конфліктів, зокрема на прикладі російсько-української війни та її геноцидального характеру, що є метою статті. На підтвердження власної дослідницької позиції авторка наводить досвід проведення міжнародних судів (трибуналів) над злочинцями по завершенні міжнародних збройних конфліктів у Боснії і Герцоговині, в Руанді. Застосування міждисциплінарного підходу до аналізу форм ґендерно зумовленого насильства у міжнародних збройних конфліктах дозволяє висвітлити його прояви та наслідки на індивідуальному рівні і на рівні групової та масової свідомості. Розглядається поєднання політологічного аналізу (поняття «міжнародний збройний конфлікт», «війна», «державна політика», розгляд маскулінності як елементу ідеології й світогляду), соціологічних підходів (усні свідчення, соціальні реакції, стигматизація), правові інструменти (кваліфікація злочинів, міжнародні трибунали), психологічних концепцій (резильєнтність, резистентність, травма, деперсоніфікація насильства). Стверджується, що ідеологічною (світоглядною) основою поширення ґендерно зумовленого насильства під час міжнародних збройних конфліктів, а також культури замовчування, що його супроводжує, є культ «токсичної маскулінності». Доведено, що прояви ґендерно зумовленого насильства у російсько-українській війні підтверджують дослідницьку позицію авторки про світоглядну основу культу «токсичної маскулінності» як базис шовіністського і геноцидального характеру російської агресії проти України.

Ключові слова: *ґендер, сексуальне насильство, міжнародний збройний конфлікт, геноцид, резильєнтність.*

Вступ. Гендерні студії у вітчизняній гуманітаристиці мають не такі давні традиції, як західноєвропейські та північноамериканські. І це при тому, що український феміністський рух має корені у XIX ст., він розвивався багато в чому паралельно й одночасно з європейським й північноамериканським. Втім тривалий період втрати національної державності не міг не позначитися на розвитку гуманітарних і соціальних знань в Україні, у тому числі ґендерних студій. Точка відліку сучасних українських ґендерних студій – 1990-ті роки.

Маємо констатувати, що одним з центральних предметів дослідницької уваги в українських гендерних студіях є проблематика ґендерно зумовленого насильства – в історичних розвідках та сучасних практиках. Після лютого 2022 р. дослідження зазначеної проблематики набули особливої ваги – теоретичної та прикладної. Це пов'язано з масштабуванням емпіричної бази таких розвідок внаслідок розгортання російської агресії проти України.

Важливість подібних досліджень обумовлюється не тільки завданнями фіксації ґендерно зумовлених насильницьких дій проти українських громадян, передусім жінок і дітей. Ще одним аргументом на користь поглиблення розгляду і вивчення ґендерно зумовленого насильства під час збройних конфліктів і війн є реалізація завдань превенції розгортання інших різновидів насильства у постконфліктному/постконфліктному середовищі, запобігання ретравматизації жертв насильства. Для України нині надзвичайно актуальним є також завдання обґрунтування на всіх публічних майданчиках геноцидального характеру російської війни, одним з інструментів геноциду українців стає ґендерно зумовлене насильство, спрямоване насамперед проти жінок і дітей. Саме науковці – дослідники у царині ґендерних студій – можуть переконати представників академічної спільноти інших країн світу, що ґендерно зумовлене насильство проти громадян України з боку російських військовослужбовців – це не випадкові і поодинокі «ексцеси виконавців», а прояв системної геноцидальної політики.

Методи дослідження. При підготовці представленої розвідки авторка спиралася на інструментарій аналітичної методології та застосування міждисциплінарного підходу. Дослідження ґендерно зумовленого насильства в умовах війни потребує поєднання різних науково-методологічних позицій. У представленому дослідженні поєднані політологічний аналіз (поняття «міжнародний збройний конфлікт», «війна», «державна політика», розгляд маскулінності як елементу ідеології й світогляду), соціологічні підходи (усні свідчення, соціальні реакції, стигматизація), правові інструменти (кваліфіка-

ція злочинів, міжнародні трибунали), психологічні концепції (резильєнтність, резистентність, травма, деперсоніфікація насильства).

Мета та завдання. Метою статті є обґрунтування важливості застосування міждисциплінарного підходу до аналізу природи та форм ґендерно зумовленого насильства в умовах міжнародних збройних конфліктів, зокрема на прикладі російсько-української війни та її геноцидального характеру. Серед завдань статті: 1) огляд еволюції ґендерних студій у вітчизняній гуманітаристиці; 2) висвітлення геноцидального характеру ґендерно зумовленого насильства у російсько-українській війні; 3) порівняння українського досвіду проявів ґендерно зумовленого насильства під час розгортання міжнародного збройного конфлікту (російсько-української війни) з міжнародними прецедентами (Боснія і Герцоговина, Руанда та ін.); 4) розгляд правових, соціологічних та психологічних аспектів кваліфікації ґендерно зумовленого насильства та його наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерельна база представленої розвідки охоплює кілька ключових тематичних блоків. Перший – аналіз історії становлення ґендерних студій в Україні (Т. Марценюк, А. Пастушок). Другий – розгляд правових, соціологічних та психологічних аспектів сутності і наслідків ґендерно зумовленого насильства (А. Зейналов, В. Омельченко, О. Чиханцова). Третій – праці, присвячені дослідженню проявів ґендерно зумовленого насильства та його наслідків під час міжнародних конфліктів (Дж. Зулвер, Я. Краузе, С. Бульбенюк і Ю. Манелюк, Л. Біас).

Результати. Проблема насильства, ґендеру та конфлікту як предмет сучасної гуманітаристики загалом та політологічних досліджень зокрема саме у такому поєднанні є доволі молодою саме для української науки. Можливо, це пов'язане з тим, що тривалий час політична наука була чоловікоцентричною (маскулінною) та не зосереджувала увагу на гендерних аспектах насильства як одного з проявів/результатів конфліктів, передусім збройних.

В українській політичній науці гендерні студії почали розвиватися не так давно – на початку 1990-х рр. Їх розвиток пов'язаний з діяльністю знакових для української культури і науки діячок С. Павличко, Т. Гундорової, В. Агєєвої та Л. Смоляр. Власне, перші дослідження на ґендерну тематику охоплювали поле літературознавства, згодом були запроваджені окремі навчальні курси для майбутніх соціологів, були відкриті ґендерні студії у кількох українських університетах, відома не лише в Україні дослідниця О. Кісь заснувала «Українську асоціацію дослідників жіночої історії» [10; 8].

Названі приклади наводяться для ілюстрації наступної тези: політична наука в Україні почала акцентувати увагу на гендерних студіях чи не найпізніше з усіх соціогуманітарних наук. Певним поштовхом став початок російсько-української війни у 2014 р., зокрема перші збройні сутички проросійських парамілітарних груп і закамуфльованих військовослужбовців з РФ з українськими військовослужбовцями. Влітку 2014 р., починають фіксуватися (через усні опитування жертв та документування їх свідчень) випадки застосування гендерно зумовленого (орієнтованого) насильства проти українських жінок з боку російських і (про)російських представників мілітарних та парамілітарних сил. Найбільш відомий факт функціонування тюрми-борделю у Слов'янську у 2014 р., коли місто було під владою банди воєнного злочинця І. Гіркіна-Стрєлкова, на початку жовтня 2022 р. оприлюднила для громадськості знана вітчизняна письменниця О. Забужко [5].

Про це зазначалося у статті «Геноцид в Україні у 2022 році: ознаки, форми, заперечення» [4]. У зазначеній розвідці ми з колегою Ю. Манелюком розглядаємо застосування сексуального насильства проти жінок в Україні як одну з ознак геноцидальної природи війни рф проти України. Особливого масштабування воєнні злочини проти українських жінок досягло після 22 лютого 2022 р., розширилася й географія злочинів. Наприкінці лютого – на початку березня 2022 р. це були окремі райони Київської, Сумської та Чернігівської областей (Північ України), початок розгортання ґендерно зумовленого насильства у Харківській області (Схід України), частині Херсонської та Запорізької областей (Південь України). Показово, що усі задокументовані випадки – це свідчення жінок з тих регіонів України, які були деокуповані ЗСУ, або яким пощастило вирватися з російської окупації. Що відбувається з жінками на досі окупованих українських територіях, не відомо.

Слушно зауважити, що у статті, підготовленій восени 2022 р., ми з колегою згадували про розслідування ґендерно зумовлених злочинів у Руанді та в Боснії і Герцеговині [4]. Власне аналіз сексуального насильства під час збройних конфліктів у Боснії і Герцеговині та у Руанді доводить, що ці форми ґендерно зумовленого насильства визнані Міжнародним судом злочином проти людяності та формою (різновидом) геноциду [2].

Чому це важливо, на наш погляд? По-перше, тому що ґендерна приналежність жертви насильства під час збройних конфліктів стає додатковим «стимулом» для скоєння злочину. Адже жінка, особливо обеззброєна, не може опиратися насильнику так, як це роблять комбатанти. По-друге, ця тема (зґвалтувань, сексуальних перверсій тощо) зазвичай є замовчуваною у більшості соціумів. Жінки соромляться говорити про пережите насильство, особливо, якщо воно було з боку комбатантів країни-ворога. Жінки бояться суспільного осуду, стигматизації та маргіналізації. Найбільше це характерно для традиційних суспільств. Жінки також

ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

можуть боятися обвинувачень у колабораціонізмі та співпраці з ворогом.

Не меншою проблемою є також майбутнє жінок, які не лише пережили ґендерно зумовлене насильство, але й завагітніли та в силу різних причин залишили дитину. У такому випадку особливо яскраво проявляється проблема сприйняття соціумом жертв ґендерно зумовленого насильства. На жаль, найбільш поширена реакція та модель поведінки – це замовчування. Замовчують усі: жінки, які стали жертвами; їх рідні, друзі та знайомі; колеги та представники держави. Показові кейси маємо з німецькими жінками, які опинилися у радянській зоні окупації після Другої світової війни. Ця проблема фактично піддалася ефекту cancel culture. І досі не відомі масштаби насильства та долі дітей, які були народжені внаслідок скоєння цих злочинів. Маємо визнати, що в українській соціально-гуманітарній науці подібна проблематика залишається «білою плямою». Фактично немає дослідників, які наважились би опрацювати тему долі жінок-українок та їх дітей, які народилися після зґвалтувань під час російсько-української війни.

Маємо зауважити, що в останні роки з'являються дослідження ґендерно зумовленого насильства під час російсько-української війни у царині правових досліджень. Так, вітчизняний науковець А. Зейналов у статті 2024 р. звертає увагу на важливість правового встановлення фактів ґендерно зумовленого насильства під час міжнародного збройного конфлікту. Дослідник зазначає, що такі факти зазвичай розглядаються у міжнародних кримінальних трибуналах, наводячи приклади Міжнародного трибуналу по колишній Югославії (МТКЮ) та Міжнародному трибуналу по Руанді (МТР) [6, с. 58].

А. Зейналов підкреслює: «Сексуальне насильство під час збройних конфліктів може набувати різних форм, які не обмежуються тим переліком загальнокримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена у національному кримінальному законодавстві». Науковець згадує випадки ґендерно зумовленого насильства в Уганді, коли примусові вагітність або аборт теж стали формами подібного насильства [6, с. 58]. Отже, чітка фіксація форм насильства у національному нормативному полі, прописані санкції і покарання за кожну з форм ґендерно зумовленого насильства, а також вчасна фіксація і ретельний збір доказів (за умов, коли це можливо) таких форм насильства – базовий перелік умов нормативно-правового характеру, необхідний для забезпечення засудження і покарання усіх винних, навіть якщо такі засудження і покарання будуть заочними.

У даному контексті важливим і корисним стає поєднання напрацювань фахівців у царині соціології та правової науки. Так, вітчизняна соціологиня В. Омельченко, спираючись на досвід надання психологічної допомоги жертвам сексуального насильства під час окупації українських територій, виокремлює наступні риси ґендерно зумовленого насильства російських військовослужбовців щодо українських жінок.

По-перше, російські воєнні приховували свої обличчя (ґвалтівники коїли злочини у балаклавах, у масках). Це означає, що «зґвалтування перетворюється на деперсоніфікований акт (така деіндивідуалізація, на думку психологів, має наслідки для психічного здоров'я постраждалих, які важко піддаються корекції)» [9, с. 47; 11]. На наш погляд, подібна деперсоніфікація насильства має і символічний зміст: військовослужбовець-анонім все ж таки мав певні знаки персоніфікації – однострій російського зразка і тим самим коїв насильство від імені й іменем держави-агресора з метою позначити російську зону впливу.

По-друге, військовикам-ґвалтівникам було байдуже, хто стане об'єктом насильства, ним могла стати людина будь-якого віку, будь-якої статі (найчастіше все ж таки це були жінки – С.Б.). По-третє, зґвалтування мали груповий характер. По-четверте, зґвалтуванням був властивий публічний характер: присутність свідків, інколи з числа родичів чи близьких жертви, що призводило до психічного травмування останніх (фактично акт індивідуального насильства перетворювався на насильство, спрямоване проти групи осіб – С.Б.). По-п'яте, виражений садистський компонент (жорстокі побиття, катування жертв, які спричиняють їхнє фізичне каліцтво, глибокі психічні травми і навіть смерть) [9, с. 47; 11].

До того ж, ґвалтування часто документувалися – знімалося відео, яке потім викладалося у соціальні мережі. Таким чином, деперсоніфікація насильства та насильників накладалася на персоніфікацію й оприлюднення жертви насильства, що мала на меті подвійну мету. По-перше, додати до фізичного болю додаткові психологічні страждання зґвалтованим жінкам, коли жінку-жертву можуть побачити і впізнати якомога більше людей. По-друге, це типовий прийом терористів – поширити відео з актами насильства та тим самим залякати сотні і тисячі потенційних жертв.

Тому важливою є тема резистентності суспільства загалом та конкретних жертв насильства. Дуже важливо пам'ятати про відмінність двох понять – резильєнтність та резистентність, бо їх часто плутають. Резистентність як стійкість суспільства є надзвичайно важливою не тільки під час збройного конфлікту, але і в постконфліктний час. Бо усі ці травми війни і насильства, їх «демони» можуть руйнувати як конкретних жертв, так і сам соціум.

Резильєнтність, у свою чергу, частіше розглядається як індивідуальна характеристика, як один з особистісних ресурсів тієї чи іншої людини. «Резильєнтність – це здатність пристосовуватися до стресу, подолання труднощів і відновлення після

негативних подій», – таке визначення пропонує О. Чиханцова, розглядаючи названий психологічний феномен як потужний ресурс українців в умовах воєнного стану, що триває [12, с. 151].

Як бачимо, вивчення ґендерно зумовленого насильства, особливо в умовах збройних конфліктів є неповним без дослідження суспільних та індивідуальних ресурсів опору і відновлення насильницьким діям.

Цікавою для дослідження висвітлюваної проблематики виявилася робота Дж. Зулвер про тривалість опору та мобілізацію жінок для ґендерної справедливості вздовж континіуму насильства. Авторка зокрема аналізує досвід діяльності жіночих організацій у мачистському (маскулінному) суспільстві Колумбії – країни, яка переживала громадянську війну тривалістю у кілька десятиліть. Важливою та корисною є методологія дослідження – це емпіричні дані двох жіночих організацій, що займалися колективними діями високого ризику [3].

Колумбія також є прикладом того, коли визнання цінностей ґендерної рівності сприяє процесам миротворчості і поствоєнного регулювання. У цій країні жінки та їх організації брали участь у мирних переговорах, у тому числі з боку Революційних збройних сил Колумбії – Народної армії (FARC). Мирна угода, яка була укладена за результатами цих мирних переговорів нині вважається найбільш «ґендерно інклюзивною» [7].

Ще однією розвідкою, присвяченою висвітленню опору ґендерно зумовленому насильству є стаття Я. Краузе, в якій розглядається досвід Нігерії, зокрема розгортання і подолання травм етнорелігійного конфлікту. Показовим, на нашу думку, є висновок авторки про те, що не тільки насильство має ґендерний характер, але й громадянська активність теж має ґендерну природу, тому що ґендерні відносини та різні уявлення про мужність теж можуть сприяти або заважати мобілізації людей (громадян) для виконання певних суспільно значимих завдань, для участі у бойових діях [1].

На основі аналізу досліджень колег та емпіричного матеріалу (польових глибинних інтерв'ю), проведених Я. Краузе у Джосі (Нігерія), авторка підтверджує наступний висновок: чим більш ґендерно рівним є суспільство, тим меншими у ньому є загрози розростання практик насильства, у тому числі збройного. Культ гегемоністської маскулінності неминуче призводить до зростання градусу агресії як всередині політичного життя тієї чи іншої держави, так і назовні, збільшує мілітаризацію та її пропаганду. І навпаки ґендерна рівність, повага до жіночого активізму, поширення його практик – це шлях до миротворення та подолання травм, спричинених ґендерно зумовленим насильством [1].

Якщо екстраполювати цей висновок на російсько-українську війну, ми можемо побачити ще один вимір досліджуваної проблематики – культурно-світоглядний чи навіть цивілізаційний. Російський світогляд історично спирався на цінності агресивної маскулінності, причому в її найбільш токсичних – мілітаризованих формах за одночасного абсолютного знецінення жіночого начала. Тож, практики ґендерно зумовленого насильства, які, на жаль, є реаліями російсько-української війни з огляду на мілітаризований культ маскулінності, характерний для російського світогляду, – це не поодинокі ексцеси виконавців, не випадкові зразки злочинної поведінки російських військовослужбовців, це прояв архетипу токсичної маскулінності та ґендерної нерівності, що сприймаються як норма.

Швейцарська політологиня Л. Біас (Leandra Bias), яка досліджує фемінізм й авторитаризм, миротворчість у Східній Європі, на прикладі російсько-української війни стверджує: «Гендерні аспекти відіграють у цій війні не менш важливу роль, ніж суто військово-політичні, дипломатичні чи медійні. […] Жіноче безправ'я – один із центральних елементів цієї агресії…» [7]. Дослідниця звертає увагу на прийом «фемінізації» противника, який широко використовує російська пропаганда у своїй багаторічній когнітивній війні з Європою [7]. Продовжуючи думку Л. Біас, одним з вимірів когнітивної війни рф проти України та «колективного Заходу» є брутальне протистояння патріархального маскулінного мілітаризованого, з одного боку, та феміністського і відкритого дискурсів, з іншого.

Висновки. Таким чином, ми стверджуємо, що дослідження ґендерно зумовленого насильства у сучасних міжнародних збройних конфліктах потребує активного впровадження міждисциплінарного підходу, що поєднує методологічний інструментарій політичної, правової, соціологічної і психологічної наук. Саме завдяки застосуванню міждисциплінарного підходу ми можемо максимально комплексно проаналізувати феномен ґендерно зумовленого насильства, висвітлити його прояви та наслідки на індивідуальному рівні і на рівні групової та масової свідомості. Ідеологічною (світоглядною) основою поширення ґендерно зумовленого насильства під час міжнародних збройних конфліктів, а також культури замовчування, що його супроводжує, є культ «токсичної маскулінності». На прикладі російсько-української війни цей культ виходить на інший рівень – коли російська імперсько-мілітарна державність уособлює токсичну маскулінність, що ґвалтує (буквально й опосередковано) Україну. Фемінізація України у російській пропаганді має на меті зокрема довести її другорядність і слабкість.

На переконання авторки, подальше наукове обґрунтування та активне висвітлення у міжнародних академічних виданнях та на авторитетних дослідницьких платформах представленої позиції матиме велике значення для посилення фокусу уваги академічної і громадської спільноти

до питання важливості коректних оцінки й висвітлення ґендерно зумовленого насильства в російсько-українській війні, дозволить уникати політичних спекуляцій та політичної, соціальної, етнічної упередженості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Krause, J. Gender Dimensions of (Non)Violence in Communal Conflict: The Case of Jos, Nigeria. Comparative Political Studies, 2019. 52(10), 1466–1499. https://doi.org/10.1177/0010414019830722

2. Wood, E. J. Sexual violence during war: Toward an understanding of variation. In S. N. Kalyvas, I. Shapiro, & T. E. Masoud (Eds.), Order, conflict, and violence, 2008. 321–351. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511755903.014

3. Zulver, J. M. The durability of resistance: Women's high-risk mobilization for gender justice along the continuum of violence. In J. Krause, J. Masullo, E. P. Rhoads, & J. Welsh (Eds.), Civilian Protective Agency in Violent Settings: A Comparative Perspective. Oxford University Press. 2023. https://doi.org/10.1093/oso/9780192866714.003.0006

4. Бульбенюк, С., Манелюк, Ю. Геноцид в Україні у 2022 році: ознаки, форми, заперечення. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2022. Випуск 44. С. 220–227. URL: https://doi.org/10.30970/PPS.2022.44.26

5. Забужко, О. Про що Гіркіна мають допитувати батьки дівчаток з Бучі. 24 канал, 17 жовтня. 2022. URL: https://cutt.ly/lBJ34Ig

6. Зейналов, А. Огли. Гендерно зумовлене соціальне насильство під час міжнародного збройного конфлікту на території України: постановка проблеми. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право.* 2024. Випуск 83: частина 3. С. 55–60. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.8

7. Ліхтштайнер, М.Е. Агресія Росії проти України та жіночий фактор у миротворчій діяльності. *Swissinfo.ch.* 12 грудня. 2022. URL: surl.li/elnaza

8. Марценюк, Т. Гендерні студії в Україні із часів незалежності: чи боїться академічна спільнота фемінізму? Інша оптика : ґендерні виклики сучасності / [упоряд. В. Агеєва, Т. Марценюк]. Київ : Смолоскип. 2019. С. 85–100. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c0084590-0939-4dc9-bb38-a6c2184a7fa1/content

9. Омельченко, В.В. Гендерно зумовлене сексуальне насильство під час воєнного конфлікту в Україні: універсальні та специфічні ознаки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Соціологічні дослідження сучасного суспільстві: методологія, теорія, методи*. 2023. 50. С. 44-52. https://doi:10.26565/2227-6521-2023-50-05

10. Пастушок, А., Марценюк, Т. Гендерні студії в Україні: довгий шлях від 90-х до сьогодні. 2020. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/86b3a6f4-33cd-4f27-a9b8-a92efd97436d/content

11. Психотерапевтка відверто про роботу з жертвами російських ґвалтувань. Інтерв'ю Олександри Квітко (23.04.2022, 13:00). URL: surl.li/vyoowi

12. Чиханцова, О.А. Резильєнтність як особистісний ресурс українців в умовах воєнного стану. *Журнал сучасної психології*. 2025. № 2 (37). С. 146-153. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746187/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F..pdf

REFERENCES:

1. Krause, J. (2019). Gender Dimensions of (Non) Violence in Communal Conflict: The Case of Jos, Nigeria. Comparative Political Studies, 52(10), 1466–1499. https://doi.org/10.1177/0010414019830722 [in English].

2. Wood, E. J. (2008). Sexual violence during war: Toward an understanding of variation. In S. N. Kalyvas, I. Shapiro, & T. E. Masoud (Eds.), Order, conflict, and violence, 321–351. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511755903.014 [in English].

3. Zulver, J. M. (2023). The durability of resistance: Women's high-risk mobilization for gender justice along the continuum of violence. In J. Krause, J. Masullo, E. P. Rhoads, & J. Welsh (Eds.), Civilian Protective Agency in Violent Settings: A Comparative Perspective. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oso/9780192866714.003.0006 [in English].

4. Bulbeniuk, S., Maneliuk, Yu. (2022). Henotsyd v Ukraini u 2022 rotsi: oznaky, formy, zaperechennia [Genocide in Ukraine in 2022: signs, forms, denials]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filosofsko-politolohichni studii, 44, 220-227. https://doi.org/10.30970/PPS.2022.44.26 [in Ukrainian].

5. Zabuzhko, O. (2022). Pro shcho Hirkina maiut dopytuvaty batky divchatok z Buchi [What Girkin should be questioned about by the parents of the girls from Bucha]. 24 kanal, October 17. URL: https://cutt.ly/lBJ34Ig [in Ukrainian].

6. Zeinalov, A. Ohly (2024). Henderno zumovlene sotsialne nasylstvo pid chas mizhnarodnoho zbroinoho konflikt u na terytorii Ukrainy: postanovka problemy [Gender-based social violence during the international armed conflict on the territory of Ukraine: problem statement]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriia Pravo, 83(3), 55-60. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.8 [in Ukrainian].

7. Likhtshtainer, M.E. (2022). Ahresiia Rosii proty Ukrainy ta zhinochyi faktor u myrotvorchii diialnosti [Russia's aggression against Ukraine and the female factor in peacekeeping activities]. Swissinfo.ch, December 12. URL: surl.li/elnaza [in Ukrainian].

8. Martseniuk, T. (2019). Henderni studii v Ukraini iz chasiv nezalezhnosti: chy boitsia akademichna spilnota feminizmu? [Gender studies in Ukraine since independence: is the academic community afraid of feminism?]. In V. Aheieva, & T. Martseniuk (Comps.), Insha optyka: henderni vyklyky suchasnosti (pp. 85-100). Kyiv: Smoloskyp. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c0084590-0939-4dc9-bb38-a6c2184a7fa1/content [in Ukrainian].

9. Omelchenko, V.V. (2023). Henderno zumovlene seksualne nasylstvo pid chas voiennoho konfliktu

v Ukraini: universalni ta spetsyfichni oznaky [Gender-based sexual violence during the military conflict in Ukraine: universal and specific signs]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia Sotsiolohichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody, 50, 44–52. https://doi:10.26565/2227-6521-2023-50-05 [in Ukrainian].

10. Pastushok, A., & Martseniuk, T. (2020). Henderni studii v Ukraini: dovhyi shliakh vid 90-kh do siohodni [Gender studies in Ukraine: a long way from the 90s to today]. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/86b3a6f4-33cd-4f27-a9b8-a92efd97436d/content [in Ukrainian].

11. Psykhoterapevtka vidverto pro robotu z zhertvamy rosiiskykh gvaltovan. Interviu Oleksandry Kvitko [Psychotherapist frankly about working with victims of Russian rapes. Interview with Oleksandra Kvitko] (2022, April 23, 13:00). URL: surl.li/vyoowi [in Ukrainian].

12. Chykhantsova, O. A. (2025). Rezylientnist yak osobystisnyi resurs ukraintsiv v umovakh voiennoho stanu [Resilience as a personal resource of Ukrainians under martial law]. Zhurnal suchasnoi psykholohii, 2(37), 146-153. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746187/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F..pdf [in Ukrainian].

Gender-based violence: interdisciplinary discourse and international dimension

Bulbeniuk Svitlana Stepanivna

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department Political Technologies
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
Beresteisky Ave., 54/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9760-7850

This paper presents an analysis of an interdisciplinary approach to gender-based violence in the context of reviewing the experience of international armed conflicts. It offers a brief overview of the history of gender studies in contemporary Ukrainian humanities. Attention is focused on the expansion of such research since 2014 and on highlighting the signs of genocide in various forms of gender-based violence in the Russian-Ukrainian war. The importance of applying an interdisciplinary approach to analysing the nature and forms of gender-based violence in the context of international armed conflicts, in particular the Russian-Ukrainian war and its genocidal nature, which is the aim of the article, is substantiated. To support her research position, the author cites the experience of international courts (tribunals) trying criminals after the end of international armed conflicts in Bosnia and Herzegovina and Rwanda. The use of an interdisciplinary approach to analysing forms of gender-based violence in international armed conflicts allows us to highlight its manifestations and consequences at the individual level and at the level of group and mass consciousness. The study combines political analysis (the concepts of "international armed conflict", "war", "state policy" and masculinity as an element of ideology and worldview), sociological approaches (oral testimony, social reactions, stigmatisation), legal instruments (classification of crimes, international tribunals), and psychological concepts (resilience, resistance, trauma, depersonalisation of violence). It is argued that the ideological (worldview) basis for the spread of gender-based violence during international armed conflicts, as well as the culture of silence that accompanies it, is the cult of "toxic masculinity". It has been proven that manifestations of gender-based violence in the Russian-Ukrainian war confirm the author's research position on the worldview basis of the cult of "toxic masculinity" as the basis for the chauvinistic and genocidal nature of Russian aggression against Ukraine.

Key words: *gender, sexual violence, international armed conflict, genocide, resilience.*

Дата першого надходження статті до видання: 19.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Горбачов Антон Володимирович
Логовський Ігор Миколайович

Китайська ініціатива «Один пояс – один шлях» як інструмент трансрегіональної інтеграції на регіональні порядки Азії та Африки

УДК 327.5
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.31

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Горбачов Антон Володимирович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин і політичної філософії
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
просп. Науки, 9А, Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-8200-6515

Логовський Ігор Миколайович
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин і політичної філософії
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
просп. Науки, 9А, Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-3975-9503

Актуальність дослідження зумовлена трансформацією китайської ініціативи «Один пояс – один шлях» (BRI) з регіонального проєкту на потужний геоекономічний інструмент, що впливає на архітектоніку міжнародних відносин. В умовах загострення глобальної конкуренції BRI позиціонується як альтернативна модель глобалізації, що кидає виклик західним інституціям, особливо в Азії та Африці, де наслідки її імплементації потребують глибокого порівняльного аналізу через різноманітність політичних режимів та рівнів розвитку.

Мета статті полягає у комплексному аналізі ініціативи «Один пояс – один шлях» як інструменту трансрегіональної інтеграції та визначенні її впливу на формування і трансформацію регіональних порядків у Азії та Африці.

Методологічну основу становить поєднання системного, неореалістичного та інституційного підходів. Використано комплекс методів: системний та порівняльно-політологічний аналіз, інституційний аналіз, метод кейс-стаді, аналіз зовнішньополітичних документів та тріангуляція даних.

Результати дослідження засвідчили, що BRI еволюціонувала від інфраструктурного проєкту до цілісної парадигми, яка охоплює економічні, політичні та безпекові аспекти. Її концептуальне підґрунтя базується на ідеї «Спільноти спільної долі людства», а інституційна архітектура – на мережевій структурі «комплексного білатералізму» та нових фінансових механізмах. Вплив на Азію є глибоким, але диференційованим: від поглиблення стратегічного партнерства з Пакистаном до інтеграції країн Центральної Азії та політики хеджування країн АСЕАН. В Африці, де обсяг інвестицій сягнув 390 млрд доларів, проєкти BRI створюють дихотомію між можливостями подолання інфраструктурного розриву та новими формами боргової, технологічної і політичної залежності. На трансрегіональному рівні BRI стимулює формування «біполярного мультилатералізму», кидаючи виклик традиційним західним структурам та пропонуючи країнам Глобального Півдня альтернативну модель економічної взаємодії без нав'язування політичних чи культурних норм, що робить її привабливішою порівняно з традиційною моделлю глобалізації.

Ключові слова: *міжнародні відносини, «Один пояс – один шлях», трансрегіональна інтеграція, регіональний порядок, Азія, Африка, геоекономіка, асиметрична взаємозалежність, глобалізація.*

Вступ. Китайська ініціатива «Один пояс – один шлях» (Belt and Road Initiative – BRI), офіційно проголошена у 2013 році, трансформувалася з регіонального інфраструктурного проєкту на один із найбільш амбітних геоекономічних та геополітичних проєктів сучасності. Сьогодні BRI виступає не просто як сукупність інвестиційних програм, а як потужний інструмент переформатування регіональних порядків, особливо в Азії та Африці, де історично переплітаються інтереси глобальних та регіональних гравців.

Актуальність дослідження зумовлена кількома факторами. По-перше, питання системного впливу BRI на політичну архітектоніку регіонів, зміну балансу сил та еволюцію норм міжнародної взаємодії залишаються дискусійними. По-друге, в умовах загострення глобальної конкуренції BRI позиціонується Китаєм як альтернативна модель глобалізації, що кидає виклик усталеним західним інституціям. По-третє, різноманітність політичних режимів та рівнів розвитку в Азії та Африці зумовлює неоднакові наслідки імплементації BRI, що потребує глибокого порівняльного аналізу.

Мета та завдання. Метою статті є комплексний аналіз китайської ініціативи «Один пояс – один шлях» як інструменту трансрегіональної інтеграції та визначення її впливу на формування і трансформацію регіональних порядків у Азії та Африці. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних дослідницьких завдань: систематизувати теоретико-концептуальні підходи до розуміння BRI; виявити основні механізми та інструменти впливу BRI на політичні та економічні інститути країн Азії; дослідити специфіку імплементації проєктів BRI в Африці; здійснити порівняльний аналіз конфігурацій регіональних порядків; оцінити конфліктогенний потенціал та основні виклики, які створює реалізація BRI.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну базу дослідження становить поєднання системного, неореалістичного та інституційного підходів. Для вирішення поставлених завдань використовується комплекс методів: системний метод – для аналізу BRI як цілісної системи; порівняльно-політологічний метод – для виявлення спільних рис та відміннос-

тей впливу BRI в різних регіонах; інституційний аналіз – для дослідження нових фінансово-економічних інститутів; аналіз зовнішньополітичних документів та дискурсу; метод кейс-стаді – для поглибленого аналізу окремих проєктів; метод тріангуляції – для поєднання кількісних та якісних даних.

Результати. Ініціатива «Один пояс – один шлях», започаткована головою КНР Сі Цзіньпіном у 2013 році, є наймасштабнішим геоекономічним проєктом Пекіна. Від самого початку вона позиціонувалася як якісно новий підхід до регіональної та трансрегіональної співпраці, що кидає виклик усталеним західним моделям глобалізації.

Концептуальне підґрунтя BRI було оформлене у 2015 році з публікацією «Плану дій щодо сприяння спільному будівництву «Економічного поясу Шовкового шляху» та «Морського Шовкового шляху XXI століття». Цей документ визначив п'ять ключових напрямів співпраці: координація політик, взаємне з'єднання інфраструктур, сприяння безперешкодній торгівлі, фінансова інтеграція та зближення народів. Саме ці п'ять напрямів заклали основу для розуміння BRI як комплексного інтеграційного механізму, що виходить за суто економічні рамки. Аналіз еволюції офіційного дискурсу свідчить про поступове розширення концепції: з'явилися поняття «Зеленого Шовкового шляху» (екологічна стійкість), «Цифрового Шовкового шляху» (цифрова інфраструктура) та «Шовкового шляху здоров'я» (співпраця у сфері охорони здоров'я) [2].

Центральним елементом ідеологічного обґрунтування BRI є концепція «Спільноти спільної долі людства», яка активно просувається китайським керівництвом як альтернативна філософія міжнародних відносин, що базується на засадах рівності, взаємної вигоди та невтручання у внутрішні справи. У рамках цієї мета-концепції формуються регіональні варіації, такі як «Китайсько-африканська спільнота спільної долі», що свідчить про намагання Пекіна адаптувати глобальне бачення до специфіки окремих регіонів. В офіційному дискурсі BRI подається як втілення «духу Шовкового шляху», що передбачає мир та співробітництво, відкритість та інклюзивність. Ця риторика покликана дистанціювати ініціативу від звинувачень у неоколоніалізмі, представляючи її як універсальну модель для країн Глобального Півдня [1].

Інституційна архітектура BRI є складною та багаторівневою. Фінансове забезпечення є критичним елементом функціонування BRI. Основними інструментами виступають державні банки розвитку Китаю (Державний банк розвитку, Експортно-імпортний банк), які надають пільгові кредити. Окреме місце посідають спеціалізовані фінансові інститути: Фонд Шовкового шляху (створений у 2014 році з капіталом у 40 млрд доларів) та Азійський банк інфраструктурних інвестицій (AIIB), який виступає як багатостороння інституція. Використовується широкий спектр фінансових інструментів, включаючи спеціальні кредитні лінії, двосторонні свопи національних валют, а також залучення ринків капіталу через випуск облігацій. Окремим напрямом є сприяння інтернаціоналізації китайського юаня [15].

Платформи співпраці та координації включають Форуми міжнародного співробітництва «Один пояс – один шлях» (2017 та 2019 роки), які стали ключовими майданчиками для узгодження позицій [6]. Важливу роль відіграють двосторонні механізми: станом на 2023 рік Китай підписав документи про співпрацю в рамках BRI з більш ніж 150 країнами та 30 міжнародними організаціями. Ключовою інституційною формою реалізації BRI на регіональному рівні стали економічні коридори та зони співпраці. Серед найважливіших – Китайсько-пакистанський економічний коридор (CPEC), економічний коридор Бангладеш-Китай-Індія-М'янма, Новий континентальний міст Євразія. Ці структури слугують точками входу китайського капіталу, технологій та стандартів у регіональні економіки [13].

Концептуальна еволюція BRI демонструє перехід від відносно простої ідеї відновлення історичних торговельних шляхів до всеосяжної парадигми трансрегіональної інтеграції, яка охоплює економічні, політичні, безпекові, екологічні та гуманітарні аспекти. Також цей перехід свідчить про еволюцію м’якої сили в дискурсивну силу – новий тип впливу в міжнародних відносинах, який базується на більш прямій конвертації політичного впливу у формування спільних рішень. Надалі можна буде побачити, що саме BRI в таких процесах є їхнім джерелом і водночас існує завдяки їм.

Утім, концептуальні трансформації BRI набувають повноцінного значення лише тоді, коли розглядаються крізь призму їх практичної реалізації. Саме конкретні інфраструктурні, економічні та політичні проєкти дозволяють простежити, яким чином дискурсивна сила матеріалізується в інституційних механізмах співпраці та регіональної взаємозалежності. У цьому контексті особливо показовим є азійський напрям, де ініціатива не лише формує нові моделі інтеграції, а й трансформує баланс сил, архітектуру безпеки та характер міждержавних відносин.

Азійський континент, будучи просторовим ядром ініціативи, став головним полем апробації її інтеграційних механізмів. Вплив BRI на Азію суттєво диференціюється залежно від субрегіональної специфіки.

У Південній Азії центральним елементом впливу BRI виступає Китайсько-пакистанський економічний коридор (CPEC), який є флагманським проєктом усієї ініціативи. CPEC – це комплексна програма трансформації національної економіки Пакистану: станом на 2025 рік додано 8000 МВт потужностей до енергомережі, побудовано понад 1000 кіло-

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

метрів автострад, виведено на повну потужність порт Гвадар. Цей проєкт створює нову економічну реальність, поглиблюючи стратегічне партнерство між Ісламабадом та Пекіном [5]. Однак він же є джерелом значної регіональної напруги, оскільки Індія послідовно виступає проти CPEC через прокладання коридору через спірну територію [8]. Таким чином, інфраструктурний проєкт безпосередньо впливає на безпековий ландшафт, посилюючи міждержавне суперництво. В інших країнах Південної Азії (Шрі-Ланка, Бангладеш, Непал) китайські інвестиції пропонують альтернативу традиційним джерелам фінансування, однак політична нестабільність та боргові проблеми можуть уповільнити розширення BRI.

У Центральній Азії вплив BRI має інший вимір. Ініціатива стала каталізатором, який допомагає країнам регіону долати «відірваність від моря» та інтегруватися в трансконтинентальні економічні мережі. Китай інвестував у регіон понад 30 мільярдів доларів, зосередившись на модернізації транспортних коридорів та енергетичній інфраструктурі. Ключовим проєктом, здатним змінити транспортну карту Євразії, є залізниця Китай–Киргизстан–Узбекистан (угода підписана у 2024 році), яка скоротить відстань до Європи на 900 кілометрів. Важливим напрямом стає «зелена» енергетика: у Казахстані реалізуються проєкти вітрової та сонячної енергетики, що формує довгострокову технологічну залежність від китайського обладнання. Країни Центральної Азії намагаються зберегти багатовекторність зовнішньої політики, балансуючи між Китаєм, Росією та Заходом. Проте стрімке економічне проникнення Китаю об'єктивно зміщує баланс сил у регіоні [9].

Найбільш складним є вплив BRI на регіональний порядок у Південно-Східній Азії (АСЕАН). Тут ініціатива стикається з регіональним угрупованням, яке має власну логіку інтеграції. Реакція країн АСЕАН є взірцем прагматичного пристосування: вони прагнуть максимізувати економічні вигоди, водночас намагаючись мінімізувати ризики політичної залежності. Ключовим проєктом є залізниця Китай–Лаос, яка перетворила Лаос із замкненого на суходолі на «з'єднану суходолом» країну. У М'янмі реалізуються проєкти глибоководного порту Чяукп'ю та нафтогазопроводів, які надають Китаю альтернативний шлях постачання енергоносіїв в обхід Малаккської протоки. Теоретичне осмислення впливу BRI демонструє співіснування двох парадигм: з позицій реалізму, BRI є інструментом геополітичного тиску; натомість реляційна теорія пропонує бачення BRI як інструменту формування довіри. Практика країн АСЕАН свідчить, що обидва виміри присутні одночасно: держави регіону використовують стратегію «хеджування», поглиблюючи економічну співпрацю з Китаєм, але зберігаючи безпекові зв'язки зі США [4].

Вплив BRI на регіональний порядок в Азії є глибоким, але нелінійним. Спільним знаменником є те, що BRI суттєво підвищує рівень взаємозалежності, однак ця взаємозалежність є асиметричною і несе в собі як нові можливості для розвитку, так і нові ризики для суверенітету. Другий момент – ці регіональні проєкти компенсують недоліки регіональної політики Китаю в Центральній та Південній Азії. Саме через економічну взаємодію Китай вибудовує структури та інституції для формування міждержавної політики та отримує «допуск» до регіонального простору. Приблизно 10–15 років тому вплив Китаю в цих регіонах був мінімальним – сьогодні без огляду на Китай стає неможливо проводити міжнародну економічну та політичну взаємодію.

Така сама логіка вибудовування асиметричної взаємозалежності та інституційного проникнення, яка змінила регіональний ландшафт Азії, сьогодні екстраполюється на нові географічні простори, де Китай прагне закріпити свою економічну та політичну присутність. Якщо в Центральній та Південній Азії BRI заповнював вакуум регіональної політики Пекіна, то наступним логічним етапом розширення цієї стратегії стає Африка – континент, який перетворюється на один із ключових епіцентрів реалізації ініціативи. Якщо на початковому етапі BRI сприймалася переважно як джерело фінансування інфраструктурних мегапроєктів, то сьогодні йдеться про формування якісно нової конфігурації відносин, яка охоплює економічну, політичну та безпекову сфери.

Аналіз останніх даних свідчить про безпрецедентне зростання китайської активності на Африканському континенті. За перше півріччя 2025 року обсяг транзакцій у рамках BRI в Африці сягнув 390 мільярдів доларів, що є найвищим показником серед усіх регіонів світу. Абсолютним лідером за обсягом отриманих коштів стала Нігерія (210 мільярдів доларів). Ключовим напрямком залишається енергетичний сектор: 97 мільярдів доларів були спрямовані на «зелені» енергетичні проєкти по всій Африці. Важливим трендом стає також підтримка локальної переробки: 100 мільярдів доларів інвестовано у створення переробної інфраструктури безпосередньо в Африці, що свідчить про намагання Китаю вийти за межі простої сировинної моделі [11].

Загальні масштаби китайської інфраструктурної присутності вражають: побудовано та модернізовано понад 10 000 кілометрів залізниць, майже 100 000 кілометрів автомобільних шляхів, близько 100 портів [18]. Одним із найбільш дискутованих аспектів є боргова проблематика. Дослідження вказують на те, що країни, такі як Ангола, Джибуті та Замбія, демонструють високий рівень боргової вразливості. Водночас академічний консенсус схиляється до думки, що наратив про цілеспрямовану «дипломатію боргової пастки» є спрощеним. Реальний механізм впливу є складнішим: економічний

важіль реалізується через контрактні умови, які можуть надавати китайським компаніям пріоритетний доступ до ресурсів, а також через сам «обсяг боргу», який змушує країни-позичальники враховувати інтереси кредитора [12].

Аналіз конкретних кейсів дозволяє глибше зрозуміти цю багатовимірність. Кенія є показовим прикладом як можливостей, так і ризиків. Флагманський проєкт – залізниця стандартної колії Момбаса–Найробі – став найдорожчим інфраструктурним проєктом в історії країни. Станом на червень 2024 року непогашена заборгованість становила 3,5 мільярда доларів. Однак у жовтні 2025 року Кенія здійснила першу в Африці операцію з конвертації китайських кредитів з доларів США в юані, що дозволить щорічно економити близько 215 мільйонів доларів на виплатах відсотків. Досвід Кенії ілюструє еволюцію від пасивного прийняття умов кредитування до активного управління борговим портфелем [10].

Ефіопія репрезентує альтернативну модель, засновану на активному запозиченні китайського досвіду державного капіталізму. Китайські компанії зіграли ключову роль у будівництві індустріальних парків, які стали основою економічної стратегії Аддіс-Абеби. Водночас Ефіопія зіткнулася з серйозними труднощами: масштабні інфраструктурні проєкти призвели до значного боргового навантаження та економічних дисбалансів. Джибуті посідає особливе місце завдяки унікальному геостратегічному положенню. Багатофункціональний порт Дорале перетворив Джибуті на ключові ворота для регіональної торгівлі. Однак цей розвиток супроводжується надзвичайно високим рівнем боргової залежності, яка тісно переплітається з безпековою присутністю (розміщення першої закордонної військової бази Китаю) [7].

Вплив BRI на політичні еліти африканських країн є багатогранним. З одного боку, принцип невтручання у внутрішні справи надає місцевим елітам значну свободу дій та альтернативне джерело фінансування, не обтяжене політичними умовами. З іншого боку, зростаюча економічна залежність опосередковано впливає на зовнішньополітичні орієнтації. Безпекове середовище функціонування BRI в Африці зазнає дедалі більших випробувань: фіксуються численні інциденти (протести на Мадагаскарі, заворушення в Анголі, проблеми з нелегальним видобутком у ДР Конго), які висвітлюють ризики для китайського бізнесу. Ці події вказують на те, що «економічна дипломатія» може загострювати соціальну напругу там, де місцеві громади не відчувають рівномірного розподілу вигод [15].

Дихотомія «залежність проти можливостей» не відображає всієї складності явища. На практиці ці два виміри співіснують та переплітаються. Китайські інвестиції створюють безпрецедентні можливості для подолання інфраструктурного розриву, одночасно генеруючи нові форми залежності – боргової, технологічної, політичної. Кінцевий результат визначатиметься здатністю африканських держав вибудовувати свідому стратегію взаємодії. На відміну від Центральної та Південної Азії, на Африканському континенті Китай конкурує з декількома державами. По-перше, це США, які бажають розгорнути свій вплив у регіоні, щоб протистояти Китаю; по-друге, це ряд європейських країн (у першу чергу Франція), які тривалий час мали вплив на уряди африканських країн та використовували ці країни для отримання ресурсів. Особливе місце займає взаємодія КНР та РФ на континенті, де замість конкуренції можна побачити розмежування зон впливу.

Така складна конфігурація відносин в Африці – з її конкуренцією, розмежуванням впливу та боротьбою за доступ до ресурсів – є не винятком, а радше яскравою ілюстрацією загальної логіки розгортання BRI. Саме в цих регіональних «точках напруги» найкраще видно, як китайська стратегія адаптується до локальних умов, але справжній масштаб трансформації, яку несе ініціатива, розкривається лише тоді, коли ми підіймаємося над рівнем окремих країн чи регіонів. Найважливіші наслідки ініціативи простежуються на трансрегіональному рівні, де BRI постає як цілісний феномен, що переформатовує конфігурацію глобальних зв'язків. Дослідники пропонують розуміти BRI як структуру «комплексного білатералізму».

Найважливіші наслідки ініціативи простежуються на трансрегіональному рівні, де BRI постає як цілісний феномен, що переформатовує конфігурацію глобальних зв'язків. Дослідники пропонують розуміти BRI як структуру «комплексного білатералізму», тобто таку конфігурацію, за якої Китай вибудовує множинні двосторонні відносини, центровані на собі, з метою посилення трансрегіональної інтеграції без створення спільного координаційного інституту. Ця особливість пояснює, чому BRI формує мережеву структуру, де ключові рішення ухвалюються в Пекіні.

Саме ця мережева природа робить BRI ефективним інструментом формування нових зв'язків «Південь-Південь». На відміну від традиційної моделі «Північ-Південь», китайська модель декларує принципи рівності, взаємної вигоди та невтручання. Це створює альтернативний наратив глобалізації, який визначають як «мультилатералізм з Півдня». Трансрегіональний вимір BRI яскраво ілюструється його експансією до Латинської Америки, де понад 20 країн приєдналися до ініціативи. Торгівля Китаю з регіоном Латинської Америки та Карибського басейну перевищила 518 мільярдів доларів у 2023 році. Порт Чанкай у Перу, збудований за китайського фінансування, потенційно змінює глобальні судноплавні маршрути [16].

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

Цей процес не залишається непоміченим для традиційних лідерів глобального управління. Починаючи з 2021 року, країни «Великої сімки» (G7) активізували зусилля з просування власних інфраструктурних ініціатив: Партнерство для глобальної інфраструктури та інвестицій (PGII) США та глобальна ініціатива Європейського Союзу Global Gateway. Ці ініціативи позиціонуються як такі, що пропонують високу якість та сталий розвиток. Окремо слід згадати Азійсько-африканський коридор зростання (AAGC), просуваний Індією та Японією. Однак, попри декларовану конкуренцію, ці альтернативні ініціативи є відносно фрагментованими та поступаються BRI за масштабами [p. 1025–1045, 17].

У цьому контексті постає ключове питання: чи формується біполярна регіональна структура, де BRI та союзні їй інституції (БРІКС+, ШОС) протистоятимуть G7? Макроекономічні показники свідчать про вирівнювання сил: сукупний ВВП країн G7 за паритетом купівельної спроможності становить близько 28% світового, тоді як частка країн БРІКС сягає 40%. Інституційно ця біполярність виявляється у створенні альтернативних механізмів фінансування (AIIB, Новий банк розвитку БРІКС). ШОС рухається до встановлення внутрішньорегіональної торгівлі в національних валютах, що кидає виклик домінуванню долара США [14].

Водночас говорити про завершене формування жорсткої біполярної структури було б передчасно. По-перше, сама БРІКС+ є гетерогенним утворенням, де співіснують країни з різними політичними системами та зовнішньополітичними орієнтаціями. По-друге, більшість країн світу, особливо в Південно-Східній Азії, Латинській Америці та Африці, не прагнуть робити жорсткий вибір, а реалізують стратегії «хеджування» та збереження стратегічної автономії. Таким чином, сучасний міжнародний порядок характеризується не стільки класичною біполярністю, скільки «біполярним мультилатералізмом» – співіснуванням двох конкуруючих, але не ізольованих центрів тяжіння.

Також потрібно розуміти що сам BRI та союзні їй інституції мають вплив на двох рівнях: глобальному та регіональному. На регіональному рівні проєкт стабілізує через економіку держави пов’язані з нею, робить гетерогеними в прийняті рішень, політичні режими таких країн не змінюючи їх. В глобальному - створює нна Євразійському та Ариканському Континентах альтернативну глобальну економічну систему в якій не важливий політичний режим країни, головне саме розуміння важливості економічних зв’язків. Така система не нав’язує певні культурні або правові норми, що робить її приваблівішою аніж сучасна екномічна глобалізація, яка існувала з 1990-х. років. Й самі рівні BRI не є первинними один до одого а й є взаємними.

Висновки. Проведений комплексний аналіз китайської ініціативи «Один пояс – один шлях» дозволяє стверджувати, що BRI еволюціонувала від регіонального інфраструктурного проєкту до потужного геоекономічного інструменту трансрегіональної інтеграції, який справляє системний вплив на формування та трансформацію регіональних порядків в Азії та Африці. Дослідження засвідчило, що ініціатива виступає не просто сукупністю інвестиційних програм, а цілісною парадигмою, яка охоплює економічні, політичні, безпекові та гуманітарні аспекти міждержавної взаємодії.

Концептуальна еволюція BRI демонструє перехід від відновлення історичних торговельних шляхів до всеосяжної моделі глобалізації, альтернативної західним інституціям. Центральним елементом ідеологічного обґрунтування виступає концепція «Спільноти спільної долі людства», яка через принципи невтручання та взаємної вигоди формує привабливий для країн Глобального Півдня наратив. Інституційна архітектура ініціативи, заснована на мережевій структурі «комплексного білатералізму» та нових фінансових механізмах (AIIB, Фонд Шовкового шляху), дозволяє Китаю вибудовувати центровану на собі систему трансрегіональних зв'язків без створення спільного координаційного інституту.

Вплив BRI на регіональні порядки в Азії виявився глибоким, але диференційованим залежно від субрегіональної специфіки. У Південній Азії флагманський проєкт CPEC поглиблює стратегічне партнерство з Пакистаном, але водночас посилює міждержавне суперництво з Індією. У Центральній Азії ініціатива допомагає долати «відірваність від моря», інтегруючи країни в трансконтинентальні мережі та об'єктивно зміщуючи баланс сил. У Південно-Східній Азії країни АСЕАН демонструють стратегію прагматичного хеджування, максимізуючи економічні вигоди від співпраці з Китаєм при збереженні безпекових зв'язків із Заходом. Спільним знаменником для азійського напряму стало суттєве підвищення рівня асиметричної взаємозалежності, яка несе як нові можливості розвитку, так і ризики для суверенітету країн-учасниць.

Африканський континент перетворюється на ключовий епіцентр реалізації BRI, про що свідчать безпрецедентні обсяги інвестицій, які сягнули 390 мільярдів доларів лише за перше півріччя 2025 року. Аналіз конкретних кейсів (Кенія, Ефіопія, Джибуті) виявив складну дихотомію: китайські інвестиції створюють безпрецедентні можливості для подолання інфраструктурного розриву, одночасно генеруючи нові форми залежності – боргової, технологічної та політичної. При цьому наратив про цілеспрямовану «дипломатію боргової пастки» виявився спрощеним: реальний механізм впливу реалізується через контрактні умови та сам обсяг боргових зобов'язань, які змушують країни-пози-

чальники враховувати інтереси кредитора. Принцип невтручання у внутрішні справи надає африканським елітам значну свободу, проте зростаюча економічна залежність опосередковано впливає на їхні зовнішньополітичні орієнтації.

На трансрегіональному рівні BRI постає як цілісний феномен, що переформатовує конфігурацію глобальних зв'язків та стимулює формування біполярного мультилатералізму. Розширення ініціативи на Латинську Америку та створення альтернативних фінансових інституцій (AIIB, Новий банк розвитку БРІКС) кидають виклик домінуванню традиційних західних структур. Це спонукає країни G7 до активізації власних інфраструктурних проєктів (PGII, Global Gateway), однак вони залишаються фрагментованими та поступаються BRI за масштабами. Водночас формування жорсткої біполярної структури стримується гетерогенністю самого БРІКС та прагненням більшості країн світу до збереження стратегічної автономії через стратегії хеджування.

Таким чином, BRI реалізує свій вплив на двох взаємопов'язаних рівнях. На регіональному рівні вона стабілізує економіки країн-учасниць, підвищує їхню гетерогенність у прийнятті рішень, не змінюючи при цьому політичних режимів. На глобальному рівні ініціатива формує на Євразійському та Африканському континентах альтернативну економічну систему, в якій пріоритетом виступають економічні зв'язки, а не нав'язування культурних чи правових норм. Саме ця особливість робить китайську модель привабливішою порівняно з традиційною економічною глобалізацією, що існувала з 1990-х років, та дозволяє BRI виступати драйвером формування нового, більш багатополярного світового порядку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. The Belt and Road Initiative: A Key Pillar of the Global Community of Shared Future. Belt and Road Forum for International Cooperation. 2023. URL: https://www.beltandroadforum.org/english/n101/2023/1010/c124-895.html

2. The BRI progress, contributions and prospects. Embassy of the People's Republic of China in Barbados. 2019. URL: https://bb.china-embassy.gov.cn/eng/sgxw/201904/t20190430_3934567.htm

3. Chinese firms in African countries face problems amid rising unrest: Report. IANS LIVE. 2025. URL: https://ianslive.in/chinese-firms-in-african-countries-face-problems-amid-rising-unrest--20251022170304

4. Chung T. F. Trimming the hedge. China Daily. 2025. URL: https://www.chinadaily.com.cn/a/202508/14/WS689d2a39a310b236346f18a5.html

5. CPEC Secretariat Official Website. FAQS. China-Pakistan Economic Corridor (CPEC). URL: https://cpec.gov.pk/faqs

6. Embassy of the People's Republic of China in the Republic of Turkey. List of Practical Cooperation Deliverables of the Third Belt and Road Forum for International Cooperation. 2023 . URL: https://tr.china-embassy.gov.cn/tur/zgyw/202310/t20231020_11164541.htm

7. Fathima A. C3S Occasional Paper II/25: Debt Diplomacy and Financial Sovereignty in East Africa: A Comparative Study of China's and the U.S's Initiatives in Kenya and Ethiopia. C3S India. 2025. URL: https://www.c3sindia.org/post/c3s-occasional-paper-ii-25-debt-diplomacy-and-financial-sovereignty-in-east-africa-a-comparative-s

8. McCartney M. India Disputes China Construction Work on Strategic Land. Newsweek. 2026. URL: https://www.newsweek.com/india-disputes-china-construction-work-shaksgam-valley-11360668

9. Mikovic N. Central Asian states look to China for shared development, stability. China's Diplomacy in the New Era. 2025. URL: https://en.chinadiplomacy.org.cn/2025-11/25/content_118194096.shtml

10. Ndunyu J. How Kenya Will Save Ksh27 Billion Annually After Major Loan Deal With China. The Kenya Times. 2025. URL: https://thekenyatimes.com/business/how-kenya-will-save-ksh27-billion-annually-after-major-loan-deal-with-china/

11. Nedopil C. China Belt and Road Initiative (BRI) Investment Report 2025. Griffith Asia Insights. 2026. URL: https://blogs.griffith.edu.au/asiainsights/china-belt-and-road-initiative-bri-investment-report-2025-2/

12. Peng N, Cheng MY, editors. The reality and myth of BRI's debt trap: evidences from Asia and Africa. Singapore: Springer Nature Singapore Pte Ltd.; 2024. 229 p.

13. The State Council of the People's Republic of China. China has signed BRI cooperation documents with all Central Asian states: MOFA. 2023. URL: https://english.www.gov.cn/statecouncil/ministries/202301/11/content_WS63be1098c6d0a757729e552b.html

14. Why the West's output looks small when India and BRICS pull together. The Economic Times. 2025. URL: http://widget.economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/why-the-west-looks-small-when-india-and-brics-pull together/articleshow/123914113.cms

15. Yi G. Deepen Investment Financing Cooperation for Quality Development of the Belt and Road Initiative. The People's Bank of China. 2019. URL: https://xining.pbc.gov.cn/english/130724/2025080815071233803/index.html

16. Zhang Y. Chancay indicates brighter future for China-Peru connectivity, partnership. Global Times. 2025. URL: https://www.globaltimes.cn/page/202506/1336100.shtml

17. Zhou A. Governance for Good: The Competitors for Worldwide Access are Challenging or Overlapping the Purpose of Belt and Road Initiative? In: Li Y, Leandro FJBS, Tavares da Silva J, Rodrigues C, editors. The Palgrave Handbook on China-Europe-Africa Relations. Singapore: Springer Nature Singapore; 2024. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-97-5640-7_50

18. Zhu Y. China to Further Deepen BRI Ties With African Countries. Yicai Global. 2024. URL: https://www.yicaiglobal.com/news/china-to-further-deepen-bri-ties-with-african-countries

The Chinese “Belt and Road” initiative as an instrument of transregional integration and its impact on the regional orders of Asia and Africa

Gorbachov Anton Volodymyrovych

PhD in Political Science,
Associate Professor at the Department of International Studies and Political Philosophy
Educational and Scientific Institute of International Relations
of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
Nauky Ave., 9A, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8200-6515

Lohovskyi Ihor Mikolayovich

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department of International Studies and Political Philosophy
Educational and Scientific Institute of International Relations
of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
Nauky Ave., 9A, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3975-9503

Relevance of the study is determined by the transformation of the Chinese "Belt and Road" Initiative (BRI) from a regional project into a powerful geoeconomic instrument influencing the architectonics of international relations. In the context of heightened global competition, the BRI is positioned as an alternative model of globalization that challenges Western institutions, particularly in Asia and Africa, where the consequences of its implementation require in-depth comparative analysis due to the diversity of political regimes and levels of development.

The aim of the article is a comprehensive analysis of the "Belt and Road" Initiative as an instrument of transregional integration and the determination of its impact on the formation and transformation of regional orders in Asia and Africa.

The methodological framework combines systemic, neorealist, and institutional approaches. A set of methods was employed: systemic and comparative political analysis, institutional analysis, the case study method, analysis of foreign policy documents, and data triangulation.

The research findings indicate that the BRI has evolved from an infrastructure project into a comprehensive paradigm encompassing economic, political, and security aspects. Its conceptual foundation rests on the idea of a "Community with a Shared Future for Mankind," while its institutional architecture is based on the network structure of "complex bilateralism" and new financial mechanisms. The impact on Asia is profound yet differentiated: ranging from deepening the strategic partnership with Pakistan to integrating Central Asian countries and the hedging policies of ASEAN nations. In Africa, where investment volumes have reached $390 billion, BRI projects create a dichotomy between opportunities to bridge the infrastructure gap and new forms of debt, technological, and political dependence. At the transregional level, the BRI stimulates the formation of "bipolar multilateralism," challenging traditional Western structures and offering countries of the Global South an alternative model of economic interaction without imposing political or cultural norms, making it more attractive compared to the traditional model of globalization.

Key words: *international relations, "Belt and Road" Initiative, transregional integration, regional order, Asia, Africa, geoeconomics, asymmetric interdependence, globalization.*

Дата першого надходження статті до видання: 21.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Дем'янчук Олександр Петрович
Жевлакова Христина Костянтинівна

Прояв інкременталізму та обмеженої раціональності в політиці реагування Європейського Союзу на агресію Росії (2022–2025)

УДК 327.7+327.8
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.32

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Дем'янчук Олександр Петрович
доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних відносин
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»
вул. Григорія Сковороди, 2,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-1389-1714

Жевлакова Христина Костянтинівна
магістрантка кафедри міжнародних відносин
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»
вул. Григорія Сковороди, 2,
Київ, Україна
ORCID: 0009-0008-0811-6100

Рішення Ради Європейського Союзу про накладання санкцій на ряд осіб та підприємств енергетичного, оборонного, фінансового та інших секторів пов'язаних з РФ, у період 2014-2022 років і після повномасштабного вторгнення характеризуються частковістю й обмеженістю дії. З позиції теорії обмеженої раціональності Герберта Саймона та теорії інкрементального ухвалення політичних рішень Чарльза Ліндблома у статті пояснюється, що це зумовлено обмеженістю інформації про поточну ситуацію, можливі варіанти реагування та очікувані результати й наслідки рішень. Метою дослідження є обґрунтувати, що прийняття рішень близьких до статус кво, в контексті агресії РФ не є проявом ірраціональності чи неефективності, а являють собою логічні і виважені рішення політичного актора в умовах правової та фінансової невизначеності. Актор унеможливлює ризики катастрофічних наслідків, водночас зберігаючи рух у прийнятті політичних рішень за відсутності чітко окреслених кінцевих цілей. Актуальність дослідження полягає у заповненні наукової прогалини, яка зумовлена відсутністю досліджень з поєднанням теоретичних моделей прийняття рішень у публічній політиці (обмеженої раціональності та інкременталізму) та емпіричним аналізом публічної політики реагування ЄС на агресію РФ, інструментом якої є замороження російських активів. Крім того, робота пропонує теоретично та емпірично обґрунтоване переосмислення та пояснення внутрішньої логіки обережного та покрокового підходу у структурі санкційної політики ЄС, які пропонують альтернативний погляд на, здавалося б, невисоку дієвість і нелогічність дій. У роботі проаналізовано умови політичного середовища та політичні рішення, розроблені з часовою та інформаційною обмеженістю; досліджено еволюцію санкційних пакетів ЄС (2022–2025 рр.) та охарактеризовано їх видозміни, виявляючи характер інкременталізму; продемонстровано взаємозв'язок між теорією обмеженої раціональності та інкрементальним підходом ухвалення політичних рішень. Зроблено висновок, що поведінка ЄС під час реагування на повномасштабне російське вторгнення, яка характеризується незначними змінами, є раціональною в умовах обмеженої раціональності.

Ключові слова: *агресія Росії, Європейський Союз, санкції, замороження активів, теорія обмеженої раціональності, теорія інкрементального ухвалення рішень.*

Вступ. Повномасштабне вторгнення військ РФ на територію України в лютому 2022 року стало грубим порушенням норм міжнародного права і неминуче мало викликати реакцію у відповідь з боку в першу чергу демократичних країн, у тому числі Європейського Союзу, який відіграє провідну роль у Великій Європі як агент структурного розвитку, встановлення спільних правил і норм, а також спільної європейської безпеки. На відміну від вторгнення РФ у Грузію в 2008 році, саме географічне розташування України майже в центрі Європи змусило значно активніше реагувати на військову загрозу, що зачіпала не лише економічні, а й безпекові інтереси країн-членів ЄС.

Якщо у 2008 році ЄС обмежився лише прийняттям засуджень та резолюцій і висловлюванням стурбованості, не вводячи жодних санкцій навіть на прохання Грузії, анексування Криму і фактичне вторгнення в Донецьку та Луганську області України з активною підтримкою сепаратистів у цих регіонах змусили ЄС радикально змінити свою санкційну політику [17]. З 2014 по 2022 рік Європейська комісія запровадила шість пакетів санкцій різного виду.

Арсенал реагувань Європейського Союзу та й інших країн, стурбованих можливими негативними наслідками для свого безбідного існування, включав у себе дипломатичні, економічні та військові дії (див. табл. 1).

Тож у 2014 році, коли відкрите полум'я війни запалало в центрі Європи, після анексії Росією Криму і початку гібридної війни на Донбасі, Європейська комісія змушена була різко і негайно реагувати на дії агресора. Починаючи з квітня 2014 року відбувався постійний дипломатичний тиск на країну-агресора, а з 12 вересня 2014 року почалося введення посилених економічних санкцій [3].

В'ялий перебіг подій у війні 2014–2022 років супроводжувався так само неспішним накладанням санкцій на Росію з боку ЄС, США та інших країн. Однак із повномасштабним вторгненням РФ до України у 2022 році, Європейський Союз опинився у ситуації, де мав рішучіше реагувати на збройну агресію РФ, щоб запобігти виходу військ окупанта на свої кордони. Перебуваючи при цьому в умовах високої політичної, правової та економічної невизначеності, не маючи попередніх прецедентів щодо реагування на війну таких масштабів та часу для глибинного аналізу ситуації й детальної оцінки всіх

Таблиця 1

Можливі заходи реагування на збройну агресію однієї країни стосовно іншої [14, 22, 24]

Вид реагування	Можливі заходи	Обмеження
1. Військове реагування		
1.1. Пряме військове втручання	Колективна оборона (напр. ст. 5 НАТО) Коаліційна операція з мандатом або без мандата ООН	Високі витрати ресурсів Ризик ескалації Проблема легітимності
1.2. Непряме військове реагування	Військова допомога жертві агресії Постачання озброєнь Тренування особового складу Розміщення військ у суміжних державах	Великі витрати матеріальних і фінансових ресурсів Можливий конфлікт стандартів зброї та військових статутів Можлива інерційність реагування в термінових випадках
2. Економічне реагування		
2.1. Санкції	Індивідуальні/персональні Секторальні (за секторами економіки) Системні (торговельні ембарго, фінансові обмеження)	Лише часткова альтернатива військовому реагуванню Повільний/відкладений вплив на агресора Значні витрати на компенсацію втрат від розриву зв'язків з агресором
2.2. Економічна підтримка жертви	Макрофінансова допомога Доступ до ринків Відбудова Інтеграція в економічні союзи	Великі фінансові та організаційні витрати
3. Дипломатичне реагування		
3.1. Політико-дипломатичні кроки	Резолюції Тиск та осуд через міжнародні організації Відкликання послів Припинення співпраці в міжнародних проєктах Зупинка членства агресора в міжнародних організаціях	Радше моральний та репутаційний вплив Можливі втрати ресурсів через зупинку виконання спільних проєктів
3.2. Переговорні формати	Медіація Миротворчі місії	Агресор може нехтувати дипломатичним тиском, якщо не бачить для себе втрат від продовження агресії
4. Правове реагування (міжнародні суди, фіксація порушень тощо)*		
5. Політико-інституційне реагування (надання жертві статусу кандидата до союзів, безпекові гарантії тощо)		
6. Інформаційне реагування (протидія дезінформації, стратегічні комунікації, культурні/спортивні бойкоти)		
7. Структурне реагування (переорієнтація/переформатування міжнародних безпекових структур, зменшення залежності від агресора)		

** Оскільки ця стаття буде зосереджена переважно на введенні Європейським Союзом санкцій, пп. 4-7 недоцільно розглядати тут детально.*

можливих дій, наслідків та ризиків, ЄС обрав опцію заблокувати будь-які операції, пов'язані із активами та резервами Центрального банку Росії й розширити список підсанкційних осіб, в результаті чого близько 210 мільярдів євро державних та близько 28 мільярдів євро приватних активів РФ були заморожені у межах ЄС [28].

Сама політика замороження російських активів характеризувалася несуттєвими видозмінами та маленькими «прирощеннями» порівняно з попередніми рішеннями. Водночас ескалація бойових дій на російсько-українському фронті та відсутність більш радикальних та рішучих кроків з боку ЄС викликала все більше занепокоєння у світлі можливих перспектив експансії агресора на країни Союзу.

З огляду на вищеописане, **метою** цієї статті є обґрунтувати, що прийняття рішень, близьких до статус кво, є логічною відповіддю на брак часу та відсутність повної інформації у акторів ЄС, а не проявом ірраціональності чи неефективності.

Відповідно до мети, **ключовими дослідницькими завданнями** є:

– проаналізувати умови політичного середовища під час прийняття рішень щодо замороження активів РФ та рішення у політиці реагування ЄС на повномасштабну агресію Росії в умовах браку часу та неповноти інформації;

– дослідити еволюцію санкційних пакетів ЄС та охарактеризувати їх видозміни з метою виявлення інкрементального характеру політики;

– продемонструвати взаємозв'язок між теорією обмеженої раціональності та інкрементальним підходом ухвалення політичних рішень на прикладі санкційної політики ЄС щодо замороження російських активів.

У якості **методологічної основи** використовується теорія обмеженої раціональності Герберта Саймона (1976) та концепція інкременталізму Чарльза Ліндблома (1959). Відповідно, одним із аспектів цієї статті є демонстрація того, як згадані теоретичні підходи можуть використовуватися для пояснення складних процесів вироблення та коригування рішень у публічній політиці.

Методи поданого дослідження включають якісний контент-аналіз аналітичних і новинних статей та наукових публікацій, а також аналіз офіційних документів Європейського Союзу, які дозволяють виявити інкрементальний характер ухвалення рішень щодо замороження активів РФ та окреслити наявність умов обмеженої раціональності під час повномасштабного російського вторгнення.

Важливо зазначити, що проведений нами аналіз санкційної політики та економічного реагування з боку ЄС обмежується періодом повномасштабного вторгнення від 24 лютого 2022 року до 1 грудня 2025, оскільки наразі ситуація зміщується у бік більш кризової, коли існує нагальна потреба почати безпосереднє вилучення цих активів через необхідність покрити гострий дефіцит бюджету України у 2026 році [27]. Слід додати, що аналіз не бере до уваги політику санкціонування щодо осіб та компаній з Республіки Беларусь (РБ) попри їх чисельність у санкційних пакетах. Подане обмеження пов'язане із декількома факторами: перш за все, у медіапросторі фігурує усталений вираз «заморожені активи РФ», де РБ як актор не згадується. До того ж, включення акторів РБ потребувало б значно ширшого аналізу, що перевищувало б рамки однієї статті. Проте, до аналізу включені поодинокі випадки аналізу санкцій, націлених на акторів третіх країн, з метою продемонструвати інкременталізм шляхом «прирощення» у політиці.

Обмежена раціональність: ухвалення рішення ЄС щодо заморожування активів РФ

Інститути Європейського Союзу, як і будь-які політичні інститути у світі, діють за принципом вироблення і впровадження раціональних рішень. Слід розрізняти два суттєво відмінних підходи: вичерпної раціональності та обмеженої раціональності. Перший підхід розвивався під впливом ідей Карла Шмітта, автора концепції децизіонізму, яку можна коротко описати як право і можливість суверена (читай – монарха, диктатора) видавати і впроваджувати в суспільне життя рішення, що порушують права людини, якщо це продиктовано інтересами суспільного блага [24]. Іншими словами, в основі суверенного рішення мають лежати цілі, інтереси і цінності, що можуть пов'язуватися з суспільним благом, але їх формулювання і визначення цього зв'язку лежить цілком на суверені. Тобто, рішення базується на безпомилкових уявленнях (щоб не сказати – знаннях) суверена про проблему і поточну ситуацію, про найкращий спосіб вирішення цієї проблеми і майбутній стан суспільства, що відповідає інтересам суверена, а отже, і самого суспільства.

Принцип вичерпної (глобальної) раціональності (див., наприклад, [19]) виходить з того, що актор, який приймає невідкладне рішення, (1) має необмежені когнітивні здібності, (2) знає всі доступні дії для вибору альтернативи, (3) здатний передбачити всі майбутні наслідки, маючи у своєму розпорядженні необмежену кількість ресурсів (час, дані, фінансування, інформацію тощо) [2, с. 459–460].

Таке уявлення про раціональне ухвалення політичних рішень було розкритиковано Гербертом Саймоном у працях 1947–1976 років [25]. У своєму розумінні він виходив з припущень, що:

- Рішення потрібне тут і зараз;
- Рішення повинно задовольняти основних акторів процесу його ухвалення;
- Рішення повинно вкладатися в обмежені запаси ресурсів; і
- Рішення не повинно допускати катастрофічних наслідків.

Зрозуміло, що такий підхід до ухвалення політичного рішення виключає домінування чиєїсь однієї сукупності цілей, цінностей та інтересів і передбачає колегіальний принцип дій.

Саймон переконаний, що здатність людського розуму вирішувати складні проблеми дуже мала у порівнянні з реальним розміром проблем (Simon, 1957; цит. за [23, p. 756]). До того ж, необмеженість ресурсів є неможливою у реальному світі. Таким чином, у вищеописаних умовах актори не здатні досягти максимально оптимального рішення, тому, щоб спростити процес вибору альтернативи та зробити формування рішення можливим для людських ментальних здібностей, метою є знайти достатньо хороше (задовільне) рішення, яке не принесе катастрофічних наслідків.

У випадку замороження російських активів ЄС рішення потребувало якнайшвидшого ухвалення у зв'язку із повномасштабним російським вторгненням до України у лютому 2022, а дефіцитними ресурсами були час та інформація: брак часу не міг дати можливості акторам зібрати великий масив інформації, провести повний вичерпний аналіз щодо розробки можливих рішень та детально окреслити довгострокові наслідки всіх можливих дій.

У таблиці 2 показані поетапні рішення ЄС щодо замороження активів РФ.

Така недовершеність дій Європейського Союзу в питанні заморожування активів зумовлена саме невизначеністю стосовно реакції Росії на них і необхідністю узгодити рішення з усіма країнами-членами ЄС.

Таблиця 2

Дії Європейського Союзу стосовно заморожування активів Російської Федерації (за матеріалами сайту Consilium [17]).

Дата	Інституція	Тип рішення	Зміст
25–28.02.2022	Рада ЄС	Рішення/регулювання	Замороження активів Центрального банку РФ та індивідуальні санкції.
03.06.2022	Рада ЄС	6-й пакет санкцій	Розширення фінансових обмежень та підтвердження режиму замороження активів.
15.12.2023	Європейська комісія/ Рада ЄС	Регулювання	Створення правового режиму для доходів від іммобілізованих активів РФ.
12–15.02.2024	Рада ЄС	Рішення/регулювання	Заборона розподілу доходів від активів ЦБ РФ та підготовка їх використання.
21.05.2024	Рада ЄС	Політичне рішення	Спрямування надприбутків від активів РФ на підтримку України.
30.06.2025	Рада ЄС	Продовження санкцій	Подовження режиму замороження активів Російської Федерації.

Хоча й санкції та замороження активів є усталеним інструментом ЄС, актор попередньо не стикався із ситуацією, де потрібно було б реагувати на повномасштабне вторгнення (що відрізняє ситуацію від попередньої реакції ЄС на окупацію Криму та розгортання воєнних дій на Донбасі у 2014 за масштабами), оперуючи настільки великими закордонними активами, як у РФ. Тому можна припустити, що могли існувати і розглядатися більш радикальні альтернативи на противагу інструменту санкціонування, однак вони були відкладені вбік.

Рішення ЄС заморозити активи РФ базувалось суто на основі розуміння простих логічних ризиків:

(1) діяти занадто радикально по відношенню до російських активів він не може, бо ризикує втратити довіру закордонних інвесторів, які розміщують свої активи у європейських фінансових інституціях. Хоча на думку експертів такий ризик був малоймовірним, бо не існувало реальних альтернатив західним валютам та активам, в умовах обмеженої інформації, за браком часу й когнітивних можливостей передбачити та оцінити наслідки всебічно було неможливо. Тому ЄС оцінював вищезазначений ризик як високо вірогідний, який міг би спричинити масштабний відтік капіталу та підірвати довіру до євро [1];

(2) уникнути невизначених юридичних наслідків: хоча й дії РФ є прямим порушенням міжнародного права, залишалось незрозумілим, чи буде визнана легітимною, припустимо, конфіскація російських активів у випадку збройної агресії РФ, адже активи є «захищеними» базовим принципом міжнародного права – державним імунітетом.

Отже, керуючись простою логікою окреслення найбільш можливих ризиків та їх наслідків, рішення ЄС виглядало задовільним та легітимним контрзаходом з-поміж усіх можливих альтернатив, який не несе значних фінансових та юридичних ризиків. Замороження не дорівнює конфіскації й юридично залишає право власності за РФ, лише обмежуючи користування активами [21].

Звичайно, якби рішення в ЄС могли ухвалюватися одноособово (якби існував «імператор всієї Європи»), цілком можна було б очікувати радикальних і повноцінних дій, навіть якщо ці дії вели б до помилково визначених варіантів. Власне на демократичності та багатоакторності ухвалення рішень і побудована теорія обмеженої раціональності.

Інкременталізм у санкційній політиці ЄС

Концепт інкременталізму був запропонований Чарльзом Ліндбломом як пояснення процесів ухвалення рішень, що реалізуються маленькими «приростеннями»: тобто, нові політичні рішення є близькими до статус кво й мають незначні зміни у порівнянні з попередніми рішеннями. Сама політика з часом коригується відповідно до цінностей та цілей, які не є постійно фіксованими, а змінюються залежно від політичної та воєнної ситуації [18, 20].

У своїх міркуваннях Ліндблом виходив з того, що будь-яке управлінське рішення змінює стан системи, на яку воно спрямоване, а отже, щоб не привести до погіршення цього стану, необхідно ретельно випрацювати проєкт рішення з урахуванням попередніх рішень стосовно цієї системи. Ба більше, практично в будь-якій галузі суспільного життя і для будь-якої суспільної системи вже неодноразово ухвалювалися управлінські рішення, а отже, коли приймається нове рішення, воно має або скасувати попередні рішення з цього питання, або доповнити їх так, щоб вони гармонізували з іншими рішеннями в суспільстві.

Ліндблом міркував так: якщо попередні рішення не привели систему до катастрофи, а натомість зумовили сякий-такий її розвиток, то не варто, а може, і небезпечно ухвалювати нове рішення, що радикально відрізнятиметься від попереднього. Тому в умовах стабільної демократичної системи цілком достатньо внести невеликі зміни в стан цільового об'єкта, щоб поліпшити його характеристики. При цьому зберігається ціннісна основа загального регулювання, задана попередніми рішеннями,

а також когерентність рішення всередині самого себе і по відношенню до інших рішень у юридичному кластері, зменшується ризик катастрофічних наслідків і досягається бодай якийсь прогрес у розвитку системи порівняно з попереднім станом.

Слід зазначити, що інкрементalізм є логічним практичним наслідком політичного процесу, започаткованого в умовах обмеженої раціональності акторів. Так як було описано попередньо, раціонально вичерпний ідеал є неможливим: актори не мають необмежених когнітивних можливостей і діють в умовах браку ресурсів, що унеможливлює ухвалення ідеально прорахованого й максимально оптимального рішення, яке потрібне тут і зараз. Відповідно, у таких умовах політичні рішення набувають характеру інкременталізму, розвиваючись через серію незначних змін та будучи пов'язаними із попередніми рішеннями. Таким чином, актори починають наближатись до вирішення ситуації, проте, роблять це у поступовому темпі, аби не зашкодити.

Інкременталізм яскраво прослідковується у санкційній політиці ЄС щодо РФ. Основою подальших міркувань у нашій статті є 18 санкційних пакетів з-поміж 19-ти введених у дію. При цьому бралися до уваги лише ті, які ухвалювались після повномасштабного вторгнення РФ до України [15].

Для зручності аналізу пакети було зведено разом у кілька підгруп та розділено на етапи.

• Санкційні пакети 2–5: На першому етапі санкційної політики ЄС діяв, спираючись на свій класичний усталений механізм обмежувальних заходів – санкції (замороження активів РФ), що також можна віднести до інкрементального характеру розробки рішень, адже ЄС звернувся вже до існуючої політики. У 2–5 пакетах ЄС зосереджувався переважно на іммобілізації активів з російського політичного, економічного та медіа (пропагандистського) секторів (вище політичне керівництво РФ, банки, олігархи, медіа актори та компанії, пов'язані з військовим сектором РФ). До списку підсанкційних осіб та установ увійшли:

– Президент РФ Володимир Путін;

– Міністр закордонних справ Сергій Лавров;

– російський пропагандист та ведучий телеканалу «Перший канал» Артем Шейнін;

– члени Державної Думи РФ та представники інших провідних державних органів Росії [4];

– Роман Абрамович – олігарх та один із ключових акціонерів металургійної групи «Євраз», яка є одним із найбільших платників податків в РФ і забезпечує значні доходи до державного бюджету, частина з яких використовується для фінансування оборонних та військових програм;

– Михайло Фрідман – один із провідних російських фінансистів, засновник та ключовий акціонер Alfa Group, яка включає один з найбільших російських банків «Альфа-Банк»;

– Алішер Усманов та Геннадій Тімченко, російські бізнесмени, які мають тісні зв'язки з урядом РФ [5];

– Банки: «ВТБ Банк», «Росія», «Промсвязьбанк» та інші [6].

• Санкційні пакети 6–8: На другому етапі, політика замороження активів не зазнала суттєвих змін, а лише поступово розширювала перелік підсанкційних осіб та організацій у значно більших масштабах у попередньо окреслених секторах. Проте, прослідковується яскраве розширення списку високопосадовців воєнного сектору, у порівнянні з попереднім етапом, зокрема у 6-му та 7-му пакетах санкцій, що можна віднести до нової невеликої видозміни.

Серед них згадані:

– Юрій Яшин, начальник Генерального штабу військ Російської Федерації;

– Шаріп Делімханов, командир чеченського підрозділу Національної гвардії РФ;

– Віктор Стрігунов, головнокомандувач Росгвардії та інші представники Збройних Сил РФ [7];

– Омурбеков Азатбек, командир 64-ї окремої мотострілецької бригади 35-ї армії РФ, причетний до катувань, вбивств та насильства над цивільними у Бучі;

– Боевич Андрій, полковник того ж підрозділу, причетний до катувань, вбивств та насильства над цивільними у Бучі [8].

Крім того, однією із найбільш значних змін стало запровадження нового критерію санкціонування – запобігання обходу санкцій. Тобто, під замороження активів у ЄС стали підпадати суб'єкти, які допомагають обходити санкційний режим. Таким чином, політика зазнала невеликої корекції, маючи на меті уникнути прогалин, які були визначені внаслідок досвіду з попередніх рішень. Проте, у офіційних документах ЄС, де представлено список підсанкційних осіб та компаній, на даному етапі прямо не вказано, які саме з них сприяють обходу санкцій. Відповідно, наведення ілюстративного прикладу попередньо вказаного критерію не є можливим.

• Санкційні пакети 9–14: На третьому етапі політика щодо замороження зазнала подальшого невеликого «прирощення»: відтепер санкції застосовувались не лише до осіб, прямо причетних до збройної агресії РФ, але й також до представників інших секторів державного управління як, наприклад до:

– Сергія Кравцова, міністра освіти РФ;

– Ольги Борісової, міністерки культури;

– Костянтина Чуйченко, міністра юстиції РФ [9].

Водночас було представлено новий критерій замороження активів осіб, які відповідальні за незаконну депортацію українських дітей до Росії й їх військову та ідеологічну обробку. Таким чином, під замороження активів потрапили фінансові ресурси таких осіб:

ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

– Лариси Фальковської, директорки Департаменту державної політики захисту прав дітей Міністерства освіти РФ;

– Елеонори Федоренко, радниці з прав дитини при голові так званої «Донецької народної республіки» (підконтрольне Росії проксі-утворення) та інші особи [9].

Варто зазначити, що продовжилась попередня тенденція збільшення кількості акторів з військової сфери у ширшому масштабі, в особливості у санкційному пакеті №13, де вказані такі особи як:

– Олександр Федорко, полковник Збройних сил Російської Федерації;

– Аркадій Романов, віцеадмірал Військово-морських сил Російської Федерації [10].

• Санкційні пакети 15–19: На четвертому, останньому на цей час етапі, архітектура політики залишилась незмінною, лише зазнаючи нових розширень на суб'єкти які працюють з російських криптоактивами. Одним з нових «прирощень» вважається поширення політики заморожування активів на суб'єктів із третіх країн (Китай, ОАЕ, Туреччина, Індія, Таїланд та ін.), які сприяють військовим зусиллям РФ або обходу санкцій.

Важливим є уточнення, що третій етап вже включав у свій список підсанкційних осіб та компанії третіх країн, а саме з Ірану та Північної Кореї (КНДР). Проте, враховуючи те, що вже існуючі міжнародні санкції проти вищевказаних держав потенційно можуть обмежувати їх можливість мати активи та рахунки у європейських банках, нові санкції можуть мати суто символічно-правовий характер й вірогідність їх практичного застосування є низькоймовірною. Водночас, вірогідність, що активи Китаю, Туреччини та інших попередньо вказаних країн будуть під юрисдикцією ЄС є вищою. Відповідно, у поданій статті санкційне «прирощення» щодо третіх країн починатиметься з четвертого етапу.

До таких осіб та компаній увійшли:

– Софія Лі, китайська бізнесменка, яка контролює підприємства (International Trading Co. Ltd та Shijiazhuang Hanqiang Technology Co.);

– Нілс Трост, нідерландський бізнесмен, має зв'язки з компаніями в ОАЕ, які сприяли обходу санкцій ЄС щодо торгівлі російською нафтою [11];

– Moonlight Shipmanagement L.L.C-FZ, судноплавна компанія з ОАЕ, яка також забезпечує обхід нафтових санкцій [13];

– Grinex, криптовалютна біржа у Киргизстані, яка сприяє обходу фінансових обмежень РФ [14].

Підсумовуючи, політика, хоча й зберігала інкрементальний характер, зазнала незначних модифікацій стосовно змін поведінки міжнародних акторів (табл. 3).

Отже, спираючись на проведений аналіз санкційної політики ЄС, можна стверджувати, що ця публічна політика демонструє безперечно інкрементальний характер ухвалення рішень в умовах обмеженої інформації та відсутності чітких планів щодо повернення миру. ЄС діяв не на основі наперед визначеної та всеохоплюючої стратегії, а рухався послідовними прирощеннями, зберігаючи простір для дипломатичних маневрів в умовах інформаційних та часових обмежень.

Також варто наголосити, що ЄС не мав чітко окреслених цілей під час розробки рішень, що також є яскравою рисою інкрементализму. Цілі не передують формуванню політики, а виникають і уточнюються у процесі її розробки, що і можна побачити у процесі аналізу політики.

На початковому етапі, санкційна політика ЄС дійсно була спрямована на досягнення явної політичної мети - стримування збройної агресії РФ. Проте, ЄС не мав заздалегідь визначеного уявлення про масштаби, тривалість чи кінцеві наслідки

Таблиця 3

Динаміка введення Європейським Союзом санкцій проти російської федерації для припинення агресії проти України [15].

Перший етап: Санкційні пакети 2–5 (25.02.2022–8.04.2022)	Перші масштабні замороження активів вищого політичного керівництва РФ, медіа акторів, банків, олігархів і компаній, пов'язаних з військовим сектором. *Перелік: В. Путін, С. Лавров, А. Шейнін, Р. Абрамович, М. Фрідман, А. Усманов, Г. Тімченко, «ВТБ Банк», банк «Росія», «Промсвязьбанк» та ін.*
Другий етап: Санкційні пакети 6–8 (3.06.2022–16.12.2022)	Розширення санкцій на попередньо зазначені сектори та суттєве збільшення переліку осіб і організацій, в особливості високопосадовців збройних сил РФ. Новий критерій санкціонування – запобігання обходу санкцій. *Перелік: Ю. Яшин, Ш. Делімкханов, В. Стрігунов, Омурбеков Азатбек, Боевич Андрій.*
Третій етап: Санкційні пакети 9–14 (25.02.2023–24.06.2024)	Замороження активів осіб інших секторів державного управління РФ, а причетних до депортації та мілітаризації українських дітей. Продовжується тенденція значного розширення списку осіб військово-оборонного сектору. *Перелік: С. Кравцов, Ольга Борісова, К. Чуйченко, Л. Фальковська, Е. Федоренко, О. Федорко, А. Романов.*
Четвертий етап: Санкційні пакети 15–19 (16.12. 2024–23.10.2025)	Поширення замороження активів на суб'єктів із третіх країн, які підтримують воєнні зусилля РФ або сприяють обходу санкцій. *Перелік: Софія Лі, Нілс Трост, Moonlight Shipmanagement L.L.C-FZ, Grinex.*

санкцій, а отже не міг чітко окреслити конкретні кінцеві цілі. Цілі політики формувалися поступово у процесі ухвалення рішень, шляхом реагування на ситуацію. Подальше розширення санкцій (збільшення переліку осіб і організацій, поява нових критеріїв санкціонування тощо) свідчить, що цілі не передували політиці, а уточнювались на основі попередніх кроків і їхніх результатів. Наприклад, наразі ЄС не має на меті лише стримувати РФ, але й прагне зупинити тих суб'єктів, які допомагають обходити санкції РФ, тому застосовує інструмент замороження активів і до них. Подана мета з'явилась вже під час формулювання політики, що відповідає інкрементальному підходу.

Висновки. Таким чином, політичні та економічні заходи Європейського Союзу, спрямовані на стримування агресора в російсько-українській війні, формують загальну публічну політику ЄС, побудовану на засадах обмеженої раціональності та інкрементального вироблення політичних рішень. Спільний розгляд теорії обмеженої раціональності з теорією інкрементального ухвалення політичних рішень дає змогу глибше зрозуміти природу явищ, які описують ці теорії.

По-перше, започаткування зазначеної публічної політики в 2014 році відбувалося в умовах браку інформації про причини, плани, цілі та ресурси агресивних дій РФ. З одного боку, нагальність втручання Європейської демократії в ситуацію відверто загарбницької поведінки агресора відкривала перед Європейською Комісією широкий набір варіантів реагування – від військових до дипломатичних та інформаційних. Надмірно сильна реакція ЄС могла поставити світ на грань світової війни, і цей варіант потребував ретельного вивчення ситуації та можливих наслідків і відповідно консультацій з усіма країнами-членами ЄС та НАТО. Водночас зволікання з реагуванням також крило в собі певну небезпеку ескалації, що могла змусити європейців до радикальніших заходів у відповідь. Тож був обраний обережний і покроковий підхід, що відповідає рекомендаціям теорії обмеженої раціональності.

Разом з тим, європейські та американські політики вводили дії у відповідь поступово, невеликими приростеннями (інкрементально), збільшуючи санкційний тягар і посилюючи погрози часткової чи повної конфіскації активів РФ. Такий підхід залишав ЄС свободу дій і давав можливість коригувати санкційні заходи, залишаючи при цьому в своєму арсеналі інші можливості впливу на агресора. Підсумовуючи вищеописане, поданий аналіз стверджує, що політика замороження активів РФ у відповідь на повномасштабне вторгнення РФ у лютому 2022 відповідає логіці раціональної поведінки в умовах обмеженої раціональності акторів, де цілковите передбачення юридичних, фінансових та інших типів ризиків є неможливим.

До того ж, логічним рішенням у поданому середовищі є застосування інкрементального підходу до розробки політики, яким ЄС керувався під час розробки санкційних пакетів. У випадку, коли рішення вимагає негайних дій, проте актори не є вичерпно обізнаними щодо всіх можливих наслідків їх дій, поступові приростення й близькість до статусу-кво є найкращою альтернативою. Таким чином, актори знижують правові та фінансові ризики, перевіряють ефективність вже існуючих заходів і мають змогу вчасно коригувати політику відповідно до нових обставин.

І, нарешті, з цього обговорення можна зробити методологічний висновок: теорія обмеженої раціональності має логічне застосування в ситуаціях, коли орган ухвалення рішень стоїть перед необхідністю вперше розробити і впровадити скоординований комплекс заходів задля вирішення певної суспільної проблеми, тобто, коли готуються перші спроби підійти до цього вирішення. Стратегія інкременталізму доречна в тих випадках, коли органи управління вже накопичили певний досвід у вирішенні проблеми, однак існуючі в загальних нормах здійснення політики похибки і прорахунки вимагають додаткових уточнень і вдосконалень чинної публічної політики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Aris, S., & Shagina, M. Europe's fateful decision on Russia's assets. IISS – International Institute for Strategic Studies. 2025. DOI: https://www.iiss.org/online-analysis/online-analysis/2025/12/europes-fateful-decision-on-russias-assets/

2. Barros, G. Herbert A. Simon and the concept of rationality: Boundaries and procedures. Brazilian Journal of Political Economy, 2010. 30(3), 455–472. URL: https://www.scielo.br/j/rep/a/CWfwPPVWKvLrndfxR9vYFHL/?format=pdf&lang=en

3. BBC News. How far do EU-US sanctions on Russia go? 2014. URL: https://www.bbc.com/news/world-europe-28400218

4. Council of the European Union. Council Decision (CFSP) 2022/331 of 25 February 2022. Official Journal of the European Union, L 52. 2022a. DOI: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2022:052:FULL

5. Council of the European Union. Council Implementing Regulation (EU) 2022/336 of 28 February 2022. Official Journal of the European Union, L 58. 2022b. DOI: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2022:058:FULL

6. Council of the European Union. Council acts concerning restrictive measures. Official Journal of the European Union, L 110. 2022c. DOI: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2022:110:FULL

7. Council of the European Union. Council Implementing Regulation (EU) 2022/1270 of 21 July 2022. Official Journal of the European Union, L 193. 2022d. DOI: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2022:193:FULL

8. Council of the European Union. Council acts concerning restrictive measures. Official Journal of the European Union, L 153. 2022e. DOI: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2022:153:FULL

9. Council of the European Union. Council Regulation (EU) 2022/2476 of 16 December 2022. Official Journal of the European Union, L 322 I. 2022f. DOI: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2022:322I:FULL

10. Council of the European Union. Council Implementing Regulation (EU) 2024/753 of 23 February 2024. Official Journal of the European Union, L 2024/753. 2024a. DOI: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202400753

11. Council of the European Union. Council Decision (CFSP) 2024/3182 of 16 December 2024. Official Journal of the European Union, L 3182. 2024b. DOI: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202403182

12. Council of the European Union. Council Decision (CFSP) 2025/936 of 20 May 2025. Official Journal of the European Union, L 2025/936. 2025a. DOI: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202500936

13. Council of the European Union. Council Decision (CFSP) 2025/2036 of 23 October 2025. Official Journal of the European Union, L 2025/2036. 2025b. DOI: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202502036

14. De Wet, E. and Wood, M. Collective Security. Oxford Public International Law. 2023. DOI: https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e270

15. European Commission – Finance Directorate-General. Sanctions adopted following Russia's military aggression against Ukraine. Brussels: European Commission. 2025. DOI: https://finance.ec.europa.eu/eu-and-world/sanctions-restrictive-measures/sanctions-adopted-following-russias-military-aggression-against-ukraine_en

16. European Council; Council of the European Union. EU response to Russia's war of aggression against Ukraine. 2025. DOI: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-russia-military-aggression-against-ukraine-archive/

17. European Parliamentary Research Service (EPRS). EU Sanctions on Russia: State of Play (January 2025). DOI: https://epthinktank.eu/2025/02/20/eu-sanctions-against-russia-2025-state-of-play-perspectives-and-challenges/

18. Hayes, M. Incrementalism. In Routledge handbook of public policy. London: Routledge. 2013. pp. 287–298.

19. Leoveanu, A. C. Rationalist Model in Public Decision Making. Journal of Public Administration, Finance and Law, 2013. 4, 43–54.

20. Lindblom, C. E. The science of «muddling through». In Public policy 3: The essential readings, 1959. pp. 113–128. New York: Prentice Hall.

21. Moiseienko, A. Frozen Russian state assets: The key to enforcing the largest financial debt of our times. Verfassungsblog. 2025. DOI: https://verfassungsblog.de/frozen-russian-state-assets/

22. Molnar, D. United Nations – The Conceptual Issue of Collective Security. Ludovika University Press. 2023. DOI: https://doi.org/10.36250/01182_03

23. Mukdad, I. Bounded rationality and budgeting. International Review of Management and Marketing, 2016. 6(4), 755–760. DOI: https://www.econjournals.com/index.php/irmm/article/view/2786

24. Schmitt, C. The Concept of the Political. Chicago: University of Chicago Press. 1996.

25. Simon, H. A. Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization. New York: Macmillan Publishing Co. Inc. 1976.

26. Ситник, Г.П. Воєнно-політичні конфлікти і міжнародна безпека. Курс лекцій. Київ: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. 2023.

27. Трачук, М. Майбутнє заморожених активів РФ: чому Європа не хоче віддати їх Україні. UA.NEWS. 2025. URL: https://ua.news/en/world/maibutnie-zamorozhenikh-aktiviv-rf-chomu-evropa-ne-khoche-viddatiyikh-ukrayini

28. Veber, M. T. EU sanctions and Russia's frozen assets. Brussels: European Parliament Think Tank. 2025. URL: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EXPO_STU(2025)754487

REFERENCES:

1. Aris, S., & Shagina, M. (2025). Europe's fateful decision on Russia's assets. IISS – International Institute for Strategic Studies. DOI: https://www.iiss.org/online-analysis/online-analysis/2025/12/europes-fateful-decision-on-russias-assets/

2. Barros, G. (2010). Herbert A. Simon and the concept of rationality: Boundaries and procedures. Brazilian Journal of Political Economy, 30(3), 455–472. URL: https://www.scielo.br/j/rep/a/CWfwPPVWKvLrndfxR9vYFHL/?format=pdf&lang=en

3. BBC News. (2014). How far do EU-US sanctions on Russia go? URL: https://www.bbc.com/news/world-europe-28400218

4. Council of the European Union. (2022a). Council Decision (CFSP) 2022/331 of 25 February 2022. Official Journal of the European Union, L 52. DOI: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2022:052:FULL

5. Council of the European Union. (2022b). Council Implementing Regulation (EU) 2022/336 of 28 February 2022. Official Journal of the European Union, L 58. DOI: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2022:058:FULL

6. Council of the European Union. (2022c). Council acts concerning restrictive measures. Official Journal of the European Union, L 110. DOI: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2022:110:FULL

7. Council of the European Union. (2022d). Council Implementing Regulation (EU) 2022/1270 of 21 July 2022. Official Journal of the European Union, L 193. DOI: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2022:193:FULL

8. Council of the European Union. (2022e). Council acts concerning restrictive measures. Official Journal of the European Union, L 153. DOI: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2022:153:FULL

9. Council of the European Union. (2022f). Council Regulation (EU) 2022/2476 of 16 December 2022. Official Journal of the European Union, L 322 I. DOI: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2022:322I:FULL

10. Council of the European Union. (2024a). Council Implementing Regulation (EU) 2024/753 of 23 February 2024. Official Journal of the European Union, L 2024/753. DOI: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202400753

11. Council of the European Union. (2024b). Council Decision (CFSP) 2024/3182 of 16 December 2024. Official Journal of the European Union, L 3182. DOI: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202403182

12. Council of the European Union. (2025a). Council Decision (CFSP) 2025/936 of 20 May 2025. Official Journal of the European Union, L 2025/936. DOI: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202500936

13. Council of the European Union. (2025b). Council Decision (CFSP) 2025/2036 of 23 October 2025. Official Journal of the European Union, L 2025/2036. DOI: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202502036

14. De Wet, E., & Wood, M. (2023). Collective Security. Oxford Public International Law. DOI: https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e270

15. European Commission – Finance Directorate-General. (2025). Sanctions adopted following Russia's military aggression against Ukraine. Brussels: European Commission. DOI: https://finance.ec.europa.eu/eu-and-world/sanctions-restrictive-measures/sanctions-adopted-following-russias-military-aggression-against-ukraine_en

16. European Council; Council of the European Union. (2025). EU response to Russia's war of aggression against Ukraine. DOI: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-russia-military-aggression-against-ukraine-archive/

17. European Parliamentary Research Service (EPRS). (2025). EU Sanctions on Russia: State of Play. DOI: https://epthinktank.eu/2025/02/20/eu-sanctions-against-russia-2025-state-of-play-perspectives-and-challenges/

18. Hayes, M. (2013). Incrementalism. In Routledge handbook of public policy. London: Routledge.

19. Leoveanu, A. C. (2013). Rationalist Model in Public Decision Making. Journal of Public Administration, Finance and Law, (4), 43–54.

20. Lindblom, C. E. (1959). The science of «muddling through». New York: Prentice Hall.

21. Moiseienko, A. (2025). Frozen Russian state assets: The key to enforcing the largest financial debt of our times. Verfassungsblog. DOI: https://verfassungsblog.de/frozen-russian-state-assets/

22. Molnar, D. (2023). United Nations – The Conceptual Issue of Collective Security. Ludovika University Press. DOI: https://doi.org/10.36250/01182_03

23. Mukdad, I. (2016). Bounded rationality and budgeting. International Review of Management and Marketing, 6(4), 755–760. DOI: https://www.econjournals.com/index.php/irmm/article/view/2786

24. Schmitt, C. (1996). The Concept of the Political. Chicago: University of Chicago Press.

25. Simon, H. A. (1976). Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization. New York: Macmillan Publishing Co. Inc.

26. Sytnyk, H. P. (2023). Voienno-politychni konflikty i mizhnarodna bezpeka. Kurs lektsii [Military-political conflicts and international security. Course of lectures]. Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi universytet im. Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].

27. Trachuk, M. (2025). Maibutnie zamorozhenykh aktyviv RF: chomu Yevropa ne khoche viddati yikh Ukraini [The future of Russia's frozen assets: Why Europe refuses to hand them over to Ukraine]. UA.NEWS [in Ukrainian]. URL: https://ua.news/en/world/maibutnie-zamorozhenikh-aktiviv-rf-chomu-evropa-ne-khoche-viddati-yikh-ukrayini

28. Veber, M. T. (2025). EU sanctions and Russia's frozen assets. Brussels: European Parliament Think Tank. URL: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EXPO_STU(2025)754487

The manifestation of incrementalism and bounded rationality in the European Union`s response policy to Russian aggression (2022–2025)

Demianchuk Oleksandr Petrovych

PhD in Political Science, Associate Professor,
Professor at the Department of International Relations
National University of Kyiv-Mohyla Academy
Hryhoriia Skovorody str., 2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1389-1714

Zhevlakova Khrystyna Kostiantynivna

Master's Student at the Department of International Relations
National University of Kyiv-Mohyla Academy
Hryhoriia Skovorody str., 2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0008-0811-6100

The decisions of the European Union to impose sanctions on individuals and entities associated with Russian Federation in the energy, defense and financial sectors throughout 2014–2022 and after the full-scale invasion are characterised by partiality and some limitations in action. The perspective of Herbert Simon's bounded rationality theory and Charles Lindblom's theory of incremental decision-making explains that it is caused by the informational limitations regarding the current situation, possible response options, expected outcomes and consequences of decisions. The study aims to substantiate that the decision-making close to the status quo as a reaction to Russia`s aggression is not a manifestation of irrationality or inefficiency, but serve as logical decisions amid legal and financial uncertainty. The decision maker prevents the risks of catastrophic consequences, while maintaining the progress in the political decision-making process under the conditions when end goals are not clearly defined. The relevance of the study lies in filling the scientific gap caused by lack of the reasearch combining theorethical decision-making models in public policy (bounded rationality and incrementalism) with the empirical analysis of EU response on Russia`s aggression policy with the freezing of Russian assets as its tool. Moreover, the paper proposes theoretically and empirically justified rethinking and explanation of the internal logic of careful, step-by-step approach in the EU sanction policy structure, suggesting an alternative viewpoint to the impression of low effectiveness. In the article, the conditions of political environment and decisions, developed with limited time and information are analyzed; The evolution of EU sanctions packages (2022–2025) is examined and their modifications are charachterized, highlighting the incrementalism; The link between the theory of bounded rationality and the incremental approach to political decision-making is demonstrated. It is concluded that the minor changes in EU`s behavior reflect rationality within bounded rationality conditions as a response to Russia`s aggression.
Key words: *Russia`s aggression, European Union, sanctions, assets freeze, the theory of bounded rationality, theory of incremental decision-making.*

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Кан Ден Сік
Семеніст Іван Васильович

Азіатські реформи: формула успіху Китаю

УДК 32(510)+327(510):334
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.33

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Кан Ден Сік
доктор політичних наук, професор,
в.о. декана факультету східних мов
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-2191-4210

Семеніст Іван Васильович
доктор філологічних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної
роботи та стратегічного розвитку
Київського національного університету
будівництва і архітектури
просп. Повітряних Сил, 31,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-0847-8856

Метою дослідження є аналіз причин успіху Китаю, а також основних проблем, які існують у країні на сучасному етапі. Сьогодні не є секретом те, чому Китай є таким популярним у багатьох країнах світу: зокрема в Південній Америці, Африці та Центральній Азії. Китай сміливо діє на основі проведення політики гуманного імперіалізму заснованого на чотирьох аспектах дипломатичної та прагматичної стратегії: незалежність та самостійність, активність та економічна дипломатія.
Посилення позиції Китаю у світі відбувається у контексті протистояння двох світових лідерів – США та Китаю. Водночас, поряд із успіхом, Китай стикається з низкою серйозних викликів, які потребують термінового вирішення.
Методологія статті спирається на використання системного методологічного підходу. Також застосовані елементи історично-порівняльного та юридичного методологічного підходів.
Наукова новизна. На основі аналізу доступних джерел була визначена формула економічного успіху Китаю, виклики, які стоять перед Китаєм та шляхи можливого розвитку Китаю.
Результати дослідження. Визначено, що ключовим чинником успіху Китаю є стратегія м'якої прагматичної дипломатії.
Аналіз проблем, які має Китай і шляхи їх вирішення. У статті досліджуються причини виникнення економічної кризи в Китаї, крах бетонних банків і трастових компаній, збанкрутування банківських систем. Усі ці фактори призвели до спаду економіки Китаю. Падіння китайської економіки – це не локальна проблема, а світова, тому що існує принцип глобальних взаємозалежностей. Створення Шанхайської організації співробітництва (ШОС), створення Азійського банку інвестиційно-інфраструктурно розвитку (AIIB), активність міжнародної організації БРІКС – все це ознаки помірного виходу з кризової ситуації з боку уряду Китаю.
Китай в рамках стратегічної боротьби з США намагається створити потужні азійські об'єднання під назвою Азійської Спільноти. Але проблема полягає в тому, що не всі азійські країни вірять у міжнародний порядок під назвою «гармонійні відносини по китайськи».
Ключові слова: *китайська м'яка дипломатія, китайська експансія, торговельна війна з США, сповільнення розвитку економіки Китаю, Тайванська проблема, «Світова фабрика», проблеми Азійсько-Тихоокеанського регіону, Шанхайська організація співробітництва (ШОС), азійська спільнота, принципи економічної дипломатії, зміна світоустрою, політика гуманного імперіалізму, позиція світового гегемона, інвестиції по китайськи.*

Вступ. На початку 21 століття Китай зайняв провідне місце у світовій економічній та політичній системі, ставши одним із ключових центрів глобального розвитку. Високі темпи економічного зростання, структурна модернізація промисловості, активна інноваційна політика та розширення зовнішньоекономічної діяльності забезпечили йому статус другої за величиною економіки світу та значний вплив на міжнародні процеси.

Водночас нинішній етап розвитку Китаю характеризується низкою внутрішніх і зовнішніх викликів, серед яких уповільнення економічного зростання, зростання боргового навантаження, кризи на ринку нерухомості та посилення геополітичної конкуренції зі Сполученими Штатами. У контексті трансформації світового порядку та формування багатополярної системи міжнародних відносин дослідження причин успіху Китаю, особливостей його дипломатичної стратегії та перспектив подальшого розвитку набувають особливої актуальності.

Мета та завдання. Метою статті є комплексний аналіз чинників економічного зростання Китайської Народної Республіки та визначення ключових внутрішніх і зовнішніх викликів, що впливають на її сучасний розвиток.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань: визначити основні чинники економічного успіху Китаю; проаналізувати сучасні економічні та геополітичні виклики; дослідити особливості м'якої сили та економічної дипломатії Китаю; окреслити перспективи його подальшого розвитку в умовах трансформації світового порядку.

Методи дослідження. Методологія статті спирається на використання системного методологічного підходу. Також застосовані елементи історично-порівняльного та юридичного методологічного підходів.

Результати. Визначено, що ключовим чинником успіху Китаю є стратегія м'якої прагматичної дипломатії.

Китай сьогодні є одним із лідерів у світі з розвинутою економікою. Фактично він є світовою фабрикою. Країна багата надрами, видобуває 27 видів корисних копалин, має 80% запасів сурми та вольфраму. Однак Китай також є неординарною країною з багатьма парадоксальними явищами.

З одного боку, Китай є лідером в області науки та технологій, витрачає щорічно 378 мільярдів доларів США на розвиток прикладних наукових досліджень, для порівняння РФ витрачає 7 мільярдів. Максимальної уваги приділяє розвитку пріоритетних галузей науки, таких як штучний інтелект, цифровізація, напівпровідники, квантові обчислення, нейронаука, нейроморфні комп'ютерні системи, нейроімпланти, генетика (біомедична інженерія).

Сьогодні кожна п'ята наукова стаття китайська. Наука тісно переплетена з бізнесом.

Китайська економіка друга в світі і диктувала багато років теми глобальної економіки. Щорічний ріст ВВП з 1980 по 2022 рік складав в середньому 9%, але вже в 2025 році прогнозується 5%. Цей факт свідчить про те, що Китай сьогодні має багато проблем.

Багато дослідників стверджують, що Китай сьогодні знаходиться на порозі великої кризи. Так, за неофіційними даними державний загальний борг складає 53 трлн доларів США. Для порівняння борг США становить 34 трлн доларів. Китайці називають цей борг символом заморожених мрій. Чому? У 2025 році китайці мають найдовшу мережу залізничних доріг протяжністю 50 тисяч кілометрів. Інвестиції в будівництво швидкісних залізничних магістралей складають більше 2 трлн доларів США.

Є мільйони квартир, які були збудовані не для життя, а для інвестицій. Після світової кризи 2008-2009 років Китай вирішив будувати житло, мости, залізничні дороги, шосейні дороги, тобто залити бетоном та залізом весь Китай. Звичайно, цей факт додав Китайський економічний поштовх, але вже у 2025 році трапився дефолт китайських забудовників. Чому? Інфраструктура (залізнична та шосейні дороги, мости) стала збитковою. Причин багато. Неточний розрахунок проєктантів, дорогі квитки, невеликий потік пасажирів, особливо у віддалені райони, тобто багато збиткових маршрутів. Інвестиції в будівництво житла довгі роки вважалися інвестиціями в бетонний банк, тобто китайці інвестували не як в житло, а як в банк.

У 2021 році кількість пустуючих квартир зросла до 6 мільйонів та будівництво завмерло. Трастові компанії луснули, борги обчислювалися мільярдами. Інвестори почали виводити кошти. У 2025 році уряд Китаю для підтримки збанкрутілих банківських систем випустив облігації на 68 мільярдів доларів США. Ціни на житло у великих містах впали на 20%, а це призвело до девальвації юаню. Банківська система опинилася під загрозою руйнування. Спостерігається падіння експорту. Китай сьогодні менше закуповує сировину з Австралії, Бразилії, Південної Африки. У зв'язку з девальвацією китайська економіка втрачає попит на внутрішньому ринку. Тіньовий борг у вигляді облігацій у 2023 році склав 13 трильйонів доларів США.

Звичайно, уряд Китаю вживає арсенал заходів, так для викупу житла він виділив 6 мільярдів доларів, але це невелика частка, для того, щоб оживити ринок житла, знизили ставку, але і це не вирішило проблему. Підтримка економіки за рахунок збільшення експорту електромобілів, акумуляторів, машинобудівної продукції поки що не може компенсувати збитки та повернути довіру китайців до інвестицій у будівництво. У пошуках нових драйверів росту економіки уряд збільшив підтримку на технологічні сектори, але поки вони не можуть компенсувати. Це тільки латання дір, які не вирішують системи проблем.

За даними дослідників, Китай сьогодні нагадує башту, яка хитається, але поки що стоїть. Якщо китайська економіка звалиться, то це може спровокувати та запустити ефект доміно, тому що існує принцип глобальних взаємозалежностей. Це свідчить про те, що проблема Китаю – це не локальна проблема, а світова. Китайська економіка – це машина росту, яка працює на знос, у якої запас пального закінчується.

Відомий фахівець у сфері Китаю, американець, професор Девід Шамбоу казав: «Азія це 37 країн, які відрізняються від європейських, південноамериканських культур». Перш за все, Азійський регіон з геополітичної та культурної точки зору, на відміну від однорідної культури Європи, Південної Америки та Близького Сходу, має дуже неоднорідну культуру, і в цьому регіоні загалом налічується 37 країн. Крім того, в Азії немає жодної універсальної чи загальної азійської чесності, якої всі азіати можуть беззаперечно дотримуватися та прийняти.

Чому США після закінчення Другої світової війни вважає Азію військовим, політичним та економічним центром світу? Чому США активно впроваджує стратегію повернення в Азію та стратегію відновлення балансу в Азійсько-Тихоокеанському регіоні? Географічно Азіатський регіон розподіляється на Океанію, Південно-Східну Азію, Північний Схід, Західну Азію, Середню або Центральну Азію, тобто з різних країн складається Азія, і кожен регіон має своїх унікальних персонажів та систему.

Порядок в Азії підтримується серед безлічі інституцій, включаючи потужний військовий альянс США, піднесення Китаю, невизначеність навколо Японії та розділеного Корейського півострова. Відносини між Китаєм та Тайванем, дилему безпеки, з якою стикається кожна країна, та складність економічного зростання, високоосвічені та малоосвічені країни, різноманітні політичні системи, добре освічену робочу силу та непохитний націоналізм. До того ж, піднесення Індії та Росії є ще однією з причин створення нового порядку в Азії. Тобто Азія в порівнянні з Європою має набагато різноманітнішу релігію та культуру. В Азії мешкає близько 60% населення світу. Серед країн світу, які мають найбільше населення, 5 країн знаходяться в Азії. Це Індія, Китай, Індонезія, Пакистан та Бангладеш. В Азії більше ніж 650 мільйонів ісламістів.

Тому дві країни, США та Китай, розуміють, що Азійський континент є важливим регіоном і його роль на світовій арені дуже велика. США всіляко намагається зменшити роль Китаю в Азії, але Китай теж це розуміє. Так Сі Цзинь Пін казав: «Азійські проблеми повинні вирішувати самі азійські країни». Це заява з проханням до США припинити втручання у справи Азії. Існує прихований стратегічний намір Китаю серйозно відреагувати на втручання США в азійські справи. На жаль, останнім часом після приходу вдруге до влади в США Дональда Трампа почалась торгівельна війна між США та Китаєм. Це означає, що криза в стосунках між двома країнами буде мати вплив на мирний процес у світі і це також буде нещастям і великим викликом миру. Китай бажає мирного розвитку та гармонійного світу.

У промові на 6-му саміті Шанхайської організації співробітництва, який відбувся 15 червня 2006 року було запропоновано спільно будувати гармонійний регіон. А вже 17 червня того ж року на саміті Ради взаємного співробітництва та зміцнення довіри в Азії, що відбувся в Казахстані, було запропоновано разом будувати гармонійну Азію, зробивши гармонію центральною концепцією зовнішньої політики Китаю.

На відміну від США, Китай пропагує м'яку зовнішню дипломатію, тим самим показавши всьому світу, що у нього не така силова стратегія, як у США. Тобто імідж (soft power) країни з м'якою політикою і тим самим ця стратегія – здобути прихильність, в першу чергу, від країн, які є недружніми до США. Ця м'яка стратегія, зокрема гармонійна дипломатія, якої дотримується Китай, схоже містить амбіції природного зростання як великої держави, прагнучи взаємної довіри, взаємної вигоди, рівноправних переговорів, поваги до різних цивілізацій та спільного розвитку без обтяження для інших країн та співіснування з ними. Це китайські цінності, які можуть протистояти цінностям миру, процвітання та безпеки, що пропонуються США під приводом загальнолюдських цінностей. Крім того, Китай оголосив «азійський монроїзм». Азію повинні започаткувати самі азіати, тобто першопрохідцями Азії повинні стати самі азіати. Скориставшись геополітичною ситуацією в Азії, Китай розпочав дискримінаційну політику, називаючи себе внутрішньоазійською країною, тоді як США вважалися позаазійською країною.

Іншими словами, це стратегічний крок спрямований на об'єднання азійських країн під назвою Азійської Спільноти на основі географічної однорідності регіональної ідентичності цих азійських країн у геополітичних рамках Азії, і зрештою, витіснити США з азійського регіону. Однак проблема полягає в тому, чи є погляд Китаю на міжнародний порядок справді таким гармонійним і примирливим, як концепція гармонійного світу, яку висуває Китай. Причина полягає в тому, що погляд Китаю на міжнародний порядок є китайсько-китайським та хуайсько-китайським за поглядами. Залишається питання як Китай з таким світоглядом може підтримувати гармонійні відносини з усіма країнами. [6, с. 281]

Політика Китаю у зв'язку з розміщенням THAAD у РК показує, що Китай загрожує багатьом країнам Азії. Рівень загрози досяг рівня шантажу, стверджуючи, що Корея стане мішенню для нападу. Якщо це справжній рівень могутності Китаю, то ситуація та світовий порядок у Південно-Східній Азії 21-го століття будуть такими ж ненадійними, як мінне поле, темнішими, ніж до світанку.

Китайська дипломатична стратегія ґрунтується на чотирьох аспектах, які Лю Фей, професор Центральної партійної школи Міжнародного інституту стратегічних досліджень Комуністичної партії Китаю, виклав як принципи китайської дипломатії «незалежність» та «самостійність», «активність», «економічна дипломатія», «дотримання принципів» уважності до опонента та міжнародного співробітництва.

Принцип «незалежності» та «самостійності» – це дипломатична діяльність на основі національних інтересів, яка не призводить до будь-якого тиску з боку міжнародного співтовариства і захищає принципи та позиції Китаю. Китай своєю активною дипломатією сьогодні значно підвищив роль на світовій арені відповідно до економічної сили, яка займає друге місце у світі.

Принцип активності означає зміну в поведінці Китаю. При цьому Китай висуває свої власні інтереси для реалізації національних інтересів.

Принцип економічної дипломатії полягає у розвитку економіки, яка базується на основі міжнародної конкурентоспроможності, яка є пріоритетом китайської економічної політики.

Принцип дотримання принципів означає уважність до опонента. Іншими словами, дотримання основних принципів дипломатії. Китай бере до уваги переваги іншої сторони.

Принцип міжнародного співробітництва є незамінним стрижнем дипломатичної осі Китаю яка орієнтована на відповідальність наддержав в міжнародній спільноті.

Китай завдяки вищезазначеним дипломатичним стратегіям та прагматичній дипломатії перетворюється в країну гегемона. У зв'язку з цим, наступним завданням країни гегемона китайської дипломатії, є розвіяти побоювання світової спільноти відносно якості відповідальної сильної країни.

Сьогодні світ перебуває в стані хаосу, непередбачуваної трансформації. Після закінчення війни в Україні очікується зміна світоустрою. Головним трендом зміни є проблема позиції світового гегемона останніх років США та посилення позиції Китаю. Тому практично всі важливі події в світі відбуваються у контексті протистояння двох світових

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

лідерів – США та Китаю. Звичайно, США не хочуть здавати свої позиції, але натиск Китаю дуже сильний. Останні дії президента США Дональда Трампа показують, що США не можуть бути гарантом демократії, миру на землі. А позиція Китаю значно зміцнилася.

Але при цьому США не хоче показатися слабким і тому не хоче поступатися Китаю і не хоче, щоб світ з монополярного правління перейшов на багатополярну систему правління.

Завдяки м'якій експансивній дипломатії вплив Китаю посилюється не тільки в Центральній Азії, а і в Південній Америці та Африці. В останні роки дуже велику увагу Китай приділяє Африці та Південній Америці, тому що ці континенти – це новий великий ринок збуту китайських товарів, нові перспективні країни для інвестицій. А це означає новий сплеск економіки, яка зараз знаходиться в стані спаду.

Чому Китай такий популярний в країнах Центральної Азії, Африки та Південної Америки? Тому що для цих країн це економічний імпульс. Ці країни зараз не думають над питанням – «це розвиток чи залежність?» Крім того, китайці планують працювати економічно швидко та сміливо. Китайці видають мільярдні кредити швидко без тяганини, мають непогані прибутки, або в разі неспроможності погасити кредит забирають акції цих проєктів. Або країни стають боржниками Китаю та розраховуються природними копалинами за безцінь. Так, в багатьох країнах Центральної Азії, Африки та Латинської Америки стратегічно важливі активи переходять до Китаю. Відбувається процес тихої експансії Китаєм. Цей процес веде до китайської гегемонії в світі.

Китай входить в топ-4 інвестиційних країн в Казахстані. Сьогодні 4674 підприємства мають китайські інвестиції. Китай тільки за 2012-2022 роки прийняв участь в 52-х великих проєктах Казахстану. Тільки за останні роки китайці видали кредити на суму 10 мільярдів доларів США в Казахстані. Казахи довіряють Китаю будувати швидкісні автомагістралі, тому що вони економічно сміливі та швидко працюють. До уваги, вартість одного кілометру шосе у китайців вдвічі дешевша, ніж в Європі, і втричі дешевша, ніж у США. Видобуток природних ресурсів – це галузь, якій Китай приділяє особливу увагу. Китай контролює 12% сумісних підприємств у Казахстані з видобутку урану, 24% з нафтопереробки і це далеко не повний список.

Крім того, Казахстан є великим ринком збуту китайських товарів. Так, за 2024 рік 39% автомобілів, проданих у Казахстані, були вироблені в Китаї. Таким чином, стратегічно важливі активи переходять до Китаю, і Казахстан поступово перетворюється на придаток китайської промисловості.

Сьогодні багато африканських країн мають великі борги перед Китаєм. Так, наприклад, борг Анголи складає 45 мільярдів доларів США, Зімбабве – десятки мільярдів доларів США. Звичайно, будівництво сучасних залізничних шосейних доріг, заводів, морських портів, аеропортів, інвестицій позитивно впливає на імідж Китаю. Компанія Huawei практично захопила весь ринок Африки по інтернетизації. 63% африканців вважають, що така китайська модель розвитку економіки є зразком для країн африканського континенту. Слід нагадати, що Китай привозить робітників для будівництва інфраструктури, заводів, а це означає, що ці інвестиції м'яко впливають на економіку африканських країн.

Усі ці фактори показують мудру, гнучку, хитру тактику китайської економіки – експансії. Це свідчить про глобальну залежність багатьох африканських країн від китайських грошей і технологій. За рахунок постачань товарів широкого вживання, інвестицій, китайці викачують багаті надра африканських країн. Багато дослідників таку неординарну політику Китаю називають політикою гуманного імперіалізму. Юань стає валютою для розрахунків, витісняючи долар з Африканського континенту. Усі ці фактори свідчать про те, що США поступово здають свої позиції світового гегемона, а Китай стає одним з лідерів світового порядку.

Але Китай стикається з багатьма політичними, економічними та соціальними проблемами. Якщо в період 1980-2022 рр. ріст ВВП в середньому становив 9%, то сьогодні темпи різко знизилися. Зростання загального боргу Китаю – 53 трлн доларів США. Падіння ринку нерухомості, зростання тіньового боргу у вигляді облігацій, які не погашені (борг – 13 трлн доларів США), інвестори виводять свої капітали, падіння експорту, зниження цін на товари, девальвація Юаня, заворушення в уйгурській автономії. Все це реально існуючі проблеми Китаю. Але Китай шукає нові драйвери росту, якими зараз є країни Центральної Азії, Африки та Південної Америки.

У світі останнім часом багато говорять про китайську експансію. При цьому Китай діє методично, цілеспрямовано, дипломатично, культурно та гуманно. Як відомо, Китай – країна третя по території у світі, друга по чисельності населення та перша по торговельно-економічній міці. Китай вже практично «проковтнув» Азію і зараз взявся за Африку та Південну Америку, при чому досить успішно.

Одним з найважливіших напрямків діяльності Китаю з експансії є Центральна Азія. Китай на виконання мегапроєкту «Один пояс, один шлях» вже вклав 1 трлн доларів США на безоплатній основі 500 млн доларів на країни Центральної Азії у вигляді допомоги. У результаті такої політики Таджикистан має борги перед Китаєм – 30% ВВП країни, Узбекистан – 25%, Киргизстан – 20%. Багато важливих галузей країн Центральної Азії контролює Китай, так, наприклад, 75% золотодобувної промисловості Киргизії. Має і значний вплив на Казахстан.

Іншим важливим регіоном в Азії для Китаю є Південно-Східна Азія. В першу чергу, це контроль над Південно-Китайським морем, яке є важливим логістичним хабом. Китай має конфлікт у цьому регіоні з В'єтнамом, Філіппінами, Індонезією, Японією, Індією та Австралією. Китай поступово, методично захоплює важливі острови та мілину, які багаті на нафту, морепродукти та мають стратегічне, логістичне та військове значення. Так, у 2014 році Китай почав освоювати острови Спратлі (7 островів), на які претендували 7 країн, і побудував там військовий об'єкт. Конфлікт з В'єтнамом через Парасельські острови, які є щитом Хайнаня, яка є військово-морською базою Китаю. Конфлікт з Філіппінами через 120 мілин. Вже вісім островів знаходяться під контролем Китаю. Конфлікт з Індією через гірські висоти в Гімалаях, захоплених Китаєм. З Японією – острови Сенкаку. Таким чином, практично вся важлива транспортна магістраль цього регіону знаходиться під контролем Китаю.

Важливість африканського континенту, який багатий природними ресурсами, великим ринком збуту, дешевим людським капіталом безперечний. Китай «захоплює» Африку торговельно-економічними та інвестиційними методами. На форумі «Китай-Африка», який організував Китай, Сі Цзинь Пін сказав, що інвестував в Африку вже 60 мільярдів доларів США, торговельний обсяг досяг вже 200 мільярдів за рік, будівництво інфраструктури, морські порти, аеропорти, мости, автостради – напрямок інвестицій Китаю. Більше ніж в 50% всіх інфраструктурно-інвестиційних проєктів приймає участь Китай. В Африці вже відкрили 59 інститутів Конфуція. Китайська мова включена до шкільних програм багатьох країн Африки. В Африці Китай будує військово-морську базу. Китай контролює ключові галузі промисловості Африки: видобуток нафти в Уганді, Танзанії, 40% мідного видобутку Замбії. Тобто, транспортна мережа, обробна промисловість – це напрямок зусиль Китаю. Причому вони діють під гаслом «Турбота Китаю про своїх чорних братів». Найближчі 10 років Китай планує вкласти в розвиток Африки більше 5 трильйонів доларів США. Китай діє при цьому дуже дипломатично, м'яко, хитро. Вони дуже уважно, делікатно, культурно ставляться до країн Африки. Багато кредитів на пільгових умовах надають країнам Африки, фірмам. При цьому, якщо вони стають кредитоспроможними, то забирають на свою користь.

Таким чином вже багато африканських країн потрапили у кабальну залежність від Китаю. Це означає, що з європейської кабали африканці потрапили під китайську. Так, сьогодні борг Анголи складає 45 мільярдів доларів США. Однак 63% африканців вважають, що Китай позитивно впливає на розвиток Африки. Такого результату Китай досяг завдяки м'якій стратегії. Сьогодні Китай викачує природні надра Африки за гроші. Такі мінерали, як нікель, молібден та інші рідкісно-земельні елементи. Події останніх років свідчать про те, що Китай сьогодні скупив всю Африку і практично є господарем чорного континенту, відтіснивши європейські країни, США та Росію.

За останні роки протистояння та боротьба за Південну Америку відбувається між США і Китаєм. Китай поступово витісняє США з південноамериканського ринку. Так, за останні 20 років обсяг торгівлі між Китаєм та країнами Південної Америки зріс в 26 разів і досяг 700 мільярдів доларів США.

Такі країни як Венесуела, Болівія, Еквадор, Чилі, навіть такі великі країни як Аргентина та Бразилія мають борги та непогашені мільярдні кредити перед Китаєм. Китай сьогодні з Болівії скупає літій, з Еквадору – нафту (80%) за низькою ціною. Венесуела, Суринам, Парагвай та інші країни знаходяться в борговій ямі. Таким чином, за рахунок гнучкої фінансової інвестиційної політики, Китай контролює фінансові потоки Південної Америки. Китай на південноамериканському континенті будує бази радіоперехоплення, космічні бази. Всього більш ніж 10 станцій, які використовуються як в наукових, так і у військових цілях.

Висновки. Незважаючи на те, що Китай стикається з багатьма політичними, економічними та соціальними проблемами, він наполегливо шукає шляхи вирішення цих проблем. Останні події (лютий 2026 року) – незадоволення військових, спроба військового перевороту, показують, що Китай сьогодні перебуває в непростому стані, але уряд Китаю шукає нові драйвери росту, нові шляхи вирішення внутрішніх та зовнішніх викликів. Китай методично, цілеспрямовано, дипломатично, культурними та гуманними діями намагається вирішити існуючі проблеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Герасимчук В. І., Лі І. Реформування економіки Китаю: етапи, результати, перспективи. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2018. № 15. URL: https://doi.org/10.20535/2307-5651.15.2018.136672.

2. Кузьменко О. Ю. Економічна експансія Китаю та її вплив на світогосподарські процеси : Магістерська робота. Миколаїв, 2024. 82 с.

3. Макогон Ю. В. Співробітництво України та Китаю *на сучасному етапі. Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».* 2019. С. 124–131. URL: https://doi.org/10.20535/2307-5651.16.2019.181695.

4. Микитюк Р. П. Фактори зростання економічних позицій Китаю. 2018.

5. Шаповал Ю. І. Зміна економічної моделі Китаю: висновки для України. Історія народного господарства та економічної думки України. 2016. № 49. С. 206–215.

6. 장성민. 중국의밀어내기 미국의 버리기. P. 286. 2016.

7. 강천석. 중국도 시험대에 올랐다. 조선일보. 2016.

REFERENCES:

1. Herasymchuk, V. I., & Li, I. R. (2018). Reformuvannya ekonomiky Kytayu: etapy, rezultaty, perspektyvy [Reforming China's economy: Stages, results, perspectives]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy Kyivskyi politekhnichnyi instytut [Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine Kyiv Polytechnic Institute]*, (15). https://doi.org/10.20535/2307-5651.15.2018.136672 [in Ukrainian]

2. Kuzmenko, O. Yu. (2024). Ekonomichna ekspansiya Kytayu ta yii vplyv na svitohospodarski protsesy [China's economic expansion and its impact on global economic processes] (Master's thesis). Mykolaiv, Ukraine. 82 pp. [in Ukrainian]

3. Makohon, Yu. V. (2019). Spivrobitnytstvo Ukrainy ta Kytayu na suchasnomu etapi [Cooperation between Ukraine and China at the modern stage]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy Kyivskyi politekhnichnyi instytut [Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine Kyiv Polytechnic Institute]*, 124–131. https://doi.org/10.20535/2307-5651.16.2019.181695 [in Ukrainian]

4. Mykytiuk, R. P. (2018). Faktory zrostannya ekonomichnykh pozytsii Kytayu [Factors of growth in China's economic positions]. [in Ukrainian]

5. Shapoval, Yu. I. (2016). Zmina ekonomichnoi modeli Kytayu: vysnovky dlya Ukrainy [Changing China's economic model: Conclusions for Ukraine]. *Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy* [History of National Economy and Economic Thought of Ukraine], (49), 206–215 [in Ukrainian]

6. Jang, S. M. (2016). Junggug-ui mil-eonaegi migug-ui beorigi [China's push, America's discard] (p. 286) [in Korean]

7. Kang, Ch. S. (2016). Junggudo siheomdae-e ollatda [China also put to the test]. *Chosun Ilbo* [in Korean]

Asian reforms: The formula of China's success

Kan Den Sik

Doctor of Political Science, Professor,
Acting Dean of the Faculty of Oriental Languages
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
Bulvarno-Kudryavska str., 18/2,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2191-4210

Semenist Ivan Vasylovych

Doctor of Philology, Professor,
Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work and Strategic Development
Kyiv National University of Construction and Architecture
Povitrianykh Syl Ave,, 31, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0847-8856

The purpose of this article is to analyze China's success and existing problems. Today, it is no secret why China is so popular in many countries around the world, particularly in South America, Africa, and Central Asia. China confidently acts on the basis of a policy of humane imperialism founded on four aspects of diplomatic and pragmatic strategy: independence and autonomy, activity, and economic diplomacy.

The strengthening of China's position in the world is taking place in the context of confrontation between two world leaders – the US and China. But alongside its success, China faces many challenges that need to be addressed urgently.

The methodology of the article is based on the use of a systematic methodological approach. Elements of historical-comparative and juridical methodological approaches are also applied. Scientific novelty. Based on the analysis of available sources, this paper identifies the formula of China's economic success, the challenges China faces, and possible ways for China's development.

Research results. It has been concluded that the key factor in China's success is its strategy of soft pragmatic diplomacy.

Analysis of China's problems and ways to solve them. The article examines the causes of the economic crisis in China, the collapse of concrete banks and trust companies, and the bankruptcy of banking systems. All these factors led to the downturn of the Chinese economy. The decline of the Chinese economy is not a local problem, but a global one, because there is a principle of global interdependence. The creation of the Shanghai Cooperation Organization (SCO), the establishment of the Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB), and the activity of BRICS are all signs of a gradual recovery from the crisis on the side of the Chinese government.

As part of its strategic rivalry with the United States, China is attempting to create powerful Asian alliances under the name of the Asian Community. However, the difficulty lies in the fact that not all Asian countries believe in an international order based on «harmonious relationship in the Chinese way».

Key words: *Chinese soft diplomacy, Chinese expansion, trade war with the US, deceleration of China's economic development, Taiwan issue, «world factory», problems of the Asia-Pacific region, Shanghai Cooperation Organization (SCO), Asian community, principles of economic diplomacy, change in the world order, policy of humane imperialism, position of the world hegemon, Chinese-style investment.*

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Кістечок Руслана Петрівна
Івасечко Ольга Ярославівна

Енергетичні стратегії країн Вишеградської Четвірки: порівняльний аналіз

УДК 327:620.9(4-11)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.34

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Кістечок Руслана Петрівна
студентка кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів, Україна
ORCID: 0009-0007-8838-4107

Івасечко Ольга Ярославівна
доцент кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів, Україна
ORCID: 0000-0003-2141-3309

Стаття присвячена комплексному аналізу розробки та реалізації енергетичних стратегій країн Вишеградської групи (Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини) в умовах трансформації європейської кліматичної політики та зростання безпекових викликів у регіоні. Дослідження здійснюється з урахуванням цілей Європейського Союзу щодо досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року, імплементації Європейського зеленого курсу та необхідності гарантування стабільності енергопостачання в умовах геополітичної нестабільності. Проаналізовано ключові програмні документи держав V4, зокрема національні енергетичні та кліматичні плани, стратегії декарбонізації та програми модернізації енергетичної інфраструктури. Встановлено, що спільною рисою енергетичного переходу країн регіону є поступова відмова від вугілля, диверсифікація джерел і маршрутів постачання енергоресурсів, розвиток відновлюваних джерел енергії та використання природного газу як перехідного палива. Значну увагу приділено ролі атомної енергетики як інструменту забезпечення базового навантаження та зниження рівня викидів парникових газів. Водночас окреслено національні особливості, що зумовлені структурою енергобалансу, рівнем залежності від імпортних ресурсів, історичною роллю вугільної генерації та соціально-економічними чинниками. Проведено порівняльний аналіз ключових індикаторів енергетичної політики, зокрема частки ВДЕ, обсягів ядерної генерації, темпів скорочення викидів і показників енергоефективності. Окреслено основні виклики подальшої трансформації – потребу в масштабних інвестиціях, ризики енергетичної бідності, необхідність технологічної модернізації та узгодження національних стратегій із загальноєвропейськими цілями сталого розвитку.

Ключові слова: *енергетична політика, Вишеградська група, декарбонізація, відновлювані джерела енергії, атомна енергетика, енергоефективність, енергетична безпека, кліматична політика, енергетичний перехід, диверсифікації.*

Вступ. Сучасні трансформаційні процеси в енергетичній сфері Європейського Союзу актуалізують необхідність глибокого реформування національних енергетичних систем держав Центральної Європи. Країни Вишеградської групи – Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина – перебувають у складних умовах поєднання кліматичних зобов'язань ЄС, потреб забезпечення енергетичної безпеки та збереження економічної конкурентоспроможності. Історично їхні енергетичні системи формувалися на основі викопного палива, що зумовило високу вуглецеву інтенсивність економік і залежність від імпортних енергоносіїв. У цих умовах розробка довгострокових енергетичних стратегій стає ключовим інструментом державної політики та механізмом адаптації до вимог декарбонізації. Для України дослідження досвіду країн V4 є особливо актуальним в умовах війни, оскільки дозволяє оцінити шляхи підвищення енергетичної безпеки, диверсифікації постачання та поступового переходу до стійких і відновлюваних джерел енергії.

Теоретичну основу статті становлять вітчизняні та зарубіжні наукові дослідження, що дозволяють комплексно проаналізувати енергетичну трансформацію країн V4. Праці В. Лебедюка [1], Т. Кармелюк [3], D. Tkach [2; 5] розкривають політичні та стратегічні аспекти розвитку регіону. Дослідження N. Bozsik і R. Magda [4], E. Kochanek [10], I. Jonek-Kowalska та S. Rupacz [12], L. Berényi та ін. [14], M. Mykhei та ін. [15] присвячені аналізу енергоспоживання, безпеки та переходу до відновлюваних джерел енергії. Офіційні документи ЄС і національні стратегії [6; 17-20] забезпечують нормативну основу дослідження.

Мета та завдання. Метою статті є здійснення порівняльного аналізу енергетичних стратегій країн Вишеградської групи в умовах реалізації кліматичної політики ЄС та посилення вимог до енергетичної безпеки. Дослідження спрямоване на виявлення спільних тенденцій і відмінностей у підходах до декарбонізації, розвитку ВДЕ, атомної енергетики та модернізації енергетичної інфраструктури. Завдання: 1) проаналізувати стратегічні документи Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини у сфері енергетики; 2) характеризувати цілі щодо скорочення викидів, розвитку ВДЕ та атомної енергетики; 3) визначити особливості забезпечення енергетичної безпеки в країнах V4; 4) здійснити порівняльну оцінку ключових напрямів енергетичної трансформації;

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові методи, передусім аналіз – для вивчення національних енергетичних стратегій країн Вишеградської групи та їхніх цілей і інструментів реалізації; синтез – для узагальнення спільних і відмінних рис політики Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини; порівняльний метод – для оцінки відповідності стратегій кліматичним цілям

ЄС. Також застосовано історичний метод для дослідження еволюції енергетичних систем регіону.

Результати. Енергетична стратегія – це довгостроковий документ державної політики, який визначає напрями розвитку енергетичного сектору, механізми управління ресурсами та пріоритети забезпечення потреб економіки й населення в енергії. Вона формує бачення майбутнього енергетики, окреслює оптимальну структуру енергобалансу, шляхи підвищення ефективності, модернізації інфраструктури та розвитку альтернативних джерел енергії. Стратегія спрямована на мінімізацію ризиків, пов'язаних із зростанням споживання, обмеженістю ресурсів, зовнішньою залежністю й нестабільністю ринків, а також на забезпечення енергетичної безпеки, економічної стабільності та балансу між розвитком і екологічними вимогами

Вишеградська група (V4), до складу якої входять Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина, виникла у 1991 році як інструмент координації демократичних реформ та європейської інтеграції після розпаду соціалістичного табору. Якщо на початковому етапі пріоритетом був вступ до ЄС і НАТО, то сьогодні об'єднання слугує платформою для регіональної співпраці в питаннях клімату та енергетики [1]. Особливе значення енергетичного напряму зумовлене значною залежністю країн від імпорту вуглеводнів, а також історичною вагою вугільної галузі та атомної енергетики. Досвід трансформації енергосистем цих держав розпочався ще після розпаду СРСР, проте тодішнє скорочення викидів CO2 було спричинене переважно економічною кризою, а не цілеспрямованою політикою [3]. У межах Європейського Союзу Вишеградська четвірка діє як консолідований політичний блок, що прагне адаптувати кліматичні директиви ЄС до національних інтересів, фокусуючись на диверсифікації джерел, підтримці мирного атома та зміцненні енергетичної безпеки [3]. Попри спільний вектор руху, індивідуальні стратегії країн різняться через специфіку їхніх економік та інноваційний потенціал, хоча всі вони однаково стикаються з проблемою високої вуглецевої інтенсивності, загрозою енергетичної бідності та необхідністю масштабної модернізації інфраструктури.

Чехія. 18 грудня 2024 року уряд Чехії затвердив оновлений Національний енергетичний та кліматичний план, який визначає розвиток енергетичного сектору до 2030 року з перспективою до 2050 року. План підготовлено відповідно до Регламенту (ЄС) 2018/1999 щодо управління Енергетичним союзом та кліматичними діями. Основна мета документа – поєднати виконання кліматичних зобов'язань ЄС із забезпеченням енергетичної безпеки, економічної стабільності та доступності енергії [20].

Ключовими завданнями плану є декарбонізація економіки, розвиток відновлюваних джерел енергії (ВДЕ), модернізація енергетичної інфраструктури та зменшення залежності від імпорту енергоресурсів. Частка ВДЕ у загальному енергобалансі має зрости з 18 % до понад 30 % до 2030 року, а викиди у секторах, охоплених системою торгівлі викидами ЄС, планується скоротити на 63 % порівняно з рівнем 1990 року [5]. Атомна енергетика посідає центральне місце у стратегії. Планується повна відмова від вугілля до 2033 року та збільшення частки ядерної енергії до 68 % у 2040 році, тоді як до 2030 року вона має зрости до 44 %. Для реалізації цих планів обрано постачальника для будівництва нових блоків на АЕС «Дуковани» та передбачено можливість розширення атомної генерації на АЕС «Темелін». Розвиток відновлюваних джерел відбуватиметься помірними темпами: до 2030 року планується встановлення 10 ГВт сонячної та 1,5 ГВт вітрової потужності. Газ використовується як перехідне паливо для заміщення вугільної генерації та забезпечення стабільності енергосистеми. Стратегія передбачає «масивні інвестиції в ядерну енергетику поряд із поступовим зростанням ВДЕ» [5]. Важливою складовою плану є зміцнення енергетичної незалежності. Чехія у 2025 році досягла повної відмови від російської нафти та газу завдяки модернізації імпортної інфраструктури та укладенню нових контрактів із Норвегією та Алжиром.

Отже, Національний енергетичний та кліматичний план Чехії є комплексною стратегією, спрямованою на поєднання декарбонізації, розвитку ядерної енергетики, помірного зростання ВДЕ та зміцнення енергетичної незалежності, що дозволяє державі виконувати зобов'язання перед ЄС і водночас зберігати економічну стабільність.

Польща. Енергетична політика Польщі до 2040 року (PEP2040) визначає стратегічні напрями розвитку енергетичного сектору, зокрема вибір технологій для створення низьковуглецевої системи. Документ враховує міжнародний контекст, цілі ЄС щодо декарбонізації та кліматичної нейтральності до 2050 року, а також положення Паризької угоди щодо обмеження підвищення середньої глобальної температури [147. PEP2040 формує національний внесок Польщі у виконання політики ЄС, враховує виклики адаптації економіки до регуляторних вимог на 2030 рік, а також підходи Європейського зеленого курсу й плану відновлення після COVID-19. Політика спрямована на низьковуглецевий перехід, що забезпечує модернізацію економіки, енергетичну безпеку та справедливий розподіл витрат із урахуванням соціальних ризиків і потреб вразливих груп населення [17].

Документ складається з трьох основних стовпів:

1. *Справедливий перехід* – створення нових галузей (ВДЕ, атом, цифровізація) та робочих місць у вугільних регіонах із фінансуванням близько 60 млрд PLN;

2. *Нульова енергосистема* – декарбонізація через атомну та офшорну вітроенергетику, розви-

ток промислових систем і тимчасове використання газу для стабілізації;

3. *Якісне повітря* – модернізація опалення, електромобільність та енергоефективне будівництво для радикального зниження шкідливих викидів [17].

Стратегія PEP2040 охоплює вісім основних цілей, включно з розвитком атомної енергетики, відновлюваних джерел та модернізацією мереж. Ключові проєкти: Балтійський газопровід, Поморський нафтопровід, офшорні вітрові станції та шість атомних блоків до 2043 року. Газ використовується як перехідне паливо, частка ВДЕ до 2030 року – 32% електроенергії, 28% тепла та 14% транспорту. План передбачає смарт-мережі, електромобільність та підключення 1,5 млн домогосподарств до теплопостачання. Мета підвищення енергоефективності на 23% і зниження енергетичної бідності до 6%. Водневі технології та системи зберігання енергії забезпечують соціально прийнятну модернізацію економіки [17].

Таким чином, PEP2040 є комплексною стратегією Польщі, яка охоплює всі елементи енергетичного ланцюга від видобутку ресурсів до кінцевого споживача, поєднує справедливий перехід, розвиток атомної та відновлюваної енергетики, модернізацію інфраструктури та підвищення енергоефективності, забезпечуючи низьковуглецеву, безпечну та стабільну енергетичну систему країни до 2040 року.

Словаччина. Енергетична стратегія Словаччини до 2050 року, представлена у проєкті Національного енергетичного та кліматичного плану (NECP) на період 2021-2030 років, визначає основні напрямки розвитку енергетичного сектору та заходи щодо виконання зобов'язань Словаччини у рамках Паризької угоди щодо зміни клімату. Стратегія спрямована на забезпечення чистої та доступної енергії для всіх громадян та на виконання зобов'язань ЄС щодо скорочення викидів парникових газів, підвищення енергоефективності, розвитку відновлюваних джерел енергії та інтеграції енергетичних ринків [18].

Словаччина прагне забезпечити енергетичний суверенітет, безпеку та конкурентоспроможність через синергію різних політик. До 2030 року країна планує скоротити викиди у секторах non-ETS на 12% порівняно з 2005 роком, використовуючи компенсації через сектор землекористування (LULUCF) та розвиток ВДЕ. Плановий внесок у частку ВДЕ становить 18%, що є менш амбітним за рекомендовані ЄС 24% [18]. Показники енергоефективності також вважаються недостатніми порівняно з колективними зусиллями Євросоюзу.

Пріоритетом залишається енергетична безпека через розвиток атомної генерації, модернізацію мереж та інтеграцію ринків. Рівень міждержавних з'єднань має сягнути 52% до 2030 року [18]. Особлива увага приділяється справедливому переходу, зокрема трансформації вугільного регіону Верхня Нітра та боротьбі з енергетичною бідністю. Реалізація стратегії потребує інвестицій обсягом близько 1% ВВП із залученням коштів ЄС [18]. План передбачає регіональну співпрацю в межах V4 та CESEC, розвиток інновацій до 2028 року, а також поступове скасування субсидій на викопне паливо. Окремо акцентується на покращенні якості повітря та контролі за викидами від біоенергетики [18].

Отже, енергетична стратегія Словаччини до 2050 року спрямована на досягнення кліматичних та енергетичних цілей ЄС через розвиток ВДЕ, підвищення енергоефективності, модернізацію енергетичної інфраструктури, соціально справедливий перехід, підготовку робочої сили та використання фінансових інструментів. Стратегія забезпечує комплексний підхід до енергетичної трансформації країни, одночасно враховуючи безпеку енергопостачання, економічну ефективність та соціальні аспекти переходу до низьковуглецевої економіки.

Угорщина. Енергетична стратегія Угорщини до 2050 року ґрунтується на проєкті NECP та Другому національному кліматичному плані, зосереджуючись на декарбонізації економіки та забезпеченні енергетичної безпеки. До 2030 року країна планує зменшити викиди в секторах non-ETS на 7%, очікуючи перевищити цей показник завдяки заходам у будівництві та транспорті. Довгострокова мета – досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року [19]. Основним інструментом є розвиток відновлюваних джерел енергії, зокрема сонячної та біоенергетики, частка яких у кінцевому споживанні повинна сягнути 20% до 2030 року [16]. Одночасно передбачено модернізацію житлового фонду та стимулювання електромобільності. Інвестиції для реалізації цих заходів оцінюються у 14 700 млрд форинтів (приблизно 3,5% ВВП щорічно) до 2030 року. Атомна енергетика залишається ключовим елементом енергетичної безпеки як стабільне низьковуглецеве джерело, тоді як у газовій сфері пріоритетом є диверсифікація маршрутів постачання [19]. Завдяки високому рівню міждержавних електромережевих з'єднань (понад 15%) Угорщина активно інтегрується у регіональні енергетичні ринки через V4 та CESEC. Соціальна складова стратегії передбачає підтримку регіонів із вуглецевоємними галузями, боротьбу з енергетичною бідністю та розвиток інновацій для створення нових робочих місць [16].

Таким чином, енергетична стратегія Угорщини до 2050 року базується на поєднанні декарбонізації, розвитку відновлюваних джерел, збереження ролі атомної енергетики, підвищення енергоефективності та зміцнення енергетичної безпеки. Вона спрямована на формування стійкої, конкурентоспроможної та кліматично нейтральної економіки, що відповідає загальноєвропейським цілям та національним інтересам країни.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика енергетичних стратегій країн Вишеградської групи

Показник	Польща	Чехія	Словаччина	Угорщина
Ціль щодо скорочення викидів парникових газів	Виконання цілей ЄС, поступова декарбонізація	Скорочення в секторі ETS до 63% (від рівня 1990 р.)	–12% у секторах non-ETS (від 2005 р.)	–7% у секторах non-ETS (від 2005 р.)
Частка ВДЕ у 2030 р.	≥32% у виробництві електроенергії	Понад 30% у виробництві електроенергії	Близько 18% у кінцевому споживанні	Близько 20% у кінцевому споживанні
Роль атомної енергетики	Заплановане будівництво 6 енергоблоків	Ключова; розширення АЕС «Дуковани» та «Темелін»	Підтримка існуючих потужностей	Розширення АЕС «Пакш»
Відмова від вугілля	Поступовий перехід із підтримкою регіонів	До 2033 року	Трансформація регіону Верхня Нітра	Поступове скорочення використання
Природний газ	Перехідне паливо	Перехідне паливо	Перехідне паливо	Перехідне паливо
Енергоефективність	Підвищення на 23% до 2030 р.	Модернізація інфраструктури	Помірне скорочення споживання	Інвестиції у будівлі та транспорт
Енергетична безпека	Балтійський газопровід, LNG	Диверсифікація імпорту	Розвиток міждержавних з'єднань	Диверсифікація маршрутів постачання
Інвестиції	Масштабні інфраструктурні проєкти	Значні вкладення в атомну енергетику	Близько 1% ВВП	Близько 3-3,5% ВВП щорічно

Енергосистеми країн V4 (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина) історично базуються на викопному паливі, зокрема вугіллі. Найвищу залежність від нього має Польща (42,6%), далі йде Чехія (33,4%), тоді як в Угорщині цей показник найнижчий – 6,9% [5]. Споживання нафти в Польщі та Угорщині (близько 30%) відповідає середнім показникам ЄС, проте Угорщина критично залежить від імпорту газу, який забезпечує 32% її потреб. Атомна енергетика відіграє ключову роль у декарбонізації Словаччини (23,9% енергії), Чехії (17,7%) та Угорщини (15,6%). Польща, яка поки не має АЕС, розглядає атом як необхідний інструмент для майбутнього скорочення викидів [6]. Хоча частка ВДЕ у регіоні стабільно зростала до 2019 року (Словаччина – 13%, Угорщина – 13,1%, Чехія – 11,5%, Польща – 9,6%), вона залишається нижчою за середньоєвропейські 16,3% [4]. Це вимагає від країн «четвірки» більш рішучих кроків для прискорення «зеленого» переходу.

Структура ВДЕ у країнах V4 також має спільні та відмінні риси. У всіх державах домінують тверді біопалива та відновлювані відходи (від 64% до 76% структури ВДЕ), що значно перевищує середній показник ЄС (45,4%). Словаччина вирізняється високою часткою гідроенергетики (16,8%), Чехія – значною часткою біогазу (11,8%), а Польща є лідером у V4 за використанням вітрової енергії (13,1%), що пов'язано з географічними умовами та доступом до Балтійського моря [4]. Важливим аспектом стратегій V4 є питання енергетичної безпеки. Газова криза 2009 року між Росією та Україною стала переломним моментом у розумінні вразливості країн регіону до перебоїв постачання. Обмежена інфраструктура у напрямку Північ-Південь та історична орієнтація трубопроводів зі сходу на захід посилили залежність від російських енергоносіїв. Це зумовило необхідність диверсифікації маршрутів постачання та поглиблення регіональної співпраці [3].

Серед країн Вишеградської групи у 2024 році найвищий показник Environmental Performance Index (EPI) досягла Чехія (65,5), а найнижчий – Угорщина (59,8). Аналіз динаміки за останні десять років свідчить про покращення екологічних показників у Польщі (+2,5), тоді як Угорщина зазнала їхнього зниження (-2,3), що вказує на неоднорідність прогресу в екологічній політиці регіону [9]. Результати World Energy Trilemma Index 2023 показують, що серед країн V4 Чехія лідирує за загальним показником (78, 12 місце), водночас Польща демонструє найнижчі результати (70,7, 28 місце). Показники безпеки енергопостачання та екологічної сталості свідчать про різницю у здатності країн поєднувати енергетичну безпеку, доступність і стійкість до 2023 року [8]. Результати ETI 2025 демонструють, що серед країн V4 найвищу позицію посідає Угорщина (23 місце; 65,4), за нею йдуть Чехія (40 місце; 61,1), Польща (43 місце; 59,9) та Словаччина (45 місце; 59,8), що свідчить про загалом середній рівень трансформації енергетичних систем у регіоні [11].

Висновки. Таким чином, порівняльний аналіз демонструє, що енергетичні стратегії країн Вишеградської групи мають спільну основу – необхідність декарбонізації, збільшення частки ВДЕ та посилення енергетичної безпеки. Водночас національні особливості (ресурсна база, рівень розвитку атомної енергетики, географічні умови, структура

імпорту) формують різні траєкторії трансформації. Найбільші виклики стоять перед Польщею через високу залежність від вугілля та відсутність атомної генерації, тоді як Словаччина й Чехія мають кращі стартові позиції завдяки значній частці ядерної енергетики. Угорщина ж характеризується значною залежністю від природного газу. З огляду на наведені дані, подальша трансформація енергетичних стратегій V4 потребує інтенсифікації інвестицій у відновлювану енергетику, розвитку інфраструктури диверсифікації постачань та координації політики в межах ЄС для досягнення кліматичних цілей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Віталій Лебедюк. Вишеградська четвірка: від ідеї до успішного проекту. Демократичний транзит у країнах Вишеградської групи й Україні: вибрані аспекти. *Видавництво Національного університету «Острозька академія», Острог,* 2018. pp. 16-35. URL: http://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8333

2. Дмитро Ткач. Formation of Hungary's national energy strategy. Scientific notes of the University. *KROK.* 2025. 72-79. 10.31732/2663-2209-2025-79-72-79. URL: https://www.researchgate.net/publication/396132700_FORMATION_OF_HUNGARY'S_NATIONAL_ENERGY_STRATEGY

3. Тетяна Кармелюк. «Енергетична багатовекторність Вишеградської групи: чи є що обрати Україні?». *Bellona.* 2017. URL: https://bellona.org/news/ukraine/2017-03-enerhetychna-bahatovektornist-vyshehradskoyi-hrupy-chy-ye-shcho-obraty-ukrayini

4. Bozsik, Norbert & Magda, Robert. Analysis of Energy Consumption of the Visegrad Countries. *Visegrad Journal on Bioeconomy and Sustainable Development.* 2018. 7. 36-41. 10.2478/vjbsd-2018-0007. URL: https://www.researchgate.net/publication/330248351_Analysis_of_Energy_Consumption_of_the_Visegrad_Countries

5. Dmytro Tkach. The Czech Republic's national energy and climate plan: pathways to decarbonization, energy security, and industrial transformation. *State Institution "G.M. Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential and Science History Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine".* No. 3(23): Economics, Finance and Management Review. 2025. URL: https://doi.org/10.36690/2674-5208-2025-3-4-12

6. Energy Trilemma Index. *World Energy Council.* 2023. URL: https://trilemma.worldenergy.org/#!/energy-index

7. Environmental Performance Index by Country 2026. *World Population Review.* 2026. URL: https://worldpopulationreview.com/country-rankings/environmental-performance-index-by-country

8. Energy Policy of Poland until 2040 (PEP2040). *International Energy Agency.* 2022. URL: https://www.iea.org/policies/12882-energy-policy-of-poland-until-2040-pep2040

9. Energy security in V4. *Visegradgroup.eu.* 2016. URL: https://www.visegradgroup.eu/energy-security-in-v4

10. Ewelina Kochanek. The Energy Transition in the Visegrad Group Countries. *Energies.* 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/350916587_The_Energy_Transition_in_the_Visegrad_Group_Countries

11. Fostering Effective Energy Transition 2025. World Economic Forum. URL:https://reports.weforum.org/docs/WEF_Fostering_Effective_Energy_Transition_2025.pdf

12. Jonek-Kowalska I, Rupacz S. Transformation of Energy Resources in the Visegrad Group: Strategies, Results, and Climate Effectiveness. *Resources 13, no. 5: 64. 2024*. URL: https://doi.org/10.3390/resources13050064

13. Korniichuk, L. Energy security of Hungary in the conditions of the Russian-Ukrainian war. *Journal of Innovations and Sustainability, 9(3), 01. 2025.* URL: https://doi.org/10.51599/is.2025.09.03.01

14. László Berényi, Éva Pintér, Nikolett Deutsch. Dependency and diversity – Electricity transition and security in the Visegrad Group countries (V4). *The Electricity Journal.* 2024. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1040619024000745

15. Mykhei, M., Domaracká, L., Taušová, M., Šaffová, D., Tauš, P., Kowal, B., & Alkhalaf, I. The Evolution of Renewable Energy Sources in the Visegrad Four Countries: A Comparative Study of Trends and Policies. E*nergies, 18(22), 5907. 2025.* URL: https://doi.org/10.3390/en18225907

16. National Energy Strategy 2030. *Ministry of National Development.* 2012. URL: https://2010-2014.kormany.hu/download/7/d7/70000/Hungarian%20Energy%20Strategy%202030.pdf

17. Polityka energetyczna Polski do 2040 r. *Serwis Rzeczypospolitej Polskiej.* 2019. URL: https://www.gov.pl/web/klimat/polityka-energetyczna-polski

18. Summary of the Commission assessment of the draft National Energy and Climate Plan 2021-2030 (Slovakia). *Europa.eu.* URL: https://energy.ec.europa.eu/document/download/00d6f54e-381b-4655-82e6-32ff803ce589_en

19. Summary of the Commission assessment of the draft National Energy and Climate Plan 2021-2030 (Hungary). *Europa.eu.* URL: https://energy.ec.europa.eu/document/download/a95ca1ee-9a8c-48fe-9110-16c87c9c65b7_en

20. The National Energy and Climate Plan of the Czech Republic. *mpo.gov.cz.* 2024. URL: https://mpo.gov.cz/en/energy/strategic-and-conceptual-documents/the-national-energy-and-climate-plan-of-the-czech-republic--285295/

REFERENCES:

1. Vitalii Lebediuk. (2018) The Visegrad Four: From an Idea to a Successful Project. Democratic Transit in the Visegrad Group Countries and Ukraine: Selected Aspects. *National University "Ostroh Academy" Publishing, Ostroh, pp. 16-35, 2018*. URL: http://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8333

2. Dmytro Tkach. (2025) Formation of Hungary's National Energy Strategy. Scientific Notes of the University. *KROK, pp. 72-79, 2025. DOI: 10.31732/2663-2209-2025-79-72-79.* URL: https://www.researchgate.net/publication/396132700_FORMATION_OF_HUNGARY'S_NATIONAL_ENERGY_STRATEGY

3. Tetiana Karmeliuk. (2017) Energy Multivector Approach of the Visegrad Group: Is There Anything for Ukraine to Adopt? *Bellona,* URL: https://bellona.org/news/ukraine/2017-03-enerhetychna-bahatovektornist-vyshehradskoyi-hrupy-chy-ye-shcho-obraty-ukrayini

4. Bozsik, Norbert & Magda, Robert. (2018) Analysis of Energy Consumption of the Visegrad Countries. *Visegrad Journal on Bioeconomy and Sustainable Development. 7. 36-41. 10.2478/vjbsd-2018-0007.* URL: https://www.researchgate.net/publication/330248351_Analysis_of_Energy_Consumption_of_the_Visegrad_Countries

5. Dmytro Tkach. (2025) The Czech Republic's national energy and climate plan: pathways to decarbonization, energy security, and industrial transformation. *State Institution "G.M. Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential and Science History Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine". No. 3(23) (2025): Economics, Finance and Management Review.* URL: https://doi.org/10.36690/2674-5208-2025-3-4-12

6. Energy Trilemma Index. (2023) World Energy Council. URL: https://trilemma.worldenergy.org/#!/energy-index

7. Environmental Performance Index by Country 2026. (2026) World Population Review. URL: https://worldpopulationreview.com/country-rankings/environmental-performance-index-by-country

8. Energy Policy of Poland until 2040 (PEP2040). *International Energy Agency.* 2022. URL: https://www.iea.org/policies/12882-energy-policy-of-poland-until-2040-pep2040

9. Energy security in V4. (2016) *Visegradgroup.eu.* URL: https://www.visegradgroup.eu/energy-security-in-v4

10. Ewelina Kochanek. (2021) The Energy Transition in the Visegrad Group Countries. *Energies.* URL: https://www.researchgate.net/publication/350916587_The_Energy_Transition_in_the_Visegrad_Group_Countries

11. Fostering Effective Energy Transition 2025. (2025) World Economic Forum. URL: https://reports.weforum.org/docs/WEF_Fostering_Effective_Energy_Transition_2025.pdf

12. Jonek-Kowalska I, Rupacz S. (2024) Transformation of Energy Resources in the Visegrad Group: Strategies, Results, and Climate Effectiveness. *Resources 13, no. 5: 64.* 2024. URL: https://doi.org/10.3390/resources13050064

13. Korniichuk, L. (2025) Energy security of Hungary in the conditions of the Russian-Ukrainian war. *Journal of Innovations and Sustainability, 9(3), 01. 2025.* URL: https://doi.org/10.51599/is.2025.09.03.01

14. László Berényi, Éva Pintér, Nikolett Deutsch. (2024) Dependency and diversity – Electricity transition and security in the Visegrad Group countries (V4). *The Electricity Journal.* URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1040619024000745

15. Mykhei, M., Domaracká, L., Taušová, M., Šaffová, D., Tauš, P., Kowal, B., & Alkhalaf, I. (2025) The Evolution of Renewable Energy Sources in the Visegrad Four Countries: A Comparative Study of Trends and Policies. *Energies, 18(22), 5907.* URL: https://doi.org/10.3390/en18225907

16. National Energy Strategy 2030. (2012) *Ministry of National Development.* URL: https://2010-2014.kormany.hu/download/7/d7/70000/Hungarian%20Energy%20Strategy%202030.pdf

17. Polityka energetyczna Polski do 2040 r. (2019) Serwis Rzeczypospolitej Polskiej. URL: https://www.gov.pl/web/klimat/polityka-energetyczna-polski

18. Summary of the Commission assessment of the draft National Energy and Climate Plan 2021-2030 (Slovakia). *Europa.eu.* URL: https://energy.ec.europa.eu/document/download/00d6f54e-381b-4655-82e6-32ff803ce589_en

19. Summary of the Commission assessment of the draft National Energy and Climate Plan 2021-2030 (Hungary). *Europa.eu.* URL: https://energy.ec.europa.eu/document/download/a95ca1ee-9a8c-48fe-9110-16c87c9c65b7_en

20. The National Energy and Climate Plan of the Czech Republic. (2024) *mpo.gov.cz.* URL: https://mpo.gov.cz/en/energy/strategic-and-conceptual-documents/the-national-energy-and-climate-plan-of-the-czech-republic--285295/

Energy strategies of the Visegrad Group countries: a comparative analysis

Kistechok Ruslana Petrivna

Student at the Department of Political Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0007-8838-4107

Ivasechko Olha Yaroslavivna

Associate Professor at the Department of Political Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2141-3309

The article is devoted to a comprehensive analysis of the development and implementation of the energy strategies of the Visegrad Group countries (Poland, the Czech Republic, Slovakia, and Hungary) in the context of the transformation of European climate policy and increasing security challenges in the region. The study is carried out taking into account the European Union's goals of achieving climate neutrality by 2050, the implementation of the European Green Deal, and the need to guarantee the stability of energy supply in conditions of geopolitical instability. Key policy documents of the V4 states are analyzed, including national energy and climate plans, decarbonization strategies, and energy infrastructure modernization programs. It is established that a common feature of the energy transition in the region's countries is the gradual phase-out of coal, diversification of energy sources and supply routes, development of renewable energy sources, and the use of natural gas as a transition fuel. Significant attention is paid to the role of nuclear energy as a tool for ensuring base load and reducing greenhouse gas emissions. At the same time, national characteristics are outlined, which are determined by the structure of the energy balance, the level of dependence on imported resources, the historical role of coal generation, and socio-economic factors. A comparative analysis of key energy policy indicators is conducted, in particular, the share of renewables, nuclear generation volumes, rates of emission reduction, and energy efficiency indicators. The main challenges of further transformation are outlined: the need for large-scale investments, the risks of energy poverty, the necessity for technological modernization, and the alignment of national strategies with pan-European sustainable development goals.

Key words: *Energy policy, Visegrad Group, decarbonization, renewable energy sources, nuclear energy, energy efficiency, energy security, climate policy, energy transition, diversification.*

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Клименко Олег Ігорович

Військова дипломатія як інструмент реалізації зовнішньої політики України

УДК 327:355.02
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.35

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Клименко Олег Ігорович
аспірант кафедри міжнародних відносин та стратегічних студій Державного університету «Київський авіаційний інститут»
просп. Любомира Гузара, 1,
Київ, Україна
ORCID: 0009-0009-7306-3647

У статті досліджується генеза поняття військової дипломатії та її сутність. За результатами дослідження виявлено, що в наукових колах є суттєві розбіжності щодо інтерпретації його визначення. Саме тому, зважаючи на зазначене, перед Україною нині постає цілий комплекс інструментальних завдань у сфері військової дипломатії, без реалізації яких не можна говорити про ефективну реалізацію зовнішньої політики та діяльність сектору безпеки та оборони у забезпеченні національних інтересів підчас широкомасштабної війни. Зважаючи на зазначене, зроблено спробу сформулювати нове, по-суті авторське, визначення терміна «військова дипломатія», що може впорядкувати понятійно-категорійний апарат означеної царини дослідження на шляху лобіювання Україною своїх національних (зовнішньо-політичних) інтересів у сучасних реаліях.

Провідним інструментом у дослідженні цієї проблеми є порівняльний аналіз для розмежування «військової» та «оборонної» дипломатії. Шляхом синтезу теоретичних напрацювань західних та вітчизняних вчених класифіковано функціональне навантаження військової дипломатії. Емпірична частина ґрунтується на аналізі практичної діяльності України у межах формату «Рамштайн» та коаліцій спроможностей як прикладів сучасної військово-дипломатичної активності.

Дослідження уточнили поняття «військової дипломатії» та розмежували із суміжним терміном «оборонна дипломатія». Емпіричний аналіз підтвердив, що ключовим інструментом української військової дипломатії стало створення багаторівневих коаліцій (авіаційної, танкової тощо), що дозволяє трансформувати військові потреби у політичні рішення партнерів. Систематизовано ключові функції (інформаційно-аналітичну, превентивну, кооперативну, представницьку, «м'якої сили») та інструменти військової дипломатії. На основі аналізу запропоновано нове, динамічне визначення цього поняття, що включає його еволюцію – від класичних функцій військових аташе, до багатофункціонального стратегічного інструменту зовнішньої політики. Матеріали статті можуть бути використані для вдосконалення понятійно-категорійного апарату міжнародних відносин та дипломатичної царини. Сформульовані висновки та визначення сприятимуть покращенню міжвідомчої координації між Міністерством оборони, Міністерством закордонних справ та іншими структурами сектору безпеки й оборони України. Результати дослідження є підґрунтям для розробки практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності військової дипломатії для захисту національних інтересів України в умовах повномасштабної війни рф проти України.

Ключові слова: *військова дипломатія, оборонна дипломатія, національна безпека, міжнародні відносини, зовнішня політика, коаліції спроможностей.*

Вступ. В умовах динамічної трансформації системи міжнародних відносин та загострення геополітичної конкуренції, появою нових гібридних загроз та не функціонуванням традиційних механізмів глобальної безпеки, держави повинні шукати більш гнучкі та ефективні інструменти для реалізації своїх зовнішньополітичних інтересів та забезпечення національної безпеки. У цьому контексті помітно зростає роль військової дипломатії, що перетворюється з допоміжного інструменту на один із ключових елементів зовнішньополітичної стратегії сучасної держави.

Військова дипломатія, що історично асоціювалася переважно з діяльністю військових аташе [8], нині охоплює значно ширший спектр функцій і включає міжнародне військове співробітництво, участь у багатонаціональних навчаннях, операціях із підтримання миру, контроль над озброєннями, а також неформальні контакти між представниками збройних сил іноземних держав [1-6].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що у сучасному світі межа між станом війни та миру стає менш помітною. Гібридні війни, кібератаки та інформаційні операції вимагають всеохоплюючого бачення шляхів (механізмів) захисту національних інтересів. Військові засоби використовуються, як превентивно, так і у тісній взаємодії з дипломатичними. Зростає значимість «м'якої сили» збройних сил, коли міжнародне військове співробітництво та спільні гуманітарні місії стають засобом розбудови довіри та формування позитивного іміджу держави на міжнародній арені.

Проте, теоретичне осмислення військової дипломатії як інструменту зовнішньої політики залишається недостатньо розробленим і усвідомленим. Існує певна невизначеність у тлумаченні самого поняття, функцій і меж військової дипломатії та механізмів її взаємодії з дипломатією класичною. Відтак, виникає нагальна наукова і практична потреба у комплексному аналізі феномену військової дипломатії, визначенні її місця в системі забезпечення національної безпеки та розробці рекомендацій щодо підвищення її ефективності, надто в контексті повномасштабної війни РФ проти України.

Проблематика військової дипломатії, попри її зростаючу практичну значущість, залишається відносно новою, хоча й динамічною, сферою наукових досліджень як у світовій, так і у вітчизняній науці. Аналіз наявного доробку дозволяє виокремити декілька ключових напрямів розвитку наукової думки.

У західному академічному дискурсі концепції військової (military diplomacy) та оборонної дипломатії (defence diplomacy) активно розвиваються з кінця XX століття. Ці терміни часто використовуються як взаємозамінні, хоча деякі автори вказують на відмінності у відтінках їх значень.

Фундаментальними для розуміння теми є праці Ендрю Котті (Andrew Cottey) та Ентоні Форстера (Anthony Forster). У своїй праці «Reshaping Defence Diplomacy» [1] вони визначають оборонну дипломатію як мирне використання збройних сил та пов'язаних із ними структур для досягнення позитивних результатів у розвитку двосторонніх та багатосторонніх відносин. Автори наголошують, що цей інструмент є невід'ємною частиною превентивних заходів та політики розбудови довіри.

Польський дослідник, Лех Драб (Lech Drab) [3] розглядає оборонну дипломатію як важливий інструмент зовнішньої політики та безпеки держави. Він аналізує її еволюцію, починаючи від традиційних функцій військових аташе і завершуючи комплексними програмами міжнародного співробітництва, наголошуючи на особливості її ролі у зміцненні регіональної стабільності в рамках НАТО та ЄС.

Американський вчений Грегорі Вінгер (Gregory Winger) [6] досліджує, як держави використовують оборонну дипломатію для побудови мереж впливу та просування своїх стратегічних інтересів. Він стверджує, що спільні навчання, освітні програми та військова допомога є ефективними засобами формування довгострокових партнерських відносин, що можуть бути активовані у кризових ситуаціях.

Хорватський дослідник Давор Чутіч (Davor Ćutić) [2] аналізує сучасні виклики для військової дипломатії, її роль у постконфліктному врегулюванні та адаптації до гібридних загроз. Він наголошує на необхідності тісної координації між військовими та цивільними дипломатами для ефективної реакції на складні безпекові кризи.

Праці Еріка Пайтінки (Erik Patinka) та К.А. Мутханни (K.A. Muthanna) зробили помітний внесок у теоретичне осмислення теми, розглядаючи військову дипломатію як інструмент запобігання конфліктам та зміцнення довіри через діалог між представниками збройних сил різних країн.

У працях згаданих дослідників закладено основи розуміння військової дипломатії, як інструменту запобігання конфліктам, зміцнення довіри та просування інтересів держави мирними засобами через військові канали. Виокремлено, як основні, наступні функції: збір та аналіз інформації про збройні сили та оборонну політику інших країн, сприяння міжнародній стабільності через програми військового співробітництва, спільні навчання та миротворчі місії.

Новітні дослідження, зокрема праці Ґорана Свістека (Göran Swistek) [5], розглядають військову дипломатію у тісному зв'язку з публічною дипломатією і досліджують, як діяльність збройних сил позначається на міжнародному іміджі держави і сприяє досягненню цілей «м'якої сили».

В українській політичній науці зацікавленість військовою дипломатією значно пожвавилась після 2014 року, що безпосередньо пов'язано з російською агресією та необхідністю пошуку нових шляхів забезпечення національної безпеки. Формуванню сучасного бачення ролі військової дипломатії сприяли, зокрема, праці таких вітчизняних учених, як В. Гвоздь, Г. Перепелиця, М. Капітоненко.

В. Гвоздь – український військовий, розвідник і дипломат у своїх працях та публікаціях [7;8] неодноразово підкреслював, що військова дипломатія та воєнна розвідка є «першою лінією оборони держави». Він аналізував практичні аспекти діяльності військових аташе, їхню роль у отриманні критично важливої інформації, просуванні військово-технічного співробітництва та формуванні міжнародної коаліції на підтримку України, наголошував на необхідності синергії між розвідкою, дипломатією та збройними силами для ефективної протидії зовнішнім загрозам.

Вагомий внесок у розуміння стратегічного контексту, в якому діє українська військова дипломатія, зробив Г. Перепелиця [9]. Як конфліктолог та дослідник міжнародної безпеки, у своїх працях він аналізує геополітичні виклики для України, зокрема в Чорноморському регіоні, та обґрунтовує важливість військової складової у зовнішній політиці для стримування агресора та розбудови стійких союзів. Його роботи розглядають силовий та дипломатичний інструментарій як єдине ціле в архітектурі національної безпеки.

М. Капітоненко [4] досліджує зовнішню політику України крізь призму теорії міжнародних відносин, аналізує використання державою різних інструментів сили та дипломатії для досягнення національних інтересів. Його праці допомагають зрозуміти, як військова дипломатія вписується в загальну стратегічну культуру держави та як вибір на користь тих чи інших її форм (наприклад, співробітництво з НАТО, участь у миротворчих операціях) впливає на міжнародну позицію України.

Мета та завдання. Аналіз праць з даної проблематики засвідчив, що, попри значну увагу до військової дипломатії, її визначення як інструменту реалізації зовнішньої політики та забезпечення національної безпеки залишається фрагментарним, бракує цілісного підходу, який би системно пов'язував теоретичну сутність військової дипломатії з практичними потребами держави в умо-

вах сучасних безпекових викликів. З огляду на це, ставиться за мету комплексно дослідити поняття й сутність військової дипломатії, удосконаливши понятійно-категоріальний апарат міжнародних відносин та визначити її роль та місце в системі реалізації зовнішньої політики та забезпечення національної безпеки держави. Окрім того, ставиться завдання сформулювати принципово нове визначення терміну та визначити ключові функції військової дипломатії в сучасній міжнародній практиці, щоб підкреслити її зростаючу важливість як специфічного інструменту реалізації зовнішньої політики та забезпечення національної безпеки держави. А також проаналізувати емпіричний досвід реалізації військово-дипломатичних завдань Україною після 2022 року.

Методи дослідження. Для дослідження використано системний підхід, порівняльний аналіз (для виявлення відмінностей у термінології) та метод синтезу (для формування авторського визначення). Емпірична частина побудована на методі аналізу кейсів, зокрема діяльності Контактної групи з питань оборони України.

Результати. На основі систематизації існуючих досліджень, припустимо наступне визначення: військова дипломатія – це специфічна діяльність держави у міжнародних відносинах, що здійснюється представниками збройних сил та оборонного відомства мирними засобами для реалізації завдань зовнішньої політики та стратегії національної безпеки через встановлення та підтримання офіційних зв'язків з іноземними партнерами у військовій та військово-політичній сферах.

Сутність військової дипломатії полягає у використанні мирних, несилових інструментів та можливостей збройних сил і військових структур при досягненні зовнішньополітичних цілей держави, запобіганні конфліктам, зміцненню довіри та розвитку співробітництва у сфері безпеки та оборони. Основними ознаками є те що вона реалізується професійними військовими та цивільними службовцями оборонного відомства, використовує специфічні військові інструменти (навчання, візити кораблів, освітні програми) у мирних, несилових цілях та спрямована на запобігання конфліктам, розбудову довіри, зміцнення співробітництва та просування національних інтересів.

Для глибшого розуміння, вкрай важливо провести чітку межу між військовою дипломатією та спорідненими поняттями. Так, «оборонна дипломатія» (Defence Diplomacy) це ширше поняття, що охоплює всю міжнародну діяльність міністерства оборони, включно з політикою у сфері озброєння, експортним контролем, військово-технічним співробітництвом та політичними переговорами на рівні міністрів.

Військова ж дипломатія є ядром та практичним інструментом оборонної дипломатії, її виконавчою ланкою, що діє відкрито та легально. Мета військової дипломатії – встановити довіру та забезпечити прозорість у відносинах, попереджаючи появу хибних уявлень про наміри сторін.

Таким чином, військова дипломатія заповнює унікальну нішу, діючи на перетині військової та зовнішньополітичної сфер, використовуючи військові атрибути для досягнення дипломатичних цілей.

Ідентифікація та класифікація функціонального навантаження військової дипломатії дозволяє зрозуміти її практичне значення для держави. Основними функціями військової дипломатії є:

– інформаційно-аналітична, що полягає у легальному зборі, аналізі та передачі керівництву держави об'єктивної інформації про збройні сили, оборонну політику та військово-політичні наміри інших країн;

– превентивна (запобіжна), що запобігає конфліктам та знижує напругу шляхом розбудови довіри, підтримання каналів комунікації та забезпечення передбачуваності дій;

– кооперативна (співробітництво) – налагодження та розвиток практичної взаємодії зі збройними силами країн-партнерів із метою підвищення взаємної сумісності, обмін досвідом та реалізація спільних безпекових проєктів;

– представницька, що відповідає за репрезентацію національних збройних сил та оборонної політики за кордоном, участь у протокольних заходах, відстоювання позиції держави на міжнародних військових форумах;

– інструмент «м'якої сили», що формує позитивний імідж держави та її армії, демонструючи професіоналізм, гуманітарну спроможність та відкритість до співпраці.

Діяльність військової дипломатії реалізується за допомогою широкого спектру інструментів, що охоплюють:

– апарати військових аташе (основа інституційної мережі);

– двосторонні та багатосторонні зустрічі на рівні військового керівництва;

– спільні військові навчання, тренування та патрулювання;

– програми військової освіти та підготовки для іноземних військових (IMET);

– контроль над озброєнням (участь у верифікаційних місіях та інспекціях);

– миротворчі та гуманітарні операції;

– і, нарешті, «дипломатію візитів» військових кораблів та авіації.

Практична реалізація військової дипломатії України після 24 лютого 2022 року демонструє перехід від «дипломатії протоколу» до «дипломатії результату». Ключовим емпіричним доказом ефективності військово-дипломатичного інструментарію є діяльність у форматі «Рамштайн».

Цей формат став унікальним майданчиком, де військове керівництво України (Міністр оборони,

Головнокомандувач ЗСУ) безпосередньо взаємодіє з колегами з понад 50 країн. Результатом такої військової дипломатії стало створення «Коаліцій спроможностей»:

– Авіаційна коаліція: залучення винищувачів F-16.

– Танкова коаліція: постачання сучасної бронетехніки (Leopard, Abrams).

– ІТ-коаліція та коаліція дронів: залучення технологічних ресурсів.

Емпіричні дані свідчать, що саме пряма взаємодія військових фахівців дозволяє долати політичну нерішучість цивільних урядів через професійне обґрунтування потреб на полі бою. Військова дипломатія України сьогодні виконує функцію «лобіювання спроможностей», що є критичним для виживання держави.

За результатами проведеного аналізу, пропонується наступне, авторське визначення, що уточнює та розширює існуючий понятійно-категоріальний апарат. Військова дипломатія – це легальна, відкрита міжнародна діяльність суб'єктів оборонного сектору держави, що еволюціонувала від класичних представницько-інформаційних функцій, до багатофункціонального стратегічного інструменту реалізації зовнішньої політики, що мирними засобами забезпечує превентивне реагування на загрози, розбудову довіри та довгострокового військового співробітництва для захисту національних інтересів.

Таким чином, запропоноване визначення є більш динамічним та функціональним, оскільки – не лише констатує, чим є військова дипломатія, а й пояснює її походження, сучасну роль та стратегічне призначення.

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволяє зробити низку узагальнюючих висновків щодо поняття, сутності та ролі військової дипломатії в сучасній системі міжнародних відносин, а також визначити перспективні напрями для майбутніх наукових розвідок.

Встановлено, що військова дипломатія є специфічною, відкритою та легальною діяльністю представників оборонного сектору, спрямованою на реалізацію цілей зовнішньої політики не силовими засобами та відмежовано дане поняття від значно ширшої концепції оборонної дипломатії, ядром якої вона є.

Систематизовано функції та інструменти і визначено, що сучасна військова дипломатія виконує комплекс ключових функцій, а саме – інформаційно-аналітичну, превентивну, кооперативну та представницьку. Її інструментарій є широким і включає як класичні форми (діяльність військових аташе), так і більш сучасні (участь у багатонаціональних навчаннях, миротворчих операціях, програмах військової освіти).

Розкриваючи механізм її взаємозв'язку із зовнішньою політикою, зроблено припущення, що військова дипломатія є невід'ємним та інтегрованим елементом зовнішньополітичного механізму держави. Її ефективність прямо залежить від злагоджених дій Міністерства закордонних справ України, Міністерства оборони України, Ради національної безпеки і оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України. Одночасно, вона виступає й інструментом реалізації політичних рішень (переводить їх у площину практичної військової взаємодії) та джерелом експертної інформації для формування більш реалістичного та обґрунтованого зовнішньополітичного курсу.

Таким чином, військова дипломатія остаточно трансформувалася з допоміжного у стратегічний інструмент державної політики, що дозволяє гнучко реагувати на виклики безпеки, розбудовувати союзи та просувати національні інтереси не силовим шляхом.

Емпіричний аналіз діяльності України у 2022–2025 роках підтвердив, що сучасна військова дипломатія здатна формувати міжнародні союзи та коаліції, які безпосередньо впливають на хід бойових дій.

Незважаючи на проведену роботу, низка аспектів цієї багатогранної теми залишається відкритою для подальшого вивчення. Перспективними напрямами досліджень є:

– порівняльний аналіз національних моделей, що полягає у проведенні компаративних досліджень моделей військової дипломатії різних держав (зокрема, США, Великої Британії, Франції, Польщі) з метою виявлення найкращих практик, що можуть бути адаптовані для України;

– оцінка ефективності для розробки методології та критеріїв для оцінки ефективності військово-дипломатичної діяльності та вимірювання реального внеску спільних навчань чи візитів військових делегацій у зміцнення національної безпеки;

– розробка інституційного забезпечення в Україні шляхом глибокого аналізу нормативно-правової бази та практичних аспектів міжвідомчої координації у сфері військової дипломатії в Україні з метою розробки конкретних рекомендацій щодо її вдосконалення;

– і, нарешті, потрібним є поглиблене дослідження ефективності військової дипломатії як інструменту протидії гібридним загрозам.

Отже, подальше вивчення цих питань сприятиме не лише розвитку теоретичного знання, а й зміцненню практичної спроможності держави ефективно використовувати всі наявні інструменти для захисту своїх інтересів на міжнародній арені.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Cottey A., Forster A. Reshaping Defence Diplomacy. Adelphi Paper 365. The International Institute for Strategic Studies, 2004. 96 p. DOI: 10.1080/05679320490482963

2. Ćutić D. Military Diplomacy and its Role in Contemporary International Relations. *Security Dialogues*, 2021. Vol. 12, No 1-2. P. 89-102. DOI: 10.47054/SD21121089c

3. Drab L. Defence diplomacy – an important tool for the implementation of foreign policy and security of the state. *Security and Defence Quarterly*, 2018. Vol. 20, No 3. P. 57-71. DOI: 10.35467/sdq/103133

4. Kapitonenko M. International Relations Theory. *Taylor & Francis*, 2022. 196 p.

5. Swistek G. The Nexus Between Public Diplomacy and Military Diplomacy in Foreign Affairs and Defense Policy. T*he Hague Journal of Diplomacy*, 2016. Vol. 11, No 1. P. 82-100. DOI: 10.1163/1871191X-12341324

6. Winger G. The Velvet Gauntlet: A Theory of Defense Diplomacy. *Carlisle Papers in Security Strategy*, 2014. 58 p.

7. Гвоздь В. І. Воєнна розвідка України на зламі другого тисячоліття. Київ : КВІЦ, 2017. 336 с.

8. Гвоздь В. І. Історичні, правові і політичні аспекти розвідувальної діяльності держави. Київ : Борисфен Інтел, 2018. 455 с.

9. Перепелиця Г. М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. Київ : Стилос, 2016. 288 с.

REFERENCES:

1. Cottey A., Forster A. Reshaping Defence Diplomacy. Adelphi Paper 365. The International Institute for Strategic Studies, 2004. 96 p. DOI: 10.1080/05679320490482963

2. Ćutić D. Military Diplomacy and its Role in Contemporary International Relations. Security Dialogues, 2021. Vol. 12, No 1-2. P. 89-102. DOI: 10.47054/SD21121089c

3. Drab L. Defence diplomacy – an important tool for the implementation of foreign policy and security of the state. Security and Defence Quarterly, 2018. Vol. 20, No 3. P. 57-71. DOI: 10.35467/sdq/103133

4. Kapitonenko M. International Relations Theory. Taylor & Francis, 2022. 196 p.

5. Swistek G. The Nexus Between Public Diplomacy and Military Diplomacy in Foreign Affairs and Defense Policy. The Hague Journal of Diplomacy, 2016. Vol. 11, No 1. P. 82-100. DOI: 10.1163/1871191X-12341324

6. Winger G. The Velvet Gauntlet: A Theory of Defense Diplomacy. Carlisle Papers in Security Strategy, 2014. 58 p.

7. Hvozd, V.I. (2017). Voienna rozvidka Ukrainy na zlami druhoho tysiacholittia [Military intelligence of Ukraine at the turn of the second millennium]. Kyiv: KVITS [in Ukrainian].

8. Hvozd, V.I. (2018). Istorychni, pravovi i politychni aspekty rozviduvalnoi diialnosti derzhavy [Historical, legal and political aspects of the state's intelligence activities]. Kyiv: Borysfen Intel [in Ukrainian].

9. Perepelytsia, H.M. (2016). Ukraina – Rosiia: viina v umovakh spivisnuvannia [Ukraine – Russia: war in conditions of coexistence]. Kyiv: Stylos [in Ukrainian].

Military diplomacy as a tool for implementing foreign policy of Ukraine

Klymenko Oleg Ihorovych

Postgraduate Student at the Department of International Relations and Strategic Studies
State University “Kyiv Aviation Institute”
Liubomyra Huzara Ave., 1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0009-7306-3647

The article examines the genesis of the concept of military diplomacy and its essence. The results of the study revealed that there are significant differences in scholarly circles regarding the interpretation of its definition. Therefore, in light of this, Ukraine currently faces a comprehensive set of instrumental tasks in the sphere of military diplomacy, without the realization of which it is impossible to speak of the effective implementation of foreign policy and the activity of the security and defense sector in ensuring national interests during a large-scale war. Considering the above, an attempt has been made to formulate a new, essentially original, definition of the term «military diplomacy,» which can organize the conceptual and categorical apparatus of this field of research on the way to Ukraine's lobbying for its national (foreign policy) interests in modern realities.

The leading tool in the study of this problem is comparative analysis to distinguish between «military» and «defense» diplomacy. Through the synthesis of theoretical developments of Western and domestic scientists, the functional load of military diplomacy is classified. The empirical part is based on the analysis of Ukraine's practical activities within the «Ramstein» format and capability coalitions as examples of modern military-diplomatic activity.

The research clarified the concept of «military diplomacy» and distinguished it from the related term «defense diplomacy.» Empirical analysis confirmed that the key tool of Ukrainian military diplomacy has become the creation of multi-level coalitions (aviation, tank, etc.), which allows for the transformation of military needs into the political decisions of partners. Key functions (informational-analytical, preventive, cooperative, representative, «soft power») and instruments of military diplomacy are systematized. Based on the analysis, a new, dynamic definition of this concept is proposed, including its evolution – from the classical functions of military attachés to a multifunctional strategic tool of foreign policy. The materials of the article can be used to improve the conceptual and categorical apparatus of international relations and the diplomatic field. The formulated conclusions and definitions will contribute to improving interagency coordination between the Ministry of Defense, the Ministry of Foreign Affairs, and other structures of Ukraine's security and defense sector. The results of the study serve as a basis for developing practical recommendations for increasing the efficiency of military diplomacy to protect Ukraine's national interests under the conditions of Russia's full-scale war against Ukraine.

Key words: *military diplomacy, defense diplomacy, national security, international relations, foreign policy, capability coalitions.*

Дата першого надходження статті до видання: 13.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Костиря Інна Олександрівна

Культурна дипломатія України в умовах війни: інституційні механізми та публічні кейси міжнародної підтримки

УДК 327:008(477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.36

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Костиря Інна Олександрівна
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин
Київського національного університету культури і мистецтв
вул. Євгена Коновальця, 36,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-2654-8472

Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі культурної дипломатії України в умовах повномасштабної війни, коли питання міжнародної підтримки, збереження національної ідентичності та протидії російській пропаганді набули екзистенційного значення. Після 24 лютого 2022 року культурний вимір зовнішньої політики став одним із ключових інструментів формування позитивного іміджу України та консолідації міжнародної солідарності.

Мета статті полягає в дослідженні культурної дипломатії України в умовах війни через аналіз інституційних механізмів її реалізації та публічних кейсів міжнародної підтримки. Завдання дослідження передбачають характеристику діяльності державних інституцій, насамперед Українського інституту при Міністерстві закордонних справ України, а також аналіз масштабних культурних ініціатив і символічних подій, що вплинули на міжнародний дискурс щодо України.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи аналізу, синтезу та узагальнення, що дозволили систематизувати теоретичні підходи до розуміння культурної дипломатії як інструменту «м'якої сили», а також проаналізувати конкретні практики її реалізації у воєнний період.

У результаті дослідження встановлено, що культурна дипломатія України функціонує як комплексний механізм взаємодії державних інституцій, громадянського суспільства, діаспори та міжнародних партнерів. Ключову роль у координації цієї діяльності відіграє Український інститут, який забезпечує системну міжнародну промоцію української культури. Після 2022 року спостерігається значне розширення культурних проєктів за кордоном (мистецькі резиденції, аудіогіди, книжкові ініціативи, міжнародні форуми), що посилює політичну та гуманітарну підтримку України. Культурна дипломатія постає ефективним інструментом формування довгострокових міжнародних відносин та наближення справедливого миру.

Ключові слова: *культурна дипломатія, публічна дипломатія, м'яка сила, російсько-українська війна, Український інститут, міжнародна підтримка, національна ідентичність, імідж держави.*

Вступ. На сьогодні, основою вдалих міжнародних відносин виступає культурна дипломатія, яка сприяє розвитку ефективної зовнішньої політики держави. Завдяки якісному просуванню культурних цінностей на міжнародній арені, вибудовується престиж держави. Таким чином укріплюється національна ідентичність та просувається світове визнання України на міжнародному рівні. Все це можливо при вдалій та сильній комунікації як зі сторони політичної дипломатії, так і зі сторони культурної. Остання робить свій внесок через донесення мови, культури, історії, ідентичності та традицій України на світовий загал.

Питання культурної дипломатії набрало широкого загалу після повномасштабного вторгнення Російської Федерації до України 24 лютого 2022 року. Саме після цієї дати відбувся певний переворот свідомості як в українців, так і в міжнародних партнерів. Український народ став на захист своєї держави зі зброєю та словом. Завдяки налагодженню дипломатії відбувається укріплення міжнародного партнерства та донесення до всього світу про правдивість всіх подій, якими живе Україна. Культурний кластер формує національну ідентичність України, без нього українська націє зазнає екзистенційної кризи, що є недопустимим в умовах війни. Проте як саме відбувається культурна дипломатія України в умовах війни та які інституційні механізми та публічні кейси міжнародної підтримки вже вибудувано, йтиметься в цій статті.

Мета та завдання дослідження. Мета статті – дослідити культурну дипломатію України в умовах війни, здійснити аналіз інституційних механізмів та публічних кейсів міжнародної підтримки.

Завдання статті полягають в аналізі відповідних інституцій, подій та сфер, які відповідають за формування культурної дипломатії України. Слід проаналізувати й охарактеризувати ефективність діяльності Українського інституту при МЗС. Описати та здійснити аналіз ключових культурних події за кордоном після 2022 року. Підкреслити роль мистецтва, кіно, літератури у формуванні позитивного іміджу України. Також підсумувати вплив культурних ініціатив на політичну підтримку України, надаючи конкретні приклади.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи аналізу, синтезу та узагальнення. Метод аналізу застосовано для вивчення теоретичних підходів до розуміння культурної дипломатії як інструменту «м'якої сили», а також для дослідження нормативно-правових документів, діяльності Українського

інституту та конкретних публічних кейсів міжнародної підтримки України. Метод синтезу дозволив поєднати окремі теоретичні положення і практичні приклади у цілісну концептуальну модель функціонування культурної дипломатії в умовах війни. Узагальнення використано для формулювання висновків щодо ефективності інституційних механізмів та їх впливу на формування міжнародного іміджу України й посилення політичної та гуманітарної підтримки держави в період повномасштабної агресії.

Порівняльний метод дозволив виявити спільні та відмінні риси у трактуванні поняття культурної дипломатії в працях українських і зарубіжних дослідників, зокрема у контексті її співвідношення з публічною дипломатією та концепцією «м'якої сили». Завдяки цьому стало можливим окреслити теоретичні засади функціонування культурної дипломатії як складової зовнішньополітичної стратегії держави в умовах воєнного конфлікту. Інституційний аналіз забезпечив дослідження структурних та нормативно-правових механізмів реалізації культурної дипломатії в Україні, зокрема діяльності Українського інституту при Міністерстві закордонних справ України, його статутних завдань, організаційної моделі та інструментів міжнародної культурної промоції.

Застосування кейс-методу дало змогу розглянути конкретні приклади реалізації культурної дипломатії після 2022 року як емпіричні прояви державної стратегії міжнародної комунікації. Аналіз публічних культурних ініціатив, міжнародних проєктів, символічних акцій та резонансних подій дозволив оцінити їхній вплив на формування міжнародного іміджу України та посилення політичної підтримки з боку партнерів. Елементи контент-аналізу використано для опрацювання офіційних документів, нормативних актів, матеріалів державних установ та медіаджерел, що забезпечило об'єктивність інтерпретації фактологічного матеріалу та підвищило аналітичну валідність отриманих висновків.

Результати. Культурна дипломатія є невід'ємною частиною зовнішньої політики держави. За допомогою якої відбувається позиціонування України як сильної, суверенної держави, яка протистоїть зовнішньому ворогу – Російській Федерації. В умовах, що склалися, необхідно залучати всі сили на державному рівні, задля того, аби Україну чули міжнародні партнери й посилювали всі види допомоги, включаючи фінанси, зброю, гуманітарні потреби. Це сприятиме зміцненню міжнародних зв'язків та пришвидшить закінчення війни.

У праці Анни Уманської-Воронецької (Anna Umińska-Woroniecka) зазначено, що термін «культурна дипломатія» виник у середині XX-го століття для опису стратегічного використання культури у зовнішній політиці, приблизно у 1954 році. Державний департамент США офіційно визначив його як прямий, тривалий контакт між народами для сприяння міжнародному взаєморозумінню, часто пов'язаний з холодною війною. У 1959 році Роберт Х. Тейєр, спеціальний помічник Державного департаменту США, використав цей термін для визначення нової форми зовнішньої політики, що пізніше було підтверджено визначенням Державного департаменту як «прямого та тривалого контакту між народами різних країн» [14] .

Українська науковиця Кушнарьова М. розглядає культурну дипломатію як своєрідне знаряддя так званої м'якої сили, яку використовують держави для досягнення своїх інтересів [1]. Звідси стає зрозуміло, що культурна дипломатія покликана презентувати державні інтереси на міжнародному рівні шляхом залучення культурного кластеру, що витупає як сила завдяки якій світ дізнається про Україну та може реагувати відповідно до стандартів та вимог міжнародного права.

У своїй статті Мусієнко І. зазначає, що для того, аби культурна дипломатія розвивалася необхідно, щоб держава в особі відповідних державних інституцій виконувала роль замовника та координатора, що реалізує стратегію культурної дипломатії у відповідності до національних інтересів та національної безпеки <…> [2]. Також автор зазначає, що національний бізнес, діаспора та лобі мають виступати як у ролі меценатів, так і у ролі активних організаторів та промоутерів національної культурної індустрії [2].

У своїй праці українська науковиця А. Марченко наголошує: «Культурна дипломатія – це надзвичайно цінний інструмент міжнародних відносин, який: є гнучким; має довгостроковий вплив; підтримує національну ідентичність та імідж; дозволяє зміцнити та розширити міжнародне співробітництво» [3]. Звідси розуміємо, що культурна дипломатія дозволяє представляти країну на міжнародному рівні задля довгострокових відносин з партнерами, які можуть допомогти вирішити той чи інший конфлікт, або кризу.

Також у своїй роботі А. Марченко, згадує про те, що важливою є і цифрова культурна дипломатія. Завдяки якій можливе швидше просування тієї чи іншої події на віртуальних платформах. Завдяки такому формату донесення інформації можливе охоплення більшої кількості людей з усього світу. При цьому витрати не є такими великими, та значно спрощується логістика [3].

У контексті осмислення культурної дипломатії як інструменту «м'якої сили» важливою є праця М. Процюк, у якій аналізується публічна та культурна дипломатія України крізь призму запозичених міжнародних моделей та їх адаптації до національних умов [5, с. 21-22]. Ефективність культурної дипломатії залежить від системності державної політики, стратегічного планування та узгодженості дій між інституціями, відповідальними за міжнародну комунікацію.

Отже, у сучасному світі, все плинне та швидке завдяки застосуванню інноваційних технологій. Навіть формат культурної дипломатії змістився до того, що став масштабнішим. Кожен хто представляє інтереси України на міжнародному рівні, може скористатися соціальними мережами й світ вже почує одразу. Адже доступ до інформації зараз спростився у рази. Тому важливо, аби українців чули й допомагали.

У своїй праці науковець Д. Кларк стверджує, що культурна дипломатія позначає сферу політики, в якій держави прагнуть мобілізувати свої культурні ресурси для досягнення цілей зовнішньої політики. Характер цих цілей та культурних ресурсів, мобілізованих для їх досягнення, зазнавав історичних змін, і для позначення цього виду політики в різних національних та історичних контекстах використовувалася низка термінології. Тим не менш, термін «культурна дипломатія» є життєздатним для позначення цієї конкретної сфери зовнішньої політики, яку часто розуміють як один із компонентів ширшої публічної дипломатії держави [12].

Натомість П. Гоф наголошує, що частиною культурної дипломатії є публічна дипломатія, яка охоплює низку різних видів діяльності. Серед цих видів діяльності цікавими є програми обміну. Більшість форм публічної дипломатії передбачають презентацію зображень та інформації, і більшість досліджень публічної дипломатії також зосереджені на цих «швидких медіа». Обміни відрізняються тим, що вони безпосередньо залучають «людський фактор», де центральне місце займає взаємодія з особистістю, психологією та як короткостроковим, так і довгостроковим особистісним розвитком учасників [13].

Звідси розуміємо, що культурна дипломатія включає широкий спектр обміну різними ресурсами та інформацією між країнами. Це може відбуватися у різний спосіб.

Започаткування культурної дипломатії в Україні фіксується у 2006 році. Коли Кабінет Міністрів, на виконання указу Президента України, утворив культурно-інформаційні центри (КІЦ). До його складу входило 31 закордонна дипломатична установа. На сьогодні робота КІЦ є неефективна та неповноцінна через недостатність ресурсів.

Закладення основи культурної дипломатії відбулося у 2016 році. Саме тоді у складі Управління публічної дипломатії МЗС створило відділ культурної дипломатії, який випрацював механізми і методологію розробки та щорічного конкурсного відбору проєктів, які реалізують українські посольства і консульства за кордоном.

Згодом у 2017 році було створено Український інститут при Міністерстві закордонних справ. Головна мета цієї інституції полягає в тому, щоб бути інструментом м'якої сили (soft power), що просуває інтереси України за кордоном [6].

У наказі МЗС України від 27 січня 2021 року йдеться про те, що було затверджено оновлений Статут державної установи «Український інститут» (далі УІ). У ньому зазначено, що «Український інститут є державною установою, діяльність якої спрямована на комплексну репрезентацію України у світі засобами культурної дипломатії» [11].

В оновленому статуті чітко вказано мету, завдання УІ, планування та звітність Інституту. Головна мета – це «зміцнення міжнародного авторитету України засобами культурної дипломатії, покращення розуміння та сприйняття України та українців у світі, налагодження і розвиток міжнародних культурних відносин між Україною та іншими країнами, формування позитивного міжнародного іміджу України» [11].

Звідси стає зрозуміло, Український інститут відіграє вагому роль у позиціонуванні України в світі як сильної та культурно багатої країни. Обов'язки УІ полягають у донесенні інформації про реальний стан життя українців різними способами до міжнародних партнерів задля справедливого миру.

В Інституті прописано річний план заходів, які необхідно провести. За кожен з них відбувається звітність. Всі заходи фінансуються з Державного бюджету України [11].

Український інститут працює у секторах мистецтва, культури, кіно, літератури та мови. Інститут розробляє проєкти для презентації української культури за кордоном, підтримує культурні резиденції, створює аудіогіди в музеях світу та проводить міжнародні форуми.

Основні напрямки діяльності Українського інституту:

- **Культурна дипломатія:** Розвиток позитивного іміджу України через мистецтво, академічні програми та дослідження;
- **Проєкти та заходи:** Організація Міжнародного форуму культурної дипломатії, премії «Women in Arts», місяця культурної дипломатії України у Вікіпедії;
- **Міжнародна промоція:** Реалізація проєктів, таких як «Ukraine in two Minutes» та створення україномовних аудіогідів у світових музеях.

За словами Олени Зеленської, яка підтримує ініціативу українських аудіогідів, наразі в 55 країнах світу лунає українська мова у провідних музеях і пам'ятках світу [7].

Слід зауважити, що Український інститут є афілійованим з Міністерством закордонних справ, яке затверджує його Наглядову раду.

Також Українським інститутом було розроблено програму «Екстер» для підтримки культурних діячів. Ця програма є довгостроковою програмою міжнародних резиденцій у сфері сучасного мистецтва. Програма призначена для митців, кураторів, арткритиків та дослідників мистецтва [6].

Отже, станом на сьогодні Український інститут при Міністерстві закордонних справ України здійснює потужну роботу задля налагодження міжнародних відносин та позиціонування України як сильної та культурно багатої країни. Це дозволяє застосовувати культурну дипломатію як «м'яку силу» задля досягнення необхідних результатів на користь справедливого миру.

Після 2022 року культурні події України за кордоном стали інструментом культурної дипломатії, спрямованим на збереження національної та культурної ідентичностей та протидію російській пропаганді. Масштабні заходи, включаючи виставки, концерти, кінопокази та книжкові проєкти, відбулися у Франції, Німеччині, Великій Британії та інших країнах, об'єднуючи українську діаспору та європейців.

Основні напрямки та події:

• «Сезон України у Франції»: Масштабна чотиримісячна програма (2025-2026), що охоплює понад 50 подій: виставки, театр, кіно та літературу в Парижі, Марселі, Ліоні та інших містах.

• Книжкові полиці: Створення понад 388 просторів з українськими книжками за кордоном, 85% яких з'явилися після 24 лютого 2022 року.

• Українські студії: Розширення мережі (160+ осередків у 30 країнах) для підтримки культури та мови, наприклад, діяльність Українського культурного центру у Ноттінгемі (Велика Британія) та товариства у Майнці (Німеччина).

• Культурна дипломатія: Події, спрямовані на інформування про війну та знищення культурної спадщини, як-от проєкт Kaleidoscope of (Hi)stories у Дрездені (Німеччина) [8].

Надзвичайно велика кількість міжнародних проєктів була створена різними організаціями на підтримку України після повномасштабного вторгнення РФ до України. Завдяки цьому посилюється імідж України. Іноземці дізнаються більше про українців, їхню мову, культуру, традиції та побут. Звісно, що роботу потрібно підтримувати. Українські представники повинні представляти Україну на пісенних конкурсах як от Євробачення дитяче та доросле, кінофестивалі, конкурси, вручення премій, спортивні змагання серед яких Олімпійські ігри.

Цьогоріч під час проведення Олімпійських ігор в Мілані Міжнародний олімпійський комітет 12 лютого не допустив Владислава Гераскевича до змагання через намір виступити у «шоломі пам'яті» – з портретами загиблих у війні Росії проти України українських спортсменів. Шолом створила українська художниця Ірина Проць. На «шоломі пам'яті» українського скелетоніста Владислава Гераскевича, створеному для Олімпіади-2026, зображені портрети понад 20 українських спортсменів та тренерів, які загинули внаслідок повномасштабного вторгнення РФ. Цей дизайн є жестом вшанування пам'яті атлетів різних видів спорту – біатлоністів, боксерів, фігуристів, хокеїстів та дітей-спортсменів Хоч спортсмену не вдалося все ж отримати дозвіл МОК на виступ. Вчинок Владислава Гераскевича сколихнув велику спільноту впливових людей світу та України [9].

В Україні було проведено акцію на підтримку пана Владислава. Екс-міністр культури України Євген Нищук на своїй Facebook сторінці прокоментував інцидент із українським скелетоністом Владиславом Гераскевичем, якого Міжнародний олімпійський комітет (МОК) дискваліфікував за «шолом пам'яті». Він підтримав спортсмена, висловивши позицію, що патріотична символіка та вшанування пам'яті не повинні каратися. А також зауважив, що двері театру імені Івана Франка завжди відчинені для пана Владислава [10].

За самовіддане служіння народу, громадянську мужність та патріотизм у відстоюванні ідеалів свободи Президент України Володимир Зеленський нагородив скелетоніста Владислава Гераскевича орденом Свободи (Указ №119/2026) [11].

Отже, сила й стійкість українців демонструє важливість культурної дипломатії. Завдяки мужності пана Владислава світ дізнався правду про загибель українських спортсменів, які були зображені на «Шоломі пам'яті». Такі люди й демонструють престиж нашої країни. А світ вже обирає чи хоче він чути правду чи ні. Головне доносити її, показувати цінність нашої держави та наших людей. Завдяки налагодженій культурній дипломатії – це можливо.

Висновки. Отже, здійснивши аналіз відповідних інституцій, подій та сфер, які відповідають за формування культурної дипломатії України було виявлено, що на державному рівні в Україні за культурну дипломатію відповідає Український інститут при Міністерстві закордонних справ України. Завдяки йому відбувається організація різних проєктів задля налагодження міжнародних відносин та позиціонування України як сильної та культурно багатої країни. Це дозволяє застосовувати культурну дипломатію як «м'яку силу» задля досягнення необхідних результатів на користь справедливого миру. Також слід зауважити, що після 2022 року масштаб проведення культурних заходів, які включають наукові конференції, пісенні та танцювальні конкурси, акції на підтримку України, значно зріс й продовжує розвиватися. Про Україну дізналися багато нового іноземні партнери та люди з усіх куточків світу. Це дуже важливо, задля досягнення справедливого миру.

Цінністю України є її люди. Про це свідчить вчинок скелетоніста Владислава Гераскевича. Завдяки мужності пана Владислава міжнародна спільнота дізналася правду про загибель українських спортсменів, які були зображені на «Шоломі пам'яті». Завдяки таким людям відбувається укріплення престижу нашої країни.

ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кушнарьова М. Українська культурна дипломатія під час війни: досвід, проблеми, перспективи [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://nbuviap.gov.ua/images/e_biblioteka/naukovi_resursi/Socialni%20komunikacii/Kusnarova%20M.%20Ukrainska%20kulturna%20diplomatia.pdf

(дата звернення: 27.02.2026).

2. Мусієнко І. Культурна дипломатія України в контексті проблем євроінтеграції та міжнародних економічних стосунків [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/474d51e4-ac6ы5-47d9-8835-5ea4a481ddc9/content (дата звернення: 27.02.2026).

3. Марченко А. Культурна дипломатія: поняття та механізми реалізації [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5407/5350 (дата звернення: 27.02.2026).

4. Про затвердження нової редакції Статуту державної установи «Український інститут»: наказ МЗС України від 27.01.2021 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/nakaz-statut-29-270121.pdf (дата звернення: 27.02.2026).

5. Процюк М. В. Публічна і культурна дипломатія як засіб м'якої сили України: запозичені моделі, реальні кроки та стратегічні пріоритети. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*, 2016, 23 (2), С. 21–28.

6. Український інститут: офіційний сайт [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ui.org.ua/mission/ (дата звернення: 27.02.2026).

7. У світі запрацювали ще чотири україномовні аудіогіди – Олена Зеленська [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.president.gov.ua/news/u-sviti-zapracyuvali-she-chotiri-ukrayinomovni-audiogidi-ole-99761 (дата звернення: 27.02.2026).

8. Зв'язок, що не боїться відстані: українські культурні та цифрові проєкти за кордоном [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://rubryka.com/article/ukrainian-culture-abroad-2/ (дата звернення: 27.02.2026).

9. «Ми вам співчуваємо, але…». Чому суд відхилив апеляцію Гераскевича щодо «шолома пам'яті» [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c9wnlg2yvdxo (дата звернення: 27.02.2026).

10. Нищук Є. Офіційна сторінка у Facebook [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.facebook.com/Yevhen.Nyschuk/mentions/ (дата звернення: 27.02.2026).

11. Указ Президента України № 119/2026 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.president.gov.ua/documents/1192026-58325 (дата звернення: 27.02.2026).

12. Clarke D. Cultural diplomacy // Oxford Research Encyclopedias: International Studies. Oxford : Oxford University Press, 2020. DOI: 10.1093/acrefore/9780190846626.013.543.

13. Goff P. M. Cultural diplomacy // Routledge handbook of public diplomacy / ed. N. Snow, P. M. Taylor. London : Routledge, 2020. P. 30–37.

14. Umińska-Woroniecka A. Cultural diplomacy in international relations theory and studies on diplomacy [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/3008/2698 (дата звернення: 27.02.2026).

REFERENCES:

1. Kushnarova, M. (2026). Ukrainska kulturna dyplomatiia pid chas viiny: dosvid, problemy, perspektyvy [Ukrainian cultural diplomacy during the war: experience, problems, prospects]. Retrieved from https://nbuviap.gov.ua/images/e_biblioteka/naukovi_resursi/Socialni%20komunikacii/Kusnarova%20M.%20Ukrainska%20kulturna%20diplomatia.pdf

2. Musiienko, I. (2026). Kulturna dyplomatiia Ukrainy v konteksti problem yevrointehratsii ta mizhnarodnykh ekonomichnykh stosunkiv [Cultural diplomacy of Ukraine in the context of European integration and international economic relations]. Retrieved from https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/474d51e4-ac65-47d9-8835-5ea4a481ddc9/content

3. Marchenko, A. (2026). Kulturna dyplomatiia: poniattia ta mekhanizmy realizatsii [Cultural diplomacy: concepts and implementation mechanisms]. Retrieved from https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5407/5350

4. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. (2021). Pro zatverdzhennia novoi redaktsii Statutu derzhavnoi ustanovy "Ukrainskyi instytut" [On approval of the new edition of the Charter of the State Institution "Ukrainian Institute"]. Kyiv, Ukraine. Retrieved from https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/nakaz-statut-29-270121.pdf

5. Protsiuk, M. V. (2016). Publichna i kulturna dyplomatiia yak zasib miakoi syly Ukrainy: zapozychheni modeli, realni kroky ta stratehichni priorytety [Public and cultural diplomacy as a means of Ukraine's soft power: borrowed models, real steps and strategic priorities]. Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy, 23(2), 21–28. Kyiv, Ukraine.

6. Ukrainskyi instytut. (2026). Ofitsiinyi sait [Official website]. Retrieved from https://ui.org.ua/mission/

7. U sviti zapratsiuvvaly shche chotyry ukrainomovni audiohidy – Olena Zelenska [Four more Ukrainian-language audio guides launched worldwide – Olena Zelenska]. (2026). Retrieved from https://www.president.gov.ua/news/u-sviti-zapracyuvali-she-chotiri-ukrayinomovni-audiogidi-ole-99761

8. Zviazok, shcho ne boitsia vidstani: ukrainski kulturni ta tsyfrovi proiekty za kordonom [A connection that fears no distance: Ukrainian cultural and digital projects abroad]. (2026). Retrieved from https://rubryka.com/article/ukrainian-culture-abroad-2/

9. "My vam spivchuvaiemo, ale…". Chomu sud vidkhylyv apeliatsiiu Heraskevycha shchodo "sholoma pamiati" ["We sympathize with you, but…" Why the court rejected Heraskevych's appeal regarding the "helmet of memory"]. (2026). Retrieved from https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c9wnlg2yvdxo

10. Nyshchuk, Ye. (2026). Ofitsiina storinka u Facebook [Official Facebook page]. Retrieved from https://www.facebook.com/Yevhen.Nyschuk/mentions/

11. President of Ukraine. (2026). Ukaz Prezydenta Ukrainy №119/2026 [Decree of the President of Ukraine No. 119/2026]. Kyiv, Ukraine. Retrieved from https://www.president.gov.ua/documents/1192026-58325

12. Clarke, D. (2020). Cultural diplomacy. Oxford Research Encyclopedias: International Studies. Oxford: Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.543

13. Goff, P. M. (2020). Cultural diplomacy. In N. Snow & P. M. Taylor (Eds.), Routledge handbook of public diplomacy (pp. 30–37). London: Routledge.

14. Umińska-Woroniecka, A. (2026). Cultural diplomacy in international relations theory and studies on diplomacy. Retrieved from http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/3008/2698

Cultural diplomacy of Ukraine in conditions of war: institutional mechanisms and public cases of international support

Kostyria Inna Oleksandrivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Department of International Relations
Kyiv National University of Culture and Arts
Yevhena Konovaltsya str., 36,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2654-8472

The relevance of the study is due to the growing role of Ukraine's cultural diplomacy in conditions of full-scale war, when the issues of international support, preservation of national identity, and counteraction to Russian propaganda have acquired existential significance. After February 24, 2022, the cultural dimension of foreign policy has become one of the key tools for forming a positive image of Ukraine and consolidating international solidarity.

The purpose of the article is to study the cultural diplomacy of Ukraine in conditions of war through the analysis of institutional mechanisms of its implementation and public cases of international support. The objectives of the study include a description of the activities of state institutions, primarily the Ukrainian Institute under the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, as well as an analysis of large-scale cultural initiatives and symbolic events that have influenced the international discourse on Ukraine.

The methodological basis of the study is the general scientific methods of analysis, synthesis and generalization, which allowed us to systematize theoretical approaches to understanding cultural diplomacy as a tool of "soft power", as well as analyze specific practices of its implementation during the war period.

As a result of the study, it was established that the cultural diplomacy of Ukraine functions as a complex mechanism of interaction between state institutions, civil society, the diaspora and international partners. The Ukrainian Institute plays a key role in coordinating this activity, which ensures the systematic international promotion of Ukrainian culture. After 2022, there has been a significant expansion of cultural projects abroad (art residencies, audio guides, book initiatives, international forums), which strengthens political and humanitarian support for Ukraine. Cultural diplomacy is an effective tool for forming long-term international relations and bringing about a just peace.

Key words: *cultural diplomacy, public diplomacy, soft power, Russian-Ukrainian war, Ukrainian Institute, international support, national identity, state image.*

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Марчук Наталія Василівна

Вплив реалізації євроінтеграційного курсу на політичні трансформації держав-членів ЄС

УДК 327.39
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.37

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Марчук Наталія Василівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57,
Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0001-7363-1127

У статті запропоновано комплексний підхід до типологізації країн-членів Європейського Союзу, який органічно поєднує два ключові виміри: ретроспективний аналіз траєкторій розвитку держав та регіональний компонент, що враховує геополітичне позиціонування країн у європейському просторі. Такий метод дозволяє більш точно класифікувати держави за характером і глибиною впливу європейської інтеграції на їхні внутрішні трансформації.

Дослідження показало, що для переважної більшості проаналізованих кейсів процес приєднання до ЄС та подальша участь у ньому виступали потужним зовнішнім стимулом і водночас практичним інструментом прискореної демократизації. Європейська інтеграція сприяла суттєвому покращенню ключових індикаторів демократичного врядування, зміцненню верховенства права, підвищенню рівня політичної конкуренції та захисту прав людини. Паралельно відбувалося зростання міжнародної суб'єктності держав: країни отримували ширші можливості для артикуляції власних інтересів на глобальному рівні, активніше впливали на формування спільної зовнішньої політики ЄС та посилювали свою переговорну позицію в міжнародних організаціях.

Встановлено важливу закономірність інституційного розвитку в процесі євроінтеграції: на відміну від поширеної думки про «інституційний бум», розширення ЄС не призводило до масового створення нових політичних інституцій. Натомість основний акцент робився на переосмисленні, наповненні новим змістом, суттєвому розширенні повноважень та адаптації вже існуючих національних інституцій до стандартів і вимог членства в ЄС. Такий підхід дозволяв зберігати певну національну інституційну специфіку, одночасно забезпечуючи сумісність із загальноєвропейськими нормами та практиками.Отримані результати підкреслюють двоїсту природу європейської інтеграції як одночасно трансформаційного та стабілізаційного фактора для країн, що приєднуються до Європейського Союзу.

Ключові слова: *європейська інтеграція, політична система, політичний інститут, демократизація, політична модернізація, інституційний потенціал.*

Вступ. Процес розширення Європейського Союзу перебуває в активній фазі та є одним із центральних питань європейської політики. Це робить аналіз історичного досвіду попередніх хвиль розширення критично важливим для прогнозування траєкторій нинішніх кандидатів. Європейська інтеграція залишається найпотужнішим зовнішнім фактором демократичної трансформації та інституційної модернізації посткомуністичних і поставторитарних суспільств. Дослідження підтверджують, що для більшості країн Центрально-Східної Європи саме вимоги членства в ЄС стали вирішальним стимулом для прискореної демократизації, зміцнення верховенства права, підвищення політичної конкуренції та захисту прав людини. У 2025–2026 роках ми спостерігаємо як позитивні приклади, такі як значний прогрес реформ у кандидатів, так і тривожні тенденції: відступи від демократичних стандартів у деяких державах-членах, зростання євроскептицизму та популізму. Це робить необхідним глибоке осмислення того, як саме інтеграція впливає на внутрішні трансформації в довгостроковій перспективі – чи є ефект стійким, чи можливий регрес після досягнення членства.

Мета статті полягає у розробленні комплексного підходу до типологізації держав-членів Європейський Союз на основі поєднання ретроспективного аналізу траєкторій їхнього розвитку та регіонально-геополітичного виміру, а також у виявленні закономірностей впливу європейської інтеграції на внутрішні політичні та інституційні трансформації держав.

Методи дослідження. Методологічну основу статті становить комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що забезпечують міждисциплінарний характер аналізу. Історико-ретроспективний метод застосовано для дослідження траєкторій політичного та інституційного розвитку держав до та після вступу до ЄС. Порівняльний метод використано для зіставлення досвіду різних груп країн-членів і виявлення спільних та відмінних рис їх трансформацій. Системний підхід дав змогу розглядати європейську інтеграцію як багатовимірний процес, що впливає на політичну, правову та інституційну підсистеми держави. Інституційний аналіз застосовано для оцінки змін у структурі, функціях і повноваженнях національних органів влади в процесі адаптації до норм ЄС.

Результати. Для змістовного і структурованого аналізу євроінтеграційних впливів варто сформулювати підхід до виділення груп країн-членів Європейського Союзу. Зазвичай наукові пошуки орієнтуються на географічне районування Європи, аргументуючи це, у тому числі, й спільністю полі-

тико-історичного шляху розвитку сусідніх держав. Водночас, з огляду на те, що вплив – це процес, пропонується обрати маркером групування досліджуваних країн період їхнього входження до ЄС – від часу формування Союзу до поступового розширення і запровадження критеріїв його географічного розширення. Таким чином, можна виокремити ретроспективу трьох періодів, протягом яких Європейський Союз формувався і приймав нових учасників:

1957–1986 рр. – Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Франція і Німеччина утворюють Європейську економічну спільноту (1957 р.), до якої приєдналися Велика Британія (залишила ЄС у 2020 р.), Данія, Ірландія (1973 р.) та Греція (1981 р.);

1986–1995 рр. – до спільноти увійшли Іспанія і Португалія (1986 р.), Австрія, Фінляндія, Швеція (1995 р.);

2004–2013 рр. – відбувається найчисельніше розширення ЄС: приймають Естонію, Кіпр, Латвію, Литву, Мальту, Польщу, Словаччину, Словенію, Угорщину, Чехію (2004 р.), Болгарію, Румунію (2007 р.), Хорватію (2013 р.).

Запропонований підхід побіжно включає і географічний чинник, зокрема щодо країн Західної Європи, скандинавських країн, країн Центральної і Східної Європи. Та передусім звертаємо увагу на вплив результатів об'єднання на формування подальших вимог до кандидатів на вступ, а головне – на сталість позитивних змін.

Серед країн, які успішно пройшли курс європейської інтеграції, варто виокремити ті, які від початку отримання незалежності трималися проєвропейського курсу. Перш за все, це країни Балтії – Латвія, Литва й Естонія. Існує точка зору, що до Європи балтійські країни «підштовхнув» чинник спільної небезпеки у вигляді радянської окупації (де-факто, вона тривала до моменту виведення російських військ з Литви (1993 р.), Латвії та Естонії (1994 р.)), а ставши на шлях євроінтеграції, усі три країни поглибили взаємні зв'язки в регіоні. Акцентуємо той факт, що на початку 1990-х років співпраця між трьома державами була не тісною, товарообіг – мінімальним, через що виникали сумніви, що спільність регіону стане рушієм швидкої реалізації плану дій щодо членства в ЄС. Відтак саме чинник європейської інтеграції (а за іншою точкою зору, європейський тиск щодо поглиблення комунікацій і співпраці між балтійськими країнами) синхронізував політичні трансформації у Латвії, Литві та Естонії [7].

З 1995 р. (з моменту підписання угод про асоціацію (Європейських угод) між Євросоюзом і трьома балтійськими державами.) ЄС розробив для країн Балтії багаторічні індикативні програми [9], які визначають пріоритети для кожної з трьох держав і передбачають фінансування галузевого розвитку (екологія, інфраструктура, енергетика, сільське господарство) для подальшої інтеграції цих галузей у загальну європейську систему. Якщо перше десятиліття активної євроінтеграції було присвячено нарощуванню економічних показників, фінансовому зростанню та адаптації економіки країн Балтії до специфіки діяльності європейських інституцій, то останні роки перед вступом до ЄС були орієнтовані на закріпленні необхідних змін у законодавстві, передусім щодо децентралізації економіки, подолання корупційних ризиків та загроз тінізації економіки.

Країни Балтії продемонстрували переважання інституціональних над інституційними змінами. Політичні системи змінювалися, інкорпоруючи законодавчі новели у діяльність існуючих політичних інститутів. Передусім ідеться про приведення національного законодавства у відповідність до законодавства ЄС (acquis communautaire), що включало реформи в економічній, екологічній, соціальній та інших сферах (було запроваджено нові закони щодо ринку праці, захисту довкілля, прав споживачів і регулювання бізнесу).

Ще одна група країн, яка обґрунтовано викликає дослідницький інтерес у контексті їхньої євроінтеграції, це Вишеградська четвірка – Чехія, Словаччина, Польща і Угорщина, які стали повноправними членами ЄС у 2004 р. Попри синхронний вступ до Євросоюзу країни об'єднання мали різні стартові показники щодо імплементації європейських норм та різний подальший ступінь внутрішньоєвропейської співпраці. Узагальнюючи, викажемо припущення, що для частини країн Вишеградської групи євроінтеграція була навздогінною, а для частини – випереджаючою.

Євроінтеграційний поступ країн Вишеградської групи був зумовлений, у тому числі, діяльністю неурядових інституцій, які на тлі розбудови глобального громадянського суспільства впливали як на реформи і контроль за їх перебігом, так і на трансформацію громадської думки стосовно зовнішніх орієнтацій держав. Це дозволяло мінімізувати впливи суперечливої політичної риторики щодо ЄС. У підсумку всі чотири країни Вишеградської групи адаптували своє законодавство до стандартів ЄС через впровадження acquis communautaire, а проєвропейська політика стала центральним елементом у програмах провідних політичних партій, особливо до вступу в ЄС. Участь у європейських програмах і фондах посилила відповідальність політиків перед виборцями, оскільки і європейські моніторингові інституції, і громадськість спостерігали за використанням коштів Євросоюзу. Викликами для нових держав-членів стало питання суверенності у деяких економічних сферах, що призвело до дискусій щодо тиску ЄС при ухваленні спільних рішень і позицій, наприклад про санкції проти російської федерації після розпочатої нею повномасштабної війни проти України. Дослідники вважають, що приєднання до ЄС постсоціалістичних країни

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

Центральної та Східної Європи супроводжувалося значною кількістю складних викликів та реформ, схожість з якими спостерігається зараз у країнах Асоційованого тріо – Україна, Молдова та Грузія – які здійснюють кроки до інтеграції з ЄС [3].

Показово відмінною є специфіка євроінтеграції іншої групи країн-сусідів, а саме скандинавської «трійці» Данії, Фінляндії та Швеції. Данія приєдналася до ЄС під час першого розширення ЄЕС у 1973 р. (разом із Великою Британією та Ірландією), намагаючись таким чином зберегти економічні зв'язки з важливим торговим партнером Великою Британією. Винятковість євроінтеграції Данії полягає у її відмові від євро, спільної європейської політики щодо громадянства, поліції та правосуддя (так звані «данські винятки» або право неучасті). Країна зберегла інституційний ландшафт політичної системи, усталені норми законодавства. У 2015 р. данці на референдумі висловилися проти ухвалення законодавства ЄС про тіснішу внутрішню міжкордонну співпрацю й інші правила, передбачені нормами Союзу [1]. Водночас на тлі повномасштабної російсько-української війни на референдумі 2022 р. громадяни Данії підтримання приєднання до оборонної політики ЄС [2]. Євроінтеграція Данії – це її шлях до гармонійного існування, співпраці та розвитку в Європі – не в політичному об'єднанні, а географічній спільноті держав, серед яких Данія стабільно утримує лідируючі позиції у верифікованих рейтингах безпечних, конкурентоспроможних, щасливих, соціально мобільних країн.

У 1995 р. під час четвертого розширення ЄС до Союзу приєдналися Швеція і Фінляндія – єдина скандинавська країна, яка увійшла до єврозони. Стабільно функціонуючі політичні системи обох держав не зазнали особливого впливу євроінтеграції, але й не потребували його. Обидві держави на початку свого членства мали спільні інтереси у питаннях прав людини, кліматичних змін, інновацій тощо. Однак близькість російського кордону зумовила посилення уваги Фінляндії до питань безпеки. Країна співпрацює у рамках таких ініціатив, як PESCO, бере участь у миротворчих операціях ЄС, а Гельсінкі є домом для Центру передового досвіду ЄС і НАТО з протидії гібридним загрозам (European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats).

Ключовою перевагою успішної європейської інтеграції Данії, Фінляндії і Швеції вважаємо доступ до платформи для розширення свого впливу на міжнародній арені через спільну зовнішню політику ЄС. Євроінтеграція для скандинавських країн (навіть для тих, хто відмовився від неї – Норвегії, Ісландії) уособлює додаткові можливості для поглиблення співпраці як в регіоні, так і глобально на європейській арені, передусім у форматі ринку і дипломатичного майданчику, де спільні точки зору, пріоритети, інтереси та потреби можна озвучувати і адвокатувати.

Порівнюючи український шлях євроінтеграції з досвідом сусідів, не варто ігнорувати більш складні кейси, одним із носіїв якого є Греція – країна, яка у 1981 р. стала десятим членом ще Європейської економічної спільноти, чий вибір носив не лише економічний і політичний, але й культурно-цивілізаційний характер. Саме на прикладі Греції можна простежити трансформації і політичної системи, і політичного режиму, зумовлені не в останню чергу європейським вибором країни. Свого часу Греція стала першою державою, яка уклала угоду про асоціацію з Європейським економічним співтовариством (1961 р.) і почала зближення економічних та соціальних стандартів. Протягом 1967-1974 рр. через військову хунту і відмову керівництва країни від демократичних стандартів урядування дію угоди було призупинено. Після падіння режиму «чорних полковників» і відновлення демократичного режиму Греція у 1975 р. офіційно подала заявку на вступ до ЄЕС, розглядаючи його як спосіб закріплення демократії, економічної стабільності та підвищення міжнародного престижу. У перше десятиліття членства у ЄЕС завдяки фінансовій підтримці через європейські структурні фонди Греція отримувала значну фінансову допомогу для модернізації інфраструктури, сільського господарства та промисловості, що дозволило поступово подолати економічну відсталість, високу інфляцію та бюджетний дефіцит. У 1992 р. Греція підписала Маастрихтський договір, а у 2001 р. вступила до єврозони. У 2009 р. країна опинилася в центрі боргової кризи, що викликало масштабну політичну та економічну нестабільність [5]. Однак ЄС разом із Міжнародним валютним фондом надали країні кілька пакетів фінансової допомоги в обмін на проведення суворих економічних реформ. Їхня незавершеність і нашарування наслідків глобальних криз в економіці призвели до залежності Греції від іноземних інвестицій та європейської підтримки. Попри це країна бере активну участь у розв'язанні питань міграції, енергетичної політики та регіональної безпеки.

Європейська інтеграція Іспанії та Португалії, яка успішно завершилася у 1986 р. вступом обох країн до ЄС, має багато спільних рис: передумовою вступу до Євросоюзу був шлях демократизації суспільно-політичних відносин і перехід від авторитарних режимів до демократичних систем у 1974-1975 рр.; вирішальною для модернізації економік була участь у структурних фондах ЄС; обидві країни комплексно сприймали європейську інтеграцію і стали членами єврозони у 1999 р., що сприяло фінансовій інтеграції з Євросоюзом. Відмінності ж зумовлені історичними особливостями, специфікою політичних трансформацій – на відміну від Іспанії, Португалія має більш однорідну національну структуру і виправдано більш централізовану владу, що спростило демократичні реформи. Натомість Іспа-

нія була і залишається економічно розвиненішою, ніж Португалія, на момент вступу до ЄЕС, що дало їй кращі стартові позиції для адаптації до європейських стандартів. Ця тенденція зберігається до сьогодні – за показниками рівня ВВП Іспанія протягом останніх п'яти років утримується у першій 20-ці країн світу, Португалія «мігрує» у межах 45-55-ї позицій [6].

У 2004 р. – період наймасштабнішого розширення Європейського Союзу – свій євроінтеграційний шлях завершила Республіка Кіпр. Її інтеграція була відмінною через нерозв'язану проблему поділу острова Кіпр із самопроголошеною Турецькою Республікою Північного Кіпру (ТРПК). Як колишня британська колонія, Кіпр має тісні зв'язки з Європою, включаючи правову систему, яка частково ґрунтується на англійському загальному праві. Хоча увесь Кіпр формально вважається частиною ЄС, європейське законодавство не застосовується на території, контрольованій ТРПК. Відтак членство Кіпру в Євросоюзі не стимулювало об'єднання острова, але дозволило країні стати важливим гравцем у Східному Середземномор'ї, особливо у питаннях енергетики та морської безпеки. Участь в ЄС сприяла модернізації законодавства, захисту прав людини та посиленню демократичних інституцій, спрощенню контактів між грецькою і турецькою громадами, що посилює міжетнічні зв'язки. Водночас, успіх кіпрської євроінтеграції залишається чинником суперечностей у відносинах Туреччини і ЄС.

Спільна тенденція для більшості країн-членів ЄС на етапі їхнього наближення до необхідних показників для вступу полягає у покращенні чинних політичних інституцій через їх наповнення додатковими функціями або розширенняя існуючих. Тобто інституційний розвиток не обмежується суто створенням політичних інститутів, які б відповідали критеріям вступу до Євросоюзу, а передбачає, перш за все, формування інституційної стійкості.

У Пакеті розширення 2023 року Єврокомісія рекомендувала розпочати переговори про вступ з Україною та Молдовою, а також надати Грузії статус країни-кандидата за умови виконання нею певних кроків. [4] У першій половині 2026 року дискусія навколо розширення European Union щодо Східного партнерства залишається в центрі політичної уваги. Хоча Україна та Молдова уже мають статус кандидатів на членство й офіційно розпочали переговорний процес з ЄС, питання термінів їхнього вступу зберігає політичну невизначеність. Деякі європейські високопосадовці попереджають про реалістичність чи нереалістичність вступу України до ЄС у 2027 році, підкреслюючи необхідність глибоких реформ і дотримання стандартів, що вимірюються в ході переговорів.[8]

Висновки. До початку активної євроінтеграції демократизація сприймалася як внутрішньо зумовлений процес, похідний від вибору загального вектору державного розвитку. Дослідження підтвердило, що для більшості країн вступ до ЄС став не лише стратегічною зовнішньополітичною метою, а й потужним каталізатором системних змін. Процес приєднання та подальше членство сприяли зміцненню демократичних інститутів, утвердженню принципу верховенства права, підвищенню стандартів захисту прав людини та розвитку політичної конкуренції. Водночас інтеграція посилила міжнародну суб'єктність держав-членів, розширивши їхні можливості впливати на формування спільної політики ЄС та брати активнішу участь у глобальних процесах. У результаті досліджень інституціональних, інституційних та інших змін у країнах-членах Європейського Союзу з'ясовано, що євроінтеграція виявилася ключовим чинником екзогенного впливу на модернізацію політичних відносин всередині країн Європи. У подальшому ж поглиблення інтеграції до європейської спільноти стало виконувати своєрідну «дисциплінуючу функцію», коли одночасно із модернізацією чинних політичних інститутів відбувалася їхня адаптація до функціоналу і принципів врядування в ЄС, що не дозволяло втратити попередні здобутки реформ і закладало підвалини стійкої інфраструктури демократичного політичного режиму. Отримані результати дають підстави стверджувати, що європейська інтеграція має подвійний характер: вона виступає як трансформаційний механізм глибоких політико-інституційних змін і водночас як стабілізаційний чинник, що сприяє консолідації демократичних режимів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Данія на референдумі відмовилась від правил ЄС внутрішньої політики. *BBC News.* 2015. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2015/12/151204_vc_denmark_vote

2. Референдум: данці «за» приєднання до оборонної політики ЄС. *Deutsche Welle*. 2022. URL: https://www.dw.com/uk/dantsi-na-referendumi-proholosuvaly-za-pryiednannia-do-oboronnoi-polityky-yes/a-62004859

3. Сізокрилов, М.В. П'яте та шосте розширення ЄС: уроки для країн Асоційованого тріо. *Політичне життя.* (Січ 2026), 135–144. DOI: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.4.19.

4. Україна, Молдова та Грузія. Пакет розширення ЄС 2025 https://euneighbourseast.eu/uk/enlargement/

5. Greece's course in the EU. Greece Ministry of Foreign Affairs. URL: https://www.mfa.gr/en/foreign-policy/greece-in-the-eu/greeces-course-in-the-eu/

6. Gross domestic product. World Bank. URL: https://datacatalogfiles.worldbank.org/

7. Ozolina Z. The Impact of the European Union on Baltic Co-operation. Latvian Institute of International Affairs. 1999. № 4. URL: https://ciaotest.cc.columbia.edu/wps/ozz01/

8. Ukraine. Membership status: candidate country https://enlargement.ec.europa.eu/countries/ukraine_en?utm_source

9. Westin A.-M. The Baltic Countries and Accession to the European Union. *International Monetary Fund*. 1998. URL: https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781557757388/ch07.xml

10. 15 years on: How are Bulgaria and Romania doing in EU. 2022. https://euobserver.com/103477/15-years-on-how-are-bulgaria-and-romania-doing-in-the-eu/

REFERENCES:

1. Daniia na referendumi vidmovylas vid pravyl YeS vnutrishnoi polityky [Denmark rejected EU internal policy rules in a referendum]. (2015). BBC News. London (UK): BBC [in Ukrainian]. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2015/12/151204_vc_denmark_vote

2. Referendum: dantsi «za» pryiednannia do oboronnoi polityky YeS [Referendum: Danes voted in favour of joining the EU defence policy]. (2022). Deutsche Welle. Bonn (Germany): Deutsche Welle [in Ukrainian]. URL: https://www.dw.com/uk/dantsi-na-referendumi-proholosuvaly-za-pryiednannia-do-oboronnoi-polityky-yes/a-62004859

3. Sizokrylov, M.V. (2026). Piate ta shoste rozshyrennia YeS: uroky dlia krain Asotsiiovanoho trio [The fifth and sixth EU enlargements: lessons for the Associated Trio countries]. Politychne zhyttia. Sloviansk (Ukraine): DonNU, pp. 135–144. DOI: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.4.19 [in Ukrainian].

4. Ukraina, Moldova ta Hruziia. Paket rozshyrennia YeS 2025 [Ukraine, Moldova and Georgia. EU Enlargement Package 2025]. (2025). Brussels (Belgium): European Commission [in Ukrainian]. URL: https://euneighbourseast.eu/uk/enlargement/

5. Greece's course in the EU [Course of Greece in the European Union]. (n.d.). Athens (Greece): Greece Ministry of Foreign Affairs [in English]. URL: https://www.mfa.gr/en/foreign-policy/greece-in-the-eu/greeces-course-in-the-eu/

6. Gross domestic product [Gross domestic product]. (n.d.). Washington (US): World Bank [in English]. URL: https://datacatalogfiles.worldbank.org/

7. Ozolina, Z. (1999). The Impact of the European Union on Baltic Co-operation [The impact of the European Union on Baltic cooperation]. Latvian Institute of International Affairs, no. 4. Riga (Latvia): Latvian Institute of International Affairs [in English]. URL: https://ciaotest.cc.columbia.edu/wps/ozz01/

8. Ukraine. Membership status: candidate country Brussels (Belgium): European Commission [in English]. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/countries/ukraine_en

9. Westin, A.-M. (1998). The Baltic Countries and Accession to the European Union [The Baltic countries and accession to the European Union]. Washington (US): International Monetary Fund [in English]. URL: https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781557757388/ch07.xml

10. 15 years on: How are Bulgaria and Romania doing in EU [15 years on: How are Bulgaria and Romania doing in the EU]. (2022). Brussels (Belgium): EUobserver [in English]. URL: https://euobserver.com/103477/15-years-on-how-are-bulgaria-and-romania-doing-in-the-eu/

The impact of the implementation of the European integration course on the political transformations of EU member states

Marchuk Nataliya Vasylivna

Ph.D in Political Sciences,
Associate Professor at the Department of Journalism
Vasyl Stefanyk Carpathian National University
Shevchenka str., 57,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7363-1127

The article proposes a comprehensive approach to the typologization of member states of the European Union, organically combining two key dimensions: a retrospective analysis of states' development trajectories and a regional component that takes into account their geopolitical positioning within the European space. This method makes it possible to classify states more accurately according to the nature and depth of the impact of European integration on their internal transformations.

The study demonstrates that for the overwhelming majority of the analyzed cases, the process of accession to the EU and subsequent membership acted as a powerful external stimulus and, at the same time, as a practical instrument of accelerated democratization. European integration contributed to significant improvements in key indicators of democratic governance, strengthening the rule of law, increasing the level of political competition, and enhancing the protection of human rights. At the same time, the international agency of states expanded: countries gained broader opportunities to articulate their interests at the global level, exerted greater influence on shaping the EU's common foreign policy, and strengthened their negotiating positions within international organizations.

An important pattern of institutional development in the process of European integration has been identified: contrary to the widespread assumption of an "institutional boom," EU enlargement did not lead to the creation of numerous new political institutions. Instead, the main emphasis was placed on rethinking, redefining, substantially expanding the competences of, and adapting existing national institutions to the standards and requirements of EU membership. This approach made it possible to preserve a certain degree of national institutional specificity while simultaneously ensuring compatibility with European norms and practices. The results highlight the dual nature of European integration as both a transformative and a stabilizing factor for countries acceding to the European Union.

Key words: *European integration, political system, political institution, democratization, political modernization, institutional potential.*

Дата першого надходження статті до видання: 12.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Мусієнко В'ячеслав Ігорович

Енергетична геополітика Туреччини між ЄС і Близьким Сходом

УДК 327(560:4-672ЄС:5-15)]:339.9:351.824.11
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.38

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Мусієнко В'ячеслав Ігорович
аспірант
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Юрія Іллієнка, 36/1, Київ, Україна
ORCID: 0009-0002-4523-935X

Актуальність проблеми пов'язана з питанням енергетичної безпеки, що стало одним із нових геополітичних викликів для кожної з країн на світовій арені. Країни, що географічно відіграють транзитну роль, одна за одною почали реалізовувати політику на створення енергетичного хабу. Туреччина,як одна з таких країн, також поставила собі за завдання стати країною-енергетичним хабом і для досягнення цього почала, окрім покращення та розбудови енергетичної інфраструктури, використовувати зовнішньополітичний інструмент для створення відповідного середовища з метою досягнення своєї цілі.
Метою статті є дослідити трансформацію зовнішньополітичних підходів Туреччини щодо країн Європейського Союзу та Близького Сходу в контексті формування енергетичного хабу як інструмента посилення її регіонального та глобального впливу. У межах дослідження особлива увага приділяється з'ясуванню ролі енергетичного чинника як складової зовнішньополітичного інструментарію країни, а також аналізу застосування Туреччиною механізмів енергетичної дипломатії, балансування та багатовекторності у взаємодії з ключовими акторами цих регіонів.
Методи: Для проведення даного дослідження було залучено ряд загальнонаукових та спеціальних методів. У межах дослідження були використані наступні методи: контент-аналіз, case-study,, історико- генетичний метод. Контент-аналіз дав змогу опрацювати та порівняти, як завдання створення енергетичного хабу було трансформовано та відображено у зовнішньополітичних стратегіях Туреччини в різні періоди та яку роль це питання грає у них зараз. За допомогою case-study було проаналізовано як до кожної країни або групи країн Туреччина використовувала унікальний інструментарій своєї зовнішньої політики для отримання максимальної користі в рамках її стратегічного завдання. Історико-генетичний метод дозволило простежити динаміку змін щодо формування зовнішньої політики Туреччини під тиском важливості енергетичної складової.
Ключові слова: *зовнішня політика Туреччини, енергетична безпека, ЄС, Близький Схід, TAP, TANAP, Вертикальний газовий коридор, міжнародні відносини.*

Вступ. Питання енергетичної незалежності наразі вийшло за рамки внутрішньополітичного питання кожної окремої держави, а зайняло своє окреме місце в питанні дієвого інструментарію ведення зовнішньої політики. Звичайно, це питання ще досі має важливий економічний аспект, але з кожним новим роком можна помітити, що питання успішного ведення енергетичної дипломатії стає головним геополітичним завданням, особливо для країн, що мають унікально важливе географічне положення та завдяки ньому виконують важливу транзитну місію або прагнуть стати енергетичним хабом.

Серед таких країн є і Туреччина, яка одним із своїх зовнішньополітичних пріоритетів поставила завдання стати енергетичним хабом і це є цілком зрозумілим і логічним кроком, зважаючи на геополітичне середовище та контекст. Для Туреччини це є і засобом як для покращення відносин з країнами-експортерами природнього газу Близького Сходу, так і отримати важіль впливу на країни ЄС, які готові йти на зближення для зменшення ціни газу, який вони імпортують з Туреччини. Така ситуація стала можлива, оскільки через російську агресію проти України та розв'язану війну країни ЄС почали в екстреному порядку шукати заміну російським енергоресурсам по світу і найбільш прийнятним стало закупати газ в країн Південного Кавказу та Близького Сходу через його привабливу ціну та об'єми, які можна імпортувати. Так, згідно з політикою REPower, країни ЄС хочуть позбутись будь-якої залежності від російських енергоносіїв до 2027 року, що є дуже амбітною ціллю.

Розуміючи це, Туреччина стала активно розбудовувати свою критичну енергетичну інфраструктуру, щоб посилити свою роль для здійснення газового транзиту. Особливо це стосується розбудови газових інтерконекторів та СПГ-термінали, які дають змогу Туреччині закуповувати газ в відалених країнах та проводити регазифікацію і зберігати газ у його природному стані в резервуарах, щоб у подальшому здійснювати експорт в країни ЄС в часи найбільшої потреби.

З новою політикою проактивності Туреччини, її головним завданням стало покращити економічну ситуацію з якою наразі зіткнулась країна. Зокрема щодо цього завдання було нагалошено на одному із виступів Міністра закордонних справ Туреччини Хакана Фідана, яке загально він описав як виведення країни в десятку найкращих економік світу. Для досягнення цього успіху розбудова та експорт природного газу Трансанатолійським газопровідом (TANAP) та Транскаспійським східно-західним середнім коридором, які є найзручнішими

та найнадійнішими маршрутами в галузі енергетики та транспорту, виконують найкращу роль у якості інструмента економічного розвитку. Тому важливо, окрім розбудови інфраструктури налагоджувати відносини як з країнами ЄС та країнами експортерами природних ресурсів Близького Сходу, а також зовнішніми потужними гравцями, які впливають на енергетичний ринок, що і було досліджено в рамках написання цієї статті.

Мета дослідження. Стаття націлена на дослідження зовнішньої політики Туреччини щодо країн ЄС та Близького Сходу в контексті створення енергетичного хабу. Важливим елементом дослідження є виявлення інструментарію зовнішньої політики, що використовується Туреччиною для досягнення згаданого завдання.

Методи дослідження. Для проведення даного дослідження було залучено ряд загальнонаукових та спеціальних методів. У межах дослідження були використані наступні методи контент-аналіз, case-study, історико-генетичний метод.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі роль Туреччини в енергетичній політиці щодо країн ЄС та Близького Сходу розглядається переважно крізь призму поєднання геополітичних амбіцій, питань енергетичної безпеки та зовнішньополітичного позиціонування між Європейським Союзом і Близьким Сходом. Дослідження, присвячені енергетичній стратегії Туреччини, підкреслюють, що енергетика стала для Анкари одним із ключових інструментів реалізації зовнішньої політики та посилення її міжнародного впливу. Зокрема, у працях, опублікованих у Mediterranean Politics, наголошується, що прагнення Туреччини перетворитися з транзитної держави на повноцінний енергетичний хаб є складовою ширшої стратегії підвищення її геополітичної автономії у відносинах з ЄС та регіональними акторами Близького Сходу. Зокрема Уммід Шокрі у своїй роботі «Geopolitics and aspirations for sustainability: Turkey's emergence as an energy hub» [1] , Джейда Безен-Баламір та Расім Кошкун у своїй роботі «Turkey's role as a transit and energy hub» [7], звертають увагу на те, що участь Туреччини в масштабних інфраструктурних проєктах, зокрема Південному газовому коридорі, дозволяє їй не лише забезпечувати власну енергетичну безпеку, а й формувати нові важелі впливу на європейські енергетичні ринки.

Окремий блок літератури розглядає Туреччину як «середню державу», яка змушена балансувати між імпортною залежністю від викопних енергоресурсів та необхідністю адаптації до глобального енергетичного переходу. У цьому контексті наголошується, що розвиток газової інфраструктури – зокрема проєктів TANAP, TurkStream і LNG-терміналів – не суперечить курсу на відновлювану енергетику, а доповнює його, забезпечуючи стабільність енергопостачання та посилюючи регіональну роль Туреччини. Такі дослідження підкреслюють, що газ залишається ключовим перехідним ресурсом, а участь Анкари в Південному газовому коридорі розглядається як стратегічно важлива як для Туреччини, так і для Європейського Союзу в контексті диверсифікації джерел постачання та зменшення залежності від російського газу.

Водночас праці «Turkey's reconciliation efforts in the Middle East: Ambitions and constraints in a changing regional order» [4] та «Azerbaijan and Türkiye sign energy contract»[5] акцентує увагу на взаємозв'язку енергетичної дипломатії Туреччини з її політикою на Близькому Сході. Посилення співпраці з Азербайджаном, країнами Каспійського регіону та Близького Сходу в газовій сфері розглядається як елемент ширшої стратегії регіонального лідерства та відновлення впливу Анкари після періодів напруженості у відносинах із сусідніми державами. Таким чином, наявна література свідчить, що роль Туреччини як газового хабу в межах Південного газового коридору виходить за межі суто економічного або технічного виміру та безпосередньо пов'язана з трансформацією її зовнішньої політики щодо ЄС і Близького Сходу.

Результати. Перш за все, досліджуючи тематику статті, варто звернутись до теоретичного аналізу міжнародних відносин, енергетику як важливий важіль впливу доцільно розглядати в межах неореалістичного підходу, який фокусується на структурних обмеженнях міжнародної системи та розподілі потужностей між державами. На відміну від класичного реалізму, неореалізм пояснює поведінку держав не стільки через природу політичних еліт, скільки через тиск анархічної міжнародної системи, у якій держави змушені адаптувати свої стратегії з метою забезпечення виживання та підвищення власної відносної спроможності.

У цьому контексті енергетика виступає як структурний чинник, що безпосередньо впливає на позицію держави в системі міжнародних відносин. Контроль над енергетичними потоками, транзитною інфраструктурою та механізмами диверсифікації постачань дозволяє державам посилювати свою автономію, зменшувати вразливість до зовнішнього тиску та водночас створювати залежності інших акторів. З точки зору неореалізму, ключовим є не абсолютний економічний зиск, а саме відносна перевага, яку держава отримує у порівнянні з іншими учасниками системи.

Показовим прикладом реалізації неореалістичної логіки в енергетичній політиці є Туреччина, яка в умовах трансформації регіонального балансу сил намагається конвертувати своє географічне положення у структурну перевагу. Розташовуючись на перетині енергетичних маршрутів між Каспійським регіоном, Близьким Сходом та Європейським Союзом, Туреччина послідовно вибудовує стратегію

позиціонування себе не лише як транзитної держави, а як повноцінного енергетичного хабу з елементами регуляторного впливу [8].

Туреччина зі своїм географічним розташуванням завжди відігравала важливу роль пасивної транзитної країни через яку проходили основні енергетичні маршрути. Після краху біполярної системи та приходу до влади ПСР, Туреччина почала переглядати свою роль з пасивної транзитної країни до становлення проактивного гравця, що виконує роль енергетичного хабу. Тому, одним із важливих компонентів своєї зовнішньої політики вважає головним елементом введення ефективної енергетичної дипломатії. Вивчаючи основні стратегічні документи Туреччини, можна спостерігати важливість питання підтримки енергетичної безпеки країни та розбудову стійких відносин в сфері енергетики. [2]

Важливим елементом цього стала диверсифікація енергетичних ресурсів та маршрутів їх постачання. У цьому контексті завдяки реалізованим проєктам країна отримала розгалужену систему транспортування природного газу, п'ять терміналів імпорту зрідженого природного газу (далі – ЗПГ) та потужну інфраструктуру відновлюваної енергетики. Завдяки цій сильній інфраструктурі держава стала впливовим гравцем у сфері енергетики як з точки зору постачання, так і споживання [1].

Туреччина активно будує газові маршрути через свою країну. Після побудови газопроводу Баку–Тбілісі–Ерзурум, ще одним ключовим компонентом Південного газового коридору став газопровід TANAP, через який азербайджанський природний газ постачається до Туреччини та Європи. Газопровід «Турецький потік» також забезпечує безперервне постачання російського газу як для Туреччини, так і до європейських споживачів. Оновлена стратегія зовнішньої політики зазначено, що ці маршрути й надалі залишаються найбільш економічними та безпечними маршрутами транспортування енергетичних ресурсів Каспійського басейну, Східного Середземномор'я та Близького Сходу на світові ринки.

В рамках стратегії зовнішньої політики відновлювані джерела енергії, які відіграють важливу роль у диверсифікації турецьких енергетичних ресурсів, які становлять 59 % встановленої потужності. Маючи 67 ГВт встановленої потужності відновлюваної енергетики, Туреччина посідає 11-те місце у світі та 5-те в Європі. У цій сфері інвестиції триватимуть без уповільнення, з метою збільшення встановлених потужностей вітрової та сонячної енергетики в чотири рази – з 30 ГВт до 120 ГВт до 2035 року [1].

Для досягнення таких амбітних планів Туреччина активізує політику з країнами як експортерами енергоносіїв в Європі так і з різними постачальниками для диверсифікації джерел надходження цих ресурсів. Туреччина в міжнародних відносинах збергати принцип "гнучкості" для досягнення найбільш вигідних для себе економічних умов. В 2025 році Туреччина досить гарно поглиблювала відносини з рф, Азербайджаном та Іраном для отримання найбільш цікавих пропозицій для себе [7].

Завдяки цій ролі, Туреччина змогла нормалізувати відносини з Єгиптом та ОАЕ, почалась комунікація з Саудівською Аравією та покращились відносини з Катаром та Ізраїлем, хоча покращення з останнім змінилось на протилежне після війни в Секторі Газа [4].

В ситуації з Єгиптом, то після боротьби з "Братами-мусульманами" в Єгипті, регіональногому союзникау Туреччини, країна почала кампанію проти президента Абделя Фаттаха ас-Сісі. Ердоган проводив паралелі між турецькою опозицією та єгипетським президентом, подаючи обох як маріонеток глобальної змови проти ісламських політичних рухів [4].

У міру повного краху двосторонніх відносин основними предметами занепокоєння для єгипетської сторони стали підтримка Туреччиною членів «Братів-мусульман» і її військова присутність у Лівії, тоді як Анкара була стурбована власним виключенням зі Східносередземноморського газового форуму (EMGF), організованого в Каїрі [2].

Процес нормалізації був складний, але почав набирати оберти з 2021 року. З метою стимулювання подальшого діалогу Туреччина вдалася до низки символічних і політично чутливих кроків, зокрема до тиску на єгипетські опозиційні медіа, що базувалися в Стамбулі, з вимогою пом'якшити або припинити критику режиму Абделя Фаттаха ас-Сісі. Ці дії стали важливим сигналом для Каїра щодо готовності Анкари скоригувати свою попередню ідеологічно вмотивовану політику на користь прагматичного підходу. Саме такі поступки сприяли відновленню процесу нормалізації, який у квітні 2022 року вилився в призначення Туреччиною посла у статусі повіреного у справах у Каїрі, а вже в червні того ж року – у перший за дев'ять років візит турецького міністра до Єгипту [3].

Вже в 2022 році за посередництва еміра Катару Таміма бін Хамада Аль Тані відбулась зустріч двох лідерів Раджепа Таїпа Ердогана та Абделя Фаттаха ас-Сісі. Єгипет і Туреччина досягли повної дипломатичної нормалізації, однак розбіжності щодо Лівії та Східного Середземномор'я зберігаються.

Стратегічні зв'язки з Катаром посилились, оскільки ЄС в рамках своєї політики REPower уклала договір про закупку зрідженого газу з Катару. Цей газ ЄС зможе отримати лише через турецьку газову інфраструктуру.

Паралельно у відносинах з ЄС Туреччина може використовувати питання енергетичного хабу як можливий інструмент протистояти антитурецькій опозиції, що загалом активно підтримується з боку Кіпру та Греції через ситуацію з північною частиною

Кіпру та отримувати певні політичні переваги від своєї ролі.

Також цей інструмент дає можливість Туреччині впливати та просувати свої ідеї щодо безпекової ситуації у Східному Середземномор'ї, зокрема це стосується Турецького бачення у Лівії та більш широкого порядку денного в країнах Північної Африки.

Висновки. Створення газового хабу в Туреччині є потенційно реалістичною та досяжною метою у середньостроковій перспективі, оскільки ця ініціатива відповідає сучасним глобальним геополітичним та енергетичним викликам. Зростаюча фрагментація світового енергетичного ринку, прагнення Європейського Союзу до диверсифікації джерел постачання газу та зменшення залежності від окремих постачальників створюють сприятливе середовище для реалізації турецької стратегії.

Для ЄС розвиток газового хабу в Туреччині відкриває можливість часткового покриття власних енергетичних потреб шляхом укладання довгострокових і взаємовигідних контрактів на постачання газу через Південний газовий коридор до країн Південної та Східної Європи. Для країн Близького Сходу та Азербайджану Туреччина виступає привабливим партнером, здатним закуповувати значні обсяги природного газу, забезпечувати його стандартизацію та перепродаж відповідно до регуляторних вимог і норм енергетичного ринку ЄС.

Для самої Туреччини формування газового хабу є інструментом економічного зростання та розвитку енергетичної інфраструктури за умови стабільного попиту на транзит і торгівлю газом. Водночас це створює політично значущий важіль впливу як на держави-експортери (зокрема США, Азербайджан і країни Близького Сходу), так і на країни ЄС, які імпортують газ через турецьку територію, посилюючи регіональну та потенційно глобальну роль Анкари в енергетичній архітектурі.

Отже, питання розвитку енергетичного хабу не є окремим елементом політики Туреччини, воно тісно вплетене в загальну зовнішньополітичну стратегію країни та займає вагоме місце серед пріоритетних напрямів, які країна розвиває в рамках своєї зовнішньополітичної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Shokri U. Geopolitics and aspirations for sustainability: Turkey's emergence as an energy hub. Mediterranean Politics. Wiley, 2025.

2. Tuyloglu Y. Turkey's balancing of renewables and security: A middle power in energy transition. British International Studies Association (BISA), Environment and Climate Politics Working Group, 2025.

3. Energy hub: A new door opens for Türkiye. Daily Sabah. 2025.

4. Çevik S. Turkey's reconciliation efforts in the Middle East: Ambitions and constraints in a changing regional order (SWP Research Paper 15). Berlin : Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), 2024.

5. Shahbazov F. Azerbaijan and Türkiye sign energy contract. Jamestown Foundation. 28 January 2026.

6. Stern J. Globalization and energy security (Vol. 3.1). ICAAP.

7. Bezen-Balamir C., Coşkun R. Turkey's role as a transit and energy hub. Turkish Policy Quarterly. 2025. Vol. 9. No. 2.

8. T.C. Dışişleri Bakanlığı. Belirsizlikler çağında kararlı ve güçlü Türk dış politikası: Dışişleri Bakanlığı'nın 2025 mali yılı bütçe teklifi'nin Plan ve Bütçe Komisyonu'na sunulması vesilesiyle hazırlanan kitapçık. Ankara : T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024.

Turkey's energy geopolitics between the EU and the Middle East

Musiienko Viacheslav Ihorovych

Postgraduate Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Yurii Illienko str., 36/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0002-4523-935X

The relevance of the issue is linked to energy security, which has emerged as one of the new geopolitical challenges for states in the international arena. Countries that geographically perform a transit role have increasingly declared policies aimed at establishing energy hubs. Turkey, as one of these states, has likewise set the objective of becoming an energy hub. To achieve this goal, in addition to upgrading and expanding its energy infrastructure, it has actively employed foreign policy instruments to create a favorable external environment conducive to fulfilling this ambition.

The purpose of this article is to examine the transformation of Turkey's foreign policy approaches toward the European Union and the Middle East in the context of developing an energy hub as a tool for strengthening its regional and global influence. The study pays particular attention to identifying the role of the energy factor as a component of the country's foreign policy toolkit, as well as analyzing Turkey's use of energy diplomacy, balancing strategies, and multi-vector foreign policy in its interactions with key actors in these regions.

Methods: The research employs a range of general scientific and specialized methods. The following approaches were applied: content analysis, case study, a systemic approach, and the historical-genetic method. Content analysis made it possible to examine and compare how the objective of establishing an energy hub has been transformed and reflected in Turkey's foreign policy strategies across different periods and what role this issue currently plays. The case study method enabled an analysis of how Turkey applied a unique foreign policy toolkit in relation to each country or group of countries in order to maximize benefits within the framework of its strategic objectives. The systemic approach allows for the systematization of accumulated information regarding Turkey's energy and foreign policies, while the historical-genetic method made it possible to trace the dynamics of changes in the formation of Turkey's foreign policy under the growing importance of the energy component.

Key words: *Turkey's foreign policy, energy security, EU, Middle East, TAP, TANAP, Vertical Gas Corridor, international relations.*

Дата першого надходження статті до видання: 12.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Романюк Наталія Андріївна
Романюк Ростислав Йосипович

Концепт регіональної безпеки в теорії міжнародних відносин

УДК 327.7:327.56
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.39

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Романюк Наталія Андріївна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри європейських та регіональних студій
Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Січових Стрільців, 19,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-0772-9369

Романюк Ростислав Йосипович
кандидат політичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби
Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Січових Стрільців, 19,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0001-5573-1474

Стаття присвячена комплексному аналізу еволюції концепту регіональної безпеки в теорії міжнародних відносин та визначенню його сучасного експланативного потенціалу. Автори виходить із того, що впродовж тривалого часу безпекова проблематика розглядалася переважно на глобальному рівні, тоді як її регіональний вимір трактувався як похідний від системної взаємодії великих держав. Завершення холодної війни, фрагментація міжнародного порядку, посилення регіоналізації та зростання ролі недержавних акторів зумовили необхідність концептуального переосмислення регіональної безпеки як відносно автономного аналітичного рівня. У статті простежено трансформацію уявлень про регіональну безпеку в межах основних теоретичних парадигм. Показано, що ранні теорії редукували регіон до просторової проєкції глобального балансу сил, тоді як подальші підходи поступово визнали автономію за регіональним рівнем, взяли до уваги роль інституцій, норм, ідентичностей та соціальних процесів у формуванні безпеки.

Особливу увагу приділено теорії регіональних комплексів безпеки, яка обґрунтовує структурну взаємозалежність загроз у межах географічно окреслених просторів, а також конструктивістським і критичним підходам, що розширюють аналіз за рахунок урахування соціокультурних чинників, сек'юритизації, історичних асиметрій та постколоніальних контекстів. Окреслено типологію регіональних комплексів та продемонстровано, як різні конфігурації сили, норм і взаємодії зумовлюють відмінні безпекові траєкторії.

У висновках наголошено на переході від статичних моделей до процесуального розуміння регіональної безпеки як динамічного багаторівневого явища, що формується через взаємодію глобальних, регіональних і локальних чинників. Аргументовано необхідність залучення кросарадигмального та міждисциплінарного підходів до дослідження регіональної безпеки в умовах турбулентності міжнародного середовища XXI ст.

Ключові слова: *регіональна безпека, теорія міжнародних відносин, регіональні комплекси безпеки, конструктивізм, неоліберальний інституціоналізм, багаторівневий аналіз.*

Вступ. Упродовж тривалого часу безпека в теорії міжнародних відносин розглядалася переважно крізь призму глобальної системи та взаємодії великих держав, тоді як регіональний вимір залишався другорядним або похідним рівнем аналізу. Однак трансформація міжнародного середовища наприкінці XX – на початку XXI ст., зумовлена завершенням холодної війни, процесами регіоналізації, зростанням асиметричних і гібридних загроз, а також посиленням ролі регіональних акторів і організацій, актуалізувала потребу переосмислення регіональної безпеки як окремого концепту. У сучасних умовах саме регіональний рівень дедалі частіше виступає простором концентрації загроз, конфліктів і механізмів їх стримування, що робить його ключовим для розуміння логіки функціонування міжнародної системи загалом.

Динамічні зміни сучасного світу істотно впливають на стан регіональної безпеки. Традиційні концепти безпеки, орієнтовані на державні кордони та військову могутність, поступаються місцем новим підходам, які враховують складні взаємозв'язки між державами, зростання впливу недержавних акторів й активізацію транснаціональних процесів. У цьому контексті теоретичне дослідження регіональної безпеки набуває виняткової актуальності.

Мета та завдання дослідження полягають у розгляді еволюції концепту регіональної безпеки крізь призму низки класичних теорій та сучасних підходів науки про міжнародні відносини, а також у визначенні їхнього експланативного потенціалу щодо питань безпеки на регіональному рівні. Окрему увагу приділено прогнозуванню подальшого розвитку концепту регіональної безпеки в умовах фрагментації глобального порядку та пришвидшення регіонального динаміки.

Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні історико-генетичного, порівняльного та системного підходів із використанням елементів парадигмального й концептуального аналізу. Зокрема, інструменталізація історико-генетичного підходу дала змогу з'ясувати еволюцію концепту регіональної безпеки в основних теоретичних напрямах науки про міжнародні відносини; порівняльний аналіз – зіставити їхній експланативний потенціал щодо регіонального рівня; системний підхід – розглянути регіональну безпеку як багаторівневе явище, що перебуває у взаємозв'язку з глобальними та локальними процесами. Також застосовано елементи дискурсивного аналізу для виявлення трансформації змісту понять і категорій у різних теоретичних контекстах.

Результати. Регіональна безпека є складним і багатогранним поняттям, що відображає специфіку безпекових відносин у межах визначеного географічного простору. Як зазначає Б. Бузан [7, с. 190], регіональний безпековий комплекс формується тоді, коли держави у певному географічному просторі є настільки взаємопов'язаними у своїх безпекових інтересах, що їхні загрози і конфлікти не можуть ефективно розглядатися ізольовано від сусідів. Іншими словами, регіональна безпека – це співвідношення загроз, інтересів і співпраці між акторами, що взаємодіють у межах певного регіону, створюючи специфічну динаміку безпекових відносин, яку неможливо пояснити лише через глобальні моделі.

Відтак, основними характеристиками регіональної безпеки є територіальна прив'язка, взаємозалежність загроз, комплексність, динамічність та співвідношення глобального і локального контекстів. Територіальна прив'язка означає, що взаємозв'язки держав формуються у межах конкретного географічного регіону, а взаємозалежність загроз підкреслює, що безпекові проблеми однієї держави безпосередньо впливають на стан безпеки інших держав регіону. Комплексність передбачає, що регіональна безпека охоплює політичні, військові, економічні та соціальні аспекти. Динамічність проявляється у зміні конфігурації безпекових відносин під впливом нових загроз, міжнародних організацій та локальних конфліктів. Нарешті, співвідношення глобального та локального підкреслює, що регіональна безпека взаємодіє з глобальними процесами, але демонструє власну специфіку та автономію.

Концепція регіональних комплексів безпеки, розроблена Б. Бузаном і О. Вевером [8, с. 40–82], передбачає створення цілісних безпекових зв'язків, вироблених державами визначеного географічного регіону, що уклали між собою низку угод та договорів і реалізують спільну політику, спрямовану на гарантування регіональної безпеки. Важливими суб'єктами регіональної безпеки, а заразом основою регіональних безпекових комплексів, є безпекові й політичні організації, які, завдяки своїм повноваженням, відіграють істотну роль у гарантуванні безпеки в межах вдасних регіонів.

Концепт регіональної безпеки зазнав суттєвої трансформації у межах науки про міжнародні відносини, що було зумовлене еволюцією теоретичних парадигм, зміною міжнародного середовища та розширенням змісту самого поняття безпеки. На ранніх етапах розвитку теорії міжнародних відносин регіональна безпека не розглядалася як окремий об'єкт наукового аналізу. У межах класичного реалізму та раннього неореалізму регіони сприймалися передусім як просторові проєкції глобального балансу сил, у межах яких відбувалося суперництво між великими державами. Безпека тлумачилася як функція військової могутності та здатності держави виживати в умовах анархічної міжнародної системи, що зумовлювало пріоритет глобального рівня аналізу над регіональним.

Загалом, реалізм, як одна з ключових теорій міжнародних відносин, розглядає міжнародне середовище як сповнене анархії, позбавлене будь-якого управління. Головними акторами тут є національні держави, що прагнуть до виживання та домінування. Тому їхнім головним інтересом є гарантувати безпеку для себе. Акцент на власній могутності й накопиченні для цього ресурсів (насамперед, військових та економічних) сприяють зміцненню безпеки окремої держави, проте, послаблюють загальну безпеку у міжнародному середовищі. У цьому полягає суть так званої дилеми безпеки, коли дії однієї держави, спрямовані на гарантування власної безпеки, можуть бути сприйняті іншими державами як загроза, що спричиняє нарощування озброєнь усіх. Таке трактування безпеки є глобальним за масштабом і конкурентним за природою. Таким чином, класичний реалізм не розрізняв глобальний і регіональний рівні аналізу безпекових проблем та не міг пояснити характер регіональної співпраці. Наслідком такого підходу стала концептуальна редукція регіону до пасивного простору реалізації глобальних стратегій. Окрім того, реалізм зазнав значної критики з боку представників інших теоретичних напрямів з інших причин, насамперед, через його надмірний акцент на державах та ігнорування ролі недержавних акторів, міжнародних організацій та економічних чинників.

Ідеалізм, на відміну від реалізму, наголошує на важливості співпраці, значенні міжнародних інституцій та демократії для забезпечення міжнародної безпеки. Ідеалісти виходили з універсалістського уявлення про неподільність миру та безпеки, в межах якого будь-який конфлікт (незалежно від його географічної локалізації) розглядався як загроза для всієї міжнародної спільноти. Хоча поняття «регіональної безпеки» не було наявне в їхньому теоретичному апараті, низка ключових ідеалістичних концепцій імпліцитно передбачала існування регіональних безпекових взаємозалежностей. Зокрема, у політичній філософії В. Вільсона регіональний вимір безпеки розглядався як практична площина реалізації універсальних норм. Хоча він мислив переважно глобальними категоріями, його підхід мав виразний регіональний вимір: конфлікти в Східній Європі чи на Балканах розглядалися як такі, що можуть бути врегульовані шляхом інституціоналізації співпраці між сусідніми державами та через становлення стабільних, легітимних політичних акторів [21].

Іншу логіку регіональної безпеки пропонував Н. Анджел, який акцентував на економічному вимірі міжнародних відносин. У праці «Велика ілюзія» (1910) він доводив, що зростання економічної взає-

мозалежності робить війну економічно невигідною. З його точки зору, саме поглиблення комерційної взаємозалежності між сусідами могло суттєво знизити ризик регіональних війн, що наближує його аргументацію до сучасних уявлень про регіональні зони стабільності [4].

А. Ціммерн найбільш наблизився до ідеї автономного регіонального рівня безпеки. Він, зокрема, розглядав Лігу Націй не лише як глобальний інститут, а як систему, здатну функціонувати через регіональні підсистеми, у межах яких держави мали б ефективніше вирішувати суперечності мирним шляхом. На його думку, регіональні організації є більш результативними у сфері безпеки, оскільки вони краще розуміють локальні проблеми, мають спільні історичні та політичні інтереси й володіють вищим рівнем довіри між учасниками [36]. У цьому сенсі Ціммерн фактично передбачив ідею регіоналізації колективної безпеки, яка згодом стала ключовою для неоліберального інституціоналізму. Водночас, його нормативний оптимізм призводив до недооцінки асиметрії сили в регіонах, внутрішніх конфліктів і ролі примусу в підтриманні стабільності. Регіональні безпекові процеси розглядалися переважно як похідні від якості міжнародних норм та інституцій, а не як результат самостійної динаміки регіональних взаємодій. Загалом же представники як реалізму так і ідеалізму не виокремлювали поняття регіональної безпеки, акцентуючи увагу на національній та міжнародній безпеці у широкому контексті.

Неореалізм, насамперед у структурному зберіг ключові онтологічні припущення класичного реалізму, однак суттєво трансформував пояснення міжнародної безпеки, перенісши аналітичний фокус із природи держав на структуру міжнародної системи. Саме структура, а не внутрішні характеристики акторів, є визначальним чинником безпеки в міжнародному середовищі.

Водночас у межах неореалізму сформувалися різні підходи до розуміння механізмів стабільності та гарантування безпеки, що знайшло відображення у його поділі на «оборонний» і «наступальний» різновиди. Представники «оборонного» напряму, зокрема К. Волц, стверджують, що основним механізмом стабілізації міжнародної системи є баланс сил (balance of power), який запобігає домінуванню однієї держави над іншими [33]. У контексті регіональної безпеки це означає, що регіони з відносно рівномірним розподілом сили між державами мають нижчий потенціал конфліктогенності.

Розвиток «оборонного» неореалізму пов'язаний із працями С. Волта, який запропонував концепцію балансу загроз (balance of threat). На відміну від класичного балансу сил, ця модель враховує не лише матеріальні можливості держав, а й їхні наміри, географічну близькість та сприйняття загрози з боку політичних еліт [31]. Важливим є також суб'єктивний чинник оцінки безпекового середовища: тривалі періоди стабільності знижують готовність держав до мобілізації ресурсів і можуть впливати на рівень міжнародної та регіональної безпеки [32]. Тому цілком мислимими є тривалі періоди стабільності та навіть обмежене співробітництво між державами, зокрема на регіональному рівні.

Натомість «наступальний» неореалізм виходить із припущення про фундаментальну несумісність інтересів держав. Держави використовують статус-кво доти, доки це відповідає їхнім інтересам, і готові застосовувати силу на випадок його зміни. Регіональна стабільність у такій системі можлива лише за умови існування регіонального гегемона, який або забезпечує порядок, або стає джерелом нестабільності, якщо його влада сприймається іншими державами як загроза. Тому з позицій «наступального» неореалізму безпека має абсолютний характер і досягається через домінування, а перспективи сталого міжнародного співробітництва у сфері безпеки є мінімальними. Саме на цьому ґрунтується концепція гегемонійної стабільності, пов'язана з працями Р. Гілпіна [12, 13].

Попри внутрішні розбіжності, неореалізм загалом зберігає пріоритет глобального рівня аналізу. У біполярній структурі холодної війни регіональні конфлікти інтерпретувалися як похідні від глобального балансу сил, а регіональні актори – як вторинні елементи системного суперництва наддержав. Регіони розглядалися радше як підсистеми, логіка функціонування яких визначається загальною структурою міжнародної системи.

У підсумку неореалізм також виявився обмежено придатним для пояснення тривалих регіональних конфліктів низької інтенсивності, процесів стабілізації всередині регіону без прямого втручання великих держав, а також формування регіональних режимів безпеки. Його експланативний потенціал залишається високим на системному рівні, однак знижується при аналізі складної внутрішньої регіональної динаміки, що зумовило пошук спеціалізованих теорій регіональної безпеки.

Дослідники-неоліберали трактують зміст поняття «безпека» набагато ширше. Держави, на їхню думку, не є єдиними акторами міжнародних відносин, адже значний вплив на безпекову ситуацію у світі та окремих регіонах здійснюють міжнародні урядові та неурядові організації, транснаціональні корпорації, партії, громадські рухи і навіть окремі особистості. Окрім того, сучасний світ характеризується значним рівнем взаємозалежності держав, жодна з них не спроможна до автономного існування. Неолібералізм, зокрема неоліберальний інституціоналізм, визнавав можливість стабільної співпраці між державами навіть в умовах анархічної міжнародної системи. Зберігаючи раціоналістичні припущення

щодо акторів і державоцентричний характер аналізу, цей підхід змістив акцент із розподілу сили на роль міжнародних інституцій, режимів і норм у подоланні невизначеності, зменшенні трансакційних витрат та ризиків опортуністичної поведінки.

Ключовий внесок у розвиток цього підходу зробив Р. Кеохейн, який у праці «Після гегемонії» (1984) [18] доводив, що міжнародні інституції можуть підтримувати кооперацію навіть за відсутності гегемона, формуючи стабільні очікування, механізми моніторингу та санкціонування. Хоча його аналіз мав переважно глобальний характер, він безпосередньо відкрив можливість для осмислення регіонального рівня безпеки як відносно автономного простору інституціоналізованих взаємодій. Географічна близькість, спільність загроз і повторюваність контактів створюють сприятливі умови для формування регіональних безпекових режимів, які часто виявляються ефективнішими за глобальні механізми [2]. У цьому контексті регіональна безпека перестає бути похідною лише від глобального укладу сил й набуває відносної автономії завдяки стійким інституційним практикам.

Важливим внеском у неолібералізм є концепція комплексної взаємозалежності Дж. Ная, розроблена спільно з Р. Кеохейном [19]. Вона підкреслює множинність каналів взаємодії між державами, зменшення ролі військової сили та зростання значення економічних, політичних і соціальних зв'язків. У регіональному контексті це означає, що безпека формується не лише через стримування, а й через глибоку інтегрованість, яка підвищує вартість конфлікту й сприяє стабільності.

Водночас, попри визнання відносної автономії регіонального рівня, неолібералізм не долає обмеження системного підходу. Його експланативна сила спирається значною мірою на наявність ефективних інституцій та мінімального рівня довіри між державами. Щодо регіонів з високим рівнем асиметрії сили, слабкими державними інститутами або глибокими конфліктами неоліберальні уявлення часто виявляються непереконливими. У таких умовах регіональні інституції залишаються формальними або неефективними, а безпекова динаміка визначається радше силовими, ніж кооперативними чинниками.

Поряд із неоліберальним інституціоналізмом важливу роль у формуванні теоретичних підходів до регіональної безпеки відіграли функціоналізм, неофункціоналізм та комунікативна теорія К. Дойча, які запропонували альтернативне бачення механізмів стабілізації міжнародних відносин. Водночас між цими підходами існують принципові відмінності щодо рівня аналізу та розуміння процесів регіоналізації.

Класичний функціоналізм, пов'язаний із працями Д. Мітрані [24], не передбачав розгляду регіонального рівня як автономної сфери міжнародної політики. Його теоретична логіка була радше антисистемною та універсалістською, спрямованою на поступове подолання конфліктності міжнародних відносин через функціональну співпрацю у технічних і соціально-економічних сферах. У цьому підході безпека не розглядалася як окрема категорія, а виникала як побічний ефект ефективного управління спільними проблемами.

Неофункціоналіст Е. Хаас, на відміну від Д. Мітрані, безпосередньо пов'язував процеси інтеграції з регіональними політичними просторами, розглядаючи Європу як лабораторію з формування нових моделей співпраці. Центральним елементом неофункціоналістської теорії стала концепція «переливання» (spillover), згідно з якою поглиблення співпраці в одній із сфер неминуче породжує необхідність розвитку взаємодії в інших сферах, у тому числі й безпековій [14]. Неофункціоналізм також акцентував увагу на ролі наднаціональних інституцій та транснаціональних акторів у формуванні регіональних порядків. Це дало змогу вперше теоретично обґрунтувати регіон як автономний рівень безпеки, що має власну внутрішню логіку розвитку.

Вагомим доповненням до функціоналістського та неофункціоналістського підходів стала комунікативна теорія К. Дойча [11], яка надала процесам регіональної інтеграції соціально-політичного забарвлення. К. Дойч запропонував концепцію безпекових спільнот (security communities), визначаючи їх як групи держав, між якими сформувалося стійке переконання у неможливості вирішення конфліктів шляхом застосування сили. Безпекова спільнота формується тоді, коли держави поділяють переконання, що суперечності між ними вирішуватимуться мирними засобами, а використання сили стає практично немислимим [11, с. 11]. У цьому сенсі регіональна безпека постає не лише як інституційна або стратегічна конструкція, а як соціальний процес, що ґрунтується на інтенсивних транскордонних контактах, спільних цінностях і політичній сумісності.

Проаналізовані теоретичні підходи демонструють обмеження у поясненні регіональної безпеки поза межами інтегрованих і відносно гомогенних регіонів. Вони схильні недооцінювати роль силових асиметрій, зовнішнього втручання та глибоких конфліктів ідентичності. Водночас ці підходи заклали інтелектуальні підвалини для подальшого вдосконалення регіонально орієнтованих теорій безпеки й дали поштовх новому етапу з розвитку концепту регіональної безпеки. Останній пов'язаний із формуванням теорії регіональних комплексів безпеки (ТРБК), запропонованої Б. Бузаном та О. Вевером [6, 9]. Регіональний комплекс безпеки визначається як сукупність держав або інших акторів, безпекові проблеми яких є настільки взаємопов'язаними, що їх неможливо аналізувати окремо. Чинниками формування таких комплексів є географічна близькість, історична взаємодія,

політична сумісність або конфліктність, а також обмежена здатність зовнішніх акторів повністю контролювати внутрішньорегіональну динаміку. У результаті регіональна безпека набуває структурного характеру, що дає змогу пояснювати як стабільність, так і нестабільність окремих регіонів.

Регіональність – один із основних постулатів ТРББ, відображає ідею, що більшість безпекових проблем у міжнародній системі генерується та відчувається в «ближньому колі» держав, тобто між сусідніми акторами, а не в глобальних відносинах. Це означає, що внутрішньорегіональні взаємодії, моделі ворожнечі та співпраці можуть зберігатися або трансформуватися незалежно від глобальних процесів.

ТРБК також пропонує багатовимірний аналіз безпеки, виходячи з того, що безпека регіону не обмежується лише військовими аспектами. У цій теорії безпека розглядається як комплекс явищ, що охоплює військовий, політичний, економічний, соціальний та екологічний виміри. Ще одним важливим внеском ТРБК є типологія регіональних комплексів безпеки, яка дає змогу класифікувати різні конфігурації безпекових відносин у регіонах. Б. Бузан та О. Вевер описують декілька основних різновидів РБК:

– стандартні комплекси, у яких безпекова взаємодія відбувається переважно між державами регіону без явної домінанти зовнішніх потуг;

– центровані комплекси (centred RSCs) з домінуванням одного потужного актора (часто глобальної або регіональної великої держави);

– великодержавні комплекси (greatpower RSCs), де присутність кількох великих держав формує складні моделі взаємодії;

– суперкомплекси, які виникають унаслідок поєднання двох або більше регіональних комплексів або підсилення впливу глобальних акторів у межах регіону.

Наведена типологія дає змогу пояснити, чому регіони відрізняються за безпековими патернами, чому окремі РБК залучають зовнішніх акторів інтенсивніше, ніж інші, і у який спосіб взаємодія між державами РБК може формувати різні траєкторії конфліктів чи співпраці.

Розширенню аналізу РБК сприяв конструктивістський підхід, який підкреслює соціальну природу безпеки, взаємозалежність між ідентичністю держав, нормами поведінки та колективними уявленнями про загрози [34]. Він пояснює, чому регіони з подібними матеріальними характеристиками можуть демонструвати різну динаміку безпеки: стабільність і конфліктність залежать не лише від розподілу сил, а й від того, як держави усвідомлюють свої інтереси, визначають загрози та формують колективні уявлення про співпрацю або протистояння. По-перше, конструктивізм дає змогу розглядати загрози не як об'єктивні факти, а як соціально конструйовані через дискурс, політичні процеси та комунікацію між державами. Концепт сек'юритизації, розроблений Копенгагенською школою [9], демонструє, що певні явища – від міграційних потоків до пандемій чи економічних криз – стають «загрозами безпеці» лише тоді, коли вони усвідомлюються і визнаються такими. Це відкриває можливість для дослідження нетрадиційних викликів, які традиційні реалістичні підходи часто ігнорують.

По-друге, конструктивізм акцентує увагу на ролі норм і колективних ідентичностей у формуванні безпеки. Спільноти безпеки, концепт яких запропонували Е. Адлер і М. Барнетт (1998) [3], розглядаються як регіони, у межах яких держави напрацьовують взаємну довіру, спільні правила та очікування щодо мирного вирішення конфліктів. У таких спільнотах безпека формується завдяки усвідомленню взаємної залежності та шляхом підтримання норм поведінки, а не через перевагу однієї держави над іншою [23].

По-третє, конструктивізм дає змогу пояснити різну динаміку безпеки в регіонах із подібними матеріальними ресурсами, адже регіональні системи з приблизно рівними силами можуть демонструвати відмінні рівні конфліктності або стабільності. Конструктивісти А. Вендт (1999) [34] та П. Катценштайн (1996) [17], наголошують, що це пояснюється не лише матеріальними чинниками, а й тим, як держави усвідомлюють власні інтереси, ідентифікують загрози та виробляють колективні уявлення про співпрацю або протистояння.

Таким чином, ТРБК у поєднанні з конструктивістським підходом передбачають аналітичну автономію регіону, пояснюють внутрішньо-регіональні конфлікти, механізми стабілізації та роль регіональних акторів, відкриваючи простір для розуміння трансформацій у регіональній безпековій динаміці. Водночас ТРБК демонструє обмеження, зокрема у поясненні трансрегіональних і глобальних мережевих загроз, які дедалі істотніше впливають на сучасні регіональні комплекси безпеки. ТРБК та конструктивізм також недостатньо акцентують увагу на структурних нерівностях, історичних умовах та культурних контекстах, що створюють асиметричні відносини між акторами. Ця прогалина була частково заповнена підходами у межах критичних студій безпеки (Critical Security Studies), які поставили під сумнів панівні державноцентричні та позитивістські безпекові моделі. Критичні теоретики, зокрема К. Бут [5] і Р. В. Джонс [16], розглядають безпеку через призму емансипації, тобто звільнення людей від структурних форм пригнічення, насильства та нерівності. Це дає змогу виявляти, як гегемонійні безпекові наративи слугують інтересам потужних акторів, водночас маргіналізуючи

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

вразливі групи. Таким чином, критичні студії безпеки пропонують нормативний аналіз, який акцентує увагу на тих голосах і вимірах, що часто ігноруються традиційними теоріями.

Постколоніальні підходи в безпекових дослідженнях ще глибше підкреслюють важливість історичного й культурного контексту, зосереджуючись на тому, як спадок колоніалізму, збереження імперських структур панування та культурна гегемонія впливають на сучасні безпекові порядки. Представники постколоніальної теорії, Зокрема В. Жабрі [15], С. Крішна [22], С. Сет [25], П. Шілліам [26] та Р. Кокс [10], звертають увагу на те, що багато сучасних регіональних конфліктів і механізмів співробітництва є продуктом історично сформованих відносин влади, які продовжують відтворюватися в постколоніальному контексті. У межах постколоніальної перспективи А. Ачар'я обґрунтував концепцію локалізації норм, показавши, як глобальні ліберальні стандарти безпеки адаптуються до місцевих культурних і політичних контекстів, формуючи регіонально-специфічні практики [1].

Такі підходи сприяють деконструкції західноцентричних уявлень про безпеку, включно з гегемоністичними концепціями державного інтересу та балансу сил, відкриваючи простір для розуміння того, як глобальні нерівності, культурні наративи та історичні травми формують регіональні безпекові дискурси. Постколоніальні дослідники акцентують на тому, що локальні практики безпеки, неформальні інститути та регіональні ідентичності часто мають критичне значення для забезпечення стабільності в регіонах Глобального Півдня, таких як Південно-Східна Азія, Африка та Південна Азія [1, 30].

На початку XXI ст. концепт регіональної безпеки зазнає подальшої трансформації під впливом нових типів загроз і структурних змін у міжнародній системі. Регіональна безпека дедалі менше зводиться до питань міждержавного суперництва і щодраз більше набуває багатовимірного характеру. Це зумовлює інтенсивний розвиток мультипарадигмальних та міждисциплінарних підходів до її вивчення.

Зокрема мережеві підходи (Network Approaches) зосереджуються на взаємозалежностях, потоках інформації, співробітництві та ролі позиційних зв'язків у формуванні безпекових результатів. Застосування концепцій мережевого управління у регіональних дослідженнях дає змогу вивчати, як саме актори взаємодіють у мережах, які забезпечують обмін інформацією, довірою та практиками реагування на загрози, і як ці взаємодії сприяють стабілізації або ескалації конфліктів. Ключовими представниками цього підходу є Е. Кірхнер та Р. Домінгес, які розробили концепцію безпекового врядування (security governance) з метою аналізу регіональних організацій, показавши, як мережеві взаємодії сприяють координації та стабільності в Європі, Африці та Азії [20]. У свою чергу Л. Джонс та С. Гамейрі досліджували транснаціональні мережі і їхній вплив на безпеку регіонів Глобального Півдня [16].

Інший аспект полягає у використанні регіонально інституційних підходів (Regional Institutional Approaches), які зосереджуються на ролі формальних інституцій та процедур безпеки, створених на регіональному рівні. Ці підходи вивчають, як офіційні регіональні організації, форуми співробітництва та багатоцільові безпекові механізми формують спільні норми, процедури прийняття рішень, а також визначають способи колективного реагування на загрози. Серед провідних представників цього підходу виділяються А. Ачар'я, який розробив концепцію локалізації норм, демонструючи, як глобальні принципи безпеки адаптуються до місцевих умов і створюють специфічні регіональні практики співпраці [1], а також Дж. Сперлінг і Р. Таварес, які порівнюють функціонування регіональних безпекових інституцій у різних континентальних контекстах та їхню здатність підтримувати стабільність [28].

Використання мережевих і регіонально інституційних підходів у дослідженні регіональної безпеки дає змогу з'ясувати, як формальні структури і неформальні мережі взаємодіють між собою, утворюючи комплексні системи безпекового врядування. Це передбачає аналіз безпеки як процесу, що виникає через динаміку інституційної комплексності, взаємозалежність акторів та нормотворчих практик, а не лише з огляду на баланс сил або індивідуальні стратегії держав.

Підсумовуючи зазначимо, що еволюція концепту регіональної безпеки у XX–XXI ст. відображає не лише зміни в міжнародній системі, а й глибоку трансформацію академічних підходів до вивчення безпекових проблем. Якщо впродовж холодної війни й навіть частини наступного періоду безпека розглядалася здебільшого крізь призму глобального балансу сил і міждержавної динаміки, то сучасний контур безпекових проблем дедалі більше демонструє складні багатовимірні взаємозв'язки, які неможливо розкрити лише за допомогою традиційних підходів. Саме це змушує науковців і практиків переосмислювати не лише об'єкти, а й методи аналізу безпеки. Зокрема, автори сучасних робіт з теорії регіональних комплексів безпеки вказують на важливість дослідження того, як саме регіональні структури виникають, еволюціонують і адаптуються під тиском внутрішніх і зовнішніх чинників, включно з великими державами, що мають глобальні інтереси [1].

Висновки. Сучасне розуміння концепту регіональної безпеки є наслідком його еволюції, яка розширила його через інтеграцію соціальних, культурних та історичних чинників, а також сти-

мулювала розробку комплексних, багатовимірних і міждисциплінарних підходів у сучасній теорії міжнародних відносин. Цей демонструє, що концепт регіональної безпеки постійно адаптується до змін у міжнародній системі та нових викликів XXI ст., зберігаючи при цьому зв'язок із традиційними теоретичними рамками.

Особливо важливим є перехід від статичних моделей безпеки до процесуального підходу, згідно з яким регіональна безпека визначається не лише як стан відносної стабільності чи конфлікту, а як безперервний процес взаємодії акторів і структур, які постійно перебудовують власні стратегії відповідно до змін у глобальному середовищі. Такий підхід не заперечує традиційних безпекових аспектів, але розширює їх до вимірів, які раніше не були предметом систематичного вивчення, особливо в межах регіональних комплексів.

Слід також звернути увагу на те, що розвиток досліджень регіональної безпеки демонструє тісний зв'язок із глобальними трендами. Зменшення домінування наддержав, інтеграційні проєкти на регіональному рівні та активізація регіональних організацій змінюють фокус безпекових стратегій. Це створює умови для підвищеної ролі субрегіональних утворень та локальних безпекових систем, у межах яких взаємозалежності між сусідами створюють значно складніші безпекові конфігурації, ніж у минулому. Це може істотно вплинути на формування нових підходів до міжнародної безпеки загалом, зміщуючи акцент від одно- до багаторівневого аналізу, що охоплюватиме локальні, субрегіональні, регіональні й трансрегіональні виміри.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Acharya A. Constructing a security community in Southeast Asia: ASEAN and the problem of regional order. London : Routledge, 2001.
2. Acharya A. The end of American world order. Cambridge : Polity Press, 2014.
3. Adler E., Barnett M. (eds.). Security communities. Cambridge : Cambridge University Press, 1998.
4. Angell N. The great illusion: A study of the relation of military power to national advantage. London : G. P. Putnam's Sons, 1910.
5. Booth K. Security and emancipation. *Review of International Studies*. 1991. Vol. 17, No. 4. P. 313–326.
6. Buzan B. People, states and fear: The national security problem in international relations. Brighton : Wheatsheaf, 1983.
7. Buzan B. People, states and fear: An agenda for international security studies in the post-Cold War era. 2nd ed. Boulder, CO : Lynne Rienner, 1991.
8. Buzan B., Wæver O. Regions and powers: The structure of international security. Cambridge : Cambridge University Press, 2003.
9. Buzan B., Wæver O., de Wilde J. Security: A new framework for analysis. Boulder, CO : Lynne Rienner, 1998.
10. Cox R. W. Production, power, and world order: Social forces in the making of history. New York : Columbia University Press, 1987.
11. Deutsch K. W. et al. Political community and the North Atlantic area: International organization in the light of historical experience. Princeton, NJ : Princeton University Press, 1957.
12. Gilpin R. War and change in world politics. Cambridge : Cambridge University Press, 1981.
13. Gilpin R. The political economy of international relations. Princeton, NJ : Princeton University Press, 1987.
14. Haas E. B. The uniting of Europe: Political, social, and economic forces, 1950–1957. Stanford, CA : Stanford University Press, 1958.
15. Jabri V. Discourses on violence: Conflict analysis reconsidered. Manchester : Manchester University Press, 1996.
16. Jones L., Hameiri S. Regional governance and state transformation in Southeast Asia. *Journal of Contemporary Asia*. 2014. Vol. 44, No. 3. P. 1–21.
17. Katzenstein P. J. (ed.). The culture of national security: Norms and identity in world politics. New York : Columbia University Press, 1996.
18. Keohane R. O. After hegemony: Cooperation and discord in the world political economy. Princeton, NJ : Princeton University Press, 1984.
19. Keohane R. O., Nye J. S. Power and interdependence: World politics in transition. Boston, MA : Little, Brown, 1977.
20. Kirchner E. J., Domínguez R. (eds.). The European Union and multilateral governance. London : Routledge, 2009.
21. Knutsen T. L. A history of international relations theory. Manchester : Manchester University Press, 1997.
22. Krishna S. Postcolonial insecurities: India, Sri Lanka, and the question of nationhood. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1999.
23. Manners I. Normative power Europe: A contradiction in terms? *Journal of Common Market Studies.* 2002. Vol. 40, No. 2. P. 235–258. DOI: https://doi.org/10.1111/1468-5965.00353
24. Mitrany D. A working peace system: An argument for the functional development of international organization. Chicago, IL : Quadrangle Books, 1943.
25. Seth S. (ed.). Postcolonial theory and international relations: A critical introduction. London : Routledge, 2013.
26. Shilliam P. (ed.). International relations and non-Western thought: Imperialism, colonialism and investigations of global modernity. London : Routledge, 2011.
27. Smith M. E. International security: Politics, policy, prospects. 2nd ed. London : Palgrave Macmillan, 2017.
28. Sperling J., Tavares R. Security governance in a globalized world. London : Routledge, 2009.
29. Tavares R. Regional security: The capacity of international organizations. London : Routledge, 2010.
30. Tickner J. A. What is your research program? Some feminist answers to international relations methodological questions. *International Studies Quarterly.* 2003. Vol. 49, No. 1. P. 1–21.

31. Walt S. M. The origins of alliances. Ithaca, NY : Cornell University Press, 1987.

32. Walt S. M. International relations: One world, many theories. *Foreign Policy.* 1998. No. 110. P. 29–46.

33. Waltz K. N. Theory of international politics. Reading, MA : Addison-Wesley, 1979.

34. Wendt A. Social theory of international politics. Cambridge : Cambridge University Press, 1999.

35. Wyn Jones R. Security, strategy, and critical theory. Boulder, CO : Lynne Rienner, 1999.

36. Zimmern A. E. The League of Nations and the rule of law, 1918–1935. London : Macmillan, 1936. Reprint: New York : Russell & Russell, 1969.

The concept of regional security in international relations theory

Romaniuk Nataliya Andriivna

PhD in Political Sciences,
Associate Professor at the Department of European and Regional Studies
Ivan Franko National University of Lviv
Sichovykh Striltsiv str., 19, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0772-9369

Romaniuk Rostyslav Yosypovych

PhD in Political Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of International Relations and Diplomatic Service
Ivan Franko National University of Lviv
Sichovykh Striltsiv str., 19, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5573-1474

The article offers a comprehensive analysis of the evolution of the concept of regional security in international relations theory and assesses its contemporary explanatory potential. It proceeds from the premise that, for a considerable period, security issues were addressed primarily at the global level, whereas the regional dimension was treated as derivative of systemic interaction among major powers. The end of the Cold War, the fragmentation of the international order, the intensification of regionalization processes, and the growing role of non-state actors have necessitated a conceptual reconsideration of regional security as a relatively autonomous level of analysis.

The article traces the transformation of approaches to regional security across the principal theoretical paradigms. It demonstrates that early theoretical frameworks reduced regions to spatial projections of the global balance of power, whereas subsequent approaches increasingly acknowledged the analytical autonomy of the regional level and incorporated the role of institutions, norms, identities, and social processes in the construction of security. Particular attention is devoted to the theory of regional security complexes, which conceptualizes the structural interdependence of threats within geographically proximate spaces, as well as to constructivist and critical approaches that broaden the analytical scope by incorporating sociocultural factors, securitization processes, historical asymmetries, and postcolonial contexts. The article outlines the typology of regional security complexes and demonstrates how varying configurations of power, norms, and patterns of interaction generate distinct security trajectories.

The conclusions highlight a shift from static conceptions toward a process-oriented understanding of regional security as a dynamic, multi-level phenomenon shaped by the interaction of global, regional, and local factors. The article argues for the necessity of a multi-paradigmatic and interdisciplinary approach to the study of regional security in the turbulent international environment of the twenty-first century.

Key words: *regional security, international relations theory, regional security complexes, constructivism, neoliberal institutionalism, multi-level analysis.*

Дата першого надходження статті до видання: 19.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 1

Коректура • *С. Корзун*

Комп’ютерна верстка • *С. Калабухова*

Формат 60×84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 33,50. Ум. друк. арк. 31,62.
Дата розміщення онлайн – 27.04.2026 р. Дата друку – 04.05.2026 р.
Наклад 150 прим. Замовлення № 0426/347

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.